

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SOFUS HØGSBRO
BREVVEKSLING OG DAGBØGER

SOFUS HØGSBRO

BREVEKSLING
OG DAGBØGER

UDGIVET

AF

HANS LUND

I

1858—74

H. ASCHEHOUG & Co., KJØBENHAVN

FORORD.

Sofus Magdalous Høgsbro er født den 18. Juli 1822 i Rødding i Sønderjylland, hvor Faderen, Amtsprovst, Dr. phil. Hans Høxbroe, var Præst siden 1797. Moderen, Karen Arntzen, der var Hans Høxbroes anden Hustru, var en Præstedatter fra Sdr. Vissing og af norsk Æt. Faderen var en Købmandssøn fra Kolding og tilhørte en jydsk Købmandsslægt, der rimeligvis stammer fra Landsbyen Høgsbro i Hvidding Sogn i det nordvestlige Slesvig. Han døde i Decbr. 1828, og Maj 1830 flyttede hans Enke til Ribe, hvor de 3 Sønner fik deres Skolegang. Sofus først et Aar i en privat Skole og derefter paa Latinskolen. Sofus Høgsbro var en dygtig Elev, hvis Arbejdsevne Skolen ikke fuldt lagde Beslag paa, saa han gennem Privatundervisning kunde søge særlig Uddannelse i enkelte Fag. Hans Interesse for Samtidens Begivenheder var tidlig vakt. Han husker fra 1829, at Russernes Erobring af Adrianopel og Pave Leo 12.s Død gjorde Indtryk paa ham. Begivenhederne i 1830—31 fulgte han med vaagen Opmærksomhed; „Polakkernes Opstand og Løftet om Provinsialstænderne bragte mig, under Paavirkning af min altfor tidlig døde Broder Hans, over paa den fri Folkeudviklings Side.“ Denne Udvikling fremmedes yderligere, da Ludv. Chr. Müller blev Præst i Ribe og tilbød den begavede Dreng privat Undervisning i Islandsk, senere tillige i Hebraisk og Græsk. Ludv. Chr. Müller, der senere blev Seminarieforstander i Snedsted, var Grundtvigs Discipel, og gennem ham paavirkedes Høgsbro stærk af den folkelige Grundtvigianismes Syn paa Fædrelandets Anliggender. Da han i 1839 kom til København, hvor han i dette og det følgende Aar bestod Studenter-Examen og den filologisk-filosofiske Examen med bedste Karakter, droges han straks ind i det vaagnende politiske Studenterliv. Efter nogen Vaklen valgte han at studere Teologi. Han havde gennem Ludv. Chr. Müller faaet Blik for Rationalismens Uholdbarhed, uden at han dog kunde slutte sig til den kirkelige Grundtvigianisme. Det var med Haab om gennem Teologien at naa til indre Klaring, at han valgte dette Studium, men han skuffedes heri. Han lagde da igennem nogle Aar ingen særlig Vægt paa Examensarbejdet, men kastede sig over filosofiske, historiske og naturvidenskabelige Studier, uden dog heller herigennem at blive hjulpen til Klarhed. Efter et Ophold i Tyskland i 1845 for Helbredets Skyld samlede han sig om Examensstudierne og blev i Maj 1848 teologisk Kandidat med bedste Karakter. Han havde straks i København slut-

tet sig til de grundtvigske Kredse og bevarede denne Forbindelse; i sine sidste Studenteraar blev han en hyppig Gæst i Grundtvigs Hjem gennem Venskabet med Sønnerne Johan og Svend; af Betydning for hans Udvikling var det, at ogsaa Prof. Sibberns Hjem — ligeledes gennem Venskab med Sønnerne — aabnedes for ham.

Begivenhederne i 1848 og de følgende Aar virkede stærkt ind paa ham. I et Udkast til en Selvbiografi fra 1863 siger han herom: „Jeg fulgte begivenhederne i mit fædreland med levende interesse, og, skjønt jeg ikke, som mange af mine nærmeste venner, følte mig skikket eller kaldet til at gaa med i krigen, var det mig dog en kær tanke engang med aandelige vaaben at komme til at kæmpe for min slesvigske hjemstavn. Vel havde mine filosofiske og naturvidenskabelige studier en tid lang svækket min stærke nationale følelse, men som jeg havde deltaget i studentertogene til Lund og Upsala og kun ved sygdom hindredes i at deltage i de andres universitetsbesøg her i 1845, og som jeg vedblev at følge med begivenhedernes udvikling i Slesvig, saaledes behøvedes ogsaa kun et lille pust af aanden fra 1848 for at bortblæse enhver kosmopolitisk, over det nationale hævet, betragtningsmaade.“ Allerede i Studenteraarene syslede hans Tanker med et Skolearbejde i Slesvig, undertiden direkte i Forbindelse med Højskolen i Fødebyen Rødding. I en Dagbogsoptegnelse fra 29. Juni 1847 hedder det i Anledning af en Gennemlæsning af den slesvigske Forenings Beretning, at hans Tanker vendes „mod en fremtid, hvori jeg kan virke for og vel ogsaa i Slesvig og det paa højskolen i Rødding.“ Det føjede sig nu saa lykkeligt for ham, at han i Sommeren 1850 fik tilbudt Stillingen som Forstander for denne Skole af Etatsraad Flor, idet baade Grundtvig og H. N. Clausen havde henledt Opmærksomheden paa ham.

I November 1850 begyndte Høgsbro sin Højskolegerning i Rødding. Hans Undervisningsfag var Historie (han lagde her særlig Vægt paa den nyeste Historie), Fædrelandets Forfatning og Statistik. Men ved Siden af Undervisningsarbejdet lagde i de første Aar Ordningen af Skolens Forhold, dens Økonomi og Styrelsesformer, i høj Grad Beslag paa hans Kraft. Før Trearskrigen havde Skolens Opgave været den nationale Vækkelse. For mange stod det nu, som om den Gerning ikke var nødvendig mere, og der var derfor i de Kresse, som stod Skolen nær, Uenighed om den Kurs, Skolen skulde styre; nogle ønskede den omdannet til en landøkonomisk Anstalt, andre til en mere udpræget grundtvigsk Skole. Denne Uoverensstemmelse mærkedes baade i Skolens Bestyrelse og i Lærerkredsen. Høgsbro havde fra 1850 til Medhjælper Landmaaler Edv. Thomsen, og fra 1852 tillige cand. pharm. Th. Schiøtz og cand. teol. Jens Lassen Knudsen; af disse hørte de 2 første til den landøkonomiske, den sidste til den grundtvigske Retning. Høgsbro derimod ønskede at fortsætte i det gamle Spor; men for ham var den egentlige Modsætning den landøkonomiske Retning, og især til Edv. Thomsen følte han sig i personlig Modsætning. — Disse Uoverensstemmelser gav Anledning til alvorlige Brydninger, der

endte med en fuldstændig Omdannelse af Skolens Forhold. — „Den slesvigske Forening“, der valgte Skolens Bestyrelse, omformedes til en „Forening for Rødding Højskole“, dens Generalforsamling nedlagde sin Myndighed i Hænderne paa 3 Tillidsmænd, der valgte Skolens Bestyrelse og havde den øverste Myndighed (fra 1856 var N. F. S. Grundtvig, Gaardejer Knud L. Knudsen, Trøjborg, og H. A. Krüger Tillidsmænd, medens Bestyrelsen bestod af Prof. C. Flor, Pastor L. C. Hagen, Stepping, Gaardejer Bunde Refslund, Boulund, Sognefoged og Møller H. D. Kloppenborg, Københoved, og Pastor Fr. Helweg, Haderslev), og 1856 gennemtvang Høgsbro, at Edv. Thomsen og Th. Schiøtz forlod Skolen — i Stedet blev cand. pharm. Wiinstedt Lærer — og at Forstanderen udrustedes med større Myndighed overfor Bestyrelsen. Nu først kunde Høgsbro uhæmmet af ydre Forhold lægge al sin Kraft i Skolearbejdet, og de følgende Aar bragte da ogsaa en stærk Opgang i Elevtallet. — Da er det, han i 1858 tager mod Valg til Folketinget.

Høgsbro havde 1852 ægtet Amalie Gabriele Jürgensen, Datter af Pastor Jürgensen i Oxenvad i Nærheden af Rødding.

I sine sidste Leveaar blev Sofus Høgsbro fra flere Sider opfordret til at nedskrive sine Erindringer. Til en Begyndelse afviste han Tanken under Henvisning til, at hans Arbejde som Folketingets Formand stærkt lagde Beslag paa hans Tid og Kræfter, men efterhaanden førtes han alligevel til Sysselsættelse med Opgaven. Han begyndte at gennemgaa de Mængder af Breve, han i Tidens Løb havde modtaget og opbevaret; meget tilintetgjorde han, men det øvrige ordnede han med Bearbejdelse for Øje, og han fik ogsaa begyndt paa Arbejdet med Nedskrivningen af Erindringerne. Ret vidt naaede han ikke hermed. Den lille Bog: „Mit Forhold til Grundtvig, Tscherning og Monrad“, som Sønnen Svend Høgsbro udgav efter Faderens Død, er det eneste Afsnit, han fik afsluttet. Men der findes i hans efterladte Papirer Udkast til Erindringer fra Ungdomsaarene og de første Rigsdagsaar.

Den Tanke har sikkert ikke været Høgsbro fremmed, at andre, forundtes der ham ikke Tid til Udnyttelse af det omfattende Materiale, han laa inde med, paatog sig Arbejdet. Det er da ogsaa efter Ønske fra Høgsbros Børn og Børnebørn, at denne Udgivelse af Brevveksling og Dagbøger finder Sted.

Naar Udgaven ikke gaar længere tilbage end til 1858, da Høgsbro første Gang vælges til Folketinget, er Aarsagen den, at det, der tilsigtes med dette Arbejde, først og fremmest er at yde Bidrag til det danske Demokratis Udviklingshistorie, og først fra dette Aar tager Høgsbro aktiv Del i Politik. Det hænger dog ogsaa sammen med, at der i den Høgsbroske Slægt er Planer om et særligt Arbejde om Høgsbros Højskolegerning i Rødding.

I denne Udgave er ikke blot medtaget Breve, som Høgsbro selv laa inde med, men tillige de Breve fra ham, som fandtes i Anden-

mands Eje. Jeg skylder de mange, jeg for at faa disse Breve samlet har maattet henvende mig til, Tak for den imødekommende Elskværdighed, hvormed min Henvendelse altid er bleven modtaget. Desværre er det kun et ringe Tal af Høgsbros egne Brevne, der er bevaret.

Høgsbro har ført Dagbøger fra 1847 til 1865, da han begynder Udgivelsen af „Dansk Folketidende“, nogle Maaneder i 1874, og endelig fra 1893, da han afslutter sin Virksomhed som Statsrevisor, til sin Død. I Perioden 1858—65 er Optegnelserne meget kortfattede; der er meddelt et Par Prøver i Teksten, men ellers er Dagbøgerne fra denne Tid kun benyttet ved Udarbejdelsen af Noterne. Derimod har Høgsbro i 1874 og 1893—1902 ret fyldigt refereret sine Oplevelser fra Dag til Dag, og i II. Bind vil disse Dagbøgers Optegnelser blive meddelt i ret udførlige Uddrag. Dagbogen fra 1894 er senere bleven tilintetgjort.

Udeladelser er angivet med . . . , i Dagbøgerne dog kun, hvor de hører ind i en bestemt Sammenhæng.

Retskrivningen er Brevenes og Dagbøgernes egen.

De Breve, som Høgsbro i sine første Rigsdagsaar sendte hjem til Rødning til J. L. Knudsen og sin Hustru om de politiske Tildragelser, var bestemt til at læses af flere og savner derfor hyppig den sædvanlige Brevindledning og -afslutning.

Under Udarbejdelsen af Noterne er jeg gaaet ud fra, at Lærerne er fortrolige med den politiske Udviklings Hovedbegivenheder eller i alt Fald let erhverver sig Kendskab dertil andetsteds, og jeg har for at undgaa, at Stoffet svulmede uforholdsmæssigt stærkt op, hyppigt maattet nøjes med at give saadanne Oplysninger, der kan tjene som Vejledning for dem, der maatte ønske mere indgaaende Kendskab til de berørte Forhold. En Del Personaloplysninger findes i Navnelisten.

Jeg takker de mange, der paa forskellig Maade har ydet mig Hjælp, og jeg bringer Rigsdagen min ærbødige Tak for den Understøttelse, hvormed den har muliggjort dette Arbejdes Fremkomst.

Askov, Oktbr. 1923.

Hans Lund.

Høgsbro til Flor.

Rødding, 17. Marts 1858.

Højvelbaarne hr. etatsraad! At Monrad ikke vil hjælpe os, kom mig ikke uventet. Hall lover altid at gøre, hvad han kan, men desværre kan han saa lidt. Det glæder mig, at vi nu i alt fald snart tør vente de resterende 500 rdl. for det finansaar, som gaar til ende om 14 dage. — Vi trænger haardt til penge. Derimod overraskede det mig meget, at Wolfhagen endnu ikke vilde understøtte os, efter at der var os lovet hjælp fra ministeriet til at betale lejen af Graasten, og efterat dette slots overdragelse til os saa stærkt har været anbefalet af det. Man har penge nok, hvor man *vil* have det, og frygten for en slesvigholstensk propaganda-anstalt, efterat den bestaaende er gaaet under, er dog vel mildest talt ubetimelig. Hvorfor skulde det ikke være nok at have en anstalt som vor for hertugdømmet? Og skulde den tid komme, da Tyskerne forlangte en lignende, kunde regeringen jo blot sætte os i stand til at oprette en tysk klasse for dem. Det skulde gaa underligt til, om vi ikke skulde kunne magte Tyskeriet.

Ja hr. etatsraad! De maa tro, at det ikke er let at bevare en usvækket iver for en sag, naar man selv efter 8 aars forløb kun finder en saare ringe anerkjendelse og understøttelse, naar man bestandig maa kæmpe mod de samme vanskeligheder og hindringer, og de fleste af dem, der skulde være sagens venner, kun have ønsker og ord tilovers. Jeg kom her over i det haab, at jeg ved siden af min virksomhed for skolen tillige kunde uddanne mig i den videnskab, der især har tiltalt mig; men omstændighederne har nødt mig til med hvert aar at ofre mere tid i skolens tjeneste og sætte mig ind i praktiske forhold, som jeg havde ønsket at holde fjerne fra mig. Det er mit haab, at ogsaa denne min virksomhed har baaret sin frugt, men vist er det, at den har ført mig bort fra det, jeg engang betragtede som mit livs kære maal, og kun lidet er blevet lettet eller paaskønnet af dem, der vel skulde være de nærmeste dertil. De maa da heller ikke undre Dem derover, om den tanke mere og mere kommer frem hos mig, at søge mig en anden virksomhed, hvor jeg enten kan undvære andre eller lettere vinde dem for mig end her, saa meget mere som det ofte maa synes, som om andre paa min

nuværende plads vilde være i stand til at skaffe sig den bistand, jeg saa meget savner. De har selv i vinter erfaret, hvad jeg prøvede forrige aar, hvorledes man næsten overalt maa banke paa forgæves, og De vil vel ikke tage mig ilde op, at jeg trættes og ønsker at blive afløst af yngre hidtil uforsøgte kræfter. Saameget er vist, at jeg gruer for en vinter til som denne, hvor man skal skaffe plads til 22 flere, end elevhuset kan rumme, og skal baade tigge bønderne til at tage imod dem og i dyre domme betale dem for pladser, som de unge mennesker hverken af aandelige eller legemlige grunde burde tage imod . . . . .

Deres med sand højagtelse ærbødigt hengivne

Sofus Høgsbro.

Dagbog 22. April 1858. Efter at have hørt Knudsens besked om, at broderen mente, at de 5000 rdl., Rødding kunde betale til Graasten, skulde indsamles blandt folk her i egnen, saa jeg, at Graasten havde ringe udsigt til at komme igang i aar, om nogensinde paa den maade, og fandt, at regeringen burde skyde det til. Dertil kunde jeg maaske bidrage ved at komme paa rigsdagen. Knudsen billigede det ganske.

23.—24. April. Tænkte en hel del over et kommende rigsdagsliv . . . .

25. April. Niels Termansen fra Læborg her. Jeg talte meget med ham om at stille sig til rigsdagen.

26. April. Hagen her; ogsaa han billigede, at jeg stillede mig til rigsdagen. Knudsen skrev til N. Andersen angaaende mig og til P. Larsen i Dons ang. Termansen. — Jeg skrev til Ley og Knud Knudsen om at stille mig.

28. April. Jeg skrev til D. Ejler om N. Termansen.

Høgsbro til H. N. Clausen. (?)

Rødding, 3. Maj 1858.

Højærværdige hr. professor! . . . . Etatsraad Flor bragte tidligere underretning om, at ministeriet var villig til at stille Graasten slotsbygning til auction til bortleje paa et vist antal aar. Baade han og den øvrige bestyrelse troede, at det burde forsøges, naar det kunde ske for et tidsrum af 20 aar, og syntes i det hele gunstigt stemt for oprettelsen af en skole dér, men vilde før, om det skulde være, se at skaffe de 5000 rdl. tilveje, komiteen har staaende her, end indlade sig paa nogen flytning af denne skole.

Formodentlig ligger den tanke til grund, at lærer Knudsen her burde styre denne skole med udelukkende grundtvigianske lærere, og at min bortrejse til Graasten derfor maatte være den læmpeligste udvej til at naa dette maal. Jeg kan nu ikke tro andet, end at et saadant forsøg af bestyrelsen og Knudsen maatte vise sig upraktisk (efter hvad

jeg har hørt, skal selve Grundtvigs skole ved København være nær ved at gaa ind), og at det jo baade vilde koste en del og i begyndelsen virke hæmmende for den ny Graastenske skole; men det kunde dog maaske af flere grunde være ønskeligt, at de fik lejlighed til at se deres tanker strande paa virkelighedens skær, og pengetabet vilde de vel nærmest selv komme til at bære. Den hindring, en skole her under Knudsens styrelse unægtelig vilde være for den ny's opkomst, vilde dog vistnok kunne overvindes, naar denne blot fik de fornødne pengemidler til sin raadighed.

Men dette synes mig at være hovedpunktet. Vil regeringen (den danske undervisningsminister og den slesvigske minister) gøre noget alvorligt for en skole paa Graasten? Ved privat understøttelse anser jeg det for umuligt at grundlægge og holde den. Dertil er man for træt, stoler for meget paa regeringens nationale sind og er for optaget af den nuværende pengeforlegenhed. Og en skole paa Graasten bør ikke overgives til en saa usikker tilværelse, hvorved den altfor let kunde komme til at føre et sygnende liv og var udsat for at gaa tilgrunde ved det første mødende uheld. Skal den bygning, hvor her-tugen udtænkte saa mangen forrædersk plan, og hvorhen han stæv-nede landmænd, forstmænd og naturforskere fra alle Tysklands egne, nu forvandles til en planteskole for dansk sind og oplysning, vil det vække en saadan opmærksomhed blandt den danske sags fjender, at det bør ske paa en sagen og folket værdig maade.

Skolen bør have tilladelse og midler til at omdanne det indre af bygningen efter sin tarv . . . .

Dog, højjærværdige hr. professor! undskyld, jeg atter opholder Dem med en udvikling af, hvad jeg tror, Graasten skole skulde blive til! . . . .

Med dybtfølt højagtelse

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

4. Maj 1858.

Kære ven! . . . . Iligemaade farer du vild, naar du forudsætter en mismodig stemning hos mig. Jeg er slet ikke forknytt over min stilling, tvertimod jeg er saa balstyrig, at jeg slaar til højre og venstre, naar man ikke vil rette sig efter mig; men man skal lade mig blive paa min egen boldgade og ikke tvinge mig ind i en literær recensentrepublik, hvor jeg slet ikke føler mig hjemme. Jeg befinder mig ganske vist i forhold, hvor man plejer at blive filister, men jeg haaber at undgaa det, netop ved at have øjnene oppe for faren, ikke give mig ud for, hvad jeg ikke er, men af al magt tage mig af det, jeg er sat til.

„Det vilde interessere dig meget, hvis jeg kunde faa tid til at sige dig, hvor jeg egentlig var henne“. Med fornøjelse! Jeg er forstander her ved skolen og, som jeg haaber, saaledes, at man mærker, det er

mig og ingen anden, og jeg tror ikke, at jeg „er gaaet forkert“. Iøvrigt tænker jeg om en maanedstid at stille mig til rigsdagen. Skulde det vise sig, at jeg derved gik forkert, skal jeg snart vende om igjen; men, hvis ikke, er jeg der at træffe de 3 maaneder af aaret og haaber, at man ikke skal gaa forgæves efter mig, heller ikke der.

Det er ikke undervisningen her, der saa meget gjør mig uskikket til skriftlige meddelelser (skjønt 3 timers daglige foredrag udmatter ikke saa lidt) som alt det daglige mundtlige og skriftlige overløb, der splitter tiden og tanken i lutter stumper og stykker. — Din bemærkning om min „stundesløshed“ er med din tilladelse grebet ud af luften, og jeg har derfor ikke fulgt dit raad at tage „Holbergsk medicin“ derimod, en slags medicin, jeg i det hele ikke ynder. Du kan have gjort nok saa skarpsindige og træffende iagttagelser desangaaende i sommeren 1856 — de gælde til Wandsbech, alle tilhobe. Dengang gjaldt det at skaffe to dygtige lærere istedetfor dem, jeg med pavker og trompeter havde faaet af vejen. Lykkedes det ikke, gik skolen til grunde, min ære og den gode sag led nederlag, som vanskelig eller umulig kunde gjenoprettes. Under saadanne forhold havde man vel lov til at være distræt og stundesløs, og at du ikke har set det, er mig et kært bevis paa, at de vanskelige forhold dog ikke har formaaet at nedtrykke mig saa meget, som venteligt var.

Opmuntret af Hagen og Lassen Knudsen paa skolens vegne og af andre paa andres vegne stiller jeg mig vist til rigsdagen, og jeg vilde meget ønske, at man i Kjøbenhavn og navnlig fra den grundtvigske side vilde være meget mere virksom for at skaffe dygtige rigsdagsmænd til 3 samlinger, der dog let kan blive af overordentlig betydning. Det er dog forbavsende, at til dato har vore blade ikke haft en eneste artikel derom. — Grundtvigianerne ved, at kirkeaadssagen vil komme for, og dog røre de sig ikke. „Fædrel.“ ved, at rigsdagen maatte kunne gjøre meget for at kaste fællesforfatningen over bord, og dog taler den ikke. Alle frihedens og folkets venner ved, at, er rigsdagen først blevet foragtet i folkets øjne, er deres sidste anker gaaet tabt, og dog trække de sig tilbage fra den og sige: den har ingen betydning mere. Op, danske mænd! op, Johan og Svend! stiller jer og faar andre til at stille sig. Eller I skal med brændenælder piskes ind under det tyske forbunds ørneklør . . . .

Hils din kone, at naar hun kan skaffe alle beviser paa præstelig bedrag, ridderlig vold og kongelig undertrykkelse bort fra Ringen, skal ogsaa jeg paa en hel side udtale min henrykkelse over den derværende natur og kunst, men nu kan man jo kun rejse der med blussel over at tilhøre en slig menneskerace . . . .

Din hengivne ven

Sofus Høgsbro.

6. Maj 1858.

Høgsbro til Flor.

Højvelbaarne hr. etatsraad! . . . . Angaaende en skole i Angel, da er det nu som altid mit højeste ønske at hjælpe til at fræmme

danskheden og fortrænge tyskheden her i Sønder-Jylland, og jo sydligere det kan ske, des kærere vilde det være mig, jo mere kamp mod de tysksindede, des bedre. — Derfor har jeg heller ikke noget imod at begynde en skole i Angel, ja vilde det endog gærne, naar jeg troede, det kunde lykkes. Efter mit kjendskab til forholdene tror jeg det rigtignok ikke muligt at faa flere elever fra selve Angel ved at lægge en skole der fræmfør paa Graasten, og jeg vilde i anden henseende anse det for ugunstigere; men dette hensyn skal jeg villig se bort fra, naar regeringen tror, at Angel var en bedre plads end Sundeved. — Men saa meget desmere vægt maa jeg lægge paa de materielle betingelser, og jeg skal da ikke nægte, at det forekommer mig, at 5000 rdl. er altfor lidt til at bygge en skole for, der skal have mindste haab om at kunne lokke Angelboerne eller andre til sig. Derfor kunde en skole- og lærerbygning opføres, men hvor skulde saa eleverne bo. Det er slemt her, at de skal bo i byen; men i Angel var det endnu værre . . . .

Det forekommer mig klart, at, mangler der de fornødne penge til at oprette en skole paa Graasten, vil de i endnu langt højere grad mangle til én i Angel, der ikke engang har den plet jord, hvorpaa bygningen skal ligge. Og mindst af alt burde man i Angel begynde noget, som ikke kunde føres igjennem.

Imidlertid er sagen af saa stor vigtighed, at den, hvis den kunde, ogsaa burde gaa, og, da Regensburg ønsker det saameget, og heller ikke De synes at være ugunstig stemt, skal jeg gjerne sætte mig i forbindelse med justitsraad Poulsen for at høre, hvorledes han har tænkt sig, at sagen kunde gaa . . . .

Deres ærb. hengivne

Sofus Høgsbro.

C. Berg til Høgsbro.

Chr. Himmelfartsdag, 13. Maj 1858.

Højstærede Hr. Høgsbro! Da ogsaa jeg — ja, thi at De gjør det, derom er jeg overbeviist — indseer, at Udfaldet af det forestaaende alm. Valg til Folketh. maa tillægges en ganske anden alvorlig Betydning end under almindelige Forhold, og at derfor Bekymringen over, at man maa see saa en og saa en anden af de dygtige Mænd erklære sig ude af Stand til at modtage Valg, mens Folket, rask nærmende sig den afgjørende Dag, endnu har undladt at yttre sig — maa synes saa meget større, har jeg tilladt mig at formaa Folk til at gjøre en Begyndelse. Men da jeg derved er kommen til at bruge Deres Navn, Hr. Høgsbro! skylder jeg Dem — dog kun i al Stilhed — Rede for, hvad jeg har gjort. I Aar og Dag og længere har jeg tænkt paa Ønskeligheden af at faa Dem i Rigsdagen; og skjøndt jeg ikke har undladt at indsee, hvor besværlig og omstændighedsfuld det altid maatte være Dem at forlade den Stilling for længere Tid, som De nu beklæder, vidste jeg dog ogsaa, at ifølge Deres Betragtning af vort Fædrelands farefulde Stilling saavel som af Vigtigheden af de Anliggender,

der fornemmeligen maatte blive afgjorte af den kommende Rigsdag, kunde der være Haab om, at Følelsen af Deres Pligter som Statsborger ikke tillod Dem at give Afslag paa en eventuel Opfordring i nævnte Henseende.

Som Dem bekjendt er H. Jensen fra Ribe Amts 4de Valgkreds det nuværende Things største Tørvetriller, — og jeg kunde ikke forstaa, hvorledes man saa let gjorde en bedre Gjærning end at arbeide paa at faa ham puffet bort. Jeg skrev til P. Lauridsen i Veien derom; jeg skrev til D. Eiler, „at jeg meget gjerne vilde tale med ham“; jeg var den 9de dennes i Selskab med en større Deel Vælgere, med hvilke jeg — som Leiligheden tillod mig det — enkeltviis talte om denne Sag. Gaardeier Niels Hansen fra Søgaard i Wamdrup — en Mand, hvem Fædrel. Anliggender synes at ligge paa Hierte — har bestemt med sin Svoger Laurids Ross i Bramdrup, som De nok kjender, at gjøre en Tour til Rødding for at formaae Dem til at optræde som Candidat, hvis ellers Stemningen viser sig heldig, ligesom han ogsaa meget villig gik ind paa mit Forslag om „i Anledn. af det forest. Valg osv. at afholde et Møde her i Kolding Markedsdagen den 19de dennes Form. Kl. 11“, hvortil derfor „nogle Vælgere“ idag igjennem Kolding Avis har indbudt. Dette Møde skal blot gaa ud paa at orientere Folk; hvormeget man vinder dermed, berooer alt paa Omstændighederne. Daniel Eiler, som besøgte mig samme Dag — Tirsdag — som N. Hansen og jeg havde truffet endelig Aftale, talte med Hansen og gik redbon ind i Firmaet „nogle Vælgere“. Han lod mig vide, at De havde tilskrevet ham, at De agtede at stille Dem i en anden Kreds og foreslog til Cand. for Ribe 4de en Termansen, som D. Eiler først langt om længe fik opspurgt, saa ubekjendt er han, hvilken Grund alene kan forhindre ham i at blive valgt, om han forøvrigt er qualificeret dertil, hvad dog rigtignok — undskyld min Tvivl! — maa ansees meget tvivlsomt. Eiler — en rar, frisindet Mand, men mig lidt for „Dagbladsksindet“ — foreslog at oppebie, hvad Mødet vilde bringe. Som Sagerne staar her, haaber jeg, at De, hvis Stemningen i en noget paalidelig Grad viser sig at være for Dem, hvad jeg ikke tvivler om vil blive Tilfældet, slaauer den anden Kreds af Tanken og stiller Dem i Ribe 4de, hvor De i Tilfælde af Valg kan udskyde en saa politisk uduelig Mand som H. J. — Deres Mening herom vilde jeg inderlig gjerne „under fire Øjne“ udbede mig meddeelt inden Onsdag, især da Touren til Rødd. dog mulig kan gaa overstyr for N. Hansen, der har saa saare meget om Haande.

Dernæst, højstærede Hr. Høgsbro! — Sagens Alvor fordrer Tilside-sættelse af ethvert Delikatesse-Hensyn — ønskede jeg mig inderlig gjerne fra *Deres egen Haand* meddeelt en Fremstilling af Deres offentlige Virksomhed samt et Omrids af Deres politiske Anskuelse, navnlig ang. Danm. nuværende Stilling. — Stol fast paa min Diskretion og Takt i dette og misforstaa mig ikke, som om jeg ikke vidste, hvormed man kunde anbefale Dem i nærværende Anledning. Deres Friheds- og Fædrelandssind, for hvilket den mangeaarige Virksomhed som For-

stander for R. Højskole har ført talende Vidnesbyrd, Deres levende Interesse for ethvert offentligt Anliggende forenet med megen Dygtighed og praktisk Indsigt, viist ved Veispørgsmaalet osv., Deres nære Kjendskab til de slesvigske Forhold, lagt for Dagen især ved Spørgsm. om Ordningen af de blandede Distrikters Retsforhold osv. osv.; alt dette er Beviser meer end nok; — skjøndt jeg endnu har gjemt den Omstændighed, som i *mine* Øjne anbefaler varmest, det er Deres udprægede politiske Anskuelse som Skandinav og Eiderdansk; men denne Omstændighed rører jeg egentlig ikke ved, — jeg skal ved given Leilighed nærmere omtale, hvorfor jeg tror Forsigtighed paa dette Punkt er nødvendig — thi „Hr. Sørensen“ er for dvask til endnu at kunne taale at høre det „frelsende“ Ord. — Altsaa, jeg haaber, at De seer, at jeg just ikke er renonce paa Grunde; men alligevel send mig i al venskabelig Stilhed de fornødne Oplysninger i en klarere Form; jeg vilde gjerne være saa vel rustet i nærværende Sag, som det er mig muligt. — Da jeg absolut vil være skjult bag ved — for saaledes at virke bedst — vil De ikke omtale for N. Hansen og Ross, at jeg har skrevet; og dermed farvel for denne Sags Vedk. for denne Gang. Efter Mødets Afholdelse skriver jeg igjen; men forinden faar jeg Brev! Ikke sandt! . . . .

Deres ærb. heng.

C. Berg.

Carl Ploug til Høgsbro.

København, 19. Maj 1858.

Kjære Høgsbro. Det har overrasket mig at høre af et Par af Deres herværende Venner (G. Rode og J. Grundtvig), at De har tænkt paa at stille Dem ved de forestaaende Folketingsvalg. Det følger af sig selv, at De kunde være et fortræffeligt Medlem af Thinget med Deres varme danske Hjerte, gode Kundskaber og ægte demokratiske Grundsætninger, og at Deres Valg, hvis De stod ledigt paa Torvet eller havde fuld Disposition over Deres Kræfter, var i høj Grad ønskeligt. Men kjære Ven! hvor er det muligt, at Rødding Højskole kan gaae, naar De forlader den tre af de bedste Maaneder aarlig i tre Aar? Eller er De forberedt paa, hvis den ikke kan gaa, at opgive Deres Stilling ved den netop i det Øjeblik, da den, uanfægtet af alle Partikampe, synes at være kommen ret i Fart? Og synes De ikke, hvis dette ikke er Deres Mening, at Deres Stilling ved Skolen er langt betydningsfuldere og langt vigtigere og langt vanskeligere at besætte end en Plads i Folketinget? — Jeg tør efter 3½ Aars Sæde i dette vel sige, at jeg kjender dets Virksomhed, og at jeg kan have en Forestilling om, hvad en Mand der kan udrette, og jeg betænker mig intet Øjeblik paa at forlade det for at passe „Fædrelandet“, da det er mig umuligt at passe begge Dele forsvarligt, fordi jeg holder det for langt vigtigere, at dette passes, end at jeg sidder i Thinget uden at kunne udrette Noget, der er værd at tale om. Men ligner Deres Stilling i den Henseende ikke ganske min? De gjør Dem

Illusioner, kjære Ven! naar De troer, den enkelte Mand kan udrette synderligt i den Slags Forsamlinger. Man forsøger at indtage en selvstændig Stilling, man haaber en Stund at kunne trække Andre med sig og afgjøre noget, og man ender med enten at indrette sig under en af de herskende Magter, eller med at trække sig tilbage i en passiv Isolierthed. De vil sige, at Fædrelandets Velfærd staar paa Spil, og at det er hver Mands Pligt at see til „ne quid detrimenti“ o. s. v. Men lad os være enige om en Ting: rejser der sig en Nationalstemning, saa er den mægtig nok til at drive Thinget til at gjøre sin Pligt; og saa længe den ikke rejser sig, saa er der intet at gjøre, saa slæber dets Tid hen i Taushed og uden Betydning.

Men, fremfor alt, lad Dem ikke opofre for en Intrigue. Grundtvig har sagt mig, De har skrevet, at Hagen og Knudsen raadede Dem til at stille Dem. Er De vis paa, at dette Raad ikke er møntet paa — maaske uden endnu at være de Paagældende klart bevidst — at faa Dem bort fra Skolen? Er ikke Knudsen stadig Deres Rival og var hans Fremtrængen til Deres Plads ikke Formaalet, der laa bagved den forrige Bevægelse imod Dem? Husk paa, at Flor er langt borte, og at De, selv om han var her, igrunden er ham for selvstændig, saa at han næppe anstrænger sig for at holde paa Dem. Tro mig, der vil, selv om man for Øjeblikket ikke tænker derpaa, ikke behøves Andet, end at De en eller to Gange tager her over til Rigsdagen og lader Skole være Skole, inden man vil finde, at man er bedst tjent med at komme af med Dem.

Jeg troer derfor, at De bør betænke Dem to Gange, inden De bestemmer Dem til at stille Dem. Det er ganske vist slem, ifald vi faar et Drog eller en udelig Person for det blendede Distrikt; men Rødding Højskole bør efter min fulde Overbevisning lige saa lidt som De selv offres for at forebygge det. Derfor kan jeg, uagtet jeg er Medlem af en Valgforening, ikke andet end finde det meget tvivlsomt, om De bør gaa med. Var det hvilkensomhelst anden Skole, De var Lærer eller Bestyrer ved, skulde jeg ingen Betænkeligheder yttre, thi det ved Gud, Overflødigheden paa gode Candidater til Folke-thinget er kun ringe. Men Rødding! Det kan jeg ikke forstaa, og det troer jeg, De kan ikke forsvare.

Optag nu — kjære Ven! — disse Linier i saa god en Mening, som de er skrevne, og overlæg Sagen nøje, og gjør saa, hvad De vil.

Deres hengivne

C. Ploug.

Johan Grundtvig til Høgsbro.

Kjøbenhavn, 26. Maj 1858.

Kjære Ven! . . . Ifølge mit Kjendskab til dig kan jeg kun forklare mig din Beslutning af, at du under en 8-aarig Fraværelse fra Politikens Skueplads har faaet aldeles overdrevne og fantastiske Forestillinger om, hvad en enkelt Mand paa Rigsdagen kan udrette, naar han tilmed

som novus homo kommer ind mellem en øvet Trop politiske Partimænd, og tilmed som du, ifølge din stærke Selvstændighedsfølelse, vil være meget utilbøjelig til Overenskomster og deslige, men derimod føle en uimodstaaelig Drift til at indtage en „ejendommelig Stilling“. Dersom du venter i de første Sessioner at kunne faae andet at sige paa Rigsdagen end, at du maa stemme med en af Partiførerne, naar du vil udrette noget, saa troer jeg, at du — og enhver yngre Mand — vil skuffe dig selv. — Muligvis har du ganske eminente Talenter i parlamentarisk Retning — men det kan hverken du eller jeg vide endnu — og da, men ogsaa kun da, vil du allerede i dette Triennium kunne komme til at øve nogen væsenlig og kjendelig Indflydelse paa Rigsdagens Afstemninger og hele Gang, men i saa Fald vil du jo med det samme utvivlsomt være tabt for Skolen. Mod slige overspændte Forventninger kan jeg dog ikke noksom advare dig, netop fordi jeg er din Ven og ikke ønsker, du skal berede dig Skuffelser, der sjældent have nogen heldig Indflydelse paa Folk. I al Fald er jeg vis paa, at kommer du paa Rigsdagen, ja strax naar du bliver valgt, da vil din Tid aldeles overvejende blive optaget af Studiet af de foregaaende Sessioners bindstærke Forhandlinger, eller hvad du ellers antager, vil gjøre dig bedst skikket til at virke i Politiken; og om dettes Fordringer saa ganske vilde falde sammen med dem, som din Virksomhed ved Skolen stiller og maa stille, det forekommer mig mere end tvivlsomt. Det er min Overbevisning, at kommer du paa Rigsdagen, er du tabt for Skolen, og dette troer jeg, du bør gjøre dig klart, for at du kan vide, hvad du vælger. . . .

Med mig i min Stilling og her i Byen er det en anden Sag, da jeg holder mig overbevist om at ville vogte mig for at gaee aldeles op i den politiske Virksomhed. Jeg har — trods din heftige Opfordring — for Øjeblikket slet ingen Lyst til at komme paa Rigsdagen, til dels rigtignok fordi efter mit Skjøn den umulig kan faae den Betydning endnu, som du synes at antage. Jeg seer ingen Mulighed for, at den af egen Magtfuldkommenhed vil kunne hæve sig ud af sin Stilling som Provindslanddag paa lovlig Maade; at benytte Forbeholdet dertil vil ialfald være forbundet med særdeles Vanskelighed, dersom det ikke er en ren Umulighed, hvad jeg er tilbøjelig til at antage. Vore Sager ere sandelig værre forkludrede, end det maaske ved første Øjekast kunde synes; Fællesstaten lader sig i dette Øjeblik næppe opgive, hvor daarlig den end hænger sammen, ialfald maatte da Regjeringen tage Initiativet, og har du en brugelig Regjering ved Haanden, som vil og kan gjøre det? Jeg venter mig altsaa ikke stort af denne Rigsdag, ialfald i Henseende til Fædrelandets Livsspørgsmaal. . . .

Din hengivne Ven

Johan Grundtvig.

C. Berg til Høgsbro.

Kolding, 31. Maj 1858.

Højstærede Hr. Høgsbro! „Om jeg stiller mig“, maa De ikke sige; der maa ikke være noget „Om“ ved denne Sag. Angaaende 4de Valg-

kreds, da vil jeg næsten troe, at N. Termansen kunde gaa af med Seiren, hvis han opmandede sig og uden at svøbe sig ind i altfor mange Skriftsteder og religiøse Sententser — som passe slet nok i en politisk Tiltale — kom frem med Sproget. Men stiller han sig? Det er Spørgsmaalet. *Beskedenhed* — denne skønne ægte danske Dyd — fordrer maaske — saa troer han vel — at han trækker sig tilbage! For Eilers Skyld, hvem jeg i flere Aar har staaet i Venskabsforhold til, kan jeg ikke agitere for N. T., især da jeg ikke kan beraabe mig paa nogen særegen Grund, hvorfor T. skulde foretrækkes, fordi jeg kjender ham ikke. Men skulde De tale med N. T. inden den paagjældende Dag, og det var jo ønskeligt nok, da kan De gjærne sige ham — men uden mit Navn — at Eiler ingenlunde har hele Østeregnet med; man paastaar, han vil altid faae Halvdelen imod, naar ellers N. T. klarer Ærterne nogenlunde. Jeg er rolig Tilskuer; men har dog Følehornene ude. Eiler ønsker jeg langt fremfor Jensen; men da N. T. kom paa Tale just netop saaledes, førend Eiler traadte frem, ønsker jeg N. T. — Ved Prøvevalget her lovede J. Jørgensen at stille sig paany. Men „Næringsstands“-Slænget var imod ham. Mødet var ret interessant, men jeg har ikke Tid at referere det.

Mange Hilsener. Deres ærb. heng.

C. Berg.

Dagbog ¹⁴/₆ 58. Valget. . . . Herredsfoged Hans Trojel fra Før styrede på en vogn, jeg og mine stillere stod på en anden. N. Andersen takkede for den af vælgerne ham viste tillid, trak sig tilbage og stillede mig. Jens Andersen stillede og anbefalede mig. Derefter talte jeg helt anderledes, end jeg havde tænkt, således at jeg gik udførlig ind på nærings-, rente-frihed, blandede distrikter og Ballum havn og undgik at berøre ting, som var fremmede for vælgerne og ikke i kort tid kunde gøres dem klar. . . . Beck gjorde mig nogle spørgsmål om jernbanen og bevillingsvæsen, og hvorvidt jeg følte mig bundet ved mine udtalelser, hvilke jeg besvarede ham tilfredsstillende. Jeg fik alle hænder for mig undtagen pastor Regolis fra Daler. Trojel havde forlangt, at alle ikke-vælgere skulde gå til side. Jeg protesterede. Han forklarede det ved alle Slesvigere; og jeg opgav da min protest skjønt ganske vist med urette. Derved blev der kun 137 stemmer for mig af 138, skjønt antallet måske ellers havde været det dobbelte. Det var vistnok urigtigt, at en kåring blev forbundet med en stemmetælling . . . .

Valgets Forhistorie. (Senere Optegnelse: Fra min rigsdagsvirksomhed for Ribe Amts 5te Kres 1858—65.)

Fra den grundlovgivende forsamlings tid, da jeg ofte sad paa tilhørerpladsen, havde jeg ofte ønsket mig en parlamentarisk virksomhed og vel helst i den slesvigske stændersal; men det blev umuligt, da Krüger havde den plads, jeg skulde have, efterat jeg var bosat

i Rødning. Mine tanker gik da til rigsdagen i Kbhvn., og min historisk-statistiske undervisning dannede jo en forberedelse dertil. Ved valget i 1858 henvendte man sig da ogsaa til mig fra flere kres. *Berg* kom fra Kolding og opfordrede mig paa flere vælgeres vegne fra Ribe 4. kr., *Bække*-kredsen, til at stille mig der, idet han henviste til, at jeg f. eks. ved mit arbejde for landevejen fra Aabenraa til Foldingbro havde viist, at jeg havde praktiske interesser og evner. Men jeg svarede, at kresen havde en bonde, N. J. Termansen, som burde vælges fremfor nogen. Ham kjendte *Berg* ikke; men jeg blev derved. Fra *Ribe* kom en garver *Simonsen* med en anden mand og opfordrede mig til at stille mig der. Dette forundrede mig, da jeg antog, at ikke blot byens men landets vælgere var højresindet. De antog dog, at jeg kunde blive [valgt], men hvor megen lyst jeg end kunde have til at repræsentere en saa minderig og mig saa kær by, vilde jeg dog ikke stille mig paa et sted, hvor alle, som jeg kjendte og tildels var i slægt med, tilhørte et andet parti. Man valgte da ogsaa en højremand, overlærer *Kinch*. Derimod fik jeg en opfordring fra enklaverne i Slesvig, hvis valgsted var *Bredebro*, som jeg længe havde set hen til som en for mig passende kres. Ved grandet i Gram 31—8—57, hvor jeg var dirigent, havde man lært min indsigt i det blandede distrikts forhold at kjende og mine parlamentariske evner. Jeg kjendte flere ansete mænd der og havde fra 48—50 oftere opholdt mig hos dem, *Knud Knudsen*, *Niels Andersen* (Hansen), der hidtil havde været deres folketingsmand, *Bech*, *Ley* o. s. v. og havde haft flere elever derfra, hvis forældre jeg da ogsaa havde lært at kjende. I 1848 havde jeg søgt, om end forgjæves, at faa Grundtvig valgt der, og havde da besøgt kresen nord for Tønder og indtil Ribe. Til denne opfordring svarede jeg ja; men da det blev bekjendt, skrev *Ploug* til mig og raadede mig derfra for skolens skyld, og provst *Blædel* kom endog til Rødning for, vel efter opfordring fra Kbhvn., at faa mig fra at stille mig; men min beslutning var allerede fattet.

Jeg fik med lethed de indflydelsesrigeste mænd i kresen til at stille mig, deriblandt ikke blot den tidligere folketingsmand, N. Andersen (Hansen), men ogsaa hans ældre broder, der havde været stænderdeputeret i Viborg, og jeg valgtes ved kaaring enstemmig uden modkandidat. Udkastet til min tale har jeg endnu. Jeg havde tænkt mig at udtale mig ogsaa i skandinavisk retning, men dette fraraadede man mig, da man antog, at folk endnu ikke kunde synes om det. Samme dag valgtes Termansen, og i løbet af somren taltes vi oftere ved om den gjerning, der nu ventede os, og som for os begge var fuld af alvor og ansvar.

Johan Grundtvig til Høgsbro.

8. September 1858.

Kjære Ven! . . . Med temmelig Sikkerhed tør jeg dog nu give dig den Oplysning, bygget paa god Grund, at du i 3 Maaneder vil kunne leve herinde med din Familie for 500 Rdl.; nemlig saaledes:

Bolig	100 Rdl.	
Leje af Møbler etc.	100 -	Mindre bliver det næppe; kan let
Husholdning	200 -	stige til 600 Rdl.
Brændsel og Lysning	100 -	

For din Plads og Termansens er der sørget. Fra Hall ved jeg iøvrigt, at Rigsdagen denne Gang kun vil vare meget kort, saa at dens væsenlige Betydning vil blive den, at de nye Medlemmer kunne „lære Knebene“. Jeg forstaaer godt, at du kunde ønske at tage din Familie med herover, men jeg synes, det i flere Henseender er en risikabel Historie; og Bekostningen fremfor alt; thi du maa vel huske, at til de 5 à 600 Rdl., som oven ere opregnede, vil komme en betydelig større Sum, til Rejse og til Udgifter, som ikke just gaae ud paa Livets nærmeste Fornødenheder . . . .

Din hengivne Ven

Joh. Grundtvig.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

Rødding, 14. September 1858.

Kære ven! . . . . Naar jeg havde dig paa den ene side og Termansen paa den anden side, haaber jeg at kunne faa den rette ligevægt mellem de to sider, den folkelige og den lærde, som I repræsenterer, og vilde have mere glæde og gavn af din nærværelse, og, da skæbningen nu har villet, at vi paa samme tid skulde komme paa rigsdagen, syntes mig vi idetmindste burde begynde med at holde sammen. Jeg synes nu godt om den plads, du har skaffet mig, men skulde du have særegne betænkeligheder ved den, og skulde du kjende en anden plads, du vilde foretrække, og hvor der er plads baade til Termansen og mig, og du vilde have os saa tæt op til dig, da vilde jeg ogsaa gjerne flytte, naar det blot ikke blev i det „lærde hjørne“ eller lige for tilskuerpladsen. Men jeg har en lønlig frygt for, at du ogsaa paa det punkt hildes af en tilbøjelighed for det københavnske aandelige aristokrati og dets kliquevæsen, hvormeget det end er din egentlige natur imod.

Naar Hall siger, at rigsdagen kun vil være kort samlet, mener han dog vel til jul. Skulde den skilles før ad, maatte jeg i tide underrette L. P. Bojsen om, at hans lærervirksomhed i stedet for mig kunde høre op tidligere, end vi havde forudsat. Jeg er meget nysgjerrig efter at se, hvad „Kneb“ det er, vi skal lære, og jeg vil vist ikke have nem ved at lære dem.

I denne tid maa jeg til at klage over amtmanden og hele det ny amtsraad for Haderslev amt til det slesvigske ministerium og faar rimeligvis 10—12 sogne med mig. — Ved valgmandsmødet førte jeg vesteramtets sag mod L. Skau, som østeramtet havde kaldt til hjælp, skønt han ikke var valgmand. Jeg tror, at han ikke skal rose sig af den sejr, han vandt med munden; men den følgende dag fik han østerboerne til at bruge deres overmagt med saadan en hensynsløshed,

at vi nu har faaet gode vaaben til at styrte hele den urimelige valglov . . . .

Min rundrejse i valgkredsen havde jeg megen gavn af. Det er næsten utroligt saadanne synderligheder f. eks. vesterhavsøerne fræmbyder. — Vesterlands-Før og Amrum staar under Kongeriget, taler frisisk og har dansk retssprog men — højtyisk kirke- og skolesprog, saa der er ikke en mand foruden Hans Trojel, som kan forstaa lovene eller rettergangen eller føre en protokol paa dansk. Derfor kan f. eks. den ny forligslovgivning ikke indføres, derfor maa biskop Daugaard i 8 dage studere paa en tysk tale, hvormed han prostituerer sig ved visitatserne, derfor har størstedelen af Friserne ingen gavn af kirken, derfor maa de jyske tjenestefolk, hvoraf Øen er overfyldt, undvære al gudstjeneste osv.

Justitsministeriet har nylig foreslaaet, at der skulde gives nogle timers undervisning i dansk, men Daugaard — har fraraadet det. I sin tid søgte en del af beboerne i et sogn, Niblum, der er halv jysk og halv slesvigsk, om at faa en præst, der kunde om eftermiddagen præke dansk, men da det slesvigske ministerium havde kaldsretten og andragendet indgaves til det, mulkterede Karl Moltke dem alle til hobe og sendte dem en tysk Slesvigholstener osv.

Om dette og mere af samme surdejg kan vi tales ved, naar vi ses. Kan vi komme til det, saa lad os se at sidde sammen.

Din hengivne ven

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

Rødding, 21. September 1858.

Kære Johan. Maatte jeg ikke bede dig samtidig med bekendtgørelsen for mig at indlevere en bekendtg. for N. I. Termansen om trent af dette indhold:

„En rigsdagsmand af bondestanden ønsker sig et simpelt, møbleret værelse paa Vesterbro eller i Frederiksberg tilligemed rengjøring (eller dette følger maaske af sig selv?). Billetter indleveres tillige med angivelse af prisen indtil 2. Oktbr. middag. mrkt.“

Og vil du da tillige faa dem hentede med de mulig til mig indkomne, var det saa meget bedre. Han kommer rimeligvis om aftenen med mig ad jernbanen.

Igaar var vi valgmand fra Frøs og Kalslunds herreder samlede paa Gram for at forlange en ny valglov til Haderslev amtsraad eller ophævelse af den hele foranstaltning. Det blev overdraget mig at afatte det i overensstemmelse med de skete udtalelser. Det vil ikke behage enten amtmand eller amtsforvalter eller minister, men det er et almen ønske i hele den vestlige del af Haderslev amt.

Levvel og venligst hilsen
din hengivne ven

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til sin Hustru.

København, 6. Oktober 1858.

Kære Amalie! Nu sidder jeg da i ro efter at have faaet udpakket, i Farvergade 144, 3die Sal, højt op over gadens tummel og tæt ved Raadhusstræde og Rigsdagen. Jeg flyttede derhen i gaar aftes og det første, jeg idag gør, er at tilskrive dig. — Mine øjne har været lige saa stærkt angrebne som dine og har navnlig gjort mig det umuligt at læse om aftenen, men er dog nu i bedring, efterat jeg har brugt øjenvand til dem. De har hindret mig i at bestille noget, og min tid har desuden været saa optaget, at jeg endnu hverken har hilst paa Clausen, Ploug eller tante. Jeg har derfor overmaade megen arbejde for den følgende tid, især da der paa Rigsdagen er givet os en mængde forskjellige ting, vi bør sætte os ind i.

De tidligere bondevenner er i fuldstændig opløsning og danne to klubber. Termansen og jeg og endog Johan Grundtvig tilligemed flere af det nationale parti har sluttet os til den, hvoraf Tscherning og Winther ikke er medlemmer, og er endog saa stærke i forhold til de andre, at bestyrelsen er kommet til at bestaa af Rimestad, L. Schøler og jeg ligeoverfor og tillige med de tidligere bondevenner I. A. Hansen, Frølund og Gomard. Det 7ende Medlem, Eberlin, tænker jeg, vi ogsaa undertiden kan drage over til os, og jeg haaber at faa Rimestad valgt til formand, saa det folkelige element faar overhaand over det bondevenlige. Jeg ved endnu ikke, hvad ministrene og professorerne vil sige til en saadan optræden af mig, men det bliver jo sagtens ikke noget godt. Saa længe som det er muligt at gaa sammen med hine mænd, tror jeg imidlertid, det maa forsøges, og jeg tror, at forholdene er saa, at de før vil gøre det folkelige eller grundtvigske parti indrømmelser end opgive den støtte, de har i os.

Det var nu om min politiske stilling til dato, jeg ved ikke, om det kan interessere dig, men jeg synes dog, at du ikke bør være uvidende derom. Du kunde jo ogsaa fortælle Knudsen det og tillige tilføje, at vi har besluttet, at fæstetvangsloven, trods Monrads frafald i sin valgtale, paa ny skal bringes for i folketinget, blandt andet ogsaa for at give de forskjellige modstandere af den, som de sidste valg har bragt derind, lejlighed til at komme med deres indvendinger. . . . Jeg bor ligeoverfor Madvig, og jeg tænker, vi kommer til at kappes om, hvem der kan sidde mest stadig og længst ud paa natten ved sit arbejde. — Dog skal jeg nok vogte mit helbred. — Termansen og jeg holder sammen, og jeg maa bestandig holde mere af ham, men én fejl har han, som er slem paa rigsdagen, han bliver let hidsig. Saaledes har han dels offentlig, dels privat beskyldt Monrad for at fare med usandhed i anledning af pastor Hansens valg til medlem af valgbestyrelsen, og det paa en saa heftig maade, at Monrad i al godmodighed den sidste gang maatte tysse paa ham. Han har nu bedt mig trække ham i kjoleskøderne, naar blodet skulde koge over.

Høgsbro til sin Hustru.

12. Oktober 1858.

Kære hustru . . . . Rigsdagen falder i to store grupper, bønderne og embedsmændene, og jeg maatte naturligvis slutte mig til hine. De deles igjen mellem førerne I. A. Hansen og Tscherning, hvoraf hin er bestemt ejderdansk. Jeg og nogle flere af Grundtvig paavirkede, deriblandt Termansen, har derfor sluttet os til ham. Vi danne en klub, hvis bestyrelse er: Rimestad, formand, L. Schøler, kasserer, I. A. Hansen, Frølund, Gomard, Eberlin og jeg. Det er min skyld, at Rimestad og ikke I. A. Hansen blev formand. Vi faar nu se, hvorlænge vi kan gaa sammen. Gjennem udsendinge forhandler vi med Tscherning—Winthers klub, og hidtil har dette venstre overtaget paa rigsdagen, men forskjellen er stor. Johan stemmer for det meste med embedsmændene. Jeg er til tider slet ikke godt tilmode med min stilling herovre og den strid, den bringer mig i til de dygtigste og indflydelsesrigeste mænd; men jeg kan dog ikke lade være at følge min overbevisning og gaa med dem, der maa være mine politiske om end aldrig mine personlige venner. . . . .

Høgsbro til sin Hustru.

12.—21. Oktober 1858.

Kære hustru. . . . . Alle er optagne af det mere omfattende spørgsmaal om kirkeforfatningen. Den vil maaske komme for paa tirsdag i næste uge eller saa omtrent. I tirsdags kom profs. Clausen selv til mig i folketinget og bad mig til om aftenen, hvor jeg da var „en familie“. Jeg sagde da ligefrem til ham, at jeg maatte gaa imod ham i kirkeraadssagen og i det hele maatte gaa med bønderne. De var særdeles venskabelige imod mig og bad mig komme der hyppigt, og det gjorde mig ondt, at jeg jo vistnok for fremtiden maa blive der mindre velkommen. I onsdags aftes havde jeg møde her med Termansen, Jens Jensen, Cornel. Petersen og endnu en bonde, for at tale om vor stilling til I. A. Hansen og hans venner, og vi blev da enige om at vedblive at gaa med dem, saalænge de kunde og vilde gaa med os. Igaar aftes havde Termansen og jeg da en to timers kamp med I. A. Hansen i venstres klub angaaende kirkeforfatningen, hvoraf følgen blev, at *alle* Medlemmerne gik *med os, mod ham*. Han vil nu ganske vist ikke alene træde op mod det indbragte forslag, som han aldrig har været enig med, men endogsaa med saa megen anstand som mulig trække sig tilbage fra det af ham og 11 andre oprindelig undertegnede forslag. Dettets udfald har megen betydning for mig, da det viser, at venstre ingenlunde, som det saa ofte siges, er bondevennernes nikkedukker, og at man ingenlunde behøver at opgive sin selvstændighed, fordi man slutter sig til dem i nogle sager. Iøvrigt har „vi af venstre“ flertallet i folketinget, hvilket navnlig viste sig igaar ved finansudvalget, som blev sammensat ganske efter vort

hoved, til stor ærgrelse for Monrad, og igaarftes valgte dette udvalg, om muligt til endnu større ærgrelse, venstres formand, Rimestad, til sin ordfører, som er en af de vigtigste hverv i folketinget. Jeg begynder nu at mærke, at jeg dog maaske kan gøre nogen nytte herovre og er derfor bedre til mode end for nogle dage siden, men ganske vist maa jeg bryde med mange, der hidtil har staaet mig nær. Jeg talte iforgaars med Ploug, som fandt, at jeg havde handlet ganske ret i at slutte mig til bønderne, som var den honnøtteste del paa hele rigsdagen. Nu har Termansen og jeg tænkt at ville samles med en kreds ligesindede rigsdagsmænd, for mellem os indbyrdes at gennemgaa lovudkastene, inden de kommer til forhandling, fuldstændigere end det kan ske i klubben. Det vil, ligesom i det hele mine samtaler med bønderne, tage mig megen tid og gøre mig det umuligt at tage del i det københavnske selskabs- og fornøjelseliv, ja selv i rigsdagssalen vil jeg ikke komme til at tale meget, da jeg ikke kan faa den fornødne tid til at forberede mig, og jeg vil derfor heller ikke blive medlem af udvalg eller sligt, men jeg tror, at jeg gør mere nytte paa den anden maade. Jeg flytter paa en maade min skolevirksomhed med mig herover. — Kirkeforfatningen vil rimeligvis gaa til et udvalg, for enten der at begraves eller at komme ud som noget ganske andet, nemlig med rigsdagen som folkekirkens eneste lovlige repræsentant. Det er ganske morsomt, at embedsmændene ogsaa har en klub, men at de tilbringer tiden med at spille kort. . . . .

Høgsbro til sin Hustru.

21. Oktober 1858.

Kære hustru. . . . . At skrive til andre end de ligefrem nødvendige, er mig umuligt, da hvert øjeblik har sin beskæftigelse. Saaledes maa jeg f. ex. igjen idag forsømme et møde af rigsdagsmænd, hvor der rimeligvis tales om kirkeforfatningen, for at skrive disse linier, og det er noget meget slemt, thi i saadanne møder kan jeg undertiden gøre gavn, mens jeg ikke hidtil har følt mig kaldt til at tale i salen, hvor jeg ikke vil optage tiden med noget, andre kan sige bedre. Der er endda nok som taler, uden at folk hører paa dem. Tak for din opmuntring til at slaa visiret op. Den kan nok behøves, og den er mig kærere fra din side end fra nogen anden. Endnu er kirkeforfatningen ikke kommet for, skjønt den har staaet paa dagsordenen baade i gaar og i forgaars, og nu kommer den maaske ikke for før paa løverdag. Tiden har været optaget med interessante forhandlinger om fæsteloven, hvor navnlig igaar Tillisch og Tscherning, Monrad og I. A. Hansen kæmpede mod hinanden, saa hver af dem fik omtrent lige mange slag, og hele flænger røg os om Ørene. Blixen Finecke gjorde et, som jeg haaber, mislykket forsøg paa at vinde bondestanden ved at rose den for aristokratiske standsinteresser og

mangel paa frisind. Det er mig pinligt at gaa og vente paa kirkesagen, hvor jeg maaske tager ordet, men maaske ogsaa betænker mig. Jeg synes, alle andre kan sige det samme som jeg, og hvorfor skal saa netop jeg gøre det. Man bør egentlig ikke tale uden, at man er fører, er talsmand for et helt parti. Iøvrigt hersker her en mængde personlige interesser, som er højest sørgelige, og navnlig er komitévalgene aldeles prisgivet partiinteresser, saa dem skal man slet ikke lægge vægt paa. Det er ingenlunde de dygtigste, der kommer der, men de bruges omtrent paa samme maade, som ministrene bruger titler og ordner, til at lønne et hengivent og underordnet sind. Min ærgjerrighed skal gaa ud paa i al stilhed at arbejde hen paa en bedre tingenes tilstand, først bag koulisserne og senere i salen, men maaske er det et herkulesarbejde, som overstiger mine kræfter, og ialfald skal der stor lykke til, forat det maa kunne gaa. . . .

Høgsbro til Hagen.

Kbhvn., 21. November 1858.

Kære pastor Hagen! . . . Højskolen vilde efter brev fra Knudsen være kommet under skiftebehandling paa Onsdag, hvis jeg ikke skaffede 1000 rdl. til den dag. Jeg gik da til rigsdagsmanden, etatsraad Schovelin, medbestyrer af livrenteanstalten, og derefter til Krieger. Efter at have talt med endnu et par andre lykkedes det mig at faa løfte om pengene, og efter adskillige overordentlige villigheder fra forskellige fik jeg pengene afsendt igaar, men jeg har skriftlig paa højskolens vegne maattet forpligte mig til snarest mulig og senest inden en maaned at skaffe obligationen lovformelig udstedt. . . .

Som De maaske har set, gaar det mig nu ret godt herovre, forsaa-vidt det er godt at ligge i krig med al verden (Monrad, Tillisch, Tscherning, Rimestad, J. A. Hansen); ti mod dem alle er jeg ved forskellige lejligheder traadt op. Jeg er nu medlem af 3 komiteer og ordfører for den ene (Tønder—Ribe landevej), jeg har været medlem af den politiske komite ang. kundgør. af 6. novbr. og var den eneste, der mente, at der burde gøres noget o: indgives en adresse, hvori man udtalte sig for Ejdergrænsen. — Jeg har talt flere gange og har dog vundet mig en slags plads mellem rigsdagens ordførere. — Men hvad der er gaaet mig nær — for højskolen har jeg ikke kunnet naa mere end at faa de 2000 rdl. aarlig, som jeg haaber, slaaede fast. . . .

Godske Nielsens angreb agter jeg ikke at besvare, saa længe de kun gaar ud over min person . . . .

Deres hengivne

S. H.

(Udkast).

Høgsbro til Johan Grundtvig.

Februar eller Marts 1859.

. . . . Derimod har jeg ikke kunnet undlade at tænke paa tilstande og personer i den sidste samling, og jeg har glædet mig over at kunne

gjøre det her i min aandelige ensomhed, upaavirket af de herskende modestemninger i hovedstaden. Skjønt jeg ikke er blind for de farer, der er forbundet dermed, tror jeg dog, det er sundere at leve saaledes en lang tid af aaret for sig selv og mellem den kreds af borgere, man skal virke for, end altid at færdes mellem deres herrer og mestre (baade i borgerlig og aandelig henseende) og omsuses af uophørlige afvekslinger og adspredelser. Det er vel ogsaa i noget saadant, at Ængellændernes lyst til at trække sig ud paa landet og betragte det som deres egentlige hjem, er begrundet. I det mindste tror jeg, at jeg trænger til en saadan aandelig sundelse og besindelse, som landlivet giver saa god lejlighed til. Men jeg skal ikke nægte, jeg er ikke derved kommet dine politiske venner og anskuelser nærmere. Jeg kan ikke se rettere, end at den fremmede dannelse, som hidtil har været fræmherskende i vore real- og lærde skoler, har bibragt de fleste af dem, der har gennemgaaet den, og mange af dem, der endog kun paa anden, tredie haand er kommet i berøring med den, en vis ringeagt for alle, der ikke har faaet del i den, idet den har bragt dem til at lægge større vægt paa kundskaber end paa selve menneskelivet, paa det udvortes end paa det indvortes. De fatte ikke, at der kan gives en aandelig dannelse, som, uden al fremmed og al forceret formel paavirkning, udvikler sig, saa at sige, af sig selv i livets skole hos det med forstand og følelse nogenlunde velbegavede menneske, en dannelse, som er langt at foretrække for meget af, hvad de sætter højest.

De tro sig kaldede til at være „herrer i aandernes rige“, til at være menneskeaaendens og borgerlivets bærere og kan ikke finde sig i, at de andre, de „fattige“ i kundskaber og udvortes politur, ikke ville føle sig umyndige ligeoverfor dem, ikke ville tie og lyde. De selv er „intelligensen“ og kun, naar den kan herske, dur demokrati og almindelig folkevalg o. s. v.; men naar dette herredømme trues, maa disse ting som upraktiske idealer kastes over bord. Intelligensen udvikles ved universitetet, teater og de øvrige statens videnskabs- og kunstanstalter og gaar derfra ud over landet, gennem embedsmænd, præster og paa anden haand gennem skolelæreren. Vover man at paastaa, at der i al denne dannelse er meget forfinet og fordærvet, at det ikke er den mindste del af denne slags, som gennem hine spredes ud paa landet, fordi det er det letteste ligesom avner og skaller, og at den dannelse, der ad den vej kommer til den store mængde, til almuen, snarere gjør skade end gavn, forbyder man sig mod selve videnskabens og kunstens majestæt.

I modsætning hertil kan jeg ikke andet end tro, at der i den ulærdes umiddelbare bevidsthed ligger en sund sans for det rette og gode, som man gør vel i at lytte til og at give agt paa, at den almindelige folkeoplysning maa begyndes fra neden, fra det umiddelbar gode i folket og derfra bygges videre, indtil den driver det til videnskabelig erkjendelse, medens det kun er at ødelægge den gode og sunde natur at ville indpode hine ofte vilde skud af fremmed dan-

nelse i den, ligervis som den danske landhest fordærves ved at krydses med Yorkshirehingsten. Videnskab og kunst skal ikke trives iblandt os som fremmede planter i en paa unaturlig maade tilberedt jordbund, der for største delen ligger øde og uimodtagelig for dens frø, men jordbunden skal langsomt og sikkert forberedes til en saadan kultur, at disse planter fræmspire af sig selv, og at der overalt, hvor deres frø spredes, er de nødvendige betingelser for, at det kan spire. Universitet og teater skal ikke staa som kunstig fræmkaldte fabrikker, der kun er bestemte for de riges luksus, og dog vedligeholdes ved almuens arbejde og skatter, men de skal fræmgaa som frugten af landets almindelige oplysning og dets trang til videregaaende udvikling. De skal være toppen af og ikke roden til landets oplysningstid. . . .

Høgsbro til Johan Grundtvig.

Rødning, 22. April 1859.

Kære ven! I stuelærde folk gjør Jer ingen forestilling om, hvor hvert øjeblik er besat, naar man har en saa forskelligartet virksomhed som min her, og jeg skal derfor ikke indlade mig paa undskyldninger.

Din skildring af Katarina har baade min kone og jeg læst med megen glæde, og jeg takker dig meget, fordi du sendte mig den, da jeg ellers ikke havde faaet den læst. Højskolen har nemlig ikke raad til at holde „Dansk Maanedsskrift“. Saadanne skildringer trænge vi til, for at folk kan faa øjnene op for hofflivets usselhed, for enevældets fordærvelighed baade for fyrster og folk. Den blot teoretiske udvikling af dets ufornuft slaar ikke til. Det er det forrige aarhundredes fortjeneste ved sine lidelser at have vist verden, at intet folk ustraffet giver sig hen i en arvelig enevoldskonges haand, ligesaa lidt nu som i oldtiden. Molbech har jo givet os en lignende skildring af Frederik d. 5.s og Kristian d. 7.s hoffliv, men hvor uordentlig, langtrukken og karakterløs. Det glædede mig, at du denne gang havde haft øje for det psykologiske og derved givet nøglen til K's livsudvikling. Jeg finder den fræmstilling, du giver deraf paa sidste side, sand og træffende, men maaske kunde den have været noget mere indvævet i selve skildringen. Derimod savner jeg en paavisning af dennes historiske og politiske betydning. Katarina er ikke blot et menneske, hvis sjælelige udvikling har sin interesse, hun er en fyrstinde blandt et af Europas mægtigste folk. Det er meget godt, at du fræmhæver den slaaende modsætning mellem de regerende personers usselhed og de undergivnes f. eks. den kielske professors væmmelige smiger, og at du samtidig peger hen paa samtidens beslægtede hoffliv, men det er ikke nok. Din skildring vækker harme over menneskeslægtens og menneskelivets nedværdigelse, men denne harme ledes ikke gennem en i politisk og historisk erfaring begrundet verdensanskuelse til en fornuftig anvendelse for livet. Harmen maa forvandles til glæde over,

at nutiden peger hen paa en bedre fræmtid og til nidkærlighed i denne fræmtids tjeneste. Kun paa denne maade kommer den enkelte tid og den enkelte begivenhed til at staa ikke som et værk af tilfældet eller en uløst gaade, men som et led af den fornuftige udvikling, der er menneskelivets naturlov. Jeg vil ikke, at historien skal synke ned til en subjektiv teoretiseren eller moraliseren, men man skal kunne se, at historieskriveren ved sin forskning har løftet en flig af menneskelivets slør, at ogsaa han har tænkt over dets gaade og kan give bidrag til dens løsning. En fuldstændig verdensanskuelse og en kraftig, ædel karakter skal næsten usynlig svæve over den hele fræmstilling, skal være den baggrund, hvorpaa farverne overlægges, den sangbund, hvorover strengene spredes.

Det 18. aarhundredes tro paa de kalkede grave er, takket være den franske revolution, veget for en almindelig bevidsthed om deres usselhed, som i vore dage endog synes at trænge fræm til Rusland, og hvormeget man end rundt om i Europa anstrænger sig for at holde paa den — vort ministerium ikke mindst —, saa mærker man dog tydelig, at de er vejede og fundne for lette og deres dage snart talte.

At det tomme skinvæsen og al det fordærlige hykleri, de udbreder omkring sig, og som truer at kvæle, hvad der er sandt og godt, er dødsdømt ikke blot af fornuften men af historien, og selv de, der allermest behage sig deri, kan ikke skjule for sig selv, at den stav, hvorpaa de støtte sig, er ormstukken, og den jord, hvorpaa de gaa, er undergravet. Tanken er den enkeltes, historien folkets lærer.

Men hvad gik der af „Dagblt.“ at det saaledes gav sig til at gå ad sit højtelskede ministerium? Er det blevet nægtet en officiel meddelelse eller en reiseunderstøttelse, eller hvad?

Læser du „Morgenposten“ og ser du, hvor Rimestad og Frølund søler hinanden til? Naar ulvene æde hinanden, kan faarene dog maaske blive fri for dem.

Jeg er iøvrigt glad ved at leve her paa landet mellem det egentlige folk, fræmfor blandt de mange høje og lave partimænd, der søge at skære sig en rem af dets hud, og jeg priser mig lykkelig ved saa at sige bestandig at omgaas folk, der ikke have faaet del i den dannelse, vore lærde og reale skoler giver. Jeg sættes derved i stand til at faa øjnene op for alt det meget gode og sandt menneskelige, der, uden alle fine skolers formelle dannelse, kan udvikle sig i livets skole hos den af naturen nogenlunde vel begavede. Jeg haaber at befris for en del af den fordom, den fremmedartede dannelse saa let faar mod alt, hvad der ikke er blevet delagtig deri, og for den hovmodige ringeagt, som den gjerne medfører. Jeg kommer rigtignok til at se meget fra et andet synspunkt end det for øjeblikket moderne, og kommer maaske i modsætning til dem, der for øjeblikket har magten; men falder man i kampen, saa er det jo altid en trøst, at man falder for det, der efter ens overbevisning er sandhed.

Flere gange i vinter har jeg frygtet for, at denne skole maatte gaa ind. Saa stærkt har den almindelige pængenød trykket os, ved at for-

mindske saavel elevantallet som indtægterne. Vi havde i vinter kun 31 og længe saa det mørkt ud for denne sommer, men nu er der dog anmeldt 16—18, saa vi i den henseende overgaar tiden før 1848, skjønt der dengang gaves fri undervisning og nu kræves en betaling af 70 rdl. aarlig derfor. Vore penge har i den grad været opbrugte, at jeg i flere maaneder har maattet nægte mig udbetalingen af min løn. Saa fik vi 2000 rdl. af Hall—Monrad, men med det udtrykkelige tillæg, at vi ikke kunde vente saa meget næste aar. De synes ikke at kunne fatte betydningen af en saadan skole, men at antage, at alt er gjort med seminarierne og den derfra udgaaende undervisning. Det er ikke umuligt, at jeg paa næste rigsdag kaster handsken til dem og kræver en virkelig folkehøjskole. Men det kræver megen eftertanke og megen studeren at faa en saadan til at passe ind i vort øvrige almueskolevæsen, og det vil falde mig vanskeligt at faa mine knap tilmaalte fritimer og hjælpemidler til at slaa til. Jeg har i denne vinter maattet have mange flere timer end ellers for at genoprette den tid, der gik tabt, mens jeg var paa rigsdagen; men jeg haaber, at alle, baade bestyrere, lærere, elever og folk skal vidne, at det er lykkedes, og at der ikke fra den side er noget i vejen for, at jeg møder igjen til efteraaret. Og jeg nægter ikke, jeg tænker med glæde paa den tid, skjønt jeg vilde gjøre det endnu mere, naar jeg havde raad til at tage min familie med, og naar jeg havde haft nogen tid at forbedre mig dertil. Penge er dog en god ting i denne verden; men, mærkeligt nok, forstaar de, der har dem, sjældnen at bruge dem paa den rette maade, saa jeg beklager heller ikke, at jeg savner dem, da jeg saa vel vilde bukke under for den almindelige skæbne.

Med megen deltagelse følger jeg striden om „præstefriheden“ og staar aldeles paa Grundtvigs side; men vilde ønske, at han med mere klarhed og styrke fræmhævede, at først skulde sognebaandet ikke blot løses men hæves, at menighedernes frihed skulde være langt større, end den for tiden er, ti saalænge dette ikke er tilfældet, kan man ikke forlange, at de skulde underkaste dem den kirketugt, der maa følge med præstefriheden, og saa længe gaar aldrig nogen rigsdag ind derpaa. Saalænge præsterne, som nu, er menighedernes verdslige herrer, saa længe maa de være statens aandelige trælle.

Ligeledes beklager jeg, at Grundtvig staar alt for alene i denne strid, ti Hall er kun en omstændighedernes, ikke en grundsætningernes mand, og saa længe kravet ikke lyder ganske anderledes stærkt, vil han ikke udsætte sig for de høikirkeliges forbitrelse . . . .

Jeg ligger her i temmelig aaben krig med „Dannevirke“, der er en ringere udgave af „Dgbltd.“, men taber ikke derved i det almindelige omdømme. Med glæde ser jeg, at Østrigerne i deres forblindelse styrter sig i de franske bajonetter, og haaber, at de undertrykte folkeslag nu vil kunne danne nationale riger.

Din hengivne

Sofus Høgsbro.

Johan Grundtvig til Høgsbro.

12. Maj 1859.

Kjære Ven . . . . Jeg har næsten en Anelse derom*), men i den Henseende nærer jeg rigtignok den faste Overbevisning, at den vil fortage sig, naar du atter faaer opholdt dig noget længere herovre og faaer bedre Lejlighed til at see med fordomsfrit Blik paa Partierne og den politiske Stilling. Saalænge du endnu kan see, at Rimestad og Frølund ere nichtswürdige Personer, og du kan saamænd gjerne tage I. A. Hansen med, — den personificerede brandgule Misundelse, den sig selv fortærende ærgjerrige Sjæl, kun mange Gange mere snu og klog end de andre — saalænge haaber jeg endnu, at du kan faae Øjnene op for, at det, der paa sidste Rigsdag kaldte sig Venstre, det var ikke Fremskridtspartiet, men det modsatte, en Hindring for ethvert fornuftigt Fremskridt. Jeg skulde derfor meget, mest for din egen Skyld, og for deres, der som jeg er din Ven og mener dig det vel, ønske, at du vilde opsætte endnu noget at „kaste Handsken til“ det constitutionelle Parti paa Rigsdagen, som det efter min Mening for Tiden er enhver god Patriots Pligt at støtte. Den eneste Følge, det vilde have, vilde være at skade dig selv og din Virksomhed og aldeles ikke gavne den Sag, du vil fremme . . . . Gjør mig ikke den Sorg paa næste Rigsdag at bringe det ligesaavidt, som Reinhold Jensen alt opnaaede at bringe det paa denne.

Hvad Striden om den saakaldte Præstefrihed angaaer, da kan jeg ikke sige, at jeg følger den — som du — med Deltagelse, jeg har ikke læst nogen af Indlægene, men veed kun, hvad Talen er om, og finder det Daarskab fra Først til Sidst: at ville — Gud veed, hvorfor? — søge at bevare et Skin af Eenhed, hvor der ingen virkelig Eenhed er; det kan der være Tale om i det politiske, men i det religiøse, nej mange Tak. At legalisere en Misbrug vil jeg ikke være med til. For mig staaer det som en Aandsforvirring fra Grundtvigs Side, fremkaldt ved Iverne, for at bringe en — umulig — Enhed og Sammenhæng tilveje mellem hans to modstridende Interesser, Christendommen og det folkelige Liv. Lad Danmark være, hvad det er, i national Henseende eet, men hvad det ogsaa er, i religiøs Henseende splittet i en hel Del forskjellige Troesbekjendelser. En Statskirke, det kan der dog være nogen Mening i, men „den danske Folkekirke“ det er for mig Vrøvl fra først til sidst . . . .

Din „Krig med Dannevirke“ er en her ubekjendt Historie, da ingen, som jeg kjender, læser dette Blad. Er den videre interessant? Saa skal jeg undersøge den . . . . Jeg forstaaer ikke rigtig, hvor du kan gide give dig af med den slesvigske „Bygdepolitik“? . . . .

Din heng. Ven

Johan Grundtvig.

*) At det er H's „Trækken mod Venstre“, der har fremkaldt de kritiske Bemærkninger i forrige Brev.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

31. Maj 1859.

Kære ven . . . . Jeg vilde ikke, at du skulde give en skildring af hoflivets usselhed osv., skjønt det glæder mig meget, at du maaske engang vil give en saadan, jeg vilde kun, at der skulde have været flere fingerpeg i den retning; at Katarinas liv *ogsaa* var bleven set fra den side, i den betydning. At din plan er at fræmstille hendes „lehrjahre“, er tydelig fra først af, jeg mente kun, at den psykologiske udvikling kunde i selve fortællingen være *lidt* stærkere, og at den uden skade, ja til megen gavn og glæde kunde have været forbunden med korte men fyndige paavisninger af den politiske side, skjønt jeg villig anerkjender, at saadanne findes, men de vækker netop længselen efter lidt mere, for at faa det fulde lys.

Iøvrigt skal du saamænd ikke lægge vægt paa mine bemærkninger, hvad det glæder mig, du heller ikke gjør. Jeg tillægger mig, som du ved, intet recensent-talent, og havde derfor heller ikke givet mig af dermed, naar jeg ikke var opfordret dertil.

For tiden er hæftet hos Termansen.

Hvad min „trækken til venstre“ angaar, saa har dine udtalelser rigtignok „forbavset“ mig en del. Gaar du da endnu i den salige tro, at rigsdagens „venstre“ kun er følgesvende af Frølund, Rimestad, I. A. Hansen o. s. v.? Saa har du i meget ringe grad haft øjnene med dig f. eks. i kirkeraadssagen. Og har du nogensinde troet, at jeg købte mit politiske øl hos dem? Saa har du haft en lidet smigrende mening om min ringhed. Iøvrigt har jeg langtfra min dom saaledes paa det klare ang. I. A. Hansen, som ang. de 2 første. Han har ganske vist mindre gode sider, men han har ogsaa meget gode evner, og hvordan egentlig grunden er i ham, er mig endnu en gaade. Fordi han bliver skældt ud af mange, for hvem jeg har stor agtelse, er han endnu ikke domfældt af mig. Jeg maa selv se, før jeg danner mig min anskuelse. — At sidste rigsdags „venstre“ „var en hindring for ethvert fornuftigt fræmskridt,“ formaar jeg rigtignok ligesaalidt at fatte, saa med hvad ret du kalder det doktrinære parti — ellers ganske betegnende (trods „Fædrelandet“s protest) kaldet „professorpartiet“ — „det konstitutionelle“. Vi mænd fra landet bilde os dog ogsaa ind at være konstitutionelle, ja, hvad Slesvig angaar, mere konstitutionelle endda. Og har du glemt Kriegers adskillelse mellem „en parlamentarisk“ og „en konstitutionel“ regering eller Andræs „fællesforfatning“, eller de andre konstitutionelle synder af dette parti, som desværre har fundet saa hurtigt indgang blandt dets menige? Mon virkelig partiet skulde ville usurpere sig dette navn, for hvis opfindelse „Dagbladet“ vel egentlig har æren? Men hvorledes kan du dog finde, „at det er enhver patriots pligt at støtte“ et parti, hos hvem, som du selv siger „kun de kommer fræm, der gøre spræl, eller benytte nepotismens veje“, eller som jeg vilde føje til — spytslikkeriets. — „At tude med de ulve man er iblandt“ kan jeg ikke finde

rigtigt eller forsvarligt, men, saavidt jeg erindrer, er det et gammelt stridspunkt mellem os, hvorom vi saa vel ikke blive enige. Endnu mindre kan jeg for „min egen“ eller for „min virksomheds“ skyld opgive min overbevisning, og mindst efter at jeg har paataget mig at være rigsdagsmand . . . .

For sammenligningen med Reinh. Jensen takker jeg, den var virkelig meget smigrende. Iøvrigt frygter jeg, at, da jeg ikke formaaede at naa saa vidt som han paa den sidste rigsdag, vil jeg heller ikke naa det paa den næste.

Angaaende „præstefriheden“ er du ikke saa lidt i „vildrede“. Grundtvig vil netop, hvad du mener, han ikke vil, fjerne det skin af enhed, som folkekirken nu har, trods sin store uenighed. Den danske folkekirke — som en statskirke, er ganske vist „vrøvl“, men som den af Grundtvig foreslaaede dog en taalelig indretning. — Hvordan kan du, som har et aabent øje for vort kirke- og skolevæsens brøst, finde det urigtigt at kaste handsken til Monrad, der kun vil lappe paa det og yderligere beskytte dets kalkede grave?

Med hensyn til den udvortes politik tager du syvmilestøvler paa, naar du allerede ser en stammekrig mellem Slaver-Romaner og Goter. Jeg kan paa ingen maade ønske, at vi skulde tage parti for Tyskland. De maa nødvendig tugtes for deres tyranni mod de andre stammer; og fordi de faar saa mange bank, at de slipper deres rov, er de endnu ikke slaaede ihjel. Tvertimod haaber jeg, at vi saa kan begynde at komme saa godt ud af det med dem, som vi burde, og maaske det endog derfor var godt, at vi selv var med at banke dem. Jeg har læst Sponnecks Skrift med stor harme, og Madvigs med ikke mindre glæde.

Jeg har aldrig, selv ikke i hans bedste dage, haft megen tro til Sponeck, men det har glædet mig at se, i hvilken grad hans usselhed er bleven matematisk bevist for al verden. Nu vil vi dog forhaabentlig blive fri for ham en stund endnu. Min krig med „Dannevirke“ skal du ikke bryde dig om, men jeg kan for øvrigt ikke opgive „bygdepolitiken“, fordi den, der ikke er inde i en bygds forhold, endnu mindre kan blive det i et folks. Jeg er bleven opfordret til at tale paa Søndag paa Mandbjerg — fire mil sønden herfor — om 5. Junis betydning og har ikke troet at turde undslaa mig derfor, skønt jeg rigtignok for øjeblikket hellere anvendte min tid til andet.

. . . . Hvordan du kan leve, naar du skal arbejde for at leve og dog intet fortjener ved dit arbejde, gaar over min forstand. Desværre maa ogsaa jeg arbejde for at leve, men hidtil har jeg dog fortjent noget derved; imidlertid ønsker jeg mig mangen gang en af disse lykkelige tilfælde, som romanerne er saa rige men virkeligheden saa fattig paa, hvorved man pludselig blev saa rig, at man kunde faa sin tid til sin raadighed. Jeg kunde da ikke alene med nogen mere ro se paa min kones og mine børns fræmtid, som nu tit synes mig ængstelig nok, men ogsaa ganske anderledes kaste mig over politiken,

som begynder at fortrænge min pædagogiske iver eller ialtfald interesse, skjønt denne vel altid har haft sin grund i min politiske do.

. . . . Jeg foretrækker rigtignok Unsgaard for Krieger som indenrigsminister, men ser hellere Hall ude af kirke- og undervisningsministeriet end deri som bunden af Monrad. Saa bliver det dog maaske muligt, at han kan bevare sit frisind, som han paa den sidste rigsdag, (svar paa Blochs forespørgsel) var nærved at sætte til. Og naar man skal kæmpe med Monrads stokhøikirkelighed, er det dog bedre at have ham selv for sig, end en straamand. Mon han vil forelægge en kirkeforfatning eller et kirkeraadforslag? eller mon han i det hele vil forelægge ny love?

Mon din fader ikke vil svare paa Birkedals stykke?

Hans disciple blandt præsterne er blevne meget vrede over, at han finder sig heldigere stillet i folkekirken end de og lader dem forstaa, at der ikke er langt tilbage, før de maa til at træde ud. De kan trænge til adskillig ave, og det har glædet os her meget, at han inden sin død saa alvorlig har forlangt præstefrihed, men vi vilde rigtignok gjerne, han endnu skulde faa tid og kraft til at gaa videre. Ellers sover det liv, han har vakt blandt præsterne, bestemt ind igjen. Det skulde da være, at Monrad var dum nok til at berede dem nogle onde dage ovenpaa de gode, de har haft under Hall, og som de ikke har kunnet taale . . . .

Din hengivne

Sofus Høgsbro.

Johan Grundtvig til Høgsbro.

Kjøbenhavn, 12. Juli 1859.

Kjære Ven . . . . At jeg sagde dig lidt Spydigheder med Hensyn til dit Bondevenneselskab, skal du ikke tage dig nær; du maa vel kunne skjelne Spøg fra Alvor og ikke tage Passusen om R. Jensen for andet, end den var. Men i politisk Henseende ere vi jo endel forskjellige; og jeg kan ikke see rettere, end at Bondepartiet, med de Førere, det faktisk har og følger, og som tilhobe ere Lykkeriddere af den simpleste Slags (eller maaskee bedre Industririddere) for Tiden er en Hindring for Forfatningens Fasthed og Repræsentationens Anseelse og Indflydelse. At de ere imod Fremskridt, kan du da umulig nægte f. Ex. m. H. t. Næringsloven og Rentefoden. Vi have i de sidste 10 Aar gjort meget gode Fremskridt, og vi behøve derfor aldeles ikke at forhaste os med Fæstesagens endelige Ordning, som efter min Mening ikke lader sig iværksætte uden at følges af en Frigivelse af Jordbruget, som den nuværende Bondestand vilde skringe Ak og Vee over, og som Tiden maaskee heller ikke er moden til. Det vigtigste for mig er at hævde vor fri Forfatning usvækket og ikke for Tiden, da Forholdene ere meget vanskelige, lægge for megen Vægt paa, om der udrettes lidt mere eller lidt mindre i Øjeblikket i Henseende til indre Reformer; det Fremskridt, jeg lægger Vægt paa, det

er Fremskridtet i constitutionel Udvikling, saa Rigsdagens Forhandlinger blive saadanne, saa man kan være dem bekjendt, og ikke enhver Sylv. Jørgensen eller Bertel Nørgaard kan staae og væve, maaskee til Opbyggelse for deres Vælgere, men til Prostitution for den Forsamling, de tilhøre, og til Forargelse for de fornuftige Mennesker, som have devoveret dem til at sidde og høre paa alt deres Sludder, uden Hoved og Hale . . . .

Hvorledes Grundtvigs „Præstefrihed“ kan opfattes, som du vil, er det mig fuldstændig umuligt at fatte efter de Forklaringer, jeg har faaet deraf, men Grundtvigianerne have som bekjendt ikke deres Styrke i at forklare sig. Men dette kan ikke tjene dig til Undskyldning, og jeg vilde derfor være dig meget forbunden, dersom du engang mundtlig kunde faae Tid at gjøre mig det forstaaeligt. Jeg er meget nysgjerrig efter at erfare, om Knudsen endnu vil holde paa lille Tang, der nu for Tiden meget ivrig averterer om sit „Friseminarium“ paa Nørrebro, hvor der meddeles en „fri og levende“ Dannelses, uden alt Paalæg af de unyttige „Kundskaber“; jeg smigrer mig med ved første Øjekast at have seet rigtigt, hvad der boede i den Karl. Jeg finder det meget sørgeligt, at Politiken „begynder at fortrænge din pædagogiske Iver og Interesse“; at „gjøre i Politiken“ anseer jeg for en af de sørgeligste Bedrifter, jeg kjender; og passer du ikke paa, vil det gaae den Vej med dig, hvilket skulde gjøre mig meget ondt, thi dermed er det forbi med et Menneske. Hall som Folketingsmand kan du rolig skyde en hvid Pind efter; han vil for Fremtiden kun være det af Navn. Der har desværre i den sidste Tid viist sig en Spaltning i Ministeriet, mellem Hall, Krieger etc. paa den ene Side og Monrad—Fenger paa den anden. De sidste er det nok, som have sat igjennem, at de holstenske Stænder endelig bleve indkaldte, hvilket jeg rigtignok ogsaa anseer for nødvendigt, uagtet det jo sagtens ikke videre vil føre til noget; de ville hænge dem i Biting og ej gaae ind paa Spørgsmaalets egentlige Kjærne . . . .

Jeg synes, du skulde hellere blive her lidt i Sommer og snakke med mig og andre fornuftige Folk, end at ile over til Fyn for at væve med „Friskolelærere“ der om Ting, som du upaatvivlelig veed bedre Besked om end de, og praktisk har viist det. At virke paa dem vil du heller næppe kunne, da de nok for det meste ere Grundtvigianere og som saadanne nogle Helvedes Karle i deres egne Tanker og derfor uforbederlige . . . .

Din hengivne Ven

Joh. Grundtvig.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

Rødding, 20. Juli 1859.

Kære ven . . . . Midlet til at give rigsdagen anseelse og værdighed er ikke at skælde den ud, som den nu er, men at give den en saadan magt, at dygtige folk kan faa lyst til at sidde paa den. Naar du ærgrer dig over Sylv. Jørgensen og B. Nørgaard, skulde du først

ærgre dig over Andræ-Hall, som ved at skabe rigsraadet, som det er, paa engang har nødt folk til at søge den danske repræsentation i rigsdagen og dog at finde den for let. Det skulde glæde mig, om Monrad kunde gjøre deres synder god igjen, og det vilde bringe mig til at bedømme hans Kultusvirksomhed med lidt mere velvillie.

Det vil være mig kært engang i vinter at give dig en time i „præstefrihed“. Det er en saare skøn og interessant videnskab. Knudsen holder stadig paa Tang og beklager din blindhed i dette som i andre punkter.

Jo, jeg var baade ved landmandsmødet og paa Skamlingsbanke. I de alvorlige forhandlinger tog jeg ikke del, skjønt jeg et par gange følte mig fristet dertil, fordi jeg syntes, at jeg helst maatte lade landmændene derom, og i festerne vilde jeg ikke tale, fordi det meste deraf var komedie og løgn. Glandspunktet var for mig det øjeblik, da skuespiller Nielsen afløste Skau og Blixen-Finecke. Det var ligesom den hele fest og de to forudgaaende talere fik sit præg derved. Skau og Bl.-F. er to alen af et stykke, og det hele var, kjendelig nok, et aftalt spil imellem dem. Skau klæber sig til alle muligheder og virkeligheder for ikke engang at blive sparket bort, men maaske selv blive en mulighed, og Bl.-F. vil for enhver pris vinde folkeyndest, men gør det saa plumt, at hestefoden bestandig stikker fræm og røber baade den grundige ringeagt, han nærer for sine tilhørere, og den dumme tillid til sin færdighed i at kunne blænde og daare dem. Han er en kavaller, der er vant til at bevæge sig i selskaber og saloner og forføre damer, men det slaar ikke til i det offentlige liv . . . .

Din hengivne ven

Sofus Høgsbro.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 9. Oktober 1859.

Kjære Høgsbro! . . . Saa nu er der igen Tale om Ministerskifter, vor hele Regjeringsmaskineri staaer paa en hul Jordbund, de Kræfter, der arbejde dernede, Mørkets skumle, men ingenlunde blinde Magter, har et langt større Maal end blot at styrte en Minister eller to. Vil den gamle Folkeaands Kraft, der har vist sig stærk nok til at udholde Aarhundreders Lidelse og Tryk, vil den være snild og stærk nok til at tilintetgjøre hine Magters lede Rænkevæv. Det vil vise sig, og Prøven, hvis den bestaaes, vil forherlige dens Tusindaarige Krone! Thi stort alt ikke duer, som i en Skjærsilds Luer, ej lutres men for-gaar!

Hils Deres Kone og Knudsen med Familie fra Deres hengivne
Niels Jokum Termansen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 28. Oktober 1859.

Kjære Høgsbro! . . . Kirketidenden faaer jeg noget sildig; i disse Dage har jeg først læst Th. Fengers ypperlige Drøftelse af Monrads Kirkeforfatning. Et eget Indtryk gør det ovenpaa at maatte læse Christianis Udgydelser. I det første Øjeblik var jeg tilsinds at give ham et alvorligt Svar men betænkte mig dog snart, idet jeg ved lidt roligere Eftertanke saa, at det var et ej alene unyttigt men tillige uværdigt Arbejde. Hvad er det, der har frembragt denne Artikel? Præsten Christiani har været til et Sogneforstanderskabsmøde og er kommet hjem derfra i en ærgerlig Stemning. Denne Stemning er det, der har fundet sin Udtale i nævnte Stykke. Præsten har ikke kunnet sætte sin Villie igjennem, dette er sikkert nok, derimod er det meget usikkert, om det er Præsten med de mange Ord eller Bonden med de faa, der hovedsagenlig har været den „krakilske“. Men det giver Præsten en velkommen Lejlighed til at skildre den hele danske Bondestand som en Flok Faar, der, naar en løber til Vands, saa løbe de alle „som uden baade Hoved og Hjerte blot drevet af ussel lav Egen nytte og ligesaa lav Had til alt aandeligt“ og da navnlig til alt det aandeliges ophøjede Repræsentant, Præsten. Det er denne Tale, der gaaer saa let over Tungen og klinger saa godt i Øret paa alle Pastor Christianis Laugs- og Troesbrødre, den velsignede Yngel, som Hovedstaden saa kjærlig opammer i sit Skjød. Men sikkert Forslag han har med Hensyn til Menighedsraadene. Nu behøver vi jo blot at faae den lille Smule Forandring gjort i Monrads Forslag, at Præsten selv vælger de Paagjældende, saa er det da sikkert nok, at der overalt i Danmark fremstaaer Menighedsraad, som Kirken kan have Gavn og Glæde af. — Men det er da kun for Landsognene dette gjælder, thi Kjøbstæderne viser det sig, at Pastor C. har anderledes gode Tanker om med Hensyn til Brugen af Valgretten. Morsom var det imidlertid at faae at vide, hvem Pastor C. vil faae til Medlemmer af sit Raad. Thi Bønderne, denne krakilske Hob, der „hænger sammen som Ærte halm“, der mener *Et* alle til sammen, kun i stik Modsætning til Apostlenes Begreb med Hensyn til dette Ords Betydning, dem kan der dog aldrig tænkes paa. Men tys, der er en Klasse, som Pastor C. betegner som de „Fornemme“, og som er under lige Martyrdom med den stakkels Præst, dem maa det være, som Pastor C. vil have kristelig sindede Menighedsraad sat sammen af. Dog hans Forslag i Kirkesager er det ikke værd at opholde sig ved. En, der aabenbarlig fremstiller sig selv som den, hos hvem der ikke findes Agtelse for blot simpel menneskelig Sandhed, hos den findes langt mindre Syn og Sands for Kirkens Tarv og Trang. Imidlertid vil jeg dog ved Lejlighed tale med Brandt, om han ikke mener at tjene baade sit Blad og dets Læsere ved at holde dets Spalter fri for slige Stykker. Et Organ for den danske Kirke burde dog virkelig ikke være Afløbsrende for al den Arrighed og Smuds, der kan fylde et eller andet

Præstehjerte i den Grad, at det strømmer over og nødvendig ved Pennens Hjælp maa skaffe sig Udløb.

Tschernings: „Vor Stilling“ har jeg i det Hele læst med Fornøjelse. Betegnende er det for T.s Livsanskuelse, hvad han fremstiller som det, hvori han alene ser Frelse for det lille Danmark, nemlig en Neutralitetserklæring fra Stormagterne. Han, som ikke tror paa Aandens Magt paa Jorden og da heller ikke paa Folkeaanden, maa nødvendig skue Frelsen for det legemlig svagere i en Naadesakt fra det, som er legemlig stærkere. Tanken om en Stormagt over alle Stormagter, der i Historiens Kjæde har anvist ethvert Led stort eller lille sin Plads og opholder det deri, kan jo ikke trøste T. Mærkeligt er det imidlertid, at han ikke selv ser, hvor svag hans Nødanker er, idet han lidt ovenfor har betegnet Sveitses Stilling og Fremtid som meget usikker med en slig Neutralitetserklæring, og man er vistnok berettiget til at spørge (ganske afset fra hvad Erfaring har lært om Betydningen af slige Akter og Erklæringer i det afgjørende Øjeblik) om ikke Danmarks Havne og Strømme ere en ganske andet Lokke-mad for Stormagternes Rovbegjerlighed som Bjergpassene i Sveitses Skovkantoner. . . . .

Deres

Niels Jokum Termansen.

Høgsbro til Flor.

Rødning, 8. November 1859.

Kære hr. etatsraad! Fra den ny forstander for Grundtvigs højskole, Grove, og fra bestyreren af Hindholm, Stephansen, har jeg modtaget en bestemt protest mod en tilsynsmand med de fri skoler, som de antager er ensbetydende med indførelsen af examiner. Jeg haaber imidlertid ved mundtlig samtale at skulle kunne oplyse dem om deres vildfarelse, og kan jo i hvert fald lige fuldt udtale min mening om forholdet, hvis forhandlingen paa rigsdagen skulde give anledning dertil. Det glæder mig at se, at rigsraadet dog kan forhandle og endog vedtage grundlovsforandringer. Tschernings optræden kan jeg vel forstaa, men ikke I. A. Hansens, da han jo dog ogsaa holder paa Danmark til Ejderen, og endnu mindre kan jeg fatte, hvad Krüger kan have imod, at rigsraadet vedtager grundlovsforandringen. — Jeg tror ikke, at Tscherning og I. A. Hansen, hvis de vil forsøge en modsat afgørelse af rigsdagen i dette stykke, vil faa flerheden med sig. — I haab om snart at se dem i bedste velgaaende og med bøn om, at De ikke over de vigtige statssager vil glemme vore skolesager forbliver jeg

deres højagtelsesf. heng.

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

København, 4. December 1859.

Kære Knudsen! Du har af aviserne sét de ny ministre. Du kjen-der jo de fleste, og „Fædrelandet“s karakteristik af dem er vel i det hele rigtig. Finanserne blev forgæves tilbudt baade A. Hage og Wes-sely. Kongen og Westenholz vilde have Jessen, og derfor kom han med, skjønt Rotwitt nødigt gjorde det. Regenburg skal gøres til direk-tør for det slesvigske ministerium under Blixen-Finecke, og, — men dette som en hemmelighed — for Holst. Launb. skal udnævnes en stat-holder — altsaa begyndelsen til en udsondring og en stilling, ligesom Luxemborgs til Holland. Foreløbig tror jeg ikke, at der er nogen fare, men det er jo muligt, at den kan komme. Imidlertid kan jeg ikke bryde staven over dette ministerium, før faren bliver virkelig; ti det er jo ogsaa mulig, at den kan undgaas, ja at min. kan gøre landet megen gavn. Vil det holde sig mod embedspartiets storm, — det vil som demonstration vælge Hall til formand paa tirsdag, — maa det støtte sig til den menige mand, og dette kan ikke ske i længden, uden at gøre ham mere fri og myndig end hidtil. Mange af dets medlemmer gør det vistnok af egenkærlige grunde, men guds veje er jo mang- foldige, og indtil bestemte kendsgerninger for det modsatte foreligger, tror jeg ikke, man bør opgive haabet om, at ogsaa dette kan føre til det gode. Man (Clausen, Lehmann, H. Hage og fl.) har indbudt Ter-mansen og mig til at slutte sig til dem, men jeg gik ligesom Terman-sen til venstre, uagtet vi jo ikke er fuld enige med dette parti og af det betragtes med halv mistanke. Nogen forfremmelse eller sligt ven-ter jeg ikke ved bondevennernes hjælp og kan heller ikke ønske den, da det saa kunde faa udseende af, at jeg handler af egennytte, og min stilling derved vilde blive endnu vanskeligere. Corn. Petersen, Barfod og Kofod er gaaet til højre, Termanen, Jens Jensen, Dam og jeg er blevne ved venstre. Vi er altsaa opløste men mødes vel engang igen paa den ene eller anden maade. Barfod kommer med sit forslag. Jeg vil maaske af hensyn til Borgens begyndervirksom-hed lade mig nøje med for i aar kun at offentliggøre mit i „kirketid.“ — Venstre vil til formand vælge Bregendal, hvis han vil være det. Da I. A. Hansen i gaar aftes udbragte et „kongen leve“, rejste Hall sig ikke, saa bruddet mellem ham og kongen vel er ulægeligt. — Man siger, at det ny ministerium er et hofminister. og ikke dannet af konstitutionelle grunde; men det var heller ikke tilfældet, da Hall-Scheele af hofgrunde dannede deres, og dette minister. er dog i over-ensstemmelse med folketingets flerhed. Bl. Fin. kan være lige saa god udenrigsminister, som Scheele var, og kan jo vises bort ligesom denne, naar det gaar galt. Dette min. er langtfra som man kunde ønske det, men forskellen mellem dette og det forrige er ikke en saa-dan, at man ubetinget kunde ønske det gamle tilbage. —

Din S. H.

Stephansen erkjendte sin vildfarelse og gik ind paa alle mine

anskuelser af forholdene. Nu først forstod han Monrad-Frølund. N. I. Jensen og jeg var enige som i sommer.

Høgsbro til sin Hustru.

4. December 1859.

Kære hustru! Her sidder jeg da nu i en efter mine begreber elegant lejlighed ved Gammelstrand nr. 13, 2. sal ligeoverfor Thorvaldsens museum og Kristiansborg slot, hvor Joh. Grundtvig har faaet mig anbragt hos en marinekaptejn Rothe. Jeg skriver ved et smukt mahogni skrivebord og har jeres billeder ligefor mig, men skulde, selv uden dette, ikke glemme at sende eder mange af mine bedste tanker. Jeg føler haardt savnet af jer og ønsker tidt, at jeg kunde vende hjem til eder, ti her er ikke lystelig at være. Forbitrelsen hos det afgaaede ministerium og dets tilhængere er stor, og det har gjort antallet af dem, der tillige med mig sluttede sig til venstre uden at være bondevenner, endnu mindre end tidligere. Jeg har endnu ikke talt med Clausen, men han og saamange andre af skolens velgørere vil naturligvis tage mig min politiske stilling ilde op. Saalænge det nuværende ministerium imidlertid ikke har vist nogen udansk tilbøjelighed, kan jeg ikke ville dømme det. Jeg haaber, det i det hele vil vise sig folkeligere end noget forgaaende og maa derfor bidrage mit til at støtte det, hvormegen spot og haan og skade jeg end kan komme til at lide derfor. Forhaabentligt vil det, efterhaanden som stillingen klarer sig, ogsaa blive noget lysere for mig, men aldrig saa lyst, at dette skulde kunne friste mig til at forlade enten eder eller skolen. Jeg tror imidlertid, at jeg ved min nærværelse her ved rigsdagen i onde som i gode tider vil kunne skaffe mig saamegen indflydelse paa mange af bønderne, at jeg allerede nu kan være til nogen og senere hen i tiden til langt større gavn for mit fædreland, og dette hensyn maa jo bringe mig og jeg haaber ogsaa dig til at ofre mangt et personligt ønske. . . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

6. December 1859.

Til Knudsen. — Johan og jeg gaar nu lige imod hinanden. Han er aldeles Halls ven og beundrer og tjener. Jeg, Termansen, Jens Jensen osv. holder os i venstre, som grundtvigianerne i folkekirken, til vi blive skudte ud. — Højre maatte opgive Halls valg til *formand* og besluttede da at vælge Bregendahl, ligesom venstre. Da B. først havde sagt nej og derefter ja, fik han ikke alle stemmer fra venstre, men han er iøvrigt en brav, gemytlig og ret folkelig mand. Højre vil ikke inklade sig med venstre og stemmer udelukkende paa sine egne, som naturligvis frister mange af venstre til at gøre det samme,

især da dettes førere ogsaa af princip er tilbøjelige dertil. Jeg har imidlertid erklæret, at man ikke bør gengjælde ondt med ondt, og i aften har Winther udfordret mig til en lansebrydning i den anledning i klubben, som sagtens ender med, at en halv snes stykker gaar med mig, og at vi derved forhindre venstre i at tyrannisere minoriteten.

Til viceformænd stemte jeg imidlertid paa 2 af venstre, Tscherning og I. A. Hansen, som ogsaa gik igjennem, da formanden var valgt af højre. Barfod hører nu ogsaa til højre og blev som saadan sat igjennem som sekretær ved sit parti og nogle af venstre, der ikke vil opgve enten ham eller billigheden.

Hans forslag „om sognebøger og deres førelse“ er blevet omdelt, og jeg skal nu til at studere det. — Jeg har i dag nydt den ære at blive sekretær i anden afdeling, men det har ikke stort at betyde. Det viser imidlertid, at man dog kan ret godt lide mig, skjønt jeg stadig opponerer i venstre.

Det vil maaske blive værre, naar Barfods forslag kommer for, thi, efter hvad jeg hører, skal Borgen ikke blot være en aandelig ubetydelighed, men en ivrig mulkterings og skematiserings mand, uden nogensomhelst friere flugt, og i saa fald kaster jeg ham vistnok handsken, saagodt jeg formaar. Det kommer da an paa, hvad stokbondevennerne vil sige dertil. Mit forslag skal i aften til behandling paa møllen i et møde af handskemageren, Schjørring, Bojsen, Termansen og mig. — Den gamle er i grundsætningerne enig med mig, men, som jeg havde ventet, ikke i de midler, hvorved jeg vil bringe dem til udførelse. Det kyser mig imidlertid ikke. — Barfod har faaet et stærkt opmuntrende brev fra biskop Kierkegaard og er vokset i aandelig frimodighed, især da han er blevet valgt baade til sekretær og bibliotekar.

S. H.

I aften bliver jeg sagtens valgt til medlem af bestyrelsen for venstre og kommer vist i pænt selskab med B. Christensen, Frølund, Winther, Tscherning, Joh. Hansen o. s. v., men slikt maa man jo finde sig i paa det trin af aandelig udvikling, hvortil bondestanden hidtil efter saamange aarhundreders undertrykkelse er naaet. —

Høgsbro til J. L. Knudsen.

8. December 1859.

Vi staa jo paa overgangen til en alvorlig kamp mellem det folkelige og lærde parti. Det sidste føler det og er forbitret. Som forsmag derpaa har Mina Grundtvig ladet mig høre min utaknemlighed mod Hall, hvem jeg før altid løb paa dørene og fik hjælp af til skolen, Barfod min moralsk slette karakter, at jeg kunde gaa sammen med og stemme paa mænd som Winther, I. A. Hansen o. s. v., Ploug min uklogskab ved at være med til at gøre en saadan person som I. A. Hansen til

viserformand o. s. v. Studenterne har tænkt paa at give Hall et fakkeltog men dog nok opgivet det. Andre vil holde kasinomøder som i 1848, men heller ikke det lykkes. Derimod vil rimeligvis studenterne bringe Monrad et levvel paa jernbanen paa lørdag. Iaften holder Clausen, Lehmann o. s. v. et møde for at faa en tillidsadresse vedtaget til de afg. ministre. Man haaber endnu at faa mig med, men jeg har valgt min plads blandt bønderne, og der bliver jeg. — Kan du skaffe mænd til at rejse omkring i Slesvig eller udgive blade imod despotiet der, kan jeg maaske skaffe penge, men dette mellem os.

Prins Christian vil nok ikke være statholder i Holsten, hvad Bl. Fin. gjerne vil have ham til.

Jeg skal hen til Schjørring angaaende forslaget.

Din

S. H.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

10. December 1959.

I disse dage offentliggøres en adresse fra en hel del landstingsmænd og nogle folketingsmænd (alle pæne mænd, men neppe nogen bonde), hvori de udtaler deres tak til det afgaaede ministerium. Jeg var indbudt med mange andre, men lod det være. Monrad rejser nok iaften til Paris. Jeg talte i dette øjeblik et par ord med ham om en *udeladelse* i finansloven, hvorefter Rødding højskole vilde komme til at underkastes et amtsraad. „Det var en forglemmelse og burde føjes til“. Det haaber jeg ogsaa skal ske. — Venstresides bestyrelse bestaar efter det antal stemmer, hvormed de blev valgte, af følgende I. A. Hansen, Winther, Høgsbro, Frølund, Kraiberg, Eberlin, H. M. Petersen. Hidtil har I. A. H. og Winther været meget skikkelige. Af stemmegivningen over det udvalg, der blev nedsat i gaar, kan du se, at vi aldeles har magten, og at vi stemmer paa den mindre halvdel af et udvalgs medlemmer blandt vore modstandere, medens disse ikke stemmer paa en eneste af os. Det er en smuk maade at vise sin dannelse og humanitet paa — jeg haaber, at Borgen, med hvem jeg ikke har talt, vil bevilge os den samme sum, som tidligere har været os tilstaaet, nemlig 2000 rdl., og at ministeriet i det hele vil gaa i friheds og folkeligheds retning, om ikke af anden grund, saa fordi det er nødt dertil. — De gamle ministre troede sig uundværlige, men har nu lejlighed til at betænke, at det ikke er nok at vinde embedsmænds yndest. — Barfod var saa ond i torsdags, at han paa mit spørgsmaal erklærede, at jeg ikke maatte komme ud til ham, og at han ikke vilde hilse paa mig. Han har dog senere talt til mig. Hans ulykke er, at han glemmer den folkelige sags vel over hadet til I. A. Hansen og G. W. — Mit forslag kom slet ikke til forhandling paa møllen, da Barfods angreb paa mig optog hele tiden. Schjørring fik det med tilbage, og han gav det iforgaars det skudsmaal, at det var et meget respektabelt forsøg paa at løse sin opgave. Iaften skal

det til behandling i venstres klub tilligemed Krajbørgs gymnastik-forslag. Det vil sagtens faa en haard dyst.

Iøvrigt er jeg iaften bedt ud til Svend Grundtvigs, hvis bryllupsdag det er, og hvor *formodentlig* Hall kommer, men hvor interessant dette end kan være, kan jeg dog ikke undlade at møde med mit forslag, da dette allerede var bebudet for hele venstre, inden jeg fik indbydelsen.

Johan Grundtvig er en ivrig partimand for det afgaaede ministerium og vi er, politisk talt, aldeles adskilte. Da han havde hørt titlen paa mit forslag, erklærede han det for galskab, ubetimeligt o. s. v. . . . . Godske tør neppe føre krig mere mod ministeriet. Det vil ialtfald være interessant at se, hvorledes han nu vil hævde den uafhængighed, han før har brovttet af.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

13. December 1859.

Barfod har idag indbragt sit forslag med en alt for lang indgang og udgang. Ellers var det jo godt nok, hvad han sagde. Det kommer til at gaa igjennem skarp skærsild og svinder desværre vist ind til alt for lidt. — Mit forslag har nu været for i 3 møder i venstre og fundet langt mindre modstand, end jeg havde ventet. Navnlig har R. Jensen og Krajbørg støttet det godt, men I. A. Hansen og G. Winther har holdt sig ren borte. Frølund er for tilsynsmænd og min ordning af seminarierne og mener, at Borgen ogsaa vil være derfor. — En haard anstødssten bliver nok ophævelsen af skoletvangen i religion. Forhandlingerne fortsætter igjen imorgen og saa fremdeles. — Om ministrenes sind og planer ved man endnu ikke noget. Adressen til det forrige ministerium fik jo et ynkeligt udfald, kun omtrent $\frac{1}{3}$ af folket. og $\frac{1}{2}$ af landstinget. Og iblandt undertegnerne var *ikke en venstre bonde*. Større mistillidsvotum kunde det egentlig ikke faa. End ikke Cornelius Petersen, som dog er en af deres indbydere. — Rimestad og nogle andre vil nok nu danne en centrumsklub, men det bliver formodentlig kun fra højre, den vil faa folk. Venstre holder foreløbig sammen. Flor vilde gjerne, du skulde sende ham dine bemærkninger ved hans lille sproglære, da der nu skal en ny udgave af den . . . . Jeg har endnu ikke haft tid, mod og lyst til at gaa til Clausen, som jo er ivrig for det gamle ministerium. — Lehmann rejser til Italien. København er meget forbitret. I Casino gives et stykke af E. Bøgh om Grevinde Dybarrü, der er myntet paa Grevinde Danner og vækker et umaadeligt bifald. Man rives om billetter. — Gamle Grundtvig opfatter vor politiske stilling som jeg og tog Svend ordentlig i skole i søndags, da ogsaa han er altfor stærkt smittet af den Bloch—Hallske Kreds og af hele lærdommen herinde. — Walther

bringer sit præstevalgsforslag frem uden at tale med mig derom. Jeg maa vel imidlertid igjen tage mig af det, skjønt ikke saa stærkt som forrige aar. Jeg ser nu, at man maa begynde paa en anden kant.

Din

S. H.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

18. December 1859.

Venstre har aldeles magten i folketinget. Vi satte alle vore valg igjennem til finansudvalget. Højre vedbliver at trodse og foragter os. De fandt ingen andre end Tsch. værdig til at komme ind i udvalget. Vi stemte derimod paa den mindre halvdel blandt folk, der ikke var medlemmer af klubben; men inden det endelige valg optoges Oppermann deri og saaledes kom der 7 venstre imod 4 højremænd. Rimestad maa vistnok mere regnes blandt disse end blandt hine, hvis han kan regnes nogetstedshen. Han og Jagd søgte at danne en centrumsklub til deres egen forherligelse, men den er nok dødfødt. Igrunden ønskede ingen uden Tscherning at faa Rimestad valgt, men venstre bøjede sig for hans personlige ønske. Han vil nu ogsaa gjerne — vel mest af medlidenhed — have R. til udvalgets ordfører, men det lykkes neppe. Formodentlig bliver det enten Rosenørn eller Oppermann. — Jeg skal arbejde sammen med G. Winther, hvorved jeg jo vil komme til at kjende ham nærmere, skjønt jeg heller kunde ønske en anden. Vi har faaet hele kultusministeriet for vor part. Dette er jo mig det kæreste. Hvad jeg kan udrette, faar tiden vise. Det bliver vel ikke meget denne gang, men jeg kan lære forholdene bedre at kjende, for at rette min senere fremgangsmaade derefter.

Det gælder i politikken vist fremfor alt om ikke at forhaste sig. — Jeg vilde ellers nok høre noget udførligt fra dig, baade om, hvordan du og skolen har det, og hvad du siger om tingene herovre.

Ministrene skilte sig ret godt ved den examen, H. Hage anstillede over dem i fredags; iøvrigt kjender man dem jo ikke endnu, men de synes i den indenlandske politik at ville blive de mest frisindede, vi hidtil har haft. Deres forhold m. h. t. kirke og skole beror vist paa folketingets. Borgen fandt — han gik hen til mig i en vinduesfordybning, hvor jeg talte med Barfod, — at det var forskrækkelig mange forandringer, jeg vilde have. Et seminarium istedet for 5 syntes at tiltale ham; men han vilde have det ved København, hvad jeg bad ham ikke gøre; — han lovede at overveje sagen. — M. h. t. den udenlandske politik ved jeg ikke, hvad vej de vil gaa. — Jeg antager efter lejlighedsvisse ytringer fra Tsch., Winther og I. A. Hansen, at de vil mere frihed i Slesvig, naar de blot vidste, hvordan de skulde fange sagen an. — Om mit forslag har jeg skrevet til Amalie. Det vil nu blive gennemgaaet af enkelte mænd i juleferien (navnlig Krajbberg) og derefter paa ny komme til forhandling. Formodentlig maa jeg

indrømme en større kommunal selvstændighed over skolen og lempe lidt ved udgiftsposterne for at faa det til at glide ind i folk.

Igaaraftes forhandlede vi Barfods forslag i klubben. Formodentlig vil det gaa til udvalg og dettes betænkning udtale sig for, at præsternes troløvelse skal gives lige borgerlig gyldighed med selve vielsen, at kirketugt ikke kan indføres (endnu idetmindste), at konfirmationstvang ophæves og kirkerne maa benyttes af andre end sognepræsten. Videre naar vi næppe iaar; men det er jo altid noget. Mit forslag, at præsterne skulde fritages for at vi fraskilte, bekæmpedes af I. A. Hansen, og jeg ved ikke, om det kan gaa igjennem, men haaber det. — Ang. Frederiksborgs brand kan jeg henholde mig til Tsch. ord: „det var en stor ulykke, men en endnu større var det, om vi igjen skulde opbygge det,“ (vel ikke for mindre end 1½ million).

Kongen er nu paa slottet her, men man ved ikke, hvor han ellers vil bo. Her bliver han næppe længere end nødvendigt. — I Casino klapper man entusiastisk ad nedrivende hentydninger af hans private forhold, og Kjøbenhavn er vred; — maaske fordi den ikke har andet at tænke paa.

Din

S. H.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

Juledag 1859.

Intet nyt i politikken. Ministrene har skilt sig upaaklageligt fra deres sager og synes kjendelig nok at gaa i folkelig retning. — Borgen vil — efter sigende af I. A. Hansen, gaa ind paa borgerligt ægteskab som en frivillig sag, ligesom ogsaa paa ophævelse af konfirmationstvangen og formodentlig ogsaa paa en friere brug af kirkerne. Og mere kan man vist ikke engang ønske for øjeblikket. Folk — og det ofte skikkelige og fromme folk, kan ikke taale mere for det første. Blot vi gaar fremad, skader det ikke, at det sker med smaa skridt. — Man mener, at Monrad har faaet det hverv at skaffe vor sag frem paa kongressen, og at han vil blive etslags dansk gesandt i Paris, hvad han vel slet ikke var saa daarlig til. — Fæsteafløsningen vil i denne session kun blive fremmet af administrativ vej. — Tak for dit brev. Termansen venter paa sit. Han var igaar paa møllen sammen med Lindberg og Thurah og igaar aftes hos Grundtvig. Der skal vi ogsaa til middag. Vi er vel sete der. Svend staar os noget nærmere, men Johan er os stik imod. I præstevalgssagen vil han tale mod mig og det af mig redigerede forslag. — Hos Clausen har jeg endnu ikke været og ved snart ikke, hvordan jeg skal komme der. Nu er jo den ulykkelige brand kommet til, som har foranlediget hans kunstbejstrede men aldeles ufolkelige Stykke i Berl. Tid. — Flor har nok allerede afgivet sin sproglære til trykken. Han vilde nok i grunden gjerne, at man skulde kalde paa ham som den rette øjeblikkets mand, og

synes at tro, at jeg kunde være et lille middel dertil, men det er i saa fald et stort bedrag. — Du maa netop meget gjerne sende alle mine breve til Hagen, ti jeg kan ikke faa tid til selv at skrive ham til.

Paa privatindsamling til Rødning tør jeg ikke tænke i denne tid, da alle gemytter er opfyldte af andre ting. — Iøvrigt viser det styrtede parti sin svaghed, idet det ikke har lyst og kraft til at føre en ordentlig opposition mod det sejrende. Hall, som skulde være dets naturlige fører, er kun af og til tilstede i folketinget og altid tavs. Hother Hage er den eneste, der har mod og mands hjerte; men han er ikke nok. Saaledes bærer ikke Palmerston eller Russel sig ad. De styrtes, men bøjes ikke. Her er det derimod, som om sagen er glemt over den personlige ydmygelse, som om det ikke er værdigt for en forhenværende minister at tage ordet i en oppositions og et mindretals række. — Men det er rigtignok en stor ydmygelse, at ikke en eneste bonde vilde bevidne dem sin tak. Den er ikke saa let at forvinde, selv om de kan berolige sig med, at de har „den oplyste almenhed for sig“.

Lehmann lider af en hjertesygdom og antages at kunne dø pludselig.

Din

S. H.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

29. December 1859.

Angaaende Frederiksborg er jeg af din mening. — Igaar og idag har vi haft kultusministeriet for. Jeg har sat en del smaaforandringer igjennem, men af større betydning kun den, at Stephansen skulde vedblive at have sine 1000 rdl., som Monrad vilde stryge, naar han ikke kom med en beretning, som han, berøvet sin kones hjælp, ikke godt er istand til. — Dog naar jeg maaske endnu at faa et og andet vink optaget i betænkningen. (Rimestad er valgt til ordfører ved Tschernings indflydelse, imod I. A. Hansen og mig, som vilde have Oppermann.) Da jeg foreslog at give noget til hjælp til sognebogsaml., vilde Tsch. overbevise mig om, at det var galt, men da jeg alligevel erklærede, at jeg maaske stillede et ændringsforslag i den retning, sagde han: „Ja, det kan De, men saa erklærer jeg Dem krig.“ „Det ved jeg,“ svarede jeg, og dermed gik vi videre. Han er iøvrigt en brav og elskværdig mand. — Den glemte post om, at understøttelsen til bondehøjskoler ogsaa kan uddeles paa anden maade end gjennem skoleraadene, bliver optaget paa ny. — Iaar i det mindste vil jeg ikke forlange mere til højskolerne. — Jeg skal nu til at tage fat paa *mit* lovforslag paa ny. Kommunerne maa have en større selvstændighed, end jeg har indrømmet dem.

Din hilsen til Termansen fik jeg ikke bragt ham, inden han rejste. Ellers intet nyt.

Din

S. H.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

København, 1. Januar 1860.

De københavnske politikere har en forunderlig lyst til at skræmme sig selv og andre, dog maaske mest os provinsboere med allehaande ulykkesbilleder og trusler om farer, imod hvilke enhver da paastaar, at han ved det ene sande hjælpemiddel. Paa den maade indhyller de tilsidst det ufordærvede friske landsbybarn i et væv af hjærnespind, saa han hverken ved ud eller ind, men falder som et viljeløst bytte i klapperslangens gab, og, er han først een gang bleven deres offer, har de ham snart snøret med saadanne baand, at han ikke uden særlig kraftanstængelse kan rive sig løs. Især synes de herrer Winther og Rimestad at excellere deri, men dog maaske mest, fordi de gør det saa plumpt, at det straks falder i øjnene. Mærkværdig nok synes I. A. Hansen ogsaa i dette punkt at iagttage en klog tilbageholdenhed.

I denne tid taler man nu meget om kongens upaalidelighed i alle retninger, om det mulige, ja sandsynlige i, at, da Berling nu er kommet bort, vil heller ikke grevinden kunne holde sig, og at det da er uberegneligt, i hvis hænder han vil falde, at aristokrati eller absolutisme ell. lign. staar for døren. Iligemaade at kongen ikke lever og aander for andet end at faa Frederiksborg opbygget, at han har haft bud efter Clausen og bedt ham sætte sig i spidsen for en folkesubskription, men at denne har svaret, at dertil var forholdet mellem konge og folk for slet, at Cl. ikke desmindre er blevet bedt til taffels til imorgen, at det er muligt, kongen sælger ministerium og valglov for at faa et nyt Frederiksborg, at man maa gaa ind derpaa, naar man ikke vil vove det dyrebare o. s. v., o. s. v. Noget synes at være i gære. De saakaldte førere stikke hovederne sammen, og en skjøn dag skal venstre formodentlig overraskes med et eller andet „uundgaeligt onde“. Man har virkelig en tid lang seet mig ud af godt humør; for, ganske vist er konge og hof og statsmænd og alt sligt et meget upaalideligt grundlag for en folkelig fremtid, men jeg er dog nu igjen kommet til at faa lidt frisk luft og se lidt klarere. Det kan lykkes at lade alle begivenheder i den ældre som i den nyere historie blive et spil af tilfældet og tro, at den omhyggelig beregnende klogskab er det eneste værn derimod, men den er blind, som ikke kan se, at trods alle tilfældigheder og alle kloge planer gaar historien dog sin af gud bestemte vej og knuser enhver hindring for den, og den er derfor vistnok en daare, som ikke søger grundvolden der, hvor den alene er paalidelig, i guds om end forunderlige dog fornuftige verdensstyrelse. Men man kommer da tilbage til at lægge vægt paa det i og for sig rigtige og ikke paa det efter modent hensyn til alle vanskeligheder klogeste, man bliver da en „taabelig stivnakke“, og ikke en „dygtig politiker“. Da landet og især København imidlertid har mere end nok af den sidste slags, da det endog ser ud til, som det, efter gamle Grundtvigs bortgang, ikke vil have mange rigsdagsmænd, der gaar den lige vej, gjør ret og frygter ingen eller intet, vil det maaske endog være „klogt“, om

jeg efter fattig lejlighed søgte at gjøre denne anden betragtning af statsmandskunsten gældende, den, der indbefattes i det gamle ord- sprog: „ærlighed varer længst“. Vist er det idetmindste, at man med det valgsprog føler sig ganske anderledes let om hjertet og gaar ganske anderledes frejdig til sin gjerning, end naar man giver sig ind paa klogskabens fristende men slibrige vej. Hvad enten jeg da kan faa mange eller ingen til at følge mig, haaber jeg at skulle faa kraft til at stemme efter, hvad der i og for sig er sandhed og ret, uden hensyn til alle de farer, der virkelig eller tilsyneladende følger deraf. Det er vor herre og ikke vi uselige skabninger, der styrer verdens gang.

Da Termansen ikke er her i byen, og jeg ikke kan tale med ham derom, har jeg følt trang til at klare dette for mig selv ved at skrive det herved. Iøvrigt har Winther ladet mig forstaa, at han havde adgang til penge, hvormed højskolen kunde understøttes, om nogle af dens tidligere hjælpemidler skulde stoppes for min politiske færds skyld, og Frølund har sagt mig, at jeg jo burde være „professor“.

Paa saadan maade søger man at fange sjæle (ti det er ganske vist ikke mig alene, som man sætter kroge for). Selv jevne bønder har erfaret, at de ikke efter nogle ugers ophold herinde kan dømme saa klart og uhildet om tingene, som de kan i deres hjem. Ogsaa Johan har den erkjendelse, at det i politiken ikke gælder om at sætte sin egen mening igjennem, men altid at vælge den bedste mellem dem, der har udsigten for sig — hvilket naturligvis er en meget farlig erkjendelse.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

15. Januar 1860.

. . . . Jeg kan ikke overkomme alt, hvad jeg vilde og skulde, og maa til at slaa af paa mine fordringer til mig selv. Saaledes maatte jeg opgive at tage mod valg til udvalget om Walthers forslag, hvad jeg, hvis jeg havde brudt mig derom, vistnok kunde have opnaaet. Det maa nu sejle sin egen sø, og hvis det forliser, hvad der er al udsigt til, er skaden ikke stor.

Igaar aftes blev samtlige det Barfodske udvalgs medlemmer enige om at foreslaa, at det skulde staa ethvert medlem af folkekirken frit for at faa ægteskabet indgaaet for en borgerlig øvrighed, og, om han ønskede det, i sit eget hjem. Konfirmationen kommer vi til i næste uge. Samtl. medlemmer, undtagen Krogh, der dog maaske siden gaar med, overdrog dernæst I. A. Hansen at udarbejde et lovforslag om fri benyttelse af kirken og kirkegaarden for medlemmer af folkekirken, som vi i forening vil bringe frem i tinget til 1ste behandling, som noget selvstændigt. De andre punkter lader vi rimeligvis ligge. Barfod er langt mere bøjelig, end man kunde vente, og I. A. Hansen, som gjerne a la Grundtvig og P. Fenger vilde tilsløre det borgerlige ægteskab ved at lade det udføre af præsten, gav efter for os, der vilde enten

—eller mellem stat og kirke. Krogh gik med, da vi af flertallet opgav vor paastand, at en af ministeriet i *hvert sogn* beskikket mand skulde kunne udføre det. Mit skoleforslag hviler foreløbig, da jeg ikke har tid til at gøre noget ved det, men naar jeg har faaet andragendet til de slesvigske stænder færdig, hvilket jeg haaber vil ske imorgen, og naar finansloven er bleven foreløbig færdig i udvalget, haaber jeg at skulle faa tid til det.

Kongen har haft Tscherning for sig for at spørge, om han skulde nedlægge Kronen. „Han var saaret i sin inderste sjæl,“ sagde Tsch.; men denne svarede, at han haabede, det danske folk vilde vise, det glemte ikke, hvad han havde gjort for det. „Fædr.“s holdning fortjener megen paaskønnelse, da det bliver lagt meget for had af alle dets gamle venner. Ploug har sagt, jeg tror paa møllen, at han maaske blev nødt til at slutte sig til venstre, for det var for galt, som de andre blot saa paa personer.

I fredags aftes gik jeg til 13. Jan. fest i studenterforeningen. Studenterne ere sig selv lige, de sværme for embedsmandsministeriet og ringeagte og hade det nuværende. — Clausen er deres ideal. Schiern morede sig med at spotte med menigmændene i folketinget, (jeg nød endog den ære, at han drog mine ytringer om, at videnskaben kunde vinde, naar man tog penge fra den, frem blandt beviserne paa deres raahed) og priste den sardinske-aristokratiske forfatning i sammenligning med vor grundlov; men han gjorde dog ikke rigtig lykke. Ploug mindede ham om, at det ikke var stedet til at gaa løs paa den, han til daglig havde sin nød med, og grundloven blev flere gange hilset med stærke „leveraab“. . . . .

Strøm, Beck, Corn. Petersen, Termansen, J. Jensen, Hass og jeg og et par flere har begyndt at holde smaa sammenkomster for at tale om tingene. . . . Borgen synes at være en stakkel. „Saadan en stakkels kultusminister maa dog befinde sig som en lus mellem to negle.“ (rigsdag — universitet og geistlighed), saadan omtrent faldt Tschernings ord, da sagen om det naturhistoriske museum havde været for.

Jessen synes at være en letsindig mand, som vover sig til mere, end han kan tumle, men hidtil har hans ret gode nemme dog hjulpet ham igjennem.

Rotwitt viser megen arbejdsomhed, dygtighed og behændighed i at behandle folketinget. Han fortjener at være minister, men i forgaars blottede han sig ved at forsvare „betle“ mod „tigge“, en blottelse som han dog slap nogenlunde vel fra, da Kofod fik berserkergang og derved forspildte den gode sag.

Din

S. H.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

19. Januar 1860.

Jeg sidder iaften hjemme, træt af rigsdagens møje. Der holdes møde i venstres klub for at vedtage beslutning om en deputation fra

hele landet til kongen. Saavidt jeg har kunnet mærke, vil det blive brugt til en demonstration, der ledes af I. A. Hansen og Winther, og lige saa meget gælder minist. som kongen; men paa noget saadant kan jeg ikke indlade mig. Give møde og modarbejde dem vil ikke nytte stort. De har for stor en magt, naar de er enige, og de maa have den, saalænge der endnu er saa faa, som har sluttet sig til venstre, af dem, der kan lede forhandlingerne om de forskellige sager. Vi mangler livlige og frisindede og folkelige jurister. Indtil de komme, blive vi af den grundtvigske retning kun et stykke af et parti og kan ikke øve synderlig indflydelse, og naar vi anstrænge os for at gjøre, hvad vi kan, komme vi let til at overanstrenges os. Saaledes er det gaat mig i denne maanedstid. Jeg maa nu tage mig et pusterum, og det er muligt, at jeg, naar jeg besinder mig noget, vil indtage en mere isoleret og betragtende stilling end hidtil, vil holde mig, ikke blandt de styrende medlemmer i klubben, men blandt de taalte, halv protesterende. Efterhaanden som I. A. Hansen og især Winther forspilder deres kredit hos folk, og det vil de maaske lettere gøre, jo mere de tror at have magten, des større vil maaske de mod dem protesterendes tal blive; ti i og for sig er deres kredit dog ikke stor. Winthers hele færd har for megen paafaldende lighed med hans svoger Edv. Thomsens, ubetydelig, indsmigrende, egennyttig og rænkefuld. Han skal bestandig have vakt splid mellem venstres medlemmer og fjernet mange dygtige folk derfra. Blev jeg ved som hidtil, vilde det formodentlig ogsaa blive enden med mig. Jeg vil da hellere staa saa at sige i en krog af venstre og se til. Der kommer da nok den tid, da der vil blive noget mere for mig at udrette, og jeg har da ikke opslidt mine kræfter med at løfte den sten, jeg maatte lade ligge. Skyde mig eller de med mig ligesindede tilside, tør man ikke, ti saa er magten fra dem. Det saa vi f. e., da vi til jernbane-udvalget satte Schovelin igjennem ved at forene os med højre mod den af venstre opstillede kandidat, da man der forlod den grundregel kun at tage den større halvdel fra vor midte, men overlade vore modstandere den mindre halvdel. — Jeg har nu desuden en følelse af, at jeg i forskellige retninger har udtalt mig saaledes, at folk, der vil, maa kunne forstaa min tankegang og min færd, og vil derfor ogsaa i salen holde mig mere i anden eller tredie række og kun tale, hvor jeg ligefrem er nødt dertil, hvor jeg kan vente, at ingen anden kan eller vil sige, hvad jeg dog føler, bør siges. Naar man ikke er fører for et parti, har man den fordel, at man selv kan vælge sin valplads, og den skal man ikke opgive, især naar man er saa ung og uøvet i det parlamentariske liv som jeg.

22. Januar 1860. Igaar aftes havde vi møde i kirke-udvalget. Krogh kan ikke længere følge trop. Vi vedtog, at udskrivning af skolen eller bevis for samme modenhed overalt skal agtes lige saa god som konfirmationsattest og overdrog I. A. Hansen at affatte et lovforslag derom og om borgerligt ægteskab, som skal gennemgaas i udvalget i morgen. Fremdeles vedtog vi indlagte forslag „om kirker og kirkegaarde“, som I. A. Hansen i det væsentlige har affattet og i morgen overgiver for-

manden i samtlige udvalgs medlemmers navn (undtagen Kroghs). Formodentlig bliver I. A. H. ordfører, og, da han jo for tiden er nøje forbunden med Borgen, gaar det vist let gennem folketinget, og dog maaske ogsaa gennem landstinget. — Igaarftes brød jeg i klubben en lanse med I. A. H. og Winther, idet de af skaansel mod Borgen vilde standse gymnastikloven ved en dagsorden (Krajberg, der efter Termansens sigende er „glat som en aal“, gik villig ind derpaa), hvad jeg modsatte mig. Formodentlig gaa de af med sejren; men jeg kan ikke bøje mig for en ministervillie i en saa ubetydelig sag og af en saa lidet bestemt mand. Det summer sig bedre, om ministeren bøjede sig lidt for rigsdagen og folket.

Fra Før har jeg modtaget en tysk takadresse med samtlige repræsentanters underskrift, fordi jeg havde talt øernes sag i værnepligtssagen. Imorgen skal jeg have en kamp med Tsch. og Rimestad angaaende udskiftningssagen paa Rømø. Snart skal jeg ogsaa have det Listerkapel og maaske den Ballummer havn frem, saa jeg har fuldt op. *Mit* lovforslag bliver det dog nok det retteste ikke at bringe frem i rigsdagen (men vel i „Fædr.“) iaar, for ikke at trætte med alt for mange kirke- og skolesager. Selv Barfod raadte dertil og lovede, at han ikke næste aar vilde gjentage sit forslag. Jeg haaber idag at faa adressen til den slesvigske stænderforsamling om vejsagen færdig. Paa torsdag skal vi have gilde i klubben, hvor Rotwitt kommer, og hvor jeg da vil se at komme til at sige et ord om „frihed i Slesvig“. B. Christensen spørger mig af og til ud om forhold og personer derovre. Hammerich lovede at bringe de tønninglenske kirkeforhold paa bane.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

27. Januar 1860.

Igaarftes var jeg til gilde i venstres klub fra 8 aften til 2 nat med Rotwitt og Borgen. Om eftermiddagen blev det mig overdraget at udbringe en skaal for fædrelandet og dets forfatning, efter at Frølund havde udbragt kongens og Krajberg ministeriets skaal. Jeg gjorde det saaledes, at jeg først mindede om vanskeligheden ved at henvise til, hvad der skete i Flensborg, da der forleden udbragtes en skaal for „gamle Danmark“, og hvorledes forholdene i den henseende havde forandret sig siden vore soldaters hjemkomst i 1850, da vi baade kjendte vort fædrelands størrelse og dets forfatning, sammenlignede kort tilstanden nu i kongeriget med den i Slesvig, ønskede, at dette skulde vindes ved frihed og ikke bindes ved tvang og haabede, at ingen her vilde vægre sig ved at drikke en skaal for en foryngning af vort gamle fædreland og dets gamle grundlov (den ubeskaarne). Den blev tørt med 9 gange hurra og konseilpræsidenten gav selv tegnene dertil. Selv Winther drak med. (Tscherning var der ikke, fordi han frygtede nationale, skandinaviske demonstrationer). Oppermann drak den, men

protesterede, fordi jeg mente, at Tyskerne kunde vindes paa anden maade end ved staalhandsker, og Sylv. Jørgensen, en bonde fra Hamnerum herred, blev siddende, fordi den var ham for ejder-dansk. Han udbragte derfor senere en skaal for „kongeriget Danmark's (ikke Danmarks riges) grundlov“. Senere hen paa aftenen udbragte Hass en skaal for de mest frisindede monarker i Europa: Viktor Emanuel og hans tyrkiske majestæt, der foranledigede Rotwitt til at udbringe en ganske mærkelig skaal for kongens bedste ven Karl 15., som ganske vist vilde komme ham til hjælp, hvis det kom til en kamp med Tyskland. Hertil knyttede jeg senere en skaal for befolkningen i Norge og Sverrig, som var vore (venstre klubs) bedste venner og kæmpede for de samme formaal som vi, hvilket igjen foranledigede I. A. Hansen til at udtale ønsket om, at man snart kunde byde dem velkommen til et sommermøde paa Sjælland (Winther var da gaaet) —. Saaledes søgte jeg at fyldestgøre „min mission“ som ejderdansk, skandinavisk bondeven, og jeg tror virkelig, at jeg udtalte den fremherskende stemning. I det hele gjorde Rotwitt det indtryk paa mig, at han ikke blot af nødvendighed var en ven af grundlovens aand og bogstav, ligesom han bestemt lovede at ville drage omsorg for dens løfteparagraffers opfyldelse og stillede en fremtidig oplivelse af rigsdagens gamle myndighed i udsigt omend først i en fjernere tid. Baade han og Borgen udtalte sig saaledes om vort skolevæsen, at jeg antager, man maa kunne faa dem i et nogenlunde fornuftigt spor. De ligesom I. A. Hansen *fralagde* sig bestemt Tschernings anskuelser om, at der intet burde gøres for almueskolevæsenet og navnlig for folkehøjskolerne. — Jeg var i det hele tilfreds; men, skjønt Alberti kaldte mig begavet og begejstret (man antager her, at jeg har for megen følelse — mærk dig dette, naar du af og til tror, jeg har for lidt) blev min skaal dog ikke udbragt, hvilket turde vise, at førerne ikke regne mig til deres fuldtro mænd. Anderledes gik det Krajberg. Hans skaal blev udbragt af Frølund, men han havde da ogsaa i forvejen udbragt varme og veltalende skaaler for ministeriet, for Borgen, for I. A. Hansen og Frølund selv. — For den pris agter jeg ikke at købe min egen lovprisning. — Termansen, J. Jensen og Beck var der ikke, de frygtede det bondevenlige. Jeg vilde dog ikke opgive denne lejlighed til at lære ministeriet at kende.

Blixen Fineckes rejse er vistnok et forsøg paa at vinde Slesvig-Holstenerne, men, efter hvad jeg antager, vil han dog vel ikke gøre indrømnelser i henseende til lempelser i tvangen, uden at de love at gaa ind paa forandringer f. e. valgloven. Jeg tror, at ministeriet er ejderdansk, skandinavisk og grundlovssindet. Det kommer blot an paa om det har dygtigheden og besindigheden til at gennemføre det, men de manges øjne og had vil vel lære dem idetmindste var-somhed. — . . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

3. Februar 1860.

(Midt under forhandlingen om jernbaner, indkvartering m. m.)

Borgen har lovet at ville forelægge en lønningslov for geistligheden og tage under overvejelse, om ikke seminariernes antal kan indskrænkes (til ét). Det er jo i og for sig flinkt nok, men der vil naturligvis blive stridspunkter tilbage i overflødighed, og jeg maa nu til at tænke noget over lønningsvæsnet — at sige, naar vi er færdige med Barfods forslag. — Efter at det var gaat godt under forhandlingerne i udvalget, blev han, Barfod, som rasende over den af I. A. Hansen, i det hele ogsaa noget uheldig, affattede betænkning. Desværre blev jeg opholdt, saa jeg kom en time for silde; ellers havde jeg maaske faat noget af det værste for ham bort. — Idag har vi (undt. Barfod, der ikke vil have mere med udvalget at gøre) haft en forhandling med Borgen. Han talte som en biskop (Martensen-Brammer) efterat have indhentet deres betænkninger og af dem *alle* faat advarsel mod at gaa ind paa tilladeligheden af borgerligt ægteskab. Han kunde bedre gaa ind paa forslaget om konfirmationsfrigivelse. Om kirkernes fri brug var han meget tvivlsom. I det hele kunde rigsdagen intet foretage i saadanne sager, uden at man havde billigelse af et kirkeligt organ. Krogh var jo tilfreds. Vi andre protesterede i forskjellig retning, men han havde sin bispe-instruks at gaa efter og var tøjret af den. Jeg bad om at faa disse betænkninger at se, og det vil nu ské. Her vil det altsaa komme til en haard kamp. Jeg kunde have lyst til at sige bisperne adskillige sandheder, men om det vil lykkes mig, ved jeg ikke. Hammerich holdt sig brav, og under disse omstændigheder vilde jeg have ønsket, at han var blevet ordfører, da det ikke er opnaaet, som jeg havde haabet, ved Hansens valg. Det eneste gode er nu, at denne ikke kan smutte fra os, hvad han maaske ellers havde gjort af hensyn til ministeren, der er meget bestemmende paa ham. Alle føler jo, at Borgen ikke er manden til den plads, og derfor er hans venner bange for at støde ham alt for haardt. Hidtil har jeg ikke kunnet have synderlig barmhjærtighed med ham og faar det næppe for fremtiden.

Igaar vilde man have haft I. A. Hansen til viseformand igjen, men jeg var med at forhindre det, da størstedelen af højre nu viste den billighed at stemme paa Tscherning, og Hansen dog, naar alt kommer til alt, ikke bør drages saa stærkt frem. — Om Blixens hensigt med Slesvig ved jeg for tiden intet, uden at man mener, han vil fremme frihed af administrativ vej; men hvad vil det blive til? Formodentlig er han bleven kyst af Regenburg. — . . . Termansen og J. Jensen var i tirsdags aftes ude hos gl. Grundtvig, der var vel tilfreds med vore kampe om Sorø og folkeoplysning, om borg. ægteskab osv. . . . Barfod siger at I. A. Hansen er en „køter“ og Krajberg „hans abekat“, ganske vist er Krajberg paa en mærkelig maade gaat op i I. A. H.

Godskes udmeldelse bliver vel efterfulgt af mange andre. Jeg har

iøvrigt saa smaat tænkt paa, om ikke ministeren skulde faa ham sat fra bestillingen paa en honnet maade, men siden han har været til kur i Flensborg, sker det vel ikke. . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

9. Februar 1860.

Rotwitt er død igaar aftes kl. 10 $\frac{1}{4}$ og dermed ikke blot den vigtigste mand i landet i dette øjeblik, næst kongen, men den, der bar den folkelige sag og alene syntes at kunne føre den igjennem til sejr, med klogskab, besindighed og fasthed, den mand, der dag for dag tiltvang sig sine modstanderes agtelse og holdt sine venner i ave. Det var næst kongens død den største ulykke, der for tiden kunde ramme det danske folk. Han var igaar kl. 4—5 tilstede paa rigsdagen; jeg talte nogle ord med ham om værnepligtsforholdene paa Vesterlandsfær, han var livlig og venlig som altid. Derefter var han til taffels hos kongen og fulgte derefter hjem med Jessen, der bor paa Kristianshavn. Fra ham gik han med Bl. Fin. og Westenholz til sin bolig i Hotel Royal. Da han gik op ad trappen, mærkede han et ryk i hovedet, tog i gelænderet, sagde det til Westenh., gjorde endnu et par skridt, fik et nyt anfald og faldt over paa W., som fik hjælp af en tjener og fik ham op paa en sofa. W. gik ned ad trappen, mødte Frølund, som vilde op og tale med Rotw., og sagde ham, at han skulde skynde sig, da han frygtede, at R. vilde dø. Professor Hassing, en læge, kom til og aarelod ham, men der kom intet blod, og faa øjeblikke efter var han død. De andre ministre blev kaldte til. Frølund hentede B. Christensen. Der blev holdt raad i løbet af natten. Westenholz erklærede, at han under ingen omstændigheder vilde blive ved at være minister, og man besluttede efter parlamentarisk skik at indgive begæring om afsked. Straks om aftenen var et par ministre gaaet til kongen for at underrette ham om dødsfaldet, men han var gaaet til sengs. De fik da et brev til grevinden og bad hende bringe kongen budskabet. Imorges gik de til kongen. Han vilde først ikke modtage deres afsked, men gjorde det dog tilsidst. Man siger, at de raadte ham til at kalde Madvig. Vist er det, at begge tingsformænd blev kaldte til kongen, og at møderne derfor maatte aabnes af viseformændene. Jessen meddelte, hvad der var sket, og derefter blev alle videre forhandl. paa rigsdagen udsatte til paa mandag kl. 7.

Da ministrene igaar aftes gik til kongen, mødte de Tscherning, som kom hjem fra dr. Winther. Han gik tilbage til Winther. Denne gik imorges til I. A. Hansen og begge fik hele venstre samlet i folketingsalen kl. 9, hvor Tscherning da kom, efter at ministrene havde søgt ham og sagt ham, hvad deres hensigt var. Senere høre vi, at afskeden var modtagen af kongen, der iøvrigt havde takket dem meget hjærtelig for den hjælp, de havde ydet ham.

Mens vi var samlede, greb Winther og I. A. Hansen lejligheden til at indskærpe enighed og sammenhold, og den sidste forklarede det nærmere ved med megen ro og klogskab at gøre opmærksom paa, at der jo navnlig blandt dem, der sidst var blevet valgte, var nogle, som endnu var politisk uskyldige og mente, at man burde overføre retfærdighed og billighed og lignende gode egenskaber fra det borgerlige liv paa det politiske, hvor det ikke passede, naar de ikke mødtes af lignende egenskaber fra den modsatte side. Disse, der var uærlige og snu, vilde derved nødvendig faa magten. Dette maatte være alle vitterligt, at venstre for tiden ikke sammenholdtes ved enkelte personer, hvorom de andre sluttede sig, men ved enighed om de enkelte sager; og dette var ikke nok. Det gjaldt om at slutte sig sammen, være enige og staa fast. Da W. og I. A. H. sekunderede hinanden i denne tale, gjaldt det vistnok ikke saa meget deres indbyrdes forhold, som snarere mit, Termansens, Bonnes, Niels Andersen, Middelfarts og andre ikke fuldtro's uvillighed til at gaa ind paa alle de valg af personer, venstre finder paa at stille op o. s. v. Da ingen imidlertid blev nævnet, tav jeg og førte det til bogs som bevis paa, at de kjendte stillingen og indsaa nødvendigheden af at have os med dem. Jeg kan ikke sige, at jeg blev overbevist, min uskyldighed skal fremdeles bestaa i at gøre, hvad der er ret, uden hensyn til personer og af kjærlighed til sagen. Højre side er naturligvis glad. De gratulere hinanden, og en del studenter skal i landstinget have raabt „Bravo“, da ministrene fortalte, at min. havde indgivet og modtaget sin afsked. Krajberg talte ikke til mig idag, men saa ulykkelig ud. Han havde vist en følelse af, at han i tillid til ministeriets varighed var gaat videre i sin personlige tilslutning til I. A. Hansen, end han nu kunde billige. Man mente, at Madvig vilde blive kaldt til kongen. Jeg tænker at skrive igjen i morgen, hvis noget mærkeligt skulde forefalde. — Rotwitt var gift, men havde ingen børn. Hans kone er kaldt hertil fra Frederiksborg imorges ved telegrafan. — Nogle mener, at Monrad vil blive kaldt hjem. — Galt ser det ud, hvordan det gaar.

J. L. Knudsen til Høgsbro.

Rødding, 9. Februar 1860.

Kjære Høgsbro! Naar jeg sjældent (kun da du selv foranledigede det: om Gymnastik sagen) har yttret mig om dine Taler i Folketinget, da ligger det ikke i Ligealdighed for dig, men snarere deri, at mig synes, det ikke kan nytte stort. Ja, naar jeg er glad ved dig, som da du talte for Loven om Konfirmations-Barbariet, da kunde det dog maaske yde dig nogen Opmuntring, og den kan du sagtens trænge til; men naar du som ved din Udtalelse om Forskjellen mellem det døde og det levende Skolevæsen ikke tilfredsstillede mig: hvad kan det da hjælpe at rive dig det i Næsen! Naar du ikke kan aarke mer end sige, at vi vil vække en mere selvstændig Undersøgelsesaaend (el. saa om-

trent), skulde du da vel vokse en Linie, ved at jeg brøler: Bæst! Det er Skidt! Det er ynkeligt! Er det Tvivlesygen, vore Ynglinger trænger til at faa forstærket, saa er jo netop Monrad (den visne Pind!) med samt hans Realskole de rette Evangelister! — Har du dog ikke endnu erfaret, ja oplevet det, at vor Kjærlighed til, vor Delagtighed i Folkelivet: det at vi drives og opvarmes og oplyses af Folkeanden — det er det, som sætter os i Stand til at tiltale Folket og aabne de Unges Øje for Danskens og Danmarks „frugtbare Herlighed“! . . . . Dog, hvad nytter vel al denne Smøren Blæk paa Papir, naar ikke vort Samliv, nu paa ottende Aar, og de utallige Forsøg, ikke blot jeg, men mange og det meget dygtigere, har gjort for at hjælpe dig op at se — naar ikke det til Hobe har kunnet bringe dig det til Erkjendelse, at den evige Sandhed har i Jesus Christus klædt sig i Ordet, som det endnu lever paa syndige Menneskers Tunge! Thi her ligger din Grundskade; fra denne Tvivl stammer al din Halten og dit Forhold til den danske Sandhed, til Danmarks Folkeand, som om han var en Skygge, en mærkelig kraftig Dunst, udviklet i Digterhjørner, og fremført ved Skjaldemaalets behagelige Velklang!!! . . . .

Din

J. L. Knudsen.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

12. Februar 1860.

Madvig kunde ikke danne noget ministerium. Hall svarede ham: det er ikke nu professorernes tid. Bang har været kaldt til kongen, men havde ingen lyst. Han henviste, siges der, til Karl Moltke. Selv Sponneck skal have været kaldet. Det hele er vistnok beregnet paa at vise uundværligheden af Bl. Fin. Men hvem skal han faa til at gaa med sig? Dog vel ikke Monrad? Alle er i spændt forventning. — Mit haab er faldet med Rotwitt, men næst ham er der vel ingen uden Bl. Fin., der har mod til at søge frelsen i Danmarks riges grundlov til Ejderen, og det bliver dog nok den sidste planke, der skal frelse os, ti vi er nok i færd med at synke, eller som man udtrykker sig, vi er i den sidste rigsraadssamling kørte fast, og ingen ved ud eller ind.

Tscherning mener, at Bluhme er den eneste mand, som kan frelse os; at vi maa have en føderativstat o. s. v. men gud hjælpe os. — Han holdt igaar et foredrag paa 2 timer for Rosenørn, Kayser, Oppermann, Rimestad og mig. Han synes bestandig, at han hele tiden har vist den rette vej, og at alle vi andre — nationalister — er løbet med limstangen. Tak for dine bemærkninger om mine taler. Derom mere, som jeg haaber, næste gang. Jeg vilde ønske, jeg kunde skyde dig herind i stedet for. Du skulde nok lære at faa sadel og bidsel paa, hvis du ikke vilde gaa efterat have slaat bagud et par gange, hvad jeg jo rigtignok finder muligt.

Vi skal ikke alle være bjergbrydere som Grundtvig, vi skal tværtimod stræbe at gøre det ædle metal, han har brudt, til gangbar mønt,

selvom det derfor bliver nødvendigt at give det en tilsætning af kobber. Paa anden maade kan det ikke blive folkets ejendom. Og bar kobber, som du vil gjøre det til, var mine ord ikke, men derom mere en anden gang.

Foreløbig tak!

Din

S. H.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

14. Februar 1860.

Monrad har svaret, at han nok skal komme hjem, saasnt muligt, men det bliver da sagtens ikke før lørdag, og det ny ministerium bliver da næppe færdig før mandag. Saaledes gaar jo megen tid tabt for os, men da alt formodentlig vil gaa des raskere, naar det er sket, komme vi vel snarere hurtigere end langsommere til ende. Det bliver iøvrigt vel en bedrøvelig ende paa denne mærkelige vinter. For et par timer siden talte Grundtvig ved Rotwitts kiste menigmands sag saaledes for kongen og de lærde høje herrer, at de aldrig have hørt mage til ligtale, og at de fleste, om ikke de alle, vel fandt, at det var altfor politisk og yderst uheldigt, men at menigmand, og de var der i hundredvis, vist ogsaa fandt, at det var netop som det skulde være, og at talen kun havde den fejl, at den var for kort. Paa kirkegaarden gav Bloch-Suhr et deklamationsnummer af den officielle kristendom.

Bang henviste kongen til Bluhme—Sponneck—Tillisch — Karl Moltke—Tscherning, og mente, at vi burde gaa tilbage til 26. Juli 1854, men saavidt fandt kongen, at det endnu ikke var kommet . . . .

Gamle Grundtvig var i søndags livlig og munter, jeg var hos ham . . . . Om den store bondedeputation vil bladene fortælle. Jeg har intet med den at skaffe. Skjønt der ganske vist er megen sandhed i den, burde der dog efter min mening være endnu mere, og jeg vil nødig følge I. A. Hansen og navnlig G. Winther mere end nødvendig. Man har da heller ikke fra valgkredsen sendt mig det mindste, skønt jeg for længe siden har skrevet til Ley derom . . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

15. Februar 1860.

Vi kan altsaa vente et ministerium Monrad. Hvis han efter „Fædrelandet“s raad søger at udsone partierne, bliver det næppe med hensyn til kirke og skole. Der vil skinvæsenet vistnok snarere fremmes, især da Tsch. og I. A. Hansen kun nødtvungen gaar med friheden og sandheden i disse retninger. Det er da intet under, at fremtidsudsigterne synes mig mørke. Skal jeg vedblive at være rigsdagsmand, vil jeg kun finde strid og besvær og kun høste had og forfølgelse. For selve det grundtvigske præstekonvent her, synes jeg efter Boisens ytringer

at være om ikke „in Vorruf“, hvad jeg nok er i den øvrige verden, saa dog en „persona ingrata“. Mit sind stemmes naturlig til alvor under disse forhold og til selvprøvelse. Min trøst er alene, at gamle Grundtvig synes at billige den retning, hvori jeg gaar og gjerne at ville se mig hos sig. Men hvorvidt jeg har *evnerne* til at kunne udrette noget her, er mig ofte tvivlsomt. Mine ord synes vel at finde indgang paa en god plads hos mangan bonde, men den øvrige verden agter dem ringe. End ikke Brandt har funde mine ytringer om konfirmationen en blot omtale værd, og dem har du dog anset for de bedste af mig. Hvad skal jeg saa dømme om resten? Og nu skolen? Hvordan vil det gaa den, naar jeg kommer i saa slet ry? Mit eget navn gav jeg gjerne til pris, ti jeg ved af historien, at det saaledes ofte er gaat sandhedens forkæmpere, men skolen vilde jeg nødig skulde gaa til grunde for min skyld. Og jeg frygter det, især da pengeforlegenheden vedbliver. Har der meldt sig nogle elever til sommerhalvaaret? Jeg fornemmer allerede mine fjenders glade hvisken, om hvad der forestaar, og lykkes det Monrad at slutte forbund med Tsch. eller I. A. H. ved et eller andet materielt fremskridt, saa lader de ham naturligvis gøre sit til at styrte skolen og mig. Disse betragtninger paatrænge sig mig ofte og lamme min virkelyst. Jeg trækker mig da som i disse dage tilbage i mig selv og til min gud. Saalænge han vil, jeg skal blive i disse forhold, saalænge skal jeg stræbe at fremme hans gjerning, saavidt jeg formaar, men jeg længes efter snart at kunne vende hjem. Var det ikke godt, om jeg kom hjem ved denne maanedes udgang? eller er det maaske endog ikke nødvendigt?

Tak fordi du ligefrem udtalte din mening om min tale i folkeskolesagen. Jeg vilde kun ønske, at du ogsaa havde gjort det om alle andre taler af mig, ti hvor haard dommen kan være, vil jeg dog helst høre den. Jeg véd ellers ikke, hvordan jeg staar i det, og det kan jeg ikke undvære. Rigtignok kunde dine ytringer have været udførligere, ti af alt, hvad jeg har sagt, er der kun ét, du billiger, og ét, du forkaster, men jeg formoder, at det sidste er tilfældet med det meste andet, siden du tier. Iøvrigt forbavser det mig, at du anser selvstændig undersøgelsesaand og tvivlesyge for et og det samme, aldenstund Paulus opfordrer os til at prøve alt og vi rundt omkring se følgerne af den ulykkelige vanekristendom. Undersøgelsesaanden leder til sandheden og livet, tvivlesygen til blaserthed og død. Og har du da rent overset, at jeg i samme aandedræt kaldte dem skoler for livet, og i min anden tale alene fastholdt dette punkt. Naar man skal tale med folk som Borgen eller Tscherning, maa man se at gøre sig nogenlunde forstaaelig, om man end derfor maa afføre sine tanker meget af deres fylde. Kaste dem ord som folkeand og danskhed lige i øret kan Grundtvig gøre. Han opnaar intet hos dem, men han vækker andre. *Mit* kald er det derimod, at hjælpe dem, som ere vakte, til at blive nogenlunde forstaaede, og derfor maa jeg nedstemme tonen. At mænd som Termansen, Corn. Petersen eller Jens Jensen ikke gav folkeandens deres levende vidnesbyrd, var ikke min skyld. Jeg opfordrede dem dertil

og forelæste endog Termansen, hvad jeg tænkte at sige, for at han kunde fuldstændiggøre det. Men han tav, og dog vilde sligt naturligtvis have mere at sige i den jevne end i den studerede mands mund.

Jeg talte temmelig udførlig med Grundtvig herom i søndags, og han syntes at give mig ret. — Men det bedrøvede mig, at du, „efter 8 aars samliv“ tvivlede om, at jeg havde oplevet, hvad kærlighed var, eller delagtighed i folkelivet. Jeg skal ikke forsøge at overbevise dig, men blot sige, at jeg tror, at vi kan følges ad i alt væsentligt, saalænge det blot gælder det folkelige og menneskelige. Kommer vi paa det kristelige omraade, da gaar det anderledes, enten det nu er ved en inkonsekvens fra min, din eller andres side. Der skal jeg villig finde mig i, at du nægter mig kristennavn, ti jeg forstaar godt, at du ifølge hele din opfattelse af kristendommen ikke kan gøre andet, men jeg har rigtignok den fortrøstning, at din dom ikke er guds dom . . . .

Af bispebetænkningen har Termansen taget udtoget, som du kan faa at se, naar vi komme hjem (Kierkegaards har I. A. H. beholdt, saa vi endnu ikke har faat den at se). De har gjort, siger I. A. H., at han ikke mere vil have med noget kirkeraad at gøre. Da han imidlertid forrige Aar netop fremhævede nødvendigheden af at faa et kirkeraad for at veje op mod bisperne, er det formodentlig kun et paaskud, han griber, for derved at slippe bort fra den for en partifører uholdbare stilling, hvori han var kommet, der var blevet endnu værre ved min paa-visning af, at han allerede i 1849 havde bevirket, at et forslag om et saadant kirkeraad blev forkastet, — noget han i vor forhandling med Borgen viste, han havde lagt mærke til. Kan jeg ikke udrette andet herovre, kan jeg dog maaske holde Hansens hoved og mund i den rette gænge i kirkelige sager, ti det vilde jo ikke passe, om jeg skulde faa bønderne til deri at lytte efter andre fremfor ham.

Løvring bliver min stilling mere og mere den, at jeg lader I. A. H. og G. W. ene om skammen eller æren af at være bondevenneførere (Krajberg er deres trofaste adjutant) og gaar min egen vej. Jeg kan og vil ikke dele deres opfattelse af politisk ledning og har ikke noget haab om at faa dem paa min side. Den nuværende slægt af bønder hører dem for størstedelen til. Jeg gaar imidlertid lige saa lidt ud af venstres klub som af folkekirken, inden man støder mig ud. De, der vil, kan jo slutte sig om os.

Boisen har faaet opfordringen fra de 60 kvinder og blev greben af de smukke ord, men Termansen og jeg slog vand i blodet ved at forestille ham, at det var sørgeligt og vildledende, at dannekvinder ikke kunde samles om bedre formaal paa en tid, da der dog var saameget at gøre for dem. Det er nu imidlertid for silde, og de bære ansvaret, fra hvem det kommer.

Svend Grundtvig arbejder i denne tid paa sin magisterkonferens, som han skal tage om en maanedstid. Johan og Mina er jo glade ved deres Monrad. Joh. fandt, at hans Faders tale over Rotwitt var et utilladeligt misbrug af en præsts stilling, for i et bevæget øjeblik at virke paa kongen i et politisk partis tjeneste. Lignende dom fældte

Blædel, Hammerich, Heiberg og andre slige medlemmer af præstekonventet, som netop den dag var samlet paa møllen. De drak ogsaa en skaal for Corn. Petersen som den, der var traadt ud af venstres klub og indtog en selvstændig stilling, hvad Boisen dog vægrede sig ved at gaa ind paa. Rørdam og G. Busck forsvarede den gamles tale; men, naar han ikke levede endnu, saa det vist galt ud med det liv, han har villet vække. Bønderne er naturligvis glade over talen, som bliver trykt. — Man tænker at rejse et minde paa Rotwitts grav. Selv med gamle Sibbern, der ikke vil indrømme kommunerne selvstændig bestyrelse af deres skolevæsen, kom jeg forleden i hæftig ordtvist, saa jeg har nu egentlig ikke andre huse her i byen, hvor jeg kan komme med fred, end Grundtvigs, Boizens og tildels Svends. Meta er ivrig politiker og har bestandig været paa vor side. Laura har jeg lært bedre at kjende og højere at agte end før. Hun ringeagter Hall og højagter Termansen, og dette er jo betegnende nok.

Grundtvig fandt, at Flor burde være Kultusminister; men ham tager Monrad naturligvis ikke; Fr. Hammerich, mente Gr., duede ikke dertil, da han manglede mod og kraft.

Høgsbro til sin Hustru.

16. Februar 1860.

Kæreste Hustru! Jeg har nu et par dage levet næsten igjen som student, siddet her hjemme den hele dag, undtagen mens jeg spiste, og glædet mig ved den ensomme ro, træt af verdens larm og strid. De forhaabninger, jeg knyttede til ministeriet Rotwitts folkelige fremadstræben, er sunkne i graven, og istedet derfor faa vi nu et ministerium Monrad, hvis modarbejden af al aandelig frihed er desværre altfor bekjendt. I en lang række af aar vil den folkelige sag være henvist til en blot lidende modstand og dens tanker maa tvinges igjennem ved deres egen magt og af deres modstandere. Under saadanne omskiftelser trænger man til at sunde sig og gaa i sig selv for at faa ny kræfter og nyt mod. Jeg har gjenoptaget flere gamle tanker og stemninger og glædet og styrket mig ved at læse nogle nyere teologiske skrifter, som jeg i alt væsentligt synes at stemme overens med. Jeg er blevet endmere overbevist om, at Kristendommen er livets og hjertets, ikke kundskabens og hovedets sag. Man kan have den rette tro uden at være rettroende eller ortodoks, og man kan være det sidste uden at have det første, ti troen er tilegnelsen af Kristi liv og hvermands sag; men Kristi lære kan kun være de lærdes sag, og hvad kirken nu udgiver for Kristi lære, er det meget tvivlsomt, om han vilde vedkjende sig. — Den er undergaaet mange forandringer i tidernes løb og vil vist ogsaa fremdeles gøre det, efterhaanden som den menneskelige aand udvikles til at kunne fatte den i dens sandhed.

Selv den udvortes folkekirke er jeg kommet nærmere. Jeg forlanger ikke længere i ungdommelig raskhed, at den skal være i al sin

gjerning og i alle sine ord et fuldt udtryk af sandheden. Dens former og formler maa nødvendig bære præg af den tid, hvori de ere opstaaede og maa taales, saalænge de er befalede, men man skal ikke, fordi de er ufuldkomne, vende sig fra den sandhed, der oprindeligt ligger i dem og endnu kan findes der. Man skal stræbe at faa det fuldkomnere istedet, men bruge dem, som de er, indtil dette sker.

Hovedsagen er, at man stræber at udvikle det sande kristelige liv hos sig, og deri føler jeg, at jeg endnu staar langt tilbage. Lad os hjælpes ad! Med forenede kræfter vil det gaa lettere. — Imorgen haaber jeg at faa brev fra dig og høre, hvorledes det er gaaet i søndags hos jer. Her er ogsaa baade baller og maskerader, men jeg gaar intetsteds. Hellere vilde jeg hjem, og hvis det gøres fornødent, tog jeg gjerne herfra d. 1. Marts, skjøndt det langvarige ministerskifte vil jo gøre rigsdagens forlængelse vel til d. 14. marts nødvendig. . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

19. Februar 1860.

Da jeg igaar paa forespørgsel fortalte Dr. Fr. Beck, at man talte om, at With skulde blive kultusminister, beklagede han, at Borgen skulde gaa af: „Han har dog nu bot her i København;“ „With kjen-der vi jo slet ikke, efter hvad jeg hører, skal han være en ren bonde.“ Sligt tør man i det dannede og højtærede København og i dets bog-ormedrivhus „Atenæum“ byde en repræsentant for den danske bonde-stand og det ingenlunde som spot eller haan, men for fulde alvor i den gode tro, at det er noget, alle maa indrømme. Gid han imid-ler-tid havde talt sandt, saa kunde man dog maaske forsaavidt glæde sig ved ministerskiftet. Det er næsten utroligt den magt, denne formelle aandelige dannelse tiltror sig berettiget til at øve, og ogsaa for øje-blikket virkelig har og vel i en lang fremtid endnu vil have.

Man fortalte igaar, at Monrad skulde være udenrigsminister og Hall justitsminister, samt With kultusminister. Stadfæster dette sig, kan jeg kun betragte det som en flugt. De herrer Monrad og Hall har da følt, at de ikke kunde og turde staa med deres „kirkeraad“, „kirkelige organ“, „landemodet“, „teaterkærlighed“ o. s. v. ligeoverfor folketinget, og det er da at haabe, at den ny mand ikke vil gjøre sig til et blot ekko af bispe- og provstestokkemændene, især da han har haft saa god lejlighed til at blive klog af samtlige sine forgængeres skade. — Foreløbig glæder jeg mig ved dette haab, ti jeg trænger haardt til hver lysstraale.

Som prøve paa provste- og bispestilen følgende exempl.: Provst Nannestad i Lollands stift: „Naar vielsen tages bort eller gøres unød-vendig, kan jo ogsaa daab, konfirmation, nadvere borttages. — Men dette er maaske og det hele lovforslags skjulte tendens.“

Biskop Hansen paa Als: „Hvo der vil skille stat og kirke for at give hver sit, glemmer, at præster og jurister ere 2 skud af en og samme

stamme, og at ingen kan være det ene uden at være det andet. Jeg tænker paa aanden, ikke paa de særlige fagkundskaber.“

Alle raabe i kor paa et kirkeligt organ og det utilbørlige i, at en verdslig rigsdag vil blande sig i kirkens hellige anliggender. — Ægteskabet bliver kristeligt ved den kristelige vielse og er uden den af saadan natur, at der maa anvendes kirketugt mod mand og kone, (Bindesbøll mener, at det er uforsvarlig omgang med sproget at kalde dem ægtefolk) o. s. v. Daugaard og Engelstoft er dog de mest fornuftige. Daugaard gaar endog saa vidt, at han indrømmer rigsdagen ret til at vedtage borgerligt ægteskab for alle statsborgere (Barfods forslag — „skal“), men ikke for folkekirkens medlemmer alene. Kirken maatte da finde sig deri som et uundgaaeligt onde. Kierkegaards har jeg endnu ikke faat.

Fra Knud (Knudsen) som formand for det blendede distrikts landboforening og fra Ballum har jeg idag modtaget to flinke adresser til kongen, men desværre er det nu 8—14 dage for silde.

Din lignelse om aseninden som bondevenligheden fandt jeg vel træffende og trøstelig og har søgt at gøre gavn med den.

Riberne og Kinch passe jo godt sammen. Du har vel læst hans smukke brev „til de *Ripensere*“. De er imidlertid kun en meget lille udgave af Københavnerne, en myre mod en elefant. Københ. kan ikke opgave de søde tanker, at bønder er fæ, og at de alene er mennesker og istand til at regjere. Og da konge og rigsdag findes i København, har de jo stor baade aandelig og fysisk magt over dem.

P. Fenger stod i tirsdags ganske alene med sin anskuelse i kommissionen om ægteskabsskilsmissen og havde mødt en saadan modstand, at han fandt det raadeligst at tie, indtil de andre, som han haabede, af lutter enighed blev uenige.

Det var en mærkelig modsigelse mellem Daugaards og Blædels udtalelser om sognebaandsløsningen. Jeg skal se at faa lys deri, naar vi faa en minister. Igaar gik kirkebenyttelsesloven uden modstand gennem tinget 1ste gang. Borgen blev sig lig til det sidste. Han vilde lægge det hele i administrationens haand, men derpaa gaar neppe andre end Krogh ind. . . .

Da Hagen jo faar idetmindste nogle af mine breve at læse, kunde han ogsaa gjerne sende mig et par engang imellem. I godt folk maa ikke tro, at man i denne menneskefyldte hule kan trække frisk luft, naar I ikke af og til sørger for at sende os ny tilførsel. . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

26. Februar 1860.

Ja var Blixen Finecke minister for slesvig, kunde maaske en del gøres for at aabne Rødding kirke; men, som du jo ved, har vi faat det gamle vrøvle-kompagni tilbage, og nu kan der sagtens intet gøres. Imorgen skal kirke-loven for 3die gang, og vi faa da se, hvad Monrad siger. Jeg skal minde Hammerich om nu at bringe sagen paa bane.

(Han var ellers slem gal i gymnastiksagen i fredags). Hass og 14 bønder stiller et forslag om, at ogsaa folk udenfor folkekirken kunde blive begravede paa sognekirkegaarden, ligesom at forulykkede skulle begravnes der. Jeg har skrevet det, men fik Hass til at stille det, da jeg ikke vilde skille mig fra de andre forslagsstillere. Jeg har været et par gange hos Regenburg i anledning af Vesterhavsoerne. Han har været flink, lovet al frihed for Nordslesvig, som han kunde give ad administrativ vej. (Rødding faar maaske et par hundr. rigsdaler fra ham til fripladser for Slesvigere). Brevet til stænderne har han skrevet, men det er vedtaget i en ministerkonferens før Rotwitts død. Det er efter min mening noget af det bedste, der endnu er sket i slesvig siden 1850. Han roste Bl. Fin. og jeg gør nu mit til at faa ham valgt til rigsraadet. Bonne mente iøvrigt, at en del vilde have stemt paa mig, og det kunde jo have været rart nok, men Bl. Fin. kan nu gøre mere nytte end jeg, (skjønt ogsaa mere skade), og han staar nu som den vordende konseilpræsident for et nyt venstre-ministerium. Da han skal være meget vel set ved hove, maa professorerne vistnok vogte sig for ham. Monrad har talt med ham om at gaa ind i ministeriet, men han har nok ikke villet gaa ind paa betingelserne, og det er jo meget klogt af ham. Iblandt de andre vilde han jo kun være bleven betragtet som en spradebasse, der maatte taales, nu staar han som deres efterfølger, og gud maa vide, hvorlænge de kan holde sammen, der saa nødvendig vilde sammen. Man, navnlig Hall, har ikke villet staa under Monrad, da man antager ham for en „filur“ (Fr. Hammerichs udtryk). Hall er sunket meget dybt i min agtelse i de par maaneder, han skulde vise sig som en mand, der kunde taale modgang for en god sag, men viste sig som et egensindigt og forkælet barn. Selv Johan har fundet ham for gal. Hellere end ham vilde jeg nu have Monrad til kultusminister, men det er vist, det er et surt æble at bide i. De andre har „Fdrl.“ karakteriseret vist fuldkommen sandt. Vi vente, hvad den hele sammensætning tyder paa, at de vil gaa endnu mere til højre end tidligere, hundse folketinget og støtte sig til rigsraadet. Men rimeligvis vil venstre være meget myndigere end tidligere, og Bl. Fin. vil maaske kunne danne et centrum, der i altfald vil svække det gamle og ministerielle. Folket omkring i landet er vist ogsaa nu mindre søvngigt end forhen, og det er mig et meget godt varsel, at flere bønder paa rigsdagen, om hvem jeg ikke havde ventet det, har følt det trykkende i førernes myndighed og har samlet sig i et par grupper foruden den alt bestaaende grundtvigske for, hvor det gælder, at kunne træde samlet op til at forebygge „udskejelser af venstre“. Man tilkalder ikke mig, formodentlig fordi man har en slags frygt for, at jeg da ogsaa vilde blive en slags fører, og fordi man anser mig for alt for grundtvigsk; men jeg ønsker det ikke heller. Det er netop godt, at de lærer og faar smag paa at gaa paa egen haand. Saavist som der er sandhed i vor fælles stræben, ville vi nok føres sammen, jeg har ved disse forskjellige erfaringer faat mere mod til at gaa framtiden og dens kamp imøde, end jeg har haft i længere tid. . . . Naar I vil, skal jeg holde

ud herovre, skjønt det vist vil blive lidet lystelig. Imorgen tænker jeg at gaa til Clausen, inden de ny kampe begynde. Din broders tanker om, at jeg skulde blive minister, vil sent eller aldrig opfyldes, venstre kan ikke i lang tid danne noget ministerium af sin egen midte. Den maa se at perse saa meget som mulig ud af de andre partiers ministerier. . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

28. Februar 1860.

Igaar begyndte da kampen med Monrad. Han vilde ikke „stemme for“ den friere brug af kirker og kirkegaarde. Jeg syntes, ingen vilde tage ordet mod ham, og begærede det da, kunde og burde sagtens ogsaa have talt langt bedre, men fik dog sagt et og andet, som vel burde siges; fik da ogsaa talt om Tørninglén, da Hammerich — var bleven borte. — Dermed er nu dette punkt engang bragt paa bane. Man kan da en anden gang bygge videre, ti der skal vel mange sten til, før man faar det i orden. Tschn. og Hansen toge ordet efter mig, men toge kirkesagen paa en noget anden maade. Imidlertid havde jeg formentlig tiet, hvis jeg havde vidst, at de vilde tale. Monrad fandt ikke en eneste forsvarer, forsøgte heller ikke selv derpaa og fik kun 10 stemmer med sig. Han udtalte sig saaledes, at jeg tænker, han vil indstille loven til kongens stadfæstelse, naar den blot gaar igjennem i landstinget. Der maa Strøm hjælpe den, og med alt sit doktrinære væsen vil han dog maaske saa meget des bedre kunne tage kampen op mod Clausen, Madvig og Nielsen.

Tscherning vilde i gymnastikksagen mægle mellem tinget og ministeren, men det lykkedes ham kun at faa 6 stemmers overtal for sin anskuelse og i forhold til den del af venstre, der gik mod ham og ministeren, var det snarere et nederlag. Selve gymnastikloven gik til landstinget med stort overtal.

Kampen er altsaa begyndt og tyder paa at blive alvorlig. En priselig ting var der imidlertid hos Monrad, og det var, at han udtrykkelig erklærede, at han nødigt vilde udtale sig om, hvorvidt han vilde bruge det kongelige veto eller ikke, før tiden kom, da det skulde bruges. Tidl. ministre har søgt at skræmme folketinget dermed straks ved første eller anden behandling af en sag.

29. Februar 1860. Efterhaanden som stillingen klares i det store, ser jeg ogsaa bedre min egen plads. Den folkelige side maa endnu i mange aar, maaske i menneskealdre, finde sig i at være en stridende. Tscherning og I. A. Hansen ere kun repræsentanter for den karikatur deraf, som er en følge af aarhundreders undertrykkelse. De kan gøre megen gavn i deres tid, men de kan ikke føre folket ud af ørkenen, og det var ikke engang at ønske, at de kunde det. De dygtigere blandt bønderne, og de blive med hver dag flere, sé ogsaa godt deres fejl og frygte ingenlunde at gaa imod dem. Der savnes mænd, som har optaget folkeaanden i sandhed i sig, og som har dygtighed til at gjen-

nemføre den i alle lovgivningens og statsstyrelsens enkeltheder. Det vil overstige en enkelt mands kræfter. Der maa være mænd, der kan lede de forskellige sager paa rigsdagen, mænd der kan lede den offentlige mening og vække de slumrende kræfter i skrifter, blade og offentlige forsamlinger og foreninger, og hvor findes de? Kun ganske enkelte og spredte. Der vil megen tid til, før de kan samles, før der kan vækkes ny kræfter, som er dygtige til de forskellige høvdingpladser. Indtil det sker, og det vil som sagt vare længe, har vi, der se maalet og ikke frygte at arbejde til dets fræmme, ikkun at stræbe efter selv at blive saa i sandhed folkelige som mulig og frit at aflægge vort vidnesbyrd derom, for at ligesindede kan kjendes. Jeg for min part føler mere og mere nødvendigheden af at leve med og for bønderne paa rigsdagen, at staa fast i kampen for sandheden og ikke lade mig bortlede af nogetsomhelst personligt hensyn. De trænge, i langt større antal end jeg i begyndelsen troede, til at have nogen, der saaledes vil leve og lide med dem i sandhedens navn. Tsch. og I. A. Hansen vil jeg ikke gøre deres førerplads stridig, jeg skal gjerne lade mig nøje med en plads i krogen — det maa nødvendig følge af deres store parlamentariske overlegenhed —; men jeg skal staa som en beskytter for de umyndige eller vel rettere som en støtte for de vaklende, og jeg haaber derved at skulle bidrage mit til at frelse, hvad der kan frelses, af den nulevende slægt. I aarenes løb vil da flere og flere af den tilvoksende slægt komme til og med stærkere kræfter, end jeg har, løfte den sten, jeg har maattet lade ligge og kun engang imellem har kunnet løsne lidt. —

Den 1. Marts. Idag har jeg i et møde af venstre forsvaret billigheds-hensynet ligeoverfor vore modstandere under stærke og talrige angreb; og det viste sig, at I. A. H. kun fik 34 stemmer (i december fik han 51) og Barfod beholdt sin plads blandt sekretærerne. I. A. H. og hans blinde tilhængere ere vrede. Jeg mener, at man ikke maa misbruge sin magt til at udelukke sine politiske modstandere. Vi maa have en god grund at staa paa ligeoverfor den mægtige modstand.

Fræmdeles har jeg sat 600 rdl. igjennem til List imod en hæftig kamp af Tscherning, hvis overfladiskhed det lykkedes mig at blotte meget stærk. . . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

6. Marts 1860.

. . . . Igaar blev gymnastikloven slaat ihjel i landstinget. Idag blev loven om kirker og kirkegaarde henvist til anden behandling med 33 stemmer (mod 11) og til udvalg med 22 stemmer (mod 20) Strøm og Nielsen holdt gode foredrag for loven, Beck forløftede sig paa den, Madvig, Clausen og Casse talte doktrinært og juridisk for den, Monrad lumsk og slesk. Jeg har været tilstede ved de 2 dages forhandlinger derom og har erfaret, at jeg maa anderledes ind i de

kirkelige sager, end jeg for tiden er, hvis jeg skal kunne gøre den gavn deri, som jeg burde. Der er meget at gøre, men der er kun faa arbejdere.

En stor del af venstre side er i disse dage meget vred paa mig, fordi jeg ikke stemte paa I. A. Hansen til viseformand, fordi jeg har sat 600 rdl. igjennem til List, og fordi jeg i naturh. museums-udvalget ikke vil tjene Winthers personlige interesser. Man antager mig for at være gaaet til „højre“. Det har ingen nød, de skal nok komme til at se, hvor jeg hører hen. Værre er det, at „højre“ ikke vil kjendes ved mig, men formodentlig vil gøre, hvad de kan, for at gøre min stilling i Rødding umulig. Vi vil vist komme til at se strange tider.

Regenbue erklærede mig igaar, at han ikke brød sig om, om nogen hørte til højre eller venstre, naar han blot var dansk. Han gav mig fremdeles haab om et par hundrede rigsdaler til fripladser for Slesvigere og lovede, *at nu skulde vejen komme forbi Rødding og Kleinberg.* „Vi vil ikke have mere vrøvl om den sag.“ List-sagen var han naturligvis glad over.

Den geistlige lønnings sag vil komme for under lønningsloven, og jeg skal gøre mit bedste, skjønt det ikke vil forslaa noget.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

25. Marts 1860.

Igaar aftes talte jeg paa rigsdagen med 2 jyder (S. Petersen og S. Jørgensen) om hele venstre partis stilling og glædede mig over, hvorledes det bliver bestandig flere klarere, at man ikke skal samles om personer men om anskuelser. Vi skiltes først kl. 1 og sluttede vist stiltiende en pagt om at arbejde i den retning. Begge gik forrige aar i Winthers kjølvand. W. klynger sig nu til I. A. Hansen for maaske derved at bevare sin magt, men begges personlige hensigter og personlige stridsmaade undgaa ikke opmærksomheden. Det er falden i min lod nogle gange at udtale den uvillighed til at gaa ind paa deres planer, som deltes af flere (f. e. ang. viseformands og statsrevisorvalget, hvor I. A. Hansen blev opstillet som kandidat) og jeg har derved paadraget mig megen uvillie af førerne og deres lille faste stok; men jeg haaber, at der derved er udstrøet enkelte frøkorn af en uafhængighedssæd, som skal bære gode frugter. — Iøvrigt er et saadant rigsdagsliv en prøve for personlighederne. Det maa komme frem, hvad der bor i enhver, og hvorpaa han bygger sit liv. Ogsaa jeg personlig har mærket det. Jeg har atter maattet prøve, om mit livsanker havde fast grund, og, da jeg mærkede, at skibet var i drift, søger jeg nu en ny ankerplads. — Det bæres mig næsten for, at min stilling til kirken maa blive en anden end tidligere, og at det maaske bliver min lod at bidrage til, at præstestanden istedetfor at være folketingets fjende bliver dets forbundne, at det bliver klarere, at som kristendom og frihed maa gaa haand i haand, saaledes maa ogsaa præsterne være menigmands

naturlige talsmænd. For at dette kan ske, maa imidlertid saavel præsternes nuværende borgerlige og aandelige stilling til staten forandres, som folketingets betragtning af aandelige ting og deres røgtære omdannes, og først og fremmest en anden aand gaa gjennem venstre, end det for tiden er tilfældet. Der er meget at gøre men faa mænd dertil. Jeg haaber imidlertid, at de maa komme efterhaanden ved ny valg, og indtil det sker, maa man gaa langsom frem og være glad ved de smaa fremskridt, og af disse er der i de sidste dage sket adskillige. Efter forhandlinger i 3 møder vovede man f. eks. ikke at opstille I. A. Hansen som kandidat til statsrevisor. I kommunalsagen er S. Jørgensen gaat over til Strøm i landstinget, og hans ansøkelser gaar vist igjennem i folketinget, uagtet I. A. Hansen vil hvæse. Kraiberg er sunket ned til at blive hans degn. Uagtet Tscherning staar som en kæmpe mellem dværge, har jeg, der selv er en af de sidste, dog faat bugt med ham. Imorgenaften eller paa tirsdag skal jeg igjen have en dyst med ham, og da vil det maaske falde vanskeligere at sejre, ti flere er nu saa vrede over understøttelserne til List og Rømø, at de uvilkaarlig maaske komme til at lade det gaa ud over Vesterland —Før og Amrum. Men Tsch. maa man højagte. Han og Monrad er virkelig dygtige mænd og drives af noget højere end deres egen person, skjønt den sidste er alt for uforklarlig. Han er som minister ikke nær saa farlig, som han var som rigsdagsmand.

Rosenørn er en brav mand og sluttede sig vist langt mere til venstre, naar det havde andre ledere, og navnlig ikke I. A. H. og G. W. Det samme gælder vist ogsaa om Fønnesbech. Oppermann er ogsaa et emne til noget mere. Man maa haabe, at der efterhaanden dannes et hæderligt, ved fælles overbevisning samlet, folkeligt og kraftigt venstre. Da vil partistillingen i og udenfor rigsdagen forandres mærkelig. Tscherning har øje for alle venstres skavanker og hjælper efter evne til at raade bød derpaa, men han staar for langt over andre til ret at kunne gaa ind mellem folk og er for sammenlevet med dem til at kunne haabe paa deres snarlige ophør. Dog vil hans bortgang blive et stort tab.

Jeg talte forleden aften længe med Schjern. Han er kun en sæbeboble og det endog snart uden glans.

Hall er vist en stor egoist og neppe meget andet, hans hoved fra-regnet. — Casse en skikkelig borneret lovlærd, der befinder sig i folketinget som en muldvarp i solskin.

Høgsbro til Hagen.

Rødning, 7. April 1860.

Kære pastor Hagen. Monrads hævnende haand er faldet tungere og hurtigere, end jeg havde ventet, over skolen og mig. Ifølge indlagte brev er den aarlige understøttelse nu nedsat til 1000 rdl., som var det beløb, vi fik, dengang der i finansloven kun bevilgedes 5000

rdl. til bondehøjskoler, hvorimod vi siden finansåret 1857—58, da der blev bevilget 10,000, har faaet 2000 rdl. aarlig. Det er altsaa en højst paafaldende nedsættelse . . . . Det monradske fingerpeg vil utvivlsom blive efterfulgt af en avisstorm og et medlemsfrafald endnu større end i 1856, og man vil kræve idetmindste min afgang fra rigsdagen, men sandsynligvis baade Knudsens og min afskedigelse. Det vil da gælde om, hvorvidt skolen skal hjemfalde til det mere og mere fremtrædende embedsvælde eller endnu bestemtere hejse den folkelige fane og leve i og for, af og ved almuen.

Før krigen var skolen væsentlig en forpost for danskheden her i Slesvig, rejst mod den tyske embedsstand, og støttet af det lærde national-parti i kongeriget. Efter krigen blev den mere og mere en almindelig folkelig dannelsesanstalt, men ved traditionens magt, efterat partiet som privat velgører traadte tilbage i 1853, endnu støttet af det som regering i kongeriget og som embedsstand i Slesvig. Imidlertid fuldbyrdedes bestyrelsesskiftet i 1853, hvorved bestyrelsen kom i harmoni med skolens ny opgave, og forfatningsforandringen i 1856, hvorved denne bestyrelses stadighed og myndighed sikredes. Den sidste rest af det lærde nationale partis understøttelse har vi fornyligt faat til „gymnastikhus“ med 858 rdl. Som regering i kongeriget har det ved det monradske brev nu brudt med os, som embedsstand her i Slesvig vil det bryde med os, naar „Dannevirke“ svinger sin skralde, og spørgsmaalet bliver da: vil den danske almue, og først og fremmest den heromkring, og de faa lærde-dannede, der føler med og for den, give de fornødne pengemidler til at holde skolen i og end mere udvikle den i den folkelige aand, hvori den er gaat frem i de sidste 10 aar, og dernæst vil den, at der skal vedblive at være to saa dyre lærere som Knudsen og mig, eller at en af os skal fortrække?

Viser det sig, at stemningen er for, at skolen skal fortsætte den begyndte udvikling, vil det vistnok være ønskeligt, om den tillige satte sig i spidsen for udgivelsen af et ugeblad til behandling af kongerigets og hertugdømmets anliggender paa en uafhængig og folkelig maade for derigennem dels at gøre gavn i almindelighed, dels i særdeleshed at forsvare skolen mod angrebene paa den.

Om et saadant blad har B. Refslund, J. Favsbøl og andre flere gange og sidst igaar talt til mig, men jeg har altid afvist det med, at tiden dertil først var kommen, naar embedsstanden havde brudt med os og foreningen faat andre medlemmer.

Mens Refslund var her, kom Monrads brev, og han mente, at skolen ikke burde lade sig skræmme deraf til eftergivenhed (ti den ene indrømmelse vilde drage den anden efter sig), men frejdig vove sig ud paa det stormfulde folkedyb, og at tiden for et saadant ugeblad nu syntes at skulle komme.

. . . . Krüger har jeg ikke talt med i lang tid, og i vejsagen har jeg jo paa skolens vegne maattet gaa imod ham; men efter de angreb, der er gjort paa ham i anledning af hans færd i rigsraadet, efter

hans tavshed ved gildet i Haderslev og efter B. Refslunds og Kr. Lautrup's ytringer synes han nu ogsaa at være træt af professorernes favntag og at kunne være modtagelig for en fra hans tidligere noget forskellig fremgangsmaade. Og han vilde jo være en mægtig bundsforvant . . . .

Jeg forstaar Monrads brev omtrent saaledes: „I holde en forstander, som har tid til at ligge her ved rigsdagen og gøre os fortræd den hele vinter. Enten kan I ikke undvære ham hjemme, og saa skal I holde ham til at blive hjemme, eller I kan undvære ham, og saa behøve I ikke de 1000 rdl., som hans løn omtrent kan være. Derfor tager jeg dem nu fra jer, men vil give jer betænkningstid et halvaarstid. Love I, at holde ham hjemme eller afskedige ham, skal I faa en del af dem igen, og, er I meget skikkelige, maaske dem alle.“

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Flor.

10. April 1860.

Højvelbaarne hr. etatsraad! Forleden dag modtog jeg den nedslaaende efterretning, at Monrad for iaar kun bevilgede os 1000 rdl., men at han, for at vi ikke skulde komme i for stor forlegenhed, var villig til paa nærmere andragende at give os et forskud paa det bidrag, vi kunde vente næste aar. Dermed er vi jo ikke synderlig hjulpen, hvis vi ikke for fremtiden tør gøre os haab om en større understøttelse. Under de nuværende forhold vil det være omtrent ensbetydende med skolens undergang, idetmindste med dens nedsynken fra det trin, den bestandig hidtil har indtaget, til en af de almindelige højere bondeskoler, hvor der egentlig kun gives undervisning om vinteren og ved seminaristisk dannede lærere. Vort elevtal er jo paa grund af de trykkede tider aftaget til det halve, og flere af dem maa vi desuden give fri undervisning, medens det i de gode aar ikke engang var muligt at faa fulde fripladser besatte. Derved er jo en af vore vigtigste indtægtskilder aftaget i betydelig grad. Vort agerbrug har i de tre sidste misvæktsaar intet overskud givet men tværtimod krævet store tilskud for at ophjælpes til en tidssvarende udvikling, og dette vil ogsaa være nødvendig i de nærmeste aar. Medlemsbidragene er endelig ogsaa formindskede, dels ved den almindelige pengeknaphed og dels ved den temmelig forklarlige træthed. For enkelte har min deltagelse i rigsdagslivet været en grund til at trække sig tilbage, og denne grund vil upaatvivlelig, naar det bliver bekjendt, at ministeriet i en saa væsentlig grad har unddraget skolen sin understøttelse, og maaske endog uden det, gribe om sig med stor magt, især her i Slesvig, hvor rigsdagen ikke er yndet af embedsstanden, saa man kan forudse, at en almindelig udmeldelse af foreningen er meget nær forestaaende. Det hjælper kun lidet, at vi

beholder landhusholdningsselskabets understøttelse, og at det Class. fideicommiss's er blevet fordoblet. Naar alle andre indtægtskilder aftage saa betydeligt eller aldeles stoppe, kan skolen ikke undgaa sin skæbne.

Øjeblikket synes mig derfor saa betænkeligt, at jeg har besluttet at sætte de af den slesvigske komité til et gymnastikhus modtagne 858 rdl. i banken i Ribe og foreløbig opgive opførelsen deraf for i sommer. De 3 fripladser, hvortil det slesvigske ministerium har givet penge, besætter jeg kun for $\frac{1}{2}$ aar, og jeg grubler over, hvorledes det vil være muligt at fortsætte udbetaling af lærerlønningerne for det næste vinterhalvaar. Jeg har derfor ogsaa tilskrevet Hagen, om han ikke under disse omstændigheder fandt det ønskeligt at sammenkalde et bestyrelsesmøde til de sidste dage af april, naar vi fik at vide, hvad dag De kan, og om han ikke mente, at de herværende tillidsmænd, Krüger og Knud Knudsen, burde tilkaldes.

Det, der ligger nærmest, er jo at afskedige mig, som, om jeg end ikke har hidkaldt den nuværende stilling, dog ikke har kunnet afvende den, eller, man maaske vil skaane mig, da en eller flere af de andre lærere. Men der kan jo vel ogsaa findes andre udveje. Og derfor er det, jeg ved dette brev vil bede Dem itide være betænkt, da jeg antog det muligt, at De maaske inden deres afrejse fra København kunde ønske at tale med en eller anden derom.

Ministeriets nedsættelse er i høj grad paafaldende. Vi fik nemlig 1000 rdl. aarlig, saalænge rigsdagen bevilgede 5000 til bondehøjskoler, men fra den tid denne bevilling fordobledes, blev ogsaa tilskudet til os fordoblet til 2000, skjönt bestandig med paamindelse om, at vi ikke kunde gøre regning derpaa for mere end ét aar ad gangen. Jeg havde derfor nok ventet, at der kunde finde en nedsættelse sted, men det var ikke faldet mig ind, at man vilde gaa ned til det halve, og de grunde, som Monrad og overskoledirektør With har nævnet for mig, forekommer mig lidet fyldestgørende. De har nemlig anført, at der blev flere ny skoler, som ogsaa maatte understøttes (men vejen dertil var jo da ikke at tage fra de gamle og derved bringe dem til undergang, men at forlange forhøjelse i bevillingen af rigsdagen, som i vinter endog uopfordret netop af dette hensyn forhøjede den fra 10,000 til 11,000), og at man behøvede penge til at holde et særskilt kursus i København for lærerne fra bondehøjskolerne (men vejen til at faa dygtige lærere er jo dog heller ikke at berøve de skoler, som har saadanne, de nødvendige midler dertil, men dels at lade dem beholde dem og dels at give de andre skoler de fornødne penge til selv at skaffe sig dygtige lærere; der er dygtige lærere nok at faa, naar man blot har penge).

Der maa være andre grunde, og det saameget mere, som Borgen under sit ministerium, som De vist erindrer, at jeg fortalte Dem, havde lovet, at vi skulde beholde den hidtilværende understøttelse af 2000 rdl. De vil saavel i København som undervejs hertil have rig lejlighed til at faa klarhed over vor hele stilling og derved medbringe

en erfaring, som kan være af stor vigtighed for forhandlingerne i det møde, som jeg efter mit ovennævnte brev til Hagen venter vil blive holdt her, naar De kommer . . . .

Deres med højagtelse ærbødigst hengivne *Sofus Høgsbro.*

Høgsbro til Flor.

Rødning, 3. Maj 1860.

Højvelbaarne hr. etatsraad. . . . . Det er naturligvis i høj grad nedslaaende for mig efter i 10 aar at have anvendt maaske mit livs bedste kræfter paa at bringe skolen til det maal, der oprindeligt var sat den, og efter at dens virksomhed anerkendes af alle, der kan have nogen dom derom, pludselig at se den bortstødt der, hvor den vel allermindst burde det, og jeg kunde fristes til at opgive min hele stilling her og lade yngre kræfter forsøge, om de med større held kunde føre skolen gennem de forskjellige skjær, den maa krydse mellem, og skulde bestyrelsen finde, at dette var det bedste, skal den ikke holde sig tilbage af hensyn til mig. En eller anden bestilling med omtrent den samme løn som her (ti af mindre kan jeg desværre ikke godt leve) vil regeringen dog vel unde mig, især nu, da jeg ikke længere har mine tidligere betænkelighed ved at modtage gejstlig ansættelse. Men paa den anden side er jeg ogsaa rede til, hvis bestyrelsen finder, at dette er bedre for skolen, endnu at dele ondt og godt med den og gøre mit til paa ny at hæve den af dens nedtrykte stilling, hvori den vel for det første maa nedsynke. Ligeledes tror jeg, at bestyrelsen kan tage sin beslutning uafhængig af Knudsen, ti, saavidt jeg ved, bliver han, hvordan det end gaar, neppe længre end til efteraaret 1861. Ligesom De tror jeg ogsaa, at Regenborg er os mere venlig- end fjendtlig-sindet. Ikke blot vidner hans ytringer i vinter til mig og oprettelsen af de 3 fripladser derom, men paa hans sidste rejse, der desværre ikke var mig forud bekjendt, saa jeg ikke kunde opsøge ham, tog han i Haderslev mig og skolen i forsvar mod Stockfleth, der udtalte sin lyst til at træde ud af foreningen . . . .

Det falder mig ind, inden jeg slutter brevet, at De maaske lagde mærke til, at Frølund paa sidste rigsdag stillede det forslag, at der skulde bevilliges 2000 rdl. særskilt til Rødning højskole. Kunde et saadant forslag sættes igjennem, var vi jo sikrede mod enhver ministervilkaarlighed, men derom nærer jeg intet haab, ti, naar jeg tidligere har bragt det paa bane, har Tscherning altid ivrig modsat sig det, fordi Rødning laa paa slesvigsk grund, og nu vilde Monrad jo desuden af al magt modsætte sig det, da det jo saa at sige var et dementi til ham, og endelig vilde I. A. Hansen vistnok heller ikke gaa ind derpaa, da jeg ved i hans egen kreds at træde op mod hans valg til viseformand og til statsrevisor ikke kan være ham noget behageligt medlem af rigsdagen, og vist endnu mindre er ham noget behageligt menneske, og det jo ligger saa nær at sammenblande mig

og skolen. Frølund tog jo ogsaa sit forslag tilbage, uden engang at begrunde det, ved anden behandling og stillede det ikke ved 3die behandling, da de 2 andre ved anden behandl. tilbagetagne ændringsforslag blev stillede. Min stilling paa rigsdagen har jo i det hele udviklet sig saa, at hverken venstres flerhed eller højre — professorpartiet — synes om mig, og der kan jeg derfor for øjeblikket intet udrette for skolen, om jeg end i andre retninger netop under denne ejendommelige stilling kan dér gøre mit fædreland saa meget desmere gavn og dér i virkeligheden fortsætte min gjerning her fra skolen, men det kan jeg naturligvis hverken vente eller forlange, at andre skal kunne se. . . . .

Deres agtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

Flor til Høgsbro.

København, 7. Maj 1860.

Kjære Høgsbro. . . . . Torsd., d. 3. d. M., var jeg hos Min. Monrad. Han lovede, at vi for indevær. Aar skulde nok faa 1600 R. istf. de tilskrevne 1000 Rd. „Han havde fuld Tillid til mig og *stolede* paa mig m. H. t., hvad der lærtes og foredroges paa Skolen. Men han kunde ligesaa lidt som Andre begribe, at Skolen kunde være tjænt med, at dens Forstander og første Lærer var borte fra den i Rigsdagstiden.“ Af denne Udtalelse kan vi nu uddrage, hvad Slutning vi vil. Dagen efter skrev jeg dette til Helweg og bad ham meddele Hagen det; men til Dem har det ikke været mig muligt at faa Tid til at skrive disse Linier før idag. Vi maa mundtlig overveje denne Sag med hverandre. . . . .

Venskab.

Flor.

Høgsbro til Flor.

Rødning, 12. Maj 1860.

Højvelbaarne hr. etatsraad! Jeg beklager, at jeg maa gøre Dem ulejlighed; men jeg er kommet i tanker om, om ikke P. C. Koch var manden til at være højskolens incassator i København. Den eneste mangel er jo hans mindre gode anseelse især i religiøs retning; men mon hans fortjenester ikke skulde være i stand til at veje op derimod. Jeg for min part vilde gjerne i forbindelse med ham; men, hvorvidt det kan være ønskeligt for skolens skyld, kan ingen bedre end De afgøre. Derfor tillader jeg mig, at udbede mig Deres mening derom, inden jeg skriver til Rode.

At Monrad saa ligefrem skulde sige sit ønske om, at jeg skulde blive hjemme fra rigsdagen, overraskede mig, og at han lægger saa megen vægt derpaa, at han vil lade det gaa ud over skolen, er jo

meget smigrende for mig. Iøvrigt har hans løfte om 600 rdl. mere ikke synderlig at betyde, ti han kan ikke give os dem iaar, uden som et *forskud* paa næste aars understøttelse, og der maa vi da igen komme til at savne dem. De 1000 rdl. er nemlig bevilget for finansaaet 1859—60, og det er jo afsluttet, saa der kan intet tillæg tages fra.

Med sand højagtelse

Sofus Høgsbro.

Flor til Høgsbro.

København, 15. Maj 1860.

Kjære Høgsbro. Paa Deres Forespørgsel af 12. d. M. vil jeg, i al Hast, straks svare, at P. C. K. er umulig til Incassator, ikke alene af den af Dem selv nævnte Grund (der allerede vilde være afgjørende), men ogsaa fordi han er saa uafbrudt ivrig i at udøve og øve sig i Fotografien, at han aldrig før i Mørke forlader sin Bolig paa Vesterbro for at gaa sine Ærinder her i Byen.

Venskab.

Flor.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

19. Maj 1860.

Kære Johan! . . . Imidlertid har Monrad givet mig nok at tænke paa ved at nedsætte bidraget fra ministeriet til skolen. . . . Det overgik langt min forventning om den straf, han vilde tilkjende skolen for min rigsdagsvirksomhed. Ogsaa har det overrasket mig, at han saa tydelig, som han gjorde det, vilde lade Flor forstaa, at skolen kunde faa større understøttelse, naar jeg blev hjemme. Hvorfor straffer han ikke de lærde skoler, stifter eller amter eller andre embeder, hvor overlærere, bisper, amtmænd eller lignende embedsmænd ogsaa er borte fra i rigsdagstiden? Hvordan kunde han selv være borte fra sit bispeembede? Er Rødding højskole maaske vanskeligere at styre end de ellers højt ansete embeder, og er min personlige nærværelse saa overordentlig uundværlig? Det vilde være højt smigrende. Men i virkeligheden er hans gjerning mod skolen ikke af anden slags end general Hansens fræmfærd mod Schovelin eller Ørstedes mod ham selv, og jeg haaber ogsaa at skulle besvare den paa samme maade, skjønt jo min hele families vel kan komme paa spil. Havde han anvist mig en plads, hvor jeg kunde have gjort større gavn for mit fædreland, og hvor min nærværelse var uundgaaelig, da skulde jeg gjerne have opgivet rigsdagen, ti mit ønske er kun at blive saa nyttig en borger som mulig; men paa denne maade vil han neppe kunne drive mig fra den plads, hvor jeg ved mine medborgeres tillid er sat.

Det lader jo i det hele, som der nu skal begynde et strængt regimente, en professor-terrorisme. „Den gud vil styrte gør han rasende“. Eller tror du ikke, at de Conincks breve i aller højeste grad

har skadet den sag, han har villet gavne? Paa den maade vinder man ikke vælgerne. Og det er jo dog paa dem man vil virke. Det er i al fald dem, det kommer an paa, hvordan det næste folketing skal sammensættes.

Lehmans appel til dannelsen og rigdommen og den faderlige beskyttelse, de skulde vise almuen, var ogsaa i høj grad uklog. Item Hass' suspension og saa meget andet.

Men det hele ministerielle parti forstaar og kjender ikke almuen. Derfor kan det skrive og tale og handle saa meget det vil, det kan ikke undgaa sin skæbne — undergangen og et uhæderligt eftermæle, om det end en stund kan holde sig oppe.

Men ulykken er, at det danske folk saa grumme let kan gaa til grunde med det samme.

. . . . I det hele vilde jeg ikke ønske mig nogen anden stilling eller noget andet hjem end dette her, naar det kunde forenes med min virksomhed paa rigsdagen, idet jeg vilde tro, jeg paa denne maade kunde gavne mit folk mest; men da dette nu ikke længere synes at kunne ske, saa vanker mine tanker saa vide omkring, og det vil vare en tid, inden de igjen komme tilro.

Det har undret mig, at mit navn er blevet saa aldeles uomtalt i angrebene paa menigmandspartiet; men, da jeg jo ikke kan sige mig fri for enhver forbindelse med det, er det vel kun et havblik, og, da mit forhold til skolen jo nu begynder at løsnes, skal jeg heller ikke tage mig det nær.

. . . . Jeg har af den slesv. stændertid. faaet et meget uhyggeligt indtryk. Det brister snart det smukke overtræk, og de slesvig-holstenske farver kommer fræm med større magt end nogensinde.

Er det sandt, at Rusl. og Frnk. forlanger Regenburgs afsked? Det vilde gøre mig ondt, om Danm. gav efter, ikke blot fordi det er slemt at lade sig sige af andre, men ogsaa fordi R. er en af de faa mænd her i landet, der lever for en bestemt sag og ikke har opgivet troen paa, at den tanke, han finder sand og ret, engang maa sejre, og fordi der neppe *nu længere* er andet at gøre end at forfølge det engang indslaaede spor, indtil man har naaet enden paa det og set, at det fører i „synke“, som vi jyder siger.

Venligst hilsen og tak til din kone og dine børn fra din hengivne
Sofus Høgsbro.

Johan Grundtvig til Høgsbro.

14. Juni 1860.

Kjære Høgsbro . . . . Med Hensyn til den øvrige Del af dit Brev, saa fandt jeg deri en sørgelig Partiblinthed, tilsat med en for mig meget bedrøvelig personlig Forfængelighed og store Tanker om egen Vigtighed, Følger af det Liv, du fører, navnlig her i Kbhn., — og vel tildels ogsaa hjemme — idet du ligesom store fremragende Mænd

i Kunst, Poesi, og tildels ogsaa Videnskab, f. Ex. Grundtvig, Høyen og mange flere, har faaet den Svaghed, at holde meget — eller egenlig kun alene — af at høre dig selv tale, og at omgaaes med dine Undermænd, o: Folk, af hvem du i aandelig Forstand ikke kan lære noget, lad saa Bunden i dem være nok saa god. Om du heraf vil drage den Slutning, at du er en stor Mand, vil jeg overlade til dig selv; jeg er ikke langt fra at tiltroe dig det. Det kan ikke andet end gjøre mig ondt at see dig komme paa slige Afveje. Din Tale om den Terrorisme, der vises mod dig af Monrad, er mildest talt komisk, og dog var det et exemplar instar omnium paa Professorterrorismens Æra, som nu tog sin Begyndelse. Jeg fatter ikke, hvor ellers fornuftige Mennesker kunne see saa skjævt paa en Ting, blot fordi den berører dem selv. Dersom du trøer, at det er Monrad noget om at gjøre at fortrænge dig fra Rigsdagen, da tager du mærkelig fejl. Det maa være ham fuldkommen ligegyldigt; for du gjør hverken Bondevennerne svagere eller stærkere, deres Magt beroer paa ganske andre Omstændigheder. Det eneste, der er at sige om din Stilling paa Rigsdagen, er det, at det naturligvis er en Skandale at see en borgerlig hæderlig Mand med Dannelsen slutte sig til et Parti, af hvis Førere ikke Een kan forsvare et saadant Prædikat; kunde du styrte I. A. Hansen og Consorter og selv blive „Venstres“ Hoved, det var en anden Sag, men det kan du ikke — det har du 1. ikke Evner til og vil 2. ikke (haaber jeg) benytte de Midler, som dertil udfordres. Det er mig ufatteligt, at du kan føle dig kaldet til at sætte Røddings, din egen, og din Families Existens paa Spil for at kunne spille med i Rigsdagsmusikken, naar der er en anden Opgave, som du nærmest er sat til at løse, og som — du sige, hvad du vil — maa lide ved en Fraværelse i flere Maaneder af den bedste Aarstid — om det endog-saa kan gaae, fordi du er borte. Er du fra din Plads paa Skolen, kan det umuligt gaae saa godt, som det kunde og burde, hvis du var hjemme den Tid. Heri veed jeg, at Ploug er aldeles enig med mig, da jeg har talt med ham derom.

Som saamange andre af dine Svingninger er det mig fuldkommen ubegribeligt, hvor du kan overtale dig selv til at nedskrive sligt pathetisk med Respekt at sige Vaas, som, at Regeringen skulde spørge „Almuens“ Instinkt om, hvorledes Staten skulde styres, at det ministerielle Parti skal gaae under og have et „uhæderligt Eftermæle“, fordi det danske Folk „saa grumme let kan gaae til Grunde med det samme“. Hvad er det, der gjøres saa splittergalt? Mon dette er andet end den Grundtvigske Klingklang, hvem aldrig noget er tilpas? (end ikke det, de selv gjør, kunde man fristes til at sige (vide Marielyst)).

Er det sandt som du siger, at du ikke ønsker dig nogen anden Stilling eller noget andet Hjem end det, du har, saa maa du ogsaa være istand til at opgive, hvad du kalder din „Virksomhed paa Rigsdagen“, og vær overbevist om, at du gavner, hvad du saa smukt og stolt kalder „dit Folk“ mest, naar du giver Tonen an for den Almuesoplysning, som du hidtil saa heldig har praktiseret, og ifald du ende-

lig har en saa stærk indre Drift til at være Agitator, at den maa have et Udløb, saa spild din Bærme, hvor du drikker dit Øl, og lad dem faae Afløbet af Agitationsdriften i Slesvig. Der er det endogsaa muligt, at det kunde være til nogen Nytte; du vilde maaskee endogsaa kunne høste dig Taknemmelighed af alle Partier og indlægge dig en virkelig Fortjeneste, ifald du kunde rejse et dansk (5: patriotisk dansk) Demokrati i Slesvig, der vilde være istand til at indlede en virkelig Incorporation, i repræsentativ Henseende navnlig, thi det er dog egenlig Hovedspørgsmaalet for hele Staten, at den hænger ordenlig sammen.

Naar du undrer dig over, at du er gaaet Ram forbi ved Angrebet paa Bondevennerne, da undrer det derimod mig, at du ikke skjønner Grunden dertil, nemlig at man har saa gode Tanker om dig, at du ikke længe vil kunne søbe Kaal med de andre Karle, og derfor vil holde dig Retraitten aaben. Du burde være taknemmelig derfor, men i dens Sted læser jeg mellem Linierne en Fortrydelse over, at du ikke er kommen med til at paradere mellem Kraiberg og R. Jensen som Undercorporal ved Bataillonon Hansen. Hver har nu sin Svagthed, men denne forekommer mig rigtignok ikke dig værdig. Vil du følge mit Raad, saa undlad at stille dig næste Gang, og offer dig for Skolen, og jeg er vis paa, at du i ingen Henseende vil komme til at angre det . . . .

Ja lev nu vel, kjære Høgsbro. Jeg har jo ikke taget lempeligt paa dig i dette Brev, men jeg haaber, at du ikke tvivler paa, at jeg har gjort det af virkelig Venskab for dig. Skulde det frugte, kunde det ingen glæde højere end din gamle Ven

Johan Grundtvig.

P. S. 16. Juni. Jeg lod Mina læse Brevet, og hun fandt, at det var for haardt og skaanselsløst skrevet, om det end vistnok var sandt i det Hele taget. Ved at gjennemlæse det maa jeg fuldelig indrømme, at denne Dom er berettiget, men i Tillid til vort mangeaarige Venskabs Styrke og nærende den Agtelse for dig, at du siger, Amicus Socrates, Amicus Plato, sed magis amica veritas, sender jeg det dog, eftersom det er et sandt Udtryk af min Mening, og det en Mening, som jeg troer, det i dette Øjeblik vilde være ønskeligt, kunde finde Gehør hos dig. Dersom jeg ikke holdt af dig, kunde det ikke falde mig ind at skrive saaledes, og jeg haaber derfor, at du ikke vil tage det saa nøje med et og andet Udtryk, som kunde have været valgt med mere Hensyn til Personen end Tilfældet er. I dette Haab forbliver jeg

din gamle Ven

J. Gr.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

21. Juni 1860.

Kære Johan . . . . Jeg beklager, at du ikke har sendt mig dit brev paa 8 sider, men, da det ligger i skuffen, haaber jeg, at du endnu

vil gøre det, naar du erfarer, at jeg ikke har taget dine sidste udtalelser anderledes end som et venneord, skjønt jeg rigtignok tror, at vor politiske modsætning har haft nogen indflydelse paa din opfattelse af min færd. Uagtet du tillægger mig en „syg fantasi“, tror jeg dog, at du ved samtale vilde finde, at jeg er temmelig ædru. Maaske ogsaa et svar, jeg i denne tid søger at faa opsat, paa angrebene paa højskolen og mig i „Dagbl.“ og „Dvke.“, vil overbevise dig derom.

Jeg sender det vist til Ploug for at bede ham optage det i „Fædril.“.

D. 13. juni var her generalforsamling, men ikke en af skolens eller mine fjender havde lyst eller mod til at møde. Derimod var der 10—16 andre medlemmer, der udtalte deres fuldkomne tilfredshed med alt, hvad der skete her.

Edv. Thomsen har personlig været her og ligesom tidligere Schiøtz søgt at faa Wiinstedt til at slutte sig til dem imod os andre, men forgæves. Vi alle, lærere og bestyrere, holde sammen, og derved prelle angrebene lettere af. — Dannevirke har fortalt, at Krüger vil nedlægge sin post som tillidsmand; men, da det nok egentlig er Knudsen, han er misfornøjet med, og han forlader skolen af sig selv til næste aar, saa haaber jeg, at han betænker sig.

Bestyrelsen var enig om, at jeg burde møde paa rigsdagen til efter-aaret, da jeg jo egentlig havde forpligtet mig dertil ligeoverfor mine vælgere ved at stille mig, hvorimod den forbeholdt sig nærmer at udtale sig om, hvorvidt jeg burde stille mig igjen næste aar. — Knudsen til Hedegaarden og Lassen Knudsen her raade mig til at forlade skolen og holde paa rigsdagen og mene, at mine vælgere vil yde nogen hjælp til, at det kan blive muligt for mig. — Hagen er nærved at være af samme mening. De fleste af embedsstanden her i egnen mener derimod med mig, at jeg jo for jo hellere bør opgive rigsdagen og blive her ved skolen. Jeg gad vidst, hvilken politisk virksomhed her i Slesvig, du tror mulig for mig.

Naar den slesvigske embedsstand ikke engang kan finde sig i, at jeg paa den maade virker i kongeriget, kan den naturligvis endnu langt mindre finde sig i, at jeg gjorde det her. Tror du ikke, at grunden til, at Monrad har taget de 1000 rdl. fra skolen, er min politiske retning? Vilde han have gjort det, naar jeg havde fulgt hans fane? Og er *det* ikke terrorisme?

Naar du læser lidt nærmere til, tænker jeg, at du vil finde, at jeg ikke har sagt noget overdrevent om min virksomhed paa rigsdagen. Jeg husker rigtignok ikke, hvad jeg skrev; men jeg ved, at jeg meget ofte er i tvivl med mig selv om, hvorvidt jeg gør saa megen gavn, at jeg tør blive der, og at det kun er ved hjælp af andres opmuntringer, at jeg har slaaet disse tvivl ned. Men lade mig jage derfra ved nogen-somhelst terrorisme, det være sig bladenes skældsord eller ministrenes trusler, det gør jeg ikke.

Hvorfor mon Rotwitt ved Uldum bondehøjskole ogsaa har maattet

føle ministeriets unaade? og hvorfor har nedsættelserne netop skullet gaa ud over ham og mig, der var de eneste, der udtalte os for det rotwitske ministerium og imod den hidtilværende fordelingsmaade af understøttelserne til bondehøjskolerne? Hvorfor mon Hass er bleven suspenderet istedetfor at benaaes og faa jus practicandi, som de allerfleste af folketinget havde bedt om?

. . . . Mon Ploug ikke til efteraaret vil danne et centrum i lands-tinget? og mon dette centrum da vil kunne gaa sammen med højre i folketinget (H. Hage—Rosenørn)? eller mon ikke med et centrum Blixen-Finecke—Alfred Hage? . . . .

Fortæl mig noget om din rejse til Skjelskør. Først i August kommer Wiinstedt og jeg til København med eleverne, tænker jeg, og sidst i august holder jeg møde med mine vælgere, hos hvem jeg synes at staa mig godt. Mærkelig nok er snart Listerboerne dem, som jeg kan vente mig mindst velvillie af, da de frygter at faa forøgede udgifter ved den lovede præst og igrunnen ikke have meget imod slet ikke at have nogen. Hvorfor mon Monrad ikke skynder sig med at faa den sag ordnet inden næste rigsdag. — De er nærved at fortryde, at de havde udtalt til mig ønsket om at faa understøttelsen. — Hvad siger du om de monradske kirkeløve?

. . . . Vil du ikke være kontorchef i indenrigsministeriets arkivkon-
tor? Barfod bliver det jo ikke. Ellers maa du nok skaffe mig det . . . .

Din hengivne ven

Sofus Høgsbro.

Flor til Høgsbro.

Haddebo, 16. August 1860.

Kære Høgsbro. . . . Men Knudsens afgjorte og Deres sandsynlige Bortgang fra Skolen er en meget alvorlig Sag. Kn. Knudsens og B. Refslunds dermed godt stemmende Raad til Dem ere jo gode nok, da Stillingen i R. Hsk. dog altid er usikker og Deres Lyst og Natur drager Dem til Politiken. Ogsaa kunde en Modvægt mod „Dvkes“ Letfærdighed og Overfladiskhed være fortræffelig. Men 1: koster Anlægget en Del Penge 2: vilde Bladet umulig kunne holde sig uden en Sort brandpolitisk Tvangsabonnement, da „Dvke“ paa Grund af sine Avertissementer ligefuldt vilde blive holdt. — Men maaske De og Vennerne kan skaffe Udveje hertil. Imidlertid stoler jeg paa, at De ikke opgiver Deres nuvæ. absolut gavnlige Virksomhed ved Skolen for den forhaabentlig gavnlige paa anden Maade, førend De har fundet en Eftermand baade til Dem selv og til L. Knudsen.

Hvad Ministerskifterne angaar, saa var L. Skau allerede fuldsikker derpaa, før jeg forlod Flensborg. Det Betænkelige herved er, at der ved slige Lejligheder altid kun er Tale om Hoveder og Ærgjerrigheder, aldrig om Karakterer, end mindre om danske Karakterer. Halls sidste Kamp med Schleinitz overgik meget min Forventning, men han

havde næppe stridt saa tappert og saa mandeligt, dersom han ikke havde anset det for en Kamp ligesaa fuldt med Blixen-Finecke som med Schleinitz. . . .

Deres Hengivne

Flor.

Høgsbro til Flor.

(Udkast.)

Rødding, 23. September 1860.

Kære hr. etatsraad. Jeg takker Dem meget for Deres 2 venlige breve, der har været mig en stor opmuntring i denne trange tid, men som jeg dog ikke hidtil har besvaret, fordi jeg dels har haft travlt med omdelingen af beretningen og dels vilde se, hvorledes elevantallet stillede sig til vinter. Der vil vistnok omtrent blive 20, hvoraf 8 Slesvigere. Det er just ikke opmuntrende, især da høsten dog i det hele i aar har været gunstigere end forrige aar, skønt der jo rigtig nok endnu er steder, hvor man ikke er færdig paa grund af den aldeles usædvanlige regnmængde. I den anden klasse haaber jeg, der bliver 5, hvilket jo er et godt bevis paa, at eleverne selv ikke er utilfredse med undervisningen. Men fra hele Haderslev amt er der hidtil kun anmeldt 2 ny, vistnok en sørgelig følge af Godske Nielsens idelige angreb. Naar bønderne ikke opmuntres til men fraraades at give penge ud for aandelige ting, er det desværre altfor forklarligt, at de foretrækker at beholde dem.

Under disse forhold har jeg naturligvis tænkt meget baade over skolens og min egen fremtid; men er just ikke kommet til meget glædelige resultater. Laa skolen i et politisk frit land, kunde den vist trodse alle angreb; men her, hvor der intet politisk liv er eller maa være, og hvor magthaverne, embedsstanden og deres ene privilegerede blad gør alt for at undergrave skolen, her er det ikke saa lidt anderledes. Enten maa skolen sætte haardt imod haardt som i Kr. 8.s dage og derved fremkalde tilslutning af de mange misfornøjede elementer, men derved faar den udseende af at arbejde sammen med Tyskerne mod embedsstanden og forspilder sin folkeyndest i kongeriget, eller den maa bøje sig for embedsstanden og derved aandelig gaa til grunde. Der er vistnok, som forholdene for tiden er, kun 1 maade, hvorpaa skolen kan holdes i sin oprindelige skikkelse, og det er, naar regeringen bestemt viser, at den vil det, naar den ikke alene paalægger sin privilegerede avisskriver i Haderslev at støtte skolen men ogsaa selv gør det i gjerning ved en rigeligere understøttelse. Da bøjer embedsstanden sig pligtskyldigst. Men derpaa er der vel næppe at tænke under det nuværende ministerium, i alt fald ikke saa længe jeg er forstander, og endnu mindre kan man vistnok vente, at den paa en eller anden maade skulde vise sin anerkjendelse af mig personlig, hvad der, eftersom forholdene har udviklet sig, turde være temmelig nødvendig. Jeg har derfor meget alvorlig tænkt paa at opgive min stilling til foraaet, saameget mere som jeg derved lettere

vilde kunne efterkomme mine vælgeres ønske at stille mig paany til rigsdagen. Jeg maa da ganske vist en tid lang leve af folks velvillie; (ti jeg ser meget godt, hvorlidt et blad, jeg vilde udgive, kunde betale sig, endsige føde mig og min familie, og jeg har just ikke megen lyst til at anvende min tid paa brandassurancevæsenet); og en saadan maade at friste livet paa er hverken behagelig eller tillukkende; men, naar den er nødvendig for højere formaals skyld, dog vist udholdelig for en tid, og jeg maatte dog efterhaanden kunne finde mig en ny levevej. Men hvordan vilde det saa gaa skolen med sine vanskelige indre og ydre forhold, forholdene med spisevært og forvalter, med sine uvisse indtægter, sine mange hele og halve fjender, sine splidagtige venner og gamle elever? Det var jo muligt, at der kunde findes en yngre, der baade vilde og kunde paatage sig at løfte byrden; men det er idetmindste uvist, og dog burde jo skolen ikke gaa tilgrunde eller falde i dens fjenders hænder. Saa har jeg tænkt paa, om ikke Wiinsted og jeg alene skulde trække læsset en tid lang og se dels at oppebie, dels at hjælpe til at skabe bedre tider, og Wiinstedt er villig dertil. Men maatte jeg dog ikke bukke under tilsidst, og var det dog ikke rettere af mig efter nu i saa lang tid med saa lidet held at have arbejdet for mit ulykkelige slesvigske fædreland at opgive det og som f. eks. Frits og Harald Boisen ty til kongerigets fri luft og friskere liv. Der kunde jeg dog maaske bryde mig en ny bane og udrette ganske andet end her. Og gik saa skolen til grunde, aandelig eller legemlig, var det saa ikke eksemplet paa det nuværende regerings-system, der maaske vilde vække eftertanke hos mange og tage nogle grundsten bort fra dets bygning. Skolen vilde ved sit fald maaske kunne udrette mere end ved en fortsat sygelig bestaaen. Disse tanker bærer jeg paa, og derom vilde jeg gerne tale mundtlig med Dem, men det er desværre jo umuligt . . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

24. ell. 25. Oktober 1860.

Den gamle Grundtvig var i begyndelsen af denne uge meget bedre, men var i gaar og i forgaars igen mindre rask. Dog kan han nu gaa godt omkring ved en stok. Hans aand er meget livlig. Da jeg i søndags var ude hos ham, var han meget glad over, at vi ikke havde udleveret Tscherning og saa deri en uundgaaelig betingelse for at hævde vor hele frihed. Derimod var han meget utilfreds med at finde Johans navn blandt vore modstandere. Johan, som derved blev tirret, kastede sig over mig og min færd og mente, at jeg snart vilde blive lige saa demoraliseret som de andre bondeførere, men nu tog den gamle mit forsvar saa varmt, som jeg sjelden har hørt ham tale, og Johans kone var just ikke glad over den vending, det tog. Johan var mere fræmsagt, end han ellers plejer, men kunde ikke staa sig. — I gaar fik jeg et venligt brev fra den gamle angaaende afskaf-

felsen af examiner ved de lærde skoler, hvori han vilde, at jeg skulde se at faa hele den nugældende skoleplan forelagt rigsdagen. Jeg tog ud til ham og fik ham snart til at opgive det og blive tilfreds med den vej, jeg i overensstemmelse med Tscherning tænkte, at der maatte gaas. — Da Strøm i landstinget vaklede, om han ikke skulde gaa ind paa en akkord angaaende menighedsraadene, fik vi ham til at gaa ud til Grundtvig, som han ellers ikke har besøgt, og jeg haaber efter Grundtvigs udtalelser, at han nu vil ligefræm kræve dets forkastelse, og i saa fald er forslagets skæbne ikke tvivlsom; ialtfald ikke i folkestinget.

Knudsen, Hagen og andre maa se at hjælpe til, at vi kan faa 300 abonnenter paa et ugeblad, som Olsen vil udgive fra nytår for 2 rdl. aarlig, og som skal hedde „Dannebrog“. Det er nødvendigt, at folk fra landet gør noget, ti her kan der kun gøres lidet. De gamle grundtvigianere har her magten, og de kan ikke længere følge med den gamle selv (f. eks. Hammerich, Barfod og C. Petersen). Barfod frasagde sig f. eks. enhversomhelst lod eller del i et saadant blad og fandt det uforskammet af Olsen at ville stille sig ligeoverfor en mand som Johan Grundtvig. Termansen, som tager sig af sagen, har endnu ikke talt med Hammerich; men hans svar bliver formodentlig et lignende.

Handskemager Larsen har vel underskrevet indbydelsen, men synes ikke at interessere sig varmt derfor. Dog gaar Term., J. Jensen og jeg hen til ham paa søndag, og vi skal da se at drage ham mere end hidtil over paa vor side, ogsaa af den grund, at vi trænger til et samlingssted, et hovedkvarter her i København, og det kunde han afgive, naar han vilde. Vi burde af og til komme sammen med mænd som Thurah, N. Lindberg o. s. v. Og naar rejsende kom hertil, f. eks. i disse dage Mads Melby, burde der være en bestemt tid og plads, hvor han kunde træffe sammen med os alle, og vi med ham.

Igaar blev der nok for første gang nedsat et udvalg, hvori der ikke var en eneste examineret mand; det var loven angaaende husdyravlen . . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

11. November 1860.

. . . . Det er jo altsaa nu 22 (elever); men jeg vilde jo rigtignok ønske, der var flere. Det ringe antal gør det vistnok nødvendigt for mig at opgive enten skolen eller rigsdagen. Efter hvad der er foregaaet i det sidste aarstid, kunde jeg have mest lyst til det første; men for min families skyld tør jeg det ikke, og det bliver saa altsaa sidste gang, jeg er paa rigsdagen, indtil jeg har fundet mig en anden mere uafhængig levevej og virksomhed end min nuværende.

Paa rigsdagen holder jeg mig saa tavs som mulig. Der er nok, der vil tale, og de har hidtil omtrent sagt, hvad jeg kunde sige. Jeg

vil hellere bestræbe mig for at vokse i stilhed til senere tider og kun arbejde paa at skaffe flertal for de anskuelser, jeg antager er de rette. Min forbindelse med Tscherning, Winther og Hansen bliver nu vistnok efterhaanden klarere for alle, ogsaa for os selv. Vi kan kun til en vis grad gaa sammen, og vor grundanskuelse er saa forskjellig, at vi maa tilsidst skilles ad. Allerede i denne samling staar jeg kun i en meget løs forbindelse med venstres klub, idet jeg vel er medlem af dens bestyrelse, men næsten aldrig kommer der, og blev jeg medlem af den næste rigsdag, vilde jeg vistnok opgive selv dette og tilligemed andre (maaske Hasle, Jensen-Hindholm, Olsen, Skjelskør, Rotwitt, Termansen, J. Jensen, Bonne o. s. v.) danne et slags folkeparti, der kunde dømme mellem bondevennerne og embedsmændene og holde vægtskaalen i sin haand. Hasle, der ikke kommer med i denne samling, er allerede ivrig for noget saadant. Schiørring vil ikke med før til 1864. Efter alt, hvad jeg her erfarer, vil Olsen neppe kunne faa sit blad til at gaa, før han selv kommer herind til byen, altsaa til næste efteraar. Det kunde da samtidig virke for vor sag. Hasle, der før har været saa nøje forbundet med bondevennerne, er gaaet saa hurtig og ivrig ind paa mine tanker, at jeg næsten er blevet noget bange for ham.

Gjennem handskemager Larsen, hvem jeg har været hos en aften og haaber at skulle kunne komme godt ud af det med, kunde vi sætte os i forbindelse med København, som ved siden af rigsdagen og pressen er den 3die folkelige stormagt her tillands. Lidt efter lidt vilde vi da maaske kunne bryde danskheden og friheden en bane. Jeg for min part maa have min plads ikke blandt dem, der opdager og udtaler, men blandt dem, der udfører tankerne. Saaledes staar det for tiden for mig, men menneskene spaar og gud raader. —

Du maa dog ikke tro, at jeg ikke bestiller noget: Finansudvalgets betænkning om den polytekniske anstalt og de derefter følgende særskilte fonds er væsentlig mit værk, og ogsaa til den øvrige del deraf har jeg hist og her givet smaa bidrag. — Vesterlandfør skaffede jeg forleden aften sine privilegier indtil videre, trods Tschernings stærke advarsel derimod. Jeg havde under haanden vundet justitsministeren og medlemmerne derfor. Jeg er kommet mere ind i, hvorledes man skal tage sagerne og navnlig hamle op med Tsch., der ellers har saa stor indflydelse og ogsaa fortjener at have det i de fleste sager.

I denne uge skal altsaa kampen mod Monrad begynde. Han er en mageløs arbejdshest, der i stedet for at trættes bliver livligere og muntre ved det arbejde, der vilde overvælde andre. Der er neppe nogen, der kan nægte ham sin beundring for det læs, han i denne tid trækker med saa stor lethed. „Skade at han er gejstlig“ sagde Tsch. forleden aften. Jeg gjorde indsigelse og mente, at hans ulykke var, at han var for lidt gejstlig i den sande betydning; men de andre syntes at være af Tsch.s mening.

Jeg haaber, at Tsch. og I. A. H. vil holde talerne, saa skal vi andre se at samle stemmerne. Kan vi holde Monrad stangen denne

gang, tænker jeg, at ærlighed og sandhed har vundet en stor sejr her i landet, men jeg er noget benaa vet ved, hvad der forestaar, især da den ulykkelige folkehøjskolebevægelse sagtens vil komme til at hvile især paa mig, og jeg er ilde ved selv at være part i den . . . .

Vi haaber nu at faa Strøm til at besøge Grundtvig oftere. Han havde ikke besøgt ham nogensinde før forleden i anledning af menighedsraadene. Jeg gaar nu hen at hente ham, for at faa ham derud til middag. Han trænger til lidt staal . . . .

Høgsbro til J. L. Knudsen.

16. November 1860.

Kære Knudsen! I disse dage har jeg igen været meget optaget af møder og det temmelig vigtige. Vi staa ved begyndelsen af et minister-skifte. Efter de breve, finansudvalget dels har modtaget, dels har forlangt sig udleveret, tilligemed Monrads udtalelser, er det godtgjort, at Krieger, for at faa sin jyske tverbane istand, har under trusel af ellers at ville opgive sin plads bevæget Fenger til at love Peto at modtage $\frac{1}{3}$ af hans aktier til 90 % (om de end paa børsen kun kunde udbringes til 70—80 %) mod at han, Kr., gik i borgen med kongerigets reservefond og vilde bruge sin indflydelse til at forhindre (ved kongens nej) enhver modstridende beslutning fra rigsdagens side, og alt dette uden at faa kongen, statsraadets eller rigsdagens samtykke. Dette ministerdespoti agter finansudvalget ikke at ville anbefale, men derimod at foreslaa forebygget, saa vidt det kan ske endnu. Man vil nemlig se at faa tinget til at forbyde sin indenrigsminister at opfylde den borgen, hans forgænger har indgaaet. Sker dette, vil der vel blive valget imellem kongens nej eller rigsdagens opløsning eller ministeriets afskedigelse, og det sidste er da det rimeligste, da kongen er ked af det, og det indbyrdes er splidagtigt, saa at Hall endog for en 14 dage siden skal have forberedt kongen paa, at han maatte andrage paa Monrads afsked. Enden vil da vel blive, at der vil blive overdraget Monrad at danne et nyt ministerium, og Blixen haaber vistnok, at han da vil blive kaldt til af M. Om det vil ske, er ikke til at blive klog paa. Det synes imidlertid rimeligt, at Monrad ikke kan holde sig som kirke- og undervisningsminister, men maa blive indenrigs- eller (hvad han vistnok helst vil) udenrigsminister. Men hvem skulde saa være kirkeminister? Borgen, Ploug, Flor? Ingen ved det. Maaske endog Casse!

Et flertal af udvalget om menighedsraadene i landstinget holder paa, at forslaget skal forkastes, og resten vil have det ændret paa en saadan maade, at Monrad ikke vil gaa ind derpaa, men vente — siger han — til bedre tider. Betænkningen vil snart afgives. I aften skal vi til at forhandle paa Borchs kollegium om en forandring af den teologiske eksamen (formodentlig saaledes, at der indføres en eksamenskommission, ligesom det paatænkes for den juridiske eksamens vedkommende).

I morgen aften skal udvalget tage sin beslutning om det Krieger-Fengerske anliggende.

Udgivelsen af Olsens blad maa opsættes til næste sommer . . .
din Sofus Høgsbro.

Flor til Høgsbro.

Haddebo, 17. November 1860.

Kjære Høgsbro. . . . Vistnok er der næppe Nogen i Danmark, der mere end jeg anser Skandinavismen for et af de væsentligste og vigtigste Spørgsmaal baade for Dmk. og for Sverrig; ogsaa er jeg overbevist om, at der fra dansk Side lod sig herovre i Sv. gjøre ikke saa lidt for at gjøre Skandinavismen forstaaelig og taalelig, for ej at sige behagelig for de Store og Fornæmme her i Landet, hvilke ere dens naturlige Fjender, ligesom i Dmk., men som betyde her meget mere end deres Kammerater hos os. Men dels har Sommeren været yderst ugunstig for vidtløftige Rejser, og dels, hvad der er end vigtigere, vilde de Fornuft- og Fædrelandskjærligheds-Grunde, som jeg herved fremføre, intet Indtryk gjøre paa dem, undtagen naar de udtaltes af en højtstaaende og med Regeringen paa fortrølig eller dog venskabelig Fod staaende Person. Derfor har jeg intet Forsøg gjort som Propagandist for Skandinavismen, skønt alle Mennesker, som kende mig, ved, at jeg er den hengiven med hele min Sjæl, hvilket jeg, hvor nogen Lejlighed tilbyder sig, heller aldrig skjuler. Men saa længe Grev Schel Plessen er vor Minister i Stockholm, og vor Regering, som Monrad ved Kofods Forespørgsel aabenbart har vist, ligefrem er fjendtlig imod en nøjere Forbindelse med Sverrig, maa jeg taalmodig finde mig i Intet at kunne virke for min kjæreste politiske Tankes Udbredelse.

Ogsaa Tilstanden i Slesvig synes mig under dette Ministerium snarere at blive værre end bedre, ikke at tale om Holsten, hvor til hele Min.ets Skjændsel Raasløf sidder endnu. Det skulde dog være altfor afskyeligt, om Danskheden igjen mistede noget af den Magt og det Omraade, som den ikke engang har faaet saa meget af, som den burde. Var jeg ikke saa gammel, som jeg er, kunde jeg endnu ønske i Egenskab af omrejsende Skole-Inspector i Slesvig med mit levende Ord at komme Regensburg til Hjælp hos Befolkningen; men selv nu, efter 10 Aars Erfaring, kan han vel alligevel ikke tro paa Nyttens heraf.

Jeg venter nu paa Strøms og Hammerichs Andragende ang. „latinsk og tysk Stil“, og har imidlertid glædet mig over, at Monrad har maattet tage imod Skjænd og Skamflikker over hans danske Urenhed. Det har været mig overmaade kjært at erfare, at der endelig vil komme et „Dannebrog“ i Gang til Nytaar. Naar nu bare den omtalte Hr. Olsen kan magte det! thi Opgaven er ikke let. Jeg kan godt lide, at Indbyderne kalde sig det „engelsk politiske Parti“. Da Olsen er mig aldeles ubekjendt, og jeg er, som De ved, lidt forsigtig med mit Navns Underskrift, har jeg ikke bedt Dem sætte mit paa med, og siden jeg

opholder mig udenfor Dmk., kan heller ingen savne det. Hele Verden hjemme ved dog, at jeg hører til Partiet. De kan aldrig tro, med hvilken glad Forundring jeg to Gange har læst Grundtvigs Navn i Prædikantlisten. Skulde det virkelig undes os, endnu i nogle Aar at beholde vor kjære, gamle Mester aandelig karsk og levende iblandt os.

Om vor stakkels R. Højskole har jeg desværre intet bedre at sige, end at saa længe der er Liv, er der Haab, og at Den, som slaas for Danskheden, maa aldrig tabe Modet; thi med den har det aldrig staaet rigtig godt eller sikkert, og dog er den aldrig død. Hermed Levvel, til vi ses, jeg tænker straks før Jul, og venlig Hilsen til vore fælles Venner fra

Deres hengivne

Flor.

Høgsbro til sin Hustru.

25. November 1860.

Kæreste hustru! Jeg føler mig nu meget lettet, efter at jeg er kommet lykkelig over denne uge, hvor jeg næsten hver dag har været i ilden og det som oftest baade mod Monrad og Tscherning paa én gang, og dog er kommet helskindet derfra. Har jeg end ikke altid faat stemmerne med mig, tror jeg dog, man maa indrømme, at jeg har fremsat grunde for mine anskuelser, som de andre ikke har kunnet rokke, og det uagtet de vanskelige spørgsmaal om Tørninglén og bondehøjskolerne var paa bane. Folk kan ikke forstaa, hvad det egentlig er, jeg vil, men jeg tror ikke, jeg har tabt i deres agtelse, og derpaa tyder det jo ogsaa, at jeg i onsdags fik flest stemmer til Kobberfører-udvalget.

Monrad aftvang jeg udtalelsen af, at Rødding skulde faa mere end 1000, om han end ikke kunde give 2000. Iøvrigt sagde han privat til mig og forblømt til tinget, at grunden til, at han havde berøvet os pengene, var mit ophold paa rigsdagen. Det har han aldrig før villet indrømme, og det er mig et bevis paa, at det var lykkedes mig at drive ham bort fra hans tidligere skingrunde. Jeg rettede i torsdags et angreb paa ham angaaende bondehøjskolerne, som var meget tørt og koldt, men dog gjorde nogen virkning. Hele mødets forhdl. drejede sig i grunden om dette punkt, skønt avisreferenterne aldeles ikke har haft øje derfor. — Monrad fik kun hjælp hos Tscherning, der altid har været mod bondehøjskolerne, og han maatte ende med at udtale sin varme interesse for dem, medens han var begyndt med næsten at lyse dem i ban . . . .

Skulde der indtræffe en ministerkrise, er det ikke sagt, at vi komme hjem til julen; men jeg kommer i hvert fald hjem og bliver hjemme. Monrad, der truede med at ville gaa af, naar han ikke fik sin krig frem, synes at have betænkt sig, idetmindste foreløbig.

Han er iøvrigt meget venlig mod alle, ogsaa mod mig; men han har endnu mere vist, i hvilken grad han kan bøje sig efter omstændighederne og derfor maa være upaalidelig . . . .

Høgsbro til Flor.

6. December 1860.

Kære hr. etatsraad! Tak for Deres kærkomne breve, som jeg ikke hidtil har besvaret, fordi jeg gerne vilde kunne sige Dem noget om stillingen her, og denne bestandig har været meget svævende. Som De vil have bemærket af bladene og vel sagtens ogsaa af andre kilder, har der dannet sig et slags forbund mellem venstre (Tscherning, I. A. Hansen og deres tilhængere samt Grundtvigianerne) og de yngre godsejere (Bl. Finecke, Fønnesbech, Moltke, Carlsen og et par flere) imod de doktrinære og deres nuværende ministerium. Venstre, som ikke selv kan danne noget statsråd, ser betydningen af at have to partier udenfor sig, der ere istand dertil, men kun kan naa maalet ved dets understøttelse, omtrent som Manchesterpartiet snart støtter Torys og snart Whigs. Først saa det ud, som Monrad vilde gøre de kirkelige love og navnlig oprettelsen af et kirkefond til kabinetssspørgsmaal for sig, han udtalte det endog temmelig ligefrem i finansudvalget, men, da det kom til stykket, og han kun fik 21 stemmer med sig, havde han ingen betænkelighed ved at vedblive.

Derpaa syntes det, at jernbane-aktiekontrakterne skulde blive andstødsstenen ikke blot for ham, men maaske for det hele ministerium, og i gaaraftes led han nederlaget med 54 stemmer imod sig og 39 for sig. Men i dag har han erklæret, at han paa grund af de vigtige foreliggende arbejder ikke vil fremskynde dettes følger. Alt synes ellers at skulle gaa sin gang, medmindre „Dagbladet“s lunkne forsvær for eller rettere angreb paa de nævnte kontrakter og Halls haardnakkede tavshed under de 3 dages forhandlinger, som han overvar fra begyndelsen til enden, skal sige, at Hall ikke har noget imod, at Monrad falder med dem, og en saadan splid, som der jo desuden gaar allehaande rygter om, da kunde medføre den krise, Monrad vil undgaa. Det er klart, at Monrad har magten her og, for at beholde den, godt kan give noget efter i de indenrigske anliggender. Derved vinder han Tscherning og en del af bønderne. I kirke- og undervisningssager vil han derimod ikke vige, i det mindste ikke for grundtvigianerne, og imod dem faar han som oftest hjælp af Tscherning og hans mænd. Saaledes er han meget farlig. Vi maa hellere ønske, naar vi vil de aandelige interessers fremme, at Hall har magten end Monrad; ti Hall er ligegyldig for dem og kan derfor gaa med Grundtvig mod Tsch.; men Monrad er imod dem og bruger denne til at slaa hin. Saaledes f. eks. med hensyn til bondehøjskolerne, hvor jeg paaviste Monrads lovstridige anvendelse af de 10000 rdlr. til at omdanne skolerne og tildels undergrave dem, men hvor han fik Tsch.s jublende bifald (bladenes referater er aldeles uklare og vise, at de ikke anede, hvorom det gjaldt). Jeg talte om anvendelsen i almindelighed og vogtede mig saa godt for at omtale Røddings forhold, at han ikke kunde faa noget personligt angrebepunkt paa mig. Derimod sagde han mig ligefrem, men privat, at grunden, hvorfor han havde taget pen-

gene fra Rødding, var den, at jeg laa herovre. Saavidt jeg ved, er det første gang, at han har udtalt det, og jeg regner mig det til en fortjeneste, at have tvunget ham dertil ved at paavise det falske i de af ham hidtil anførte skingrunde. Han maatte offentlig love at ville give os mere end 1000, men fik Tsch.s bifald til, at 2000 var for meget.

Regenburg vil derimod vist gerne skaffe os det manglende, naar han kan faa Wolfhagen til at gaa ind derpaa. Reg. er ked af det nuvær. minist., Monrad og Raasløf skal endog have forlangt hans afsked, og Reg. er nu vist ikke tilbøjelig til at tage imod ministerporteføllien for at lade sit system enten sejre eller dø. Han er desuden bleven for gammel i gaarde til at kunne længere finde sig i at bøje sig for ministeren. Borgen søger at gøre sine hoser grønne ved at stemme for menighedsraadene, men taber jo vistnok derved den meste virkelige støtte, han som kirke- og undervisningsminister kunde have, nemlig den grundtvigske gejstlighed.

Bl. Finecke har skilt sig ret godt ved denne samling af rigsdagen og er tiligemed Fønnesbech selvskrevet til et nyt ministerium. Schuln og Carlsen synes at gaa sammen med dem, men er neppe ministerkandidater. Man synes bestandig at savne en kultusminister.

Skolen har nok nu omtrent 25 elever eller ligesaa mange som forrige aar, men Hindholm og Uldum er gaaet betydelig foran os i aar. De ligge jo imidlertid i mere befolkede egne, hvor der har været en god høst. En af vore gamle elever, N. J. Buch, er i Berl. Tid. et par gange traadt op imod Godske Nielsen med megen skarphed og dygtighed i anledning af, at G. N. havde brugt ham og andre, der ønskede et billede af Thomsen og hans kone, til dermed at slaa mig og skolen i sin nuværende skikkelse. I sine artikler kommer Buch ogsaa til at omtale Dem „med særdeles højagtelse og taknemlighed“. Vel er min stilling ved skolen ved disse artikler bleven noget fastere end før dem, men jeg er dog endnu bestandig i tvivl om, om jeg ikke helst maa trække mig tilbage fra den, for at der kunde komme én i mit sted, som der var mindre modsigelse imod, og hvem regeringen vilde skænke den anerkjendelse og understøttelse, som en, der skal virke i en art embedsstilling i et saa forkuet land som Slesvig, vanskelig kan undvære, og som jeg efter nu i over 10 aar at have virket for skolen, hvad jeg formaaede, desværre ikke har været saa heldig at opnaa. Endnu vanskeligere er min stilling bleven efter at Haderslev i hellig enfoldighed har fulgt deres forfængelige og herskesyge amtmands indskydelser og valgt Godske Nielsen til stænderdeputeret, hvorved han naturligvis har faaet en forøget magt, indtil han naar at komme i klammeri med de andre danske stænderdeputerede, sætter dem i bladet og sprænger det skin af sammenhold, der hidtil har været mellem dem. Nordlesvigerne sover i denne tid og formaar ikke at skjelne ven fra fjende, og derfor er livet mellem dem for den, der ikke vil sejle i den herskende embedsstands kjølvand, saare vanskelig. Hvordan deres og deres profet G. N.s aand er, derpaa har Bl. Fin. (der i den senere tid har nærmet sig en hel del til mig og ind-

givet (?) mig nogen fortrolighed) fortalt mig et morsomt eksempel, idet G. N., da Bl. Fin. i Flensborg havde truet med at tage privilegiet fra ham, havde henvendt sig til hans daværende sekretær, kanselli-raad Juel, og erklæret, at han havde altformange penge staaende i bladet til at kunne undvære privilegiet, og at han derfor ganske vilde rette sig efter ministerens villie, naar han (sekretæren) til enhver tid vilde underrette ham om den.

Jeg har hilst paa Clausen, da jeg kom hertil, han mente, at det maatte være en samvittighedssag for mig ikke at forlade skolen, saa-længe jeg ikke havde sikret dens fortsatte gang i den hidtilværende aand. Det er let sagt, men saa burde man i det mindste gøre noget for at støtte mig. Senere har jeg ikke set ham. Om Ploug gælder omtrent det samme. —

Min tid er overordentlig optaget af rigsdagens og finansudvalgets møder; men jeg tror, at min indflydelse paa medlemmerne og min magt over forholdene vokser. Ogsaa Carlsen har vist mig en del imødekommende velvillie. Jeg har faaet nogle grundtvigske møder istand heri byen (i lighed med dem i danske forening i 1849 men i en del mindre stil) og vi faar maaske et politisk ugeblad i stand fra nyttaar, redigeret af cand. theol. N. Lindberg og støttet af folketingsmand Hasle og cand. juris Schiørring, mens det neppe bliver til noget med det tidligere omtalte af Olsen. Det er vor plan, hvis jeg nu tager imod valg til rigsdagen, til næste aar at udsondre os fra bondevennerne og danne et centrum. Allerede i denne samling har det vist sig, at vi ved flere lejligheder baade i landsting (Strøm—Carlsen) og i folketing kan kaste det afgørende lod i vægtskaalen, og vi haabe til næste aar at komme forstærkede og at have erhvervet os den fornødne erfaring, skjönt vi ikke kan vente at optræde som et skarpt udpræget parti, før vi faar en juridisk talsmand i folketinget i den nævnte Schiørring, hvad vi ikke kan vente før om 3 aar. De ser, at vi lægger temmelig vidtgaaende organiserende fremtidsplaner, men det er paa tide, at det engelsk-politiske parti her i landet samler sig, ti der vil komme haarde kampe baade for det og folket. Grundtvig er atter ret vel. Jeg rejser til jul og kommer maaske ikke tilbage igen, saa det vil glæde mig, om jeg kunde træffe Dem her forinden.

Deres højagtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

6. December 1860.

Kære Knudsen. . . . Olsen vil ikke arbejde sammen med Lindberg, men nok modtage hjælp af ham. O. vil leve af bladet, men kan ikke undvære Lindberg. L. kan undvære Olsen, men maa ogsaa leve af bladet. To kan bladet ikke ernære. Nu bliver spørgsmaalet: skal O. vedblive at udgive sit i Skjelskør og vi støtte ham der, uden at det dog rimeligvis vil blive til noget, eller skal vi støtte N. Lindberg uden Olsen,

eller skal vi lade den hele sag ligge, indtil Olsen lærer at kjende sine kræfter. Imorgen aften skal vi have spørgsmaalet for i et nyt grundtvigsk møde. Jeg haaber, at Hasle sætter sit ønske igjennem, at Lindberg fra nytaar opgiver sine alsyltimer, og ved hjælp af ham og Schjørring, der har lovet sin bistand, begynder et politisk ugeblad, mod at folk sikrer ham en 3—400 rdlr. aarlig som løn og ligesaa meget til omkostninger ved bladets trykning og udgivelse.

Brandforsikringsvæsenet har jeg aldeles slaaet af hovedet. En forening af rigsdag og skolen i Rødning kan neppe gaa oftere. Paa hvilken af stederne gør jeg nu mest gavn, og, hvis det er det første, hvor er der da en virksomhed, som jeg er skikket til, og som kan føde mig og min familie? Jeg ved det ikke for øjeblikket, men vor herre viser mig det nok, naar tiden kommer.

Din

S. H.

J. L. Knudsen til Høgsbro.

Rødning, den 15. Januar 1861.

Kjære Høgsbro . . . . Monrad blev da ordentlig gal over de „katholske Luftninger“. Mig forekommer det valgte Udtryk med tilhørende Modsætninger vel valgt til at stikke ham, maaske ogsaa til at skade hans Forslag i ikke saa Faas Omdømme; men ellers vilde jeg have ønsket, du var gaaet bedre til Bunds og havde brugt Modsætninger (Død—Liv, Skin—Virkelighed, Mistroiskhed—Frisindethed), som jævne Folk kunde forstaaet. Hvad siger næmlig dette Udtryk catholsk-luthersk o. s. v.? Det er noget Kathedersludder, som kan gjælde for Noget paa et Kollegium, men som Menigmand ikke lærer et Muk af, og vi maa aldrig glemme, at Rigsdagen er bl. andet vor ypperste Folkeskole, hvor Tydelighed er en af de første Fordringer. Forresten vil jeg nok tro, at Monrads uforskammede Hovnhed mod dig vil, naar hans Tid kommer, befindes som eet Gran mere i den Vægtsskaal, der vipper ham op, saa han gaar i Vasken. . . . .

Din

J. L. Knudsen.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

16. Januar 1861.

. . . . Her er stor bevægelse i disse dage. Man venter forbundsexecution i Holsten, og der er i den anledning dannet en forening af Grundtvigianere, yngre godsejere og bondevenner, som truer de nuværende ministre og deres venner og har bragt dem til at ville danne en anden forening, som det imidlertid endnu ikke er lykkedes at faa istand. Flor har taget sig en del sammen og er formand for hin forening,

hvorved han naturligtvis er kommet paa kant med Clausen, Lehmann o. s. v.

Den hele bevægelse i forbindelse med det anstrengende rigsdagsarbejde og usikkerheden i min egen stilling til skolen og til rigsdagen, gør mig træt af livet her og næsten ude af stand til ret at samle mig.

Din

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Balthasar Christensen.

Rødning, 11. Februar 1861.

Højstærede Hr. Prokurator Christensen. Da jeg tilfældig den sidste Aften, jeg var i Byen, kom til at ytre til Dem, at jeg vilde ønske, De kunde yde Rødning Højskole en lignende Tjeneste som den, De ydede den og mig i 1852 [det gjaldt om at faa dækket en Afgang i Indtægten fra den daværende slesvigske Komité; Kongen stillede da 1000 Rdl. af sin Privatkasse til Raadighed for at hindre, at Skolen „væsentlig indskrænkede sin Undervisning (hvad Clausen netop havde ønsket)], opfordrede De mig til at tilskrive Dem noget nærmere derom

• • • •

Mit Haab om, at Rigsdagen mulig kunde hjælpe, strandede paa Tschernings-Winthers Ulyst, for ikke at sige Modstand, og naturligtvis maatte mine Tanker ofte vende sig til den Haand, som under lignende Forhold hjalp i 1852 og det ikke alene Skolen, men ogsaa mig personlig; men jeg vovede dog ikke at ty derhen, dels fordi jeg troede, at Frederiksborg Slots Genopførelse gjorde enhver anden Pengeanvendelse meget vanskelig, og dels fordi jeg frygtede, baade at Skolen og jeg ved vore Modstanderes Forestillinger var blevene berøvede Kongens tidligere Naade, eftersom vi ikke siden hin Skrivelse og Kongens Besøg paa Skolen i November 1854 havde modtaget nogetsomhelst Bevis derpaa, uagtet baade lignende Anstalter og mange tildels yngre Mænd rundt omkring ikke var blevene glemte, en Frygt, der end mere maatte forøges ved den Dristighed, hvormed det af Modstanderne offentligt blev taget til Indtægt som Bevis paa Skolens Tilbagegang i de senere Aar. Skulde Hs. Majestæt imidlertid virkelig igjen ville skænke os sin Understøttelse eller Anerkendelse, blev Stillingen her ulige lettere og Muligheden for en fortsat Virksomhed, i samme Aand som forhen, langt sandsynligere; men uden Deres udtrykkelige Opfordring vilde jeg ikke povet at nære noget Haab derom.

Jeg anser det for min Pligt at tilføje, at jeg har henvendt mig til det slesvigske Ministerium for at faa det fornødne Tilskud, men uden at jeg ved, om det vil lykkes, og at Etatsraad Flor syntes at være mindre vel tilfreds med hint Brev af 9. Dec. 1852 og deri at spore en Bestræbelse efter fra min Side at ville tilegne mig en utilbørlig Ære for Skolens Virksomhed (uagtet jeg jo ikke havde mindste Del i dets Affattelse). — —

Med Højagtelse og Taknemlighed

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Tscherning.

(Udkast.)
14. Februar 1861.

[Ifølge Deres Ønske tillader jeg mig herved at sende Dem en Afskrift af Flors Proklamation fra Marts 1848; men den indeholder ikke noget om de to Sprogs Forhold til hinanden. Derimod findes der i den samtidig af Claussen, H. Hage, B. Christensen, A. F. Krieger, C. Ploug o. fl. underskrevne i Casino vedtagne Tiltale til Slesvigerne Løfte om „lige Ret for den tyske og danske Nationalitet“.]

Hvad siger De til følgende nyeste Exempel paa slesvigsk Bestyrelse: Haderslev Amtsraad vedtager og Ministeriet stadfæster, at Vesteramts Physicus har Ret til med Amtmandens Samtykke at lade enhver somhelst Patient (ikke blot den, der lider af en smitsom Sygdom) henlægge paa den syges eller hans Værges egen Regning paa det af Physicus bestyrede Amtssygehus, saasnart denne blot finder, at han ikke faar den fornødne Pleje i sit eget Hjem. I Slesvig nøjes man altsaa ikke med at befale Folk kun at søge til Lavslægerne, man vil tvinge dem til at søge dem, enten de vil eller ej, ja, man river dem bort fra deres Hjem for at henlægge dem paa det offentlige Sygehus, om de end nok saa nødigt vil, og om de end har nok saa lidet Raad dertil. Og det sker med Amtsraadets Samtykke, og Krüger, der er Medlem deraf, forsvarer sig med, at baade Physicus og Amtmand jo ville vise sig humane, og at Amtsraadet har Myndighed til at nedsætte Betalingen, hvor det kan være nødvendigt. Kan De endnu tro, at det er muligt at udrette noget for folkelig Frihed herovre, saalænge Mænd som Krüger og de øvrige Medlemmer af Amtsraadet kan handle saaledes (og dette Eksempel er naturligvis ikke enestaaende), og er det at undres over, at vi yngre, der har andre Forestillinger om personlig Frihed og dens Ret, kun øjne Frelsen ved en nærmere Tilslutning til Kongeriget?

Deres med inderlig Højagtelse og Taknemlighed hengivne
Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Berg.

(Udkast.)
20. Februar 1861.

Kære Berg! . . . Det har gjort mig ondt, at jeg paa de forskellige gennemrejser gennem Kolding i denne Vinter ikke har kunnet træffe Dem. Jeg vilde gjerne have talt med Dem om flere ting. Jeg er i stor tvivl om, hvad jeg skal vælge, enten at opgive skolen eller rigsdagen. Folk vil næppe tillade, at jeg forener begge dele, og skolen har i den senere tid og jo i grunden bestandig bragt mig saamegen strid og saaliden støtte, at jeg, hvor nødigt jeg end slipper en virksomhed, der er mig kær, og hvori jeg tror at gøre gavn, dog vist gør det og atter giver mig ud paa det vildene hav.

Vi har i vinter trods angrebene lige saa mange elever som forrige

halvaar, deriblandt 7 paa tredie halvaar, og der er en god aand blandt dem, saa jeg savner ikke livet i København, men er glad ved min gerning her. Men jeg vilde forene begge dele, og naar jeg ikke kan det, tror jeg at burde vælge rigsdagen, især da, som jeg før har nævnt for Dem, de ældre elever, naar alt kommer til alt, snarere støtter mine modstandere end mig. Dog nok om denne gamle klage.

Vi ønsker krig, eller dog ialtfald udsondring af Holsten og Slesvigs indlemmelse, men ministrene prøve vel ny kunster, og det saa længe, til det er for silde.

Level. — Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Hvem tænker man paa i Kolding? Naar kommer den tid, da De vil stille Dem til folketinget?

Buchs særdeles velkomne artikler imod G. Nielsen tildrog sig endog Tschernings opmærksomhed.

A. F. Tscherning til Høgsbro.

Ørholm, 3. Marts 1861.

Hr. Skoleforst. Høgsbro! . . . Det Exempel, som De, Højstærede, meddeler fra Ultra-Bureaucraterne fra Haderslev Amt, er et godt Bevis paa, hvordan Frihedsløfter holdes. Det er virkelig forbausende saaledes at raade over den private Ejendom i Henhold til Rescripter og Amdsraadsbeslutninger. H. er jo endda det begunstigede Amt af Slesvig. Det er et Udbrud af den Lægemyndighed, som de (?) Læger ogsaa have forsøgt at anmasse sig i Kongeriget, men hvorved vi have forstaaet at sætte dem Skranker, skjønt de saakaldte Sundhedsvedtægter nok kunne føre lidt i samme Retning. Det er nemt saaledes at kunne bestemme sin egen Løn ved at belægge Sygestuen med Tvangsforholdsregler.

Sagerne her er trykkende og uhyggelige. Regjeringen sidder næsten fast; dersom Skjæbnen ikke viser sig gunstig paa en næsten uforstaaelig Maade, saa begriber jeg ikke ret, hvorledes dette Spil skal endes. Vi finde kun ringe Støtte fra de forskellige Magter, eller rettere vi faae ingen Støtte . . .

Det er mig kjært, at De kan styre den overspændte sproglige Nationalisme, og hvad dertil hører, lidt. Det var ønskeligt, om De nordlige Slesvigere kunde udtale sig bestemt for et Slesvig sondret fra Holsten og ikke indlemmet i Kongeriget. Det er min Overbevisning, at kun paa dette Grundlag kan der muligvis, skjønt vanskelig nok, findes Fodfæste, thi Tiden, denne vigtige Factor, er spildt. I 1854—55 vare Forholdene langt gunstigere for at komme til en taalelig Afjødelse.

Maa jeg benytte Lejligheden til at bringe mig i fornyet venskabelig Erindring, idet jeg tegner mig Deres med Højagtelse og Hengivenhed ærbødige

A. F. Tscherning.

Høgsbro til Hagen.

25. Februar 1861.

Kære Pastor Hagen. . . . Men iøvrigt er Stillingen denne:

Lover De Monrad (f. Eks i et privat Brev til ham), at jeg skal faa min *Afsked*, faar Skolen maaske 2000 Rdl. (altsaa 1000 foruden det allerede modtagne Forskud); lover De, at jeg ikke paaany skal stille mig til *Rigsdagen*, og at De i det hele vil holde et vaagent Øje med mig, vil det vakle mellem 1600 og 2000 Rdl., og lover De slet intet, vil det vakle mellem 1000 og 1600 Rdl. Da naturligtvis *Flor* ogsaa som Formand for Dannevirkeforeningen er en persona ingrata, kan hans Navn paa Andragendet intet hjælpe; men rimeligvis er Bestyrelsen i sin Helhed ikke vel anskreven, og naar den ikke kryber til Korset, vil den ikke kunne vente mere, end Min. for Skams Skyld er nødt til. Det Andragende, jeg har gjort Udkast til, er jo saa langt fra at gøre det, at det er nærmere ved at kaste Handsken. Jeg antager, at det passer sig bedst for Bestyrelsen at indtage denne Stilling, og at den hellere bør gaa af end opgive den; men det er jo muligt, at De, som lever indenfor Striden, finder det rigtigere at gaa enten en modsat eller en middel- Vej . . . .

I hvert Fald kunde jeg ønske, at Monrad kom til at bære Ansvaret for Følgen af en Forandring her ved Skolen (hvilket jo vil ske, hvis hans Afdrag i Understøttelsen fører til Afgang i Lærerpersonalet eller i Bestyrelsen) og ikke Bestyrelsen selv. Lad ham faa det at bære med alt det andet. Det kan dog maaske engang hjælpe til at trykke ham ned. Men Bestyrelsen bør efter min Mening ikke underkjennde sine egne tidligere Handlinger og gøre sig til Monrads Redskaber. . . . .

Deres

Sofus Høgsbro.

Flor til Høgsbro.

København, 12. Marts 1861.

Kjære Høgsbro. Deres Brev af 9. d. M. modtog jeg for en Time siden, hvilket var mig dobbelt kjært, da jeg dog idag vilde sende Dem nogle Linier. Regensburg fortalte mig nemlig igaar, at det slesvigske Ministerium har bevilget R. Hsk. 300 Rdl. til Fripladser, samt 1000 Rdl. som Erstatning for dem, Monrad berøvede os. Indstillingen befinder sig f. T. hos Kongen til Underskrift. Jeg skal ved Lejlighed gaa til ham for at takke.

De ser, hvilke fortvivlede Midler Monrad begynder at gribe til (Schulin), for at knække den „impotente“ Dannevirkeforening. Ved

denne Lejlighed har jeg ogsaa erfaret, at Blixen Finecke og Balt. Christensen ikke godt kan gaa paa egen Haand; thi den førstes Erklæring i „Fædr.“ var uheldig. Det burde blot være fortalt som et paalideligt Rygte til „Fædr.“. Men nu skal jeg se at holde Styr paa de Utaalmodige, til Pæren bliver moden: Slesvigholstenerne i Itzeho synes at ville komme os til Hjælp ved at forkaste baade Helstats- og Provisorie-Forslaget . . . .

Venskabeligst

Flor.

Høgsbro til Flor.

16. Marts 1861.

Højtærede Etatsraad. Fra Monrad har vi gennem Slesvigske Ministerium, Amtmand og Provst modtaget en Skrivelse om, om det ikke vilde være hensigtsmæssigt, at vi oprettede en Examen her, der kunde svare til Præliminærexamen og ligesom denne give Adgang til forskellige Studier i København. Men da denne Examen ikke kan indføres her, uden at vi aldeles maa omdanne vor Undervisning, baade med Hensyn til Form og Indhold, og da den vil have til Følge, at Provsten og en matematikkyndig Mand faar det Hverv „at udføre en aarlig Kontrol med Undervisningens Tilstand i Skolen under Undervisningsministeriets Tilsyn“, kan vi naturligvis ikke gaa ind herpaa. Det ser jo unægtelig ud, som om Monrad havde en varm Interesse for disse Bondehøjskolars Udvikling, at „de ikke skulde gøre fiasco“ (hans Udtryk engang i Vinter i Finansudvalget); han lover jo at gøre dem til Forgaard for Vetrinær, Pharmaceut, dansk-juridiske-, Forst- og andre lignende Examinere, men det er jo ikke andet end en hæderlig Begravelse af dem.

Derimod antager jeg i den mundtlige Forhandling, Amtmand og Provst ønsker om denne Sag, at kunne og burde tilbyde en *Modenhedsprøve* i de Fag, hvori vi give Undervisning, og i Overensstemmelse med den Maade, hvorpaa denne meddeles, for den eller de enkelte, der herfra kan ønske at gaa til Landbohøjskolen, da Slesvigske Ministerium har flere Fripladser der, og det af og til kan indtræffe, at en eller anden af vore Elever kan ønske at faa Adgang til disse. Naar det blot maatte kunne lykkes mig at hævde Skolens Ejendommelighed og Myndighed, tror jeg, vi kan gaa saa vidt, uden at udsætte os for nogen Fare, og i den Henseende vil jo allerede Ministeriets nu bevilgede Understøttelse yde mig nogen Hjælp.

Ja, det kan næppe nægtes, at Blixen kan have godt af en Mentor eller Nestor, som kan styre hans Ilterhed, og Erklæringen var et slaaende Bevis paa, at det havde Hastværk med Deres Bortrejse herfra. Imidlertid er det jo ogsaa en mærkelig Overlillelse af Monrad.

Fynboerne handle flinkt. Jeg haaber, Sønderjyderne skal komme efter. Endnu har jeg ikke hørt noget derfra, og Beck og Ley vil maa-ske gøre Vanskeligheder, efter at Fynboerne saa bestemt har udtalt

den fuldstændige Incorporation, men jeg tager derned i Paasken og skal da se at anvende saadanne mulige Hensyn ved, om det behøves, kun ligefrem at holde mig til det Københavnske Program. Paa Tirsdag skal der holdes et Landbomøde dernede, og der vil Sagen rimeligvis foreløbig komme for. Jeg synes, at Navnet „den sønderjydske Dannevirkeforening“ kunde være heldigt, ogsaa af den Grund, at det rummer baade de kongerigske og slesvigske Beboere og derfor kan strække sine Arme, saa langt nogen af vore gamle Elever i Slesvig bor og tage dem med. Naturligvis vil „Dannevirke“ og „Dagbladet“ søge at lægge alle Hindringer i Vejen, og de kan vel ogsaa gøre den tornet nok men neppe ufremkommelig.

Jeg har haft Brev fra Tscherning, som naturligvis ikke er nogen Ven af vore Planer med Slesvig . . . .

Skjønt Rigsdagsmanden Termansen er mer end tilbørligt bange for Blixen, har han dog lovet at ville slutte sig til en Dannevirkeforening, som vi kunde stifte her. Jeg har opmuntret en anden Mand til at se at faa en stiftet i Egnen om Jellinge, hvor der er mange flinke grundtvigske Præster. Strøm og begge Helwegerne maa vist kunne have Indflydelse der. Jeg skriver i Morgen til Helweg om flere Exemplarer af Lovene og skal da minde ham derom.

God Lykke til Deres Gjerning.

Deres højagtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

Sigfred Ley til Høgsbro.

Visby, 18. Marts 1861.

Deres Brev, kjære Høgsbro, var en Hjærtens Glæde for mig. Dets Indhold har alt længe været min stadige Tanke, som jeg ogsaa i min Kreds har udtalt baade i Gestrup, Tønder og Miolen. Men, det er først ved Deres Brev, forenet med hvad der fra Kongerigets og Holstens Side er sket, at jeg har fattet Haab om Tankens og Følelsens Kjødspaatagelse. — Nu, da — jeg kunde godt skrevet strax, thi jeg havde for mit Vedkommende Svaret paa rede Haand; men De forlangte jo, hvad Sagen ogsaa efter sin Natur krævede, Raadførelse i Venneraadet. Her i Visby og i Miolen og Randrup talte jeg snart med Folk derom; derpaa holdt vi et Møde i Landboforeningen i Brede, dernæst var L. Skau og H. Krüger her, og endelig var jeg igaar i Tønder. Om de to gamle Hædersmænd kan jeg kun sige, at de er gamle, for gamle i den Styrelse af Slesvig, som nu er gaaet fallit, til at blive Ledere ved en ny Ordning; men jeg haaber dog, de herfra modtog et Indtryk, som kan bevare dem fra at blive Fiender af den. — Jeg haaber ikke, De vil sige, at De veed ikke, hvad det er for en Ordning, jeg taler om; thi De har jo selv udtalt det, jeg mener: „Frihed i Slesvig“. Det er den ny Ordning, som huger alle, og som jeg baade ved Samtale med de enkelte, hvis Mening jeg jo i Grunden forud kjendte, og især ved Mødet i Brede, hvor der var alle

Slags Vesterboere, selv af tyskagtig Farve, fandt havde Hjærterne for sig. „Frihed i Slesvig“, det vil ogsaa være Fred i Slesvig, eller rettere sagt, en Krig mellem Venner, som paa ingen Maade vil opgive Fællesskabet, men vil ogsaa have Lov til at enes uden Indblanding af alle paatrængende Indlemmelsesforsøg.

Tør De for Alvor, kjære Høgsbro! løfte den Fane, saa skal jeg love Dem for, at ikke blot Vesterboerne, men alle af tysk og dansk Embedskram upaavirkede Sønderjyder vil give Dem hjærtelig Bifald, og De vil vinde en varig Hæderkrands. Skal det blive ved at gaa i den gamle Stil, Tvangsvæsenet, saa ve Danskheden i Slesvig! I ti Aar har man rullet den danske Tvangs-Steen op til Steenbjergs Top; men saa sendte England sin Agent, og saa gav Grundtvig et lille Pust i Luren, og saa begyndte Stenen at russe, og ved sidste Konfirmation i Tønder var det kun Fire, som sagde: Ja! — de Fyrgetyve sagde: Ja! Skal vi tvinges paa den Maade (og nu er der paa ingen Standsning at tænke) frem paa Indrømmelsernes Bane, da fremtvinger vi selv, om vi end seirer i Krigen, eller i London og Paris, Tyskhedens Seir i Slesvig. Nei, lad Tysk og Dansk frit tumle sig med hverandre inden Lovlighedens, det er, Eiderens Grændse, saa skal vi nok se, hvad der er det Stærkeste, for det er det Naturlige. Men Tvangen er unaturlig paa Aandens og Hjærtets Enemærker, som naar man tvinger Børn til at aflægge Konfirmations-Løftet. — Man hører jo saa mange Stemmer baade fra Kongeriget og fra Holsten om Slesvig; men en slesvigsk Folkestemme har man endnu ikke hørt. Kom da og væk den! Saa skal De høre den, og saa skal Europa høre den. Den er ikke langt borte, den er i alle Sønderjyders Hjærte, lad den ogsaa komme paa deres Tunge. Fred og Frihed vil vi ha i Slesvig, ikke Krig og Trældom.

Kunde man blot reise om, her paa den Egn, vi kjender lidt til, mellem Rødding og Bredsted og holde Forsamlinger og give Indberetninger til Regjering og Offenlighed, saa vilde mange Øine aabnes. En Forening kunde ogsaa nok dannes, en „Slesvigsk Forening“, som jo Rødding Højskole, som er den gamle Slesv. Forenings sidste Levning, har nærmest Kald til at opvække. Hvad man da skulde forene sig om, det er jo kort udtrykt i vort Valgsprog: Frihed i Slesvig. Naturligvis skulde Friheden ikke bestaa i en hovedkulds Nedbrydelse af den 11 Aar gamle Sprogordning. Tværtimod: Friheden skulde være en Dæmning mod den Strøm, som nu vil nedbryde alle andre Dæmninger. Men i Ønsket om en ny Valglov, i Ønsket om alle de borgerlige Friheder, som Kongeriget har, og som nys blev tilbudt Holstenerne, i en bestemt Udtalelse om, at intet „Slesvigholstensk“ taales, men at man ligesaa bestemt modsætter sig al Tanke om Indlemmelsen i Kongeriget, for Slesvigs folkekaarne Mænd ønsker den — deri skulde vi efter min Mening enes. Jeg vilde foreslaa, at vi fik et Møde derom i Kloster, snarest mulig; thi enten vi faar Krig eller Fred, saa kan *Livs-Ordet* af Slesvigs Mund ikke tidlig nok udtales. Danmarks Grændse-Vætte vinker os, kjære Høgsbro! lad os ikke

sidde hans Bud overhørig. Opstandelsens Dag nærmer sig! Ingen flere Indrømmelser af Danmarks Regjering til Tyskerne! Men aaben Udtalelse af det folkelige Ønske i Slesvig om Fred og Frihed og Broderskab mellem Sønderjyder, Angler og Frisere. Det er den indre Splid i Slesvig, som har gjort Spillet gaaende for Slaver og Sachser. Den indre Fred vil styrte dem bag ad Dandsen; men den indre Fred kan ikke komme, før Fredens og Frihedens Ord finder sit Slesvigske Udtryk paa Slesvigske Læber midt i Slesvigs Land.

Deres

Chr. Sigfr. Ley.

Høgsbro til Flor.

6. April 1861.

Kære Hr. Etatsraad! I Paasken har jeg besøgt min Valgkreds og de tilstødende Dele af Slesvig, men fandt kun faa gunstige for Stiftelsen af en Dannevirkeforening. Man vil helst ingen Krig have og fandt, at Ministeriet hidtil havde handlet ret i de gjorte Indrømmelser — Prostitutionen i Itzeho var endnu ikke rigtig kjendt. Blixen-Finecke antog man var for ustadig og ærgjerrig. Ministerskifter syntes man i det hele taget ikke om. Foreninger kunde ikke godt trives paa Landet, undtagen der var bestemte Ledere, som holdt Liv i dem; men det savnedes, da ingen af Præsterne duede dertil. Ley ikkun var ivrig for en Ting, Sprogtvangs Ophør, og jeg var langt borte. Uagtet Knud Knudsen, Niels Andersen og et Par andre ansete Mænd lovede at ville hjælpe mig med Stiftelsen af en Forening, indsaa jeg dog nok, at jeg, da jeg boede saa langt borte og havde Ley, der boede midt i Kredsen, imod mig, under de forhaandenværende Forhold maatte opgive Tanken om en Forening og søgte derfor at samle Folk om Istandbringelsen af et *Møde i Løgumkloster d. 25. April Kl. 10* for at enes om en Fællesudtalelse angaaende Ændringen af vore offentlige Anliggender. Jeg haaber, at dette vil lykkes. De vil i saa Fald finde Bekjendtgørelsen derom undertegnet af en Snes ansete Mænd fra Egnen i „Dannevirke“ og „Vestslesvigske Tidende“ d. 15., 16. og 17. ds.

Det er tillige mit Haab, at man der vil kunne forene Folk om Programmet fra 1848, der synes mig det naturligste Svar paa Itzehoernes slesvigholstenske Betænkning.

En fuldstændig Indlemmelse af Slesvig faar man ikke mange til at gaa ind paa, men maaske nok en saadan, hvorved Rigsraadet omdannes til en grundlovsmæssig Rigsdag, og de særlige Anliggender for Kongeriget og Hertugdømmet da behandles af hver Landsdels Rigsdagsmænd for sig i selve København, hvilken Ordning dog vilde ligne meget en fuldstændig Indlemmelse og vel ogsaa var Tanken i 1848. Derpaa vil de fleste af Befolkningen vist gaa ind, og Modstanden vil kunne overvindes. Dernæst er det min Tanke, at der paa Mødet skulde vælges 5 eller 7 Mænd til at sammenkalde lignende Møder, naar der dertil maatte være Anledning, og ogsaa dette, tror jeg, vil blive vedtaget.

Man vil saaledes dog komme en Forening temmelig nær og maaske kunne forberede den. Vesterboerne er jo Forstandsfolk, der kun langsomt sættes i Bevægelse, men de ere paalidelige. Kunde De selv komme herover til dette Møde, vilde det vist baade være godt og glæde mange der i Egnen. De vil saa meget lettere finde Anledning dertil, som der 3 Dage før er berammet et Bestyrelsesmøde her, nemlig den 22. ds. Kl. 10. Pastor Hagen var her nemlig i Gaar og ønskede et Bestyrelsesmøde sammenkaldt, for at han paa det kunde faa tilført Protokollen, at han ikke længere billigede, at jeg stillede mig til Rigsdagen, saalænge jeg var Forstander for Skolen. Jeg svarede dertil, at det behøvedes ikke, da jeg i saa Fald ikke vilde stille mig. Dette ønskede han dog ikke, men erklærede, at han længe havde tænkt paa at udtræde af Bestyrelsen, og dette agtede han nu at gøre. Jeg mente, at dette let kunde drage slemme Følger for Skolen efter sig, og jeg heller ikke i saa Fald vilde kunne stille mig. Han tilbød da at ville blive staaende i Bestyrelsen endnu et Aar og at ville overtage mine Bestyrelsesforretninger, mens jeg var ved Rigsdagen, for at lette mig dette Ophold. Det forekom mig imidlertid, at hele den Usikkerhed, som derved vilde komme ind i Skolens Stilling, maatte opfordre mig stærkt til at blive hjemme. Et Bestyrelsesmøde blev da berammet til den nævnte Dag, og jeg paatog mig at underrette Dem derom. Hagen ønskede, at De vilde komme eller i alt Fald skriftligt meddele Deres Mening angaaende et muligt nyt Valg af mig til Rigsdagen. — Hvad der har bevæget Hagen til at udtræde af Bestyrelsen, forstaar jeg ikke, uden at det skulde være, at han deler Knudsens Uvilje over Skolens Plan og Virksomhed og vilde have den ændret efter det grundtvigske Forbillede, og da dette ikke kan ske saa længe, jeg har min nuværende Stilling og Magt, vil han ikke længere lægge Navn til, men hellere fremkalde en Krise, der, om end den maaske en Tid lang bringer Skolen over i hans fuldkomne Modstanderes Hænder, dog ogsaa tilsidst kunde føre den tilbage til hans Anskuelse. Dermed kan det maaske ogsaa forklares, at han for 3 Aar siden billigede, at jeg, skønt Forstander, stillede mig til Rigsdagen, og nu misbilliger det, thi dengang kunde man maaske haabe, at jeg gjennem Rigsdagen vilde finde en Virksomhed, der førte mig bort fra Skolen; men nu synes det jo kun at ville ske derved, at jeg frivillig opgiver Skolen for at følge min Lyst til Rigsdagslivet, og derfor bør det forhindres, at jeg forener begge Dele, saa tænker han vel, at jeg vilde vælge Rigsdagen. Det være nu som det vil, vist er det, at Hagens Udtrædelse, hvad enten jeg tager til Rigsdagen (mine Vælgere opfordre mig stærkt dertil, og Kn. Knudsen lovede endog sin Pengeunderstøttelse, hvis jeg derfor blev nødt til at opgive Skolen) eller ikke, vil berede os Vanskeligheder, ti jeg ved ikke, hvem vi skal faa i hans Sted, og maaske den endog kan drage Helwegs efter sig. Det er i det hele mærkeligt, i hvilken Grad Folk enten vil have Skolen udelukkende grundtvigiansk eller landøkonomisk og examensmæssig, og jeg kjender ingen Embedsmænd, der kan gaa ind paa dens nuværende Plan. Derved bliver Skolens Stil-

ling meget vanskelig ikke blot for Øjeblikket men ogsaa i Fremtiden, og det var vist ønskeligt, at De i Tide tænkte paa en eller anden Udvej til at sikre dens aandelige Liv. For mig synes Udsigten mislig.

Jeg har i en udførlig Fremstilling begrundet et Afslag paa Indførelsen af en Præliminærexamen her ved Skolen og venter nu paa en personlig Forhandling derom med Amtmand og Provst.

Monrad har, efter at jeg havde indgivet Begæring om 1000 Rdl. foruden de forskudsvis bevilgede 1000 Rdl. og begrundet den ved at eftervise det umulige i at spare paa Lærerlønningerne uden tillige at forandre Skolens Plan, bevilget os 600 Rdl., som jo næsten er mer, end vi kunde vente. Vort Tab fra forrige Aar har det Slesvigske Ministerium jo dækket, og i Aar mangler vi altsaa kun 400 Rdl. i det tidligere bevilgede Beløb, som vi maaske ogsaa tør haabe dækkede at det slesvigske Ministerium.

Elevanmeldelserne er i den senere Tid aftagne, vel som Følge af Krigsudsigterne, der beskæftige og ængstige Folk meget. Hvis vi ikke tør haabe at se Dem herovre, vilde det være mig meget kært at høre Deres Mening baade om det ene og det andet, og det vilde da vel ogsaa være rigtigt, at De udtalte Dem for Bestyrelsen om Hagens Udtrædelse og min Stilling til Skolen, hvis jeg tog mod Valg til Rigsdagen. Mit Forhold i denne Sag vil meget afhænge af Deres Ønske, da jeg endnu bestandig føler, hvor vanskeligt det er for mig at være rigtig tilfreds og uafhængig i København, naar jeg maa ængstes for Skolens Skæbne.

De hilses ærbødigst fra Deres med særdeles Højagtelse hengivne
Sofus Høgsbro.

Løgumklostermødet.

Disse blade skulde fuldstændiggjøre og rette et *partisk* referat i „Dvk.“ og bearbejdes af Helveg til brug for „Fædreld.“, men i stedet gjorde Helv. blot nogle rettelser ved min her givne fræmstilling og sendte det saaledes til „Fædreld.“, som ikke brugte det, og senere efter gjentagne paamindelser sendte det tilbage gennem Helveg til mig. 22. April 1898. S. H.

Efter Indbydelse af 14 i Egnen om Løgumkloster boende ansete Grundejere fra Slesvig og de deri liggende Dele af Kongeriget samledes den 25. April i Løgumkloster en Forsamling af omtrent 100 Mænd fra alle Egne af det nordlige Slesvig, derimellem 6 Stænderdeputerede og 2 Rigsdagsmænd, for at søge at enes om en Fællesudtalelse angaaende den ønskeligste Ordning af vore offentlige Angiggender. Desværre havde „Dannevirke“ ikke villet optage Bekjendtgørelsen om Mødet, fordi Politimesteren skal have truet med at lægge Bladet under Beslag, hvis det skete, da den maatte anses for ulovlig.

I Sandhed betegnende for vore Tilstande. Politimesteren i Aabenraa og Flensborg havde imidlertid ikke forhindret, at den optoges i de der udkomne Blade. Heller ikke lagde Stedets Politimester mindste Hindring i Vejen for Mødets Afholdelse. Derimod erklærede rigtignok Flere, til hvem Indbyderne havde henvendt sig, for at faa dem til at undertegne tilligemed sig, at de ikke havde Lyst til at støde Øvrigheden og derfor ikke vilde gjøre det, skønt de med Fornøjelse selv vilde møde, ja Flere, som alle havde tegnet sig, trak sig tilbage efterat have talt med deres Øvrigheder. I det hele var det klart nok, at Embedsstanden vilde have det saa lidet kjendt og besøgt som muligt. Derfor kunde det ske, at endnu om Aftenen den samme Dag, Mødet var afholdt, vidste man i en Kro 1½ Mil fra Stedet Intet om, at det skulde holdes. Under disse Omstændigheder var det ikke at undres over, at der var mødt saa faa, især da selve Løgumkloster heller ikke syntes at være uden Bekymring for, hvad der skulde komme ud af en saadan Indgriben i de Øvrigheden formentlig alene tilkommende Rettigheder, og derfor mødte meget sparsomt.

Det var første Gang en i den Grad politisk Forsamling skulde holdes paa Slesvigs Grund. Mange fandt, at det var et halvt Oprør og holdt sig uvillige tilbage.

Paa Indbydernes Vegne aabnede Gaardejer Bunde Refslund d. ældre — af Bovlund — Mødet og udtalte, at det var Indbydernes Tanke, at man skulde se at enes om en Udtalelse, hvori man krævede rent Skjel mellem Slesvig og Holsten og en lignende Frihed i Slesvig, som den Grundloven havde sikret Danmark, og dermed tillige Frihed m. H. t. Benyttelsen af hvilket Sprog man vilde. Efter hans Forslag valgtes Lærer *Appel* fra Tønder til Dirigent, der nærmere forklarede Indbydernes Ønsker og fræmhævede, at ethvert særligt Forhold, hvori Slesvig stod til Holsten og Tyskland, skulde hæves for at hæve den Indflydelse, som derfra kunde gøre sig gældende. Kandidat *Ley* fra Visby var glad for, at det var Indbydernes Tanke, at her kun skulde tales om Slesvigs særlige Anliggender, og at man vilde høre en Røst fra Slesvigerne selv. Til Slutning nævnede *Ley* en folkelig Valglov, som noget der trængtes til. Skoleforstander *Høgsbro* fandt en Modsigelse mellem Refslunds og Appels Ytringer og spurgte, hvorledes man kunde faa rent Skjel mellem Slesvig og Holsten uden tillige at hæve Forbindelsen i de fælles Anliggender, der var langt farligere end de særlige, som jo kun angik Brandkassen og lign. ikke politiske Indretninger. *Dirigenten* mente dog, at en saadan Modsigelse ikke fandtes og udtalte, at det var Indbydernes Ønske, at man holdt sig alene til de særlige Anliggender. *Høgsbro* kunde endnu ikke forstaa, hvorledes dette var muligt, og beklagede, at der ikke var fræmsat et bestemt Forslag, som kunde forhandles, og spurgte, hvorledes man egentlig vilde have et Resultat bragt tilveje. Indtil et saadant Forslag forelaa, syntes han, man manglede det fornødne Grundlag for Forhandlingen. Gaardejer *P. Jensen* fra Laavrup, Døstrup Sogn, henholdt sig til *Ley* og fandt det ønskeligt, at Holstens Forhold

til Monarkiet slet ikke blev omtalt, men at man kun holdt sig til de særlige Anliggender. Kammerraad *Juhl* fandt det i høj Grad ufor-sigtigt i det nuværende Øjeblik at tale om en større Frihed i Sprog-sagen. *Krüger* vilde holde sig til de særlige Anliggender, som Indby-derne ønskede o. s. fr. som i „Dvke.“. Derefter talte *Knudsen* og *Krüger* — som i „Dvke.“ — kun at *Krüger* med Hensyn til det sidste Oprør sagde netop det modsatte, nemlig: Hvorfra kom Faren sidst? Var det Sprogtvängen. Nej, dengang var der ingen Sprogtvang. Naar der nu saa meget tales om Sprogsagen, er det kun for at bruge den som Løftestang for det i Forvejen oprørske Sind. *Flor* og *Dir*. — som i „Dvke“ —, kun at *Appel* ikke sagde, at Slesvig skal have „fælles Repr. med Kongeriget“ men fælles Repres. „i Fællessagerne med Kongeriget“. *Skau* — som i „Dvke“ — kun at han sluttede med at beklage, at der ikke var bestemte Forslag til Grundlag for Forhandling. *Knudsen* ansaa netop det nuværende Øjeblik for det rette, da Sprogtvängen er Skyld i alle de Ulykker, vi have, og den hele nuværende uheldige Stilling. Det var derfor netop den, der maatte rammes, saa blev alt nok bedre. *Skau* og *Kær* — som i „Dvke“ —, kun at *Kær* kaldte selve Sprogpaterterne „en religiøs Skandale“ — ikke deres Virkninger — og som *Bevis* paa, at der var Frihed her i Slesvig, nævnede, at der var tyske Instituter paa hveranden Mil, i Højer, i Tønder, der endog 2, og i Riis. *Knudsen* saa netop i disse Institutter *Bevis* paa, at der var Sprogtvang. *Krüger* og *Appel* — som i „Dvke“ —, kun at *Appel* udtrykkelig nævnede, at „Dvke“ havde vægret sig ved at optage Bekjendtgjørelsen (*Nielsen* havde desangaa-ende faaet Tilhold af Gjennemsynet) om denne Forsamling, fordi dens Afholdelse stred mod Forfatningslovens § 8. *Beck*, *Kær*, *Krüger*, *Skau*, *Krarup* og *Krüger* — som i „Dvke“. *Høgsbro* beklagede, om der ikke skulde komme noget Resultat af dette Møde, hvad man maatte frygte efter de Modsætninger, der var kommet frem, og efter den Mangel, der var paa bestemte Forslag. De Stænderdeputeredes Udtalelse kunde være god til sin Tid, men der var sket meget siden dengang. De holstenske Stænder havde brudt med hele det Grundlag, hvorpaa Underhandlingerne hidtil var ført og havde atter løftet Oprørsfor-dringen fra 1848. Herpaa kunde og burde Slesvigerne kun have et Svar, Ønsket om Opfyldelse af Kongens Løfte fra 1848. Det krævede det kostbare Blod, der var flydt ved *Frederits* og *Isted*, thi der var der jo kæmpet 1. for Holstens Udsondring og 2. for Slesvigs og Dan-marks Forbindelse under Danmarks Riges grundlov. Disse 2 Be-slutninger syntes man, at alle maatte kunne enes om. Naar det var talt saa meget om, at der burde være mere Frihed her i Slesvig, maatte man erindre, at det jo var Tyskland og ikke Kongeriget, der var Skyld i, at den ikke fandtes, det var jo ikke mere end et Aar siden, at Regeringen i den bekjendte Meddelelse til Stænderne havde sagt, at ogsaa den ønskede, at der maatte blive Frihed i Slesvig som i Kongeriget, men at forinden var det nødvendigt, at den be-staaende Ulighed mellem de forskjellige Stænder hævedes. Ellers

vilde Friheden jo kun blive et Middel for de privilegerede Stænder til at undertrykke de uprivilegerede, saavel danske som tyske. Derfor var Øjeblikket ikke nu til at udtale andet Ønske om Frihed her i Slesvig end det, der laa i Ønsket om Indførelsen af Danmarks Riges Grundlov. Heri laa imidlertid ikke, at Slesvig skulde indlemmes fuldstændig i Kongeriget, Færøernes Forhold til Kongeriget og Irland og Skotlands til England viiste, at Landsdele endog godt kunde have fælles Repræsentation uden at have i alt fælles Love og Indretninger. Han for sin Person havde tidligere anset en fuldstændig Indlemmelse for det bedste, for Tiden nærede han store Betænkkeligheder derved, men hvorfor skulde man nu udtale sig derom. Hovedsagen var at faa Tysklands Indflydelse holdt ude, derefter kunde vi afgøre den Sag med vore Landsmænd i Kongeriget, saaledes som jo ogsaa Tanken var paa den Rigsforsamling, der vedtog Grundloven. Han maatte derfor tilraade hine 2 Beslutninger, der desuden havde det for sig, at de var tiltraadte af store Forsamlinger i Kongeriget. Da Dirigenten i Anledning af en Bemærkning af denne Taler bemærkede, at ingen af Indbyderne havde tilsigtet en Udtalelse, der skulde være en Bebrejdelse mod Regeringen, tilføjede han, at det heller ikke havde været hans Tanke, at tillægge den en saadan Hensigt, men en Udtalelse, der misbilligede den hidtilværende Ordning af Sprogforholdene, vilde ligne Bebrejdelserne mod den danske Regering i det engelske Underhus alt for meget, til at den ikke skulde blive opfattet som en saadan af al Verden, og det skulde man i et Øjeblik som dette vel vogte sig for.

Efter nogle Ytringer af *Ley* om, at naar der først blev givet Frihed, kom Enigheden, og da faldt Slesvig-holstenismen af sig selv, og af *B. Refslund*, som ønskede, at Slesvig kunde faa saa meget som muligt til fælles med Kongeriget, udspandt der sig en varm Forhandling om de sidste 2 Sprogpatenter, især mellem *Dirigenten* paa den ene Side og *Skau* og *Kær* paa den anden, at *Dirigenten* maatte vige sit Sæde, indtil *Flor* søgte at „stille Oprøret“ ved at fræmkalde en bestemt Beslutning fra Forsamlingen. Han frafaldt sit Forslag om at slutte sig til de Stænderdeputeredes Udtalelse og opfordrede til at antage de Beslutninger, *Høgsbro* havde antydnet, hvis han kunde bestemt formulere dem. *Høgsbro* oplæste derefter et Forslag til en Udtalelse og *Flor* og *Krüger* opfordrede til at slutte sig hertil. *Kær* optog *Flors* frafaldne Forslag om at slutte sig til de Stænderdeputeredes Udtalelse. Efter nogle Bemærkninger af *Ley*, *Juhl*, *Høgsbro* og *Knudsen* om den slesvigske Selvstændighed og om, hvorvidt Indførelsen af Danmarks Riges Grundlov medførte en fuldkommen Indlemmelse af Slesvig, vedtoges Forhandlingernes Afslutning og derefter *Høgsbros* Erklæring med 11 Stemmer, hvorved de andre Forslag bortfaldt. *Flor* og *Dirigenten* udnævntes til tilligemed *Høgsbro* at sørge for en nøjagtig Gengivelse af Erklæringen, og *Dirigenten* udhævede tilsidst, at, uagtet al anden Uenighed, var man dog alle enig om ikke at ville noget Slesvig-Holsten og at slutte sig trofast om Lan-

dets Konge. Han udbragte derpaa et Leve for Kong F. 7., som besvaredes med stærke og almindelige Hurra-Raab.

Mødet havde varet omtrent 4 Timer.

Derefter fulgte et Middagsmaaltid, hvor der blev drukket Skaaler for Konge, Fædreland, Modersmaal, Flor, de gamle og de ny Stænderdeputerede, Ministeriet „forsaavidt det sluttede sig til de vedtagne Beslutninger“ (Krüger), Blixen-Finecke, „den eneste slesvigske Minister, der havde udtalt sig for Frihed og Lighed, og Medlem af det eneste ret folkelige Ministerium vi havde haft“ (Ley); Wolfhagen og Regenbug (Flor) . . . .

Især maa fremhæves Flors Skaal for vore nordiske Brødre, der modtoges med et saa almindeligt Bifald, at det var klart, at Tanken om en nærmere Tilslutning til dem ogsaa her i Nordens sydligste Provins var baade kær og levende.

Stemningen var saadan, at hværken nogen Slesvig-holstener eller blind Tilbeder af Ministeriet vilde være tilfreds med den, men derimod nok den, der saa mere paa selve den danske Sag end paa de Personer, i hvis Hænder den for Tiden er lagt.

En Kjendsgjerning er det nu, at politiske Forsamlinger i tro fædrelandsk Aand ikke alene kan samles men udtale deres Tanker i bestemte Beslutninger her paa Slesvigsk Grund, og det tør vel haabes, at saadanne Vanskeligheder og Hindringer, som dette Møde har haft at overvinde, ikke oftere vil fræmkomme.

I. A. Hansen til Høgsbro.

København, 19. April 1861.

Høistærede Hr. Ven! Ligepaa Springet til at tiltræde Reisen til Stubbekjøbing Mødet maa jeg dog besvare Deres ærede Brev først.

Mine Grunde til at være imod Incorporationen ere de samme, som De nævner, og dernæst den, at en Opstilling af dette Program efter min Mening let kunde føre til Paastand fra andre Sider af Slesvigs Deling.

Grundloven som Rigsbanner maa forstaaes, som det forstodes, da Grundloven blev til. Slesvigs Inddragen paa Rigsdagen i alle Rigs-sager med provindsiel Selvstændighed og egen Landdag for de provindsielle Anliggender. Dette var Grundlovens Mening, og at udvide den til mere er at give den en Fylde, som dengang ikke paatænktes.

Med megen Agtelse og Venskab ærbødigst *I. A. Hansen.*

Høgsbro til Flor.

Rødning, 9. Maj 1861.

Kære Hr. Etatsraad! . . . . Jeg talte i Søndags med Krüger og venter ham hertil imorgen. Han fandt Termansen for grundtvigsk

og vilde gjerne være fri for sin Tillidsmandspost. Maaske tager han af et muligt Valg af Termansen Anledning til at nedlægge den. Term. har endnu ikke været her.

Pastor Hempel er jo nu gaaet af og skal have 1100 Rdl. i Pension. Derved vil jo en yngre Mand faa Embedet, og jeg er kommet til at tænke paa, om jeg ikke kunde søge det og ved Hjælp af en Kapellan, saaledes som Tilfældet er med Seminarieforstanderne, stræbe at forene Skolen og Præstekaldet. Derved vilde maaske baade Skolen og jeg være vel tjente. Jeg har allerede i længere Tid forberedt min Overgang til gejstlig Virksomhed og har ogsaa indgivet min Begæring til Ribebiskop om at maatte tage den homiletiske og kateketiske Prøve for ham, men, da det falder i en travl Tid for mig, vil jeg vist vanskelig kunne naa at blive færdig med disse Ting til den Tid, Ansøgningerne skal indgives, og der er jo heller ikke mindste Sandsynlighed for, at Monrad skulde ville begunstige enten Skolen eller mig. Derfor har jeg igjen opgivet Tanken derom, men vil dog fremsætte den for Dem, for det Tilfælde, den skulde være Dem uventet og dog maaske kunde give Dem Anledning til adskillige Kombinationer. Det vil jo i hvert Fald være af stor Betydning for Skolen, hvem der kommer her. Gjennem Kongen kunde man vel faa nogen Indflydelse paa Besættelsen, men det er maaske det klogeste, slet ikke at foretage sig noget, og derimod lade alt bero paa Monrads Naade. Jeg har tænkt mig Muligheden af, at Hagen eller Helweg kunde søge det, men den første kan ikke være tjent dermed, nu da der gaar 1100 Rdl. fra, og den anden vil heller ikke, især da der ikke her er nogen lærd Skole. Det var ogsaa at ønske, at den Præst, der kom her, ikke blot aandelig kunde tage sig af Skolen, men tillige udføre en Del af de Bestyrelsesforretninger, som det, naar jeg, vistnok om ikke lang Tid, gaar bort, vel ikke vil være ganske let for en ny Forstander at overtage. Knudsen har tænkt paa Teodor Fenger, en Broder til Ministeren, som en Mand, man maatte ønske hertil. Jeg kjender ham ikke nok til at turde have nogen Mening derom. Det vilde være mig kært snart at høre Deres Mening om, hvorvidt man skulde lade denne Sag gaa sin egen Gang eller ikke. Det vilde jo i hvert Fald vistnok blive Dem, der maatte handle, ti Skolen er jo og betragtes jo — selv af Monrad — som Deres Skole, og, naar De er borte, har han jo tiltænkt den Døden. De maa dog ikke tro, at jeg har tabt min Interesse for Skolen eller dens Gerning — langtfra, men De udtalte selv, da De kom her i Vinter og hørte om min Families Forøgelse, at nu var det jo klart, jeg maatte herfra.

Jeg skal i Pinsen ned og aflægge Regnskab for mine Vælgere, som jo sagtens er utilfredse over, at jeg i Løgum-Kloster gik imod deres Ønsker. Dog antager jeg for vist, at jeg kan blive valgt, hvis jeg stiller mig paany, men derom er jeg endnu stadig i Tvivl. En i sin Kreds meget anset Skolelærer fra Adellersborg-Egnen, der fulgte sin Søn herover ved Majdags Tiden, paastod, at det, at jeg var Rigsdagsmand, netop gav Skolen Anseelse i Bøndernes Øjne og, derpaa

tyder det jo og, at Jensen fra Hindholm har faaet Mod paa at stille sig og det endog imod H. Hage. Men den Embedsstand og den Monrad!! De er vel nok saa god at underrette mig om, naar De forlader København.

Med sand Højagtelse og Hengivenhed

Sofus Høgsbro.

Flor til Høgsbro.

København, 22. Maj 1861.

Kære Høgsbro! . . . . Jeg har læst „Dvke“, og baade ærgret og bedrøvet mig over dets Løgne og Friskfyrsvæsen. Ligedan snakkes i „Dgbl.“ f. Eks. for idag. En forfærdelig Letsindighed fra alle Kanter. Thi jeg har ogsaa i „Dvke.foren.“ min bitre Nød med „Bondevennerne“ (B. C. og B. F.), som vil gjøre Dumheder og Utilfærligheder *alene* for at komme til Roret, hvorved der arbejdes det nuv. Min. i Hænderne. Naa, vi maa finde os i det, og ikke derfor tabe Modet eller den rette Linie.

Venskabeligst

Flor.

Flor til Høgsbro.

16. Juni 1861.

Kjære Høgsbro. Jeg talte den 13de med Regenburg. Han fortalte, at Kloppenborg var meget farlig for Deres Kaldelse til R.; ti han ikke alene anbefalede Sveistrup, men forsikrede, at Sognefolkene derovre ønskede at blive fri for Dem, ligesom ogsaa at Alle vare utilfreds med, at De forsømte Skolen for Politikens Skyld osv. Hempel havde været en ussel Præst, Deres Fader en daarlig Præst, det var Synd nu at give dem den 3die daarlige Præst. — Saaledes har han prædiket for Monrad og ellers, hvor det kunde være nyttigt og godt.

Kloppenborg er herovre anset for en i Slesvig meget formaaende og gjældende, dertil ivrig dansksindet Mand, og om end Monrad selv maaske skulde nære Tvivl herom, saa kan han, hvis han vil, med fuld Ret i Andres Øjne lade, som han ubetinget tror K.s Dom i denne Sag.

Regenburg sagde fremdeles: Høgsbro skal have yttret, at Rødding og Skrave Sogne nok ønskede ham til Præst; det vilde derfor være højst gavnligt, og er næsten nødvendigt, at faa Kloppenborg i dette Stykke gjort til Løgner, hvis De formaar at skaffe gyldigt Vidnesbyrd til Deres Fordel. Jeg lovede R. at skrive til Dem i den Anledning.

Venskabeligst

Flor.

Høgsbro til Flor.

Rødding, 16. Juni 1861.

Kære Hr. Etatsraad! . . . . Kloppenborg har været hos Ministeren for at arbejde imod mig. (Han skal iøvrigt for nylig være nævnt af „Dannevirke“ som det eneste fornuftige Medlem af Bestyrelsen!!). Her er man ikke tilfreds med Kloppenborgs Virksomhed for Svejstrup og imod mig, som vel ogsaa snart vil udstrække sig til Kongen og Grevinden, og det vilde næppe falde vanskeligt at faa en Deputation i modsat Retning, men jeg kan dog ikke ønske det, navnlig fordi Tilstanden her i Sognene er saadan, at den ny Præst i mange Retninger maa træde op mod gammel Slendrian og Sløvhed, og dette let kan vanskeliggøres, naar Beboerne har nogen Del i hans Udnævnelse. Provsten og Biskoppen ansøge og ønske, at Svejstrup faar Embedet. Han er 9 Aar ældre Kandidat end jeg, har til alle Examinere de samme Karakterer som jeg, og fik allerede som 1 Aars Kandidat sin Faders temmelig store Embede, der dog nok i de sidste Aar er bleven en Del formindsket ved en temmelig betydelig Byggegæld. Han er født 1815 og blev Præst 1840. Jeg er født 1822 og blev Kandidat 1848. Det vakte i sin Tid megen Opsigt og offentlig Omtale, da han saa ung fik et saa stort Embede, og mange antog, at Kr. 8 havde taget noget Hensyn til, at han Vinteren forud i Studentersamfundet var optraadt mod Monrad. Han hører til den grundtvigske Retning.

I Bredebro gik det særdeles hæderligt og glædeligt for mig. Efter at jeg var blevet stærkt anbefalet fra forskellige Sider og havde udtalt mig om vor ydre og indre Stilling i meget maadeholdne Ord, blev jeg uden nogensomhelst Indsigelse énstemigt valgt ved Kaaring og senere hædret ved Bordet i forskellige Skaaltaler. Naturligvis kom Ley, Knudsen og Beck igjen frem med deres Anskuelse, som var blevet end mere styrkede ved et temmeligt uheldigt og tyrannisk Politiforhør af Kjær (som konstitueret Borgmester) over Appel; men Pastor Sonne og jeg imødegik dem, og jeg fik endog Forsamlingen (undtagen Ley og tildels de andre to) til at drikke en Skaal for Regenburg, idet jeg især fremhævede hans Skrivelse til Stænderne forrige Aar som noget, alle danske maatte kunne slutte sig om.

Knud Knudsen frygtede, at jeg, ved at gaa ind i Statskirken (jeg havde sagt i min Valgtale, at jeg søgte Rødding, men ansaa det af flere Grunde usandsynligt, at jeg fik det) vilde opgive min Frihed og senere bitterlig fortryde det, og lod mig atter forstaa, at jeg ved udelukkende at hengive mig til politisk Virksomhed ikke skulde savne den fornødne pekuniære Understøttelse. Han ønsker, at jeg opgiver Skolen og enten flytter ned i Kredsen eller tager til København.

Her er alt gaat godt i min Fraværelse, men vor Knudsen har rigtignok ved et Foredrag, han holdt i Dansk-Samfund i Ribe, opbragt Adjunkterne mod sig ved nogle stærke Ytringer om den døde Kundskabsmasse, man nu ofte lagde an paa i Undervisningen, og

desuden har han ved en Grundlovsfest i Eskelund et Par Mil norden herfor holdt en Tale i det jyske Almuesprog, som vist hos en Del af de dannede har vakt lidt Forargelse. Iøvrigt har Kold nu købt Jord og vil til at bygge, saa han vistnok snart maa over til ham.

Vi lade nu vore Bygninger sætte i anstændig Stand, dels for deres egen Skyld, og dels for det Tilfælde, at Kongen skulde komme herigjennem, hvad jeg dog haaber maa kunne undgaas. Men det vilde vel være passende, om vi mødte ham med gamle og ny Elever og hilsede ham med en Sang, f. Eks. ved Foldingbro eller et andet nærliggende Sted . . . .

Deres med Højagtelse og Hengivenhed forbundne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Flor.

Rødding, 18. Juni 1861.

Kære Hr. Etatsraad! Vi har i Dag haft Generalforsamling her, og der mødte ikke andre end Kloppenborg og jeg, saa vi kunde lade Skolen gaa sin uforstyrrede Gang. Kloppenborg kom for at melde sig ud af Bestyrelsen, og, da jeg i lang Tid har været ked af hans indbildte Vigtighed, gjorde jeg intet for at holde paa ham, men henviste ham til Helweg som den, hos hvem han skulde indgive sin Afsked. Omtrent samtidig fik jeg Deres Brev, og det gjorde mig ham jo ikke kærere. En Mand, der baade i Vejsagen og nu i Præstekaldssagen arbejder mod den Skoles Interesse, som han skulde varetage, fortjener ikke at staa som dens Bestyrer, ja skader den jo netop derved. Tilmed har han ikke vist nogen synderlig eller uegennyttig Iver for Skolen. Altsaa ham kan vi godt lade fare; men det er jo desværre sikkert, at han vil være velkommen i vore Fjenders Lejr, og at han nu vil blive prist ligesaameget, som han før blev nedsat. Det er ogsaa sandsynligt, at han ikke vilde have gjort dette Skridt, naar han ikke havde Haab om at kunne fortrænge mig ikke blot fra Præstekaldet, men ogsaa fra Skolen, og skulde den ny Præst ogsaa gaa mod mig — den af Kloppenborg anbefalede Svejstrup er den, jeg frygter mindst, skjønt det ikke er mig noget godt Tegn, at han saa stærkt anbefales og ønskes af Provst Blædel og Biskop Daugaard, — skulde han ogsaa gaa imod mig, vilde min Stilling her ganske vist blive temmelig vanskelig, om ikke umulig.

Kloppenborg har forsikret her i Byen, at jeg ikke kunde faa Præstekaldet, undtagen jeg gik til Grevinden, det havde han sørget for hos Monrad.

Jeg har endmere overbevist mig om, at Stemningen her er ubetinget for mig, og at det samme er Tilfældet i Skrave Sogn undtagen med den vel omtrent $\frac{1}{3}$, der i Kloppenborg ser en Mand, der er i Stand til at udrette alt muligt for dem og Sognet hos Ministe-

riet. At Kloppenborg ikke har Stemningen for sig, fremgaar deraf, at han ikke sidste Gang som tidligere fik Stemmerne til Stænder-suppleant, og at han ikke kunde forhindre, at Sognene skød 84 Rdl. sammen til en Afskedsfest for Hempel.

Jeg tænker at ville fortælle Folk, hvad De har skrevet om Kloppenborgs Udsagn i København, men kan ikke godt bekvæmme mig til at fræmkalde en Deputation eller sligt, og Røddingerne er vist for træge til at gøre det uopfordret. Man maa jo ogsaa sige sig selv, at de ligesaa lidt som Kloppenborg ved, hvordan jeg vil blive som Præst, og at det ligesom hos ham vistnok for en Del vil blive andre Hensyn, f. Eks. Vejen, Skolen og lign. der vil blive bestemmende. At ty til Grevinden kan jeg paa ingen Maade gøre, og derfor maa jeg netop for Tiden ønske, at Kongen ikke kommer hertil, eller jeg til ham.

Hvor meget end min Stilling ved Skolen vilde sikres ved Ansættelsen, hvor rolig jeg end da kunde imødesee ethvert Angreb paa den og styre den i den Retning, jeg anser for den rette, som jo er den af Dem angivne — noget jeg egentlig først kan gøre, nu da jeg har faaet begge Ensidighederne (Landvæsen og Idealismen) overvundne — ja hvor sandsynlig det end er, at alt, hvad man nu har at indvende imod os, da vilde falde bort af sig selv, — kan jeg dog ikke bruge ethvert Middel, og ligesaa lidt som jeg kan tale med Monrad, kan jeg tale med Grevinden. Selv om jeg bliver nødt til at opgive Skolen, hvad jeg ikke gør, før det er mig umuligt af den ene eller anden Grund at blive her, har jeg jo endda adskillige Fræmtidsudsigter, — og ikke engang den timelige Nød kan derfor drive mig til Skridt, jeg ellers maatte misbillige.

Hvad Kloppenborgs Udsagn om min Fader angaar, da er det ligefræm Usandhed. Han var usædvanlig vel lidt her i Sognene, det har jeg haft mange Beviser paa; og han var for sin (rationalistiske) Tid en anerkjendt dygtig Mand. Derom vidner ikke blot hans Ven-skab med flere af Landets daværende ypperste Gejstlige f. Eks. Rasm. Møller, og P. O. Boisen; men ogsaa med sine Foresatte (f. E. Biskop Hjort), og hans selv af nuværende Gejstlige priste Virksomhed som Provst i 24 og Amtsprovst i 16 Aar. Derimod tror jeg nok, at han i Anledning af den indbyrdes Undervisning paadrog sig Abrahamsens Ugunst.

— — —

Rigsdagsvalgene er altsaa nu bekjendte. Folkepartiet har tabt et Par Stemmer, men vil rimeligvis vedblive at være det talrigste, saavidt jeg idetmindste kan bedømme Personerne. Ministervennernes Sejrsraab vil derfor blive ligesaa falske, som de viste sig i 1858.

Grundtvigianerne har tabt Hass og Hammerich, men vundet Olsen og Rotwitt, og i denne sidste har Folkehøjskolerne vundet en ny Talsmand.

Kan Blixen ikke blive valgt i sin egen Kreds (for Dallund) i Bogense, hvor der ikke blev noget gyldigt Valg?

Det er Skade, hvis han skulde savnes . . . .

Deres med sand Højagtelse og Hengivenhed forbundne
Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Flor.

Rødning, 22. Juni 1861.

Kære Hr. Etatsraad! . . . . Indlagt følger en Afskrift af en skriftlig Udtalelse, som er vedtaget af flere ansete Mænd her i Sognene og rimeligvis vil blive underskrevet af samtlige Rødning-boerne og den overvejende Del af Skraverne. Jeg kunde ganske vist have fræmkaldt en bestemt Udtalelse for mig og endog en Deputation, men af de tidligere anførte Grunde vilde jeg det ikke, det faar saa gaa, som det vil. Den vedtagne Udtalelse er egentlig blot fræmkaldt ved de Rygter, der gaar her i Sognet om Kloppenborgs Rejse, og som han selv giver rigelig Næring, og er udsprunget af Folks fulde Hjertelag mod ham og hans Hjemmeministervirksomhed.

Da den gaar til den danske Undervisningsminister, mener man, at det slesvigske Petitionsforbud ikke kan ramme den (især da den jo kun er en Indsigelse) og heller ikke den slesvigske Stempelovgivning, der forbyder flere at skrive under paa et Stykke Stempel-papir. Det kommer blot an paa, at Udtalelsen kan komme tidsnok til København, men forhaabentlig har Monrad ikke saa stor Hast med at besætte det, som han havde med at opslaa det ledigt . . . .

Det vilde være mig kært, om De vilde lade mig høre, hvordan Dannevirkeforeningen opfatter de ny Valg, og hvad de tænker paa at foretage sig. Jeg vilde ønske, at man deri vilde se et Fingerpeg om Nødvendigheden af at bringe betydelige Pengeofre for at vinde den offentlige Mening for den folkelige Sag mod Ministeriet; men saa skulde Godsejerne rigtignok vise en ganske anderledes opofrende Iver for Menigmands Udvikling, end de hidtil har gjort. De skulde støtte Skoler som Rødning, Hindholm o. s. v., de skulde sætte unge Mænd istand til med Mund og Pen at virke mod Bykratiet og for Folkets Udvikling og Oplysning o. s. v.; men hvor ser man Spor til saadant? Det er vel rimeligere, at Godsejerne, istedetfor paa denne Maade at vinde Befolkningen for sig, bliver gnavne over, at deres blotte Tilbud om at ville være Rigsdagsmænd vrages, og dog, — kan man undre sig over, at Folk forlanger mere end et Gæstebud for at tro paa Godsejernes Folkelighed?

Med oprigtig Højagtelse og Hengivenhed *Sofus Høgsbro.*

Skulde en Beretning om mit Valg i Bredebro komme Dem for Øre, da maa jeg maaske bemærke, at „Vestsl. Tid.“ har lagt mig altfor tillidsfulde Ord til Ministeriet i Munden, uden at have Ret dertil.

Flor til Høgsbro.

25. Juni 1861.

Kjære Høgsbro. . . . Hvad „Dvkeforen.“ angaar, da vil den formodentlig snart opløse sig. Jeg og Carlsen, som jo for lang Tid ikke kan tage vare paa den, have meldt os ud af Bestyrelsen og Repræsentantskabet og tilstillet dettes Medlemmer vedlagte Forslag, efter at vi to Dage havde paa gl. Kjøgegaard betænkt og overvejet Danmarks og Dvkefs Bedste. . . . Hverken Carlsen eller jeg har den mindste Indflydelse paa hele Nationens Anskuelse og Stemning, saa længe det lykkes Min.s Venner i Alles Øjne at identificere os med Blixen Finecke og Bøndevennerne, og selve disse have i deres eget Parti snarere Skade end Gavn af Coalitionen med os, da vi ikke vil gjøre dem til Foreningens egentlige Ledere. Derfor vare vi nødte til, ikke midlertidigt, men definitivt at udtræde af Bestyrelsen. Om og hvad til Vinter han eller jeg, eller begge i Forening, vil gjøre, vil naturligvis bero paa Forholdene og Stillingen da. . . . Det er ikke ganske umuligt, at vi kan faa et større Blad i Stand, hvis Hovedtendenser skulde være Nationalitet, Slesvig og Ven-skab imellem Godsejere og Bønder.

Siden min Tilbagekomst fra Carlsen har jeg endnu ikke set Blixen Finecke eller B. Christensen. Hils vore Venner venligst fra Deres hengivne
Flor.

Høgsbro til Flor.

Rødding, 29. Juni 1861.

Kære Hr. Etatsraad! . . . Deres og Carlsens Udtalelser i Dannevirkeforeningen har jeg læst med megen Tilfredsstillelse. Den synes mig i det hele meget heldig og klar.

Jeg vilde ønske, at en Del brave danske Godsejere vilde stifte et Selskab til Folkeoplysningens Fremme, der for det kommende Aarhundrede kunde blive, hvad Landhusholdningsselskabet har været for det svundne.

Norge har allerede et saadant, og Danmark kunde vel i langt højere Grad trænge dertil. Kongen var naturligvis let at bevæge til at træde i Spidsen derfor. Uden at give sig af med Politik vilde det i Virkeligheden blive det mest politiske Selskab i Landet og mere end noget andet kunne knytte Bønder og Godsejere sammen. Det vilde jo faa en mægtig Støtte i hele den grundtvigske Gejstlighed og alle fra Folkehøjskolen udgaaende Elever. Det kunde virke ved Folkeskoler, Bogsamlinger, Foredrag, Skrifter, Aarsberetning, Pengeunderstøttelser o. s. v.; men Professorpartiet og det hele doktrinære Væsen burde holdes udenfor. Carlsen var vist af flere Grunde en Mand, der burde træde i Spidsen derfor. Blixen Finecke gik vist ogsaa gjerne med.

Et Blad som det af Dem omtalte vilde vist ogsaa gøre megen Gavn, men det har mange Vanskeligheder at kæmpe imod.

Det burde være et Fingerpeg for Godsejerne, at mens den største Del af dem faldt ved det sidste Folketingsvalg, sejrede Rotwitt fra Uldum Højskole og jeg med stor Overvægt, og at Jensen fra Hindholm vel faldt paa det Hageske Møn, men utvivlsom kunde blive valgt i andre Kredse. Godsejerne maa tage sig af folkelig og sund Oplysning, hvis de vil forstaa og lede deres Folk og Tid . . . .

Deres højagtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

Rejnholdt Jensen til Høgsbro.

13. August 1861.

Kjære Høgsbro. . . . Jeg tillader mig at henvende mig til Dem i Deres Egenskab af Teolog, for at bede Dem, om De er istand dertil, give mig en lille lærd Oplysning.

Jeg har i en Afhandling af Dr. Rudelbach om „det borgerlige Ægteskab“, som fremkom under Behandlingen af Spandets Forslag, seet, at Luther var borgerlig viet, men at han senere lod sit Ægteskab stadfæste i Kirken. Paa given Foranledning benyttede jeg denne min Viden om Luther uden at nævne min Kilde, da jeg paa Valgdagen blev interPELLERET om mit Ægteskab. Alle Præsterne taug dengang, og ligeledes senere paa Samsø, og tog min Meddelelse for gode Varer. Nu har imidlertid senere en Kapellan Beck i Udby ved Kallundborg i Byens Avis kaldt denne Efterretning en „Jesuitterløgn“, som Jesuitterne i sin Tid fik lavet, og som jeg nu senere har benyttet.

De vil let kunne indse, at det vilde være mig særdeles kjært at kunne tilbagegive Hr. Becks fanatiske Artikkel paa en slaaende Maade, men da jeg sidder her i Aarhus, fjernet fra alle literære Hjælpemidler, saa har jeg ingen anden Udvej end at søge Hjælp hos andre.

Jeg beder Dem derfor saavidt muligt sige mig.

1. Hvilken Dag Luther blev borgerligt viet,
2. Hvilken Dag han blev kirkeligt viet og
3. Om man har Efterretninger om begge disse Vielser fra Luther selv.

Jeg beder Dem derhos at nævne nøjagtigt, hvor samtlige de Oplysninger findes, som De maatte være istand til at meddele.

Min Adresse er simpelthen Aarhus.

Deres

Rejnholdt Jensen.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

København, 8. Oktober 1861.

. . . . Her gaar det saa smaat. Højre har Magten. Centrum og Venstre har endnu ikke samlet sig. Bille har talt i Dag og vist de

samme Egenskaber som „Dagbl.“, stor Tungfærdighed, elegant Ondskab og Haan mod Menigmand. En farlig Karl for Folkets Sag.

Strøm har ikke Mod eller Lyst til at bringe de kirkelige Sager fræm. Monrad forelægger sin Lønningslov først i Landstinget. Barfod foreslaar, at man kan ansættes i Embeder, enten man har taget Examen i Sverrig eller Norge eller her i Landet . . . .

Paa Fredag samles Rigsdagens og Byens Grundtvigianere for at aftale ugentlige Sammenkomster hos Termansen.

Din

S. H.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

København, 13. Oktober 1861.

Kære Knudsen. . . . Partierne samle sig. Højre har endnu Magten. Cornelius Petersen gaar Haand i Haand med Bille, Rotwitt og Olsen med I. A. Hansen. Termansen og Dam har søgt at slutte sig til Fønnesbech og Fallesen; men det gaar sagtens istykker for dem.

Jens Jensen og jeg staar alene og venter paa, at de andre skal blive trætte og samle sig om os. I Dag er Termansen og Cornelius bedt til Puggaards formodentlig for at fiske den første, men det lykkes neppe. — Skal man kunne udrette noget her, maa man have Tid til mellem Sessionerne at kunne sætte sig ind i de forskjellige politiske Spørgsmaal, og man maa være uafhængig i sin borgerlige Stilling. Da maatte det være en Lyst at leve her. Men desværre, dette er ikke faldet i min Lod, og jeg kan ikke se, at det kan lykkes for mig at komme i en saadan Stilling. Derfor maa jeg vænne mig til den Tanke at opgive Rigsdagen, og dette trykker mig og lammer min Virksomhed. Jeg vil derfor formodentlig indskrænke mig til at glæde mig over de andres Forhandlinger og selv holde mig tilbage, skjønt jeg nu langt lettere end forhen kan følge med i alt. — Kofod bringer Skolesagen for i Folketinget og Ploug Universitetssagen i Landstinget. Kirkesagerne synes at skulle hvile med Undtagelse af Lønningsforholdene. De fuldstændige Oplysninger, Monrad har givet om Præstekaldenes Indtægter, vil bringe saa megen Røre i Folk, at en Lønningslov maa komme, men vistnok en Del forskjellig fra Monrads. Det er vistnok klogest at se, hvordan dette Røre og den deraf følgende Gæring vil klare sig, før man paa egen Haand bringer Kirkefriheden frem. Sandsynligvis vil den kunne vindes ved Opofrelse af enhver Tanke om Kirke-Ejendom som uafhængig af Staten. Idet Termansen og jeg undskyldte Ministeriets udenrigske Politik og haabe paa deres gode Hjertelag for Danm. til Ejderen, komme vi i Strid med alle de andre Grundtvigianere, Grundtvig selv indbefattet; men jeg kan dog ikke opgive Troen paa, at Min. vil gribe til Sværdet, før de vil opgive Danmarks Rige. Vor Stilling er derfor saaledes, at vi i det indenrigske gaa med Venstre, i det udenrigske med Højre, og derfor er vi ikke ret tilpas nogetsteds. Det fik vi navn-

lig at føle, da vi i den grundtvigske Klub i Fredags vilde hævde vor Anskuelse. Schiørring, Lindberg og Olsen o. s. v. holdt paa de mest ubesindige Spring, Oktrojeringer o. s. v. à la Dannevirkeforening, Helweg o. s. v.

Din

S. H.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

16. Oktober 1861.

Kære Knudsen! . . . I Mandags Aftes havde en stor Del af Venstre i Lands- og Folketing Møde om Præstelønningsloven. Jeg dirigerede, og Tscherning var Hovedtaler. Derefter antager jeg, at den ikke gaar igjennem, i det mindste ikke i sin nuværende Skikkelse. Tsch. angreb især Lønningsfondet og de forskellige Klasser. Jeg forsvarede Klasseforskjellen, men angreb de ny Præsteembeder, og Folk syntes villige til at gaa ind paa fri, praktiserende Præster (som nu ogsaa ganske billiges af gamle Grundtvig). I Gaar havde vi en overmaade interessant Forhandling. Tscherning undsagde Ministeriet paa Liv og Død og bragte dem alle paa Benene. I Dag vil Kampen fortsættes.

Maaske det var Præstelønningssagen eller den fra Tschernings Skattenægtelse truende Fare, der, efter at Mødet var endt, bragte Monrad til at kalde mig ind i en Vinduesfordybning for med et smilende Ansigt og venlig Tone at lade mig vide, at jeg jo da ikke ventede nogen Understøttelse til Skolen, siden jeg var mødt paany, at jeg havde været uberettiget til at fortælle mine Vælgere, at han ikke vilde hjælpe Skolen, saalænge jeg var paa Rigsdagen (jeg henviste ham til hans offentlige Ytring i sit Foredrag, som mange havde forstaaet i fuld Overensstemmelse med hans private til mig), at der maatte være noget galt med Skolens Finansbestyrelse eller Agerbrug, siden den behøvede saa store Tilskud, at jeg jo naturligvis maatte foretrække at blive ved Skolen fremfor ved Rigsdagen, hvis jeg ellers havde nogen Lyst til mit Arbejde ved Skolen o. s. v. (Jeg fortalte ham nemlig, at jeg, naar denne Samling var forbi, rimeligvis opgav en af Delene). . . . Termansen var i Søndags til Middag hos Pugaard (tilligemed Cornelius) og skal i Morgen til Middag i Hotel Royal (efter Indbydelse af en Mand, som vi antage for Brygger Jacobsen). Man vil fiske ham, og jeg er *ikke ganske* sikker paa ham, skjønt jeg dog haaber, at han skal gøre alle deres Forsøg tilskamme. — I Søndags var derimod Profs. C. I. Kayser — udset til Ordfører for Finansudvalget — til Middag hos Monrad og nok blot i en fortrolig Familie-Kreds. Er det ikke betegnende for Stillingen? Den Mand, der skal være Folkets Talsmand i dets vigtigste materielle Anliggende, er Ministerens Fortrolige. . . .

Laura og Svend forsvarede mod Fru Grundtvig og mig nogle Udryk af Svend i en Vise, at „Underofficererne af klodsede Bønderkarle

gjør tapre Landsoldater“. Men tilsidst kom den gamle til og bragte dem til Tavshed. . . .

Jeg er hidtil meget vel tilfreds med min Plads ved Siden af I. A. Hansen. Det er en mærkelig Mand, som det nok er værd at kjende noget nærmere. Af og til faar jeg Oplysninger af ham og giver ham et og andet Stikord, f. Eks. forleden, da Bille havde kaldt Hansen „Rigsdagsm. for Rudkøbing“ (ikke Svendborg 6te), fik jeg Hansen til at kalde Bille „Rigsdagsm. fra Københavns Exercerhus“ (Bille søger af al Magt at inexcercere Højre). I har vel nu faat Rigsdags-tidende. . . .

Jeg er ikke oplagt til at tale i Finansloven, og Tsch. har ogsaa i Gaar sagt en Del af, hvad jeg vilde have talt om, Sorø og Examensvæsen.

Det er dog muligt, at jeg alligevel kommer i Finansudvalget, skjønt jeg af flere Grunde lige saa gjerne ser, at det ikke sker. — I. A. Hansen vil ikke med denne Gang.

Hils alle derhjemme og Tak for al god Bistand. Trøst dig med, at gjør jeg ikke nogen ligefrem Nytte herovre, saa lærer jeg dog en Del, som engang, naar Tscherning og I. A. Hansen er borte, maaske kan komme til Nytte.

Din hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til J. L. Knudsen og sin Hustru.

20. Oktober 1861.

I Torsdags talte jeg i Finansloven især om Bondehøjskolerne og tror at have Grund til at være tilfreds med, hvad jeg sagde, ligesom ogsaa de, hvis Dom jeg sætter mest Pris paa, var tilfreds dermed. I Fredags kaldte Lehmann mig ind i en Vinduesforfyndning for, som det var klart nok, i den slesvigske Embedsstands Interesse at bede mig indbringe et Lovforslag om en Ordning af det blandede Distrikts Forhold, saa at Mindretallet i Sognene gik ind under Flertallets Lovgivning og Bestyrelse i Henseende til den egentlige Landbolovgivning og Vejvæsen. Det var ham meget magtpaaliggende, men jeg afslog det bestemt som en Uret mod den paagældende kongerigske Befolkning og som uklogt med Hensyn til at sikre sig en god dansk Stemning i den paagældende Egn. Han blev forundret over, at Stemningen mod Forslaget var saa afgjort, han troede, at den i sin Tid ikkun havde været nogle grundtvigske Præsters Virke, og at det kun var som igaar med dem, jeg havde i Gram i 1857 til dels modsat mig Forslaget. Han gik derefter over til at tale om Svejstrup og Svendsen, som han satte meget højt, især den sidste, uagtet han jo ellers var saa forskjellig fra de grundtvigske Præsters Anskuelse. Grundtvigianerne havde lidt to slemme Nederlag i Sommer ved Grundtvigs Jubelfest, hvor deres svage Sider, ligesom Mæslinger, var

kommet til Udbrud, og ved Mødet i Kristiania; men da han ikke kunde faa mig til at give ham Ret heri, afbrød han Samtalen.

Monrad, som om Tirsdagen havde truet mig med at berøve Skolen al Understøttelse, og om Torsdagen havde saaret mig ved at gaa aldeles uden om Sagerne og søge at vende alt til Latter, kom hen til mig, mens jeg talte med Lehmann, og begyndte at skæmte over mig som den, der kunde forsvare saa gal en Anstalt som den grundtvigske Sorø Højskole af 1847, og som den, der kunde tro, at Rødding gav en bedre Undervisning end f. Eks. Bertel Nørugaards i Salling, men blev vist bort af Lehmann, der mente, at han forstyrrede ham i at vinde mig, som han allerede haabede halvt at have gjort. — Jeg antager imidlertid, at Udfaldet af vor Samtale lærte Lehmann, at der endnu var et Stykke dertil.

I Lørdags (igaar) var der Valg til Finansudvalget. Jeg tog lige-saaliden Del i Forberedelserne dertil som i dem til de tidligere Valg, da jeg ikke havde kunnet sætte igjennem, at Venstre udnævnte nogle Mænd af de forskjellige Retninger i den (Tscherning-I. A. Hansen-Grundtvig) til at foreslaa, men overgav det til dem, der mødte i Klubben, og derved gav de to første Retninger aldeles Magten. Jeg sluttede mig imidlertid ikke til noget andet Parti og har derfor hidtil — ligesom Jens Jensen og enkelte andre — været en Slags politisk Løsgænger. Denne min Stilling tog Venstre mig ilde op og efter forskjellige Gange at have søgt at faa mig ud deraf, besluttede man, vistnok under Ledelse af Winthers mistænksomme og herskesyge Aand — at hævne sig paa mig, ved ikke at stemme paa mig til Finansudvalget, formodentlig tillige af Harme over, at det saakaldte Centrum havde besluttet at stemme paa mig, men ikke paa Winther. Følgen blev, at ingen af os blev valgt, og Venstre fik ikke andre ind i Udvalget end Tscherning og en Bonde J. Nielsen, som Højre og Centrum i Forening satte derind for at fiske ham over paa deres Side. Der samledes imidlertid 28 Stemmer om mig, uagtet hverken Højre eller Venstre stemte paa mig, og uagtet jeg ikke selv gjorde det mindste derfor. Det er mig en Borgen for, at der er gode Elementer til at danne et venstre Centrum — et Parti, som i det hele gaar med Venstre, men forhindrer dets Udskejelser, et Parti, som forhaabentlig vil samle Grundtvigianerne fra de forskjellige Lejre, hvor de nu er splittede ad, og begynde at give dem politisk Betydning som Parti. Dette er nemlig Betydningen af Tvisten mellem Venstre og mig, at de kun vil anerkjende, at de bestaar af 2 Retninger (Tscherning og I. A. Hansen) og vil, at den 3die (grundtvigske) skal indordne sig under dem, men at jeg vil hæve den til Ligeberettigelse og Ligevægt med de andre.

Iøvrigt er jeg ingenlunde utilfreds med ikke at være kommet i Finansudvalget. Det er, som I. A. Hansen sagde, en meget besværlig og lidet lønnende Bestilling, og jeg faar nu bedre Tid til at lægge mig efter andre Ting, navnlig Kirke- og Skolesager. En Søn af P. Fenger var allerede i Gaar hos mig og vilde have mig til at tage

mig af den ny paatænkte Ordning af Kunstakademiet, og jeg skal nu se at komme ind i denne Sag.

Ogsaa Teologerne har nok i Sinde at henvende sig til Rigsdagen.

Bille udvikler megen Virksomhed som Højres Leder og Ministeriets tro Ven. Snart gaar han til Ministrene og snart gaar de til ham. Han taler meget godt for sig og tog Tscherning forleden — desværre ikke med Urette — haardt i Skole.

Termansen er endnu ikke fanget enten af ham eller de andre, og jeg haaber, at han holder sig brav.

Høgsbro til J. L. Knudsen og sin Hustru.

27. Oktober 1861.

Om 14 Dage kommer cand. theol. L. Schröder til Rødding for at læse i mit Sted. Han er 26 Aar, et Aars Kandidat, holder i disse Dage sin Prøveprædiken, et smukt og elskværdigt Menneske, forlovet med en Frøken Wagner heraf Byen, en brav og dygtig og kristelig Mand. Tager vel imod ham, og giv ham Lejlighed til at prøve sine Kræfter, da det er hans og mine Tanker, at han ad Aare, om denne Prøve gaar vel, som den vistnok vil, skal indtage enten min eller Knudsens Plads . . . .

I Torsdags Aftes havde vi grundtvigsk Klub om, hvad der var at gøre til de kirkelige Sagers Fremme. Jeg vilde, at der skulde indbringes Forslag til en Adskillelse af Ægtevielsens og Konfirmationens kirkelige og borgerlige Del for dem, der ønskede det; men det fandt man ubetimeligt. Flere stemte efter mit Forslag for Indbringelse af det tidligere i Folketinget vedtagne Forslag om Kirkers og Kirkegaardes friere Brug; men Strøm, C. Petersen, Termansen og J. Jensen fandt ogsaa det ubetimeligt. Beck, P. Olsen og Hasle samt Lindberg, Schiørring o. fl. tilraadede det derimod og opfordrede mig til at indbringe det. J. A. Hansen og Barfod er villige til at gaa med mig, Carlsen og C. Hansen gaar med Strøm af Hensyn til den Modstand, det vil vække, og den Uvished, der er om dets Skæbne i det nyvalgte Folketing. Nu gaar Termansen og jeg ud til Grundtvig for at lade ham dømme os imellem, i Paahør af 3 Præster Boisen. Det er en forsagt Slægt, denne grundtvigske Præste- og Rigsdagsstand; men jeg er jo ogsaa langt fra en besindig Mand, det sagde Lehmann forleden til Termansen, da denne nævnte mig som en, der burde være Rigsraad. Min Fædrelandskærlighed drog han dog ikke i Tvivl.

løvrigt — Rigsraad? Ja Stemmerne dele sig mellem Fønnesbech og Rosenørn, og rimeligvis vælges den sidste. Jeg stemmer formodentlig slet ikke.

Venstre er vred paa mig, fordi jeg ikke vil bære min Del af Ansvaret for deres Færd og navnlig deres Valg. Winther vil gjerne have

mig med for at modarbejde J. A. Hansen, og denne formodentlig af modsat Grund. Men jeg tror dog, at min Stilling udenfor er rettere, skjønt den er lidt truet. Det er forhaabentlig kun en Overgang.

Høgsbro til Blixen-Finecke.

(Udkast.)

28. Oktober 1861.

Højvelbaarne Hr. Baron. For Deres velvillige Meddelelse angaaende Hr. Jægermester Fønnesbech er jeg Dem særdeles forbunden. Det vilde have været mig overordentligt kært, om jeg derefter havde kunnet give Hr. F. min Stemme til Rigsraadet baade fordi jeg sætter stor Pris paa at vide mig i Overensstemmelse med Hr. Baronen, og fordi jeg i mange Henseender har lært Hr. Fønnesbech at kjende som den Mand, jeg kunde ønske mig som Rigsraads-Kandidat. Men han har en Hovedmangel i mine Øjne, og det er, at han ingenlunde, saa vidt jeg ved, i Gjærning har sluttet sig til Ejderfanen, og det uagtet der i dette Foraar var saa rig og nær Lejlighed dertil. Der foreligger jo endog en Avisberetning i den aldeles modsatte Aand, men jeg skal villig indrømme, at den kan være fejlagtig, om der end ikke kan paapeges bestemte Kjendsgjærninger, der gør den utrolig. Da Forholdene nu synes mig at være saadanne, at den Mand, jeg skal give min Stemme til Rigsraadet, saa bestemt maa have vist, at han vil Holstens Udskillelse, at han umulig kan gaa ind paa noget Overgreb fra dens ellers Tysklands Side, kan jeg ikke give Hr. Jægermester Fønnesbech min Stemme, hvor meget der end ellers taler for ham. Paa den anden Side er jeg heller ikke i Stand til at stemme paa Hr. Kammerjunker Rosenørn, der synes mig alt for ubetinget at slutte sig til Ministeriet, og jeg vil vistnok derfor komme i den Nødvendighed enten slet ikke at stemme eller at stemme paa en Mand, der ikke kan have meget Haab om at blive valgt.

Idet jeg endnu engang takker Dem, højvelbaarne Hr. Baron, for Deres Velvillie forbliver jeg med udmærket Højagtelse

Deres allerærbødigste

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Bunde Refslund.

(Udkast.)

Folketinget, 8. November 1861.

Kære Refslund. Tak for Deres Brev og venlige Indbydelse. Jeg kom gjerne, men baade Tid og Penge er knappe. Straks, da jeg hørte, at Mødet skulde være i Toftlund, tænkte jeg nok, at der var sluttet Forbund mellem Krüger og Embedsstanden, og Deres Brev stadfæster det jo. Landboforeningen er vist lagt an paa, at bruges til politiske Demonstrationer efter Embedsstandens Ønsker; ti hvorfor har man ellers ikke tidligere lagt den samme Iver for Dagen med Hensyn til den bestaaende? Hvad kunde være herligere, end om man kunde faa

en Landboforening, der omfatter hele Haderslev Amt og havde sit Centrum i Haderslev? Ved Hjælp af den kunde man give de nu herskende Mænd et folkeligt Fodstykke, der løftede dem op til en større Magt, end de for Tiden har. Men vogt Dem derfor. Gaa ikke ind i nogen ny Landboforening; men slut Dem, og saa mange ligesindede som mulig, til den gamle, og søg af al Magt at forhindre en Sammensmeltning mellem den og den ny haderslevske. Den gamle har Navnet „den nord-slesvigske“, og det vil den ny fremfor alt erobre, men det skal De ikke opgive, og selv med Pengeofre skal De holde den gamle gaaende. Danner man en ny Forening i Toftlund, gaar den gamle til Grunde og deretter gaar ogsaa denne ny til Grunde og Hadersleverne blive sejrende.

Men jeg ser meget godt, at det er vanskeligt at udrette noget mod Embedsstanden + Skau og Krüger. Maaske kan De ikke forhindre deres Planer. Men De kan holde Dem udenfor, De kan danne en lille fastsluttet Skare, som gør Indsigelse. Allerede dette er noget og kan blive meget; ti de andre staar paa en falsk Grundvold, og der behøves ikke mange Omskiftelser i Tiden, før den styrter sammen. Dette ved de meget godt, og derfor er de bange baade for Frihed og for Folkeudtalelser f. Eks. de fra Løgumkloster . . . .

J. L. Knudsen til Høgsbro.

Rødding, 15. November 1861.

Kære Høgsbro. . . . I Søndags fik jeg en meget stærk Tandpine . . . Som en Følge deraf har jeg i Grunden været mindre duelig til Gjærningen; men Schröder har klaret Ærterne prægtigt. Om ham maa jeg da melde dig det bedste og sige, jeg havde næppe troet, der iblandt de unge derinde gaves saa gandelig en Karl: han er som skabt for den Ting. Jævn og rolig, mild og hjærtelig, klar og fyndig, og — hvad der er en skønne Ting — begjærlig efter at forfremmes i ægte Oplysning, som og efter at blive folkelig, ej blot i Idyllen, men i størst mulige Virkelighed. Nu forstaar du nok, at en fornøjeligere Novemberdouceur kunde det næppe gives dig at sende mig, ja — Gud være lovet, han er mig til stor Glæde . . . .

Din

J. L. Knudsen.

Høgsbro til J. L. Knudsen og sin Hustru.

24. November 1861.

Rosenørn stilles op til Rigsraadet af Højre, jeg af Venstre og Jessen af en Del af Centrum. Resten af det deler sig mellem Rosenørn og mig. Termansen har talt varmt og godt for mig og drager vistnok de fleste af Centrum over til mig, naar det viser sig, som jeg tror, at Venstre ikke vil stemme paa Jessen. Men iøvrigt er Udfaldet endnu aldeles uvist. Det er alle Højremænd en Gru, at jeg skulde blive sat ind i

Rigsraadet. — Puggaard, Jacobsen, Alfred Hage holder Gilde for at samle deres Folk og drage en Del af Bønderne over til sig; men det lykkes dog nok ikke. Paa Onsdag Kl. 7 Aften foregaar Valget. Jeg har givet Sagen i Guds Haand.

Imorgen Aften skal vi have Møde med Monrad angaaende Kirkesagen. Han er vel nu endelig kommen i Besiddelse af Bispebetænkningerne. Det vil ikke blive nogen behagelig Sag for mig . . . . Det glæder mig meget, at det gaar saa godt med Schrøder. . . . Det glædede mig, at Knudsen var tilfreds med min Tale i Kirkesagen. Jeg har ondt ved at tilfredsstille mig selv og synes, jeg gør saa ringe Nytte herovre; men jeg kan ikke endnu gøre mere. Det er allerede meget at bidrage til at standse Monrads Planer. Hans Lønningslov har saa store Fejl, at det nok kun bliver en lille Stump, der slipper gennem Landstinget, og det samme slaar maaske Folketinget ihjel. — Jo, Monrads Taler i Kirkesagen gjorde ham vist mere Skade end Gavn. Han er kjendelig nok meget ked af, at denne Sag er kommen for.

Jeg antager, at de slesvigske Embedsmænd ogsaa ønske vor Valglov, og de behøver desværre heller ikke at frygte den. Er det muligt her i Kongeriget 12 Aar efter Grundloven at faa et Folketing som det nuværende, hvordan vil det da ikke gaa med Slesvigernes Valg? . . . . Man taler om Ministerkriser, men det er formodentlig kun for at Folk kan skønne paa det nuværende Ministerium, hvad de da ogsaa gør her i Byen. Kun det fordømte Folketing er endnu af og til lidt ustyrlig. Det var nu denne Kunstakademi-Sag! Kunstnerne er vel tilfredse, og Ludvig Fenger var navnlig glad over min Tale; men Monrad vil gøre et nyt Forsøg i den kommende Uge paa at faa lavet en Statskunst og en Statskunstkole, og det kan maaske lykkes ham, naar han anspænder al sin Evne, og de andre Ministre give Møde (som igaar) for ved Ord og Stemme at vise, at nu gælder det at være tro og staa fast. —

Det er ikke let at leve her, og man søger paa alle Maader at gøre mig det tungt. —

Termansen er hjertelig ked af Middagsselskaberne og vil maaske snart blive opgivet som uhelbredelig. — Han har vist sig som en sjælden trofast Ven af mig. (Alfred Hage sagde ham, at han ikke kunde stemme paa mig, men vel paa ham — Term. — og saaledes har man paa alle Maader fristet ham).

Høgsbro til sin Hustru.

6. December 1861.

Kæreste Hustru. . . . Flor har skrevet et Stykke til „Dvke“, som jeg skal hen og tale med ham om, hvori han gjendriver dets Paastand om mit Forhold til Løgumklostermødet. Han er ganske flink og synes dog nu ogsaa at indse, at jeg ikke godt kan blive ved Skolen. . . . Jeg tror mere og mere, at jeg har min bestemte Plads paa Rigsdagen, som jeg ikke bør opgive; men desværre er der jo ingen Udsigt til, at jeg

kan skaffe det nødvendige til at have eder herovre, og dette tynger paa mig. Foreløbig synes det mig klart, at Rødding maa jeg forlade til næste Sommer, hvor vi saa end skal kastes ud i Verden.

Gud ske Lov, at I alle er raske og glade ved hinanden! Det er mig altid en Trøst i denne ellers trange Tid. Ganske vist bryder jeg mig ikke om „Dgbds.“ og „Dvkes“ Skjældsord for min egen Skyld, thi jeg ved, hvor usande de er, men det er jo desværre alt for vist, at de tros af mange, som ikke kjender mig eller ere mine Modstandere, og at de derved skade min Virksomhed for det, som er sandt og godt. De maa nødvendigvis have Indflydelse paa mange, som vil sende Elever til Skolen, som paa en eller anden Maade understøtte den, som modtage Elever fra den o. s. v. Ved bestandig at blive gjentagne bringe de Folk til efterhaanden at tro, at der dog maa være noget deri, og kunne selv skade mig i min politiske Virksomhed. Nu, alt dette gjorde naturligvis intet eller lidet, naar jeg havde saa megen Formue, at jeg kunde leve alene for Politiken, men da jeg ikke har det, spærrer det mig efterhaanden alle Udveje og nøder mig maaske til at opgive al politisk Virksomhed. Det er det, Bladskriverne meget godt ser, og det er det, de vil. De bryder dem ikke om Midlerne, naar de kun rammer deres Maal.

I samme Retning gaar ogsaa omtrent Monrad. Da jeg forleden rejste mig for at tage Ordet mod ham i Kunstakademi-Sagen, gik han lige hen foran mig og sagde temmelig vredt: „Lad mig nu se, De ikke irriterer mig“. Jeg svarede, at jeg skulde se at gøre det saa lidt som muligt. Bagefter kom han hen og beklagede sig over, at jeg baade denne Gang og ellers, naar jeg talte, irriterede ham. Jeg indvendte, at jeg søgte at gjøre Formen saa mild som mulig, men det var ikke Formen, det var Indholdet, selve min Stemmegivning, som var ham imod, og det kan jeg naturligvis ikke forandre. Med andre Ord; han stoler paa, at jeg maa føle min Afhængighed af ham, da jeg sidder med Kone og 6 Børn og ingen Formue har, og vil derfor lade mig vide, at hvis jeg ikke taler og stemmer i Overensstemmelse med ham, skal jeg ikke faa noget at leve af.

Det er klart nok, at mine Modstandere føler, at jeg kan blive dem farlig, naar jeg bliver ældre paa Rigsdagen, men netop derfor vil de forhindre mig deri, og det synes jo, at det maa lykkes for dem.

Høgsbro til J. L. Knudsen.

13. December 1861.

I dette Øjeblik er Kirkesagen, hvori jeg jo var Ordfører, gaat gennem Folketinget med 80 Stemmer mod 1 (Faber). Jeg talte ikke meget, men I. A. Hansen og Barfod holdt lange Taler, og især den første gjorde sine Sager godt. Monrad sagde til mig, at det var første Gang, jeg ikke havde irriteret ham, at min Betænkning var aldeles urigtig, og at han, naar det ikke var mig, der havde skrevet den, vilde have taget alvorlig fat paa den, men han kunde ikke gøre det mod mig,

uden at blive irriteret o. s. v. Han var iøvrigt i Dag i godt Humør, fortalte Anekdoter o. s. v. Kun var han noget vred over, at jeg havde ladet Barfod i Fortrolighed læse Bispebetænkningerne og at denne anførte offentlig, hvad Kjerkegaard havde sagt. Jeg fik Loven igjennem, som jeg vilde have den.

Høgsbro til Flor.

Rødding, 7. Januar 1862.

Kære Hr. Etatsraad! . . . . Schrøder har været meget afholdt af alle Elever og synes at være i Besiddelse af alle ønskelige Egenskaber, den ensidige Grundtviganisme fraregnet. Knudsen og Svejstrup se i ham den vordende Forstander, men jeg har sagt dem, at De ikke gik ind paa nogen Omdannelse af Skolen. Knudsen vil forlade Skolen til Efteraaret; men da der jo kunde komme uforudsete Hindringer for at flytte til Kold og han i saa Fald ikke ved noget andet Sted og nogen anden Beskæftigelse, han vilde foretrække for Skolen her, vil han ikke sige op før til Majdag.

Svejstrup billiger Knudsens og Schrøders Opfattelse af Skolen, men har dog ikke noget imod at være Bestyrer, naar alt blev som hidtil. Han er en brav, begavet Mand med Lyst og Evne ikke blot til kirkelig men ogsaa til folkelig Virksomhed, men det havde vistnok været bedre, om han ikke var kommet til at se Skolen saa meget gjennem Knudsens Brillen.

Kloppenborg paastaar sig at være Medlem af Bestyrelsen, men jeg har iøvrigt ikke talt med ham. Refslund og de andre „Klosterbrødre“ sværme endnu for deres forunderlige Fantasier om det slesvigske Folkehjertes Enhed o. s. v. og holde om en 14 Dage et nyt Møde i Visby. Han (og de andre) tænker paa Appel som min Eftermand. Halberg beklager min Bortgang og kan ikke tro, det er Alvor. Skulde Skolen ikke kunne gaa som hidtil, ønsker han en Landvæsensskole. Grundtvigianerne er allerede nær ved at jage ham bort her fra Herredet. Kloppenborg og Svejstrup er endnu gode Venner, men Sv. er ikke blind for den førstes store Fejl. Haderslevernes og Flensborgernes Stemning har De bedre Kilder til at kjende end jeg.

. . . . Endnu den sidste Aften Kl. 10—11 talte jeg med Gotfred Rode; men han var ikke at bevæge til at forlade København. Dog lovede han at ville hjælpe til at finde en Forstander efter Deres og vort Sind, skjønt han troede det var vanskeligt . . . .

Deres højagtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

Rødding, 9. Januar 1862.

Kære Ven. Tak for al din og din Kones Velvillie mod mig i det gamle Aar og de bedste Ønsker for det kommende.

Jeg har begyndt mit ny Aar med den 7. at sende Flor Opsigelsen af min Stilling her til 12. Juni (som Bestyrer) og til 30. September (som Forstander og Lærer). Det vil rimeligvis blive et Vendepunkt i mit Liv; men efter at Ansøgningen om Præstekaldet her blev afslaaet, har der ikke været nogen anden Udvej for mig. Det har jeg set baade før og efter, og, hvad jeg nu gør, er kun Følgen af tidligere Overvejelser, skjønt noget fræmskyndet ved de siden gjorte Erfaringer om Regeringens og den offentlige Menings Stilling til mig og Skolen. Jeg har foreløbig tænkt i Sommerferien at se at faa en billig Lejlighed med Have paa Nørrebro, i Septb. at holde Auktion her og lade min Familie flytte herfra til min Svigerfader i Hesselager ved Nyborg for at blive der til Flyttedag, mens jeg jo i Begyndelsen af Oktober maa til Byen og da kan gøre de fornødne Indkøb til vort ny Bo.

Kan du nu anvise mig en eller anden Vej til da at fortjene noget Brød, vil det være mig meget velkommet, og haaber jeg, at du vil gøre det. Du kjender mine forskellige Dyder og Lyder og vil vel omtrent kunne forestille dig, hvad jeg dur til. Helst vil jeg naturligvis have en Lærervirksomhed, men da den vel vanskelig kan forenes med Rigsdagsafbrydelsen, kan ogsaa en Beskæftigelse med Bøger eller Papirer eller selv med Skrivning og Regning være god, blot der er noget at leve af, og jeg ikke kommer i politisk Afhængighed. Grunden til, at jeg ikke for det første tænker paa at søge Præstekald, kjender du.

. . . . Jeg kom herhjem den 24. om Formiddagen og fandt alt vel, siden har jeg ikke forladt Byen, men derimod nok besøgt adskillige af dens Folk og igen haft Besøg af dem. Navnlig har jeg været virksom for at faa Naturaltienden her sat til Korn efter Kapitelstaksten, hvilken Sag man havde ladet bero til min Hjemkomst, og har jeg hidtil haft god Fremgang dermed.

Paa Onsdag skal jeg til et Landboforenings Møde paa Gram, for til det sidste at hævde Vesteregnens Selvstændighed ligeoverfor Hadersleverne (jvfør min Protest mod Amtsraadsvalgene, som du i sin Tid misbilligede).

Knudsen tager rimeligvis herfra til Efteraaret, en Maanedstid efter mig, men vil ikke sige op før til Foraaret. Hvem der saa skal overtage alt her, ved jeg ikke. Rimeligvis vil der blive en hæftig og bitter Kamp mellem Landvæsensmændene og de ensidige Grundtvigianere, der vil blive støttede af Svejstrup, medens jeg kan se til; men der er al Rimelighed for, at de sidste sejre, og da maa ogsaa Wiinstedt bort, for at en teologisk Kandidat eller dog en Grundtvigianer kan komme til at foredrage Natur- og Landvæsensfagene.

Termansen var her Søndag og Mandag; ogsaa han havde det godt og befandt sig vel ved at være kommet hjem. Vi forhandlede blandt andet om Ordningen af det blandede Distrikt, som Lehmann har paa-

lagt os at føre fræm for Vælgerne, saa du kan se, vi tabe hverken Politiken eller Rigsdagen af Syne.

T. var iøvrigt imod, at jeg skulde opgive min Stilling og har samme Anskuelse af Skolen som mig, uagtet han derved er uenig med sine kirkelige Venner Knudsen og Svejstrup (foruden Schrøder).

Med Hensyn til den udenrigske Politik ved du, at Termansen og jeg ogsaa adskille os fra de fleste Grundtvigianere, idet vi ikke ubetinget misbillige Ministeriets hidtilværende Færd, og det glæder mig, af Halls Depesche d. 26. forr. Maan. at se, at vort Haab til ham heller ikke saa ganske slaar Feil. Ja, sandt at sige, jeg synes ikke, at man kan bebrejde ham noget, men tværtimod, at han har benyttet Forholdene med stor Snidhed og Dygtighed. Blot han nu staar fast og lige saa trolig gaar fræm, som han før gik tilbage.

Med Hilsen til din Hustru og Børnene og din Svigermoder og med Ønsket om snart at høre noget opmuntrende fra dig (ti dine Skændebreve kjender jeg jo, og de bide jo ikke paa mig; du burde da prøve at slaa ind paa en anden Vej. Maaske det kunde gøre mig mere bøjelig. Du burde idetmindste forsøge det).

er jeg din hengivne

Sofus Høgsbro.

Jeg har anvendt flere Dage i Julen til at gennemgaa mine Papirer og Breve fra de 11 Aar, jeg har været her, og er derved kommen til frisk Erindring om flere af dine ovenfor betegnede Breve og har jo ikke kunnet dølge for mig selv, at jeg vistnok maa synes dig, idetmindste, meget stædig. Men Herre Gud. Vi har jo alle nok og alt for meget af Bøjelighed og Gemytlighed, af Svaghed og Karakterløshed, at jeg synes, du ikke burde tage mig det saa ilde op, om jeg til Afveksling gør nogle Smaaforsøg paa det modsatte.

Iøvrigt har dette Tilbageblik i flere Henseender været mig ganske belærende, men det har rigtignok endnu mere styrket mig i den Overbevisning, at jeg ikke længere burde blive her, om ikke af andre Grunde, saa fordi det har vist sig, at jeg, uagtet jeg tør sige, at jeg her har holdt ud og faat Bugt med, hvad der for længe siden vilde have afskrækket og bortjaget de fleste, dog saa lidt har været istand til at vinde Regeringens Bifald og Understøttelse, at min Virksomhed langt fra kan bære de Frugter for Danskhedens Frømme i Sønderjylland, som den burde. Lad der da komme andre Kræfter her til. Gaar det godt, var det jo ikke værd, at jeg optog Pladsen for nogen anden, og gaar det slet, vil Regeringen dog maaske se, at den bør yde Skolen den moralske og materielle Understøttelse, den, saaledes som Forholdene er her i Slesvig, ikke kan undvære. Vejen er ialfald banet her og vil næppe fræmbyde saa store Vanskeligheder som før.

Dog stop. Mine Forsøg paa at overbevise dig om det rette i min Bortgang herfra kan let føre mig for vidt, og sandsynligvis til ingen Nytte.

Jeg havde da ikke den Ære at faa sagt Farvel til nogen af Ministrene undtagen paa en Maade til Hall.

Den sidste Dag, da sligt plejer at ske, blev jeg opholdt hjemme ved Samtale med Schrøder, der netop kom om Middagen fra Rødding, og paa Fredensborg kom ingen hen til mig, og det syntes mig mindre passende at gaa til dem. Men jeg stod ved Siden ad I. A. Hansen, da Hall kom hen og trykkede ham i Haanden, og derved fik da ogsaa jeg et lille Haandtryk. Hvis det skulde være det lille Haandtryk, der har faaet mig til paa forrige Side at hæve mig næsten til en Lovtale over ham, haaber jeg, du deri vil finde en Opfordring til snart at skrive mig kønt til, ti du kan jo se, at jeg ikke er uimodtagelig for enhver Slags Grunde.

Høgsbro til Flor.

Rødding, 19. Februar 1862.

Kære Hr. Etatsraad! . . . . Grunden til, at Landhusholdnings-selskabet ikke vil understøtte Skolen, er min Rigsdagsvirksomhed. Tesdorff havde hørt af Eleverne og af mig selv, at begge Dele ikke kunde godt forenes. Men jeg tænkte dengang idetmindste i det væsentlige kun paa den ved min politiske Virksomhed vakte Uvilje hos Folk, ikke paa, at Skolen selv led noget synderligt. Iøvrigt ved De jo, at jeg længe var i Tvivl om, hvorvidt jeg skulde stille mig paany, og at jeg, endnu efter at jeg havde stillet mig, tænkte paa at trække mig tilbage fra Rigsdagen, hvis jeg var blevet Præst her og derved havde faaet større Udsigt til i længere Tid at kunne virke for Skolen efter dens oprindelige Plan. Nu derimod, uden tilbørlig Støtte fra Regeringen og angreben af de mest indflydelsesrige Blade, er min Stilling uholdbar . . . .

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Flor til Høgsbro.

København, 25. Februar 1862.

Kjære Høgsbro. . . . . Endelig nøde Deres af mig i Begyndelsen af Brevet citerede Ord til at meddele Dem, hvad jeg ellers havde tiet med. I en Privataudiens hos Kongen d. 21. d. M. fik jeg hans bestemte og, som jeg tror, oprigtigt mente Løfte om, at De skulde blive Ridder af Dannebrog; han mente, det kunde ske, naar De forlod Skolen. Jeg svarede, at jeg ønskede det hellere før og snart, men at Hans Majestæt nok selv vilde vide at finde en passende Lejlighed. Jeg sagde, at jeg foretrak Professortitel for Dannebrogorden, men derpaa vilde han ikke gaa ind, da han saa skulde have med Ministeriet at gjøre, som vilde modsætte sig. — Desuden kunde Regenborg nok

have et vidtløftigere litterært Arbejde for Dem at begynde med nu til Vinter. Paa mit Spørgsmaal har han ikke tilladt mig at omtale det, da han ikke i mindste Maade vilde indvirke paa Deres Bestemmelse om Opholdssted; men jeg nævner det alligevel, for, om muligt, at befri Dem noget fra den Beklemthed, hvormed De maa se Fremtiden imøde . . . .

Deres opr. heng.

Flor.

Høgsbro til Flor.

Rødning, 27. Februar 1862.

Kære Hr. Etatsraad! . . . . Regenburgs Bevis paa Tillid maatte jo ogsaa glæde mig, men da jeg ikke ved, hvad Emnet skulde være, kan jeg jo ikke vide, om jeg vilde fyldestgøre den. Da jeg heller ikke kjender de andre Betingelser, kan det ganske vist ikke have nogen Indflydelse paa min Fremtids-Bestemmelse. Kun ét staar fast for mig, min Rigsdagsvirksomhed, i alt andet maa jeg endnu vente paa et bestemtere Kald, end jeg hidtil har kunnet øjne . . . .

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Flor.

Rødning, 10. Marts 1862.

Kære Hr. Etatsraad! . . . . Det tossede Rygte om Appel, som „Dannevirke“ og „Dagbladet“ har bragt tiltorvs, maa være meget udbredt i Egnen om Løgumkloster, siden min Broder i Højst omtrent samtidig spurgte mig, om det var rigtig. Det er jo kedeligt, at Underhandlingerne med Schröder er kommet til „Dannevirke“s Kundskab, men synderlig Skade kan det vel ikke gøre. „Dvke“ bliver naturligvis enhver folkelig Skoles svorne Fjende. Helwegs Stykke i „Berl. Tid.“ har glædet mig meget. Jeg har faaet saa meget af offentlig Miskjendelse — det tror jeg idetmindste —, at jeg vel paany kunde trænge til lidt Oprensning, og det blev desuden derved klarere, at det ikke blot var Dem personlig, men hele den gamle Rødning-Skole, der vedkjendte sig den nuværende, og at Angrebene gjaldt ikke noget forbigaaende, men det væsentlige.

God Lykke med Deres Bestræbelser for at vedligeholde dette og Tak for enhver venlig Tanke, De skænker

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Flor.

Rødning, 1. April 1862.

Kære Hr. Etatsraad! . . . . Dagen efter søgte jeg at faa en uafhængig Stilling her i Slesvig som Sekretær i Brandforsikringsforeningen,

men mine Modstandere i Østeramtet og Formandens (som jeg antager) Frygt for, at jeg skulde blive ham for mægtig, overvandt mine Venner. En Slags Oprejsning har jeg faat derved, at det blandede Distrikts Landboforening har gjort mig til sit første (og eneste) Æresmedlem. I det hele, jo mere mine Modstandere vil trænge mig tilbage, desmere stiger mine Venners Iver for mig.

Ved Haderslev Amtsraadsvalg kan vi Vestboer jo ikke sætte meget igjennem ligeoverfor de overtallige Østboer, men denne Gang gik det os dog heldigere end forrige Gang. Ti vi fik det halve Antal af vore Kandidater. Selv Krüger vil Østboerne nu ikke længere have, men vi satte baade ham og Drejer ind i Amtsraadet, skjönt de fra de østlige Herreder ikke fik en eneste Stemme. Det var naturligvis en Overvindelse for os at stemme paa disse to Mænd, som flere Gange er gaat lige imod vore nærmeste Interesser og det endog ad mindre smukke Veje; men det synes mig en Skændsel, om Krüger *netop paa denne Tid* skulde udelukkes, og han blev da ogsaa sat ind ved os, der i Amtets Sager er hans naturlige Modstandere, med det knebne Flertal af 3 Stemmer.

Med særdeles Højagtelse og Hengivenhed

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Flor.

Rødning, 11. April 1862.

Kære Hr. Etatsraad! Det glædede mig at se Dem blandt dem, der stemte for Krügers Forslag; men hvorfor gik Skau ved Afstemningen over dets Overgang til anden Behandling? Mon det ikke hænger sammen med, at P. Skau gjorde alt muligt for at forhindre Krügers Gjenvalg til Amtsraadet, og at saavel han som hans Broder Ole Skau, alle Østerboerne og selv Sognefoged Thomsen fra Skodborg — der er Skauernes gode Ven — undlod at stemme paa ham. Jeg haaber, at Erfaringen i København og Haderslev vil gjøre Krüger noget mindre forbunden med Embedspartiet og Østkysten og knytte ham noget nærmere til Venstre og Vestkysten.

Desværre maa jeg jo vistnok til Efteraaret forlade Slesvig, ti den eneste Udvej til at blive her, som hidtil har vist sig, nemlig Sekretærpladsen i Brandforsikringsforeningen, er jo blevet lukket for mig. Som De anfører, er Pladsen ikke endnu endelig bortgiven, men der kan neppe være Tvivl om, at den, der er konstitueret, ogsaa vil blive fast ansat, og jeg agter derfor ikke oftere at udsætte mig for en Afvisning. Betalingen er jo ogsaa knap, 7—800 Rdl., og det er vistnok nødvendig at holde en Skriver; men ikke desmindre vilde jeg dog have forsøgt det, i det Haab at kunne skaffe Foreningen en større Tilgang og dermed tillige mig selv en forøget Indtægt. — Svejstrup er en sjelden begavet Landsbypræst, der vistnok vil kunne blive Skolen til megen Nytte, men gør sit til, at den kommer til at gaa en

Streg mere i den idealistiske Retning, end jeg ansér for rigtig. Kun er det mig en stadig Gaade, hvad Monrad tænkte paa, da han satte ham paa denne Plads; ti han staar M. ikke saa lidt fjernere end jeg — jeg tror selv i Politiken.

Med oprigtig Højagtelse, Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Flor.

Rødding, 15. Maj 1862.

Kære Hr. Etatsraad! . . . . Krüger traf jeg iforgaars paa Gram. Han vilde ikke love at komme til Grundlovsfesten her, men betænke sig derpaa og derefter lade mig det vide. Sagen er nok, at han vil udmelde sig af Tillidsmandsraadet, da han mener, at Skolen enten bør være rén landøkonomisk eller rén grundtvigsk. Den mæglende Anskuelse, som De altid har gjort gældende, og som jeg søgte at forsvare, vilde han ikke lade gælde . . . .

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Ludvig Schrøder.

(Udkast).

21. Juni 1862.

Kære Schrøder. Da det nu altsaa er afgjort, at De skal være Forstander her efter mig, vil jeg først bringe Dem min hjertelige Lykønskning dertil. Her er ganske vist en Plads, hvor der er meget at virke i den gode Sags Tjeneste, men hvor der, vel netop derfor, er fuldt af allehaande Besvær og Kampe. Det har jeg maattet føle, uagtet jeg søgte at tage saa meget Hensyn til Folk, som jeg paa nogen Maade syntes at kunne forsvare, og vil De, som jeg antager, ikke gaa saa vidt i dette Stykke som jeg, vil De vel finde endnu mere Modstand.

De har maaske allerede set, hvorledes „Dannevirke“ forleden hilsede paa Dem, og det er naturligvis kun en Indledning. De maa vente, at Krüger opgiver sin Tillidsmandsstilling, og at en hel Del af Medlemmerne falder fra; men dette kan jeg kun ønske for Dem, ti intet er ubehageligere end disse halve Venner, som uden at kjende til Forholdene vil blande sig ind i dem og ved deres Medlemsbidrag, hvor ringe det end er, og hvor uvilligt det end ydes, gjøre et Slags Krav paa at blive hørte. Jo mere de vende sig bort, des mere er det vel at haabe, at andre vil slutte sig om Skolen, og en stor Støtte vil De jo ihvert Fald i enhver Henseende faa i Pastor Svejstrup.

Altsaa til Lykke. . . . .

Flor til Høgsbro.

Haddebo, 13. Juli 1862.

Kjære Høgsbro. . . . De spørger, om Blixen Finecke vil være Conseilspræsident allerede i Sommer? Jeg skulde tage meget fejl ad ham, hvis han ikke til enhver Tid ønskede at blive saa Meget som muligt og saa snart som muligt. Og De ved, jeg holder ikke paa de gamle Ministre contra ham. Han gjør ogsaa med Held, hvad han formaar, for at faa Verden til at tro, at begge Kongerne ønske et Ministerium Blixen Finecke. Men om det ligesaa fuldt er deres Ønske som hans, derom har jeg aldeles ingen Mening. Snarest maaske Kong Carls. Kong Frederik derimod inviterer Ghr. Schele til Gjæst for 14 Dage, sætter ham derpaa til Bords med Ploug faa Dage, efter at denne har skjældt ham offentlig ud for Landets største Dumrian og Synder, og giver til samme Tid Blixen Finecke Anledning til at erhverve sig „Storkorset af Nordstjernen“, hvilket han ogsaa fik den 4. d. M. paa Drotningholm, ved en Middag for flere Fremmede. Alt dette ser for mig ud, som om Hans Majestæt, der imidlertid ikke gør mindste Tegn til at afskedige sit Ministerium, tænkte: kan jeg blive af med mit Min., har jeg intet derimod, forresten er det mig en virkelig Morskab at hidse de andre Lysthavende paa hverandre og se dem rives og slides om Tabouetterne. Hvad siger mit Folk? . . .

Deres opr. hengivne

Flor.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

Rødning, 22. August 1862.

Naar jeg takker dig, kære Johan, for al din omsorg for os med at skaffe os en god lejlighed, saa maa jeg dog, sandheden tro, bekjende, at jeg hellere havde set, at du havde lejet den paa møllen til 75 rdl. end den i allegaden til 105 rdl.; ti naar man kun har raad til at leve som husmænd og ikke engang det, er det ikke raadeligt at ville leve som herremænd eller dog som embedsmænd, og det er kun ved det faste forsæt at ville finde os i mange savn og ubekvemmeligheder, at vi har kunnet faa mod til at tænke os et ophold i København uden rimelig udsigt til synderlig indtægt. Nu er det jo vel for silde at gjøre om igjen, hvad der er sket, og ulykken er da ikke større, end den kan ændres efter $\frac{1}{2}$ Aar, naar det viser sig, at næringen ikke vil passe efter tæringen. Kan det gøres om, saa lej intet før 1. sept. Ja skulde det blive nødvendigt for mig at blive herovre i Slesvig, er der maaske større rimelighed for at kunne blive lejligheden i allegade end den paa møllen kvit uden alt for stort tab. Der er nemlig en del repræsentanter i den nordslesvigske brandforsikringsforening, som har opfordret mig til at tage imod sekretærpladsen, og skjönt „Dannevirke“ allerede har indstændigt advaret derimod og sagtens vil gøre det endnu mere, er det ikke umuligt, at de kan faa flerheden for

mig. Sker det, tænker jeg næsten, at jeg tager imod denne post, skjønt den kun er lønnet for tiden med 850 Rdl., og det, naar man skal leje lejlighed og holde en skriver (til visse tider) derfor, hverken er til at leve eller dø af. Det er dog jo altid bedre end slet intet at have, og med tiden kan det jo blive mere. I hvert fald giver det mig lejlighed til endnu en stund at blive her i Slesvig og gøre den gavn, jeg kan.

Den 1. sept. bliver sagen afgjort, og dermed altsaa om jeg skal benytte lejligheden i allegaden eller ikke, — ti tager jeg mod valget, maa jeg blive herovre; det kræver vel ikke lovene, men stemningen. . . . Jeg kunde nok have lyst til at høre din mening om, hvorvidt jeg bør tage „brandkassen paa ryggen“; men i saa fald maa det jo rigtig nok ske meget snart, for ikke at blive for silde.

Din hengivne Ven

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Johan Grundtvig.

1. September 1862.

Kære Johan! . . . Jeg er nu her i Løgumkloster, for at høre udfaldet af forhandlingerne og stemmegivningen i dag og skal lade dig det vide straks, naar det er afgjort. Jeg er ikke ængstelig for udfaldet, ti jeg ved ikke, hvad jeg helst skulde ønske. Begge dele har sine gode og slette sider, og jeg forholder mig derfor temmelig passiv og lader det gaa, som det kan, rede til at søge at bringe det bedst mulige ud af det, der bliver bestemt om mig. Naturligvis staar der folk baade for og imod mig, og det med iver paa begge sider, og Slesvigerne kan have godt af ogsaa engang at prøve en politisk valgkamp. —

Jeg er faldet med 7 stemmer mod 20. Altsaa et stort nederlag, som jeg dog ikke tager mig nær. Jeg kommer — vil gud — til København til Oktbr. og beder dig slutte kontrakten paa $\frac{1}{2}$ aars opsigelse fra min, men om mulig ikke fra værtens side.

Din hengivne ven

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Beck.

(Udkast.)

15. December 1862.

Kan De, kære Beck, give mig nogen Oplysning om, hvem der staar i spidsen for de i indlagte brev omhandlede indsamlinger? Ligesaa kær en gave, der udgik af politisk anerkjendelse, vilde være mig, ligesaa forhadet maa naturligvis en, der kommer i form af almisse, være mig.

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Knud Knudsen.

(Udkast.)

21. December 1862.

Kære Knudsen. Som De vel har hørt af Beck, har jeg faaet brev fra Raunsøe, hvori han fortæller, at der er gaat lister omkring i sog-

nene der til indsamling for mig og at man endog har sendt dem til Kloppenborg. Ligesaa har Krüger i gaar henvendt sig til mig og sagt mig, at Jørgen Fausbøl havde sendt ham et brev, hvoraf han maatte slutte, at jeg var i en øjeblikkelig pengeforlegenhed. Han spurgte mig, om det var tilfældet, da han saa vilde hjælpe mig. Fausbøl havde ogsaa skrevet, at jeg vilde holde mig uafhængig af regjeringen, men at det var ligesaa slemt at være afhængig af sine vælgere som af regjeringen. Jeg svarede ham, at jeg ikke var i en saadan forlegenhed, at jeg kunde tage mod noget, der kom som en almisse. Jeg havde ved at indskrænke mig til det simpleste og nødvendigeste endnu ikke forbrugt de penge, jeg fik for mit bohøve i Rødding, jeg havde endnu en del bøger, jeg agtede at sælge, og saalænge rigsdagen varede, kunde jeg jo saa nogenlunde slaa mig igjennem. Naar den var forbi, maatte jeg jo se at skaffe mig lidt at fortjene, og jeg tænkte paa at søge det slesvigske ministerium om understøttelse til at skrive op-rørets historie. Jeg var villig som pligtig til at lide for min overbevisning, og det var mig derfor imod, at man havde henvendt sig til mænd, der var mine politiske modstandere, eller ialtfald, som havde hjulpet til at faa mig bort fra Rødding og Slesvig, og som ikke kunde antages at forstaa min politiske virksomhed.

Derimod vilde det være mig en ære som en glæde at modtage en gave, der kom fra mænd, der anerkjendte min politiske virksomhed og vilde støtte den, og jeg antog da nærmest, at det maatte være fra min valgkreds, som jeg virkede for, og hvorfor jeg havde ofret min stilling i Rødding. I Slesvig, som jeg havde forladt, og hvorfor jeg desværre ikke havde kunnet virke synderlig, antog jeg ikke, at der var mange, om der var nogen, som kunde yde sit bidrag til en gave med det sind, jeg maatte ønske.

Hvad afhængigheden af valgkredsen angik, da frygtede jeg den ikke. Jeg havde allerede flere gange traadt bestemt op mod de mest ansete mænd i den, uden at man havde taget mig det ilde op, og det agtede jeg fremdeles at gøre, naar min overbevisning krævede det.

Jeg kunde saa meget mindre være i forlegenhed for penge, som De havde tilbudt mig, at jeg kunde henvende mig til Dem, naar jeg trængte. Men det havde jeg endnu ikke gjort, og det var uden mit vidende, naar man for tiden, som jeg, efter hvad der var mig berettet, maatte antage, samlede ind til mig.

Til slutning spurgte han, om jeg vilde, at han skulde anbefale min ansøgning til ministeren. Jeg svarede, at den endnu ikke var indgiven, og at jeg vilde ganske overlade til ham selv, hvad han i den retning vilde gøre.

Han sagde mig endelig, at jeg kunde henvende mig til ham, naar der var noget, hvormed han kunde hjælpe mig. Jeg takkede, og dermed skiltes vi.

Men det er en selvfølge, at jeg haaber, det aldrig vil komme saa vidt med mig. Jeg kan ikke gode bede den mand om noget, som

gjorde sit til, at jeg ikke opnaaede den tarvelige men uafhængige stilling, jeg ønskede mig i Slesvig som brandforsikringsdirektør.

Sigfred Ley til Høgsbro.

Visby, 22. December 1862.

Kjære Høgsbro. Beck kom hjem idag, og blandt det meget andet nyt fra Kbhvn., han fortalte mig, var ogsaa det, at De havde faaet et Brev fra Deres Svoger paa Gram, som, hvis Sagen hængte saadan sammen, som han har fremstilt den, maatte gjøre hver ærekjær Mand leed ad de Penge, jeg har den Ære og Glæde at sende Dem. Derfor skal jeg nu fortælle Dem og Deres Hustru Historien om disse Penge.

Det var paa Generalforsamlingen i det blandede Distrikts Landboforening d. 7. Oktbr., da kun faa Medlemmer mødte, at denne Sag om at sende Dem Penge først bragtes paa Bane. Der taltes ivrig men venlig om Forholdet mellem det Folkelige og det Forheksede, og Følgen blev, thi Alting gaar seent i Danmark, at en Maanedstid efter disse tolv Mænd mødtes i Visby-Kro og vedtog følgende Indbydelse:

Bror Tomsen Nikolaisen, Ballum, og Tøger Nielsen Nikolaisen, Bodsøl; Niels Andersen, Randrup; Peder Boesen, Miolen og Hans Peder Jensen, Ottersøl; Anders Brorsen, Døstrup, og Peder Jensen, Lovrup; Møller Tomas Jakobsen, Brede, og Sognefoged Oulund, Borrig; Knudsen, Hedegaarden og Chr. Sfr. Ley, Visby; Nis Hansen, Østerby (Mændene er aabenbart det vigtigste, og derfor har jeg her sat disse Navne, som de under andre Omstændigheder ikke skulde vidst, *foran* Indbydelsen. *Under* den stod de ikke; de kom med den i Haand og Mund, som de ærlige Danemænd, de er).

„Rigsdagsmand Sofus Høgsbro har i denne sin Stilling viist en Iver og Dygtighed i Folkelighedens og al god Friheds Tjeneste, som Dannemænd vist bør paaskjønne. Men han har gjort meer end det, da han for at kunne tjene Frihedens og Folkelighedens gode Sag har givet Slip paa et Levebrød og en Virksomhed, som han havde baade Lyst og Evner til, men som han tvungen af Omstændighederne ikke kunde forene med sin frie Stilling paa Rigsdagen. Det er derfor saa rimeligt, at Medborgere, der skjønne paa Høgsbros Værd og det Offer, han har bragt Sandheden og sin Samvittighed, forene sig om at understøtte ham, saalænge han intet andet Levebrød har.

Det følger af sig selv, at ingen Rigsdagsmand bør modtage Gunst og Gave, der gjør ham afhængig af andet end Sandheden og hans Samvittighed; saa det er kun dem, som i den Mening vil understøtte Høgsbros uafhængige Stilling, af hvem Bidrag ønskes“.

Da der ingen var tilstede hverken Nord eller Syd fra, saa tilbød jeg at skrive til Trojel, Hammer og Bunde Refslund, og saa sendte jeg dem jo Indbydelsen og meddelte dem Navnene paa de tolv Mænd og Historien, som jeg nu har fortalt den. Fra Trojel fik jeg en glædelig Tidende, som fortjente, ja som for dens Kyndinger, især for

Dem, kjære Høgsbro, synes mig at forpligte til Offentliggjørelse for alle danske Sjæle. Det er det smukke Træk, at Føringerne paa Vesterlandet, som Tak fordi De friede dem fra den væmmelige Værnepligt i Fredstid, skjød en efter Omstændighederne stor Sum sammen til en Kanonbaad. Fra Hammer og Refslund fik jeg ogsaa Bidrag til Deres Ære, og ikke til at beskjemme Dem, skjønt vi jo nok veed, at den Person, Folket siger, man ikke maa nævne i Julen, har sin Glæde af at gjøre Ære til Skam. Refslund er jo nemlig den eneste af fornævnte tre og ovennævnte tolv, fra hvem efter Rimelighed der kan være kommen nogen Indbydelse til Gram, og Refslund skriver, idet han sender mig Bidraget der Nord fra: „Det er jo visselig ingen stor Sum, men det bedste ved det er, at der ikke er een Skilling deriblandt, som ikke er givet med Glæde“. De kjender jo Bunde, kjære Høgsbro, og veed, at han er en sanddru Mand. Men der er ogsaa en sanddru Pen, som her skriver Dem Historien fra Ende til anden.

Men det er ikke nok med *Sanddruheden*, vi vil ogsaa have Ære af vor Gave. Thi det er en *Æres-Gave* baade for Modtageren og for Giverne. Ikke den Ære, som Øjeblikkets Blæksprutter kan oversprutte, men den varige Ære, som følger af, at Folket skjønner paa Folkelighedens og Frihedens Talsmænd.

Og hermed vil jeg henstille til Dem selv, kjære Høgsbro, om De anseer det for rettest at lade dette være en stille Sag imellem Dem og os, eller De, hvad jeg og flere helst gad set, lod Offentligheden gennem et af de faa Blade, der ikke er Folkeligheden fjendske, faae lidt at vide om, at i Danmarks sydligste Valgkreds, hvor Slesvigerne er saadan indblandede, at de hverken i den ene eller den anden Henseende kan udskilles, begynder Folkets Deeltagelse at vaagne for *Fredens Daad i Almeenhedens Tjeneste*. Gid det ske overalt i Danmark, saa faar vi en glædelig Jul.

Deres

Chr. Sfr. Ley.

Hermed sender jeg Dem 600 Rdl. Der kommer nok endnu lidt meer ind.

Til det høje Ministerium for Hertugdømmet Slesvig. (Udkast.)

27. December 1862.

Den højagtede Redaktion af Tidsskriftet „Slesvigske Provincial-efterretninger“ har, kort efter at jeg havde forladt min hidtilværende Stilling som Forstander for Rødding Højskole og taget Ophold her i Byen, opfordret mig til at skrive en udførlig Fræmstilling af det sidste slesvig-holstenske Oprørs Forberedelse, Udvikling og Undergang, især i civil og politisk Henseende, til Optagelse i nævnte Tidsskrift og tillige lovet at ville yde Bistand til Brugen af hidtil ubrugte Hjelpekilder. Denne Opfordring og dette Tilsagn var det mig en stor

Glæde at modtage, ti Opgaven syntes mig saa betydningsfuld og stemte saaledes med tidligere Studier og Ønsker, jeg oftere havde næret, men igjen opgivet som uiværksættelige, at et Forsøg paa dens Løsning ikke alene i og for sig maatte tiltale mig men tillige varig knytte mig til den Landsdel, hvor jeg var født, og for hvis Tilknytning til Moderlandet jeg i 12 Aar havde stræbt at arbejde, og som jeg kun højst ugerne havde forladt. Ikke desmindre har jeg dog ikke hidtil kunnet beslutte mig til at følge den hædrende Opfordring, da Arbejdet syntes mig foruden omfattende Undersøgelser og Kritik af en Mængde mundtlige, skriftlige og trykte Kilder at kræve en saadan Indsigt i meget forskjellige Forhold og Sjælstilstande og en saa stor historisk Fræmstillingsevne, at jeg dels ikke vidste, om jeg turde tiltro mig den fornødne Dygtighed og dels ikke kunde indse, hvorledes jeg derved blev i Stand til at erhverve mig det nødvendige til min Families Underhold. Men Bevidstheden om, at jeg først under selve Arbejdet kunde lære mine Kræfter at kende, og at en Samling af de nødvendige Materialier, inden endnu flere af de samtidige Vidner gik bort, allerede i og for sig vilde have stor Betydning for en senere Bearbejdelse, bragte mig ud over det første Hensyn, og i Henseende til det andet er det, jeg underdanigst vover at bede det høje Ministerium om at yde mig sin Understøttelse. Jeg har, efterat have opgivet min Stilling i Rødding, ikke andet at leve af end mine Diæter som Rigsdagsmand og maa altsaa for at underholde mine Kone og mine 6 Børn søge at fortjene det nødvendige ved aandeligt Arbejde. Vi er os vel bevidst, at det under Forholdene her i Landet paa denne Maade kun vil være os muligt at føre et tarveligt og nøjsomt Liv, men ikke engang dette vilde vi blive istand til ved det paagældende Arbejde i og for sig, ti, uagtet den lovede Betaling af 15 Rdl. for Arket og 500 særskilte Aftryk med Forlagsret til senere Oplag efter vore Forhold maa anses for meget gunstig, vil Arbejdet dog, hvis det skal have nogen sand og varig Betydning, kræve saa megen Tid, at Betalingen langt fra er tilstrækkelig, og navnlig vil jo det Aar, der vist omtrent vil gaa med til Indsamling af Materialierne, aldeles ikke give noget pekuniært Udbytte.

Da det høje Ministerium imidlertid vist endnu bedre end jeg formaar at se, hvor meget det hele Foretagende, naar det udføres nogenlunde tilfredsstillende, kan bidrage til en sandere Opfattelse af vort Fædrelands Forhold, vover jeg at haabe, at det ogsaa, forsaa vidt det ikke skulde kjende nogen dygtigere, der vilde paa tage sig det, vil yde mig den fornødne Hjælp. Det er en Selvfølge, at jeg er villig til at underkaste mig den fornødne Kontrol med Arbejdets Udførelse og at stille det indvundne Udbytte, hvis jeg ikke skulde blive istand til selv at offentliggjøre det, til Ministeriets Raadighed. Jeg skal ikke driste mig til at nævne nogen bestemt Sum, ti det høje Ministerium ved selv, hvormeget en saa talrig Familie kan behøve for at føre endog blot et nøjsomt Liv her i Byen, men jeg til-

lader mig at forsikre, at hvis det vilde sætte mig istand til at anvende al min Tid paa dette Arbejde, den undtagen, mit Sæde i Folketinget kræver, vilde det være mig en Samvittighedssag ogsaa at gøre det.

Underdanigst
Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Ley.

(Udkast.)
23. Februar 1863.

Kære Ley. De maa tykkes underlig om, at jeg slet ikke har besvaret Deres sidste brev af 18. jan. og maaske let tro, at jeg var misfornøjet dermed; men det er saa langt fra tilfældet, at jeg først ved det blev glædelig overrasket ved at fatte hele den smukke maade, hvorpaa planen til indsamlingen var lagt og gennemført. Flere venner, som jeg gjorde bekendt dermed, var af samme mening og vilde, at jeg ligesaa lidt skulde svare personlig, som givnerne vilde have personer nævnede i det hele forhold. En kort meget anerkjendende udtalelse fra offentlighedens synspunkt fandt sted i „Danmark“ og gik derfra gjennem alle provinsaviser uden nogen modsigelse, ligesom jeg ogsaa privat fra de forskjelligste sider har hørt bevidnelsen af glæde over et saa smukt træk af en valgkreds, over den takt, som man langt snarere kan vente af den menige mand end af de andre, over det liv, der saa kjendelig udmærker Vesterboerne fræm for Østerboerne o. s. v. Det var mig desuden bekendt, at der i „Danmark“ vilde komme en udførligere fræmstilling, som paa en maade kunde gjælde som en tak fra offentligheden, men en af bladets redaktører, som vilde sætte københavnsk snit paa den menig-mandige artikel, forkvaklede den saa, at forfatteren, N. I. Termansen, ikke, som han havde tænkt, vilde sende den til valgkredsen og endda var afskaaret fra at optage sin tanke gjennem et andet blad. Derved kom jeg noget i vildrede med, hvad jeg skulde gøre, ti jeg vilde gjerne, at min færd skulde svare noget til givneres. Da nu Beck rejste hjem, antog jeg, han vilde og kunde bringe det bedste vidnesbyrd om min og min kones inderlige taknemlighed og vort ønske om i gjerning at svare til de forventninger, man i kredsen havde om os, og som vi godt følte paalagde os forpligtelser, om end af den slags, der maa være lette at bære, fordi de have deres rod i et kjærligheds- og tillidsforhold, det mellem kredsen og os. Jeg følte, at en henvendelse fra mig til kredsen i sin helhed, saaledes at den kunde forelægges offentligheden, let vilde blive kold og fordringsfuld, og saaledes gik tiden, uden at jeg fik noget gjort. Dog er det muligt, at jeg endnu kan faa sind til at forsøge en saadan almindelig taksigelse, som jeg da vil sende Dem og overlade til Dem, om De vil, den skal sendes over til hver giver især gjennem dem, der i de enkelte kredse har forestaaet indsamlingen, da et saadant svar maaske ventes af folk derovre.

Den tid, som jeg ved vælgernes gavmildhed har faaet til min raadighed, har det været mig en glæde tildels at kunne anvende til valgkredsens tarv. Jeg har saaledes paa grundlag af de i indbydelsen til grandet i Gram fræsatte sidste punkter (oprettelsen af sogne- raad og kredsraad med egne embedsmænd, som man lod raade i alle landboforholdene) udviklet et bestemt forslag til ordning af forholdene i det blandede distrikt. Jeg har allerede følt mig for, hvad man i det slesvigske ministerium vilde sige dertil, men har just ikke faaet meget haab. Imidlertid, skal jeg, saa snart jeg bliver fuldkommen rask — jeg har nogle dage lidt af mavekrampe og saadant — optage sagen paany, og ved at forhandle med indenrigsministeren og den slesvigske minister undersøge, hvad der er muligt for tiden at udrette, hvis ellers noget. Ligeledes har jeg sat mig ind i det vigtige spørgsmaal, om de tilstødende grundejere eller staten ejer det tilslikkede land, og haaber at kunne hævde de førstes ret, hvad der efter min mening tillige er i statens velforstaaede interesse.

Endelig har jeg ogsaa begyndt at sætte mig nærmere ind i de skakkenborgsk fæsteforhold, især med hensyn til udstykningsretten, men er bleven afbrudt ved den nævnte sygdom.

Det er en glæde her i København at give sig af med sligt, ti man har alle mundtlige og skriftlige kilder til sin raadighed og er i stand til, saavidt ellers muligt, at komme tilbunds i sagerne, og jeg skal stræbe efter at kunne blive en værdig repræsentant for kredsen ikke blot i almindelighed men ogsaa saaledes, at jeg er istand til i de enkelte tilfælde at varetage dens særlige krav, saavidt de stemmer enten med ret eller billighed.

Iøvrigt har jeg grundet haab om understøttelse til at beskrive op- rørets historie, hvorved jeg vel maa træde i et vist forbindeligt forhold til regeringen, men dog, som jeg haaber, ikke noget andet, end at jeg kan hævde min personlige frihed, og hvis man ikke vil forsøge at lægge noget baand paa mig, let kan hæve det igen. Ved dette arbejde vil jeg ikke alene kunne være mit fædreland til nytte, men ogsaa forøge mine egne kundskaber i en retning, som kan være mig selv til gavn.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 8. Marts 1863.

Kjære Høgsbro! Det er en noget egen Maade, hvorpaa vi saaledes kom til at faa det „ægte danske Du“ sat istedet for det tyske „De“ i tiltalen til hinanden, det er vi jo saa kommen til for en „fejls“ skyld, fordi jeg ikke rigtig kan min grammatik. Men jeg har ellers intet imod hverken denne eller nogen anden forandring, der gaar i retning af det gode, gamle danske . . . .

Tak for de tilsendte nr. af „Fædrelandet“. Vi er forresten blevne saa fornemme, at vi nu holder „Frltd.“ selv. Pastor Hansen har op-

sagt „Berl. Tid.“ og taget „Frdlt.“ i stedet, vi er saa en h el d el, der har det med. Ogsaa „Danmark“ har vi i dette fjerdingaar, men finder, at det er for meget af det gode.

At nogen dansk Mand nu mere kan tro paa en f ellesforfatnings velsignelser efter at den holstenske st enderforsamling har udtalt sig som den gj or, synes hartad utrolig, men vi er jo vant til det utrolige. Hvilken indr ommelse mon Halls opfindsomhed nu vil indgive ham til Tysklands og de opr orske st enders tilfredsstillelse? De n ojes sandelig ikke med lidt. Rigsraadets indkaldelse im odeser jeg med fuldkommen ligegyldighed. Af denne forsamling kan jeg ikke faa i min tanke, at der kan komme nogetsomhelst andet ud end — vr ovl og vind. Den vil sandsynligvis aldrig drive det saa vidt, at den kan skaffe kaskjetmageren i Kolding o. a. den forlangte indf odsret, ikke at tale om, hvad der gaar ud over et formaal som dette. At Hertug Karl skal repr esentere den danske konge, regjering og folk ved brylluppet i England finder jeg ganske i sin Orden.

S et dig nu ikke selv et alt for h ojt maalt med hensyn til det begyndte arbejde, og husk paa Johannes M uller.

Jeg har endnu ikke v eret i R odding, men jeg har talt med Svejstrup, Schr oder og Nutzhorn i Vejen. De syntes alle at v ere meget indtagne af „Kr ugers forfatningsforslag“. Jeg har sandt at sige aldrig sat mig rigtig ind i det, men det som de efter Kr uger fremh evede, at det aller vigtigste var, at en f ellesforsamling havde hele bevillingsmyndigheden, det har aldrig gaaet op for mig. Hvad siger Du om det. Det forekommer mig, at naar det skal v ere saaledes, saa er resten ikke v erd at holde rigsdag og st enderforsamling for, men saa maa rigsraadet og de kommunale myndigheder (ialtfald udvidede) kunne v ere nok. — At det tyske og det danske skal v ere ligeberettiget i rigsraadet, det er naturligvis noget, der saavel som alt aandeligt er for Kr uger ingenting. Den f erste tur, jeg nu har at g ore, naar vejret vil tillade det, er til Egtved, for at se og optegne runerne paa den sten, man nylig har fundet sammesteds. Hils Profs. Thorsen, naar Du taler med ham, at jeg snart skal skrive ham til i den henseende.

Der kan naturligvis hverken v ere tale om pr aestedsforandring i skoleplanen saal enge Monrad, denne Jette i enhver aandelig retning, staar for styret, men det er dog godt, at der bliver talt derom. Sandheden kan naturligvis kun sejre gennem Kamp, men sejre vil den, og ingen kamp kan kæmpes forgj aves, der f ores  erlig og sindig med Gud for  je!

Din

Niels Jokum Termansen.

H ogsbro til Beck.

(Udkast.)
15. April 1863.

Tak, k ere Beck, fordi De lod mig have den forn ojelse, engang at kunne vise Dem en lille tjeneste. Jeg gik straks til Ploug, der lovede

at optage Deres stykke, men han havde i denne tid haft knap plads og vilde desuden føje et par ord til. Han fandt Deres fordringer i henseende til sprogfriheden moderate og havde, ligesom jeg, ikkun ubetimeligheden derimod. . . . (Noget længere hen i løbet af samtalen syntes han dog at fremhæve statens formynderskab over børnene paa en temmelig despotisk maade). Jeg skal gerne minde ham om hans løfte, hvis det skulde behøves. Har De ikke sat dato under stykket? Det kunde da bedst ses, hvor skylden laa, fordi det var kommet saa sent.

. . . .
 Hvad siger De og vore fælles venner om kundgørelsen af 30te marts? Jeg er veltilfreds med den, naar den maa blive efterfulgt af de nødvendige lovforslag for rigsraadet, og dette maa blive opløst, naar det ikke vil skikke sig.

Holstenerne flytte jo til maj, og jeg har underhaanden modtaget opfordring til at hjælpe med at skifte deres arkiv fra oprørstiden mellem Slesv. og Holsten, mellem København og Pløn. Jeg erklærede mig naturligtvis villig dertil og venter at komme dertil en af dagene.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 18. April 1863.

Kjære Høgsbro! Ifølge dit løfte af 27. marts havde jeg ventet brev fra dig med udtalelse om de seneste politiske tildragelser. Jeg har længe været i uvished, om jeg skulde søge at faa et møde istand for at drøfte det spørgsmaal, om man her skulde tiltræde Kasinomødets beslutninger eller ej. Og jeg er bleven endnu mere tvivlrædig siden regjeringsforanstaltningen af 30. marts, som jeg endnu mindre ved, hvad jeg skal gøre ved. Kasino-beslutningerne ere dog, naar de bliver bragte i en form og stil, saa det er nogenlunde mulig for lægfolk at forstaa, hvad der menes dermed, af den beskaffenhed, at enhver dansk mand kan underskrive dem; om derimod regjeringens artikler er af den beskaffenhed, at de kan afgive nogen grund til glæde for danske hjerter, det staaer tvivlsom for mig. Jeg kan ikke glæde mig ved nogen af dem; kun det i indledningen udtalte ord, hvori man siger, at fællesforfatningen er opgiven, er vel glædelig i og for sig, men det er jo dog kun halv grund til glæde, naar man ikke tillige kan glæde sig over det, der saa er tilsigtet. Vil ikke disse forholdsregler, der langtfra tilsigte at gjøre rent skjel, vedblive at vedligeholde kjævlet og vrøvlet.

D. Eiler skrev til mig igaar i anledning af, at jeg hos forskellige mænd i østereggen havde forespurgt mig, om det var nyttigt at afholde et møde eller ej, at han havde været tilstede i Kolding ved et forberedende møde, hvor det var vedtaget: 1. at tiltræde Kasino-beslutningerne, og 2. bede rigsraadet om at støtte regjeringen paa den begyndte bane. Han kunde kun tiltræde det sidste punkt, fordi deri

laa en anerkjendelse til regjeringen, derimod ikke det første. Det er ham og mange flere nok, at personerne Hall, Monrad, Lehmann faar tillids stemmer i ny og næ, hvad der gaar over dette, er af det onde . . .

Din hengivne

Niels Jokum Termansen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 6. Juni 1863.

Kjære Høgsbro! . . . Navnlig har jeg i dette foraar følt mig meget svag baade sjælelig og legemlig, skjønt jeg ikke har været, hvad man sædvanlig forstaaer ved at være syg. „Stort det ikke duer, som i en skjærsilds luer, ej lutres men forgaar“. Dette Ord har saa tit klinget for mig baade gennem min ungdom og manddoms trange kaar. Thi det er jo vor tro, at prøvemesteren selv sidder ved smeltediglen og lader os ikke overgives til troløse haandlangere. Men dog kan det tilsidst ikke undgaaes, at den busk eller det træ, der uafsladelig er udsat for den bidende nordvest, jo kommer til at bære mærke deraf i sin vækst. Ogsaa Du staaer ikke længere i det hyggelige læ, som dog har velsignet dine tidligere dage. Ganske vist var det koldt, bitterlig koldt herovre til sidst, men det var dog ikke let for mig, som du ved, at gjøre mig fortrolig med tanken om din omplantning, især da jeg havde en levende følelse af, at det udenfor Rødding ikke vilde blive ganske let for dig at finde den plet, hvor Du paany kunde fæste rod og trives. At det ikke, trods Din store forkjærlighed for det politiske, vilde blive let for Dig der at faa fast stade, det havde min erfaring ved rigsdagen overbevist mig om. Og det er nok muligt, at det lys, hvori ved den noget dunkle umiddelbare følelse de saakaldte partiførere snart kom til at staa for mig, vil dog være den samme, hvori Du efterhaanden af erfaring og med dit klare forstandsblik vil komme til at se dem og deres færd. Jeg var imidlertid saa inderlig glad ved det tilbud, som Du fik fra det slesvigske ministerium. En stilling som den, hvori man uden næringsssorg kunde sysselsætte sig med et *enkelt* arbejde og tilmed et litterært og historisk arbejde, har altid staaet for mig som en lykke. Imidlertid maa det rigtignok være uhyggelig at erfare, at dette ministerium paa den maade trækker sagen i langdrag, at det ikke efter flere maaneders forløb engang kan give en besked. Jeg kan forstaa, at Juels bortrejse maa være et smerteligt tab for Dig. Jeg synes virkelig, at det er det for mere end Dig. Til hvem skal nu de, der har noget at andrage i dette ministerium, henvende sig. Regensburg staaer jo alt paa et lidt højere trin. Hos Juel følte man sig saa snart hjemme.

At Hasle ikke kunde blive i Danmarks redaktion, det stod allerede klart for mig, da jeg rejste fra København. Hils ham fra mig ved lejlighed.

Ja den glæde blev da ikke mig til del at samles med dem, jeg helst vilde, d. 5. Juni, saa jeg er ikke blandt dem, som du behøver

at fristes til at misunde. Jeg tog mod indbydelsen med glæde, og under mit daglige slid begyndte jeg at gaa og sanke sammen paa de tanker, som jeg vilde tolke derovre. Jeg vidste nok, at der paatænkedes en fest i Eskelund, et skrabsammen af 2 gange 12 forskellige personer indbød dertil. H. Jensen og hans søn var i spidsen. Pastor Krarup blev indbudt og ligeledes Pastor Hansen og bedt om at tale. Da henvendte mine venner eller en del af dem, thi andre erklærede, at de fulgte mig, hvorhen jeg drog, en anmodning til mig om endelig at komme til Eskelund, jeg vred mig derved men turde ikke afvise anmodningen, der efterhaanden antog præget af en fordring. Jeg besluttede da at ofre min egen festglæde for, hvad jeg rigtignok tror er en urigtig fordring, men hvad jeg næppe kunde faa dem fra, nemlig at det var en pligt for mig at møde. Krarup talte først om grundlovens og frihedens goder i almindelighed og om vor kamp med tysken og udbragte et leve for gamle Danmark. Jeg talte dernæst om folkelivets foraarsdag gjenoprunden efter den lange vinter og dvælede da især ved de Ord „frit at tænke, tro og tale, det er danskens gamle ret“, idet jeg søgte at vise, hvor urimelig uretfærdig og stik imod de danskes naturlige tankegang og hjertelag, troes- og samvittighedstvungen var, og hvor skadelig den havde virket ind baade paa det enkelte menneskes og vort hele folks aandelige liv, og at det var især den, vi kunde takke for, at tysken havde vundet saa meget raaderum hos os herhjemme og navnlig det værste af alt, det at en stor del af Sønderjyllands beboere var blevne fremmedgjorte for deres eget folkeliv, fordi at under ufriheden og tvangen er det andres tanker om et folks vel, der bliver det paanødt, men at med frihed til at tænke, tro og tale kommer dets egen aand til orde, og dets eget hjerteslag bliver aabenbar og kan komme til sin ret — og udbragte et leve for grundloven. Pastor Hansen talte derpaa om Skandinavien, Skolelærer Simon Jørgensen om det sande folkeliv, idet han søgte at vise, hvorledes alle havde til-egnet sig Vorherres ord i tidens morgenstund: „gjører eder Jorden underdanig“ men paa højst forskjellig maade. Pastor Krarup holdt saa en ypperlig tale om Holger Danske, hvor han gik ud fra fortællingen om besøget hos ham under Kronborg slot og hans løfte at komme, naar Danmark var i nød. En glæde fik jeg til at hjælpe paa savnet af Rødding, og det var, at jeg fik min kone med. Da talerne var tilende, gik vi hjem og havde en dejlig spadseretur gennem Estrupskov. Jeg kunde ikke lade være at lade tanken vandre til Rødding og den skønne dag, vi havde der ifjor d. 5. Da talte vi om jer, at jeres tanker vistnok mødte vores paa samme sted, og at Kjøbenhavns glimrende grundlovsfest vel ikke vilde virke stort andet paa jer end gjøre mindet om „præstens skov“ end mere levende.

Nu er den 5. Juni saaledes forbi, og Bille vil jo naturligvis lade festerne og talerne marsjere op i sit blad med lysere eller mørkere farver, alt eftersom de har behaget eller mishaget denne litterære pascha. Du har jo sandsynligvis tiet hel og holden denne dag, og jeg har talt i en krog for nogle ganske enkelte, der maaske har

hjembragt et lille indtryk deraf. Enhver er nu gaaet til sit igjen, gid den gode gamle danske aand maa følge og styrke os hver i sin strid og sin møje. Den rører sig vel ikke altid højest i dem, der raabe og den dag igaar har raabt højest, men boer maaske hjemligst tilhuse der, hvor skraalerne vilde sige „disse er der ikke noget ved“, men som det engang maaske med ret og glæde vil komme til at hedde om „o hvilke høje Sjæle boer i det lave her“. Gud lade os findes blandt disses tal.

Det er dog en stor glæde, at Grundtvig bliver ved at være saa rask, og det er tillige saa godt, at han har en kone som fru Grundtvig. Kan end din kone, som jeg godt kan forstaa, ikke blive hjemme i det københavnske liv, der er dog et hus, hvor hun ikke kan føle sig fremmed.

. . . . Du ser, at jeg ved det meget arbejde og indskrænkede tid tit bliver sluddervorn med min skrift, blot jeg ikke bliver det i saa meget andet.

Lev vel! Din ven

Niels Jokum Termansen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 23. Aug. 1863.

Kjære Høgsbro! At ministeriet har indskrænket sin bevilling til 300 rdl., havde jeg allerede seet og harmet mig over, inden dit sidste brev naaede mig. Jeg deler ganske dine følelser, og jeg synes, at det havde været smukkere, om Juel selv havde gaaet til Regenburg end raadt dig dertil, det var ham, der fik dig til at begynde, og ham, man var berettiget til at stole paa. Det er tilvisse ikke venlige udsigter, der under disse omstændigheder maa stille sig frem for dit blik mod fremtiden. Jeg vilde dybt beklage, om du blev nødt til at søge præstekald „for ikke at sulte ihjel“ og de stillinger, som partierne i rigsdagen raade over: rigsraad, statsrevisor, har de mere end kandidater nok til i deres egne „tro“; dog Vorherre kan aabne vej, hvor vi ingen kan øjne . . . . Hvad der har glædet mig i den senere tid er, at „Dagbladet“ og „Fædrelandet“ synes at komme i et sandere forhold til hinanden. Mon dette ikke skulde hjælpe Ploug til at bryde lidt mer med den københavnske betragtning af vore samfundsforhold. Det maa dog være en plage for en mand at trælle under et saadant aag.

Endnu engang hilsen og tak fra eders

N. J. Termansen.

Sigfred Ley til Høgsbro.

Visby, 1. Septbr. 1863.

Kjære Høgsbro. . . . . Hvad Deres Forslag om Friheds- og Ligheds-Foreninger angaar, da veed De jo, vi er enige med Dem, og det skal inderlig glæde os at see Dem som aabenlys Deeltager i vor Bestræbelse for Frihed og Lighed i Slesvig. Men Sammenblandingen af

dette med Bevarelsen af Kongerigets Frihed og Lighed synes os netop at kunne føre til den sidstes Tilbagegang. Forresten tror jeg nok, at hvis nogen ret kunde tale Folkefrihedens Sag i Ringkjøbing og Ribe Amter, saa vilde det kunne gjøre Gavn, og jeg stiller mig i den Henseende til Disposition i Ribe Amts søndre Deel — hvis De kan bruge mig . . . .

Deres

Chr. Sfr. Ley.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 4. Septbr. 1863.

Kjære Høgsbro! . . . . Der er vistnok noget mere forhaabning om, at du kan blive valgt til rigsraad ved almindelig valg end forrige gang, da hele tinget skulde vælge en enkelt. Det vilde jo vist være let baade for Winther og I. A. Hansen at faa dig valgt, men sagen er, de har deres „fuldtro“, som først skal vælges, og saa kunde de begge vel nok ønske dig valgt ved en side, det vil sige, af dem, som de ikke saadan har befaling over, men som dog hører nærmest til venstre. At du kan gøre regning paa min stemme og hjælp dertil, haaber jeg ikke, du tvivler paa, men du ved jo godt, hvor vidt eller rettere hvor kort min indflydelse naar. Det værste er, at som jeg ser sagen, saa skal det være den samme lille kreds, der skulde vælge baade J. Jensen og dig. Om mig er der ikke tale. Hvis der ellers ikke kommer en anderledes rejsning i folket i politisk og i det hele i aandlig henseende, end der for tiden finder sted, tror jeg ikke, at de foreninger, du omtaler, vil udrette stort navnlig hos de adstadige beboere af Ribe Amts valgkredse. *Foreninger maa samle sig af trang til forening*, det nytter ellers lidt at samle foreninger.

Du kan maaske neppe forestille dig, hvor knugende tungt det falder mig nu, da dagene nærmer sig til det kirkelige møde med Grundtvig paa hans 80ende aarsdag, hvor han som til afsked vil udtale sit store blik paa kirkens nutid og fremtid. Men jeg maa og skal kvæle længselen og blive, hvor jeg er. En uheldigere tid kunde aldrig for mig og vist for mange bønder være bleven fastsat til dette møde. Hele min avl af vaarsæd staar høstet paa marken og skal netop i denne uge samles, hvis det bliver gunstigere vejr, i stakke, da jeg intet kan faa i hus, og til at lede dette arbejde og sætte stakkene kan jeg ikke faa et eneste menneske, i hvis haand jeg tør betro det. Rug-sæden skal forberedes og nu mulig begyndes, da jeg jo maatte være færdig, til jeg *skal* rejse derover først i Oktober.

Nu har jeg en bøn til dig, som du ikke maa afslaa; vil du ikke være referent for mig og om mulig straks, naar mødet er sluttet, tage en aften eller morgentime til saa udførlig, som det er dig mulig, at give mig et billede af, hvad der er sket, og hvad der er talt, Grundtvigs tale naturligvis fornemmelig. De af mine venner herfra, som rejser, faar vist et dybt men dunkelt indtryk deraf, som de bedre kan glæde dem selv ved i det stille end give andre en klar

meddelelse af. Mine øvrige københavnske venner kan jeg forestille mig faar andet at bestille i selve dagene og bagefter andre, der staar dem nærmere end jeg, at skrive til derom. . . .

Jeres

N. J. Termansen.

Cornelius Appel til Høgsbro.

Tønder, 4. Septbr. 1863.

Kjære Høgsbro. . . . Altsaa: *almindelig Valgret og fuld constitutional Myndighed*. Maa jeg spørge, skal denne constitutionelle Myndighed gives Slesvig i dets Særlighed eller først, naar det er gaaet ind paa at have Fællesrepræsentation med Kongeriget? eller dog paa en Maade incorporeret? Overhoved saa veed De jo nok, at vi Klosterbrødre seer meer paa Frihedens Goder selv end paa dens Former, og vi have med al vor Tale om Embedsstaten dog den Tro, at der ad Styrelsesvejen kan gives og vil blive givet grumme megen Frihed, netop af den allerbedste Art. Vi ere langt fra at være saadanne Partimænd som Politikerne i Kongeriget. Vi ville seire med gode Ord og Grunde og opnaae at vække Almeenaanden baade hos den ene og den anden, Embedsmændene med; men I derovre ville formeget frem ved Stemmehevervninger og seire ved Majoritet. Ja det er svært, hvor Partiaanden er udviklet. Man levner ikke sin Modstander Ære for 4 Sk. Saaledes er det ikke hos os, ikke at vi jo ogsaa har Partier (Dansk og Tysk); men Kampen mellem Embedspartiet og Folkepartiet i Kongerigets Forstand have vi jo slet ikke saaledes, og derfor troer jeg, at en sønderjydske Folkeforening vilde blive indhvirvlet paa et fremmed Omraade, hvis den strax kom i en inderlig Forbindelse med de kongerigske. Jeg troer, at vi herovre i Sønderjylland lettere kan holde Øjnene aabne for de større folkelige Hensyn og ere ikke saa meget udsatte for at fortabes i Majoriseringsvæsenet, naar vi for det første holde os lidt for os selv. Vi vil som hidtil arbejde for Slesvigs Frihed, vil advare imod, at Slesvigerne enten med Vold eller med List drages ind i fuldstændig Forfatningsfællesskab med Kongeriget og vil idethele et ærligt Forsøg paa gennem borgerlig Frihed at søge et Forligelsesmaal mellem de stedlige Lejre. En inderlig og fuldstændig Tilknytning til Kongeriget er naturligvis vort Haab og Maal, men Ærlighed og Aabenhed skal være Vejen. . . .

Deres hengivne

C. Appel.

Høgsbro til Sigfred Ley.

(Udkast.)

11. Septbr. 1863.

. . . . Desværre frygter jeg efter Appels brev, at vi, hvor enige vi er om maalet, endnu ikke kan blive enige om midlerne; men jeg haaber, at det gode forhold mellem os maa kunne bevares, om end

ordene vil komme til at falde noget skarpe. Vi har jo før set, at det er os umuligt at skjelne mellem manden og hans meninger. . . . Ja, tak skal baade De og de andre venner have for den deltagelse, De vise mig. Det er min trøst, naar jeg tilføjes skuffelser og krænkelser, hvor jeg ikke ventede det, naar min gjerning i frihedens tjeneste miskjendes og ringeagtes, ja bespottes af dem, der vil gælde for frihedens venner og talsmænd. Men jeg er jo ikke den første, der maa lide for sandheds skyld, og hvad er mine lidelser mod saa mange andres. Og, Gud være lovet, sandheden har ogsaa nu tildags overalt mange venner. Det vil vist glæde Dem at høre, at Fru Grundtvig forleden tilbød min kone (i min fraværelse), fra den gamle, at vor lille Svend (8 aar gl.) maatte læse frit sammen med hans søn Frederik (9 aar gl.), for hvem han nu har antaget en cand. theol. Jacobsen til huslærer. Det har længe ligget tungt paa mig, hvorledes jeg skulde faa ham undervist saaledes, som han har lyst og evner til. Grundtvig og hans kone viser os i det hele en sjelden velvillie, og jeg har da nu ogsaa straks efter vort barns fødsel løst sognebaand til ham. Er jeg end ikke ganske enig med ham i den egentlige kirkelige anskuelse, kjender jeg dog ingen af byens geistlige, med hvem jeg er saa enig som med ham, og, saavidt jeg kan se, er forskjellen nok egentlig kun den, at han er digter og jeg ikke.

Sigfred Ley til Høgsbro.

Visby, 15. Septbr. 1863.

Kjære Høgsbro. . . . Hvorledes Becks og mit Brev kunde bringe Dem til at tro, at De stod i et nærmere Forhold til Klosterbrødrene, end det nu ved Appels Brev viser sig for Dem, at Tilfældet er, forstaar jeg ikke. Thi „Midlerne“, som vi ansee for de rette til at naae „Frihed og Lighed i Slesvig“, har vi jo alle saa klart udtalt os om, at der i den Henseende ingen Misforstaaelser kunde finde Sted. Det er de samme, som De vel har seet Tscherning i Nørrejylland Tidende nu har vedkjendt sig. . . .

Om en „Folkeforening i Ribe Amts søndre Deel“ synes jeg grumme godt — men hvorledes skal man dog tage fat paa denne Ting? En Forening for „Kirkelig Frihed“, ja, der vil jeg af Hjærtens Grund være med, men den maa vist begynde i andre Egne af Landet, i Sjælland og Fyn.

Man vil have Regensburg ind i Ministeriet — det er rimeligt nok. Men at De ønsker det „for at man engang kunde faae at vide, hvad han egentlig vil“ — det synes mig meget urimelig. De kan jo see paa de Angelske Præster, hvad Regensburg vil: banke Danskheden ind i Folk. . . .

Deres

Chr. Sfr. Ley.

Høgsbro til sin Hustru.

Rejsby, 8. Oktbr. 1863.

Kære Hustru. . . . I Bovlund gik det varmt til fra 3 om eftermiddagen til 12 om natten. Jeg stod i mine anskuelser midt imellem Schrøder—Nutzhorn (Svejstrup kunde ikke komme), og Knudsen—Appel—Ley—Beck og maatte derfor modtage og uddele slag til begge sider. Schrøder vilde kun, at der skulde tales om danskhed, Klosterbrødrene vilde have sprogfrihed straks, jeg først en fri valglov med tilsvarende fri forfatning. . . .

D. 6. Oktbr. holdt jeg møde med vælgerne. De smaa kongefester omkring i sognene holdt mange tilbage. Dog kom der en del, men jeg var forstemt og kunde ikke ret komme i aande. Vælgerne syntes dog at være tilfredse med mig. Vi holdt et lille selskab i kroen, hvor din skaal blev drukket med megen ære af Knudsen, Beck og Ley. — Blandt mange andre udbragte jeg en skaal for gl. Grundtvig, som hilsedes med levende hurra.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 18. Oktbr. 1863.

Kjære Høgsbro. . . . Da vi rejste hjem, hørte vi om den ny forfatning for Danmark-Slesvig, hvis indhold dog holdes saa hemmelig, som om *det* gjaldt statens vel. Det staar nu for mig som et stort spørgsmaal, om statens vel virkelig fremmes ved dens aabenbarelse og træden i kraft. Som medlem af rigsrådet vilde jeg vel betænke mig paa at sige „nej“ til, hvad der vel som „rigsråd“ maa siges at være en forbedring, men kommer man til rigsdagen og vil have os til at overgive vor myndighed til det, saa haaber jeg, at vi alle som én siger nej. Det kan vel ikke ikke betvivles, at det, der ligger i baggrunden, er det Hallske ministeriums yndlingstanke ved hjælp af nationalitetsfølelsen at slaa friheden ihjel eller dog indskrænke den, saa at den faar ringe betydning. Ploug har forresten talt forstandig nok om den ting, men naar det bliver til alvor, saa lader Ploug nok den imødekommene, hvortil han raader, gaa saa vidt, som ministeriet forlanger det. Tschernings tale ved første behandling synes jeg var sunde og betænksomme ord, skjøndt de vidnede om hans sædvanlige modløshed ligeoverfor danskhedens livsopgave og kampen derfor.

Skriv mig snart til og vær venligst hilset fra min kone og din Ven
Niels Jokum Termansen.

Høgsbro til „Foreningen for Frihed i Folkekirken“.

Vesterbro, 22. Novbr. 1863.

Til bestyrelsen for „foreningen for frihed i folkekirken“. Allerede i længere tid er jeg dels af rigsdagsmænd af bondestanden, dels af skolelærere bleven opmuntret til at indbringe et lovforslag om foran-

dring i sognepræstens stilling til fattig- og skolevæsenet, saaledes at sognene ikke var nødte til at lægge disse sager i præsternes haand, men fik den frihed, grundlovens § 96 tilsiger dem, selvstændig at maatte styre deres anliggender under statens tilsyn, og jeg tvivler ikke om, at et forslag i den retning vil blive modtaget med velvillie af rigsdagens flerhed. Jeg har, som jeg i den slags sager plejer, talt med gamle Grundtvig derom, og han billiger fuldkommen grundtanken, som jeg senere har udført i et bestemt forslag. Hvis jeg beslutter mig til at forelægge det paa næste rigsdag, vilde rimeligvis flere sætte det i forbindelse med mit forhold til den kirkelige forening, og alene af denne grund kunde jeg ønske forud at høre bestyrelsens mening derom. Men hertil kommer, at jeg ved nærmere at overveje, paa hvad maade vort formaal skulde føres ind i lovgivningen, er bleven af den formening, at ogsaa denne side af de kirkelige forhold, udskillelsen af *sogn* og *menighed*, tildels maa tages med, for at vi kan vente, at rigsdagen vil gaa ind paa et friere forhold mellem præst og menighed. Jo mere nemlig præsten er knyttet til sognet, des mere vil dette gøre Krav paa ham, og des vanskeligere vil det f. eks. være at indskrænke indflydelsen paa valget af ham til den folkekirkelige del deraf eller endog til den virkelige menighed. Jeg tror, at fremlæggelsen af dette forslag som et, der billiges af foreningen, samtidig med det om fripræster tillige vil have den gavnlige følge endmere at klare for rigsdagen og for sogneboerne, at det, vi vil, ikke paa nogen maade er noget præsteherre-dømme, men fuld og sand aandelig frihed. . . .

Ærbødigst

Sofus Høgsbro.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 2. Decbr. 1863.

Kjære Høgsbro! Siden jeg modtog dit sidste brev, hvilken forandring i vort fædreland! Om det er det, der har gjort, at det kom til at vare saa længe, inden jeg kom til at svare, eller det er min egen stillings travlhed eller begge dele kan jeg næsten ikke sige, men den sidste tid har rigtignok været en hvirvel, der har bevæget tanken rundt i alle retninger og dog om et fælles midtpunkt: „kongens død“. For mig kom budskabet som et lyn fra den klare himmel, jeg vidste ej engang, at han havde været syg: Hvem kan udgranske Herrens vej! Hvilket forunderlig sammenstød: fællesforfatning og Kristian den niende! Hvilken underlig stilling staa nu vi i, der ikke kan glæde os ved denne forfatning og dog atter næsten var bange for, at Kristian ikke skulde have skrevet den under, men faaet et tysk-absolutistisk ministerium sammensat. Saaledes var min stilling idetmindste. Jeg kan ikke være med at takke for den underskrift, han satte under den ny grundlov, og dog tror jeg, den i dette øjeblik er et gode: som fællesforfatning. Nu er der da vist ikke mindste udsigt til at undgaa krig, da det sagtens er Bismarcks plan at bruge Augustenborgeren til at henvende

Tysklands opmærksomhed fra hans indre omvæltningsplaner og ved samme selv at vinde Kielerhavn og Slesvig, naar han har sin preussiske, despotiske kejserstat færdig. Det vil da sige, hvis det ikke lykkes dronning Louises hof herhjemme at faa en tysk-absolutistisk helstat istand, der ad en omvej fører til samme maal. Mit eneste haab og eneste trøst er den gamle tro: at „end lever den gamle af dage“. Thi jeg anser hjælpen fra Sverrig for meget usikker navnlig ved det forandrede kongeskifte, og Frankrig og England venter jeg intet andet af end et par noter i det højeste og mæglingsforslag, hvorved der lægges an paa at trykke den svagere part. Forresten lader de os skjønne os selv ligesom Polen.

Jeg maa dernæst aflægge dig min hjerteligste tak, fordi du har tænkt paa et pengelaan til mig, i nød skal man kende sine venner! Men jeg har aldeles opgivet tanken at købe bygningsmaterialer indtil foraaaret, til det klarer sig, om det er muligt at faa bygget til sommer. Faar vi krig, saa er det umuligt her paa denne egn, hvor vi kommer til at lide under den fjendtlige hærs besættelse og tryk, i hvis tjeneste alle vore kræfter da maa ofres. Det er mig det haardeste at tænke paa, dette at være trælbonde for tyske soldater. Hvor deres lod er herlig derimod, der kaares til at kæmpe mod dem, det blev efter min inderlige bøn min lod sidste gang, denne gang faar jeg kun de værste kaar.

Jeg har ikke faaet samlet endnu nogen til medlem af den kirkelige forening. At jeg selv er medlem, er en selvfølge, jeg venter dog enkelte flere herfra, men den sidste tids spænding og uro har her næsten trængt alt andet tilside. Jeg kan tiltræde dit sidste forslag om præstens udelukkelse fra fattig- og skolesager, naar det bliver tilladt at vælge ham til sogneforstander, som vel ogsaa er din mening med dit noget uklare første stykke af forslaget. Men der bliver vist andet at slaas med paa den næste rigsdag. Fællesforfatningens overgang til ogsaa at være landsdelenes repræsentation vil jo nok komme for og valget stillet os imellem at sige ja eller at udraabes for landsforræddere. Det er unægteligt et mesterstykke af Halls snildhed. Med hensyn til Røddingmødet kan jeg ikke give dig noget referat, der kan være dig til nogen nytte, men der er taget referat af talerne paa stedet, og jeg vidste ikke andet, end det var bekendtgjort, men Schrøder sagde, at de havde ikke haft tid til at faa det istand. Jeg tænker, at de sender det til „Folkekirken“, hvis det udkommer. Min egen stilling er ellers som sædvanlig. Fra min kone og mig selv sendes din kone og dig de venligste hilsener.

Din Ven

Niels Jokum Termansen.

Jeg behøver vel ikke at sige, at jeg længes efter at høre din opfattelse af vor stilling.

Høgsbro til Sigfred Ley.

7. Decbr. 1863.

Kære Ley. Under de nuværende farer for kongerigets frihed har jeg lyst til at henvende mig til Dem som „klosterbrødrenes pave“ for at sige Dem min opfattelse af stillingen og høre Deres. Som De har set, er det lykkedes ministeriet at faa den ny fællesforfatning vedtaget, uagtet det og udvalget højtidelig og ofte bebudede, at deres valglov skulde træde istedet for rigsdagens og stænderforsamlingens. Taubers forespørgsel til os i Boulund gennem R. Hansen og Schrøder var altsaa i god og *mærkelig* overensstemmelse med ministeriets og „Fædrld.“s ny politik; ti der er ikke længer tvivl om, efter alt hvad jeg offentlig og privat har hørt, at det er planen ved en kong. kundg. at oktrojere rigsraadets ny valglov ogsaa som gældende for de særlige anliggender i Slesvig, uden at udskrive ny valg i de udtraadtes sted. Naar det vil ske, vil jo bero paa omstændighederne, men ihvert fald inden stændernes ordentlige sammenkomst om 3 aar. Kunde man saa bevæge rigsdagen og dens vælgere til at tage rigsraadets valglov istedet for sin egen, fik vi kun een forsamling, der gav love i 2 kamre, folke- og landsting, om de fælles anliggender efter grundloven af 18. november og om de særlige i 2 særskilte afdelinger og hver af dem igjen i 2 kamre, efter kongerigets grundlov af 5. Juni i sin lemlæstede skikkelse og efter hertugdømmets forfatningslov af 17. febr. 54. Derved vilde altsaa Slesvigs særlige forfatning blive den samme som hidtil, og for saa vidt altsaa ikke inkorporeres, men, idet dets repræsentanter valgtes efter en folkeligere valglov, vilde de staa i et nærmere forhold til befolkningen, og ved at sidde sammen med kongerigets folkevalgte repræsentanter i de fælles anliggender og samles i København, selv i de særlige anliggender, vilde de forhaabentlig paavirkede saa meget af den danske betragning af tingene, at Sydslesvigernes seperatistiske ønsker kunde holdes i tømme, og Slesvig saaledes knyttet langt fastere til kongeriget end hidtil. Dette er det, man vil vinde med hensyn til Slesvig, og som stilles op for det danske folk som den store fordel af den ny forfatning, som det, hvorved den skal virkeliggøre den tanke, der laa til grund for Danmarks riges grundlov af 5. Juni, men som aldrig kom til udførelse. Kan man vinde saa meget, maa man ikke betænke sig paa at ofre lidt af valgloven, nemlig landstingets valglov, som alle er enige om er bygget paa et urigtigt grundlag, valgharheds- i stedet for valgrets-census, og som, istedet for at være en modvægt mod folketinget, truer med at blive et tillæg til det. Den almindelige valgret faar jo sin ret i folketinget, og det saa fuldstændig, at man i saa vigtige anliggender som de fælles endog maa finde sig i, at dets bevillingsmagt deles lige med landstinget. Den, der ikke kan gøre disse smaa ofre for at vinde Slesvig, viser ikke den resignation, som det er pligt for enhver fædrelandskærlig mand at vise i et saa faretruende øjeblik som det nærværende, ja arbejder i den grad

fædrelandets fjender i hænderne, at han med eller mod sin villie bliver „en fædrelands forræder“.

Dette er den fælde, som er opstillet for det danske folk, og som Slesvigerne skal opmuntre det til at gaa ind i. Lader folket sig bedaare af slangetalen, er det fortabt, og ikke blot det, men Sydslesvigerne med.

Det offer, der forlanges, er nemlig ikke mindre end befolkningens underkastelse under embeds- og pengemændenes uindskrænkede magt, saavel i kongeriget som i hertugdømmet, og paa den maade kan Sydslesvigerne ikke vindes men kun bortstødes. Den ny landstingsvalglov lægger jo samtlige valg i ministeriets (gjennem kongevalg), proprietærernes (gjn. 200 rdl. skat) og embedsmændenes (gjn. 1200 rdl. indtægt) hænder, og dette landsting gjøres fuldkommen sideordnet med folketinget. Skulde dette have en egen mening, er det umuligt at sætte den igjennem ligeoverfor ministeriets og landstingets forenede modstand. Folketingets hele magt indskrænkes til et blot „nej“, et veto mod lovene i deres helhed, og dette vil i virkeligheden ikke have meget at sige. Og hertil kommer, at det ny folketing langtfra vil blive sammensat som det gamle. Naar det skal tale med om finans- og krigs- og udenrigssager, og der skal tales tysk i det, vil embedsmændenes raab om „dygtighed“, „sagkundskab“ o. s. v. hos repræsentanterne lyde i mange gange forstærket kor og gøre det endnu vanskeligere for den menige mand at komme ind deri. Dets fleste pladser vil endnu mere end hidtil fyldes af afhængige embedsmænd, forfængelige eller vindesyge proprietærer og hovmodige pengemænd, og den folkelige røst vil ikke blive synderlig mere paaagtet, end tilfældet hidtil har været i rigsraadet; folkeoplysning, kirkelig frihed, personlig og kommunal selvstændighed vil trænges tilbage; den fremmede dannelse, den raa pengemagt og alskens egennytte vil brede sig paa højsædet, og om Slesvig vil det gamle ord gælde: „vil du ikke, saa skal du“, indtil dets afmagt, men for silde, bliver klar. Den hele repræsentation af befolkningen bliver et skin, ikke synderlig bedre end den franske, og den hele tilstand maa enten blive til sandhed ved, at befolkningen undertrykkes, eller føre til et voldsomt gjenembrud af de i dybet lænkede folkekrafter som i Paris 1848.

Men hvor skal hjælpen søges derimod? Ministeriet gaar haand i haand med „Dgbltd.“ og „Fædr.“ og deres eftersnakkeri, det er: med hele landets offentlige mening. Embedsstanden, den verdslige og geistlige, den militære og civile, er dets redebonne haandlanger rundt omkring i landet, studenterne dets trompetblæsere, og pengemændene — godsejerne saavel som købmænd og fabrikanter — deres trofaste forbundne. Den egentlige befolkning har kun faa og svage talsmænd. Hvis ikke gud raader over folkets ret, er der kun ringe haab. Men det er saa meget desmere hver folkemands pligt at gøre sit yderste. Skulde „Klosterbrødrene“ endnu ikke finde, at der var vigtigere formaal at arbejde for end nogle frihedssmuler fra den naadige herres bord? Skulde de ikke finde, at tiden var kommen til at udtale sig for „Dan-

marks riges grundlov“ som lov for fællesforfatningen indtil Ejderen og for dens valglov til de særlige anliggender? Jeg frygter da, at Juels og Krügers og Flors og Skaus slesvigske talemaader vil blive tagne for den tro slesvigske befolknings enstemmige mening, og den kongerigske befolknings stilling gøres endnu vanskeligere og mere fortvivlet. Dette maa De betænke. Hvad mig angaar: Min stilling er den samme som i Løgumkloster for 3 aar siden. Jeg holder paa frihed og Slesvig som uadskillelige. Byder man mig kun en af delene, ved jeg, at man vil be- drage mig. Jeg haaber at faa kraft til at modstaa alle trusler og til- lokkelser og stemme mod ministeriets plan til det sidste; men jeg ser, at kampen vil blive haard, og at jeg maaske kan nødes til at opgive min politiske virksomhed. Mit forhold til det slesvigske ministerium betragter jeg som ophørt, og jeg har i tirsdags sagt Regensburg det paa en høflig maade.

Hellere falde med ære end leve med skam.

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Cornelius Appel.

22. Decbr. 1863.

Kære Appel. Tak for Deres venlige brev. Hvor kan De tro, at jeg følte mig saaret. De havde jo kun angrebet mine *anskuelser*, og jeg har for længe, længe siden lært at skelne mellem en mand og hans meninger, hvad enten det gjælder mig selv eller andre. De følelser mod Dem, De tillægger mig, har jeg aldrig næret, og jeg forstaaer ikke, hvad der i Bovlund kan have foranlediget Dem til at antage det. Lad det være nok herom.

Men kunde vore anskuelser komme hinanden nærmere, skulde det være mig meget kært; ti det er ikke tider, hvor folk, der staa hinanden saa nær som vi, skulde strides om underordnede punkter. Desværre synes den forbandelse at skulle følge folkepartiet her i Danmark. Tscherning holder fast ved sin fortvivlede samstat, og har han endnu begrænset den til Ejderen, er det jo dog urimeligt at dele landstinget lige mellem Slesvig og kongeriget (delte han endda dette i Østifterne og Jylland og tillagde hver samme betydning som Slesvig, gav hver sin minister, landdag o. s. v. — kom der et nogenlunde antageligt for- hold); B. Christensen har ladet sig daare af Regensburg-Juels tilsyne- ladende folkelighed og er blevet saa forhippet paa en inkorporation, at han er nær ved at tabe den folkelige frihed af syne; I. A. Hansen har haft et klarere blik over forholdene, men er ogsaa i sidste rigs- dagssamling bleven draget for meget ind paa inkorporationstankerne, skjøndt han i sidste øjeblik dog besindede sig; Blixen Finecke stemmer jo efter, hvad der synes ham mest tjenligt i øjeblikket og er ogsaa et redskab i Regensburgs haand. Krüger er jo kun et talerør. Grundtvigs venner staa i politisk henseende i de forskjelligste lejre. I det sidste

foredrag i forfatningssagen kunde Hall derfor ogsaa spotte sine modstanderes splidagtighed og triumfere over sin sejr, — og det samme vil han kunne gjentage, saalænge til „venstre“ lærer at samle sig. Desværre er den gjensidige personlige uvillie saa stærk, at der kun er ringe udsigt dertil, naar ikke omstændighederne skulde være endnu stærkere. Saaledes haaber jeg, at selv Tscherning vil opgive Holsten, og jeg antager, at Christensen har lært, at inkorporationen let kan berøve kongeriget sin frihed. Jeg haaber derfor, at det efterhaanden skal lykkes at forene alle af venstre om at bevare de særlige anliggender og landdage som uundværlige betingelser for folkefriheden og alene i en folkelig fællesforfatning, det være nu Danmarks riges grundlov eller en anden, søge det fornødne baand for riget, medens Holsten-Lauenborg kun gennem Hertugens person knyttes dertil. Men naturligvis kan forholdene stille sig saa fortvivlede, at det bliver nødvendig fuldstændig at sammensmelte landsdelene, ja maaske det endog kan blive en lykke, om det kunde ske; men endnu er tiden ikke dertil, naar blot Slesvig faar en folkelig valglov, som sikrer begge nationaliteter mod gjensidig undertrykkelse, og en saa frisindet forfatning, at det kan ordne sine anliggender selvstændigt uden dog at gøre en lovlig regering umulig. For tiden at tale om indrømmelser til friheden i Slesvig af absolut magtfuldkommenhed — haaber jeg ingen af Klosterbrødrene længere vil.

For det første beholde vi rimeligvis ministeriet, maaske med Krieger for Bille. Vover det sig frem med en grundlovsforandring paa næste rigsdag, og denne skulde faa kraft og mod til at afvise den, hvad der er meget tvivlsomt, vil der vel da komme et ministerskifte, og Andræ eller David bliver vel da manden, der skal danne det. Blixen vil vel søge ved hjælp af „venstre“ at gøre sig uundværlig, men det lykkes ham vanskelig; „venstre“ er som bønderne i Frithiofs skakspil „gjort at ofres op“. Man smigrer for dem, stemmer med dem, og vinder deres tillid, og, naar det saa kommer til stykket, forraader man dem for at vinde magthavernes bifald og bane sig selv vej til ære og magt. Det er en gammel vej, som kjendes endnu. Det er egentlig uret af mig at skrive i aften, da jeg føler mig meget nedtrykt af vor hele politiske og min personlige stilling, men jeg følte mig heller ikke oplagt til andet, og jeg vilde nødig døse tiden hen. Derfor bedes De undskylde og tage til takke med dette som et lille bevis paa, at jeg nødigt vilde, nogen misforstaaelse skulde forstyrre forholdet mellem os.

Kirkeforeningen gaar fremad, om end kun smaat, ti mange Grundtvigianere, f. E. Birkedal, er imod den og dens lovforslag. I januar tænker jeg, at det første nummer udkommer af „folkekirken, et maanedsbud for kirkelig frihed“, med stykker af Grundtvig, mig og Køster og en almindelig opfordring om at indtræde i foreningen. Selv de Bovlunder er bange for at tiltræde den — af mig uforklarlige grunde.

Jeg har nu ogsaa et lovforslag færdigt om fattig- og skolevæsenets

bestyrelse af kommunen istedetfor af sognepræsten og haaber at vinde „venstre“ baade for det og for fripræsterne. Tscherning har lovet sin bistand til begge forslag.

Glædelig Jul og lykkeligt nytjaar.

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Sveistrup.

(Udkast.)

Vesterbro, 3. Marts 1864.

Kære hr. pastor Sveistrup. . . . Trods fjendens overmagt og trods al den tyskhed, som findes rundt omkring mellem os og lammer baade vor krigerske og fredelige gjerning, kan jeg dog ikke opgive mit gode haab til Danmarks fremtid. Men om vor politiske stilling ved bladene jo lige saa god besked som jeg og de fleste andre, saa derom kan jeg ikke meddele noget nyt. Det forekommer mig klart, at den sidste maa-
ned har fældet dødsdommen over den maade, hvorpaa vi i 14 aar har styret Slesvig. Gid vi maatte blive kloge af skade; ti jeg tror, at vi atter bliver herrer over det, naar tiden modnes, at Frankrig med sine forbundne griber til og faar Tyskland ydmyget. Jeg er glad ved, at min virksomhed i Slesvig altid var paa befolkningens og frihedens side, og at jeg ingensinde kom ind paa embedsstandens tillid til deres formynderregering eller deres hele københavnske opfattelse af Slesvig og af folket i sin helhed. Nu er deres skønne fantasibilleder om tilstanden derovre brustne som sæbebobler. Men jeg kan ikke, som jeg hører, at selv Krüger er tilbøjelig til, søge redning i enevoldsmagten. Ikke engang Holstenerne vil længere gaa ind derpaa. Nej, ægte folkefrihed er det eneste bindemiddel mellem Slesvig og Danmark; hvad der ikke paa den maade kan bevares er tabt for os. Jeg kunde nok ønske at være ovre blandt dem for at dele ondt og godt med dem og give mit lille bidrag til den passive kamp.

Vi er iøvrigt — Gud ske lov — alle raske og har endnu det daglige brød. . . .

Deres forbundne

Sofus Høgsbro.

Sigfred Ley til Høgsbro.

Visby, Kongens Aarsdag, 1864.

Kjære Høgsbro. Jeg fik Deres Brev iaftes. Den Gaade, som De taler om, har De jo selv Nøglen til, eller rettere sagt: Sofus Høgsbro er selv Nøglen. At vi her paaskjønner Deres Virksomhed som Rigsdagsmand i de Sager, Rigsdagen ordentligvis har at bestille med, det veed De jo nok; men at vi (De veed nok, hvem jeg mener) aldrig har kunnet, jeg vil endda ikke sige *enes*, men blot ret komme paa det Rene med Dem i Danskhedens store Spørgsmaal om Slesvig, det veed De ogsaa. November-Loven var en Slags Løsning af dette Spørgs-

maal, som vi fra vort Standpunkt nødvendig maa være fjendtlig stemt imod, og at ogsaa de fra det bondevenlige Stade havde den saa skarpt i Kikkerten, glædede os naturligvis. De personlig og I. A. Hansen offentlig sagde os imidlertid snart, at den intelligente og pengestolte Abekat nok kunde bruges til at føre i vort Banner mod Tydskerne. Siden syntes De dog at være bleven mere enig med os ifølge et Brev, som Beck skrev hertil. Dette var alt, hvad vi vidste om Dem med Hensyn til Nov.-Forfatn., da Deres Forlangende indløb til Knudsen og P. Jensen om, at de skulde være Deres Stillere til Rigsraadet. Jeg undrer mig derfor ikke over, at de nævnte Mænd ønskede en nøjere Forklaring, da jo, som De veed, ethvert Skridt sigtende til Slesvigs Inkorporation mod Slesvigs Vilje er en Udaad i vore Øine, og da foruden det, Nov.-Forf. var den sidste Draabe, der bragte Bægeret det bitre Bæger, hvoraf vi nu drikker, til at flyde over. Hvad De skyldte de nævnte Mænd, dog i det sidste Øjeblik at give Forklaring om Deres Forhold til Nov.-Forfatn., det undlod De. Men De skyldte ikke blot dem det, det havde frem for alt været Deres Pligt mod Valgkredsen. Endelig saae vi da i Telegrammet, at De hverken vilde Enevoldsmagt eller Slesvig-Holstein. Nu, det behøvede De saamænd ikke at telegrafere. Knudsen var imidlertid fuld bestemt paa at stille sig, hvis der ikke, hvad dog baade han og jeg haabede, kom tilfredsstillende Svar fra Dem. Men saa blev han ikke blot tvungen til at gaa til Flensborg, men meget imod sin Vilje opholdt, saa han ikke kunde være her tilbage Fredag Aften. Om Lørdagen saa jeg først Deres Orakelsvar i Brede, og da Knud Hansen havde opregnet alle Deres Fortjenester af List og Amrum, syntes jeg dog ikke, det burde gaa aldeles hen, uden at Folk fik et Ord at høre om det, hvorom Sagen gjaldt. Andet var det ikke, jeg vilde, og jeg fik ikke blot Ørenlyd, men — ja det er nu de samme; thi De seer jo, at „Dolkestødet i Ryggen“ modificerer sig til, at da De kom bag paa os og ovenikjøbet vendte Ryggen til, saa er De, da vi lidt overraskede vendte os, kommet min stakkels Albue for nær.

Jeg maa skynde mig, hvis jeg vil naa at faa Brevet med. — Altsaa: Slesvigs Deling anseer jeg for et saa farligt Experiment, at jeg tror snart, jeg vilde foretrække et Slesvig-Holsten med Personal-Union og fuld borgerlig Frihed i Slesvig. Men jeg haaber, det, som skeer, bliver det allerbedste, om saa dette bedste monne være en høj Grad af Slesvigsk Selvstændighed under Danmarks Krone.

Kong Karls Sekretær skulde dog ikke være den samme, som telegraferede de 22000? Det skandinavisk politiske Experiment anseer jeg for meget voveligt. Den Slags Skandinavisme har heller ikke syndeligt Tilhæng udenfor Kbhvn.

Vær nu trods alle Kurrer paa Traaden overbeviist om, at jeg nærer samme Følelser for Julius Theodor Hedermanns Ven som før.

Deres

Chr. Sfr. Ley.

N. I. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 19. April 1864.

Kjære Høgsbro! . . . . Havde jeg kunnet benytte telegrafen, saa havde jeg gjort det i dag for at bede dig om svar ved samme. Jeg ængster mig ved den sandsynlige tanke, at Dybbølstillingen er i disse Dage falden. Jeg har kun set officielle efterretninger fra i torsdags, og de tyder, synes mig, kun paa, at fjern kan opgivelsen eller indtagelsen deraf ikke være. Det er snart ikke menneskeligt med et saadant myrderi og et saadant liv, som der har været i den sidste tid. Da jeg jo altid har baade vidst og sagt, at ingen fæstning i verden er uindtagelig, saa kan Dybbøls fald ikke overraske mig, men smerte vil det, især hvis alt for mange fanger skal gaa med. En del vil der tages, blot det ikke gaar i brigadevis. Her har vi det endnu, som da jeg sidst skrev. Saalænge vi kun er i Østrigernes vold gaar det an, men falder Dybbøl og Als, saa faar vi prøjserne herop, og saa levnes der vel ikke sten paa sten langt mindre noget andet, da vold, plyndring og mordbrand følge deres spor, hvorhen de komme. Jeg har i disse dage gjort en lille rejse halvt imod min villie. P. Larsen fra Dons kom til mig i fredags og bad om at følge ham paa en lille oplivelsestur enten til Fyn eller andetsteds, men da først til J. Jørgensen paa Bjerregaard. Jeg sagde nej, jeg havde ikke tid, men han sagde, at han vilde give just ikke rigsdagsdiæter men dog derhenimod og fri rejse, og da han saa spurgte min kone, saa sagde hun ja, og saa maatte jeg afsted. Rejsen gik da til Bjerregaard over heden, og der blev besluttet, at vi skulde følges ad til Gylling til Otto Møller og hans fader. Jeg har aldrig været i denne egn, og jeg glædede mig baade ved dens skjønhed og de herlige præstefolk, vi besøgte. I gaar tog vi ad Jellinge og talte lidt med Svendsen, og der saa jeg første gang højene og runestenene. Ved Nørup skiltes vi, og jeg gik hjem i en maaneklar aften til Kl. 12.

Stemningen her er naturligvis trykket, men slet ikke mer, end hvor man intet lider af fjendevold. Det er en fælles sag og en fælles sorg, det mærkes ligesaagodt, hvor krigens byrder ikke føles, som hvor de trykke, jeg havde nær sagt mere endda.

Du kan altsaa endnu fornøje dig ved at puste sæbebobler op og se paa deres korte glimmer. Ja hvem der under de sidste tiders begivenheder fra nov. 1863 og til stortingskomedien i Norge ikke kan faa øjet op for, at hele den saakaldte skandinaviske enhed var en uhyre floskel, en drøm, en løgn, dem skal jeg ikke prøve at lukke øjene op paa. Hvad du skriver om engelsk og fransk hjælp, det tror du vist ikke selv. Svendsen og jeg fældte i gaar begge to taarer ved tanken om, at den nordiske enhedstank, der havde været vor ungdoms første kjærlighed, saa at sige, den skulde vi i manddommen se henvejres som røg, men at skuffe sig selv og vedblive at holde noget for sandhed, som livet og prøven har bevist at være usandhed, er den farligste vildfarelse af alle. Om det, vi have drømt om, kan blive virkelig og

sandt i tider fjerne, det ved kun Gud, vi vide, at for os har det intet værd.

Som jeg hører, er igaar 6000 præjsere kommen til Koldingegnen, de ere naturligvis komne, fordi præjserne ærgre sig over, at østrigerne behandler jyderne for mild og skaansom. „Krigen“, det vil sige umenneskelighederne mod værgeløse, skal føres mere energisk „hæder det“ . . . .

Gud ved, om rigsraadet skulde nogen tid komme til at leve uden paa papiret.

Jeg er ikke glad ved at tage hjemme fra under de forhaanden-værende omstændigheder, men skal det være, saa skal det jo. — —

Nej der er vel sagtens ikke meget at vente for dig hos Major Ankjær, og hvis rigsraadet skal samles, kan du jo neppe tage derimod for det første. . . . .

Du hilses fra mine og din ven

N. J. Termansen.

Nu behøver jeg ikke at telegrafere, thi vi vide alt gennem tyskerne i Kolding. Haderslev har været prydet med flag og form. illumineret i anledning af Dybbøls fald. Vi kæmpe for Slesvig, og der jubler man over vor ulykke.

Mon Verdenshistorien har mage til disse scener.

Høgsbro til G. Busck.

(Udkast.)

Vesterfælledvej, 24. Maj 1864.

Kære hr. pastor Busck! I søndags morges rejste jeg efter Deres opfordring til pastor Strøm og kom tilbage igjen i gaar, men desværre med et afslag.

Han kunde ikke for øjeblikket gaa ind paa præstefriheden, ja ikke engang paa de fritvirkende præster; lovforslaget herom billigede han vel i principet, men det var endnu for tidligt. Han kunde derfor ikke slutte sig til vort formaal, og vi burde ikke indskrænke det for at faa ham med. Vi maatte hellere se at faa nogle lægmænd fra København f. eks. Hasle, grosserer Bloch eller andre. Han troede desuden, at han kunde gavne vor sag mere ved at staa udenfor foreningen og derved bevare en større indflydelse paa landstingets medlemmer, naar det øjeblik kom, da vore tanker kunde sættes i værk.

Disse udtalelser stemmede saameget med hans hele tidligere optræden i de kirkelige friheds-sager og jeg tror tillige med hans hele personlighed, at jeg antager, det ikke vil lykkes at faa ham til at frafalde dem, og at det idetmindste vil være mig umuligt at bevæge ham dertil.

Under disse forhold talte jeg kun i forbigaaende med ham om vor plan om at udsende en opfordring til rigsdagsvalgene, og af hans svar saa jeg ogsaa straks, at det vilde han endnu mindre gaa ind paa. Det kunde da ikke nytte mig at tage til Rørdam; ti uden Strøm

eller Carlsen burde vi ikke træde offentlig frem ved en saadan lejlighed og paa den nuværende tid, og jeg rejste derfor straks tilbage.

Det er unægtelig den behageligste del af arbejdet, Strøm paatager sig, og ved hans vægning ved at stille sig med os i forreste række bliver vor del endnu mere vanskelig og mindre mulig, og navnlig frygter jeg, at den vil blive afgørende for min virksomhed i sagens tjeneste. . . .

Deres med højagtelse hengivne

Sofus Høgsbro.

Han vil altsaa komme efter, naar vi vil bane vej for ham. Naar vi først har ryddet vildfarelser og fordomme bort, saa det er bleven klart, at modstandernes sag ikke længere kan forsvares, og at deres stilling er uholdbar, da vil han rykke frem med en flok hidtil lige-gyldige eller modvillige tilskuere og plante sejersfanen — unægtelig den letteste og behageligste del af kampen. Det kommer kun an paa, at de, der skal bryde modstanden, ikke falder, inden de naar deres maal, og hvad mig angaar, frygter jeg desværre, at det vil ske.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 26. Maj 1864.

Kjære Høgsbro! Du skal have tak, fordi du endelig skrev til mig. Selv om det ikke er meget opmuntrende, hvad du kan skrive om, saa er det dog i sig selv opmuntrende at modtage et par ord fra venner, og Du er jo den eneste derovre, der skriver til mig. Kampen ved Helgoland er ganske vist et lille lysglimt, jeg kan fornemme det paa mit eget indre, det hopper af glæde inden i mig, naar tanken derom kommer frem selv i et sørgmodigt øjeblik, uagtet jeg godt ved, at der var intet afgørende deri. Men det er det frygtelige, naar man saadan skal gaa i en trængselsnat uden stjerner og kun modtage sørgelige tidender, og saaledes har vi jo gaaet siden 6. Februar. Jeg har først ret i denne tid havt en levende fornemmelse af, hvad det vil sige, hvad biskop Mynster etsteds har udtrykt ved ord: „Naar hjertet er dødt af den lange kummer.“

Carlsens indtræden i ministeriet er ganske vist glædeligt, især da man tør haabe, at han vil være et foreningsbaand mellem folket og kongen. Min betragtning af hans politiske anskuelser er den samme som din, derfor ønskede jeg ham langt hellere til kultus- end til indenrigsminister. Naa, det faar vi senere at slaas med ham om, nu gjælder det at frelse danskheden, og tanken om Slesvigs deling, som du ved jeg talte om i vinter førstegang kom op i mig, fæstner sig mer og mer hos mig. Men skjellet? hvem kan skrive det? At Rusland langt heller gaar ind paa en personalunion end paa delingen maa vi vente, thi Danmarks afhængighed af Tyskland har den vist ingen-ting imod, men delingen er en nationalitetssag og peger mod et Skan-

dinavien, og Rusland hader og frygter begge. Desværre vide vi intet om Vestmagternes villie, men nok om deres ligegyldighed og lunkenhed. . . . .

Din hengivne ven

N. I. Termansen.

Høgsbro til sin Hustru.

Ballum, 3. Juni 1864.

. . . . . Uden mindste vanskelighed er jeg ankommen hertil. I Skodborghus var Termansen, som jeg talte med en halv timestid, og som jeg haaber satte lidt mod i. . . . .

Alle har taget venligt imod mig, og til alle maa jeg fortælle mine betragtninger om krig og fred. Man er her almindelig stemt for en deling og en indkorporation af den danske del af Slesvig i Danmark. Fra Snoghøj til lidt sønden for Ribe fandt jeg de fleste steder Øst-rigere, men her omkring er ingen, før man kommer til Brede og Visby. Folk har omtrent maattet betale 34 rdl. for hver tønde hartkorn; men det er i øvrigt ikke ualmindeligt at høre dem sige, at den herskende tørke og kulde har gjort dem snart mere skade end krigen. De ønskede vel fred, men kan holde krigen ud en stund endnu.

Redaktøren af Møgeltønder avis er givet fri, kort før jeg kom. Østerrigerne fører sig saa godt som overalt vel op, naar undtages nogle smaa tyverier, og synes meget dansksindede, synge den tapre landsoldat, ja enkelte tage endog den danske kokarde paa og lære sig til saa godt mulig at tale dansk; men tilbringe iøvrigt deres tid med lediggang og leg og vel og med at drikke. Termansens børn havde megen fornøjelse med dem. De hade Prøjserne, vil gjerne være gode venner med os —, noget sagtens ogsaa for at have det godt i deres kvarterer.

Klosterbrødrene synes nu enige med mig endogsaa i de nationale spørgsmaal; men Ley og Knudsen har jeg endnu ikke talt med. Man fortæller her for vist efter Østerrigerne, at en del af dem udenfor Frederits vægrede sig ved at gaa mod os og derfor blev dømt til at skydes hver 10'ende mand. 4 officerer og 180 mand blev skudte, og det var dem, som blev begravede i skoven, hvorom man læste i aviserne. . . . .

Høgsbro til Halberg.

12. Aug. 1864.

Ja det var en sørgelig Ende, Krigen fik, og Historien vil haardt dømme vore Statsmænds Stivsind paa Londoner-Konferencen. Man syntes her, da jeg rejste til Slesvig, at være fattet paa en Deling, men Kongen holdt imod, og Monrad og Krieger lod sig daare af den mulige Udsigt til et Ministerskifte i England, hvori de bestyrkedes

ved Torben Bille og Brev fra Prinsen af Wales og Hertugen af Cambridge til Kongen.

Desværre gik jo ogsaa Enklaverne tabt, men jeg antager, at Frøs og Kalslund Herreder vil til Erstatning for dem blive lagt til Kongeriget, og at De altsaa ikke af Ulyst til det tyske Herredømme behøver at søge derfra.

Bluhme sagde mig i Gaar, at han endnu haabede at faa andre Magters Bistand til en gunstigere Fred end Præliminairerne tegnede til (men det kan man vist ikke bygge synderligt paa), og at han ialtfald vilde se at skaffe en gunstig Grænse-regulering.

Disse Par Maaneder har været mig de tungeste, jeg endnu har levet, og have gjort et saa stærkt Indtryk paa mig, at jeg næsten gaar omkring som en Drømmer uden synderlig Øje for den virkelige Verden. Jeg er derfor heller ikke istand til at tage nogen Del i Forhandlingerne her, som jo heller ikke bringer synderlig Udbytte. Omslaget fra mit glade Haab om Delingen til Sorgen over Tabet af den hele Grænseegn for det danske Sprog, som jeg tilhørte ved Herkomst og saamange Aars Virksomhed, var mig for meget.

Sveistrup til Høgsbro.

Rødding, 18. Novbr. 1864.

Kjære Hr. Høgsbro. Tak for Deres Brev af 13. d. M. Det var et godt Brev. Navnlig oplivede mig den Mulighed, De stiller i Udsigt, at fortsætte Højskolens Gjerning; thi det har været mig en gruelig Sorg at se den kjære Gaard staa øde og ovenikøbet bemærke, at Mylord og Consorter spekulere i dens Fremtid. Jeg fortalte Østergaard og Md. Jessen Deres Tanker herom og oplivede dermed ogsaa dem. — Maatte det blot kunne gaa.

Saa var der den Oplysning, De gav om Embedsmændenes Udsigter. Den var trøstelig. Thi jeg kunde ikke godt tænke mig med Rolighed, at jeg ved at blive en ny Landsfaders Undersaat skulde give for stedse Afkald paa Adgang til Embede i Fædrelandet, hvis jeg i Tidens Længde ikke kunde holde ud her. . . .

Deres hengivne

H. Sveistrup.

Berg til Høgsbro.

Bogø, 3. Decbr. 1864.

Kjære Høgsbro. . . . Davids Erklæring om den vadmelsklædte Absolutisme var tydelig nok, og Landstinget vil vel ligesaa lidt fornægte sin høie Byrd. En alvorlig Kamp forestaar altsaa, i hvilken vor folkelige Frihed — hvis Folket ikke anderledes opmander sig — vel sagtens vil faa brændte Vinger. Udtalelserne fra Østifternes Folkeforenings Bestyrelse synes mig i det Væsentlige meget heldig; den skil-

ler godt imellem Partierne, men er for mild imod de antinationale. „Alle Mand paa Dækket“ vilde ogsaa jeg adlyde, var her noget at gjøre; men vi ere for grønne i politisk Henseende og uden Betydning; thi Møen kan holde sig selv. — Jeg brænder stundom af Kamplyst og mærker i saadanne kritiske Tider, at det ikke er nok at have en rar, jeg tror velsignet daglig Gjerning at røgte, naar man engang er bleven vant til ogsaa at tage Deel i Bevægelserne. Med de venligste Hilsner fra os.

Deres heng.

Berg.

Faaer man Held til at udelukke Ribe Amts 5te Repræsentant? Skammeligt, ialtfald saalænge den tilbageværende Deel af disse, de trofasteste Danske, ikke ved at være indlemmede i en ny Kreds har faaet deres Anskuelse gjort gjældende ved nyt Valg. . . .

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Køgegaard, 16. Decbr. 1864.

Til Hr. Cand. Høgsbro. Jeg agter paa Mandag eller Tirsdag at komme til Kjøbenhavn i Hotel Phønix. Det er da min Hensigt at foreslaa mine Venner at samle alle Grundtvigianere i hele Folket i een Forening for om muligt at værne Nationalitet og Frihed. Midler og Veie kunne vi da overveie sammen. Jeg tillader mig at underrette Dem forud herom.

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

27. Decbr. 1864.

Kære Hr. Hofjægermester! Etatsraad Flor, som forrige Aar ikke turde vove at indmelde sig i Kirkeforeningen, tør heller ikke i Aar udtrykkelig regne sig blandt „Grundtvigianerne“, og skjönt han meget gjerne vil være med i vore Raadslagninger, tør han derfor heller ikke sætte sit Navn under den almindelige Indbydelse. Jeg har derfor maattet udslette ham. Men skal vi ikke have en anden i Stedet? F. Eks. gamle Grundtvig, F. Barfod, P. Schiørring, J. Tang (fra Seminariet) eller P. Rørdam (Lyngby)? Maaske snarest den sidste, hvis Personlighed jo netop i Aar er bleven meget kjendt. Gamle Grundtvig vil iøvrigt vist heller ikke undslaa sig; men han vil maaske dog undertiden have ondt ved at kunne gaa med os andre i de enkelte Skrivelseres Affattelsesmaade. Saa snart De lader mig vide, paa hvem Deres Valg er faldet, skal jeg besørge hans Navn tilføjet, om ikke paa anden Maade, saa dog med Blæk paa hvert enkelt Eksemplar. . . .

Med Højagtelse og Hengivenhed Deres

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Carlsen.

28. Decbr. 1864.

Kære Hr. Hofjægermester! . . . . Som De vil se, er der jo udtalt en bestemt Modsætning til det nuværende Ministerium og den Vej, det har vist Kongen, men jeg antager, at De dog ikke kan finde den for stærk. Maaske er det ikke heldigt at minde Kongen om, at *Ham, han skylder sin Trone*, byggede paa en folkelig Grundvold? Det er naturligvis Dem, der maa afgjøre det. Vi andre kan jo sagtens bære vor Part af den Ugunst, det mulig kan fremkalde — indtil det forhaabede Omslag indtræffer. Skal vor Virksomhed faa noget at betyde, maa den vistnok udvikle sig i Modsætning til Hof og Ministerium.

Deres ærbødigst hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Carlsen.

3. Januar 1865.

Kære hr. hofjægermester! Eksemplarer er sendte til de 2—3 præster, De har nævnt, men jeg er endnu ikke færdig med at sende til andre, skjønt jeg alene i dag har sendt 47 breve bort og i de fleste af dem flere eksemplarer i hver. Jeg haaber om et par dage at være færdig med den første omsendelse. . . . .

Ganske vist er rigsraadets ulovlighed det klareste og vigtigste standpunkt — ogsaa det, Grundtvig indtager — men vi, som har deltaget i dets forhandlinger, er jo derved i en vanskelig stilling, selv om vi ikke, som I. A. Hansen, gjentagne gange offentlig har erklæret os for dets lovlighed. Vi søgte i begyndelsen af forhandlingerne efter freden at forhindre forhandlingen af lovforslag, men fik kun 32 stemmer derfor. Vi kunde da have nedlagt vore mandater, og jeg talte med flere derom, men det var mig ikke muligt at faa de mere indflydelsesrige mænd med, og mit eksempel vilde alene ingen betydning have, især da min egen berettigelse i raadet blev bestridt. Det var vistnok vor ulykke, at vi i rigsdagen var gaaet ind paa at udsætte rigsdagens møder i 2 maaneder i den udtrykkelige forudsætning fra regeringens og forsamlingens side, at vi skulde give rigsraadet tid til efter freden at forhandle forfatningen og flere vigtige paa-trængende arbejder. Dermed anerkjendte vi rigsraadets ret til at bestaa efter freden og at afklæde sig, og derfor var det forklarlig, at vi heller ikke kunde naa mere end det magre forlig i fællesudvalget, hvorved vi jo igjen anerkjendte det samme og ikkun afværgede, at rigsraadet sloges fast for et længere tidsrum. Vi erhvervede os en anerkjendelse af, at rigsraadet ikkun skulde leve en kort tid, *til det havde kunnet afklæde sig*. Dette standpunkt tror jeg nu, at vi i folketinget ikke kan komme bort fra. Men kunde De i rigsdagens lands-thing hævde rigsraadets ulovlighed, vilde det være meget ønskelig

og styrke vor stilling i folkethinget, naar vi, som jeg haaber, søge at stryge § 6 i finansloven og forlange, at der ikke maa gives noget af de særlige indtægter til de saakaldte fælles udgifter, uden at disse har foreligget rigsdagen til prøvelse og vedtagelse. Dette synes mig, vi kan gjøre i fuld overensstemmelse med fællesudvalgets forlig, og lykkes det os at gennemføre det, har vi taget braadden fra rigsraadet. Jeg ved endnu ikke ret, om I. A. Hansen vil gaa med heri, men jeg haaber det. Tscherning, B. Christensen og Juel antager jeg vil det. . . . .

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 6. Januar 1865.

Hr. Cand. Høgsbro! Der gives ingen fast Modstandsstilling, naar man indrømmer Rigsraadets Lovlighed. —

Jeg har samlet Beviser for dets Ulovlighed og beder Dem om at foranledige, at vor Forenings Styrelse samles førstkommende Mandag Kl. 10^{1/2}. . . . .

Med Agtelse ærbødigst

H. Carlsen.

C. Kold til Høgsbro.

8. Januar 1865.

Kjære Høgsbro! Da jeg ikke er saa meget Politiker, at jeg kan skrive Ordet rigtigt, endmindre forfatte en Adresse, der svarer til Tidens Fordringer, saa vil jeg bede Dem snarest muligt at sende mig en Formular, og jeg skal da gjøre, hvad jeg kan, for at faa den underskrevet i saa vid en Kreds som muligt. Desuden ønsker jeg gjerne at vide, om Underskriverne skal være blot de Valgberettigede, eller maaske enhver myndig Mand.

Min Skole tæller fortiden 40 Elever, men da den begyndte med 30, findes dette Tal i min Ansøgning til Ministeriet om Understøttelse for dette Aar 1864—65. Lumby Skole er ikke mere til, der meldte sig kun een Elev, og det var for lidt.

Førrige Aar fik jeg som sædvanlig 400 Rsd., som Ministeriet bevilger, og Amtsskoleraadet udbetaler, da Ministeriet tilstod Skolefondet 400 Rsd. over den sædvanlige Sum, for at den dermed skulde understøtte min Skole. Af Skolefondet faaer jeg vel altsaa intet. Lumby Skole derimod fik af Skolefondet 500 Rsd. og af Ministeriet 400, og naar jeg fik Tillæg til Anskaffelse af Læremidler, saa fik den ogsaa, men man maa ikke misunde de Døde, hvad Godt de have oppebaaret i deres levende Live.

Jeg tænker nok, jeg vil være Medlem af den Forening, som det andet Papir handler om. . . . .

Deres

C. Kold.

Høgsbro til Cornelius Appel.

19. Januar 1865.

Kære Appel. . . . Vi ligge nu i fuld Kamp. Rimeligvis vil det første Slag staa Mandag eller Tirsdag om, hvorvidt Rigsdagen skal betale alle de Penge, Rigsraadet bliver ved at udskrive, eller om det skal give Samtykke dertil først. Dernæst vil det andet staa senere hen i Ugen, om Rigsdagen vil behandle og vedtage Grundloven af 5. Juni samtidig med Forfatningsforhandlingerne i Rigsraadet. „Venstre“ er stærkere i Rigsdagen end i Rigsraadet, men vi ved endnu ikke sikkert, om vi kan sejre. Sejre vi, kommer det vistnok til en Opløsning. Rigsraadets Landsting er tillidsfuldt ved sin Forbindelse med Ministeriet, men det synes, at der kan komme Splid i Ministeriet, og det kommer i hvert Fald an paa Befolkningens Fasthed.

Privat har vi det ved det gamle. Termansen har været meget upasselig i denne Tid. Levvel. Hils Venner.

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

24. Jan. 1865. . . . Adresser strømmer ind fra alle Kanter af Landet. Stemningen der synes at være god; men i Thingene — ak! desværre! Dog Gud raader!

C. Kold til Høgsbro.

29. Januar 1865.

Kjære Høgsbro. . . . Det er altsaa ogsaa Deres Mening, at Understøttelsen til disse Skoler i den nærmeste Tid ville ophøre, og det vil maaske have en Undergang tilfølgende for mange af dem, dog haaber jeg, at min Skole allerede iaar har naaet det Standpunkt, at den nogenlunde kan bestaa ved sig selv og sine egne Hjælpekilder, saa jeg rolig kan imødesee den Forandring, hvorimod det var slem, hvis de skulde blive reent *forbudte*. Dog troer jeg, at vor Herre i Himlen vil holde sin Haand over dem, som ogsaa over Friskolerne, hvis Virkning paa Bondestanden synes mig at være uundværlig. Vi har nu i det Hele 22 Friskoler i Fyen, 2 i Jylland og 3 i Sjælland, som ere oprettede herfra, og vi arbejder stadig paa ny.

*C. Kold.**C. J. Brandt til Høgsbro.*

Rønnebæk, 2. Februar 1865.

Kære Hr. Høgsbro. Skønt det alle er mig mer eller mindre vel bekendte Navne, der er under et Par trykte Skrivelser, jeg for nogen Tid siden modtog, eller maaske netop fordi Navnene er mig bekendte, antager jeg, at De er Ikke-Foreningens Ikke-Sekretær, men dog den

af de nævnte Mænd, der nærmest svarer til, hvad Foreninger kalder deres Sekretær, og derfor stiler jeg Brevet til Dem. Det lyder paa, at jeg med Fornøjelse vil træde i Samvirken med Dem og gøre, hvad Gavn jeg kan, skønt jeg ser ingen Udvej og ingen Midler uden saa radikale, at en kongelig-dansk Embedsmand ikke tør tænke dem, mindre nævne dem, mindst arbejde paa dem.

Deres Forslag om at holde paa Grundloven af 5. Juni billiger jeg, og jeg og mine nærmeste Venner her har i det Punkt sluttet os til Bondevennernes Adresse, der her i Sognet har faaet talrige Underskrifter, ligesom overhovedet I. A. Hansen og Morgenposten har stor Indflydelse her.

Rygtet gaar her, at Bluhme ligger for Døden, og at man kun venter paa hans Afgang, for at Heltzen kan træde i Spidsen for et nyt Ministerium. Saa bliver det først godt, men jeg haaber dog ogsaa, at det bliver Begyndelsen til Enden. En Opløsning af Folketinget vilde her paa Egnen uundgaelig have til Følge, at vi sendte de samme ind igen, medmindre vi da ikke fandt nogen endnu skrapere Modstandere af en reaktionær Regering. . . .

Venskabeligst

C. J. Brandt.

Høgsbro til Cornelius Appel.

16. Februar 1865.

Kære Appel! . . . Vi sidde her i fuld Kamp. Der er Ministerkrise. Godsejerne med Frijs Frisenborg i Spidsen synes at ville slutte sig til Venstre for at knække Professorpartiets Magt. Carlsen synes at holde sig udenfor i den Tanke, at man tilsidst maa blive nødt til at ty til ham for at faa et Ministerium dannet.

Vi „Grundtvigianere“ udsende i denne Tid en Skrivelse med vor Mening om „Folkeforeningen“.

Vi personlig har det ved det gamle og glæde os ved at vide Dem og Deres i vor gamle Bolig med saamange kære Minder for os. For mig var mit Ophold der fuld af indre og ydre Strid for Højskolen og Friheden og Danskheden. For Dem vil den vel og bringe en Del Strid for de samme Formaal. Gid De maa se en bedre Udgang deraf, end det faldt i min Lod . . . .

Valg i Vonsild kommer vel ikke istand i de første Par Maaneder. Simon Raben har erklæret sig for Valgcensur og vil jo sagtens falde i Professorernes Hænder. Imidlertid er det vist meget tvivlsomt, om jeg kan udrette noget imod ham. Efter Folks Mening vil det bero paa, om Pastor Nansen vil anbefale mig, og det er vel meget tvivlsomt. Krüger har vel ikke megen Indflydelse i de Egne; men maaske dog nogen. I denne Tid arbejder jeg mod Professorernes Lyst til at inkorporere det i alt paa en Gang og synes at ville faa Held med mig. I saadanne Punkter antager jeg nok, at jeg kan udrette noget mere end min ærede Medbejler. Men nok herom.

Vi har idag havt igjen en god Tale af Birkedal. De skulde se at faa fat i hans Taler. Det kunde maaske bedre lære Dem at forstaa vor Stilling herovre . . . .

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Cornelius Appel til Høgsbro.

Rødning, 27. Marts 1865.

Kjære Høgsbro. Ved at se Deres Valg til Statsrevisor blev vi saa glade, at Østergaard og jeg besluttede strax at lade Dem vide, hvor inderlig fornøjede vi vare ved, at Deres politiske Virksomhed saaledes vistnok er sikret. Det var ellers en ordentlig Kamp den. Altsaa: vi ønske til Lykke. Jeg kan ret tænke mig, at Deres kjære Kone ogsaa er rigtig glad, thi hun veed jo saa godt, at det politiske Liv er for Dem som Vandet for Fisken . . . .

Men hvad nu? Vil Bondevennerne slaae sig sammen med Godseierne og Heltzen? — Sveistrup og jeg var nylig i Dons hos P. Larsen; der snakkede vi ogsaa Politik, og man var meget bange for, at Bondevennerne blev snydt. De kjære National-Liberale — ja man er jo slet ikke tilfreds med dem, de er saa latinske og ugrundtvigske; men — men — det er jo dog i saa mange Stykker Kjød af vort Kjød og Been af vore Been, og Bondevennerne — ja — der er dog noget simpelt ved hele dette Compagni. — Nu, det forundrer ogsaa mig, at der ikke under de nuværende Forhold har kunnet udvikle sig et bedre Forhold mellem Professorerne og Venstre; men jeg skal ikke dømme om, paa hvis Side Skylden især ligger. Undertiden er jeg ret bister paa Professorerne, og saa er det nødvendigt, at jeg minder mig selv om, at der sidder et Nag til dem i Hjertet paa mig for deres Huusholdning i Slesvig; thi ellers vilde jeg blive uretfærdig imod dem. Det er dog dem, der har heist Danskhedens Fane og vedbliver at bære den op, og de maa jo kæmpe for Danskheden paa deres Viis og efter deres Begreb . . . .

Deres

C. Appel.

Høgsbro til Carlsen.

19. April 1865.

Højvelbaarne hr. hofjægermester! . . . . Knuden strammes haardere. De ved jo formodentlig, at grev Frijs saagodtsom havde sit ministerium færdig, da David i det sidste øjeblik overraskede Kongen og fik ham til at underskrive det aabne brev, der vel vil blive efterfulgt af en opløsning af baade rigsdag og rigsraad. Forfatningssagen er nu skudt ud et aar, og konflikter mellem de 2 bevilgende myndigheder vil vel ikke kunne undgaas til efteraaret. En oktrojering vil vel da blive en mulighed om ikke en nødvendighed. Under saa-

danne forhold antager jeg, at man rundt omkring i landet kan ønske at høre Deres mening, ligesom flere allerede har ytret ønske om at høre vor stilling i rigsrådet nærmere forklaret. Jeg tillader mig derfor at spørge Dem, om De finder, at der er grund til at imødekomme noget af disse ønsker, og om De kan attraa min hjælp med hensyn dertil . . . .

Frijs er rejst tilbage til Jylland, men Blixen er kommet her idag — 2 dage for silde . . . .

Med udmærket højagtelse ærbødigst

Sofus Høgsbro.

Desværre strammes ogsaa knuden mellem B. Christensen og I. A. Hansen, saa at den adspaltelse af „venstre“, De engang bebudede, næsten kan siges at være en fuldendt kjendsgjerning. Det burde under disse forhold mindst af alt være tilfældet; men jeg øjner ikke noget middel derimod for det første.

N. I. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 23. April 1865.

Kjære Høgsbro! Den lumske fremgangsmaade som regjeringen har brugt mod rigsdagen, troskyldig at lade den tage paaskefritid og saa et par dage efter at slutte dens møder, er saare betegnende for dens karakter. Skjønt det i virkeligheden ikke var meget værd at holde rigsdag i denne tid, naar forfatningssagen ikke skulde fremmes ved samme, saa er det dog meget ubelejligt i en vis henseende. Hvor mange havde ikke gjerne biet et par dage for saa at faa sit tøj med sig og faa sine rejsepenge og saa ikke komme hjem som nar og fortælle, at man skal rejse igjen om et par dage. Det er ganske vist udruget i Jødens hjerne og er et nyt bevis paa den foragt, hvormed han tror at kunne se ned paa et folk, som han ganske vist hverken tilhører eller forstaar. . . . .

Din hengivne ven

N. I. Termansen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 23. April 1865.

Kjære Høgsbro! . . . . Skulde thinget blive opløst, og jeg ikke blive gjenvalgt, hvad der nok er mulig, da man søger især at virke paa folk her ved at foreholde dem, at krigsskaden ikke kan blive betalt, før forfatningssagen er tilende, og at det altsaa er det eneste, de gjør, der siger nej til at gaa ind paa forfatningssagen, er at forhindre, at folk faar erstatning.

Jeg synes særdeles godt om, at der fra vor forening udsendes en skrivelse for at klare vor stilling, og jeg betragter det nu som aldeles nødvendig, at vi træder aaben od imod „Danmark“. der blot mvnter

Billes lærdomme ud i smaamynt, saaledes at smaafolk kan tage imod dem og sluge pillen formedelst det grundtviganske skin, det har faaet. Det kan imidlertid vel kun ske, naar *vi* ere samlede, som udgjør bestyrelsen, og helst burde vi alle være tilstede, for at en forhandling desangaaende kan finde sted, og skridtet tages efter moden overlæg.

...
din ven

N. J. Termansen.

Høgsbro til Carlsen.

3. Maj 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester! . . . . N. F. Larsen er bleven saa forskrækket over Stemningen i Viborg og Randers, hvor han nys har været, at han maaske ikke vil skrive under. Det synes, som om Professorerne arbejde saa stærk for at kunne foretage en Opløsning af Rigsraadet med Udsigt til Held; men man mener, at Kongen ikke vil gaa ind paa et muligt Forlangende i denne Retning, og at det kunde give Anledning til Dannelsen af et nyt Ministerium.

Kongen skal have modtaget et godt Indtryk af I. A. Hansens Audiens hos ham, og det turde ikke være uden Betydning for hans Tilnærmelse til Venstre. Derimod skal han være bleven frastødt af Bregendahl, som havde Audiens hos ham Dagen før, nok i Anledning af hans mulige Overtagelse af Justitsministeriet, da Bræstrup er ked af denne Portefeuille.

L. Dinesen er ligesom P. E. Olsen og M. Melby bleven Medbestyrere af Østifternes Folkeforening og antager, at Grundtvigianerne er i stærk Fremvækst her paa Sælland.

Med sand Højagtelse ærbødigt

Sofus Høgsbro.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 8. Maj 1865.

Kjære Høgsbro! . . . . Stillingen er meget nedslaaende. Alt hvad der her har faaet en latinsk examen er i aande, alle midler anvendes for at ophidse folk imod de mænd i rigsdag og rigsraad, som har stemt mod forfatningssagen. Det virksomste her er det, at nu faar folk ingen krigsskadeserstatning maaske i flere aar, og alt, hvad der i nogen maade vil være lidt mere end simpel bonde, følger trolig i embedsmændenes kjølvand. Jeg tror ikke, at det er en heldig tid for dig at holde møder i i den ny valgkreds, da stemningen efter bladene er i en ophidset tilstand. Jeg har ikke tænkt at holde noget møde før efter den travle arbejdstid. Jeg ved ikke igrunnen noget nyt at tilføje til det, jeg talte 5. Januar om forfatningssagen. Grundslovsfester ved jeg ikke noget om. Idethele har jeg været saa ophængt, siden jeg kom hjem, at jeg har overordentlig lidt tid til andet end min egen gjerning. Jeg kan ikke lade alt i min gaard gaa for vind og vove for at leve for politiken. Schrøder gik jeg over til forleden dag, men traf

ham ikke hjemme. Jeg har følgelig kun talt med ham en times tid, da han var herovre, og jeg ved egentlig ikke mere at fortælle hverken om ham eller Appel, end at jeg har set og talt med dem. Begge to tænker de jo paa pigeskoler i sommer. Med indretningen af skolen i Askov gaar det rask fremad, og hans kone er jo nu med herovre, vistnok i Rødding for det første.

Jøden tiltror jeg alt. Der er ingen tvivl om, at vi i rigsdagen skulde have gaaet ind paa rimelige forandringer, men i rigsdagen kommer det vist ikke for, saa længe Jødeherredømmet varer, og Gud ved, hvornaar det faar ende. Jeg tænker ogsaa, at ministeriet vil aldeles henlægge krigsskadeserstatningen og derved ophidse befolkningen i Jylland. Alting skal jo gaa ud over os. Gud maa vide, hvad udfaldet bliver. Jeg holder dog paa, at vi har handlet ret ved vor stemmegivning. Saa raade Vorherre for resten.

Det var rigtignok ogsaa min mening, at vi skulde sende et brev omkring i anledning af Helweg og „Danmark“. Det er en ækel maade, hvorpaa han i sine sidste artikler har traadt op imod os, f. eks. med aabenbar og vitterlig usandhed . . . .

Jeg havde ønsket, at Du havde sendt mig nogle flere eksempl. af Nyholms fortræffelige lille skrift til uddeling. Her er alt, hvad der har faaet en eksamen, og alt, hvad der er meer i egne tanker end slet og ret bonde, i harnisk over, hvad vi har gjort. Der mangler blot en fører, men „Augustforeningen“ og „Folkeforeningen“ sørger naturligvis nok, naar sted og tid er forhaanden, at sætte en imod mig . . . .

Din hengivne ven

Niels Jokum Termansen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 12. Maj 1865.

Kjære Høgsbro! . . . . Hvis „August-“ og „Folkeforeningen“, der jo maa kunne virke i skøn samklang, nu kan sende en ikke hel udygtig mand her til kredsen for at stille sig imod mig, vil de vist have let ved at faa den større del af stemmerne for sig. Jeg anser det for min pligt at stille mig igjen, skjønt jeg næsten hverken kan blive ved at ligge i Kjøbenhavn, sommer og vinter, eller overvinde min ulyst til længere at være medlem af en forsamling, der har kun fortrædeligheder til sin følge, og det vil være langt det klareste for mig nu at have sluttet min virksomhed i rigsraadet og blot følge min stemmegivning der ved i rigsdagen at fortsætte den. Det vil blive et uhyggeligt møde, der følger paa en opløsning som denne.

Kunde der ikke tilføjes skrivelsen blot et par linier med indhold, at da bladet „Danmark“ er aldeles redskab for vore modstanderes bitre og ensidige dom, er det en selvfølge, at vi ikke længere kan have dermed at gjøre eller anbefale vore venner det. Lehmanns vrængbillede af en sand fremstilling af forfatningssagen er i grunden et jammerligt produkt af parthad og hovmod. Mon der ingen vil tage sig

paa at belyse det? Det vil være vanskelig for dig at opnaa valg i den ny kreds. Det var sikrere at faa en kreds i Sjælland, men om det er rigtigere er en anden sag. Det er lidet ønskeligt at faa en doktrinær valgt i kredsen her, og det er fast mindre ønskelig for dig selv at blive afhængig af bondevennerne histovre. Kommer du herover, saa henvend dig til Povl Thomsen i Rolles Mølle, Jep Jessen paa Østergaard ved Hjarup og Sognefoged Eskild Nissen i Seest. De er mine tro venner, men det har ikke været mange, der har mødt fra disse sogne. Pastor Hansen har nu kastet masken og træder nu aaben op mod mig, ligeledes Pastor Kofod. Det er vel; bedre aabenbare fjender end falske venner. Jeg holder ikke møder inden valgdagen. Det vilde være mig kjær at have haft nogle af de artikler af „Dagbladet“ og andre blade (Dags Telegraf), hvori de skarpeste artikler have staaet. Jeg har nu ingen af mine tidender og maa stole paa hukommelsen. Det er dog mig kjær, at opløsningen skete, da jeg forstod ikke, hvordan det skulde klares uden det. Nu kan folket udtale sig, og vi er vel fjerne, hvis vi ikke vælges paany. Lad andre bære ansvaret for den forandring, som man vel ellers piner os til i enden.

Din hengivne ven

N. Termansen.

Berg til Høgsbro.

12. Maj 1865.

Min Ven. Som Fortsættelse af mine Linier fra igaar siger jeg kun: Saaledes som jeg opfatter Forholdene — det kan være urigtigt — vilde jeg, hvis jeg stod som De, tage til Jylland helst saa hurtigt som muligt eller ialtfald efter at have hørt Termansens og enkelte gode Mænds Raad, og da uden Bihensyn tilhøjre og tilvenstre arbeide for at gjøre 6te Kreds Nødvendigheden af de demokratiske Anskuelsers Seir indlysende. Jeg er overbeviist om, at der vil kunne udrettes meget med fornøden Forsigtighed selv i 8te Sogne i 8—10 Dage. Det er vel ikke usandsynligt, at De kan falde — men hvormange Steder er Seiren vis — og det vilde være meget beklageligt skulde det skee; men paa den anden Side er den mulige Seir saa meget meer værdifuld, og jeg kan derhos ikke indsee Muligheden af, at De kunde blive valgt til Rigsdagen derfra, dersom De selv ikke indfandt Dem ved dette Valg; en Kamp nu — selv om den endte med et Nederlag, kunde forberede Seir siden; blev der først seiret fra den anden Side uden Røre, eller blev der valgt en anden folkelig frisindet Mand, vilde Deres Valg falde vanskeligere i første og være mindre vigtigt maaske i sidste. — Jeg vil ikke have noget Ansvar for mit Raad, derfor henstiller jeg det kun til Overvejelse; jeg ønsker det i intet Tilfælde fulgt uden i fuld Samstemning med Termansens og gode Mænd fra Kredsens Anskuelse; men kunde De ikke foreløbig have en Kreds i Baghaanden, hvor Deres Valg var sikkert, dersom De ved en foreløbig Prøve derovre fandt for godt at trække Dem tilbage. Hvis De

vil forsøge Deres Lykke, da vilde jeg, hvis muligt er, hjælpe til, og navnlig har jeg tænkt paa, om Termansen ikke vilde gaa ind paa i Forening med mig at tilstille Kredsen i talrige Aftryk en Anbefaling for Deres Valg. Hvad siger Termansen . . . .

Berg.

Jeg skriver idag til Eskild Nissen og maaske et Par andre.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 17. Maj 1865.

Kjære Høgsbro! . . . Her bliver i det mindste to og maaske tre valgkandidater. Daniel Eiler er paa benene, imorgen holdes der møde i Kolding for at modarbejde mig. Der har jeg erklæret, at jeg hverken vil holde eller give Møde. Schytte fra Vejle og Landvæsenskommissær Simonsen fra Hejnsvig nævnes allerede som mine modkandidater. Den storm, der er gaaet hen over landet, har ganske vist gjort sin virkning, og opløsningen er et vidnesbyrd om, at ministeriet forstaar at smede, mens jernet er varmt. Vi maa berede os paa at falde. Danmarks trængsler er vist ej tilende, og stemningen nu omkring i landet er nær ved at faa mig til at tro, at Birkedal har ret i sin spaadom om, at det danske folk mister friheden tilligemed Sønderjylland. Nu alt staar i Guds haand. Jeg har meget travlt og maa derfor slutte.

Hils din Kone venligst og selv hilses du fra din ven

Niels Jokum Termansen.

Høgsbro til Carlsen.

24. Maj 1865.

Højvelbaarne hr. hofjægermester Carlsen! . . . . Ved mødet i Ringe vandt vi en glimrende sejr over Bille, som ikke fik en eneste stemme for sig eller rettere, som ikke forhindrede, at de beslutninger, han bekæmpede, blev enstemmig vedtagne. Birkedal opfordrede mig indtrængende til at tage mod valg der, hvad han antog jeg utvivlsomt efter den tale, jeg havde holdt der, maatte kunne opnaa; men da han havde sagt, at han selv vilde stille sig, hvis jeg ikke gjorde det, fandt jeg det uforsvarligt at stille mig mellem ham og hans vælgere, der modtog hans erklæring om at stille sig med jubel. Da I. A. Hansen eller rettere Holbæk amts 1ste valgkreds har narret mig for denne kreds, som vil stemme paa Zytphen-Adeler, er jeg saaledes uden valgkreds og vil formodentlig ikke faa sæde i det kommende rigsraad. Jeg tillader mig derfor at spørge Dem, om De tror, der er

nogen sandsynlighed for, at jeg kunde blive valgt enten i Lyngby . . . . eller i Køge . . . .

Med særdeles Højagtelse ærbødigst

Sofus Høgsbro.

Jeg maa dog fortælle et lille Træk fra Ringe: Da Birkedal stærkt havde angrebet det doktrinære partis udenlandske politik, vilde Bille forsvare det med, at De ogsaa havde taget del med i det monradske ministerium. Jeg tillod mig da at bemærke, at De kun var traadt til i det sidste øjeblik for mulig at redde noget, og at De, da De ikke kunde faa det forandret, som De ønskede og havde løfte om, i folkelig retning, igjen trak Dem tilbage . . . .

Høgsbro til Carlsen.

25. Maj 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester. Efter en Ytring i Dag af Krabbe maa jeg antage, at De var utilfreds med, at Deres „Bemærkninger“ var optagne i „Flyveposten“. Jeg forstod imidlertid Deres Ytring: „Program“ og „Bemærkning“ maa De offentliggøre, hvor De vil; men i saa Fald ønsker jeg „Bemærkn.“ optagen i saa mange Blade som muligt“, som en ligefrem Opfordring til mig til at sende den til de københavnske Blade („Berlinsk. Tid.“ naturligvis undtaget) til Optagelse, og det gjorde jeg. Det er altsaa Bladenes egen Skyld, at de kun er optagne i „Flyveposten“, „Morgenposten“ og „Nørrej. Tidende“; dette er kun betegnende for de andre Blade og den nu herskende Bladterrorisme, men kan ikke bringe Dem i noget personligt Forhold til de nævnte Blade . . . .

Deres Svar til Ploug har jeg i Dag læst med sand Glæde. Det er en klar og udtømmende Belysning af hans Artikel og dobbelt saarende ved sin Finhed. Krabbe har i Dag fordelt den til Rigsdagsmænd o. s. v., imorgen skal jeg sende den til Præster og lignende Venner ad os.

Artiklen i gaar Aftes har, saavidt jeg har erfaret, vakt Uvillie hos nogenlunde upartiske Folk. Fortjener den noget Svar, enten i det hele eller det enkelte? Det synes mig, at den er af den Slags, man ikke bør eller kan røre ved.

Ploug havde først været hos Grundtvig, for at faa ham til at skrive mod os; men han havde undret sig over, hvorledes Ploug, der nys havde erklæret ham Krig, kunde vente, at han (Gr.) kunde hjælpe ham mod sine egne Venner.

Jeg kommer nu fra Grundtvig. Han vil ikke skrive noget, men opgjøre sit Mellemværende med „Fædrel.“ i Fortalen til et lille Skrift, han arbejder paa.

Han blev glad ved at modtage Deres Skrift.

Han misbilligede, hvad jeg da ogsaa gjør, at Bondevennerne støtte

aabenbare reaktionære, især i Kredse, hvor de har det i deres Magt at sætte andre ind i Raadet. Endnu engang Tak for det velgørende, forfriskende Indtryk af Deres Svar til Ploug, der i en saa beklumret Luft som den nærværende er dobbelt velkommen.

Med udmærket Højagtelse ærbødigst

Sofus Høgsbro.

Andreas Leth til Høgsbro.

Olstrup, den 26. Maj 1865.

Kære Høgsbro. Jeg anser det for min skyldighed at lade dig vide, at jeg ikke længere kan gaa med dig og dit parti. Fra den dag af, da I begyndte at spille va banque, hvor indsatsen var fædreland og frihed, er jeg gaaet over i den anden lejr og vil af al min evne virke for, at en, som vil stemme for antagelsen af regeringens ved en række af indrømmelser saa stærkt ændrede grundlovsforslag, kan blive valgt, han være minister eller indsidder. Endnu vedkender jeg mig den overbevisning, at det danske folk har ret til den uforandrede juni-grundlov; men den første fornødenhed er nu at komme til ende med forfatningsvrævlet — for enhver pris — kunde jeg have sagt, i alt fald har rigsdagens landsting aldrig været en saa kostelig perle i det danske folks øjne, at man ikke nu skulde kunne ofre *den* paa taalelige vilkaar, for at komme til en endelig afgørelse. Det er i det hele taget et frygteligt kompagniskab, I har indgaaet, paa den ene Side med den store mesterløgner og rænkesmed I. A. Hansen, paa den anden med Augustinersumpens væmmelige kryb. — Vestigia terrent — jeg kan ikke være med længere. Gud bevare Danmark. Gid du og dine ikke maa fremskynde dets undergang.

Din gamle ven

Andr. Leth.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 27. Maj 1865.

Til Hr. cand. theol. Høgsbro. Vær saa artig og kom herud den første Dag, det er Dem muligt. Deres Rejse skal jeg betale. Jeg ønsker det foreliggende trykt som Afskedshilsen til vore Venner blandt Grundtvigianerne, saasnart Valgenes Udfald ere bekendte. Jeg antager, naar Grundtvig vil skrive, at han dog delvis vil desavouere os, og det er mig da om at gjøre, at min Tilbagetræden, som jeg under alle Omstændigheder finder rigtig, naar Valgene ere tilende, ikke skal have Udseende af at være nødtvungen. Vær saa god og tag Medlemslisten med — — Valgene lover efter alt, hvad man fortæller mig, et slet Udfald. Jeg bryder mig ikke stort derom, dessnarere kommer Conflicten mellem Kongen og de Doctrinære. Har De set, at Helweg er nær ved at sige i „Danmark“, at jeg er besat af Djævelen. Han er

morsom, naar han agerer Valgagitator for Hr. Bille. Maaske tager jeg mig engang paa at gjøre lidt Nar af ham.

Jeg tænker, vor Kronprinds henter sig en Kone i Rusland, isaafald haaber jeg, at et Ministerium Lehmann maa komme til at afslutte Ægtepagten. — Jeg agter snart at rejse til Sverig for at se mig om efter en Ejendom. . . . .

Deres

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

31. Maj 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester! Jo nærmere Valgdagen kom, desmindre kunde jeg finde mig i at sidde hjemme, og, da man i Svendborg savnede en „Nej“-stemmer, saa tog jeg Fredag Aften dertil. Efter 3 Dages levende og interessant Valgkamp vandt vort Program og jeg en fuldstændig Sejrr saavel numerisk som moralsk.

Vi maa se at faa et Blad mod Helweg. Først i Dag har jeg læst hans Artikler, som synes mig mere at vidne for hans lidenskabelige Overmod end for hans Evne til at virke paa Folk gjennem forstaaelig Tale.

Højagtelsesfuldt.

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Carlsen.

1. Juni 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester! . . . . Augustforeningen har lidt et fuldstændigt Nederlag; men „Fraktionen Carlsen“ er gaaet med Ære ud af Kampen, ti istedetfor de tabte P. E. Olsen og Roepstorff, om han kan regnes nogetsteds hen, har vi faaet Thurah og M. Petersen, og maaske Lars Jensen ogsaa kan regnes med til os. Af de 7 ny Kredse for Venstre er de 4, og deriblandt de vanskeligste og hæderligste, vunden af os — Møen, Svendborg, Faaborg og Horsens. — Det turde heraf være klart, at vi kan have godt Haab til Fremtiden. Der kan jo heller ikke være Tvivl om, at P. E. Olsen snart vil vinde sig en Kreds, og hans nuværende Fald maa vist tilregnes tilfældige Omstændigheder. J. A. Hansen talte idag til mig, om jeg vilde være med til en Omdannelse af „Morgenposten“ til et billigt „Dagblad“, da N. Hansen maaske ikke længere kunde vedblive at staa for det som Redaktør, men det kom kun til aldeles indledende Udtalelser. . . . .

Med sand Højagtelse

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Køgegaard, 3. Juni 1865.

Hr. cand. Høgsbro . . . . Jeg ønsker fremdeles at tale med Dem og beder Dem derfor at komme herind d. 8de Juni med Morgentoget.

. . . . Hvad jeg frygter er, at Grundtvig skal desavouere os. Dersom han i noget eneste Punkt dadler os, saa bringer han Opløsning ind iblandt Grundtvigianerne (mere endnu end der er), og jeg har derfor tænkt at træde tilbage, nu Valgene ere endte, med en Henstilling til vore Venner, om jeg igjen skal overtage Førerskabet. Jeg troer, denne Fremgangsmaade vilde i alle Maader være den klogeste. Skal jeg blive i min Stilling, saa indseer jeg jo nok, at vi maa have et Organ i Pressen. Kunde I. A. Hansen og jeg blive enige om den Politik, der burde følges baade i indre og ydre Spørgsmaal (forstaar sig i Hovedtrækkene), saa vilde jeg ansee det for meget heldigt, om De vilde overtage *Redaktionen af Morgenposten*. En ren dansk Politik i (loyal) nordisk Aand, en virkelig frisindet og folkelig, retfærdig og ædel Politik, paa Grundlag af 5te Juni-Grundlovens Principer, vil aldrig blive gennemført her i Landet, med mindre *Almuen* oplyses og *vindes* for den. Langt bedre vil jeg kunne følges ad med I. A. Hansen i en saadan Politik end med Lehmann og Consorter, der hverken have Forstand, Hjertelag eller Alvor til at handle paa Folkets Vegne, men erstatte alt det, de mangle, ved Hovmod, Forfængelighed og Gridskhed efter Magten. Hvad mig selv angaar, har jeg tabt al Credit hos det doctrinære Parti (som Parti) og hos dets ivrigste Ledere.

Helwegs Artikler i Danmark vare virkelig saa latterlig hovmodige og skolemesteragtige, at jeg ikke agtede dem et Svar værd; men det fik nu at være. — Men hvad synes De om, at Præsten Helweg synes at vække den Forestilling hos vore Venner: „at Fanden plager mig“, for derigennem at vinde Stemmer for Dagbladspolitikken. Godt brølt, kjære Løve, som Shakespeare sige, men ikke overensstemmende med Apostelens Forskrift om Ordveksel mellem Troende. Ogsaa om „Danmark“ maa vi tales ved, naar De kommer . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

3. Juni 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjærgemester Carlsen. Grundtvig har afsagt „Danmark“ som „ulæseligt for sig“ og var meget vred over Helwegs Artikel om Deres „Bemærkninger“. Han vil ikke paa nogen Maade desavouere Dem eller os eller tilraade os at standse vor Virksomhed. Tvertimod er jeg overbevidst om, at han er glad ved den og ønsker den fortsat af al Magt. Han beklager, at Deres Svar til Ploug, som havde glædet ham meget, ikke var at faa i Bogladen, ti det burde kunne komme i alles Hænder. Helweg undskylder sig (i et Brev? eller gennem Flor?) for Grundtvig med, at jeg havde sendt ham „Bemærkningen“ saa „formelt“. Jeg skrev ganske vist til ham de samme Par Linier som til de andre Blade, men efter det Forhold, hvori han havde

stillet sig til os og vor Anskuelse, saa jeg ingen Grund til at gjøre Forskjel (tilmed da Tiden var knap), og jeg kan ikke begribe, hvorledes han kunde blive vred derover, med mindre han har haft en Slags ond Samvittighed, som er blevet rammet paa et ømt Sted. Ogsaa „Fædrl.“ har Grundtvig brudt med. Jeg tror ikke, vi har det mindste at frygte, men alt at haabe fra den Kant.

. . . . De maa endelig ikke træde tilbage. Der er ingensomhelst Grund dertil, men derimod gælder det om at forfølge den vundne Sejr. Alle indrømmer, at det er os, som staar med Palmerne i Hænderne. Winthers Indflydelse i Jylland skal være mærkværdig ringe; men gjennem Skolelærere og Bønder kan vi faa Magt der, naar vi blot kjendte hinanden og lettere kunde komme i Forbindelse med hinanden. I. A. Hansen tager nu til Himmelbjerget, indbudt af vore Venner og vil vistnok arbejde paa en Sammenslutning af dem med sine ligesom her paa Øerne, men det viser sig jo overalt, at det er vore, som har Fordelen deraf.

En Forening af Dem og I. A. Hansen tror jeg vil udvikle sig med Nødvendighed, især nu, da Augustforeningens Afmagt og næsten Svig er bleven klar for ham. Men maaske det dog kunde være hensigtsmæssig, om den ikke straks kom istand, om Grundtvigianerne endnu en Tidlang bestod for sig selv som et lille Samfund ved Siden af det større menigmandige, i hvilket sidste enhver, der ønskede det, kun ikke Førerne, kunde træde ind. Thi Grundtvigianerne er jo endnu for en stor Del uvante til politisk Virksomhed og bange for „Bondevenne-Navnet“, og paa den anden Side er jo Alberti, Frølund, Rugaard, N. Hansen o. fl. bange for og skinsyge paa „Grundtvigianerne“.

. . . . „De to Grundlove“ er vel af Juel?

Med udmærket Højagtelse

ærbødigst

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Carlsen.

10. Juni 1865.

Højveelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen! . . . Det er forøvrigt kommet til at staa tvivlsomt for mig, om man ikke burde indrømme Købstæderne at vælge særskilt til Folketinget. Det har sine Betænkfigheder, men jeg tror ikke, vi faar Tilfredshed i Købstæderne, hvor Embedsstanden benytter Misfornøjelsen, før en saadan Skilsmisse har fundet Sted og maaske derfor netop fremkaldt Ønsket om en fornyet Sammensmeltning. Forandringen kunde ske alene ved en Ændring af Valgloven og af de der fastsatte Valgkredse. Derved undgik man maaske ogsaa lettere Klassevalgene i Landstinget, hvor de jo saavel ved de sidste Valg som ved Bladenes Betragtninger derover

er langt uheldigere. Men kunde det dog ikke ogsaa være nødvendigt at lade Valgmændene vælge Landstingsmændene efter Forholdstalsmaaden for at forebygge det stadige Skrig om Bøndernes Majoritets-Tyranni?

I et Brev fra en Bonde paa Mors, som jeg fik igaar, hedder det: „Her spørges bestandig ved enhver given Lejlighed, hvilket Blad skal man holde? Nu siger vi „Danmark“ af i Masse, og hvad skal vi tage istedet? Morsø Avis tilfredsstillende ikke vore Folk, og de Folk, som har knap Raad paa Tid og Penge, kan jo ikke læse de store Blade. Kunde det ikke tænkes, at der kunde begyndes et grundtvigiansk Ugeblad, halv saa stor som „Danmark“ til en Pris af 2 Rdlr. om Aaret? Jeg tror, det maatte kunne gaa. Jeg er af flere opfordret til at henlede Deres Opmærksomhed derpaa.“

Det vilde jo være ganske ønskeligt, om vi kunde faa et saadant Blad netop til næste Kvartals Begyndelse (1. Juli), og især, hvis Rigsdagen skulde blive opløst . . .

P. E. Olsen mente, at „Morgenposten“ gav et aarligt Overskud af 300 Rdlr., at man hellere maatte betale dem rent ud end benytte N. Hansens Hjælp for dem, og at dette Blad vilde bedre kunne gaa end et Ugeblad, selv med en saadan forlods Udgift. Han syntes ikke uvillig til at overtage Redaktionen deraf, hvorimod han ikke turde paatage sig et Ugeblad. Jo mere jeg tænker derover, desmindre tror jeg at turde tilbyde min egen Tjeneste. Vil det ikke være rettest at faa Olsen til det; han kunde jo stilles under Kontrol af andre. Hermed sender jeg den anden Bogtrykkerregning i *kvitteret Stand*.

Deres højagtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 12. Juni 1865.

Med hensyn til nærværende forslag tillader jeg mig at udtale følgende:

Det har alt i længere tid staaet temmelig klar for mig, at den urokkelige fastholden paa 5te-Juni-grundloven uforandret ikke i længden vil være klogt og rigtigt, og udfaldet af de nys stedfundne valg har end mere bestyrket mig i min mening, at den nødvendighed, hvorfor vi maa bøje os, snart vil træde os øjensynlig imøde. Ikke en nødvendighed hidkaldt af vort forhold til udlandet, heller ikke en nødvendighed, som en reaktionær regering skulde formaa at byde os; thi et enigt folk vilde med lethed trodse den sidste, og den første vil altid vise at være et fremmanet skræmmebillede. Men nødvendigheden vil aabenbare sig som den kjendsgjerning, at det danske folk er

delt i tvende stridende lejre, der truer med i bitterhed og had at ødelægge hinanden.

Men uagtet jeg saaledes er enig med udkastet i det væsentlige, navnlig ogsaa deri, at det vilde være den heldigste løsning af spørgsmaalet, om man kunde enes om udkastets forslag eller give de større skatteydere halvdelen af stemmerne og beholde den almindelige stemmeret for valget af den anden halvdel, fordi vi derved undgaar at faa et landsting bygget paa grundsætninger forskellige fra dem, folketinget hviler paa, saa anser jeg det dog endnu for for tidlig at komme frem med særlige forslag. Vel er disse skrivelser af privat natur, men vi have set, at dette ikke hindrer dem fra at finde vej til bladernes spalter; og desuden er den største del af vore venner neppe istand til at yde os nogen virkelig bistand med raad og betænkninger i den henseende. Det turde derfor efter min formening være rigtigst at oppebie den tid, da pligten kalder os til at overveje og handle, og da vi kan samles og samtale med hinanden under indtrykket af hele stillingen, saaledes som den da viser sig for os, se, om vi kan enes om et vedtage og indbringe et fællesforslag.

Hvad bladet angaar, tør jeg ikke udtale nogen bestemt mening om, hvorvidt et ugeblad, som det paatænkte, kan bære sig nu, da det har „Danmark“ som konkurrent. Jeg har brændt mig to gange ved at anbefale ny blade, saa jeg ikke tør anbefale det tredie, navnlig ikke før jeg ved, hvem der bliver hovedredaktør. Kan der findes en mand, der med den fornødne dygtighed forener en saa fast tro paa sandhedens egen magt, at han kan modstaa fristelsen til det personlige kjævleri, som professorpartiets blade næsten paa hver spalte udfordrer til, og rolig og værdig begrunde den tanke, der leder vor politiske færd, da vil bladet stifte gavn, i modsat fald vil vi kun lide et nederlag mere paa det omraade. Ingen af de mænd, som nævnes, anser jeg for at være posten voksen eller tjenlig.

Med hensyn til den anmærkning, der er tilføjet i randen, maa jeg endnu tilføje: jeg anser det i højeste grad uklogt og urigtigt, om vi ville træde frem med forslag til ændring af folketingets valglov, selv om det kun angik dets mindste tøddel. Lykkes det modpartiet at sætte forandringen i landstingets sammensætning igjennem, vil det neppe være et halvt aarti, inden de „doctrinære“ har udruget en plan til et angreb paa folketingets sammensætning, og har vi i mindste maade antydet et forslag i den retning, saa har vi selv vist fjenden et svagt punkt paa vor fæstning, og vi vil faa større nød med at holde ham ude. Vel har ogsaa de sidste valg viist, at det neppe i lange tider vil lykkes at udjævne den kløft, som med flid holdes vedlige mellem kjøbstad og land; men skal vi give efter for fordringen om de uheldige klassevalg, da lad os indrømme dem plads i landstinget, men aldrig i folketinget.

Høgsbro til Carlsen.

14. Juni 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen! Gamle Grundtvig var i Gaar meget bedre, men først imorgen vil jeg dog se at faa ham i Tale. Hans Vitterligheds-Erklæring har jo fremkaldt en Del Røre og gjort Ønsket om et nyt Ugeblad mere levende. Tang har tegnet sig for 5 Aktier a 10 Rdl. Stykket, N. F. Larsen ligesaa og N. Lindberg for 1. De vil, at der skal dannes et Aktieselskab, som kunde sikre Bladets Bestaaen et Aar med det fornødne Honorar til Redaktør og Medarbejdere, og at det skulde begynde straks, da Øjeblikket er gunstig og Trangen levende. Men de har hver for sig for meget at tage vare til at kunne gøre noget alvorligt og vente, at De skulde stille Dem i Spidsen for Foretagendet . . . Det kunde kaldes „Dansk Folketidende“ . . . Saaledes (efter Udgifterne) vil der vel behøves hen imod 1000 Abonnenter, men „Danmark“ skal straks, efterat det begyndte, have haft 1700. Tang mener derfor, at det vil være en god Aktiespekulation . . . En Hovedsag er det jo at faa en dygtig Redaktør og dygtige Medarbejdere. Man mener, at P. E. Olsen helst maatte se at faa „Morgenposten“, indtil den paa et senere Trin kunde sammensmeltes med Ugebladet. Dette maatte have andre Kræfter. Lindberg har ikke Tid til stadig Hjælp. Køster frygter man er for lidt inde i Politiken. Thurah er villig og vist skikket til meget af Arbejdet. Schiørring kommer først hjem fra Jylland om 14 Dage. Ham burde man se at vinde som retskyndig Medarbejder. Kan ingen bedre findes, er jeg villig til at overtage Hovedredaktionen og det juridiske Ansvar mod at sikres det fornødne Pengetilskud til Bladets Gang i et Aar eller ialtfald, saalænge Forfatningssagen er uafgjort, samt til Honorar til Medarbejderne og for Redaktionen. Men jeg vilde ønske, at man ialtfald i det første Aarstid, til jeg er kommen mere ind i Revisionsarbejdet, kunde finde en anden . . . .

Deres med oprigtig Højagtelse hengivne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 15. Juni 1865.

Hr. cand. Høgsbro. Opfordringen til Abonnenter til Bladet maa underskrives i *Spidsen* af *Grundtvig*, derefter kan *mit* og de af vore andre Venners Navne komme, som ville være med, og som ere tilstede. Det er bedst, De aftaler alt dette med Grundtvig. Jeg har intet imod, at *det*, der indkom til Frihed i Folkekirken, anvendes til Bladet. Mig kan De tegne for 20 Aktier hver til 10 Rdl. — Sæt Sagen i Gang *snarest muligt*, men lad i alt Grundtvig træde frem som den,

der har givet *Stødet* til den offentlige Indbydelse. . . . Vil De ikke selv for *Alvor* overtage Redaktionen? Jeg tror ikke, De risikerer noget derved, men vil vinde baade i Indflydelse og Indtægt. I saa Fald skal jeg ikke svigte Dem, dersom De behøver min Hjælp.

Ogsaa jeg anseer det for rigtigst, at vi faar et rent grundtvigiansk Blad uden Maskepi med Nogen. De naturlige Tiltrækninger ville ikke udeblive; men vor Livsanskuelse kan ikke blive et Appendix til nogen anden.

Hils alle Venner. Jeg vil i Fortrolighed sige Dem, at jeg for nogle Dage siden har skrevet til Grundtvig om Nødvendigheden af et Blad, der er vort i Sjæl og Sind, og om at *han* maatte give *Stødet* dertil.

Med Grundtvigs Erklæring har jeg derimod intet haft at skaffe.
 Lev vel. Deres hengivne H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

16. Juni 1865.

Hr. Hofjægermester Carlsen! Skjønt Grundtvig endnu ikke kan taale Anstrængelser, hørte han dog igaar Aftes opmærksom paa mig, gav sit Samtykke til at underskrive, efter at jeg havde lovet at føje til, at Bladet skulde undgaa al Partiform og se at udvikle det ægte danske. Han havde intet at indvende imod, at jeg overtog Redaktionen, naar ingen bedre kunde findes, og var i det hele enig med mig i Opfattelsen af Bladets Formaal som væsenlig oplysende og ikke polemiserende. — Jeg maatte kun tale kort med ham.

N. F. Larsen har endnu ikke Mod til offentlig at følges med os, men tegnede sig for 100 Rdl. Jeg tænkte da blot at sætte Deres og Grundtvigs Navne under; men efter andres Raad føjede jeg dog mit eget til, for at Folk ikke skulde føle sig for meget skuffet, naar det senere viste sig, at jeg skulde være Redaktøren. Jeg haaber, at Folk vil forstaa, det kun er som Hjælper, jeg er kommet til at staa ved Siden af Dem.

Andres Navne var der ikke Tid til at hente og behøvedes der heller ikke. . . .

Jeg maa takke Dem for den lovede Anvisning. Jeg vilde ønske, jeg kunde undslaa mig for at modtage den, da jeg jo ikke har tjent Dem personlig men Sagen; men jeg har desværre ikke Lov til at gjøre det, og lidt over det Halve vil jo ogsaa gaa med til de for Postmærker, Konvolutter o. s. v. gjorte Udlæg. Altsaa jeg takker Dem og vilde blot ønske, at De maatte vedblive at være tilfreds med min Virksomhed.

Med Højagtelse og Hengivenhed.

Sofus Høgsbro.

P. Bojsen til Høgsbro.

Gjedved, 20. Juni 1865.

Kjære Hr. Høgsbro. . . . Det er gode navne, som indbyde — men ellers skal jeg ikke nægte, at den sætning: „i særdeleshed undgaa enhver ensidig partifarve“, minder noget om Helwegs bedrøvelige indledning om, „at staa bagved partierne“, hverken være kold eller varm, thi hvordan skulde vi egentlig undgaa partifarve? men maaske er vægten lagt paa ordet ensidig, og saa er tingen jo i sin orden. — Fog i Skjold kaldte forhen denne farveløshed den „noksom bekendte forsonlighedsflaske med brækvand i“, og jeg tror virkelig, der er noget i det — navnlig den lunkne maade, hvorpaa „Danmark“ har forfægtet vor sag. — Efter min mening maa vi ganske anderledes stikke fingeren i den jordbund, hvorpaa vi leve, og slutte os til folket, naar vi skulle vente at udrette noget. Men det er nu mit sikre Haab, at vi her maa faa et rigtigt grundtvigiansk, bondevenligt blad, der heller ikke er bange for at bide fra sig og angribe, hvor det gælder om at forsvare vor sag. —

. . . . Just igaar kom jeg hjem fra en rejse i Hads Herred — der er stemningen aldeles kommen i forkert gænge. Vore folk med Otto Møller i spidsen stemte paa Ingerslev ved valget og gaa saa vidt i deres paastande, at de erklære enhver anderledes stemmende for en Tysker, som de hverken i kirkelig eller folkelig henseende ville have noget samfund med. — Møllers medhjælper i Odder, den unge Kirkeby, som i folkelig henseende er fuldkommen pluddervælsk, skal paa et møde i Randlev forleden have afsagt sine sognebaandsløser, fordi de ikke have stemt ligesom ham; det er jo et aandstyranni, som er utaa-leligt, og som har skabt en høj grad af forbitelse imod os. — Naar tid og lejlighed gives, har jeg derfor isinde at tage derind til et møde for at klare vor stilling, at det ikke skal se ud, som om vi er frihedens modstandere. — Ved det omtalte møde i Randlev var Møller tilstede og tog ligesom Kirkeby meget haardt paa vej; da han ikke destomindre endte sin tale med at erklære sig for en frihedsmand, var der en bonde — en af de opvakte — der raabte højt: „nu lyver De — De er ikke frihedsmand.“

De kan deraf danne Dem lidt begreb om, hvordan stemningen er derinde. Hvordan dommer De om forslaget til dannelsen af en almindelig grundlovsfolkeforening for hele landet?

Jeg talte med baade Winter og I. A. Hansen derom, og de er begge gaaede ind paa at lade den jyske folkeforening og Østifternes folkeforening gaa ind til fordel for denne almindelige grundlovsforening. — I. A. Hansen lovede at skulle stille sig i spidsen for sagen — men gør han det ikke snart, begynde vi maaske herovre. —

Naar dette var bragt istand, kunde vi arbejde for at faa „Dansk Folketidende“ til blad for foreningen. . . .

Deres hengivne

P. Bojsen.

Frede Bojsen til Høgsbro.

Stege, 20. Juni 1865.

Kære Hr. Høgsbro. Et „leve“ for „dansk folketidende“ istemmer vi herfra af ganske hjerte, saa meget mere som vi jo her netop i denne tid har faaet at føle savnet af saadan talsmand til selvforsvar. Fader skriver vist en af dagene selv. Intet vil jeg hellere bidrage til at støtte af bedste evne end saadant blad, og naar mine pengeaffairer til næste aar komme i orden, vilde det unægtelig være mig kærest at kunne anvende min skærv i den retning; i øjeblikket er det mig umuligt at tegne mig for noget direkte pengebidrag, men saadant kan vel ogsaa bruges adaare, da vi jo haaber paa, at bladet ikke alene skal kunne leve vel, men ogsaa efterhaanden udvide sig til et dagblad, som jo er saa nødvendigt.

Imidlertid kan fader og jeg da idetmindste garantere for 20 eksemplarer til Møn og arbejder forøvrigt af alle kræfter for videre udbredelse; jeg staar lige paa springet til at rejse over til Falster paa skolerejse, undskyld derfor dette hastværksarbejde, men jeg vilde gerne straks svare og takke for Deres brev til mig, (paa Falstersrejsen skal jeg ogsaa virke for „Folketidende“). Planen om „Morgenposten“ har været en gammel tanke hos mig, fordi jeg anser en saadan overflytning for at være en nødvendighed for bondevennernes tilknytning — mere og mere — til den virkelig gode og sande sags tjeneste; men dels har jeg næppe anset virkeliggørelsen for mulig, dels har jeg knyttet den til fremtiden, saaledes at jeg har været ked af, at sagen igennem Rasmus Mathiasen er bleven mere almindelig omtalt, end jeg foreløbig havde ønsket; han skulde blot saa lempelig have følt sig for hos I. A. Hansen uden at angive sin klient. Da sagen imidlertid er bleven røbet for tidlig, saa vil jeg gerne tale med I. A. Hansen derom, naar han kommer og høre hans mening; engang kunde det maaske lade sig gøre, og det er ganske vist, at ingen vilde være bedre skikket til denne mæglers og mellemmands gerning end netop Olsen; og skønt jeg jo nu naturligtvis har mistet noget af interessen for denne plan, efter at vi virkelig faar det blad under Deres redaktion, som jeg havde tænkt mig, vort egentlige banner, saa indser jeg meget godt og maa lære det dobbelt her paa Møn, at Morgenpost-siden af sagen langtfra er uvæsentlig eller derfor falder bort; men nu kan jeg jo faa I. A. Hansens mening at vide. —

Faders stilling er nu fast og god; Plougs angreb har kun styrket ham saavel overfor ham selv som i stemningen her; faders lempelige svar synes jeg just lader Plougs blinde raseri skinne tydeligere frem; men der er i denne skriftvexel rigtignok stof nok til at paavise det „liberale“ parti's mageløse illiberalitet; men fader sætter sit haab til „Folketidende“; han hilser mange gange, skriver snart selv.

Fremad for folket, lyset og livet.

Kærligst hilses De fra Deres hengivne

Frede Bojsen.

Høgsbro til P. Bojsen.

(Udkast.)
26. Juni 1865.

Tak, kære Bojsen, for Deres iver for „Dansk Folketidende“! Desværre vil Grundtvigs sygdom, som endnu ingenlunde er hævet, endnu i nogen tid hindre dets udgivelse, selv om det lykkes at faa et rimeligt abonnentantal. Carlsen har tegnet sig for 200 rdl., Grundtvig og N. F. Larsen hver for 100 rdl. osv. Før det er endelig afgjort, at det udkommer, er det ikke værd at anmelde det i Skoletidende, især da heller ikke redaktøren er endelig bestemt, skjønt der desværre er rimelighed for, at det bliver mig.

„Upartiskheden“ er ogsaa Carlsen og jeg imod, men Grundtvig forlangte den utrykkelig tilføjet — mærkelig nok — og jeg søgte da nærmere at bestemme den ved at tilføje „ensidig“, hvad han tillod. Carlsen forklarer ordene, som om det dermed er afgjort, at det skal have „en partifarve“, men at denne ikke maa være saa „ensidig“, at der jo indenfor partiet kan taales afvigende meninger. Det glæder mig, at De synes at have fattet det paa en lignende maade.

Jeg blev netop føjet til indbyderne for i tide at sige folk, at det „bondevenlige“ vilde være bindemidlet. Det kommer netop an paa, at vise folk, at Grundtvig er den egenlige, d. e. den aandelige „bondevennefører“. Saaledes maa den ellers herskende fordom mod ham overvindes, og overgangen beredes fra „bondevenlighed“ til „folkelighed“.

Det var herligt, om De kunde tage Dem lidt af vore venner i Hads herred; ti det synes jo, som Møller og Kirkeby viser dem aldeles paa vildspor, og af politiske grunde at vise sognebaandsløserne bort er jo et pavedømme, som mindst af alt passer sig for folk, der vil regne sig til Grundtvigs venner.

„Grundlovsfolkeforeningen“ eller som jeg foreslog: „5. Juni-folkfor.“ fælles for Jylland og Øerne syntes jeg godt om, da I. A. H. fortalte mig derom; men jeg troede da, at Winther gik ind derpaa. Nu hørte jeg igaar af ham, at det ikke var tilfældet, men at han vilde blive en afgjort modtander — paa liv og død. Jeg tilskriver vel ikke hans indflydelse stor betydning som selvstændig skabende, men at han kan hindre og rive ned med iver og held, er vist. Hertil kommer, at saadanne store, vidtomfattende foreninger let kan faa et præg af ensidighed — selv om det kun er et skin, fræmkaldt af modstanderes løgn og skjældsord — som svækker deres indflydelse og gjør det vanskeligt i de enkelte kredse at faa alle dem med, som ellers vilde gaa med. Jeg vil derfor ganske vist ønske, at Østifternes folkeforening antager hint navn, og at man i Jylland slutter sig dertil, saavidt det lader sig gøre uden skade for virksomheden; men jeg tror, at man — netop som jydernes politiske udviklingstrin er — gjør bedst i at begynde fra neden med, uden hensyn til *nogen* central-forening, enten den jydsk eller Øboernes, at samle folk i „folkethings-valgkredsens vælgerforeninger“. Lad dem dannes om muligt i hver valgkreds og faa nogle grundtvigianske præster eller skolelærere til at stille sig i spidsen, hver med

sine særegne love og indretninger og fuld selvstændighed. De vil da om ikke direkte, saa indirekte træde i forbindelse med hinanden gennem deres ledende mænd og tilsidst maaske ogsaa udvikle en centralbestyrelse for det hele land. Dette er vist baade det mest praktiske og mest demokratiske. Navnlig vil der jo saavel ved amtsraads- som landstingsvalg være god lejlighed til at udvikle en større samvirken mellem de enkelte kredse og maaske danne amts- eller landstingskredsbestyrelser, som igen kan sætte sig i forbindelse med hinanden og saaledes udvikle en central-folkeforeningsbestyrelse.

Fræmfor alting, lad alle demokratiske partier sammensmælde til ét parti! Førerskabet vil af sig selv tilfalde Grundtvigs disciple; ti selv R. Jensen indrømmer, at de er de eneste, som virkelig kan vække bønderne, det formaar hverken han eller Winther. Og for at naa det maa De vist helst gribe den particularistiske iver, som er jyderne ejendommelig: slaa den *jydske* folkeforening ihjel ved at udvikle *selvstændige* vælgerforeninger, og naar det er sket nogenlunde almindelig, da se at samle dem, som kan være nogenlunde enige. Winther vil blive nødt til at *følge med* i denne decentraliserende bevægelse, og den vil skaffe magten i deres hænder, hvori der er mest liv. Grundtvigianerne vil ikke blive et partinavn i modsætning til andre, men hilse af befolkningen med glæde som deres naturlige førere.

Winther erklærede mig, at han havde lovet Dem at forelægge spørgsmaalet om grundlovsforeningen. . . .

Lars Dinesen til Høgsbro.

Kulby, 26. Juni 1865.

Kjære Høgsbro. . . . Hvad Carlsens Forslag med Hensyn til Landstingsmændenes Valgbarhed angaar, da kan man jo nok gaa ind paa det, naar det er nødvendig, og det antager jeg med Carlsen, at det er, men jeg kunde ønske at vide en Ting, og det er, om man for det har sikret sig saadanne Mænds Bistand f. E. Fønnesbechs og I. A. Hansens, som ved deres Erklæring for det gjør det sandsynligt, at et større Antal Medlemmer stemmer for det; thi det vil have megen Indflydelse paa Eens Bestemmelse.

Forholdstalsvalgmaaden, som De omtaler for Landstingsvalgenes Vedkommerde, har jeg egenlig stadig tænkt mig som et Forslag, man maatte byde dem. Deres Antydning, om Kjøbstædernes Udskilning i særlige Folketingskredse kan jeg kuns fraraade at fremkomme med, jeg tror, at det vilde være skadeligt, om det blev fremsat.

Med Hensyn til Bladet, da faar det nok Abonnenter, kuns det kommer snart. Hvad Redaktøren angaar, da kan man jo tage to i Forening, Olsen og Krabbe vilde skaffe den største Udbredelse, og de to vilde vel være mest virksomme. Thurah kjender jeg ikke i det Stykke. . . . Jeg vil bidrage 2 rd. . . .

Venskabelig

Lars Dinesen.

Høgsbro til Carlsen.

26. Juni 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester. . . . Grundtvig var fuldkommen tilfreds med Fællesskrivelsen. Han vil udvikle sine Anskuelse i et lille Skrift. Jeg opmuntrede ham til at gøre det snart; ti saa kan Folk selv dømme imellem ham og Dem. Enhver Tanke om Bladet maa vist opsættes, til vi har set Virkningen deraf.

Deres 7 Raadgiveres Mening derom kjændes jo alt fra Svarene paa den forrige Skrivelse. De tilraadede jo i det hele et Blad for *vore* Anskuelse. Jeg har derfor ogsaa opgivet at sende mere omkring end Fællesskrivelsen. Lad os først se, hvad Indtryk den gjør. Blixen var her i Byen i Dag og kommer her igjen paa Lørdag. B. Christensen fortalte, at han ganske delte hans og Grundtvigs Opfattelse af den rette Fremgangsmaade i Modsætning til Deres; men det er vel kun et Skaktræk af ham.

Maa jeg haabe, at De undskylder dette Hastværk?

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

L. B. Poulsen til Høgsbro.

Rangstrup, 2. Juli 1865.

Kjære Høgsbro. . . . At jeg som alle, der før have været „Klosterpolitikere“, hovedsagenlig staar paa Deres og Meningsfællers Side, behøver jeg vel ikke at sige Dem. . . . Kryger besøger jeg engang imellem og trækkes da dygtig med ham om Forfatningssagen. Det er Skade, at han saa meget er kommen i Slæng med de „National-liberale“. Han er meget for god dertil og er i Grunden slet ikke paa sin Hylde der. Det mærker man tydelig paa ham. Han vil ogsaa forsvare sig med, at han ikke kan for det, men at I. A. Hansen er halv Skyld i det, da han først har løiet ham paa, og, siger han, da har villet benægte det, men det har kun givet Anledning til, at han af Rigsraadstidende har forvissat sig om, at han har Ret. . . . I Pindsen var vi til Grundlovsmøde i Skibelund Krat, hvor det gik meget jævnt til. Schrøder er bleven meget flinkere end før. Det er dog en god Side ved Striden, der ellers er blevet uhyggelig, at Folk ikke godt kan blive ved at være baade Fugl og Fisk, men maa enten til den ene eller den anden Side, og det trænger Schrøder til. . . .

Deres

L. B. Poulsen.

Høgsbro til Carlsen.

10. Juli 1865.

Højvelbaarne hr. hofjægermester Carlsen! Hermed tillader jeg mig at sende Dem noget af det, jeg havde tænkt at sætte i „bladet“,

hvis det kom igang, nemlig nogle „indgangsort“ og de to første afsnit af en længere ledende artikel „forfatningskampen“. Hvis De, kære hr. hofjægermester, finder, at det fortjener det, vil jeg bede Dem undergive disse ting en skarp kritik, og i dette haab har jeg, som De vil se, ladet den halve del af siderne ubeskrevne, for at De kunde faa plads til mulige bemærkninger. Jeg vilde være Dem meget forbunden, hvis dette haab maatte opfyldes. Min forfatterære er saa ringe, at jeg ikke behøver at være øm over den, og det er altid bedre at blive strengt bedømt for offentliggørelsen end bagefter . . . .

Med sand højagtelse. Deres heng.

Sofus Høgsbro.

Jeg haaber, De erindrer, at hvis Grundtvig ikke vilde, var det Dem, som skulde skrive den første „Leder“. . . . .

Høgsbro til Carlsen.

24. Juli 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen! . . . . Grundtvig prædikede i Gaar med sin gamle Kraft til almindelig Glæde. Des pinligere syntes det at være for vore fælles Venner at høre om det indtraadte Brud og den deraf følgende Udsættelse af Bladet. Man ønskede, at Bruddet saa lidt som mulig maatte blive bekjendt, da det efter alles Mening nødvendig vilde skade os alle og den gode Sag, vi arbejdede for, i en ikke ringe Grad. Modstanderne vil jo ganske vist tage det til Indtægt (Helweg tænker iøvrigt paa at søge Præstekald); men Bruddet er jo foranlediget ved Grundtvigs urimelige Fordringer, og dets mere eller mindre Offentlighed vil vel ogsaa væsenlig komme til at bero paa ham.

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

Jeg anslaar, som De véd, ikke Skaden ved Bruddet saa højt som de andre. Tvertimod det kan ogsaa have sine gunstige Følger; men det kan nok være, at det for *Øjeblikkets* Skyld ikke var værd at give Anledning til mere Folkesak end nødvendig, og dette synes Deres Affattelse af Erklæringen mig ogsaa at lægge an paa.

Høgsbro til Carlsen.

30. Juli 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen! . . . . Jeg var i Dag bedt til Middag hos Grundtvigs, og, da jeg vilde gaa, bad han mig blive, for at han kunde tale noget nærmere med mig. Da de andre var gaaet, viste det sig, at det var Deres Skrivelse, som laa ham paa Sinde. Han vilde først vide Besked om den sidste Sætning. Jeg fortalte ham da, at De oprindelig slet ikke havde haft den, men havde tilføjet den efter mit Forslag, navnlig af Hensyn til I. A. Hansen, og

at denne ogsaa udtrykkelig havde sagt til mig, at han ikke havde noget imod, hvad der var sagt i Skrivelsen om ham, „naar den kun meddeltes til de 8“ af mig nævnte Mænd; men at det jo iøvrigt var noget, vi alle vidste, at hvad 10—12 vidste ikke kunde blive nogen absolut Hemmelighed. Han antog, at Bogtrykkeren endog sendte et Eksempplar til Politimesteren; men jeg sagde ham, at Bogtrk. udtrykkelig havde lovet mig, at det ikke skulde ske. Han havde iøvrigt ikke noget imod Deres Fremstilling af hans Anskuelse af Øjeblikkets Krav og kunde jo ogsaa nok indse, at I. A. Hansens Stilling var særlig vanskelig og vilde blive det endnu mere, naar den blev offentlig bekendt. Paa Foranledning udtalte jeg mig derpaa nærmere om Betydningen af Monrads Tilslutning, og hvorledes det med den var muligt at sætte noget saadant igjennem, men uden den var vanskeligt for ikke at sige umuligt. Han hørte med kjendelig Velvillie paa de lyse Udsigter, jeg malede for ham i Retning af en sejrrig Kamp af venstre Centrum og Venstre mod Ministeriet, Højre og højre Centrum, mens Hoffet og Grev Frijs maatte se til uden at have nogen parlamentarisk Indflydelse, og selv hans Kones Bemærkninger om, at det Grundlag, hvorpaa vi vilde optage Kampen, jo dog var købt ved Indrømmelser, bragte ham ikke ud af hans rolige Opmærksomhed. Jeg svarede hende, at det danske Folk jo efter Grundtvigs Mening var et blødt og kvindeligt Folk, af hvem man ikke maatte forlange for meget, og navnlig ikke, efter at vor „haardnakkede Halsstarrighed“ i Vinter ikke var blevet bedre støttet d. 30te Maj. Da jeg føjede til, at det maaske vilde gaa bedre, naar vore Kvinder blev til Mænd, gjorde han kun en ganske svag Bemærkning.

Jeg henviste til Birkedals, Termansens og andres Mening i dette Stykke, og de indrømmede, at de vilde gaa med Dem. I det hele fik jeg det Indtryk, at Deres Skrivelse havde gjort et meget godt Indtryk — undskyldt al Ordet kommer anden Gang i samme Sætning — paa ham, og at han var kommet os langt nærmere, end da jeg talte med ham for 6—7 Dage siden. Han vil vel endnu fastholde sin Mening i det Skrift, han vil udgive, men ganske vist ikke i nogen skarp Mod-sætning. Han synes at have en Følelse af, at De dog maaske viser den Vej, der lettest kan føre til Maalet.

Dette har jeg troet maaske kunde interessere Dem at høre, derfor tillod jeg mig at gribe til Pennen.

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

Lars Dinesen til Høgsbro.

Kulby, 4. August 1865.

Kjære Høgsbro. Jeg takker Dem for de Ord, hvormed De ledsagede Skrivelsen, som De sendte mig forleden. Jeg kan ikke komme til anden Slutning end at følge Dem i at gaa med Carlsen. Jeg tilskrev ham et Brev straks, hvori jeg udviklede min Mening for ham. Blandt andet

skrev jeg, at jeg troede, Grundtvig tog fejl, naar han troede, vi fik et dansk Ministerium, dersom vi fik dette styrtet paa Forfatningsspørgsmaalet, jeg antog det for mulig, at der var Mænd, som lod sig finde, der vilde se at føre Forfatningssagen igjennem paa hvilkensomhelst Maade, men som mulig var mere udanske end de, vi har, og vilde maaske i en større Grad vinde Tilslutning fra vort antinationale Venstre. Grunden til, at jeg skrev til Dem for nogen Tid siden, at jeg ikke kunde sætte mit Navn under nogen Skrivelse, hvor der var Tale om Indrømmelser, ved jeg ikke, om jeg tilstrækkelig betegnede Dem, den hidrører fra mit Forhold til mine Vælgere, jeg fik sagt paa Valgdagen, at jeg ikke vilde være med at gjøre Indrømmelser, saalænge jeg ansaa det for klogest at staa fast, og vore Skrivelser ikke undgaa at komme til en mere almindelig Kundskab, og Vælgerne ikke kunde saaledes see, om det er rigtig eller ej, vilde jeg ikke gjøre min Stilling tvivlsom for dem. Denne Grund har imidlertid tabt sig noget for mig, siden Frygten for Rigsdagens Opløsning drev over. Jeg frygter ikke for, at nogen kan fortrænge mig, der aabent er Grundloven imod, men derimod er jeg ikke dristig mod Folk af den albertisk-bondevenlige Retning. Jeg er vel ikke bange for at være min Mening bekendt, men Et er at være den bekendt, og et Andet er det at gjøre saadanne Skridt, hvor Skaden kan være større end Gavnet.

Jeg maa meget beklage, at Bladet ikke kommer, trods den Gamle ikke gaar med. Jeg tror ikke, det vilde mangle Tilslutning derfor. De maa huske paa, at det ikke er blandt Grundtvigianerne alene, vi skal søge den eller vore Anskuelser udbredte, men derimod blandt *Bønderne* i Almindelighed, og jeg tvivler ikke paa, at vi jo nok faa Tilslutning, saa Bladet kunde holde sig, naar det har gaaet et halvt Aars Tid. . . .

Venligst Deres

Lars Dinesen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 6. August 1865.

Kjære Høgsbro. . . . Nu saa gik den plan til et dansk folkeblad overstyr! Jeg ved ikke, om det blot var ærgrelse over skuffet forventning fra tidligere tid, eller det var en anelse, som jeg saa tidt har dem, der gjorde, at jeg aldrig satte noget haab til denne plan. Naturligvis havde jeg gjerne set den gaa igjennem, men jeg vil dog hellere, at den skal standse nu end gaa tilgrunde siden af mangel paa enighed eller tilslutning. Jeg har aldrig været for, at man skulde drage Grundtvig ind i afgørelsen af de enkelte Sager, og jeg var ikke glad ved at se, at det doktrinære parties (og særlig) Plougs dumme ondskab eller ondskabsfulde dumhed fik ham ud af den neutrale stilling, han indtog. Dermed har de skadet os mer end ved al deres øvrige uforskammede og had. Nu maa vi ogsaa tage imod det. Jeg er ganske enig med Carlsen i hans stilling efter den fortrolige meddelelse. Hvis vi samles

snart, vilde jeg helst mundtligt sige ham det, ellers faar jeg vel skrive et par ord til ham. Schrøder synes at befinde sig særdeles vel i Askov. Jeg haaber, at Godsejerskolen ikke skal skade ham. Men i førstningen kan det vel forvirre en del af de folk, som intet parti hører til.

Man snører strikken fastere og fastere om sønderjydernes hals. Det kan maaske bidrage til at styrke hans danskhed ligesaameget som svække den. Sønderjyden er ganske anderledes sejt overfor tysk som nørrejyden.

Naar mon rigsraadet skal samles? Det gaar jo vel, som David vil. Mon man skal se dette væmmelige jødefjæs mere paa ministerbænken? Hans jødeberegning med at pine Jyderne til at sende nikkedukker turde han dog tage fejl i. Skatterne vil komme trevent ind, og bitterhed mod regeringen vil stige trods H. Hages og parties tyske udgydelser mod de folkelige i rigsraadet. Rigsdagen bliver vel neppe opløst. Nu vilde valgene mange steder falde bedre ud. Kühnell vilde sikkert blive valgt næste gang. De smaa er vaagnet mange steder, hvor de hidtil sov.

I søndags var jeg første Gang efter fredsslutningen paa sønderjydsk grund. Det var en frygtelig uhyggelig følelse at betræde den. Underlige ere herrens veje. I 600 aar har Holsten og Tyskland tragtet efter at sluge dette skønne land, og netop nu da folkene vaagne til nogen bevidsthed om deres fællesskab i aand og natur, netop da haabet gjenfødtes om, at det egne hos vort folk skulde vaagne og tage sig sammen og begynde et nyt levnedsløb, netop nu skal Tyskls stræben opfyldes. Det er en blomst, knust, imens knoppen var i færd med at udfolde sig. Hvordan vil historien bedømme os, den slægt, i hvis time denne forfærdelige ulykke skete. Det er dog endnu mit haab, at Guds dom vil være barmhjertigere end baade nutidens og fremtidens hernede. Og saa vist som aandens magt paa jorden er stærkere end al den jættekraft, som verdensmagterne kan udfolde, vil „dansk og dansk heller aldrig blive to“, men findes i historiens gang og aandens og folkenes kampe at være et i hjerte og sjæl trods alle med den raa magt rejste skranker.

Du hilses fra mig og mine, hils din kone naar du skriver til hende.
Din ven

Niels Jokum Termansen.

Høgsbro til Carlsen.

10 August 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen! . . . Det synes, som om Deres Overenskomst med Monrad og Hansen begynder at rygtes. Jeg synes at kunne mærke paa Juel og Winther, at de maa have hørt noget derom, maaske henholdsvis fra Bille og Tscherning. Jeg har kun fortalt Dem det samme om Deres Mening, som De allerede har sagt i Skriftet mod Lehmann og i Valgprogrammet, men tiet med Forholdet

til de nævnte 2 Mænd. Det kunde De jo i alt Fald selv sige dem. Iøvrigt tager saavel „Morgenposten“ som dens Følgesvend „Stubbekøbing Avis“ Monrad ivrig i Forsvar mod „Dagbl.“ og „Fædrel.“. „Dagbl.“ lader derimod sin „Generalkorrespondent“ fortælle i alle Provinsavisser, at dets Angreb paa Monrad baade var velskrevet og velfortjent.

.....
 Jeg er ikke meget ivrig med at sende Meddelelsen om Bladets Standsning omkring i Landet, idet jeg først mener, at man bør høre, hvad vore Venner vil, naar Rigsraadet samles, og De, som jeg antager, kommer herind og holder Møde med dem. Termansen synes at være stemt for at opgive Bladet, L. Dinesen derimod ikke. Her i Byen er Meningerne ogsaa delte blandt Grundtvigianerne derom. De vil nok i Grunden alle gerne have et Blad, naar de selv kunde blive fri for ethvertsomhelst Ansvar; ti de frygte efter de tidligere Erfaringer, at det kan gaa galt, og det er jo ogsaa bekvemmest intet at gjøre.

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 11. August 1865.

Kjære Høgsbro! Hermed sender jeg Dem et Brev fra Monrad, som jeg modtog i Dag, og beder Dem meddele I. A. Hansen Indholdet, og lade ham læse det. Det forholder sig rigtigt, at Monrad ikke har omtalt mine Betingelser for at acceptere de kongevalgte, men just *fordi* han i den 2 Timer lange Samtale, jeg havde med ham *efter* min Hjemkomst fra Sverig, ikke omtalte Betingelserne, maatte jeg antage, at han accepterede dem. Nu vil han altsaa lade de kongevalgte falde og holde sig til mit oprindelige Forslag om at forhøje Valgbarhedscensus for Halvdelen af Landstingsmedlemmerne. Der imod kan jeg intet have at indvende. Iøvrigt antager jeg, at Monrad intet har kunnet udrette hos Bluhme, og at dette er den væsentligste Grund til hans Holdning nu. — Hans Forslag om en Adresse fra Folketinget til Kongen anser jeg for godt og anbefaler det til Overvejelse. . . . .

Saafrømt Grundtvigianerne ere samlede i Kjøbenhavn før Rigsraadets Aabning, ønsker jeg at samles med dem for at gjøre Rede for min Færd. . . . .

Jeg bemærker i Anledning af Monrads sidste Yttringer i Brevet, at jeg bebrejdede ham i mit Brev, at han forlod Danmark i dets Ulykke.

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

12. August 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen. Monrads Brev følger tilbage hermed, efterat jeg har læst det for Hansen og taget Afskrift af det.

Hansen var kjendelig tilfreds med det (jeg meddelte ham tillige Deres Forklaringer) og synes ogsaa om en Adresse af det omhandlede Indhold. Han ønskede noget nærmere at kjende Monrads Tanker, f. Eks. om han vilde indbringe Forslaget til Adressen eller blot støtte det, om han, hvis den ikke frugtede, vilde stille Forfatningsforslaget (at han ikke vil det, ligger vel i hans Ytringer om, at han ikke vil paatage sig noget Hovedansvar, men er dog ikke sikkert), om han har noget imod, at hans (Monrads) Løfte om Understøttelse meddeles til de Medlemmer, man kan have Haab om vil slutte sig til Adressen, og som vel maa sammenkaldes forinden Aabningsmødet o. s. fr. Han tænkte derfor paa at skrive til Monrad om en personlig Sammenkomst for at aftale den hele Fremgangsmaade i den forestaaende Rigsraads-samling, hvor og naar Monrad vilde; men vilde ikke gjøre det, saafremt De havde nogen Betænkelighed derved, og bad mig derfor underrette Dem derom. Vi tør maaske vente Deres Svar i Løbet af Mandagen. Først bagefter faldt det mig ind, at det, skjönt De ikke er Medlem af Rigsraadet, dog maaske kunde være ønskeligt, at ogsaa De var tilstede. Jeg er vis paa, at Hansen med Glæde gaar ind derpaa, skjönt det ikke udtrykkelig blev omtalt, og kan, hvis De ønsker det, vist let faa ham til at anmode Dem derom. . . .

„Generalkorrespondenten“ melder nu til alle Provinsaviser, at Heltzen skal være Kabinetssekretær, men at man kan haabe, at David med sine forfriskede Kræfter vil forhindre denne Intrige. Heltzen skal altsaa fremdeles bruges som Baggrund for Davids Fortrinlighed og Uundværlighed.

Skrev jeg sidst, at Grundtvig tænker paa at samle et nyt Vennemøde om sig, naar Rigsraadet er samlet, og vel som sidst d. 9. og 10. Septbr.? De doctrinære Grundtvigianere er nok bange derfor; men hans Hustru er meget ivrig og har allerede skrevet til P. Larsen, J. Jørgensen og Melby, altsaa den folkelige Side, og det synes mtg godt, om Grundtvig kunde faa Lejlighed til at udtale sig, selv om det blot blev for Skolelærere og Bønder og de enkelte Præster, som endnu kan følge ham. Det turde faa Betydning for kommende Tider. Sidste Søndag fik jeg foranlediget, at den doktrinære Christiani med Familie blev vist tilrette, og jeg kunde ønske, at slikt kunde gjentages offentlig.

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

. . . .

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 13. August 1865.

Til Hr. cand. Høgsbro. Jeg har i Dag underrettet Monrad og I. A. Hansen om, at jeg ikke anser det fornødent at overvære den paa-tænkte Conference, naar jeg blev underrettet om, hvad man havde aftalt. Jeg haaber nu, at I. A. Hansen uden Ophold træffer Aftale om Mødet med Monrad; thi ogsaa jeg anser en Aftale om Fremgangsmaa-

den for nødvendig. Jeg takker Dem for Deres Meddelelser og beder Dem skikke mig saadanne fremdeles 1 a 2 Gange om Ugen om ei oftere. . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

16. August 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen. Hansen har allerede idag haft Brev fra Monrad, at han vil møde hos ham (Hansen) paa Mandag Kl. 9½. Derefter skal Hansen samme Dag underrette Dem om Udfaldet.

Efterat Hansen et Par Gange middelbart havde faaet at vide, at Lange gjerne vilde tale med ham, og det næsten i Form af en Anmodning om at komme til ham, gik han i Morges derhen og blev modtaget meget imødekommende. Lange begyndte straks Samtalen om den politiske Stilling. Der havde været Tale om, at Krieger eller Fenger skulde træde ind istedetfor David, men det kunde slet ikke gaa, hvad Hansen fuldkommen billigede og fandt naturligt, da Kongen jo ikke kunde stole paa den Side, hvortil de hørte. „Det véd Kongen saa godt som nogen“. Paa Langes Spørgsmaal, om Hansen var vis paa at have Flerheden med sig i Rigsraadets Folketing, svarede han, at, hvis Regeringen, som han havde hørt (det bekræftes fra flere Sider), vilde fremkomme med det samme Forslag, som forrige Gang blev forkastet, var han vis paa, at det atter vilde blive forkastet. „Saa maa jo Ministeriet gaa af, men hvem skal Kongen saa henvende sig til?“ Dette, sagde Hansen, maatte jo bero paa Kongen. Dem, man i Almindelighed talte om, naar man forudsatte Ministeriets Afgang, var jo Frijs og Carlsen. „Ja, men Frijs er jo rejst saa langt bort, at Kongen nok ikke engang véd, hvor han skal hente ham. Det synes, som om han slet ikke mere ønsker at danne noget Ministerium. Desuden har han sagt, at et Ministerium, han dannede, ikke kunde blive af Varighed, og Kongen ønskede netop at faa et, som kunde befri ham fra saa ofte at skifte Ministre.“ Dette, mente Hansen, burde Kongen dog ikke i dette Øjeblik lægge saamegen Vægt paa, nu gjaldt det jo blot om at faa et Ministerium, som kunde føre Forfatningssagen igjennem. Et saadant blev let et Overgangsministerium. Det vilde ganske vist ikke være saa let for Frijs at føre denne Sag igjennem som for Carlsen; thi denne kjendte ganske anderledes de forskjellige lovgivende Forsamlinger og havde en ganske anderledes Evne til at bevæge sig i dem og virke ind paa dem end Frijs. „Men kan Carlsen danne et Ministerium, thi det var jo slemt for Kongen, om han skulde blive nødt til igen at tage det gamle“. Det antog Hansen for utvivlsomt; selv hvis Kongen ønskede et mere varigt Ministerium, var der vist ingen, som lettere kunde danne et saadant end Carlsen; men iøvrigt kunde Kongen jo, forinden han afskedigede Ministrene, forsikre

sig derom. „Ja, det kan han jo; men nu maa vi jo se, hvorledes det vil gaa, naar Rigsraadet samles“. Hansen bemærkede, at Kongen altid vilde kunne stole paa ham og hans Venner. De var Kongen hengivne, thi de vidste, at Kongen vilde bevare Folkets Frihed!

Hermed er nok omtrent Indholdet af Samtalen gjengivet. Der blev hverken talt om Skandinavisme, Civilliste, Monrad eller sligt. Hansen véd, at jeg skriver dette til Dem.

Jeg har faaet det Indtryk af, hvad jeg i Dag og tidligere har hørt af Hansen, at denne Sammenkomst med Lange egentlig er foranlediget af Frijs's Venner i det Haab, at Hansen skulde fremhjælpe Dan-nelsen af et Ministerium Frijs, men at de mellemliggende Forhand-linger og Begivenheder har ledet til, at den har faaet et modsat Ud-fald. . . . .

Deres meget hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Carlsen.

22. August 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen! Hermed sender jeg Dem fra Hansen et Udkast til Adressen, som han har affattet efter Af-tale med Monrad, og hvorom han tilskrev Dem igaar. Jeg har — rig-tignok paa egen Haand — vist den til Christensen, der var overmaade tilfreds med de sidste 4 Linier, som han antog middelbart stammede fra Dem, og som alene vilde gjøre Dem fortjent til en Borgerkrone. Iøvrigt var Christensen syg og ikke istand til at skrive. Han bad mig derfor sige Dem, at han var næsten rasende over det næstsidste Stykke af Adressen, der „vilde castrere Landstinget von vorn herein“.

Jeg tror nu rigtignok, at „paa Juni Grundlovens Grundlag“ er alt for svagt. Der maa idetmindste sættes til: „og i Overensstemmelse med dens Grundsætninger“ eller sligt, og jeg ved af Hansens Ytringer, at det netop var Monrads og hans Tanke her at slutte sig til Deres offentlige Udtalelser. Men paa den anden Side frygter jeg, at de 4 sidste Linier vil være flere saa stærke, at man maa have lidt Efter-givenheds Sukker ved Haanden for at faa dem til at glide. Det stemmer jo ogsaa med Deres Taktik allerede nu at udtale, at man er villig til Indrømmelse. . . . .

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 11. Septbr. 1865.

Til Hr. cand. theol. Høgsbro. Tak for Deres Brev. Ogsaa jeg troede, at Nyholm hørte til vor Side, men sjældn er det, at en Embedsmand ikke sætter Intelligentsens Ret til at herske over Folkets Ret. Nyholm er som alle de andre, eller næsten alle, og har skuffet os og maaske

sig selv. Ogsaa mener Krabbe, ligesom De, at Ministeriets Forslag gaar igjennem. Sker det, saa gaar det ogsaa igjennem Rigsdagen, og Juni-grundloven er fløiten. Vi ere et svagt og politisk uudviklet Folk, og det er kedeligt at have med Politik at skaffe hertillands. Embedsstanden med Tilbehør styrer ved Hjælp af et Par Bladredacteurer den offentlige Mening i Kjøbenhavn og regjerer ved Kjøbenhavns Hjælp baade over Konge og Folk. Den stakkels Stymper, som sidder paa Thronen, kan gjerne blive nødt til at tage sine værste Fjender, Halliterne, til Ministre. Men til syvende og sidst er det dog det menige Folks Skyld; de have hverken Oplysning eller Fasthed nok, ellers maa dog Afgjørelsen med Valgloven være i Folkets Hænder.

Det glæder mig, at der er Udsigt til, at Bladet kommer ud. . . . Meget havde maaske været anderledes nu, dersom Grundtvigs Stykker ikke havde fordærvet vor Plan. I det første Nummer af Bladet maa De ikke vente nogen Artikel af mig. Jeg maa først se, hvorledes Forfatningssagen udvikler sig, hvis jeg vil skrive, thi *herom* vil jeg først skrive. . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

20. Septbr. 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester! . . . Monrad holder sig meget tilbage fra os og synes at have tabt den sidste Rest af Haab. Han raadede til, da jeg efter anden Behandling henvendte mig til ham — hvad jeg ellers ikke gør, siden han aldrig taler til mig, — at gaa ind paa det da vedtagne Forslag, der var det bedste, der nu kunde være Haab om at faa. Rigsdagen kunde intet udrette ligeoverfor gjentagne Opløsninger.

Fischer og vel en Del af Godsejerne synes dog nok, at det gaar lige saa godt for dem som for os.

Det er Bluhme meget magtpaaliggende, at jeg ikke foreslaar at nedsætte Udvalg om Grænsereguleringssagen. Hans ulovlige Færd er jo klar nok; men — siger han — de tyske Magter kunde let gaa fra deres Ord, naar de blev opmærksom derpaa, og det var jo højest beklageligt. Jeg tænker paa at lade min Færd i denne Sag bestemme af mine politiske Venner. Monrad kan det jo sagtens ikke nytte at søge Raad hos.

Er De tilfreds med den Maade, hvorpaa jeg søgte at hævde Grundlovens Principper i et Foredrag iforgaars? Vore fælles Venner var vel tilfredse dermed. Kun lidet hjalp det, men vi faldt jo dog, kun med et Mindretal af 5. . . .

Med udmærket Højagtelse
forbindtligst

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til H. Carlsen.

10. Novbr. 1865.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester! . . . . Ved Gildet iforgaars har I. A. Hansen offentlig erklæret, at havde Frijs, som han kunde ventet, talt med ham om de ny Ministre, vilde han have fraraadt ham at tage de fleste af dem, han tog. Han var bleven sparket af Frijs og af sine egne Venner og maatte nu afholde sig fra anden Virksomhed i Forfatningssagen end at stemme for, hvad Venstre vilde foreslaa. Ogsaa Morgenposten taler i samme Tone.

Forbundet er altsaa forbi.

. . . . .

Blixen udbragte en Skaal for I. A. Hansen som den, der havde baaret Marskalstaven i sin Tornyster. Mon han vilde narre I. A. Hansen til at vende sig til ham, nu da Frijs er forladt?

. . . . .

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Raunsdøe.

(Udkast.)
Oktbr. 1865.

Det var kun faa efterretninger, kære R., du gav os om tilstanden derovre, og jeg har da heller ikke meget.

Rigsraadet fik vi da bugt med, og nu vil professorerne og deres minister David snarest mulig sende rigsdagen hjem; men vi ønske, at den maa komme til at behandle forfatningssagen. En af dagene skal jeg med 4 af venstre til kongen for at bede ham gaa til rigsdagen med den, hvorvidt det vil hjælpe noget er vel meget tvivlsomt. Formodentlig vil ministeriet dog have krigsskatloven færdig fra rigsdagen, inden det sender den hjem, og imidlertid kan jo meget forandre sig. . . . .

Man bliver ved at tale om, at Prøjsen vil give Nordslesvig tilbage, mod at faa lov til at inkorporere resten mod Tysklands og Østrigs ønske, men jeg stoler dog mere paa de danske Slesvigeres udholdende danske sind og senere nationale delinger efter folkeønsker end paa militærdespoters frivillige opgivelse af fuldbyrdede erobringer.

. . . . .

Den store afskedigelse af præster, som endog har ængstet vor svingfader, bliver nok til intet eller meget lidet. Skjærbæk sogn har opfordret min broder til at søge præsteembedet der, men han vil ikke søge det. Jeg har undertiden været i tvivl, om jeg burde benytte mig af min slesvigske fødsel til at søge et eller andet embede derovre, men har dog hidtil troet at gjøre mere gavn herovre, end jeg kunde gjøre der.

Ja, denne Tid arbejder jeg paa revisionssagen og har nu faat et eget arbejdsværelse inde paa slottet. Iøvrigt gaar al min tid i det offentliges tjeneste, saa jeg end ikke kan besøge mine nærmeste venner.

Din

S. H.

P. Bojsen til Høgsbro.

Gedved, 30. Maj 1866.

Kære Høgsbro. Tak for brevet; Deres forslag om at vælge gl. Grundtvig har jeg drøftet med adskillige; det har gjort et rigtig godt indtryk, at vi har ham paa vor side — imidlertid maa der faaes lidt med lempe; gøres der offentlig forsøg paa at sætte hans valg igennem og forsøget skulde strande, saa er det en demonstration imod os selv, som vi helst maa undgaa — men iøvrigt tror jeg ikke, det var umuligt, vi kunde sætte hans valg igennem her i Horsens, naar vi ikke for tidlig falde med døren ind i huset. — Min mening er den — at det foreløbig ikke maa blive bekendt, at vi arbejdede for ham her — modstanden imod grundtvigianismen kunde da blive brugt imod os — men for at vi i stilhed kunde arbejde for sagen, var det rigtignok til stor gavn, om der kunde fremkaldes en offentlig udtalelse fra ham; men kunde De ikke faa ham til at komme med en saadan — jo før jo heller — den kunde ogsaa gavne ved folkethingsvalgene.

Her i amtet tror jeg nok vi have faaet valgmandsvalgene godt forberedte — vi gøre regning paa 63 nej'er imod 31 ja, men Vejle amt vil vel neppe give saa godt udfald; dog arbejdes der ogsaa der. — Vi ere betænkt paa at sætte alle 4 valg igennem — saaledes: 1: N. F. S. Grundtvig (eller hvis det viser sig at dette ikke kan gaa) saa Blixen Finecke, 2: Poulsen (Røgind), 3: Faaborg (Tebstrup), 4: Jesper Jørgensen (Jens Jørgensens broder).

.....
Deres hengivne

P. Bojsen.

Høgsbro til sin Hustru.

Boltinggaard, 30. Maj 1866.

Kære Amalie. Iforgaars og igaar to Møder og begge Gange fuld-
stændig Sejrr; men den haardeste Kamp er endnu tilbage.

.....
Udfaldet er altsaa endnu tvivlsomt, men der er Mod og Frejdighed hos mine Venner til at optage Kampen. Idethele er det jo en Valgkreds, hvor der er en stærk aandelig Bevægelse, og hvor forskellige Anskuelser i alle Retninger gjør sig gældende, men her er vist meget at udrette, naar man kan faa Tid og Lejlighed dertil.

Det er en Fornøjelse at se det fri Liv, der udvikler sig om Birke-
dal. Baade Præst og Menighed er glade ved det og ønsker ikke Sogne-
baandet tilbage. Kirken er allerede under Tag med et Klokkespir (som i Rødding) og Præstegaarden nærmer sig dertil. De ligger smukt og alt tegner godt. Det glædede mig, at Christensen kom lige ind mellem Menigheden og fik Lejlighed til at lære den og dens Liv at kjende.

Man vilde gjerne, at Grundtvig kunde og vilde komme over og indvi Kirken, men tør knap tænke derpaa, hvormeget man end ønsker det.

.....

K. Højmark til Høgsbro.

Stautrup, 24. Juni 1866.

Kjære Høgsbro. Da jeg igaar afsendte mit Telegram om Udfaldet af Landstings-Valget, var jeg i en saa bevæget Stemning, at jeg nu ej husker, hvorledes det lød, og hvorvidt de valgte vare betegnet tilstrækkelig tydelig. . . . Nu lidt om selve Valget. Ved et Møde Fredag Eftermiddag enedes vi om en Kandidatliste, hvorpaa foruden de valgte Grundtvig var optaget, men telegraferede med det samme til Horsens, hvor vi vidste, Gr. vilde blive stillet, for at faa at vide, om hans Valg var aldeles sikker der, da vi ellers vare bestemte at sætte hans Valg igjennem i Randers. Svaret fra Horsens var bekræftende, og vi strøg ham da af vor Liste. Winther anbefalede Harbou, men det fandt ikke videre Anklang, saa det var nemt for os at faa ham bort. Inden vi kom til Randers, vare vi slet ikke i Tvivl om, at det vilde blive en Kamp paa Liv og Død, men havde ogsaa Haab om, at den gode Sag vilde sejre. Vore Modstandere havde ganske vist ogsaa en Følelse af, at Folket var kommen til Bevidsthed, hvad det gjaldt, og ikke vilde lade sig skræmme af tomme Talemaader; thi jeg har endnu aldrig været Vidne til en saa voldsom Agitation som den Gang, intet Middel, nok saa lavt og ussel, blev forsmaaet, og hørte man saa en af de „dannede“ og „begavede“ i Samtale med Bønderne — og Bønderne vare, saalænge Stemmesedlerne ikke vare afleverede, meget søgte og blev vist en saa stor Opmærksomhed, fik saa mange Skulderklap, Haandtryk, søde Ord og Smil, som der ellers saa sjælden bliver dem tildelt fra den Side — da kunde man være vis paa at høre Ord om Tydskernes Indblanding, Europas Mishag, Kongens Ønske, Statskup, Bondevennernes Tyranni, om-løbende, forstyrrede Skolelærere o. s. v., og selv i de offentlige Møder undsaa man sig ikke ved at komme med de frækkestes Paastande, ja man var uforskammet nok til at indbilde os, at „Udkastet“ i Grunden havde store Fortrin for det menige Folk og saa fulgte en Strøm saa tidt ud til Latterlighed gjentagne Paastande og Skræmmebilleder. En Taler var endog saa, ja jeg véd næppe, hvad jeg skal kalde det, at fortælle, at Bonden var Fodstykket, eller Foden, men maatte ikke gøre Fordring paa at være Haanden eller Øjet; en anden vilde ikke takke Bønderne for, at Friheden ikke var bleven misbrugt; thi Viljen dertil var tilstede, men de mange „oplyste“ og „selvstændige“ Bønder havde forhindret det ved at slutte sig til Frihedens rette Vogtere, de saakaldte national-liberale. . . .

Da Oplæsningen af Stemmesedlerne var tilende, og man af de Optegnelser, der af enkelte Mænd imedens vare gjorte, saa, at vi havde overvundet Modstanderne, begyndte der at blive et almindeligt Røre, og alle trængte sig hen til Formandspladsen for at høre Udfaldet officielt forkyndt. Jeg vilde ønske, at hver menig Vælger i Kredsen havde været tilstede i dette Øjeblik; der var en Orden og Ro, man ellers saa tit har savnet, og ligesom de af os, der havde vakt lidt Opmærksomhed, ikke nu som før paa Dagen vare udsatte for Fornærmelser, var der ikke Spor af Overmod eller vild Glæde hos dem, der havde sejret. Man saa mange, hvem Øjnene vare fulde af Taarer, man saa de, der maaske aldrig før havde set hinanden, trykke hinandens Hænder, og jeg er vis paa, at den Holdning, som de, der sejrede, viste, har lært mange af vore Modstandere at have lidt mere Agtelse for det menige Folk og dets Rettigheder og rørt dem til at tro, at vi kun har kæmpet for, hvad der er vort Hjertes inderlige Overbevisning, og det ved jeg, at de vare ikke faa, der glemte al den Haan, de vare blevne overdængede med, og havde kun Tanke for Fædrelandets og Folkets Lykke, og takkede ham, der her havde lagt sin Hjælp og Velsignelse til. Ja Gud være takket for Sejren. . . . Jeg kan ikke tro andet end, at vor Sag har sejret; thi det Liv, der er bleven vakt, kan og vil Vorherre ikke saadan lade dø hen, og desuden ser jeg i Grundtvigs Valg et Varsel om en sejrrig Udgang af Striden. Gud ske Tak, at han kan være med til den store Afgjørelse; det har Vorherre ikke gjort for intet. Sig ham, det vil vist glæde ham, at hans Valg har, ikke blot bl. hans nærmeste Venner, men hos enhver, der er Friheden og Folkets Sag oprigtig hengiven, vakt et godt Fremtids Haab. . . .

N. Rasmussen talte saa mageløs i Randers, som jeg aldrig før har hørt; i det hele var det en Fornøjelse at være Vidne til den Dygtighed, hvormed Albertsen, Bertelsen, Bønløkke, Kjær og flere forsvarede vor Sag. . . .

Deres hengivne

K. Højmark.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 25. Juni 1866.

Kjære Høgsbro. . . . Men Valget i Aarhus var det ubetinget det bedste at have ladet skotte sig selv. Det ser underlig ud, at General Harbou brillierer i „Dansk Folketidende“ og det i samme Nr. som Grundtvigs Sang og den fortræffelige Skildring af Birkedals Frimenighed findes. Denne ækle bundtyske Hofmand, Hader af alt hvad der er dansk, frit og ædelt i vort Folkeliv, af alt hvad der hører til Aandens Rige og mest til Friheden og derfor (se hans Flyvepost Artikler) [?] Disse Reaktionens Snylteplanter, der nu benytte sig af Tidens Elen-

dighed til at komme frem, som man seer Svampe vokse paa Møddinger og Pølesteder efter Tordenvejr — lad Winther og hans Folk række dem Haanden, men lad os holde os udenfor det Maskepi. . . .

Din hengivne

N. J. Termansen.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 25. Juni 1866.

Kjære Høgsbro. Tak for det tilsendte Brev fra Ovesen. Jeg svarede ham strax, men som jeg af Aviserne seer, blev der nok slet ikke Tale om at vælge paa mig histovre, ligesaalidt som i Odense, hvor B. Christensen, paa sin egen Haand, havde anbefalet mig til Valg. Som bekendt dumpede jeg ogsaa i Roeskilde, og det synes derefter, at jeg vel har nogle spredte Venner rundt om i Landet, men intetsteds gjælder nok til at blive valgt. Dersom jeg havde havt Indbildninger om min egen Vigtighed, saa har jeg kunnet faae dem curede ved denne Leilighed.

Jeg finder det imidlertid meget naturligt og er hverken vred eller nedslaaet.

Spørgsmaalet for mig er nu, om jeg skal ansee min offentlige Virksomhed for endt eller ikke. Skal jeg — som B. Christensen ønsker — vedblive at tage Deel i Politik, saa maa vi for Alvor arbeide paa at reconstruere Venstre med Afvæbning af det skadende (?) Element hos de gamle Bondevenneførere. Til denne Overveielse saae jeg gjerne, om De med Krabbe og B. Christensen vilde her hos mig offere en Dag. . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

26. Juni 1866.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen. . . . Valget var et Nederlag for vor gode Sag, men Nederlaget falder udelukkende paa Bondevennerne. Deres Folk svigtede dem. Vore holdt derimod Stand i Kampen mere end nogensinde, og det er betegnende, at Grundtvig nu er Landstingets Folkefører. Der er ved denne Sag sluttet en Pagt mellem Grundtvigs Venner og Frihedens sande Venner i Landet, som kan faa stor Betydning for vor fremtidige Stilling, naar der med Forsigtighed bygges videre paa dette Grundlag. Gjennem grundtvigianske Præster og Skolelærere, naar de passe at stille sig i et godt Forhold til Bofolkningen, kan for Fremtiden det naas, som kjendeligt nok er umuligt for de rene Bondevenner. Vi behøve ikke mere at frygte dem, men er uundværlige for dem.

Det er saa langt fra, at Udfaldet af dette Valg maa være nogen Opfordring for Dem til at trække Dem tilbage, at det tværtimod maa

indeholde den største Opmuntring til at hjælpe det stakkels, svage og forkyste Folk frem til Sejrr. Sandheden er paa vor Side og de bedste i Befolkningen er det ogsaa. Det gjælder nu, at faa dem anerkjendte af den store skikkelige Mængde som Førere — og i den Retning er det jo i det sidste Aars Tid gaaget mægtigt fremad. . . .

Med særdeles Højagtelse og Hengivenhed *Sofus Høgsbro.*

Høgsbro til Carlsen.

28. Juni 1866.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen. . . . Grundtvigs Tanke med Petitioner var vist meget god, naar Folket var mere energisk. Nu tror jeg, at der ikke vil være Tid nok til det. Bedre var det da og, naar der kom en Mand eller to fra saa mange Sogne som mulig. Vist er det jo, at en Forfatning, der kun kan knibes igennem paa den Maade, ikke fortjener at være Forfatning.

Fra alle Sider af Landet hører man nu om de usle Midler. der er benyttet for at skaffe Ja'erne Sejrer. Det er et smukt Maal at arbejde paa at knække den sædelige Fordærvelse, det national-liberale Parti udbreder i Landet, og det vil naaes, naar man holder sig strengt til Sandhed og Ret. Kommer Lønnen end maaske noget sent, bliver den ikke derfor des ringere.

Jeg gaar i Aften til Grundtvig og taler nærmere med ham.

Deres oprigtig og særdeles hengivne *Sofus Høgsbro.*

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 29. Juni 1866.

Kjære Høgsbro. Grunden til mit Telegram var, at B. Christensen i det Brev, hvori han meldte sin Ankomst, erklærede det for at være *overilet* allerede nu at træffe afgjørende Aftaler. Jeg antager, at han ikke synes om Yttringen i min Indbydelse, der udtalte, at det egentlige Bondevenneselskabs Tid var forbi.

Min Plan var at samle ud af de gode Bondevenner, Grundtvigianere og Republicanere et fast og ædelt Folkeparti og at organisere dette for ved Valgene (og det allerede ved de førstkommende) at sætte saamange gode danske (og nordiske) Mænd i Rigsdagen, navnlig Folkethinget, som muligt. Dernæst vilde jeg have overlagt med de Herrer, hvorledes man kunde skaffe Deres Blad en større og almindeligere Udbredelse, samt i Forbindelse dermed muligvis en hyppigere Udkomst.

Dersom vi tabe Terrain ved de første Valg, vil det være vanskeligt for os at forvinde det, og dersom vi ikke kan skaffe vore Anskuelser om kirkelig og folkelig Frihed en viid Udbredelse i Folket, saa kunne vi næppe modstaae de forventede Angreb af alle andre Partiers Blade, hvorfor vi ville blive udsatte, om ikke for andet, saa fordi vi have kjæmpet for Sandhed og Ret mod Løgn og Egennytte.

Jeg tror overhovedet, at vi stævne mod et Vendepunkt, hvor det vil være alle deres Pligt, der retskaffent elske Folket, at slutte sig sammen og virke energisk. Kan ingen Samling for Alvor finde Sted, saa komme vi til at tærskes Langhalm, dersom vi vedblive at tage Deel i Politikken; det er da Fremmede, der vil komme til at afgjøre vort Folks Skjæbne; thi Hr. Lehmann—Ploug og Consorter formaae det ikke. . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til N. F. S. Grundtvig.

29. Juni 1866.

Højærværdige Hr. Biskop Grundtvig! . . . B. Christensen billiger ganske Tanken om Adressen til Rigsdagen, men erklærer det med Bestemthed for umuligt i den korte Tid og med de faa Kræfter, der staa til vor Raadighed, at kunne udrette noget af Betydning selv paa Øerne. Efter hans Mening vil Ministeriet og Formændene i Forening saaledes fremskynde Forhandlingerne, at vi ikke kunne regne paa mere end 1½ Dage, højst 3 Uger, og, hvad vi deri kunde udrette, vilde blive endnu mindre derved, at saamange af dem, vi maatte henvende os til, allerede har ofret saa megen Tid paa Valgene, at de nu var nødte til at sætte sig snævrere Grænser. Hvad vi kunde opnaa i den korte Tid, vil ikke kunne faa den Vægt, som der ligger i de store Antal Stemmer, Nej'erne havde, selv hvor de faldt, og vilde let kunne gjøres uvirksomt ved Modbevægelser blot for København. . . . Naar Christensen ikke vil hjælpe til, kan der saagodtsom intet udrettes i Roskilde Landsthingskreds, og selv i Fyn vilde det kun blive lidt. Jylland maatte jeg indrømme Christ., at vi maatte lade ligge. . . .

Denne Tanke maa saaledes desværre opgives, og vi maa se, hvad der kan udrettes med det mundtlige Ord alene. Christ. mente, at De vilde faa en meget god Støtte i Højesterets-Sekretæren; men selv i heldigste Fald er det naturligvis kun fattigt i Sammenligning med en almindeligere Folkeudtalelse, og det bestred han da heller ikke.

Med inderlig Højagtelse og Taknemlighed *Sofus Høgsbro.*

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 30. Juni 1866.

Kjære Høgsbro. Det forekommer mig, at man itide burde være betænkt paa at indvirke paa de næste Valg — frem for alt paa Folketingsvalgene. Dersom Folkepartiet kunde naa Majoritet i Folketinget, da var overordentlig meget vundet. Efter I. A. Hansens Forhold kan det maaske være umuligt, men forsøges kunde det, dersom vi skulde udrette noget. Dersom der var en Kreds, hvori *vore* egne havde Majoriteten, og denne vilde opfordre mig til at stille mig, saa vilde jeg foretrække dette under de nuværende Omstændigheder fremfor Sæde i Landstinget, hvor jeg desuden næppe kan blive valgt imod Regjering.

Octoberforening og Doctrinæres Modstand. Jeg hører af Hasle, at man vil arbejde derpaa, men jeg kunde jo gjerne først forsøge at blive valgt til Folketinget, hvor jeg hellere nu vil sidde. Kan De opspørge en Kreds, hvor mit Valg er sikkert, saa kan man vel ogsaa faae Majoriteten af Vælgerne til at anmode mig om at stille mig. . . . Hvorfor jeg ønsker at være sikker paa Valg, før jeg vil stille mig, er ikke, fordi jeg under almindelige Omstændigheder vilde bryde mig om at falde, men fordi mit Fald nu vilde være en Svækkelse for Folkepartiesagen, hvorimod jeg gjerne kan blive udenfor Rigsdagen uden at svække den. . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

3. Juli 1866.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen. . . . Det vilde da være meget ønskeligt om det Raad, De paatænkte, kunde blive afholdt, maa-ske først af os 4, men derefter med Tilkaldelse af flere Bønder f. Eks. Dinesen og Termansen og vist ogsaa af P. Bojsen, der er nøje kjendt med de østerjydske Forhold og en udmærket Folkeleder. Og De maa derfor se at komme herind, saasnart det er afgjort, at det ny Forslag vedtages, og at ny Valg altsaa skal udskrives.

Efter min foreløbige Mening maa vi ikke gaa angrebsvis frem mod det gamle „Venstre“, men rolig gaa ind i det, saa mandstærke som mulig. Der vil da komme Sager for, som vil bringe Oktoberfolkene, selv om de, hvad jeg haaber, forstærkes med Winther, i afgjort Mindretal og nøde dem til at træde ud, ja rimeligvis vil vi alene ved at vælge Bestyrelsen bringe dem til at udskille sig, og Udskillelsens og Adsplit-telsens Ansvar maa vi lade falde paa dem med sin hele Vægt. Vi vil da beholde en hel Del, som er inderlig kede af de gamle Førere, baade I. A. Hansen og Winther, men dog ømmer sig ved at støde dem ud. Og Modstanderne vil ikke nær saa let kunne komme til at angribe os. Jeg vil af samme Grund *tillade* mig at bede Dem være forsigtig med de skandinaviske Bestræbelser. Var De en menig Mand, var der jo intet til Hinder for dem, men De maa være Fører, og derfor gjælder det ikke ved Dem at støde mange bort, som baade vil være danske og fri Mænd, men endnu frygte disse Skræmmebilleder, som f. Eks. I. A. Hansen allerede viser i „Morgenp.“, at han er rede til at opstille for de svage. Kommer det Øjeblik, da de skal træde i Kraft, da vil Skræmmebillederne svinde bort af sig selv. Af denne Grund, for ikke uden Nødvendighed at give vore Modstandere Vaaben i Haand mod os, tror jeg heller ikke, vi bør organisere os, inden den ny Rigsdag er valgt. Folket kan endnu ikke ret blive fortrolig med Partier, Foreninger eller noget, der giver Modstanderne Lejlighed til at tale om Umyndighed, Agitation, Nikkedukker o. s. v. Det maa først lære at se, at det national-liberale Parti er et Parti og det saa vel organiseret som noget. Hidtil har det jo alt for meget lykkedes dette at give sig Mine af at være

Folket, og at dets Modstandere alene var Agitatorer, Oprørere o. s. v. Det behøves heller ikke for Valgenes Skyld, at vi optræde som sluttet Parti. Enhver af os maa vælges i sin Kreds ved sin egen Magt, og den har vi jo heldigvis en hel Del af, fordi vi er agtede og nyder Tillid, hver paa sin Plads.

Vi maa foreløbig nøjes med det Forbindelsesmiddel, der er tilstede i „Folketidende“, og som kan udvides ved Brevveksel, og, om det skulde behøves, kunde jo De og Christensen og Krabbe faa en udtrykkelig Bemyndigelse til at handle som Valgkomite, men det er næppe fornødent.

„Folketidenden“ bør der ganske vist lægges Vægt paa, og den bør udvikles. Jo mere Folket trænger til politisk Opdragelse, desmere nødvendig er en saadan stadig Oplyser og Raadgiver. Men jeg tror, det er for tidligt at tænke paa at udvikle den i Retning af et *Dagblad*. Som Forholdene er, maa vi se at gjøre Provinsaviserne uskadelige, men det kan vi ikke uden ved at faa andre ved Siden ad dem, som gaa i folkelig Retning. Bønderne maa have Egnens Nyheder og Bekjendtgjørelser, og dertil maa de have en Avis fra deres Kjøbstad. Saaledes har de ny Blade i Horsens og Vejle gjort overordentlig Nytte ved disse Valg. Der kan Skolelærere og oplyste Bønder desuden skrive, hvad der kan passe godt for Egnens Læsekreds men ikke for et over hele Landet udbredt Blad. Men ved Siden ad Folkelige Provinsblade, som vi maa se at faa igang, trænges der til et, som kan give dem og de fremmeligere blandt deres Holdere, Førere i hvert Sogn, den fornødne Vejledning i alle Hovedspørgsmaal. Et saadant bør „Folketidende“ være, men for at den kan være det tilfulde, behøver den slet ikke at udkomme mere end 1 Gang ugtl. Kun burde den være større og have flere politiske Medarbejdere, der udelukkende eller dog fortrinsvis kunde leve for den, saa at den kunde paa en grundig belærende og dog folkelig Maade behandle alle Tidens Spørgsmaal. Det er der Trang til, og det vilde gjøre megen Nytte; men Ulykken er, at baade de aandelige og timelige Kræfter dertil er meget faa, og at vort Folk baade er saa lille og saa lidt udviklet, at det ikke kan bære de fornødne Udgifter til et saadant Blad. Jeg ser derfor ikke, hvorledes det kan ske, men jeg tror, at i den Retning burde det udvikles, om det var muligt, og jeg ved nu allerede af 9 Maaneders Erfaring, at der er megen Trang til saadan Oplysning og megen Taknemlighed derfor. Det burde paa sin Maade være en sand folkelig Højskole, hvor der en Dag om Ugen holdtes Foredrag over alle Tidens Spørgsmaal for alle, som vilde høre, og det paa en saa bekvem og billig Maade for dem som mulig. Det vilde gjøre ligesaamegen Nytte, som de fleste af dem, vi hidtil har haft, og det vilde jo endda ikke koste saa meget.

Jeg beder Dem undskyldte den flygtige Skrift. Min Tid er som De ved meget optaget.

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 16. Juli 1866.

Hr. cand. Høgsbro! . . . . Jeg antager, at jeg er velkommen i Deres Møde. . . . . Jeg har ingen Prætension for at være Fører men er villig til at tjene som simpel Soldat, saa at jeg ikke kan komme ivejen for Sagen. Hvad der ligger mig meget paa (Sinde) er, at vi bære os forstandigt ad for at give vort Skjærv til at oplyse Folket og at tvinge Regjeringen ind i folkelige Baner. Jeg seer kuns altfor tydeligt den overhængede Fare, der er for det danske Folks Frihed og Selvstændighed; men skjøndt jeg ikke indbilder mig, at vi med egne Kræfter kunne frelse os selv, saa tror jeg dog, at det er hver Enkelts Pligt, særlig blandt Grundtvigianerne, at gjøre alt hvad der er muligt for at faae Folket ind i vort Spor, hvilket, om det lykkes, vil være at bidrage til vor Frelse. Jeg beder Dem og alle fastholde dette Standpunkt *for mig*. Jeg gentager det, jeg har ingen Prætension paa at være Fører. Lad dem være det, som er bedst skikket dertil, eller lad os slet ingen have, men kuns lade os lede af *den fælles Aand*. Men lad os se Stillingen klart og tydeligt lige i Øjnene, skjøndt den er næsten grim som Døden, og lad os saa roligt og forstandigt vælge de bedste Midler, vi kunne hitte paa til Frelse. . . . .

Jeg sætter ingen Lid til, at Grundtvig eller nogen nu kan redde 5.-Junigrundloven. Hvad der nærmest foreligger mig, der ikke er Medlem af den nuværende Repræsentation, det er at overveje, hvorledes vi bør stille os under den nye Forfatning, og hvad vi bør gjøre og kunne gjøre for at faae Almuens Ledelse i gode Hænder. I Forbindelse dermed, hvad vi kunne gjøre for ved de forestaaende Valg at faae Magt i Rigsdagen; thi derpaa kommer det for en stor Deel an, hvilken Aand der herefter skal styre Folk og Rige. Lev vel!

Deres hengivne

*H. Carlsen.**Carlsen til Høgsbro.*

Gl. Kjøgegaard, 28. August 1866.

Kjære Høgsbro. . . . . Det var et morsomt Stykke af Grundtvig i sidste Folketidende; vred har han dog nok været over, at man ikke vilde underskrive hans Adresse; ellers var han næppe kommen til den Slutning om *danske Folk*, at de vare svage udi Logiken. . . . . Fra Zytphen-Adeler og Castenskjold-Frederikslund er jeg, som *Godsejer* og forhenværende Rigsdagsmand, opfordret til med andre Godsejere at leje Værelser til Vinter i Kjøbenhavn til et Klublocale for Godsejerne med Varme, Oplysning, Opvartning, Aviser etc. etc. Jeg har intet imod at bidrage min Skjærv til at have et Sted, hvor en ensom Herre kan tilbringe sine Aftener. Formodentlig har man andre Planer end at træffe Consorter; men Herre Gud, det kommer mig jo ikke ved; finder jeg Klubben kjedelig eller skadelig, saa kommer jeg der ikke, eller jeg modarbejder den. . . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

25. August 1866.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen. . . . De (ø: de Nationalliberale) taler iøvrigt om en ny Justitsminister og en ny Krigsminister med to Direktører. Til den sidste Plads ønsker de Krieger, som de mener har vundet de militære for sig gennem Kommissionen, — derimod ikke Fenger, som de tror vilde være for meget „Spækhøker“ i sin Bestyrelse, og som de militære efter deres Mening heller ikke kan lide. Hall vil ikke være Justitsminister og nok gjøre sig kostbar, selv om man tilbød ham Konsejlspræsidiat, idet han skal mene, at Monrad har fordærvet Kongens Forhold til Regjeringen, saa at det nu næsten er umuligt at arbejde med ham. Leuning er nu saa angrebet i Hjernen, at der ikke kan være Tale om at beholde ham, til Rigsdagen aabnes.

Grundtvig er meget vred paa de national-liberale og deres Blade, men jeg tror ikke paa Folkepartiet. Har han været det, har vist Adressen *til ham* forsonet ham. Den var han glad ved. Det glæder mig, at De vedbliver at søges af Godsejerne; thi De er ikke som visse andre udsat for at forlokkes af dem og vil derved altid kunne være å jour med Stemninger og Tilstande.

Om vi kan naa ved disse Valg at faa en Flerhed i Folketinget, naar Oktoberforeningens Mænd gaar imod os, er vist meget tvivlsomt for ikke at sige usandsynligt, men vi vil dog maaske blive det Parti, som for sig alene er det talrigste, og vi vil blive det mest agtede og frygtede, fordi vi efter fattig Lejlighed har vist, at vi ved, hvad vi vil, og vil, hvad vi ved. Man vil maaske ikke bøje sig for os, men man vil tage Hensyn til os og frygte os som dem, Fræmtiden tilhører. Det er nu mit Syn paa Sagen for Øjeblikket.

. . . .

Deres særdeles hengivne

Sofus Høgsbro.

„Morgenposten“ erklærede forleden, at „de skandinaviske Grundtvigianere“ var farligere Modstandere for Oktoberforeningen end de national-liberale og det navnlig, fordi de ikke traadte saaledes fræm med deres skandinaviske Sindelag, at det blev klart for den store Mængde, hvad de egentlig vilde. De vil ikke undre Dem over, kære Hr. Hofjægermester, at jeg fører mig dette til Indtægt.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 20. Oktober 1865.

Kjære Høgsbro! Valget i Varde gik over Forventning godt. 2 af vore Kandidater gik glat igjennem, den ene med 49, den anden med 40. Uagtet Modstanderne talte hele „Intelligensen“ og deriblandt 3 tidligere Rigsdagsmænd (Jespersen, Frandsen og Grev Trampe) foruden Ministeren, var de dog ikke kommet efter, at et Valg paa 178

Vælgere maatte være sikret ved et Stemmeantal af 45, men valgte deres første Kandidat, Stiftamtmanden, med Glands (med fuld Kvotient), hvoraf Følgen blev, at deres anden Kandidat (Rosenørn) faldt med Glands (29 St.). Det har været nogle af mine mest bevægede Dage (17. og 18.), men tillige af de skønneste. J. J. Christensen kom rejssende herud til mig for at bede mig om min anbefaling og min Stemme. Jeg sagde ham, at jeg kun anbefalede Simonsen, men skulde nok sige mit Hjertes sande Mening om ham, og at jeg kunde give ham min Stemme, hvis Stemningen skulde vise sig afgjort for ham. Vi lagde nu paa Vejen Planen til Feltslaget, og Bollerup Andersen gik baade med Indsigt og Beredvillighed ind paa den, og vi tre dele Æren eller Skammen for Valgets Udfald. Jeg var dog den, som fortrinsvis skulde bære Sagen igjennem med Ordet. Vi kom der Kl. 3 Eftm. d. 17. Efterretningen om Valgmandsvalgene lød ikke daarligt, og mange vakre Mænd var mødt baade herfra og fra Nord. I min Kreds valgte man kun én Modstander, F. Mumsen i Malt. Et stort Møde var sammenkaldt, og vi mødtes. Jeg var i en Spænding, der satte alle Livskræfter i indre Bevægelse. Justitsraad, Doktor E. Holst, en dygtig og tillige brøsig Karl, blev valgt til Dirigent. Jeg bad straks om Ordet og talte nogle Ord om den forandrede Stilling, hvorunder vi nu var mødt, men at jeg dog ikke skulde dvæle ved Grunden hertil og de Kampe, som nys var endt, hvori jeg selv havde deltaget med en Overbevisningens Styrke, som Udfaldet ikke formaaede at rokke. Ændringen var nu en grundlovmæssig Kjendsgerning, som det ikke blot var enhver god Borgers Pligt at bøje sig for, men tillige en Hjertesag for enhver Fædrelandsven at arbejde under hen til det Maal, at det bedste ogsaa nu maatte fremmes. Vi mødtes nu ikke blot udsendt fra forskellige Valgkredse, men fra forskellige Vælgerkredse, og saavist som det var godt og nødvendig, at vi alle samledes til et Fællesmøde, var det tillige min Overbevisning, at naar vi nu havde foreslaaet vore forskellige Kandidater, vi da paany maatte skilles for at enes om de Enkelte og den Orden, hvori vi skulde sætte dem paa vor Stemmeseddel. Det var efter min Mening den bedste Frugt af dette Møde, at den gav os Vejledning til at samles i de Grupper, der ikke var dannede ved de Skjel, som Loven deelte Grupperne ved, men var dannet efter den fælles Overbevisning, om hvem der med størst Tillid kunde antages at være Talsmand for vore forskellige Betragtninger af Samfundsforholdene og deres Udvikling. Og derefter anbefalede jeg saa sandt og varmt, som jeg følte det lyde i mit Indre, A. Simonsen. Rektor Bentsen kunde ikke dele mine Anskuelse om, at vi maatte skilles. Vi maatte efter hans Mening med Lethed kunne enes om de 3 forrige Landstingsmænd, som han foreslog. Bollerup Andersen, Pastor Blicher, Aulum, og J. J. Christensen blev dernæst foreslaaede. Jeg mente mod Rektor Bentsen, at saa ønskelig som det kunde være nu at mødes i en saa skøn Enighed, som han forudsatte, saa meget maatte jeg betvivle Muligheden deraf. Det var velbekjendt, at de politiske Anskuelse var forskellige i Folket, og det samme var Til-

fældet her. Det nyttede ikke at gaa ud fra Antagelsen af noget, som ikke var til. Jeg foreslog i Henhold til min tidligere Udtalelse, at alle de, der vilde stemme paa A. Simonsen, B. Andersen, Blicher og Christensen, vilde efter dette Møde samles i et Klubværtstokale i Nærheden. Forskjelligt blev talt fra begge Sider. Afstemningen over den anden Sides Liste gav det Udslag, at det var omtr. lige for og imod. Vi samlede da andetsteds, og Modstanderne blev tilbage i Salen. Efter en meget livlig Forhandl. viste Afst. følgende Udslag: A. Simonsen. B. Andersen. J. J. Christensen. Da Stemmesedlerne næste Dag var modtagne, blev alle tilsagt til at møde hos en Gjæstgiver i Nærheden af Raadhuset. Der blev de skrevne og talt, og da vi havde faaet 45 for A. Simonsen (et Par mere for en Sikkerheds Skyld), begyndte vi paa B. Andersen. Udfaldet blev det ovennævnte. Jeg kunde have Lyst til at tale med dig om disse fornøjelige Dage, som dog rigtignok var noget vaandefulde, thi alle stimlede om mig og sagde, at jeg maatte bære Ansvaret, hvis Planen ikke gik heldig. — Buddet venter. — Referatet er jasket, men Du vil dog faa en Forestilling om Valghandlingen. Alle mine er raske og hilser Dig og Din Kone. Det samme gør naturligvis din Ven

N. J. Termansen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 29. Oktober 1866.

Kjære Høgsbro! Jeg er aldeles enig i dit sidste Ord i Brevet af 22. ds., at „vi maa træde op bestemt, men med besindigt Maadehold“. Jeg har rigtignok i mine egne Tanker fortolket denne vor fælles Grund-sætning anderledes, end I gjør det derovre i jeres Fællesmøder. Jeg kan vel ikke vente, at I vil høre det Mindste om min Tanke med Hensyn til Formandsvalget, som var ikke saa meget paa Partiet som paa Manden selv. Jeg tror, at vi vil berede Vejen for os selv til en langt bestemtere Optræden i enhver Sag af Vigtighed, naar vi tog en Mand til Formand, hvis politiske Betragtning ikke var vor, men hvis Karakter borgede for, at han vilde lade enhver vederfares Ret, til hvad Side han end hørte i Salen, og som besad den fornødne Dygtighed til at lede Sagerne, den fornødne Anseelse baade i og udenfor Thinget og den Venlighed og Forekommenhed, der kan gjøre alle velvilligt stemte imod ham, og give et venligt Advarselsord fra Formandsstolen den fornødne Vægt hos Medlemmerne til Gavn for Forhandlingernes rolige Førelse. Alle disse Egenskaber forener Fenger. Og der er en Egen-skab, som vi heller ikke tør ganske overse, er den end ikke særdeles afgørende, det er en Alder, der kan hævde sig den nødvendige Ærefrygt uden at have tabt i legemlig og aandelig Kraft. Naar Du har læst dette, vil Du naturligvis straks halvstødt udbryde, „Nej det kan vi aldrig tænke paa, Fenger er jo stokdoktrinær!“! Ja det ved jeg nok, men det forandrer ikke mit Syn paa Sagen, lader vi dem have deres Mand paa Formandsstolen, saa vil de føle, at der er Maadehold i vor

Fremtræden. Vi tager da Carlsen og Christensen til Næstformænd og Sekretærer efter vort Sind, og vi vil aldrig siden ved Sagernes Gang være lammet ved den ængstelige Hensyntagen til vor Formand, som vi ikke kan frigjøre os for, naar det er en af vore Egne, yngre, uprøvede og ubefæstede (jeg mener naturligvis i den Gjærning) Mænd. Saaledes gik vi frem i 1859, da Rotwitt blev Minister, og jeg tror, at vi da handlede klogt og lettede os selv de bitre Kampe. At Carlsen ikke vil tage imod Valg, er efter hans Legemssvaghed rimelig nok. Nødig maatte vi ogsaa savne ham i Thinget. B. Christensen derimod kan jeg ikke indse, hvorfor han vil undslaa sig. Han har Anseelsen, Alderen, Dygtigheden og sin politiske Fortid og store Erfaring. Men vil han ikke, og vil I slet ikke laane Øre til mit Raad, som jeg er overbevist om vilde tjene os allerbedst, og den Dag vil komme, da I vil fortryde, at I ikke har taget det til Følge, saa maa vi se at samle os om Nyholm. Men jeg vilde sige ham, selv om jeg var tilstede, og jeg beder Dig sige det paa mine Vegne, at endskjøndt han er den eneste af de Foreslaaede, jeg kan gaa ind paa, saa kan jeg aldrig gjøre det med Glæde, og saameget som jeg agter og jeg kan sige elsker ham, saa kan jeg aldrig glemme, at han forlod os i September 1865 og tog flere med sig og derved beredte Vejen for vore Modstandere til den Sejrr, som fra den Stund af, da han gik bort, var dem vis. Uden Nyholms og hans Meningsfællers Bortgang fra vore Rækker i den afgjørende Kamp vilde Grundlovssagen vist have faaet et andet Udfald. Jeg vilde bestemt fraraade Dig at tage imod Posten dels af de Grunde, som Du selv har anført, dels fordi det Had, der fra forskjellige Sider er stor imod Dig, vilde gjøre Dig Stillingen saa bitter, at Du næppe vilde udholde det. Krabbe kunde jeg af alle andre Hensyn godt gaa ind paa, men han er for ung, og saa kommer jeg endelig til Dinesen og mig selv. Forslaget, der vil betroe Posten, er ganske vist ærlig ment og hædrende for os begge, men af klogt Maadehold er det ikke fremgaaet. Det er et saa skrappt Brud med alle herskende Forestillinger og Meninger baade i Modpartiet og den store Del af Folket, det er et saa stort Kæmpespring, at der maatte en ganske anden politisk Styrke til end den, vi for Øjeblikket besidde, til at komme vel fra det. Ganske vist er Modpartiets Blik paa os som *Rigsdagsmænd* ingenlunde fjendske, de taale vel og finde det maaske ogsaa i sin Orden, at I ved en eller anden Lejlighed foretrak os. Men Formandsposten vil tilvisse ikke engang den mest maadeholdne blandt dem finde var vel beklædt af en af os, og det samme vil den store Del af vore egne Standsfæller finde. Dinesen er desuden, afseet herfra, for ung, det var hverken tjenlig for ham eller Pladsen. Hvis Valget kun var mellem os to, vilde jeg ubetinget sige, saa er det bedst, at I tager mig. Men jeg er, selv om vi var istand til at see bort fra alt, hvad jeg ovenfor har anført, ikke Manden. Jeg besidder ikke den Forretningsdygtighed, der i alle Tilfælde hører til, og mangler den Snarraadighed, der i mange Tilfælde kan behøves, og jeg har kun der, hvor jeg føler mig aldeles paa min Plads, den Fasthed, der staar urokket af alle Paavirkninger baade

fjendtlige og drilske og de mere vanskelige at modstaa, fra Venners Side, som man ikke kan undgaa at komme i Modsætningsforhold til. Nu har Du min Mening aaben og samvittighedsfuldt udtalt. Jeg beder Dig være dens Tolk hos vore fælles Venner, til vi sees, om Gud vil, idag 14 Dage.

Hils Din Kone og selv hilses Du venligst fra Din hengivne

N. J. Termansen.

Du maa gjerne læse mit Brev op i et af jere Møder, om Du finder det hensigtsmæssig, eller vise det til hvem af vore Venner, Du vil.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 30. Oktober 1866.

Kjære Høgsbro. . . . Jeg anseer det for nødvendigt, at vore Egne, Grundtvigianerne, samles i en snævrere Kreds inden Rigsdagen for hvergang forud at enes om, hvorledes vi skulle optræde i den store Venstreforsamling, som blev indledet ved vort sidste Møde hos Hr. Christensen; ellers vil vi udsætte os for altfor mange Tilfældigheder i Afgjørelserne og ikke med fuldstændig Sikkerhed kunne indvirke paa Beslutningerne. . . .

Jeg har idag skrevet til Hall, at jeg haabede, vi kunde enes om Samvirken i Kirke- og Skolesager; kan dette naaes, ville vi sætte vore Forslag igjennem med stor Majoritet. Det er min Hensigt at conferere med Hall om vore Forslag, før vi indbringe dem.

Skulde heraf resultere, at de National-Liberale træde mere folkeligt op for at vinde deres tabte Indflydelse, vil jeg ansee dette for en Vinding; thi skuffe mig ikke alle Julemærker, pøndser man lumpsk fra oven af paa at standse al oprindelig folkelig Udvikling og at bringe til Fald hele den danske Retning i Folk og Rigsdag for at faae lavet et rent lille Glücksburgsk Rige. — Gud hjælpe os, vi gaae svære Tider imøde og ikkun Folket og dets Udvalgte ere, næst Gud, istand til at afværge den paatænkte Vederstyggelighed. Foreslaae mig paa en Liste, hvem af vore Egne jeg skal udbede mig til Raadgivere; De selv er naturligt selvskreven. Det vilde være Affectation fra min Side, om jeg lod, som om jeg ingen Betydning havde i dette Øieblik. Ansvarer hviler alvorligt i min Bevidsthed.

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

1. November 1866.

Højvelbaarne Hr. Hofjægermester Carlsen. Partistillingen synes at blive i en Henseende simplere, i en anden vanskeligere. R. Jensen har erklæret ikke at ville møde mere i vore Forsamlinger; Christ. formoder, fordi Sponneck gennem Winther har faaet Magt over ham,

og det er rimeligt nok eller i al Fald muligt. Hoffet synes da gjennem Frijs—I. A. Hansen at ville tage Øboerne og gjennem Sponneck og Winther—Jensen at ville tage Jyderne. Det ægte folkelige Parti faar derved mere ensartede Bestanddele, og det er godt nok, men, der er en stor Fare, og det er, at dette folkelige Parti af Befolkningen blev betragtet som et ufolkeligt, som et, der forlod Folkepartiets gamle Formaal og gamle Mænd og vilde føre den over i en anden Lejr. Sker dette, har Hoffet vundet Spillet; thi da er Befolkningen prisgiven upaalidelige Førere. Derfor har vi og navnlig De et stort Ansvar i denne Tid. Vi bør ikke give I. A. Hansen—Winther (jeg forudsætter, at de af forskjellige Veje forfølger det samme Maal) mindste Paaskud til at sværte os i Befolkningens Øjne som Mænd, der ikke var Befolkningens Sag tro. Vi har for Øjeblikket en meget gunstig Stilling i saa Henseende, men de vil lure paa ethvert Skridt af os, for at lægge os for Had. Lykkes det os derimod at vise, at det er os, der er Folkets Sag tro, vil vi let efterhaanden kunne paavise, hvorledes de andre svigter den, og da vil Befolkningen, som jeg haaber, til dens og Fædrelandets Gavn følge os. Jeg kan f. Eks. stemme paa Nyholm til Formand, naar vi faar Winther eller dog R. Jensen til det samme, men jeg vil anse det for en Fejl, hvis de (eller I. A. Hansen) ikke gjør det. W. er ivrig for Sponneck. Kommer Valget til sidst til at staa mellem Sp. og Fenger, bør vi efter min Mening ikke stemme paa nogen af dem, men indgive blanke Stemmesedler, og i Konsekvens dermed maa vi ved de første Afstemninger stemme paa en af vore egne, for at vor Stilling kan blive klar. Klarhed er en Hovedfordring fra Folkets Side. Paa lignende Maade maa jeg dømme om en Tilnærmelse til det National-liberale Parti. Det er saare ønskeligt og næsten nødvendigt, at alle, der mener det ærligt med Nationalitet og Liberalitet, gaar sammen, for at forebygge de for begge truende store Farer; men en Betingelse for, at Befolkningen skal komme med, er den, at de National-Liberale indse, at de maa lade os gaa foran. Gjør de Fordring paa at gaa foran (jeg taler ikke om Landstinget, men om Folkethinget), forspilder vi vor Indflydelse uden at skaffe dem nogen.

Kunde de f. Eks. bekvemme sig til at stemme paa en Formand og to Viceformænd fra vor Side, da var saare meget vundet, men gaar vi hen og stemmer blot paa en af deres Kandidater, er der tabt saa meget, at det ikke er let at oprette det. Hellere maa vi en Stund endnu gaa i Mindretallet, maaske endog i et synkende Mindretal; vi vil dog efterhaanden ved vor Sags Sandhed og Klarhed i den Grad faa Befolkningen paa vor Side, at Sejren tilsidst maa tilfalde os. Og selv de National-liberale vil, trykkede baade fra Hoffet og fra Befolkningen, tilsidst blive nødt til at komme til os, om de end som den forlorne Søn først maa lide stor Nød.

Disse mine Tanker har jeg tilladt mig at fremsætte for Dem, da jeg desværre ikke kunde komme til at tale mundtlig med Dem, og da jeg dog med mit Personalkendskab til Medlemmerne og Befolkningen

maaske kunde sige et eller andet, som De kunde bruge i Deres Overvejelser.

De Mænd, der burde indbydes til det snævrere Raad, er efter min Mening: Dinesen, Termansen, (J. Jørgensen?), Schiørring, og vil De have alle afgjorte Grundtvigianere med, som i det mindste af og til kunde være godt, da tillige Thurah, Kr. Larsen, J. Jensen, M. Pedersen, Bærtelsen, Søren Jørgensen, og maaske P. E. Olsen, Berg og Faaborg (disse tre dog først, naar de har viist, at de vil gaa med os).

Jeg sender Dem hermed et Lovforslag, som jeg skrev i Mandags, og som har vundet Køsters Bifald. Hasle saae nødig, at vi opgav saa meget. Grundtvig vilde ogsaa, vi skulde tilføje, at den særlige Kirke eller Bedesal skulde indvies af Biskop eller Præst paa sædvanlig Maade, samt at det skulde forbeholdes Ministeriet at indrømme den Adgang til dens egne Sognekirker.

Køster har sendt Afskrifter til Birkedal og vil tale med Rørdam og Busck derom.

Som De ser, er det meget maadeholdent, lader de gamle Strids-spørgsmaal om Kapellaners Ret til at tage imod Sognebaandsløserne og om Benyttelsen af Sognekirkerne ligge til senere Tider, kræver kun, hvad der i Øjeblikket er aldeles paatrængende, og hvad der stemmer baade med de gamle Adelsmænds Ret til at tage sig en Huskapellan, og med hvad der endnu er Skik og Brug i England. Jeg kan ikke tro andet, end at selv Landstinget skulde gaa ind paa det, især efter Rosenørns sidste Dumhed.

Hall har jo bestandig holdt sig Vejen aaben til at kunne gaa ind paa den kirkelige Friheds Udvikling. Men, De maa ikke tage mig ilde op, at jeg bestandig kommer tilbage til, at hvor vigtig end Halls Hjælp er os, er det dog endnu vigtigere, at vi ikke taber den store Befolknings og dens Repræsentanters Hjælp. Intet skulde naturligvis være mig kærere, end om begge kunde forenes.

Kom snart ind til os. Vi trænger haardt til Dem; thi ogsaa jeg har en Følelse af, at vi staar paa et meget farligt Tidspunkt, og at hver Dag kan blive kostbar.

Deres oprigtig hengivne

Sofus Høgsbro.

Er først dette Forslag gaaet igjennem, vil de andre Friheder efterhaanden komme af sig selv af Frygt for denne større.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 2. November 1866.

Kjære Høgsbro. Tak for Deres Brev. Jeg glæder mig over, at Reinholdt Jensen er faldet fra med samt Winther et Consorter og maaske ville samles med I. A. Hansen, Zytphen-Adeler, Christian den 9de et Consorter. Jeg har altid været meget benauet ved Tanken om, at vi ved Forbund med Folk, der have en diametral modsat Livsanskuelse af vor, skulde naa en Majoritet i Rigsdagen, som vi ikke kunde bruge

til nogen Ting, men som først ret vilde sætte os i Forlegenhed. Efter dette Affald er der ingen Grund til, at Grundtvigianerne særlig samles. Hvad der nu samles hos Christensen, vil vel sagtens i alt væsentligt være enigt, undtagen maaske den aabne og ærlige (?) Nyholm med hans.

Iøvrigt antager jeg, det nærmest er Tscherning, der har bragt R. Jensen til Frafald. Han prækede sidst i Kjøbenhavn for mig om, at vi maatte se at bevare Danmarks Selvstændighed, *indtil* det kunde *indtræde i en tydsk Føderativstat*, naar Preussen faldt, og Tydskland igjen blev en Samling af Stater. — Dette er bogstaveligt sandt. Jeg erklærede ham, at vi vare heri uenige, men intet videre.

Jeg tænker naturligvis ikke paa, at vi skulle gaa over i den National-Liberale Leier, men jeg ved ikke, hvorfor vi ikke i *særlige Sager* skulle tage imod deres eller andres Hjælp, naar vi kunne faa den. Jeg indrømmer Dem, at man ikke maa gjøre noget, der kan give Bagtalerne en gunstig Leilighed til Bagtalelse, men hele min Liveserfaring er dog *den*, at det er sikkert at gaa aabent og uforbeholdent tilværk. Hvad mig angaar, da agter jeg i Behandlingen af hver enkelt Sag at følge min Overbevisning, og jeg er overtødet om, at det folkelige Venstre i det Hele staar sig bedst ved at gjøre det samme uden at bekymre sig om, hvem der følger med. De, som drives af den samme Aand, vilde dog følges ad og de andre dratte fra. Nyholm kunne vi ikke bruge til Formand, naar vi staa alene. . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Vilh. Birkedal til Høgsbro.

Kirkeby, 2. Januar 1867.

Kjære Hr. Høgsbro! . . . Der er tre Ting, jeg har at bemærke for mit Vedkommende med Hensyn til det omtalte Lovforslag. *Først*, at det dog maa være en Selvfølge, at den af Menigheden valgte Præst, naar han har faaet kgl. Stadfæstelse og altsaa paa en Maade er bleven *Embedsmand* igjen, da ikke paany efter Grundlovens Bestemmelse kan afskediges *uden Lov og Dom*. Jeg kunde ikke være tjent med at smides bort igjen, fordi jeg f. Eks. ved en Folkefest eller i en trykt Artikel eller overhovedet ved en folkelig Virksomhed i Friheds Retning, i skandinaviske Retning ofte var traadt i Modsætning til Stemmning og Bestræbelser paa allerhøjeste Steder. Jeg vilde derfor gjerne, at der i Loven blev optaget en lille Bestemmelse af det Indhold: „den af Menigheden valgte Præst kan ikke afskediges uden Lov og Dom.“

Dernæst: det er vel Meningen, at *Menigheden* skal søge Kongen om Stadfæstelse paa Kaldelsen? For mig vilde det være en temmelig besk Skaal at skulle ansøge Hs. Maj. om hans „allernaadigste“ Bønnehørelse. Kunde der ikke i Loven indskydes et Ord, som gjorde det klart, at det er Menigheden, som indstiller og andrager? — Dog, disse Ting er vel overkommelige, og jeg vilde dog modtage Loven, selv uden disse Be-

stemmelser, som et stort Skridt (om end ikke et Kjæmpeskridt) fremad i kirkelig Friheds Retning. — Men jeg kommer nu til det *trede* Punkt, der for mig har saa stor Betydning, at det er rimeligt, Loven bliver ubrugelig *for mig*, hvis dette Punkt ikke ordnes retteligen. De skriver, at Ministeren ikke kan give Svar paa det Spørgsmaal, om den af Kongen stadfæstede Præst paany skal aflægge Embeds-Ed til Hs. Maj.. Saavidt jeg veed, lyder denne Ed paa at være „Kongen huld og tro“. Det er en af de Lettelser, jeg følte ved min Afskedigelse, at jeg blev fri for denne Ed. Thi vel mener jeg at kunne og ville være „tro“ imod Danmarks Konge, men jeg føler det dybt, at „huld“ er jeg ham ikke, og kan ikke være det, saalænge han ved hvert Skridt, han gjør, træder paa det danske Hjerte, som nu senest ved at modtage og ikke med Harme afvise den blodige Fornærmelse, den preussiske Konge har tilføjet ham og os alle, ved at pryde hans og Kronprindsens Bryst med den Ørn, der har sønderrevet Danmark. Skal det da altsaa være Meningen med den kgl. Stadfæstelse, at den *frit* valgte Præst skal love at være Kongen *huld* og tro — „*saasandt hjælpe ham Gud og hans hellige Ord*“ — da ser jeg ingen Mulighed i at aflægge denne Ed, og altsaa heller ikke i at kunne bruge Loven. Thi jeg kan ikke berolige mig med den gængse Betragtning af dette som en Formsag, og af hint Udtryk („huld“), som det ingenting skal sige, eller ved den Trøst, at hverken Konge eller Regjering forstaa andet derved, end hvad det helligste og største Hjerte godt kan underskrive. Jeg beder Dem da, kjære Høgsbro! om i Udvalget at komme paa det rene med denne Sag: om *jeg*, hvis Loven gaar igjennem, og jeg vil nyde godt af den, da skal aflægge dette „Huldskabs“-Løfte til Kongen. Thi dette Spørgsmaal maa for mit Vedkommende ikke staa ubestemt hen til efter Lovens Vedtagelse. Der lovgives jo vel i denne Sag for Tiden fortrinsvis med bestemt Henblik paa vor Stilling heri Ryslinge — det er jo os, man i Kjærlighed vil hjælpe tilrette; saa bør da ingen Uklarhed herske om, hvorvidt vi eller de i dette Punkt mener, jeg kan bruge Loven. — Vil De derfor, kære Ven! bringe *denne* Sag under Omtale i Udvalget. Jeg tvivler ikke om, at idetmindste de Fleste der vil kunne forstaa mig og vurdere min Betragtning. Hvad Ministeren angaar, da vil ogsaa *han*, som jeg tror, er en ædel Mand, ikke kunne miskjende mine Bevæggrunde, naar jeg siger: Jeg vil være Kongen *tro*, men „huld“ er jeg ham ikke og kan indtil videre ikke love at være det; og er der noget Højsind hos ham, da vil han lade denne Ændring falde, om han nogensinde har givet den. Som sagt, derom maa der være fuldstændig Klarhed iblandt dem: Vil Ministeren kræve Ed eller ikke? Og i første Tilfælde: Vil Ministeren saa fremme Loven, naar det da ser ud til, at den ikke vil kunne bruges der, hvor der først skulde være Brug for den? De maa gjerne, om De tror, det vil gavne, meddele Udvalget, ja selve Ministeren *passende* Uddrag af dette Brev, dog vel den sidste kun i det Tilfælde, at han skulde haardnakket holde fast ved Edens Aflæggelse.

Ellers er jeg i et og alt enig med Dem, kære Høgsbro, i Deres Be-

tragtning af det betænkelige ved den kgl. Stadfæstelse; thi jeg mener dog som Grundtvig, at vi skal *tage* mod den og tilsidst stemme *for* den. Her i Danmark gaar man jo *jævnt* frem, og der er Et, som jeg synes, ikke kan betones for stærkt: det er Begyndelsens (?) Magt. Der er ved denne Lov brudt Hul i det bestaaendes Jernmur, og det vil her gaa som med Sognebaands-Løsnings-Loven, der har affødt den ene Indrømmelse efter den anden. — Jeg vil tage mod Loven — selv med Bestemmelsen om kgl. Stadfæstelse — med Glæde — ja, selv om de to første af mig anførte Punkter ikke skulde kunne ordnes efter mit Ønske. Med Hensyn til det tredie Punkt maa jeg derimod slaa fast og sige: der maa helst indføres en Bestemmelse, omtrent saalydende: „der kræves ikke paany nogen Embeds-Ed af den valgte Præst“. Det maa jeg indskærpe, for at jeg kan gaa ind under Loven.

Og dermed Sagen Gud befalet! Det er mageløst, saa underligt det er gaaet, at høre ens Modstandere tage Ordet for vor Frihed i dette Stykke. Tak skal ogsaa De have, kære Høgsbro! for den dygtige Del, De har taget i at føre denne Sag frem. Og Tak fra mig til alle Venner i Udvalget. Fra Hall har jeg intet hørt.

Deres hjertelig hengivne

Vilh. Birkedal.

.....

Hele denne Betragtning falder for en Del bort, da jeg senere har gjort mig bekendt med Eden: „tro og lydig“ er Ordene. Men forresten er jeg en Hader af denne hele Bestemmelse. Gør alt, alt, for at faa den strøgen. — *Seneste* Anmærkning (d. 9. Januar).

Høgsbro til Carlsen.

Paaskedag 1867.

Højvelbaarne, kære Hr. Hofjægermester! Ja det har været en Sorgens Tid for os, og det er det jo endnu, men det er dog saavidt bedre, at Fru Grundtvig nu ser Sygdommen og Faren, nok dels paa Grund af dens tiltagende Omfang og dels ved Forestillinger af den hømopathiske Læge, Fevejle. For mig har det ikke været muligt at udrette noget hidtil, da Stiftsprovst Rothe var uklog eller slet nok til at sende Grundtvig selv den Skrivelse, hvori Hammerich, Helweg, Hasle, Lindberg, jeg og flere bad ham lukke Kirken Fredag (han havde nemlig gjort en saadan Skrivelse til Betingelse for at ville det), og især Fru Grundtvig blev meget vred derover — saa vred, at hun Dagen efter gav Frederiks Lærer, Kandidat Jacobsen, der ogsaa havde underskrevet, øjeblikkelig Afsked. I Dag har min Søn dog igjen været derhenne, og hun sendte venlige Hilsner og Gaver til min Kone, saa vi kan nu forhaabentlig atter komme i Forbindelse med dem.

.....

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Cornelius Appel.

3. Marts 1867.

Kære Appel. Efter Deres Ønske har jeg i Dag læst Deres Brev for Grundtvig og skynder mig at gjengive hans Mening, saa frisk og klar som det er mig muligt.

Han mener, at Eden kan betragtes som en blot Lydigheds-Erklæring, saalænge Pragfredens § 5 *endnu ikke er opfyldt eller hævet*. Ved denne § har Prøjserkongen tilsagt fri Afstemning for det nordlige Slesvig, og Bismarck har jo end yderligere forklaret, at den skulde opfyldes, og at det Baand, Kongen derved havde paalagt sig, var stærkere, end at det kunde brydes ved nogen Beslutning af den prøjsiske Rigsdag. Derefter maa en Embedsmand altsaa have fuld Frihed til baade selv at ønske at komme tilbage til Danmark og til at opfordre andre til det samme. Om Kongen *personlig* ønsker noget andet, ja om han indvikler sig i Modsigelser o. s. v., kommer ikke Embedsmanden ved. Han har svoret Troskab til Kongen som den Statsmagt, der er udtrykt i de offentlige Forpligtelser, og ikke som det enkelte Menneske. Var denne § ikke kommen, eller tages den engang bort ved en ny Fredsslutning eller folkeretlig Overenskomst, saa er Forholdet et ganske andet. Da bliver Embedsmanden skyldig at tilhøre Prøjsen og arbejde for det, og da vilde Grundtvig ikke finde, at danske Mænd kunde aflægge Eden.

Men skjønt han altsaa ikke kan se, at der *for Tiden* er noget til Hinder for, at Svejstrup og andre kan aflægge Eden, *i og for sig betragtet*, kan han dog ogsaa tænke sig, at Forholdene kan være saadanne, at de *alligevel* ikke bør aflægge den, naar nemlig Edsafleggelsen staar saaledes for *Befolkningen*, at Præsten derved skulde være afskaaret fra sin Frihed, naar altsaa Forholdene i det hele er, som De har skildret dem. Da maa Præsten, ikke for selve Edens Skyld, men for Befolkningens Skyld og sin Stilling til den, vægre sig ved Edsafleggelsen. Men derom kan man ikke dømme uden at kende samtlige foreliggende Forhold paa selve Stedet.

Derimod har andre Embedsmænds eller selve Kongens Opfattelse af Eden, naar den ikke har Grund i selve dennes Ordlyd og Indhold, intet at sige. Imod dem kan man stille den Erklæring: Jeg kan efter min bedste Overbevisning ikke forstaa den anderledes, og er I ikke tilfreds dermed, kan I jo afsætte mig.

Det skulde glæde mig, om denne Forklaring maatte være tydelig. For mig synes den klar nok og tillige rigtig, men det maa nu andre om. Det er jo saa vanskelige Forhold at raade i, at ingen i dem kan dømme for andre.

. . . .
Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Cornelius Appel.

8. Marts 1867.

Kære Appel. . . . Det trækker jo stærkere sammen. Maaske Uvejret end ikke udsættes til næste Aar, som jeg havde ventet. Da vil vi vist faa en almindelig evropæisk Krig, og maaske Nordamerika vil gribe Lejligheden til at spille Mester i Kanada o. s. v. og derfor tage Rusland-Prøjsens Parti mod Frankrig-England-Italien og Østrig, eller hvilke andre Forbund det nu vil blive.

Det kan blive tungt nok for Slesvigerne at vente saa længe, men den preussiske Jernhandske vil vel lære flere af dem at slutte sig fastere til Danmark.

Kærlig Hilsen fra os ved Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Cornelius Appel.

10. April 1867.

Kære Appel. . . . Det ser jo næsten ud, som om Uvejret vil bryde løs, længe før man har ventet det, og Slesvigernes kan vel længes efter en Forandring. Det vil være mig kært, om De ved Lejlighed vil lade mig høre lidt om Stemninger og Tilstande derovre. Der er en Ting, som jeg kunde have Lyst til at tale mundtlig med Dem om, men som jeg dog ikke kan lade være at skrive om. Kan Menighederne derovre ikke, ligesaavelsom f. Eks. den i Ryslinge, underholde den af Statsmagten afsatte Præst, især naar han, som han vel gjør, faar Pension herfra. De spørger vel, hvor jeg kan bilde mig ind, at Prøjsen vil taale det. Derved, at de træder ud af Statskirken og slutter sig til — den engelske Højkirke. Ja tab nu ikke Vejret. Som bekendt har denne Kirke forrige Aar haft Bud hos vore Gejstlige, om de ikke vilde slutte sig til den. Den forlangte ingen som helst Forandring i Tro eller Gudsdyrkelse, kun at man lod en Biskop indivi af en af deres Biskopper. Den slesvigiske Lovgivning anerkjender utvivlsom den engelske Kirke som berettiget til at eksistere i Slesvig, og ved dens Beskyttelse kunde Prøjsen blive nødt til at finde sig i meget, den ellers ikke vilde taale. Første Gang, jeg hørte denne Tanke, jeg tror af Hass, forekom den mig umulig, men jeg har senere ved Omstændighedernes Tvang tænkt mere derover, og ogsaa talt med Grundtvig derom, og det var maaske dog værd at skjænke det en alvorlig Overvejelse. Præsterne maatte jo da udse en af deres Midte til Biskop, og han maatte jo da rejse til England og knytte den hele Forbindelse. Ogsaa Termansen finder det et Forsøg værd.

Maa jeg bede Dem takke Pastor Svejstrup for de faa Linier, jeg forleden fik fra ham. Min Tid er saa optaget, at jeg haaber han tilligver mig, at jeg ikke skriver til ham selv. Disse Linier skriver jeg under Forhandlingerne i Rigsdagen. Derfor er Papiret saa uformeligt.

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Cornelius Appel.

31. Maj 1867.

Kære Appel. . . . Vi venter et Ministerium Sponneck, idetmindste er det kjendeligt nok, at Kongen ønsker det; men Min. Frijs er heller ikke meget værd. Imidlertid har det hidtil holdt sig til Frankrig, mens Sponneck menes at ville holde sig til Rusland. Hvor vigtig end Diplomatiens i Øjeblikket kan være, er der en Ting, som er endnu vigtigere, det er at vække og styrke en kraftig dansk Folkebevidsthed, og dertil kan baade De og jeg give vort Bidrag.

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Carlsen.

2. August Kl. 5.

Kære Hr. Hofjægermester! Dr. Winther har i dette Øjeblik været hos mig og fortalt, at han antog, at Ministeriet vilde opfordre Dem til at overtage Kultusministeriet, men at De ikke burde gaa ind i Ministeriet uden at forlange Menighedernes Delagtighed i Valget af deres Præster, fri Menigheder og Afskaffelse af eller dog Omdannelse af Universitetets Examinere, da der var andre, om hvem der maaske kunde blive Tale til Ministre, der var villige til at skaffe Venstre disse Ting for derved at faa den fornødne Støtte imod Bureaukratiet. Baade han og I. A. Hansen var villige til at støtte Dem i disse Punkter. Men hans egentlige Ærinde syntes dog snarere at være det, at faa mig til at love at ville støtte et Ministerium, der vilde gennemføre disse Reformere, uden Hensyn til, hvad Retning det ledede vore udenlandske Anliggender. Dette syntes han og I. A. H. enige om, og nu vilde de have mig med til baade at love det og at udtale mig derom i mit Blad, da Øjeblikket var paatrængende. Jeg erklærede, at jeg ikke kunde love i Almindelighed at understøtte et Ministerium, jeg ikke kjendte, men at jeg naturligvis ikke kunde andet end støtte selve de nævnte Reformere, naar de blev foreslaaede af en Minister eller en Folkethingsmand. Dette lod til at tilfredsstille ham, og jeg syntes at kunne mærke paa ham en vis Lyst til ved saadanne Forslag at faa Grundtvigianerne til at gaa imod det nuværende Ministerium og hjælpe ham og I. A. H. til at bane Vej for et nyt.

Dette har jeg troet at skylde Dem Underretning om, da De formodentlig bedre end jeg kan bedømme, hvad Betydning der maa tillægges disse Fræmtoninger.

Deres højagtelsesf. heng.

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 3. August 1867.

Hr. Cand. Høgsbro. Tak for Deres Brev. Dr. Geert Winthers Historier sætter jeg slet ingen Lid til. Manden er den personificerede

Usandhed. Han har villet føle sig for hos Dem, om jeg ikke var opgivt af Dem, eller med andre Ord, om De ikke kunde vindes for Sponneck.

Jeg selv har hverken Grund eller Anledning til at antage, at Ministeriet vil anmode mig om at træde ind som Cultusminister, jeg tror aldeles ikke, at det tænker derpaa. Men ifald man foreslaar mig det, og ifald jeg modtager Tilbudet, saa følger det af sig selv, at jeg bliver mine Grundsætninger tro.

En formelig Forpligtelse til at gennemføre dette eller hint i den forestaaende Session vil naturligvis ingen Mand paatage sig, som er værd at have. Iøvrigt er jeg vis paa, at ingen af mine Venner vilde ansee det for nødvendigt at affordre mig noget saadant Løfte, dersom jeg gik ind.

Det af os forelagte kirkelige Lovforslag kan gennemføres og bør i mine Tanker gennemføres i den førstkommende Samling, en Reform af Universitetet bør ogsaa gennemføres. . . . Den væsentligste Ulempe er, at Universitetet er en Embedsskole, og Monopolet maa bort. . . .

Deres

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

18. Oktbr. 1867.

Kjære Hr. Hofjægermester. . . . Mit Stykke i „Dansk Folketid.“ forrige Fredag om Forbundet mellem I. A. Hansens og Winthers Venner har vakt en Del Opsigt. De National-Liberale er kjendelig tilfredse med Udsigten til en Kamp mellem disse to Partier og os; men derimod er idetmindste Winthers Venner ikke tilfredse dermed. De vil kjendelig nok nødig, at vi skal træde skarpt op imod dem. Formodenlig har mit Stykke om Statsregnskabet givet W. den Tanke, at jeg dog var noget medgjørlig, thi han kom til mig i Eftermiddag efter at have læst mit Nummer med ikke ringe Opmærksomhed og tog sig efter først at have forsikret, at han netop havde gjort sig Umage for at faa Dem valgt, god Tid til at overbevise mig om Nødvendigheden af „en fri Alliance“ med hans Venner og Oktoberforeningen. Vi burde opsætte visse Punkter, som vi forpligtigede os til at ville gennemføre og det offentlig og snarest muligt, for at det kunde komme til Ministeriets Kundskab og indvirke paa dets Beslutninger for Eksempel om visse Bestemmelser med Hensyn til Lønningsloven og Pensionsloven, som vi jo kunde vente vilde komme for paa næste Rigsdag, om Ordningen af de kirkelige Forhold o. s. v. (Formodenlig er netop Lønnings- og Pensionsloven udset til Grundlag for Angreb paa de National-Liberale og det nuværende Ministerium. Man haaber formodenlig ved dem at kunne nøde os til at gaa sammen med sig.) Jeg svarede ham, at slige Punkter havde tidligere vist sig at betyde meget lidt. Mænd, der havde forskrevet sig til 5.-Juniloven, havde siden gaaet

aldeles fra deres paatagne Forpligtelser. Vi maatte og vilde forlange personlige Garantier, og navnlig var det min Overbevisning, at Grundtvigianerne ikke vilde støtte noget Ministerium, naar *De* ikke havde Sæde deri. Det havde han heller intet imod. Vi maatte have et Koalitionsministerium. Han tænkte nok, at *De* og Sponneck kunde gaa sammen, men I. A. Hansen burde med, thi saa gjorde han den folkelige Sag mindre Skade end nu, da han stod udenfor det. Det syntes ogsaa paa ham, som han nok vilde have baade Heltzen og Blixen og Tscherning med. Men føjede han mærkelig nok til: „Et saadant Ministerium kan man jo ikke vente vil bestaa ret længe“. Paa mit Spørgsmaal: „Hvorfor ikke?“ vilde han dog ikke svare. Jeg lod ham forsaa vidt muligt udtale sig og betragtede alt som mindre vigtigt i Sammenligning med dette Ene, at *De* kom med. Thi det stod for mig som Hovedsagen, at han og de, han taler med, faar det Indtryk, at dette var en ubetinget Fordring fra vor Side. . . .

Deres oprigtigt hengivne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 19. Oktbr. 1867.

Kjære Høgsbro. Tak for Deres Brev. Det forekommer mig at være aldeles umuligt at inklade sig med Geert Winther eller at træffe nogen- somhelst Aftale med ham om vor politiske Holdning i den forestaaende Samling eller i nogen Samling. Med Sponneck kan der forhandles, og med Hall kan der forhandles, men med Geert vil jeg ikke forhandle om Landets Fremtid, og jeg tror ingen af os bør det. Hvad det kommer an paa for Folk og Fædreland er at faa en frisindet, dansksindet, sparsommelig Regjering; hvem der er Ministre, er iøvrigt forholdsvis ligegyldigt, naar de kuns kunne støtte sig til Folkerepræsentationen mod Hofintriguerne.

Jeg, personlig, anseer vor Stilling for at være saa fortvivlet, at jeg vilde ønske, at alle hæderlige danske Folk vilde forene sig til at møde de kommende Storme. . . . Naar jeg kommer til Byen, skal jeg forsøge paa, om jeg kan forsone Sponneck og Hall; det er ikke sandsynligt, at det lykkes, men jeg skal dog forsøge det. Med Heltzen, Blixen og I. A. Hansen vil jeg som Politiker ikke kunne følges ad. De ere ikke danske men Glücksburgske Politikere, og Geert er ingenting andet end en Brandpolitiker.

Min Opfattelse af vort Partis Stilling gjør, at jeg tror, vi bør nærme os Mellempartiet. Derved ville vi nøde de bedre af de Nationalliberale til at slutte til. Octobristerne + Geert Wintherianerne kan aldrig støtte, men kuns forraade os, saalænge vi sætte Folk og Fædreland høiest. Ville vi derfor udrette noget, have vi intet Valg. . . . Iøvrigt kan der ikke tænkes noget varigere Ministerium for Øjeblikket end et Coalitionsministerium, men af den Coalition, som Geert arbejder paa, vilde snart enhver dansksindet og frisindet Mand blive spændt ud,

og han har derfor ganske Ret i, at et saadant Ministerium ikke vilde vare længe.

Hall og Sponneck kunde gaa ind i et Coalitionsministerium, naar de øvrige Medlemmer, eller en god Deel af dem, toges blandt Grundtvigianerne og Mellempartiet i Folke- og Landsting, med god Udsigt til at skaffe en stærk Regjering, men en Coalition mellem principielle Modstandere vilde . . . , hvis den ikke faldt i Kjøbenhavns Gader, føre til at give Kongen en forfatningsstridig Magt og os, hvis Indflydelse beroer paa Sandhed og Sandruhed og ikke paa Tallet, som Partie, et Dødsstød. Oversee dog ikke, at man kuns vil bruge os som Stige til at krybe op paa for at smide os i Rendestenen, naar man er oppe. Og man kan det — ved Hjælp af Kongen.

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

20. Oktbr. 1867.

Kære Hr. Hofjægermester. Jeg haaber da, at De ikke har troet om mig, at jeg bedømte Winther—I. A. Hansen eller en Koalition med dem anderledes end De. Jeg vilde netop afvise W. ved at henvise dem, der stod bagved ham, til Dem og støtte Dem i de Betingelser, De vilde opstille, ved at erklære, at uden Dem kunde det nationale Venstre ikke vindes enten helt eller delvis. Jeg har ikke megen Tro til, at en Forhandling med Sponneck vil lykkes, men De har Ret i, at den bør forsøges med al Alvor.

De ser vistnok ogsaa rigtigt i, at en Tilnærmelse til de andre nationale Partier maa ske, og at man maa gaa til selve Hovedet, Hall, eller maaske Fenger; men den maa ikke udvortes paa Rigsdagen ske uden ved Omstændighedernes Tvang, ti mange, som ikke maa stødes bort, kan endnu ikke bære den. Mellempartiet tror jeg ikke, at man kan bygge noget paa; thi er der noget Parti, der, som Bille siger, er et Forsikrings-Selskab for gjensidige Valg og intet andet, er det dette. Maaske man ogsaa kunde kalde det en Planke, hvorpaa en Flok Skibbrudne har frelst sig. Kommer de først i Land, vil de skilles til alle Sider og vist ikke mindst til den unationale. De fasteste Partier er aabenbart de National-liberale og vort. Bliver vi ved som hidtil at gaa vor egen Vej, kræver, som De siger, en „frisindet, dansksindet, sparsommelig Regering“, er vor Stilling klar som et sandt og hæderligt Folkeparti, og vi maa da, efterhaanden som Misforstaaelse og Bagvaskelse synker til Jorden under sin egen Vægt, samle alle gode Kræfter af den store Befolkning om os. Men opgiver vi noget af det frisindede og sparsommelige Krav, taber vi vor Indflydelse i dansk Retning. Vi er, som „Fædrel.“ har sagt, det virkelige Mellemparti: i de indre Sager enige med Bondevennerne, i de ydre med de National-liberale. Deri har vi vor Styrke og vor Betydning for Folket. Tabes dets politiske Selvstændighed, skal det ved os lære at falde med Ære,

at bevare sin folkelige Ejendommelighed og paa ny at vinde sin Selvstændighed. Derfor kan vi udvortes talt ikke gaa til andre, men de maa komme til os. Vi maa ikke gaa hurtigere, end at vi kan faa den langsomme jydsk Bonde med, og vi maa vise, at vi i de Anliggender, der synes ham at ligge nærmest, byder ham det samme som falske og egennyttige Venner.

Brodrene Hansen har gjort mig den Ære, at hellige mig baade deres Forside og Bagside af Nummeret for imorgen, og det fræmgaar klart af deres Vrede, at netop en „fast og urokkelig“ Stilling er det, de frygter mest. De National-liberale maa indse, at de maa give os Frihed i de indre Spørgsmaal, for at de kan have den Nytte af os i de ydre, som de maa ønske. Fenger har for Tiden ikke saa lidt mere Indflydelse paa Rigsdagen end Hall, hvis Navn og Fortid endnu støder mange. Mon han derfor ikke vilde passe bedre i et Koalitionsministerium end denne? og mon han ikke var Udlandet, selv som Udenrigsminister, mere kærkommen end Hall?

Med sand Højagtelse og Hengivenhed

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 21. Oktbr. 1867.

Kjære Høgsbro. De angiver ganske rigtigt vort Parties Standpunkt, og ingen kan mindre end jeg være tilsinds at opgive dette Standpunkt, men i Midlerne til at hævde vore Anskuelse under de øjeblikkelige Forhold er jeg ikke i et og alt enig med Dem. Jeg skal foreløbig bemærke, at dersom jeg har talt om en Tilnærmelse til Mellempartiet, saa vil De af Sammenhængen see, at jeg har tænkt paa at bevirke Mellempartiets (eller en Deel af M.) Tilnærmelse til os, hvilket jeg agtede at forsøge ved at paavirke Frederiksen.

Saalænge det nuværende Ministerium sidder, og Slesvigs Skjæbne er uafgjort, vil det være ganske rigtigt at gaa frem som hidtil i Rigsdagen; men saafremt der er Tale om, at Ministeriet i en nær Fremtid skal gaa af, er det nødvendigt at tage saadanne Forholdsregler, at ikke Folkets og vore Modstandere skal kunne bemægtige sig Magten. Komme de til Magten, saa ville de vinde fornyet og forøget Fodfæste og Indflydelse i Rigsdagen og i Folket. Bedre anseer jeg ikke Tilstanden for at være. Spørgsmaalet er altsaa 1. først hvad man kan gjøre for at forhindre dette — og hertil svarer jeg, nærme sig til lige-sindede *Danske*, og bemægtige sig de Voklende — og 2. dernæst være beredt paa i kommende Tilfælde at danne et Koalitionsministerium, hvilket forudsætter Aftaler mellem Personer. — 3. a 4. naar man engang skal ind paa et Koalitionsministerium, gjør man bedst i at tage Hovederne med fra de forskjellige Grupper — naturligviis ikke de skurvede — forsaavidt det er muligt uden at tilintetgjøre sine egne Formaal; thi derved svækker man Modstanderne. I et Koalitionsministerium vil Fenger passe fortræffeligt, men han er ikke Hovedet for de

National-Liberale, men Hall; og Sponneck er den eneste Matador, Oktobristerne have paa Haanden. Derfor har jeg nævnet disse tre eksempelvis.

Deres hengivne

H. Carlsen.

P. S. Da jeg sidst var i Kbhvn., sagde min Svoger Frijs til mig, at han næppe ret længe udholdt at være Minister, og at det var ønskeligt, at man itide var betænkt paa at afløse ham, naar Tiden kom; han tilføjede, at han havde raadet Kongen til at lade Hall afløse ham, eller idetmindste at vælge et *saadant* Ministerium, hvori Hall kunde have Sæde, da efter hans Anskuelse intet væsentligt forskjelligt kunde afløse ham uden Skade for Kongen. Frijs ansaae sit personlige Forhold til Kongen som brudt, og jeg veed fra andre Sider, at Dronningen viser dette ved alle Leiligheder imod min Svigerinde. . . .

Høgsbro til Carlsen.

(Udkast.)

22. Novbr. 1867.

Kjære Hr. Hofjægermester! Siden jeg havde den Glæde at nyde godt af Deres Gæstfrihed, har jeg dels ved en Rejse til min Valgkreds og dels ved Samvær med Folk fra forskjellige Egne haft Lejlighed til at lære Partistillingen i Folket nærmere at kjende. Jeg tror, at I. A. Hansen og Oktoberforeningen staar for saagodtsom alle i et meget tvivlsomt Lys, men at vort Parti heller ikke har faaet fast Fodfæste udenfor den grundtvigiansk-kirkelige Retning, idet man frygter, at det altfor meget vil forfølge sine særlige Kirke- og Skole-Interesser paa de mere materielle Formaals Bekostning. De, der her paa Øerne var den faste Stok i det gamle Venstre, er derfor vildfarende eller rettere raad-vilde og kan vende sig til forskjellig Side, ligesaa vel imod som med os. Men der synes mig at være et Middel, som netop i dette Øjeblik kunde blive af stor Betydning til at klare den hele Stilling og bringe Vægt-skaalen til at synke aldeles til vor Fordel saaledes, at I. A. H. & comp. for lang Tid blev aldeles ufarlige, og at vi derimod af alle vilde erkjendes som dem, der var mere end et kirkeligt Parti, og som dem, der i alle Hovedspørgsmaal optog et sandt Folkepartis Opgaver. Dette Middel er — Fæste-afløsningen. Ifølge sit Program maa Oktoberforeningen jo gaa imod en Lovgivningsakt derom, og den vil da sikkert komme til at staa for alle i sin hele Nøgenhed, og os vil en Virksomhed i denne Retning, selv om den ikke fører til Maalet, vise i et nyt, for Befolkningens store Flertal tiltalende Lys. Men Spørgsmaalet bliver da, om det i og for sig er rigtigt at optage denne Sag. Jeg har tænkt mig, at det kunde være det, naar man i Lighed med, hvad der skete ved Landbo-Reformerne i forrige Aarhundrede, satte Godsejerne (og Bønderne) en Frist af f. E. 10 Aar, hvori den frivillige Afløsning efter Loven af 1861 kunde finde Sted, efter hvis Udløb Tvangsloven da skulde træde i Kraft. Denne evige Kilde til Splid og Mistænksomhed var da stoppet og Grundlaget vundet for andre Fræmskridt i vor

Landbolovgivning. Jeg har lejlighedsvis talt med vore Venner her i Byen derom, og de har givet mig Ret; men vi har alle været enige om, at vi saa at sige umuligt kunde optage denne Sag uden at have Deres, i alt Fald stiltiende Samtykke dertil. Sagen vil vistnok komme til Forhandling med Dem, naar De kommer herind, men jeg antager, det kunde være godt, om De forinden fik Lejlighed til at tænke over den, og derfor har jeg tilladt mig at skrive disse Ord til Dem. Jeg gad nok se I. A. H.s og Albertis Miner, naar den, uden at de havde nogen Anelse derom, pludselig dukkede ned i Folkethinget; men, som sagt, kære Hr. Hofjægermester, paa Deres Mening maa det fræmfor alt komme an.

Deres højagtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 27. Novbr. 1867.

Kjære Høgsbro. Af Christensens Brev seer jeg, at Krabbe, De og Christ. ansee et Coalitionsministerium for umuligt som Afløser af det nuværende Ministerium, eller allenfals et Ministerium med Sponeck—Hall for uantageligt fra vor Side. Dersom dette virkelig er Partiets Mening, saa bliver min Stilling meget let; thi saa er jeg med det samme fri for at see mig om efter Collegaer og kan paa Forhaand afvise enhver Anmodning med det Svar: Jeg *kan* ikke danne noget Ministerium og ikke indtræde i noget Ministerium. Jeg forsikrer Dem paa min Ære, at jeg er meget glad ved, at det tunge Ansvar er væltet fra mine Skuldre. Et rent nationalt Ministerium faae vi ikke, uden der gaaer forud en stor Krig i Europa, hvori Nationalitetsideen kommer til sin fulde Ret, selv ikke da, om vort Partie blev det mægtigste i Landalmuen. Troer man paa Muligheden heraf, saa bedrager man sig selv. Men skulde det lykkes Kongen at faa dannet et Octobristministerium, som Kjøbenhavn kan acceptere (ikke Blixen-Tscherning), saa tabe vi Magten i Almuen *snarere*, end vi vinde den. Er virkelig Hadet mod Hall saa stort, at der aldrig kan finde nogen Tilnærmelse Sted mellem de to nationale Fractioner, saa er den nationale Sag tabt; thi Afgjørelsen kommer længe, før vort Partie kan blive eneraadigt i Landet. . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

1. Decbr. 1867.

Kære Hr. Hofjægermester! Der er nu fremkommet uventede Oplysninger om Sponecks Betragtning af de kirkelige Spørgsmaal, og derved forandres vor Opfattelse jo allerede noget. Men hvad mener han om de ydre Forhold? Jeg er ingenlunde af dem, der gyser tilbage

for enhver Tilnærmelse til Prøjsen, men jeg frygter, at han gaar for vidt. Og hvad mener Hall om de indre Spørgsmaal? Han maa nødvendig bringe Ofre (hvis det skal blive muligt, at hans og Deres Venner kan gaa sammen) baade i Retning af en frisindet og sparsommelig Statsstyrelse. Saaledes som vi hidtil har kjendt Sponneck, Hall og Raasløff, vilde De jo blive overstemt i alle indre Spørgsmaal, og Deres Venner derved komme i en yderst pinlig Stilling. Andre Mænd af det national-liberale Parti vilde kunne sikre Stemningen i København og dog ikke gjøre saa store Fordringer, og heller ikke drives til at skaffe sig „Rum“ paa sine Kollegers Bekostning. Men der paatrænger sig ved en saadan Sag saamange Spørgsmaal og Modspørgsmaal, at det er saa at sige umuligt at behandle dem skriftlig. . . .

Jeg tror heller ikke, at en Fæstetvangslov kan gennemføres for Øjeblikket, og derfor burde De vist paa ingen Maade bringe den fræm, men vilde ikke andre af vort Parti kunne gjøre det? Jeg tror ogsaa, at det vilde styrke vort Parti saa meget, at Sejren over Oktobristerne, derved vilde blive afgjort, mens vi nu bestandig maa væрге os mod den Opfattelse, at vi i Grunden kun vil samle os om de kirkelige Spørgsmaal, og derfor mere er et kirkeligt end et politisk Parti, en Opfattelse, som efterhaanden vil slaa os ihjel, naar den ikke tilintetgøres ved — Kjendsgjerninger. Paa et rent nationalt og folkeligt Ministerium under de nuværende Forhold tror jeg lige saa lidt som paa en Gjenrejsning af 5. Juni for Øjeblikket, og i det Hele er jeg vist mere enig med Dem, end De antager. . . .

Deres meget hengivne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 4. Decbr. 1867.

Kjære Høgsbro. . . . Gandske vist var det naturligt, at jeg fik de herrers mening som svar paa min forespørgsel, men hvad der, i mine tanker, ikke var naturligt, det var, at de kunde antage, at jeg vilde gaa ind i et coalitionsministerium uden forinden at være vis paa, at ministeriets medlemmer vare enige om behandlingen af de *foreliggende spørgsmaals afgjørelse*, baade de indre og de ydre. Thi enighed om *dette er jo den absolute betingelse for tilstedeligheden af en coalition mellem mænd af forskellig standpunkt*. Om en saadan enighed kunde naaes, in casu vilde kunne, kunne have viist sig ved en mundtlig forhandling mellem parterne, men jeg fandt mig beføiet til, allerede paa det indledende stadium, at underrette mine politiske venner, om hvad jeg agtede at foretage og havde indledt, for ikke at dølge noget og for at erfare, om man havde tillid og dristighed nok til at støtte mig i paakommende tilfælde, naar det nuværende ministerium gik af, og kongen stod paa skilleveien. Jeg har nu erfaret, at *jeg ikke uden fare for at sprænge partiet* kan vove en combination, der iøvrigt, om den var mulig og var lykkedes, vilde have opløst det gamle natio-

nalliberale partie, knækket octobristerne og vundet for os den deel af den fornemme verden, der ikke er augustinere eller octobriste. Halls og Sponnecks samvirken i *een* regjering var knækkelsen af kongens egenwillie, de gamle partiers opløsning (undtagen vort, som er principfast), selv om *jeg* blev *udenfor* ministeriet; gik jeg med, var det et tegn paa, at man ikke troede at kunne undvære vort parties understøttelse og *derfor* havde bekvæmmet sig til at tilfredsstille vore fordringer.

See saa forskjellig kunne folk opfatte een og den samme sag. Dog jeg vil lade den fugl flyve. Farvel.

Deres

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

7. Marts 1868.

Kære Hr. Hofjægermester Carlsen! Er det dog ikke rigtigst at stemme *mod* Kirkekommissionen paa Mandag — sans phrase? Vi kunde gaa ind paa den som en Indrømmelse til en Minister, vi satte Pris paa, men ikke — synes mig — til en *hvilkenksomhelst*. og hvad andet er Fønnesbech? Det kan ingen forlange af os og heller ikke vente. En Indrømmelse til Landstinget er det jo ikke engang, da dette siger: skal vi have en Kirkekommission, maa Valgmenighedsloven konsekvent ogsaa forelægges den. Vi skal ganske vist ikke foranledige, at Valgmenighedsloven forkastes, men det har vi jo ogsaa viist, at vi ikke vil, ved i den selv at gaa meget yderligt i Indrømmelser, og det kan vi maaske gjøre endnu yderligere. Der er, synes mig, ingen Mening i at knytte Valgmenighedsloven til en Kirkekommission eller omvendt. Den Mand, der havde paataget sig Ansvar for det, er borte, og, idetmindste indtil vi faar en lignende Mand for os, er vi fri, og skal vi vise, at vi føler os fri. Lad saa Landstinget længe nok slaa Valgmenighedsloven ihjel. Det kan ikke slaa Trangen til den ihjel. Den vil vedblive at bestaa og vil skaffe sig Lovforslag frem i hver følgende Samling, til den bliver tilfredsstillet. Vor Stilling som Parti kan heller ikke forringes ved, at Landstinget viser sin Ufordragelighed. Jo mere Uret man der gjør os, og jo mere Bisper og Præster forløber sig, des stærkere bliver vi; men jo mere det faar Udseende af, at vort Krav tilfredsstilles, des svagere bliver vi. I Virkeligheden er Valgmenighedsloven jo dog kun meget lidt fyldestgjørende for os. Skal den oven i Købet vindes ved Hjælp af en Kirkekommission, og det efter at Bisper og Præster har vist saa tydeligt som nu deres Herskerlyst — er Guld det købt meget for dyrt.

Altsaa, naar Ministeriet ikke vil skaffe os en Mand, som vi kan holde os til med nogen Fortrøstning, bør Kirkekommissionen falde, og det, selv om den drager Valgmenighedsloven efter sig. Det er den naturligste og sandeste Stilling for os, — og den kan forstaas af hver Mand. Kommer saa Tid, kommer ogsaa nok Raad, og den, der ler sidst, ler bedst.

Liberavi animam meam.

Deres høiagtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 28. April 1868.

Kjære Høgsbro. Efter Berlingske Morgenavis seer jeg, at Ministeriet har sluttet Forlig med Majoriteten i Landstinget og omkalfatret Valgmenighedsloven, saaat den er Ingenting. Jeg beder Dem derfor nu om at arbejde for at forkaste Bevillingen til Kirkecommissionen og den vanskabte Lov. . . . Hvis Regjeringen svigter, og svigter Høire og Mellempartiet i Folkethinget, saa *maa* der finde en Overenskomst Sted mellem hele Venstre inden Rigsdagens Opløsning, ellers gaaer Land og Folk Krebsegang.

Deres hengivne

H. Carlsen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 11. Juni 1868.

Kjære Høgsbro! Jeg forstaar ikke det, Du siger om min Fremstilling af Birkedals Prædiken, at „det faar Folk tidsnok at vide“. Hvad enten man synes om hans Betragtning eller ej, saa er den en Kjendsgerning, som snart vil vise sig for Alverden. Men jeg ved, at saare Mange, især blandt vore Venner, er spændt paa at faa at vide, hvordan Birkedal vil stille sig til denne Sag. Med stor Iver har man spurgt mig derom, hvor jeg er kommen frem blandt Venner, siden jeg var hos ham, og med megen Deltagelse har man hørt min Fremstilling af hans nærværende Stilling og hans Syn ogsaa for denne Sag. Var det da ogsaa noget, som slet ingen Interesse kunde have lige overfor den saa tidt gjentagne Paastand, at Frimenigheder nødvendig maa føre til Strid og Splid baade i det Indre og i det Ydre, at der offentliggjortes et Vidnesbyrd til om den Orden, Fred og Velsignelse, der raader i Nazarethmenigheden? Var det ligeoverfor Chr. Rasmussens Løgne unødvendig, om der engang imellem kom saadant frem. Men det er nu Din Sag, kun maa jeg bede Dig om, at Du med Kjærnen ogsaa kaster Skallen væk. De Par Ord, hvormed jeg har omtalt, hvordan Kirkebygningen seer ud, og hvordan det seer ud omkring den, egner sig kun paa det Sted, hvor det stod, som en simpel Ramme om Billedet. At kaste Billedet bort og hænge Rammen eller vel kun Stumper deraf op, det kan ingen glæde og kun ærgre mig. . . .

Jeg havde aldeles sikker ventet, at Th. Rørdam havde modtaget Opfordringen til Skolegjerningen i Vejstrup.

Igaar var her Møde paa Askov med Flor. De Tilstædeværende trængte stærkt ind paa mig for at formaa mig til at blive ved Rigsdagen og i Egnen her. Selv er jeg endnu uden afgjort Bestemmelse.

Din hengivne

N. J. Termansen.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 22. Juni 1868.

Kjære Høgsbro. De 20 Exemplarer, som Køster holdt af Folketidende, kan De tilligemed mine 20 Ex. for i Vinter lade uddele for min Regning. . . . De vil vide a. hvad jeg mener om L. Helweg et Consorters Adresse samt b. om man forud har raadført sig med mig om Sagen.

Til b. svarer jeg, at Ingen har talt til mig om nogen Adresse eller overhovedet om nogen offentlig Sag; og til a. svarer jeg, at jeg hverken har hørt eller seet Adressen eller noget om Adressen.

Jeg kan derfor ikke udtale nogen Mening om den. Jeg troer iøvrigt, at De gjør rettest i at følge den Vei, De selv betegner i Deres Brev, og har Intet imod, at De aabent udtaler Deres Mening.

Ledelsen af vort Partie er, som det viste sig i sidste Rigsdags-samling, Allemands Sag, hvilket efter Engelskmændenes Mening er det samme som Ingens Sag, og det er da ikke til at undres over, at man takker i Fyen for, hvad man har vraget i Sjælland. Iøvrigt er denne Hændelse (andet er det ikke) et nyt Beviis paa vor politiske Umodenhed, som kuns er saarende, fordi den er falden paa vore Venner, men ellers har den fælles danske comitragiske Charakter. Naar De i Anledning af „Hændelsen“ siger, at Folk ere blevne forskrækkede over, at De har rystet „vor“ Stilling ved Ubetænksomhed, saa er dette et complet Sidestykke til vore sidste Rigsdagsfeiltagelser.

Jeg har kjæmpet haardt for at faae Dem ind i Kirkecommissionen (imod Ministeren); om det lykkes, veed jeg endnu ikke.

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

26. Juni 1868.

Kjære Hr. Hofjægermester Carlsen. De har vel nu modtaget Kirkekommissions-Skrivelsen og deraf set, at Deres Ønsker om Sammensætningen er opfyldte, og jeg tilstaar, at efter den Sammensætning, den i det Hele har faaet, sætter jeg megen Pris paa at være bleven Medlem af den. Jeg er Dem derfor meget erkjendtlig, fordi De ikke opgav Paastanden om mig. Kan en ønskelig Kirkeordning ikke faa Flertal for sig, kan den idetmindste faa et anseeligt Mindretal, og det er allerede meget. Det er ogsaa glædeligt, at der ikke er holdt paa, at Halvdelen skulde være gejstlige. Her er jo kun 9 af 23; dermed er den Grundsætning opgiven. Det er mærkeligt, at Kongen og Ministeriet er gaaet ind paa i den Grad at udelukke Oktobermændene og de augustinske Godsejere, at det jo næsten ser ud, som var allerede Magten given til et Forbund af Nationalliberale og Grundtvigianere. Selv det stakkels Mellemparti har ikke faaet en eneste Mand. Og saa de indre Missionsmænd, hvem Kirkeministeren vel nærmest tilhører?

Ikke en. Hvad har de saa for al deres Iver for en Kirkekommission? Og Martensen kan jo sige med Tordenskjold, at han kun har en Mand tilbage (Bindesbøll), og han græder. Gaar han ind i Kommissionen, er han tabt, og gaar han ikke ind i den, er han det ogsaa. Hall har Magten i Kommissionen, men hvad vil han? Vi kan i al Fald stille vore Fordringer og give dem en ikke ringe Vægt. Brandt ser jeg, især efter de sidste Erfaringer, hellere end L. Helveg. Naturligvis maa vi være paa vor Post; thi der er jo Modstandere nok, men af en Kirkekommission at være, er denne meget skikkelig — synes mig. Hasle vil finde sig meget skuffet ved ikke at være kommet med. . . .

Efterat I. A. Hansen saa kjendelig træder op imod 5. Juni-Loven, kunde vi spille ham og andre et slemt Puds ved at søge dannet *over hele Landet* en virkelig 5. Juni-Forening for at faa den tilbage igen. Ulykken er kun, at vi ikke, eller dog næppe, undgik at faa Winther og hans Folk med, og at vi let kunde komme i aaben Kamp med de National-Liberale; men vi blev dog maaske stærke nok til at holde W. nede, og med de sidste kunde det maaske nok komme til Forlig f. E. ved Udelukkelse af de kongevalgte eller Indførelse af en anden Valgmaade.

Deres meget forbundne

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 27. Juni 1868.

Kjære Høgsbro. Kirkecommissionens S sammensætning er dog ikke ganske efter mit Hoved; men ifølge Forholdene maatte jeg nærmest indskrænke mig til at holde paa bekendte Personer i Folkethinget og blandt Geistligheden. Efter Omstændighederne har jeg dog her udrettet noget, ligesom jeg ogsaa bestemt fastholdt, at Geistligheden ikke maatte udgjøre Halvdelen af Antallet. Jeg anseer det for vigtigt, at de af os i Kommissionen, der sikkert (nogenlunde) kunne følges ad, endes forud om vor Optræden, og beder Dem overveie baade de reale og personale Spørgsmaal forud. I saa Henseende er det af Vigtighed at faae fat i Commissariatet og Regeringspropositionerne forud; jeg skal forsøge selv at faae Fingre i dem. Naar saa vi de nævnte vare enige, burde vi forsøge at trække til os de Næstværende inden Møderne i Commissionen. Det gjør mig ondt, at Hasle ikke er med.

Jeg kan ikke bestemt sige, om jeg vil stille mig i Vejle igjen eller ei, førend jeg i August har været derovre. Er der Tvivl om mit Gjenvalg, stiller jeg mig ikke. Kunde De ikke forud sondere Stemningen?

Spørgsmaalet om en Samvirken med Geert Winther i en sand 5te Juniforening er vanskeligt at besvare. Jeg skal tillade mig nogle faa Ytringer, som jeg dog ikke fastholder, *dersom Hr. Christensen ikke udtrykkelig billiger dem*. Men forud vil jeg skikke nogle faae Bemærkninger om Forholdet til den Deel af det doctrinært-liberale Partie, som Hall repræsenterer.

Det er tydeligt, hvad Hall ogsaa vedkjender sig, at han haaber at faae samlet et Mellempartie af sine Egne (moderat-doctrinære) og Grundtvigianere, samt moderate Democrater, eller som han udtrykker sig „anstændige“ Democrater. Det er ligesaa vist, at han hverken ønsker at blive Udenrigsminister eller Conseilpræsident, men derimod meget levende ønsker at blive Cultusminister for at omdanne *hele* vort Undervisningsvæsen, fra Universitetet til Almueskolen, med alt Mellemliggende, i hvad *han holder* for folkelig og frisindet Retning. Om alt dette har han tydeligt udtalt sig ved sit sidste Besøg her. Han synes greben af Attraa efter et aandeligt Dannevirke, efter at hans Politik udad slog Feil. Der er noget, som smager af Udsoning i hans Begjær herefter. Er det nu muligt med Geert Winthers (antidanske) at gaae ind i en 5te Juniforening for direkte at arbeide paa den gamle Grundlovs Indførelse igjen uden at bryde med Hall? For Kortheds Skyld sætter jeg hans Navn istedetfor Partiets. Og vil der være større Magt og Indflydelse paa Sagernes Afgørelse i vor Retning at vente om vi gjøre det? Med andre Ord: Kunne vi naae til et fast Flertal i Folkethinget ved denne Fremfærd, og kunne vi, om vi naae dette, danne en kraftig Regjering paa dette Program *nu*? Maatte man med Sikkerhed besvare disse to Spørgsmaal med *Ja*, saa er der ingen Tvivl hos mig om, at vi burde gjøre 5te Junigrundlovens Gjenindførelse til Hovedvalprogram. Seirede vi, saa kom Hall nok med. Men dersom vi ikke seire, saa have vi alle Parter til svorne Fjender. Nu har jeg mine store Tvivl om, at det danske Folk har Indsigt og Styrke og Fasthed nok til at gennemføre, *nu for Tiden*, dette Program, ja jeg troer ikke engang, at man paa dette kan naae til Flertal i Folkethinget. —

Imidlertid vil jeg ikke *saa* bestemt sige, at det var en Feil at stifte en ærlig 5te Juniforening, hvori man naturligviis maatte optage, hvem der meldte sig, Geert Winther etc. Men i saa Fald maatte det være B. Christensen (efter min Mening), De, Termansen, Berg etc., der traadte i Spidsen for den, og jeg burde holde mig tilbage fra Bestyrelsen. Vanskeligt vil det altid blive at ballancere paa saa slap en Linie; men herom vil jeg ikke udtale nogen bestemt Mening. For mig er enhver anstændig Forholdsregel god, der kan føre til Danskhedens og Frihedens Udvikling og Befæstelse og afklæde Løgn og Gemeenhed — om den omtalte Forening kan dette, veed jeg ikke. Foreløbig vil den ved Valgene skaffe os nogle deciderede Modstandere; om den vil skaffe os Tschernings og Winthers ærlige Bistand, veed jeg ikke, men troer det knap.

Jeg er for lidet orienteret i Stemninger og Tilstande for at kunne have nogen bestemt Mening herom. Men kan vort Partie ikke blive valgt uden Alliance med Winther, saa kan denne til en vis Grad være berettiget.

Efter min Følelse vil jeg foretrække — dersom man vil stifte en ærlig 5te Juniforening — at man da gjorde det snarest muligt, at B. Christensen, De, Termansen traadte i Spidsen for den, at man med

aabent Visir gjorde den gamle Grundlov, Danskhed og parlamentarisk Regjering til Formaal, og saa lod det komme an paa, hvordan det gik, og hvormange eller hvor faae der fulgte. Naar jeg ikke ønsker at træde i Spidsen, er det, fordi jeg anser mig for den Reserve, der skal dække Tilbagetøget, dersom Slaget tabes. — Ihvad man iøvrigt vil tænke om Deres Forslag, saa er det vist, at vort Partie trænger til en Organisation. Saalænge vi vare lutter Grundtvigianere, kunde det gaae uden, men nu og herefter gaaer det ikke godt længere uden noget, der ligner en Fordeling af Arbejdet.

Deres hengivne

H. Carlsen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 28. Juni 1868.

Kjære Høgsbro! Dit Brev traf mig imorges, just som jeg sad og skrev til Kristen Hansen. Min Beslutning er nu taget; den lange alvorlige Strid i mit Indre endt. *Jeg kan ikke modtage Skolekaldet*, thi jeg kan ikke gaa fra Rigsdagen, før mit Kald til samme er udløbet. Det blev Stenen paa min Vej, som jeg, da det kom til Stykket, maatte føle, jeg hverken kunde løfte eller komme over, eller gaa uden om. Alle andre Vanskeligheder syntes at jævne sig, min Kone vilde igrun- den gjerne, skjønt hun som en virkelig Dannekvinde erklærede, at hun fulgte mig, blev her med mig, glad som Gud det vilde føje. Trofast delte hun med mig hver urolig Time, hver Overvejelse og hver Bøn angaaende denne Sag. Den Gamle erklærede sig tværtimod min Forventning afgjort for Skolekaldet og vilde følge os. Det blev hende en saadan Hjertesag, at hun med saa stor Alvor trængte ind paa mig, at hun nær havde rystet min Beslutning i det sidste Øjeblik. Hun forestillede mig min Kones svage Helbred, der maaske vil hidføre en kort Levetid. „Betænk, hvad Du skylder hende, der nu i mange Aar har levet, som hun i den meste Tid hverken havde Mand eller Forsvarer eller Faders Hjælp til Børnenes Opdragelse m. m.“ Jeg kunde kun svare med at henvise til min Tjeneste, der ikke er udtjent, og som jeg ikke maa forlade, naar ikke Vælgerne selv vil frigive mig. Med Hensyn til Gaardens Bestyrelse, da havde en ung, paalidelig Mand (en Brodersøn til Kloppenborg) nok paataget sig det. To Ting blev mig nu tungt at komme tilrette med, Tvivl om min Duelighed til Gjæringen og — Rigsdagskaldet, navnlig da den tilbageværende Del af Valgtiden. Det første kunde jeg kun overvinde ved at kaste mig med Tro i Vorherres Arm, stole paa, at han ikke lod Kraften ganske mangle, og saa gaa med Selvfornægtelse, saa at jeg var villig til at taale den Ydmygelse at erfare, hvor langt min Dygtighed stod under Kravet. Men saa Rigsdagen; — hver Dag lød Stemmen højere i mit Indre; „hver *blive* i det Kald, hvori han er kaldet“. Kunde jeg ikke faa mine Venners og Vælgeres Medhold, saa følte jeg, at Gangen vilde blive mig for tung. Ikke desto mindre skrev jeg til Fabricius

paa Bramminge, om han vilde være min Afløser. Den 24. var i Anledning af Dr. Rosenbergs Nærværelse et Møde bestemt i Skibelund, der mødte de bedste af de Mænd i Valgkredsen, der er mig hengivne. Fabricius mødte og sagde mig, at han ikke var i Stand til at følge min Anmodning. Hans Grund var afgørende, det var Familiehensyn. Samtalen med Vælgerne var alvorlig og bevæget. Ikke een vilde give Slip paa mig uden haard Nødvendighed. Sønderjyderne med Appel og Svejstrup i Spidsen forlangte at have en Stemme med, som jeg naturligvis af fuld Hjerte maatte indrømme dem. Forhandlingen var afgørende. Jeg kunde gaa, men kun naar jeg vilde rive Baand over, der var Hjertebaand. Jeg erklærede da, at jeg blev Valgtiden ud, da jeg ikke kunde pege paa en Mand, der kunde afløse mig til min og Vælgernes Tilfredshed, og jeg godt følte, at jeg ikke kunde bære det Tryk at have foranlediget et Valg, der næsten nødvendig maatte føre til et ugunstigt Udfald. Efter 3 Dages nærmere Prøvelse af denne min Beslutning har jeg i Dag skrevet til Vejstrup og sagt det Nej, som jeg nu maatte give til Svar paa deres Anmodning. Det, der har gjort mig Overvejselen saa alvorlig, bevæget og næsten knugende, var naturligvis den Følelse, at jeg allerede havde et Kald, der, med Alvor holdt paa mig og ikke vilde bøje sig for det Kald, der — vistnok i Pagt med mit eget Hjertes Ønske, vinkte mig. Engang i mit Liv blev det Vilkaar budt mig, at faa en Livsstilling, hvor jeg kunde være i Folkets Tjeneste uden at døje de strenge Kaar at leve skilt fra min Familie. I 10 Aar har min Kone, undertiden halve Aar, staaet ene, har taalt alle Besværligheder, der er ved en Gaards Drift, ved Børnenes Opdragelse og ved at være ene om Fristelser og Smerter, som nu i det sidste Aar med det svage Barn. Hun har taalt Tider, da Fjendens Vold herskede, født 2 af vore Børn og lukket 2 af de Gamles Øjne, mens jeg var borte. Er det at sørge for sine? Det kan ikke undgaa at krænke mig lidt og hende ikke saa lidt, at Folk behandler denne Sag, som om hun aldrig var til eller havde mindste Krav paa at have en Stemme med deri.

Nu, jeg kan ikke se andet, end at jeg maa bede Gud om ingensinde mere at blive undergivet en saadan Tvivl og Strid.

Da Din Kone maaske er rejst, vil Du saa lade hende vide min endelige Beslutning; Du vil vel tjene mig i at underrette Køster derom og alle andre Venner, som har Deltagelse for mig og Sagen. Til Grundtvigs er det min Mening at skrive selv.

Jeg havde ikke saa lidt at tale med dig om især i Anledning af Dit Stykke om 5. Juni-Grundloven. Men det lader sig ikke gjøre skriftlig. Du og jeg var bedst tjent med *ikke* at komme i deres Kirkekommission, og efter hvad Du skriver er det vel ogsaa rimeligst.

Venligst Hilsen fra Din hengivne

N. J. Termansen.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 30. Juli 1868.

Kjære Høgsbro. Tirsdag Aften den 7. Aug. venter jeg Brandt her-

til for at samtale om Kirkecommissionen; har De ikke Lyst at være med om Onsdagen? Der er meget i den hele Stilling, hvorom jeg ogsaa kunde ønske at tale med Dem.

De veed fra B. Christensen, at jeg har forlangt at blive Kongevalgt i Landstinget. Jeg troer ikke, det skeer, men jeg anseer det for en god og oplysende Politik at have gjort Skridtet. Jeg veed nok, mine Venner misbillige det, men de tager fejl; det var det fornuftigste, baade for at udrette noget og for at befæste Partiets Indflydelse.

Efter de Erfaringer, B. Christensen nu har gjort hos Tscherning og Dem og Krabbe, troer han ikke mere paa Muligheden af at udrette noget ved at træde op som Angribere mod Octobristerne. — Sandheds Erkjendelse er altid god.

Jeg tænker, at ogsaa De har ikke haft Skade af at maatte tage Situationen alvorligt i Øjesyn. Vi vilde alle gjensidig skjønne mere paa hverandre, naar det Mulige og Umulige er bleven os klarere; ogsaa haaber jeg, da vi dog er det eneste Folkepartie, at vor Virksomhed skal blive sikrere, jo tydeligere Stillingen bliver, og derved gavnligere.

Fra Vejle Bye og Landkreds har jeg faaet Efterretninger, der gjør det sandsynligt, at man ved min Nærværelse i September vil tilkjendegive Ønsket om at beholde mig som Repræsentant. Om saa, stiller jeg mig igjen i Vejle, dersom jeg ikke bliver kongevalgt forinden. . . .

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til Carlsen.

31. Juli 1868.

Kære Hr. Hofjægermester! . . . De har dog maaske ikke faaet en rigtig Opfattelse af min Mening om en Femte-Juni-Forening? Jeg tror, at en saadan kunde komme istand og ødelægge I. A. Hansen-Winther o. s. v., naar den dannedes af Bønder med en Bonde som Formand (f. Eks. Milling i Mangel af bedre) og en Bonde som Sekretær (f. Eks. Dinesen), i Lighed med den slesvigske Forening af 1843 (Hans Nissen-Laurids Skau); men paa Grund af Misbrugene af den politiske Leder-virksomhed er Mistanken saaledes vakt imod lærde Ledere fra København, at de vilde have meget store Vanskeligheder at overvinde. Vi maatte da indtage samme Stilling som Flor og P. H. Lorenzen dengang gjorde, hvis vi, som jeg haaber, kunde holde den i rette Spor. De har Ret i, at vi egentlig er det eneste „Folkeparti“ — den Sandhed maa bringes til Folks Erkjendelse, og skal vi ikke ogsaa antage dette Navn istedetfor det kedelige og uforstaaelige „nationale Venstre“, som aldrig kan blive noget folkeligt Navn. . . .

Med sand Højagtelse og Hengivenhed

Sofus Høgsbro.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 9. August 1868.

Kjære Høgsbro. . . . Ministeriets Mening er altsaa, at Kirkekommissionen skal gjøre sit Arbejde ved Siden af Rigsdagens Arbejde. Er det egentlig noget, som Ministeriet saadan uden videre kan bestemme, at Rigsdagsmænd i Rigsdagstiden skal gjøre et Arbejde, der dog neppe bliver ganske lille, altsaa i den Tid, da Kaldet, de har faaet af deres Vælgere, fordrer en anden alvorlig Gjerning af dem? Nu, Ministeriet har naturligvis beregnet, at saa slipper det for at udbetale en Del Diæter, og kan følgelig faa saa meget mere af de 5000 Rdl. til „Tryknings“ og „adskillige Udgifter“.

Jeg kan godt forstaa, at Du har en Del Bryderi med I. A. Hansens og Winthers Folk, men jeg synes, ærlig talt, at Du gjør for meget af det. Det ser næsten ud til, som om Du ansaa det for en Hjertesag at faa de Slynkler overbevist om, at Grundtvigianerne er ærlige Folk. Efter min Mening er der ingen Ting glædeligere af, hvad der er sket, end det fuldstændige Brud, som I. A. Hansen og Winther har gjort med os. Samlivet med dem i det store, skønne, enige Venstre har gjort mig de fleste Aar af mit Rigsdagsliv til halv Helvedes Kval, og det er nærved, at jeg nu ønskede at kunne blive ved at være Rigsdagsmand, nu da vi er kommet ud af det Maskepi. Om Winthers og Bjørnbaks Sejre i de omtalte Møder kan Pyrhus Ord vist godt anvendes. Det er mig en sand Fornøjelse at se mig henregnet til de „moderate“, der „for at blive valgt igjen“ taler, som jeg gør om Skandinavismen. Thi dette beviser for et tænksom Publikum naturligvis intet angaaende vore Bevæggrunde, men kun Bjørnbak og Kammerater i lignende Tilfælde. . . . Jeg har nu foreslaaet L. B. Povlsen til Vinterlærer i Vejstrup.

Din hengivne Ven

N. J. Termansen.

Høgsbro til Carlsen.

15. August 1868.

Kære Hr. Hofjægermester. Hjærtelig Tak for den behagelige Dag hos Dem forrige Onsdag. Desværre maa jeg — om jeg saa maa sige — gjengælde den med at volde Dem Ulejligheder.

Tschernings Jyder gaar nu i Ilden for hans antiskandinaviske Galsskab. Vi skal ødelægges, og da Skjældsordet „Grundtvigianer“ ikke længer vil slaa til, skal „Skandinaver“ bruges i Stedet, og det vil desværre finde en frugtbar Jordbund. Selv Juni-Loven skal nu ofres, for at komme os tillivs; thi intet skal for Tiden have Betydning uden det skandinaviske Spørgsmaal. Det er efter min Mening at stille Tiden paa Hovedet. Den indre Udvikling af Folket staar i vor Magt, og den skal vi arbejde paa; den ydre er vi nødte til at lægge i vor Herres Haand, og den skal vi derfor lade ham om. Om hele Folket var skan-

dinavisk, kom vi jo ikke et Skridt videre, saalænge Sverrig og Norge er lige saa bange for en Realunion, som Flertallet af os nu er.

Jeg har derfor krævet Bevis af Bjørnbak for, at Grundtvigianere og Skandinavere var et og det samme. I medfølgende Nr. paastaar han at have givet det, men, som De vil have set, er det kun en Gjentakelse af løse Paastande. Næst alvorlig at sige ham det og at udtale, at jeg ikke vil indlade mig paa den Slags Kamp, som han og N. Hansen fører, tror jeg ikke, det for Jydernes Skyld kan undgaas længer, at „Dansk Folketid.“ engang bestemt udtaler sig om, hvad den rette Skandinavisme er, og hvorledes den sættes i Værk. Ingen kan gøre det bedre og med mere Virkning end De, især da De ogsaa tidligere har gjort Indsigelse mod Sammenblandingen af Skand. og Grundtv.. Og jeg beder Dem derfor atter at skrive et Stykke derom. Saa Meget mere synes det mig ønskeligt, som De derved kunde optage Godsejernes Handske, som „Dagbladet“ ovenikøbet har haft den Godhed at præsentere Dem.

Skulde De imidlertid af mig ukjendte Grunde ikke ville det, antager jeg, at De ifølge tidligere Ytringer intet har imod, at jeg tydelig og bestemt udtaler mig om min Opfattelse af Skandinavismens Betydning for Nutiden og den Maade, hvorpaa vi kan og bør arbejde for den.

Efter min Mening har vi for Tiden en heldig Stilling, idet Tscherning og hans Mænd nu ogsaa har vendt Juni-Loven Ryggen. Vi kan altsaa løfte dens Fane uden at faa Mænd paa vores Side, som ikke tilhøre os, vi kan komme til at danne et virkeligt demokratisk og dansk Parti, uden at besværes af dem, der udgiver sig for Demokrater og Danske, men ikke er nogen af Delene. Den Lejlighed, synes mig, maa ikke forsømmes og endnu mindre forspildes ved at lade dem have Lov til at bringe det skandinaviske Spørgsmaal, som et politisk, i Forgrunden. Det har som saadant gjort sin Nytte, som et Middel til at faa det gamle Venstres uensartede Dele til at falde fra hinanden og endmere ved at faa de uægte Venner til at svigte den eneste mulige Fane for at danne et demokratisk Parti, 5. Juni Loven, saa at de nu kan gribes paa fersk Gjærning som Ikke-Demokrater. Det har været et rødt Klæde, der har bragt Tyren til at vise sin naturlige Vildhed og Raahed; men nu er Tiden kommet, da den skal have Dødsstødet, og saa maa Klædet tilside.

Jeg haaber, at det paa denne Maade maa lykkes os at befri det danske Folkeparti for Mænd som I. A. Hansen og Følge—G. Winther og Konsorter, og da have vi gjort en god Gerning.

Jeg lader nogle Nr. af „Amtstid.“ og „Morgenpost.“ følge med, for at De kan faa disse Bidrag til at bedømme Stillingen. Desværre har jeg ikke „Nørrejydsk Tid.“; men de i „Amtstid.“ gjorte Uddrag viser jo, hvad den 5: Tscherning vil. I de kirkelige Spørgsmaal forsvare han Landstinget — — ogsaa en Blottelse. . . .

Med ærbødigst Hilsen til Deres Hus Deres højagtelsesfuldt hengivne
Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Carlsen.

22. August 1868.

Kjære Hr. Hofjægermester. Tak for det tilsendte Brev til Folketidende. Det var netop, som jeg kunde ønske det. De, der vil følge Sandheden, kunde deraf klart se, at Skandinaver og Grundtvigianere ikke var et, og enhver yderligere Udtalelse fra min Side var overflødig. Det var jo ogsaa kun for det Tilfælde, at De ikke vilde udtale Dem, at jeg fandt, at jeg burde. Da De imidlertid i Deres Telegram ønskede, at jeg skulde udtale, at jeg var utilfreds med Nordisk Samfunds Virksomhed, føjede jeg en Bemærkning til derom i det Stykke, jeg havde skrevet om Aarhus Amtstidende, og satte det efter Deres sammesteds udtalte Ønske umiddelbart bagefter Deres, hvad jeg ellers ikke havde tænkt. Hermed haabede jeg nu, at denne Sag var afgjort, thi jeg har Strid nok med Fjender, til at jeg kan ønske den med Venner, naar den paa nogen Maade kan undgaas. Jeg havde derfor ogsaa kun i Nødstilfælde tænkt at udtale *min* Opfattelse af Skandinavismen, men ingenlunde at ville „kritisere Nordisk Samfunds Virksomhed“. Nu ser jeg imidlertid af Ugebl. t. Menigm., at De ventede, at jeg vilde gjøre dette, og jeg er derfor i nogen Forlegenhed; thi det har jeg slet ikke haft i Sinde og mindst efter de uforbeholdne Erklæringer fra Deres Side. Vil De virkelig, at jeg alligevel skal gjøre det, eller finder De det ikke langt rigtigere, at denne Sag nu betragtes som afsluttet mellem Grundtvigianere og Skandinaver og kun fortsættes mellem Dem og Winthers Folk. At jeg iøvrigt ikke med *min gode Villie* kan gaa videre end til et nordisk *Forsvarsforbund*, det har jeg allerede mange Gange udtalt, og det kan ikke være mine Læsere ubekjendt. Nu har De bestemt udtalt, hvorvidt De kan gaa, og dermed forekommer det mig, at Sagen er tilstrækkelig klar. . . .

Med Højagtelse og Hengivenhed

Sofus Høgsbro.

Carlsen til Høgsbro.

Gl. Kjøgegaard, 23. August 1868.

Hr. Redacteur Høgsbro. Efter Deres forrige Brev til mig maatte jeg antage, at De ansaae det for nødvendigt at udvikle, *at* og *hvorfor* De ikke var Scandinav i den Betydning som Medlemmerne af Nordisk Samfund, og jeg fandt derfor, at jeg havde ingen anden Udvei end 1. at sige *hvorledes* jeg opfattede Nordisk Samfunds Scandinavisme og 2. at erklære, at jeg ventede en venskabelig Discussion om Afgivelserne i vor Opfatning. Dersom De ikke ønsker *nu* strax at optage denne Forhandling, saa skal jeg skrive, om De ønsker det, een eller to Artikler i Dansk Folketidende om den Forskjel i Opfattelsen af Scandinavismen, der efter min Mening er indenfor Grundtvigianerne i og udenfor Nordisk Samfund. Det værste for Dem er, at i det Hele er, for de allerfleste, denne Forskjæl i Grunden ikke Uvæsentlig, og der

er, dybere taget, noget sandt i, at den folkelige Grundtvigianske Anskuelse maae føre, ikke just ind i Nordisk Samfund, men ind i Scandinavismen (den politiske).

Forlad mig, naar jeg troer, at De med mange Andre ikke gjør Dem Sagen ganske klar.

Dersom De f. Ex. er for et Forsvarsforbund permanent, saa maa De jo nødvendigt komme til Fællesskab i Diplomatie og til Fællesudvalg for de tre Rigsdage for at vaage over Udgifter og Retning, med mindre De vil indføre Enevoldsmagt for Kongerne i alle disse Sager.

Man kan jo heller ikke være Dansk sinde uden at være Nordisk, eftersom Dansk er Nordisk, man kan ikke være Nordisk uden efter Tid og Leilighed at virke en nærmere Sammenslutning etc. Man kan mene, at f. Ex. Nordisk Samfund driver for stærkt paa, men man kan ikke fordømme dets Formaal. Man kan kort sagt ikke slippe fra, at man holder med Norden, hvilket netop er det, Modstanderne fordømme.

Men videre: man kan i et lille Land som Danmark, hvor med Nødvendighed tydske og nordiske Strømninger maae mødes, slet ikke holde den *indre* Udvikling frie for en stærk Paavirkning af den *ydre*. Slut os til Preussen-Rusland, det er Reaction i det indre; slut os til Norden, det er Udvikling i Frihedsretning i det indre. Det er i mine Tanker en Misforstaaelse, at vort Folk kan skille ad sin indre og ydre Udvikling.

Jeg er derfor overtudet om, at dersom vi kommer dybere ind i Undersøgelsen, saa vil det vise sig, at Differencen imellem os ikkuns er den, om Nordisk Samfund gaaer for stærkt paa eller ei. Nu vel, det kan være, at vi gaae for stærkt paa, og i saa Fald skal jeg, naar jeg bliver overbevist derom, med Fornøielse rette Feilen eller gaae ud af Samfundet.

Deres hengivne

H. Carlsen.

Høgsbro til N. J. Termansen.

12. Juni 1869.

Kære Termansen. . . . Valgene tegner ikke saa uheldige for os. Istedetfor Munch kommer rimligvis Frede Boisen. Hans Fader skal da tage sig af Højskolen. Fra flere Sider har jeg hørt Tilfredshed og Tak for mine Stykker i Folketidende; fra nogle Skandinaver jo ogsaa det modsatte, — fra dig har jeg Intet hørt, Du er vel ret neutral. Carlsen har gennem Juel betalt mig Frieksemplarerne indtil 1. April, og det var jo en for begge Parter billig Afgjørelse; thi derved blev mit Udlæg i *Penge* for dem i det hele Aar — til 1. Oktbr. — dækket, og man kan jo ikke forlange, at han længere skal ligefrem understøtte Bladet. Han har iøvrigt været noget svagelig i Sommer. Schiørring rejser om 14 Dage med sin Familie til sit ny Embede, men vil ligefuldt søge Valg paa Mors. Formodenlig stiller Kristian Madsen (i sin

Tid fra Bolmerod nu fra Aarslev) sig imod mig, støttet af Herremænd, Embedsmænd og Pietister, men jeg haaber dog at staa mig, skjønt han jo er den farligste Modstander, jeg kan faa. I. A. Hansen synes klarlig at tabe, baade paa Langeland, i Middelfart og i L. Dinesens Kreds, og kan han ikke klare sit Brandforsikrings-Regnskabsvæsen, som det efter L. Dinesens Ytringer næsten ser ud til, er han jo uigjenkaldelig tabt. Bjørnbakkerne har mere Livskraft; men deres Tid vil jo ogsaa nok komme, hvis de bliver ved som hidtil. L. Dinesen er rask, men faar ikke sine Bedsteforældres Gaard, da Herremanden vil inddrage den eller rettere bortfæste den til en, hvis Gaard han inddrager. . . .

Din hengivne Ven

Sofus Høgsbro.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 29. Juli 1869.

Kjære Høgsbro! Bevis de to unge Mænd den Tjeneste *ikke* at optage deres Stykker i Folketidenden. Jacob Aarslevs Forfatter har ikke mindste Spor af Digtergave, og det er en højst farlig Afvej han er i færd med at komme ind paa. Sig ham det; ifald Du ikke nænner at sige det fra Dig selv, saa sig ham det som min bestemte Mening. Det er, ligesom de mange Rimerier, der kun er en ussel og mat Efterklang af virkelige Digtertoner, en meget mat Efterligning af Anton Nielsens Fortælling, uden mindste Oprindelighed eller digterisk Opfattelse. Der vil neppe findes en Banke i Danmark, uden at man kunde skrive noget om en Udsigt som den her, er ikke skildret men mat beskrevet, og der vil i vore Dage findes hundreder af unge Karle, hvis „Omvendelsehistorie“ kunde give ligesaa godt Stof til at fortælle om som Jacobs, men det vil være omtrent samme Næring for vor folkelige Opvækkelse som de tyske Omvendelsehistorier for den kirkelige. Foredraget er der slet ikke noget at sige om, som Foredrag i en Kreds af menige Folk, der har det hjemme, der har det Betydning, og der gjør det Gavn. Vi maatte ønske, at alle vore Lærere hver i sin Kreds havde saa gode Evner og saa god Lyst til at gjøre Gavn paa den Maade som Manden her. Men dermed er ogsaa alt sagt, som „Bidrag til Litteraturen“ har det ingen Betydning. Du kunde faa 100 og atter 100 af den Slags, naar Du havde Plads dertil, og der er vist neppe en Højskole, uden at der kunde leveres ugentlige Bidrag til et Blad af den Art, ikke at tale om Folkemoderne. . . .

Din hengivne Ven

N. J. Termansen.

Det er sandt, jeg har faaet sendt fra Sydsjælland en Artikkel af Chr. Nielsen paa Hindholm om en Tjenesteteyendeforening, som han paa det varmeste anbefaler, og hvis Love han anfører med Anmodning om at skrive derimod. Jeg vil ikke gjerne, da det er uheldig for os at angribe en Højskole og dens Lærere, men det er rigtignok noget

af det vanvittigste, jeg i mit Liv har seet. Jeg ved ikke Thurahs Adresse; kan Du ikke formaa ham til at tage sig privat lidt af Chr. Nielsen og denne Sag. Gud fri os fra en Højskole, hvor en saadan Misforstand raader! Artiklen har staaet i „Hindholt“.

Høgsbro til Cornelius Appel.

27. Juli 1869.

Kjære Appel. . . . Vore to ældste Børn skal konfirmeres om 8 Dage; og Folk har i den Anledning vist os overordentlig megen Velvillie. Selv fra J. Favsbøl og andre Venner derovre har jeg modtaget en venlig Gave, som jeg blandt andet tænker at anvende til et Skrivebord, saa jeg stadig i min daglige Virksomhed kan mindes, at Maalet er Slesvig gjenvundet, — om end Vejen synes at føre alle andre Steder hen.

Det er en forunderlig Velsignelse, der ligger i den fri Virksomhed. Den strider i Grunden imod min hele Natur, og jeg har bestandig krympet mig derved, men jeg har maattet ind paa den, og det er gaaet mig over Forventning godt. Der er vel endnu langt tilbage, men den, der har hjulpet hidtil, hjælper vel ogsaa fræmdeles.

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Thomas Nielsen til Høgsbro.

August 1869.

Høistærede Hr. Høgsbro. De faaer Tak for Deres Blad; dets Indhold er i Virkeligheden af en saadan Beskaffenhed, at enhver tænkende Mand, der ikke er hildet af noget, maa give det Medhold. Jeg har nu lært Dr. Rosenberg nøiere at kjende; han er ikke saa hæderlig, som jeg havde tænkt. Han forstaaer ikke den danske Folkeand, og hans Hjærte slaar ikke i Takt med de jydskes Vælgeres. En Hr. Petersen til Bollegaard er ærgerlig over, som vi — navnlig De og jeg — have behandlet Rosenberg, og Hr. Petersen har faaet den fixe Idee, at en jydsk Bonde vil beseire baade mig og Rosenberg. Det er den politisk levende Bofolkning, som arbejder for mig, og den mener ikke, det har nogen Fare; men selv om det var Tilfældet, fortryder jeg ikke min Kamp imod Rosenberg; Folket er bedre tjent med Bonden til Embedsmand end med Rosenberg; han drømmer stadig om, at han skal spille en Rolle, uagtet han hverken ifølge sin Udvikling eller sin Personlighed er skikket dertil. . . .

Ærb.

T. Nielsen.

Berg til Høgsbro.

Bogø, 31. August 1869.

Kjære Hr. Høgsbro. . . . Maaske ender Striden i Veile 3die med, at En, der ikke hører os til, bliver valgt. I saa Fald er der flere Udenforstaaende, der maa have en Del af Skylden. Jeg hørte gode Folk fra vor Side laste Nielsen stærkt for hans glubske Optræden imod Rosenberg, hvormed han skadede sin Sag. Jeg betvivler ikke Rigtigheden deraf, naar jeg erindrer hans eksempelløse Fremturen mod mig for 3 Aar siden. Jeg havde en længere rolig Samtale med Rosenberg, hvori jeg aabent sagde ham mine Betæneligheder mod hans Valg, seet fra det nationale Venstres Standpunkt; han imødegik eller anerkjendte dem paa en saadan Maade, at jeg fik det Indtryk af Samtalen, at han kan bruges af os, ja bliver os en tro Mand. Ibl. A.: han misb. bestemt Heimdals Optræden. Jeg skriver dette til *Dem*, fordi det synes, at De, — hvad der er Manges Mening — mere afgjort, end det fra et nationalt frisindet Standpunkt kan anses begrundet, har taget Parti imod Rosenberg. Flere have villet afæske mig min Mening. Jeg har, tvivlende som jeg var med Hensyn til Nielsen, og tvivlende som jeg tildeels endnu er med Hensyn til den anden Side, sagt: „Døm selv“. I dette Øieblik seer jeg, at I. P. Madsen af Bredsten har lovet at stille sig. Han besøgte mig i Jylland — han vil vist neppe, efter hvad Andre har sagt, slutte sig til os. *Veile* vil nu ikke vide af Nielsen at sige. — De har i N. 31 sagt: *Forholdet hertil* (til vor indre Udvi.) *og ikke det til Udlandet* er det da, som maa best. vore Partidannelser, i al Fald saalænge det sidste ikke træder frem [med] større Krav end i dette Øieblik. Denne Udtalelse er i mine Øine urigtig, selv naar den gives den *allerbedste* Fortolkning — Hensynet til Slesvig maa nu og altid, indtil det er løst tilfredsstillende, gjøre sig stærkt gjældende, og jeg tror derfor, at vi tør fordre, at Forholdet saavel til de indre som de ydre Spørgsmaal maa begge have Vægt, naar Talen er [om] Partidannelser, og at just derfor er det nationale Venstres Program saa afgjort rigtigt. — Ellers megen Tak for saare Meget af, hvad De har skrevet i Sommer; ikke for Alt. . . .

Venlig Hilsen Deres

Berg.

Thomas Nielsen til Høgsbro.

Birk, 14. Novbr. 1869.

Kjære Høgsbro. „Aarhus Amtstidende“ holdes kun i et Exemplar i Hammerum Herred — og det er af Hr. Vistoft selv; han har ikke Spor af Indflydelse, og han fortjener heller ingen — han mangler baade Kundskab, Veltalenhed og Sandhedskjærlighed, hvilket er bleven noksom klar ved hans hele Opførsel her paa Egnen. De vil derfor kunne forstaa, at jeg slet ikke har tænkt paa den Forhandling videre, som jeg havde med ham i Bøgild. Forleden Aften havde vi Møde i

Birk, hvor en af Vistofts Naboer var tilstede, og han er da saa flink at give mig Bjørnbaks Produkt af 20. f. M., i hvilket der findes en saa grundfalsk Fremstilling af min Forhandling med Vistoft, at der er næsten ikke et sandt Ord deri. Alt dette havde jeg for min egen Part ikke brydt mig videre om; men der findes for Deres Vedkommende nogle Ord, som have smertet mig — nemlig: „Nielsen fortalte, at Høgsbro ikke var Grundtvigianer, gik hverken til Kirke eller Alters?“

Sammenhængen dermed er følgende: Egnen er meget pietistisk; og følgelig er man meget bange for alt, hvad der har Navn af Grundtvigianisme. Vore Modstandere herude arbejde stadig paa at faa Folk indbildt, at det nationale Venstre er ensbetydende med Grundtvigianisme; thi kunde det lykkes dem, saa vilde vor Indflydelse rimeligvis tabe sig for en Tid. Nu diskede Vistoft op med den gamle Historie ved Mødet i Bøgild, at det nationale Venstre bestod af lutter Grundtvigianere, at det vilde en Frihed for sig selv og betragtede „os andre“ som døde Kroppe, særlig nævnede han Dem som Grundtvigianernes Fører og fremhævede, at Deres Blad kun læstes af „de vildeste Grundtvigianere“. Dette var jo ligefrem usandt, og Tilhørerne kunde jeg ikke lade gaa bort derfra med den Forestilling. Jeg godtgjorde da, at Vistoft havde i alle Punkter talt fuldstændig Usandhed og sluttede med at sige: Grundtvigianerne er først og fremmest et kirkeligt Parti, og jeg tror ikke, at Høgsbro i den Forstand er Grundtvigianer — ialfald har jeg hørt, at han ikke er det. Deraf laver saa Vistoft dette gruelige Tøieri; i Avisen er det jo grimt og slemt at komme ind i personlige Kjævlerier, og jeg har derfor uden at nævne Deres Navn nedlagt en alvorlig Indsigelse imod dette Vrængebillede af et Referat; Folkene, som vare til Møde i Bøgild, vare aldeles upolitiske; ellers havde jeg naturligvis ikke svaret ham paa hans Personligheder angaaende Dem. Som sagt: jeg er meget kjed af det; thi jeg elsker Dem for den Troskab og Dygtighed, hvormed De har talt Folkets Sag, og jeg ved, at vi skylder Dem meget. Jeg vilde gjerne have Deres Blad udbredt i vor Egn, og netop det har været Aarsag i, at jeg i Bøgild har sagt det Par Ord, som jeg maaske ikke burde have sagt (?).

Deres forbundne

Thomas Nielsen.

Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 16. Juli 1870.

Kjære Høgsbro. . . . Vi har det iøvrigt godt undtagen hvad min egen Tilstand angaaer. Gud ske Lov! dog for Hjemmet, det er det eneste Sted, hvor jeg under denne Sindsstemning kunde leve uden at bukke under. . . .

Du behøver ikke at være bange for, at jeg skal skille mig fra jer med Hensyn til Stemmegivning, hvor den fælles Overbevisning er tilstede. Dette er al den Sammenslutning, jeg for Tiden kan have med mine politiske Venner. Det er dem, der er gaaet fra mig og opløst Grup-

pen, paa hvis Grund jeg staar, om end Ene. Den Dag er forhaabentlig ikke fjern, da Blændværket falder for jer og vi atter mødes, hvor vi har Hjem og Fællesskab. . . . .

Din hengivne Ven

N. J. Termansen.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 14. August 1870.

Kjære Høgsbro. . . . . Det er en mærkelig bevæget Tid i mere end een Maade, men alle de andre Tanker opluges jo nu af den ene: Hvad skal Udfaldet blive af den begyndte Krig? Der er jo nu intet Spørgsmaal om, hvor Overlegenheden er, ikke blot m. H. t. Troppeantal, men ogsaa til Krigskonst. Og der er vist neppe nogen Tvivl om, at hvis Napoleon *snart* indlader sig paa et Hovedslag, at dette jo da bliver et nyt Sadowa-slag. Et bedre Udfald beroer vel menneskelig talt paa, om Frankrig som Nation vil optage Krigen og trække den i Langdrag. Det er vel ikke helt umuligt, at Napoleon da kom til at vige for en ny Republik. Men det tungeste, der kan ligge for, er vel ogsaa det sandsynligste, at Franskmændene bliver slaaet og slutter en ufordelagtig Fred, der sætter Prøjsen paa Verdensherredømmets Sæde. Følgerne deraf for Sønderjylland og siden efter for os kan da ikke være tvivlsom. At den danske Regjering har holdt paa Neutraliteten saalænge, indtil det viste sig, om Tilslutning var andet enten for Frankrig eller os end at styrte sig selv i Fordærvelsen, det er ialfald en Forsigtighed, som ingen af de andre Magter, Frankrig indbefattet, kan fortænke den i, *de har selv lært os det*. Det, der skjænker en vis Ro, naar en Steen med saa uhyre Vægt trykker Hjertet, er det, at man ikke selv formaar at gjøre det mindste til at rokke den. Det kan kun den almægtiges Haand.

Din hengivne Ven

N. J. Termansen.

Berg til Høgsbro.

17. Marts 1871.

Kjære Høgsbro. . . . . Det er imidlertid vanskeligt at holde sammen, naar man fra flere Sider adspreder. Hvad Morgenposten fortæller, kommer ikke i samme Forstand Venstre ved, som da dets Redakteur var med i Partiet; vi have nu i *Kbh.* kun *een* Redakteur i Partiet, Dem nemlig; derfor kunde jeg ønske, at De altid var i Stand til endogsaa at undgaa Skindet af, at De ogsaa vilde adsprede. Jeg vilde nemlig gjerne, at De, — belysende det Urigtige i Aarhus Amtst.s Anførelse om, at Venstre er gaaet istykker, fordi „Winther“ er gaaet ud — skulde levere os en Artikkel, hvori De søger at indgyde alle gode Demokrater godt Haab om Venstres Sammenhold og Fastholden ved

dets Program, det gjælder om, at Folket fra sin Side ogsaa vil gjøre sin Pligt og støtte Bestræbelserne i denne Retning. Vi ere jo i Partiet et ligesaa stort „Antal“ Medlemmer, som da vi i Efteraaret begyndte Samlingen, og det skulde da neppe være nogen Svækkelse, hvad der er skeet til Udskilling af Elementer, som vi ikke kunde bruge.

Deres heng. Berg.

Høgsbro til N. J. Termansen.

17. April 1871.

Kære Termansen. Træt af Dagens Arbejde, af Modstandernes Haan og endnu mere af Venners Miskjendelse, vender jeg mig til Dig for endelig at faa dette Brev afsted, som længe har ligget i Omslag. Det er jo sagtens Uret af mig; men fra denne Vinter er det dog et af de lyseste Minder, at jeg tror, du mod Slutningen af den følte dig at staa mig nærmere end i Begyndelsen, og din bestemte Optræden ligeoverfor P. A. Fenger (og Hasle) fortjener min hjerteligste Tak. Det gjorde mig ondt, at jeg ikke var hjemme den sidste Aften, du var her, men du havde sagt, at du vilde komme i „Mørkningen“, og jeg var her, inden den begyndte. . . . .

Igaar havde Grundtvig Konfirmation; men han var kjendelig træt. Dog var han ret livlig om Aftenen og var endog glad over Bajers Stykke i det sidste Nr. af Folketid., som syntes ham at udtale, hvad han selv i 1866 forgæves havde søgt at faa de nationalliberale til at indse. Han var enig med mig i, at de ikke var blevet bedre siden, og et Stykke i Aften i Berl. Tid. søger at vise, at det netop er ved saadanne Forfatninger, som dem under Ludvig Filip og Kejserdømmet, at Revolutionen skulde holdes nede, skjønt man dog skulde synes, at et lille Blik maatte vise dem, at det netop er under saadanne Forfatninger, at Revolutionstønderet samles; men Verden lærer aldrig at blive klog af Skade. Carlsens var indbudt, men kunde ikke komme, skjønt de var her i Byen til Dagen før, da „de skulde hjem til Gl. Køgegaard“. Skibsteds Damer var der og Larsens, men ellers ikke mange, Sønerne var her, Søsteren, Meta Bojsen, hvis yngste Søn blev konfirmeret. Dinesen, veed Du vel, er rejst udenlands med Tietgen, og det hænger vel sammen med Nødvendigheden af at skulle se paa Hestene istedetfor at stemme om Sorø. P. Pedersen sagde mig, at Dinesens Fraværelse havde bragt ham til at tro, at Vennerne selv ikke lagde Vægt paa Sagen, siden han vel havde opfordret ham til at stemme for den, men derpaa selv var gaaet og ladet ham, som altid havde været tvivlende, i Stikken. Han havde da og, især da Kofod tillige faldt fra, stemt imod Dagsordenen.

Det er sørgeligt for mig, at det Haab, man kunde knytte til Høj-skoleelever som Dinesen, saaledes synes mer og mer at briste. Hvor skal vi saa vente at finde Bærerne af Fremtidens Folkeliv? Naar jeg ser derpaa, og paa al den Uvillie, som mange af dem, der skulde hjælpe i Kampen, udviser imod mig, kommer jeg til at tvivle, om jeg

er Mand til at føre den længer, og om jeg ikke bør trække mig aldeles ud af det hele politiske Liv, at andre kan komme til i mit Sted; men endnu ser jeg ikke vor Herres Finger tydelig nok, og det piner mig.

Af Artikler i Morgenposten og andre Tegn tror jeg at kunne slutte, at I. A. Hansen, N. Hansen o. s. v. tænker paa at slutte sig til et Slags Mellemparti, men jeg haaber, at, naar det sker, vi vil beholde de bedste af Bønderne tilbage. Skilles Alberti og H. Hansen derved fra Oktobristerne, kan det dog maaske blive Begyndelsen til engang at faa bedre Valg i de bedrøvelige sællandske Distrikter. . . . .

Din hengivne

Sofus Høgsbro.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 4. Maj 1871.

Kjære Høgsbro. . . . . Hvad angaar, om jeg i Slutningen af Samlingen kom Dig nærmere, som Du skriver, saa har jeg haabet det samme og begrundet dette Haab ved et andet Haab nemlig, at Du mere og mere fik Kjendsgjerningernes Bevis for Usandheden af det Maskepi med aldeles modsatte Aander, som har været mig en saa stor og smertelig Lidelse at se fremmet. Jeg var i Sandhed glad ved dette Haab, thi jeg har ikke Raad til at kaste noget Venskab, det være sig menneskeligt, personligt eller politisk, eller begge, som mellem os, overbord. Og jeg har kun altfor megen Følelse af, hvor faa Kræfter det er endnu i Danmark, der ventelig kan slutte sig sammen til et nyt Samvirke til fælles Maal, til at jeg ikke skulde føle en Skilsmisse fra fordums Venner og Medstridere som sørgelig i høj Grad. Men jeg kan ikke nægte, at mit Haab er svækket noget igjen ved at læse det Stykke i „Dansk Folketidende“s sidste Nr. til Bjørnbak. Det har voldt mig saa megen Uro, at det har spildt mig nogle af de faa Timer, jeg i denne Tid i min Hustrus store Svaghed har kunnet ofre til Søvn og Hvile. Seer Du da ikke, at Du ved at tale til dette Menneske, for at bruge et alt for mildt Udtryk, i en saadan Tone, giver Dine og vore fælles Modstandere fra den anden Side de bedste Vaaben i Haand og tager Forsvaret fra vore Venner. Er det ikke, som om Du her i ydmyg bedende Udtryk længtes efter at blive hans Ven, som Du nævner som „Meningsfælle“. Han, Ynder af „kirkelig Frihed gennem et Kirkeraad“, mens alle andre, der vil Kirkeraad, vil kirkelig Ufrihed. Hvad er det da for selvmodsigende Tale. Ved Du ikke, at denne Riimturse hader al Frihed, al personlig, navnlig aandelig Frihed. Har Du glemt hans usle Spot over mit meget maadeholdne Skolefrihedsbegreb i afvigte Sommer. Hans Frihedsbegreb er et Flertalsherredømme, Flertal af de sletteste, aandløseste Kræfter, de skal raade. Han, der umiskjendelig har lagt for Dagen, at det var ham det samme, om præjsiske Bajonetter raadte i Danmark, naar blot derved al dansk, nordisk Følelse og al aandelig Sands kunde blive udryddet af Folket. Har Du glemt, at han for et Par Aar siden skrev en Artikel, hvori han til-

raadte Folk slet ikke at bryde sig om, at Grundloven var indskrænket eller blev endnu mere indskrænket, naar blot derved Grundtvigianerne og Skandinaverne kunde blive knuste, saa fik vi 5. Juni Grundloven helt tilbage, givendes af Kongen og det herskende Partis Naade, naar blot disse Fjender af Kongen og Folket var borte. Og saa har Du næsten ikke ydmyge Ord nok til at bede ham om, at han ikke maa blive vred over, at Du siger ham en Sandhed, det gjør Dig selv saa Ondt, at Du skal sige en saadan Meningsfælle en Sandhed. Og saa raader Du ham til at tie med sine onde Tanker, for at det kan lade, som det store Venstre var enig i alle Ting. Denne giftige Pestbyld paa vort Samfundslegeme vil Du altsaa ikke have maa sees og bekæmpes, men have den overhyllet, mens den æder om og udhuler Livet. Derved skal Folkets Sag tjenes, og det er jo denne forfærdelige Jesuitisme, der ligger til Grund for det forenede Venstre. Det er nu rigtignok mit Haab, at Du ikke naar Din Hensigt. Dersom jeg kender denne skumle Trællesjæl ret, saa betaler han Buk med Spark, og han finder nok desværre alt for meget sin Regning ved at være Fører for de udbredte Afvæbningstanker til, at han skulde følge Dit Raad.

Jeg føler igrunden ikke stor Lyst til at svare paa det Angreb paa Dinesen, thi det er jo langtfra, at jeg i alle Ting er enig med ham eller fornøjet med ham. Men hvad bliver der af vort Frisind, naar vi ikke kan finde os i, at vore Venner har andre Meninger i visse Sager end vi, og jeg seer dog ikke rettere, end Dinesen er af de faa Bønder med Sands for Aand, Oplysning og Frihed, som vi i det hele maa være glad ved er kommen frem. Han gik sin egen Vej i Teatersagen og Salgs-sagen, ja ganske vist, men andre? Hvor blev f. Eks. Berg af i Grundlovsstriden og i Teaterkommissionen og Teatersagen i det Hele? Men den ene er en god Venstremand og den anden en Modstander; det rimer slet. Han var borte under Afstemningen over Dagsordenen, ja desværre, men med Udenlandsrejsen har det ikke noget at gjøre. Jeg erkyndigede mig meget nøje om Sagen Sammenhæng . . . . Udenlandsrejsen med Tietgen vidste jeg intet om, men med Politik har det vist intet at betyde, thi Tietgen har lidet eller intet dermed at gjøre, og de national-liberale er han ialfaldt imod. Dinesen har jo Tid og Lyst til at rejse omkring og vilde igjen været til Norge og tager jo ellers rundt i Landet, da han intet Hjem har. Nok om det, men jeg vil endnu kun sige, at P. Petersens Vaas maa Du da indse er ikke 4 S. værd. Han var en af dem, der udtrykkelig blev nævnt for mig i Begyndelsen af Mødet, der ubetinget vilde stemme imod Dagsordenen og for Loven. Var han i Forlegenhed for at faa at vide, hvad „Vennerne“ ad Sagen vilde, hvis han havde brudt sig derom. Nej, Sagen er, at han og Flertallet af Bønderne er lige saa udanske i Tankegangen som de Højlærde. Og ufrisindede til. Hvem har vi at takke for saadanne usle meningsløse Love som Kokoppeloven og Ligsynsloven? De tapre Bønder af det forenede Venstre, der „staar urokkelig under Leonidas“. Hvem har vi at takke for Hesteloven? de samme Bønder og Zytphen Adellers Frokost og Middag. Havde vi

bare haft en oplyst aandelig dannet Bondestand i Danmark, saa kunde vi have blæst alt det andet bort. Det er der, vor Nød stikker, men vi maa frem for alt vogte os for at styrke dem, der vil udvikle og drage Fordel af Aandløsheden og Uvidenhed og den lave Tænke-maade, der følger dermed, og ikke tro os stærke ved at danne et Parti med saadanne Folk. Ærlig Kamp med Front til begge Sider, det er vort Kald og vore Kaar. Gud give os Styrke til at tage derimod og opfylde det; men vores politiske Værd beroer i Sandhed paa, hvorledes vi opfatter vor Stilling og virker deri med dette Syn. Front til begge Sider. Ikke lefle med det slette i Folket og de slette blandt Folkelederne, selv om de og vi engang imellem, hver af sine Grunde, kan stemme sammen. Fælles Modstandere er virkelig ikke nok til sand Enighed. Nu maa det være nok derom. Vi har havt temmelig strenge Dage i den sidste Tid, thi Marie har været meget slet og er saare svag endnu, og det vil nok vare en Stund, inden det bliver helt godt. Den Gamle ligger af og til og har kun faa Kræfter tilbage. Jeg kom ikke til Askov iforgaars, thi da var hun saa syg, at jeg mente det havde været hendes sidste Dag. Jeg er og har været indestængt, siden jeg kom hjem, og ingensteder været. Storm og Kulde hersker i denne Vaar og alting tvinges og trykkes af Kulden, Menneskelivet saa godt som Naturens Liv. Men uagtet dette gaar det jo dog mod Sommer og den varme, lyse Tid. Gud give det samme maatte siges om Folkelivet.

De Conincks Stykker er vistnok ligesaa utvivlsomme Forbud paa paatænkte Angreb paa vor Frihed, som hans politiske Breve for 12 Aar siden var det. Gid vi nu maatte indse, at det, hvormed vi bedst kan møde det, er en besindig Forsvarsstilling og ikke ved en opløst, storladende men huul Angrebsstilling.

Du og Din Kone hilses fra min Kone og Din hengivne

N. J. Termansen.

Berg til Høgsbro.

8. Maj 1871.

Kjære Høgsbro! . . . Jeg skriver ellers for at takke Dem for Dansk Folketidende, siden jeg sidst skrev. Jeg holder, fordi jeg føler mig nødt dertil, 8 Provindsblade foruden de kjøbenhavnske, og skjønt Veile Amts Folkebl. er flinkt, og skjønt det ganske vist ogsaa morer at see, at den forhenv. Grundtvigianer, senere som alle Renegater saa ivrige Oktobrist, Slengerik, nu, saa godt han formaar, tør tale imod Capaciteter som Dyrslæge Jensen og N. Hansen med sin *Morgenpost*, saa er Deres Blad f. e. nu idag som en Oase i Ørknen. Jeg beklager, at den ikke kommer oftere. Deres Svar til Bjørnbak var meget heldigt, synes mig, og han trækker dog ogsaa Tærne lidt til

sig, naar han nu fortæller os, at han dog ikke vil have „en leiet Hær“ opstillet som Valgprogram.

Med venlig Hilsen. Deres heng.

Berg.

Frede Bojsen til Høgsbro.

Geneve, 21. Juni 1871.

Kære Høgsbro! . . . . Angaaende Nordmændene, ja jeg har ikke været nogen ven af dette besøg — og forstaar godt tonen, som har gaaet derigennem. Tanken om dette besøg er gammel, men jeg ønskede at give det en anden karakter; det er endnu *for tidligt* at føre bønderne til København, som vil *opslug*e dem ved saa mange uensartede interesser, der i sin grund ere af en anden aand, medens det dog ikke er let at afvise disse aand^{er} blot med ordet „Københavneri“. Jeg ønskede, det skulde indskrænkes til et besøg paa Møen i mere fortrolighed, hvor vi skulde modtage dem paa folkelig vis, men da det forekom mig, at dette aar ikke indebar stemninger nok til at fylde en saadan *folkefest*, saa bad jeg dem opsætte toget til daare. Imidlertid samledes tankerne om Grundtvigs Jubilæum — og saa blev det alligevel, men ikke paa den maade, som jeg havde ønsket. I de par sidste aar er jeg kommen noget ud af forbindelse med Nordmændene, men i efteraaret haaber jeg at kunne knytte traadene paa ny; det er nødvendigt, at vi bedre forstaar hinanden — og tillige at Nordmændene indbyrdes forstaar hinanden; der er hos maalstræberne virkelig folkelige bestræbelser, men de antager en saa smaalig karakter, at Anker og Arvesen stødes bort derved. Men gåringen er stærk deroppe, maaske skal Nordmændene i den nærmeste fremtid gaa i spidsen.

Berg er da ufortrøden, han er en knob . . . .

Deres hengivne

Frede Bojsen.

Frede Bojsen til Høgsbro.

Bern, 8. Juli 1871.

Kære Høgsbro! Endelig ser De noget fra mig igen, — alslags, som jeg vil bede Dem benytte, som De vil, bearbejdet efter „Folketidendes“ behov. Det er forbavsende, som mine tidligere skrivelser har vundet ved Deres bearbejdelse — de synes mig nu ganske taalelige; og jeg skriver herefter med større fornøjelse, naar jeg ved, at formen vil komme til bagefter. Jeg mærker, at jeg ganske har mistet øvelsen i at skrive, ordene falder mig saa overordentlig tungt — men som sagt jeg stoler paa, at glathøvlen kommer bagefter.

Forøvrigt er jeg meget tilfreds med min rejse, og jeg har ogsaa i de sidste 14 dage brugt mig alvorligt, efterat jeg endelig efter megen anstrengelse havde lært at magte Fransken saa nogenlunde. Siden har jeg besøgt general Herzog med *megen* fornøjelse og med breve

fra ham derefter de forskellige rekrutskoler for de forskellige vaaben, modtaget allevegne med stor imødekommen i Aarau, Wallenstadt og Thun — desværre er her iaar ingen større troppesamling, paa grund af væbningen ifjor og dens omkostninger. Jonquières havde sagt mig, at Herzog var en modstander af milicen — dette er dog langtfra tilfældet — skønt han som de fleste fordrer, at rekrutskolen skal vare noget længere end 4—5 uger, som jeg ogsaa tror er for lidt; men derfra til 15 maaneder er et meget langt spring.

I denne henseende er min opgave nærmest at samle mundtlige og skriftlige oplysninger for at samle dem, naar jeg kommer hjem.

Ved siden deraf søger jeg oplysning om alt, hvad jeg kan, skønt de spredte interesser svækker det praktiske udbytte, og maaske har jeg bredt mig for vidt. Imidlertid haaber jeg imorgen at kunne sende Dem nogle meddelelser om folkeskolen, som jeg tror vil interessere Dem — og siden lidt om kirkeordningen om muligt . . . .

Deres hengivne

Frede Bojsen.

Berg til Høgsbro.

Aalborg, 18. Juli 1871.

Kjære Hr. Høgsbro. Jeg har atter læst den af Dem nævnte Fællesudtalelse, man, d. e. Alberti og I. A. Hansen, fastholder jo alle Punkter fra „det forenede Venstres“ Program og siger kun, at efter deres Opfattelse ville de 3 nærmere udviklede Spørgsmaal staa hurtigst for Tour. Jeg kan godt forstaa, at der kan siges en Deel berettiget imod, at disse 2 Mænd paa denne Maade fremfører deres Bekjendelse og specielt imod deres Bemærkninger om Hærsagen, men naar man ved Foreningens, jeg mener Venstres Dannelse, ikke følte sig stærkt nok til at fastholde, at man ikke vilde have alle saadanne Bagdøre og Trapper lukkede, men lod 5te Juniforeningen gjælde, uagtet man maatte vide, hvad den kunde bruges og vilde blive brugt til, hvor *død???* den end er, eller hvor maskinmæssig den end virker, saa skal man ikke søge at sprænge „det forenede Venstre, fordi den bliver brugt nogenlunde lojal — lad os til Efteraaret i Venstre tale nærmere om den Sag; det er bedre . . . .

Deres hengivne

Berg.

Tscherning til Høgsbro.

Kbhvn., 23. Juli 1871.

Hr. Cand. thlg. Høgsbro. Overbevist om, at De, Hr. Høgsbro, anseer Grundlovens Opretholdelse for det bedste Værn om Friheden, tvivler jeg ikke om, at De vil give Plads i Dansk Folketidende til vedlagte Bemærkninger til Artiklen i Bladets Nr. 27. Jeg er fuldkommen overbevist om, at Grundloven oprindelig er gaaet ud fra, at alle indre

kirkelige Anliggender vare udelukkede fra Rigsdagens Forhandlinger, og at Hensigten ikke kan have været at bringe dem ind herunder ved § 75, thi havde denne Hensigt været tilstede, saa havde den grundlovgivende Forsamling ikke udstemt Bestemmelsen om, at Kirken først skulde høres. Det er et farligt Foretagende at ville beherske Kirken ved verdslig Magt; thi Forholdet vendes snart om. Kirken, der taler i Guds Navn og forkynder Guds Ord, er den naturlige Hersker paa sit Omraade. Et Bevis for, at min Opfattelse stedse har været denne, vil De finde i, at jeg, da den grundlovgivende Forsamling skulde aabnes, modsatte mig dens Indvielse med Gudstjeneste, som vildledende med Hensyn til Forsamlingens Forhold til Kirken, men underordnede mig det Forsvar for Indvielsen, at den havde været brugelig tidligere, og at Grundlovsudkastets Troes- og Tænkefrihed endnu ikke var bekræftet som Lov. Senere, da Grundloven var udkommen, mødte jeg ikke ved Kirketjenesten, som, i Henhold til min oprindelige Indsigelse, var erkjendt for at være facultativ, vedkommende Medlemmerne og ikke Forsamlingen.

Idet jeg anbefaler Dem min Artikel til Optagelse beder jeg Dem at drage Omsorg for Correcturen, da jeg af Erfaring veed, at jeg er en skjødesløs Skribent.

Med særdeles Højagtelse. Deres ærbødige *A. F. Tscherning.*

P. S. See hvilke Gjenstande der forhandles paa Landemoderne, lade de sig passende indføre paa Rigsdagen? Dog høre de hjemme, hvor det kirkelige skal behandles.

Tscherning til Høgsbro.

Kbhvn., 29. Juli 1871.

S. T. Hr. Candid. Høgsbro. Maa jeg takke for Deres venskabelige Brev af Gaars Dato. Det er billigt, at min Artikel staaer tilbage for tidligere indleverede. Deres Brev indeholder iøvrigt forskjellige Punkter, som jeg tager mig den Frihed at svare paa. Jeg nærer ingen Mistro eller Mistillid imod Grundtvigianerne, uden forsaavidt som jeg nærer den til enhver religieus Sect eller Samfund, som i denne Egenskab giver sig af med Politik, derfor er det, jeg vil have Grundtv. saavel som Folkekirke etc. etc. udenfor det politiske Liv, som grupperede under den religieus Tro. Som Personer, hentende deres politiske Opfattelse fra det borgerlig-politiske Liv, ere de mig lige kjære og forsaavidt som en stor Deel Grundtv. have sluttet sig med stor Oprigtighed om Lighedsprincipet, som nødvendig Grundbetingelse for Friheden, saa sætter jeg netop Pris paa dem. Jeg erkjender tilfulde, at Tænkning maa have Tro til Forudsætning i alle Retninger, men denne Tro er af en højst forskjellig Art i Politik og Religion, navnlig den Tro, som har samlet om sig en Sect eller Kirke; Politiken udfolder sig som Verdensklogskab, Statslære, Statskunst og Samfundsforstand, Reli-

gionen afdrager Mennesket fra denne Verden, fører det udover Verdenslivet og Verdensklogskaben. Politiken søger Verdensstyrelsen gennem den lange Aarsags- og Virkningsrække, Religionen søger den i Guds stadige Umiddelbarhed. For det enkelte Menneske indgiver Religionen Gudshengivenhed og Underkastelse, fordi de Lærdomme, som de Troende antage, udgaae fra Gud, i Politiken frister denne Art Tro Mennesket til at drage Gudsstyrelsen ind i Verdenslivet paa en Maade, som ikke passer for det, danne sig selv en politisk Retfærdighed, sætte Gud til dens særlige Vogter, og sætter al menneskelig Beregning tilside, naar der nu med denne Tro forener sig en æventyrlig Opfattelse af en fjern Fortid og deraf sammenfører en Opfattelse af Nutiden, saa fremkaldes derved en endnu større politisk Forvirring. Det er denne, jeg frygter for hos Grundtvigianerne. Denne Frygt ville falde meget bort, naar de vare ude af den politiske Side af Statslivet, som religious Sect, deres naturlige Sammenhold i kirkelige Sager fremkalder nemlig unaturlige Forbindelser i Politiken.

Jeg gaar nu over til vore andre Uoverensstemmelser. — Jeg vil ikke have, at Kongen skal styre Kirken med en ansvarlig Minister som Mellemand. I den fri Kirke har den ansvarlige Minister intet at gjøre. For Kirken udgives, her tales kun om Kirkesager, ingen Love, ingen kongelige Anordninger, som skal lydes, men kun kirkelige Anordninger, gjældende for dem, der som Frivillige forblive i Kirken. Det gaaer forøvrigt med Kirken som med den constitutionelle Stat i Danmark. Denne blev indført i Danmark med Grundloven, men den var der ikke strax, er der ikke endnu, især ikke som det, den er betænkt at være, en parlamentarisk Stat, men den udvikler sig daglig og stræber derhenimod gennem forskjellige Svingninger. Dette kan den kun gjøre, fordi den er frigjort ved Grundloven fra den personlige Enevælde. I Virkeligheden er det Bureaukratiet, som har overtaget Enevælden, efter at have faaet den personlige Repræsentant, som alt forud var temmelig vanmægtig, til at træde tilside. Skal Kirken komme til Udvikling, saa maae den overgaae til sig selv, i den Skikkelse, den har, fraskilt det verdslige Paahængsel. Det er saaledes, at Sagen er opfattet i Grundloven, da Udkastet fremtraadte. Den danske Folkekirke var deri betragtet som frigjort ved Grundloven, saaledes, at ligesom den personlige Frihed var antaget sikret ved § 85 (80), uagtet mange bestaaende Bestemmelser herved vare satte tilside i deres Virksomhed men ikke i Formen, saaledes var det kirkelige i Statskirken, alt det som angik Trosbekjendelse og Gudsdyrkelsesmaaden, med dertil hørende Styrelsesformer, frigjorte fra de verdslige Forhold, til hvilke de vare knyttede, og i hvis Tjeneste deres Embedsmænd vare tagne, uden at det var gjort klart, at de i disse Retninger optraadte som verdslige Embedsmænd, som Sognets og ikke som Menighedens og Kirkens Tjenere. Var Clausen ikke bleven Minister og Tiendespørgsmaalet ikke kommet imellem, saa var Grundlovsforslaget i den Retning udkommen uforandret, thi Stemningen var dengang gennemgaaende for fuldstændig kirkelig og Troesbekjendel-

sesfrihed. Grundtvig blandt andre var afgjort for den. Var dette skeet, saa havde Bestyrelsesmagten maattet skaffe § 80 (75) Fyldestgjørelse, ligesom det er skeet med 85 (80) og flere andre, men nu maatte Indsigelserne paa dette vanskelige Punct tages i Betragtning, og Udløsningen af kirkeligt fra verdsligt overgives til Lovgivningsmagten istedefor, som først var betænkt, til Afgjørelse ved kongelige Anordninger udgaaede fra den udøvende Magts Redskaber. Grundtanken, det egentlige Formaal for § 76 og 79 (81 og 84), blev formentlig herved hverken forandret eller opgivet, der blev givet en Henstand med Udførelsen.

De, Høistærede, seer hen til Menigheden som Grundlag for Kirkesamfundet, men Menigheden kan kun findes, naar Kirkevæset er frigjort, thi kun Kirkemyndigheden kan sætte Grænsen for Menigheden, bestemme, hvilke ydre Tegn, der skal afgjøre, hvem der er activt Menighedsmedlem. I Statskirken er Sogneboeren Menighedsmedlem, thi den danske Statskirke er grundlagt paa tvungen Troeseenhed. I Folkekirken, efter Grundloven, er det ikke længer Grunden, hvorpaa Manden boer, der betegner Menighedsmedlem, det er hans egen frivillige Tilslutning og Opfyldelsen af de Betingelser, som af Kirken er sat for at være det. Disse Betingelser kan ikke stilles af den verdslige Magt eller ved Lov, de ere paa det inderligste forbundne med Kirkelivet (ikke med Religionen). Den verdslige Magt kan nægte at anerkjende de stillede Betingelser, som svarende til de Betingelser, der ved Grundlovens Tilblivelse maatte anses som betegnende for den evangelisk-lutherske Kirke, og i Henhold hertil nægte Statsunderstøttelse, men dens Indgriben er kun negativ og legemlig (verdslig), den kan ikke gribe ind i Kirkens Bestemmelser, ømgjøre eller forandre dem.

Ved en bestemt defineret bestaaende Kirke kan Menighedsbegrænsningen og Reglerne for Menighedslivet kun udflyde fra denne, derfor kan Præstevalg og Præsteansættelser kun udgaa fra denne. Det maa være Kirkesamfundet, som selv afgjør dette. For at komme til et Kirkesamfund, som er skicket hertil, maa gaaes frem som med den verdslige Stat. Kirken, ordnet som den er, maa lade udgaa en Anordning om Begrænsningen for active Menighedsmedlemmer og en Anordning om en constituerende Kirkeforsamling, af denne maa igjen udgaae en Kirkebestyrelse under Kongen og fra denne igjen Kirkelivets yderligere Udvikling. Men alt dette forudsætter Kirkens Frigjørelse fra de verdslige Baand. De henviser, Høistærede, til Præsterne, der ere Statsembedsmænd. Den Fordeel, denne Stilling giver, er en personlig, der forbeholdes for dem, som er i den, hvorimod Præsterne i den frigjorte Folkekirke ikke bliver Statseembedsmænd, men Kirkeembedsmænd. Dette forhindrer ikke, at de kunne benyttes i kirkelige Ombud, som enhver anden Statsborger. Overgangstider indtræder her, som i alle andre Tilfælde, hvor Omdannelser finder Sted. Sagen gennemføres, og der tages Forbehold til Sikring af de deraf berørte Personer.

De siger, Høistærede, at De ønsker at sikre Tienden for Sognet, men det hidrører fra, at De ikke sondrer Menighed fra Sogn, De betragter, i det Mindste halvt om halvt, Tienden som udlagt til Kirkebrug o. s. v., men denne Opfattelse er næppe rigtig, Tienden er, efter gammel financier Brug, anvist af Staten til umiddelbar Opkrævning af den Vedkommende, Præstetienden hyppig til Præsten i Sognet, undtagelsesvis ogsaa til Andre, men det er Staten, der staaer imellem Yder og Tager, som anvisende, dette maa nøie overholdes, idet Kirkevæsenet frigøres, det sikres kun ved, at Opkrævningen skeer umiddelbart fra Statskassen. I kirkelig Henseende skal Staten ikke mere sørge for Sognene, men for Menighederne, og det kan godt tænkes, at der kan komme til at findes Sogne, hvori ikke findes nogen Menighed, som kan kræve Understøttelse af Staten til Betaling af sit Præsteskab. Naar f. Ex. den Form af Methodister finder Indpas, som ikke har lønnet Geistlighed, men selv betjener Kirken og have som Prædikanter de af Menigheden, som føle sig opfordret til at prædike, saa vil det let kunne ske. Det har vist sig, at denne Sect let udbredes blandt Landfolket. Ikke alene Irland, men ogsaa England har vist, hvilke betydelige Ulemper, det medfører, ikke itide at inddrage i Statskassen de Midler, som den katholske Kirke ved Statsmagtens Mellekomst og Bistand havde tilvendt sig som Tiendeafgift; vi bør undgaa at falde i den samme Grav.

Jeg kommer straks tilbage til at gjøre opmærksom paa, at Grundloven siger: Borgerne have Ret til at forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbevisning . . . for at det kan ske og blive til Virkelighed, at . . . Ingen kan paa Grund af sin Troesbekjendelse berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder, eller unddrage sig Opfyldelsen af nogen almindelig Borgerpligt. For at dette kan indføres uden Anstød skal den evangelisk-lutherske Kirke, som nu er benyttet som Statsstyrelsesmiddel, idet Staten er forudsat at gaae op i denne Kirke, som Folkekirke, efter Ovenstaaende, ophøre at være bindende for andre end Kongen og nyde samme Frihedsret som andre Kirkesamfund. Til den Ende skal en Lov udkomme, der giver Folkekirken sin Forfatning, ved at frigjøre den fra den verdslige Afhængighed, hvori den hidtil har staaet, og som samtidig bestemmer, hvorledes de verdslige Handlinger, som hidtil ere paalagte de afvigende Troesbekjendelser at udføre, fremtidig skal udføres, samt hvorledes det kirkelige Tilsyn skal udføres, der sætter Statsmyndighederne istand til at overholde Sædelighed og offentlig Orden, uden at indskrænke Frihed i Troesbekjendelse og Gudsdyrkelsesmaade. Forsøger Rigsdagen at gjøre meer, saa indblander dette Lovgivningsredskab, der alene er verdsligt (see alle Betingelser for at blive Rigsdagsmand), sig i det kirkelige, i Troesbekjendelsen og Gudsdyrknings-sager. Naar Ministeriet gjør Andet, saa overskrider det ligeledes sin Magtfulde, thi ogsaa det er kun verdslig. Naar Rigsdagen bestemmer, at Præsten skal vælges af Menigheden, saa forer den ganske vist noget tilbage, som var for, men som

var, da Sogneboer skulde være Menighedsmedlem, da i det Hele Statsamfund var optaget i Kirken, og da Vælgeren valgte en Statsembedsmand, idet han valgte sin Præst. Nu stiller Sagen sig ganske anderledes, nu er Ingen Menighedsmedlem, fordi han er Sogneboer, og Præsten, der vælges i Henhold til en verdslig Lov, vælges til Præst i en fri Kirke, i hvilken Præsteudnævnelser for Tiden er Kirkemyndigheden forbeholdt. Den verdslige Lov forandrer saaledes ved at indføre Præstevalg Kirkens nærværende Skik, bestemmer, hvem der skal være Menighedsmedlemmer og Præstevælgere og umiddelbart her igjennem, hvorledes Kirkens Præsteskab skal være, denne vigtige Deel af den lutherske Kirke med viede Præster og hvad dermed følger. Det er at gribe dybt ind i det Kirkelige, det hænger nøie sammen med Gudsdyrkelsesmaaden, thi Præsten er Gudsdyrkelsesmidlet. Med Hensyn til Menighedsbegrænsningen kan den verdslige Lov sige: Folkekirken tør ikke udelukke Nogen, som er døbt og confirmeret til Kirken, thi saaledes var den Kirkes Sædvane, som blev frigjort, men den tør ikke paatvinge disse som active Menighedsvælgere, thi i denne Egenskab kunne de faae Indflydelse paa Gudsdyrkelsesmaaden, og den er ved Grundloven frigjort for den verdslige Magts Indflydelse. Der var intet ubilligt i, om Kirken forlangte Aaltergang eller andet saadant Tegn, maaske endog af Forældre Børnenes Daab i Kirken for at erkjende et Menighedsmedlem for activt Medlem af Menigheden, men herom kan ingen verdslig Myndighed, mindst Grundlovens kaarne Forsvarer, Rigsdagen, have nogen Mening i et Troesbekjendelses- og Kirkefrit Land.

Europa gaar maaske en Tid imøde, hvor den kirkelige Vækkelse kan medføre indgribende Sammenstød, Staterne kunne kun værge sig herimod ved at undgaae Indblanding af Kirkelivet i Statslivet. For at erkjende dette ret, maa man tænke sig udenfor det enkelte Kirkesamfund og stille sig udenfor dem Alle, ogsaa de, der kunne faaet Udbredelse.

Undskyld, Høistærede, at jeg besværer Dem med saadanne lange Skrivelser, men vi have fægtet saa meget i Forening i Lighedens og Frihedens Sag, at jeg tør antage, at den ligger mig alvorligt paa Sinde, og jeg anseer den farlig anfægtet hvergang, jeg seer den verdslige Rigsdag blander sig i kirkelige Sager.

Med særdeles Høiagtelse Deres ærbødige

A. F. Tscherning.

Høgsbro til Will. Jacobsen.

(Udkast.)

6. August 1871.

Kjære Jacobsen. Tak for det tilsendte Udkast; men ogsaa til Dem maa jeg sige: „Lad Skjæbnen fuldbyrdes!“ Vil virkelig de, der har anbefalet Hejmdal, finde sig i, at deres Anbefalinger tages til Indtægt for Ugebladet af samme Navn — saa lad det ske!

I hvert Fald ønsker jeg ikke, at der offentlig bliver talt om Dansk Folketidendes Tilbagegang eller mulige Grunde dertil. Skal det først sejle paa Pumperne, maa det ligesaa gjerne synke. Medlidenhed er den mindst tækkelige Form for Kjærligheden, sagde Thomander engang, og den vil jeg kun ugjærne være Gjenstand for. Skal der gjøres noget for Folketidenden, skal det ske ikke for at forebygge dens Undergang, men for at fremme dens Udvikling.

I det hele er det vistnok ikke praktisk at affatte en fælles Udtalelse, i alt Fald ikke af flere end nogle enkelte. Det er vist langt rigtigere, som Hejmdal har gjort, at lade hver Fugl synge med sit Næb. Men — som sagt — Tiden er endnu ikke kommet. Skal der handles, skal det udgaa fra dem, der har anbefalet Hejmdal. De skal have det fulde Ansvar. Saa længe de ikke føler Byrden deraf, skal man ikke lette den for dem, og det er jo muligt, at det heller ikke bliver nogen Byrde. I dette Fjerdingaar har „Folket.“ ingen Følger mærket af det skete. Lad os saa først se, hvad det næste Fjerdingaar bringer. Til Nytaar er jeg jo omtrent nødt til at blive ved. . . .

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Bjørnstjerne Bjørnson til Høgsbro.

15. August 1871.

Saalænge Jonas Lie var min skandinaviske referent fik jeg intet in, som krævede avis-læsning. Paa den annen side vidste jeg, at han trængte at staa som referent, at han skrev tildels glimrende, — og at han snart skulde slutte.

Nu skal dette ændres.

Jeg vidste ikke, at De fik Norsk Folkeblad. — Jeg vil, at De skal se den kamp, som løber sammen med Eders til samme maal. Svenskerne slaar følge.

Med tak for mangt et godt ord og et ærligt mod tegner jeg mig
Deres ærbødige

Bjørnst. Bjørnson.

Høgsbro til N. J. Termansen.

25. August 1871.

Kjære Termansen. . . . Din historiske Betragtning af Stiklestad-Kampen glædede mig; thi jeg var kommet til at tro, at baade du og Schrøder udelukkende saa den i Bjørnsons og Helgenlegendens Lys. Olav var desværre altfor meget en Statskirkemand, en Lovens og Tvangens Apostel, og derfor var der ogsaa en Ret paa Bøndernes Side, der desværre ogsaa altfor meget gik Haand i Haand med Egenkjærlighed. Men saaledes gaar det jo i denne Verden, og derfor er det saa vanskeligt at tage Parti, man finder sjælden Sandheden alene paa den ene Side, og selv det Stykke af den, der findes, er blandet med Usandhed

og Uret. Man kan ikke andet end søge at klare sig, hvor der er mest af Sandheden, „hvor Fremtiden gror“. Men selv da kan man jo komme i Tvivl om, hvilken Fremtid man skal se paa — den nærmeste eller den fjærnere.

Det er ganske betegnende, at de norske Blade kalder P. Larsen „den gamle Hædersmand“, men at de danske, uagtet de ellers har optaget hines Beretninger omtrent ordret, har fundet det rigtigt at indskrænke det til „den gamle“. Det latinske Bureaukrati stikker i dem alle og fylder dem lige til Fingerspidserne.

Talte Du med Bjørnson, og, hvad fik du ud af ham? Hvor blev alle de andre?

Hvad siger du om Hejmdals Manøvre, at faa anbefalinger for et Dagblad og saa lade dem en Maaned efter gaa over paa et Ugeblad, ja at lade dem omdele i Skrifter, som især er bestemte for den grundtvigske Kreds, efterat Forandringen er foregaaet, men uden at omtale den med et Ord?

Og hvad siger du til P. E. Olsens Angreb paa mig? Folk, som staar ham nær, har sagt mig, at han uden selv at tænke derover opmuntres dertil af Ploug, ja maaske Hall selv.

Din hengivne

Sofus Høgsbro.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 29. August 1871.

Kjære Høgsbro! Jeg kan ikke forstaa, at Du kan være saa taktløs at optage den trondhjemske Adresseavises Omtale af mit Foredrag paa Frosten. Den var, som enhver kan se, mildest talt Overdrivelse og saa smagløs som vel mulig. Mens jeg bragte de trondhjemske Blade med hjem, som paa en jævn Maade omtalte vore Foredrag, lod jeg den ligge i Haab om, at dens Referat ikke skulde komme udenfor dens snævre Læsekreds og ialfald ikke i Danmark. Jeg kan virkelig ikke nu sende en Opskrift til Folketidende. At der ikke var noget fuldende hverken i Form eller Indhold, det kunde Du da sagtens have sagt dig selv. Det var jævne Ord, saadan som jeg saa tidt har talt dem her, uden at de udmærkede sig ved nogetsomhelst andet end maaske ved den alvorlige Stemning og den Grebethed, som Stedet og Omgivelserne uvilkaarlig fremkaldte.

Det er et godt Vidnesbyrd for vore national-liberale Blade, f. Eks. Dagbladet, at hele vor Færd i Norge værdiges kun et Par Linier, medens de refererer hvert Ord af Hoftalerne ved Vendsysselbanen og hver Østers, der allernaadigst er bleven spist, skildres med levende Farver.

Hejmdals Færd ligner mest et Sjakkerjødekneb.

Af P. E. Olsens Stykker har jeg kun læst det sidste i det sidste Nr. for 26. August. Det kan nok være, at Du har udtalt med for stor Bestemthed, at vi kunde have faaet Grændsen Flensborg—Tønder.

Men forøvrigt er P. E. Olsens Stykke jo bare Ordstrid for ikke at sige Ordbram.

Kan han og Hejmdals Redaktion, der ledsager hans Omtale af det franske Afstemningsforslag, med den „ferske“ Anmærkning, at det var kun en Henstilling, kan de ikke see, at det, at der ikke for Alvor blev Tale om dette Forslag og en saadan Grændse, at det er en fuldbetrettiget Anke mod vor Regjering og vore Underhandlere, saa er deres politiske Blik ikke 4 Sk. værd. At vi ikke bragte det til „alvorlig Tale“ men lod det være uanset, det synes mig sandelig, vi alle fik de uheldige Følger at se af i den franske Kejsers Svar til vor Udsending 6. Juli. „I agtede ikke mit Forslag i Tide, nu kan jeg intet gjøre.“ At denne Stemning hos Kejseren *dengang* var af stor Betydning, det følte da nok Enhver, Regjeringen vel ikke mindst. At vi alligevel ikke havde faaet Grændsen derved er rimelig nok, men vor Stilling havde dengang været ulige bedre, og Ingen veed dog hvad Enden kunde blevet. Men forøvrigt synes det af P. E. Olsens Svade, at hans Nerver vist ikke er rigtig istand endnu. At give en hel fuldstændig Beretning om Norgesturen, dertil har jeg ikke Tid og kan vel neppe heller gjøre det godt . . . . Jeg tilbragte 3 uforglemmelige Timer den sidste Aften hos Bjørnson og hans elskelige Hustru. Vi talte om Meget, men det kan jeg ikke gjengive i et Brev. Det er beklageligt, at den nervøse Svækkelse viser sig saa rodfæstet. Mon Høstluften ikke kan gjøre godt. Høsten her er ikke tilende men skrider rask. Min Høst er jævn Midelhøst.

I hilses fra os Alle. Din hengivne

N. J. Termansen.

Høgsbro til N. J. Termansen.

1. September 1871.

Kjære Termansen! „Taktløsheden“ tror jeg nok at kunne forsvare. Den paaankede Dom stod at læse i Norges *mest udbredte* Blad „Morgenbladet“ og var allerede læst af mange her i Byen. Hvordan det end forholder sig med dens Paalidelighed, er det vist, at den Dom blev fældet i Norge og blev almindelig bekjendt der, uden at finde Modsigelse. Dette er tilstrækkeligt til at begrunde dens Optagelse. Heller ikke kunde den hindre, at jeg gjengav Talen efter en udførligere Meddelelse, thi derved tog jeg jo Ansvar for Formen paa mig, og selve Indholdet maatte jo i en saadan Tale være saa knyttet til Formen, at ogsaa dens mulige Mangler for en stor Del kunde tilskrives mig. Det vil gjøre mig ondt, om Du ikke skulde kunne give mig en udførligere Meddelelse til *mit* Brug og paa *mit* Ansvar.

Iøvrigt glæder det mig, at vi er enige i de andre Punkter. Min Dom over hvad der kunde være naaet i London er bygget paa Monrads og Halls Udtalelser i sin Tid i det politiske Udvalg, og stemmer jo med Monrads egne Udtalelser i Berl. Tid. for 2 Aar siden, som jeg anførte i Nr. 31 S. 124.

Tang mener ogsaa, at Olsens Hoved endnu er svagt. Han vil absolut være Rigsdagsmand igjen, og det kan han vist ikke taale; men hvem kan faa ham fra det? . . . .

Holm er kommet hjem og er ogsaa meget glad over Bjørnson. Gid han maa kunne magte, hvad han stræber efter! Jeg har haft et Par Breve fra ham og har faaet Krabbe til at udarbejde nogle Oplysninger om vore Forhold, som han ønskede. Det er harmeligt at se, i hvilken Grad man i Norge har været vant til at se alt hernede gjennem Kjøbenhavns Brillen.

Du har vel set, at Tysken skal spille samme Rolle ved Børne-Undervisningen i de latinske Skoler som hidtil, og at latinsk Stil skal være Eksamens-Gjenstand ved 16 Aars Alderen, — alt som jeg forudsagde, men som Bille benægtede, og Hall ikke vilde lade gjælde. Skulde det dog ikke være paa Tiden, at det danske Folk engang gjorde en Ende paa det latinske Byråkrati, vi hidtil har været plaget af? Det er mærkeligt at se, hvor Kongen og Konge-Rejser bliver det kjært, efter at det igjen har ham at takke for at være kommet til Roret.

Bjørnbak har nok faaet Understøttelse af Hall til at rejse til Udlandet, og han skriver nu Breve til Aarh. Amtstid. fra Stettin, Berlin, Potsdam o. s. v. Det er nok for at han skal gjøre sig bekendt med det tyske Skolevæsen; men hvad Mening er der deri? dog vel ikke den, at han dermed skal blive en saa meget ivrigere Talsmand for alt Tvangsvæsen og Dødbideri paa alle Omraader . . . .

Din hengivne Ven

Sofus Høgsbro.

Bjørnstjerne Bjørnson til Høgsbro.

4. September 1871.

Hr. kandidat i forstsvæsenet, eller hvad hans titel er, Kristian Elster, Møllergaden 48 i Kristiania, har begynt med at sende Dem en korrespondance herfra efter bestilling gæennem mig ved rigsdagsmand Frede Bojsen. Skaf nu De og Bojsen Dagbladet hersteds en korrespondent og mig en.

Elster er den mand, som i Ide og Virkelighed skrev en Korsgang, ligesom han har skrevet flere fortællinger i mit blad; men ingen dog som hin en kors-gang, der er vældig. I ham har De en samvittighedsful, vel instrueret mand, og en alvorlig pen.

Tak for uleiligheden med at faa en oversigt forfattet; hils Krabbe fra mig; det glædede mig at se ham som ting-formand, for han er en tæt-bygget karl.

Deres ærbødige

Bjørnst. Bjørnson.

Tak for omtalen af mig. Dagbladet tog den op, fordi vi fant at den var sand; jeg har stræbt at være mer æn æstetiker, og jeg hader dem, som ikke er mere.

Frede Bojsen til Høgsbro.

Rødkilde, 19. Septbr. 1871.

Kære Høgsbro! . . . De er nok bleven forundret over Bjørnsons brev — jeg troede ikke, at han vilde have ilet saa meget med at sætte sagen igang; den trænger jo til en hel del forklaring, som jeg tænkte at give, naar vi nu snart kommer sammen. Jeg var *meget* glad for min samtale med Bjørnson og skønnede, at vi maatte, burde og kunde arbejde mere sammen, hvilket han ogsaa greb med megen iver og ønskede kun nogle vink om den rigtige retning.

Betingelsen er, at vi faar sandfærdige folkelige fremstillinger fra begge sider, og da De havde opfordret mig til at skrive korrespondance fra Norge, saa tog jeg mig den frihed at overføre denne opfordring til Bjørnson — Folketidende er jo vort eneste organ.

Foreløbig vil jeg altsaa blot bede Dem at modtage denne korrespondent og indrømme ham saa megen plads som *muligt*, mere kan jo ikke gøres.

Han venter vel lidt honorar, men jeg vilde derfor bede Dem betale ham det sædvanlige honorar for min regning — men fremfor alt svare Bjørnson rigtig imødekommende. — Jeg skriver ogsaa en af dagene.

Et par korrespondenter fra Kbhvn. kan De vist sagtens skaffe — siden skal vi ogsaa se at kroquere Borchsenius bort fra Bergensposten. Men alt dette tales vi nærmere ved om.

Foreløbig gør De en god gerning ved *at slutte forbindelsen rigtig nøje med Bjørnson* — han skal komme til at høre vor sag til med hud og haar og han er en brav kæmpe . . .

Deres hengivne

*Frede Bojsen.**N. J. Termansen til Høgsbro.*

Gammelby, 20. Septbr. 1871.

Kære Høgsbro! . . . Det kan ikke nægtes, at Berg er et fiffigt Hoved. Da Du netop sluttede et af Numrene med hans Rejsebeskrivelse i med de Ord, at nu skulde han vise, hvorledes „det forenede Venstre“ havde svaret til sit Program, saa tænkte jeg, hvordan mon det vil se ud. Men det gik rigtignok glat. Præstelønningsloven lader jeg gaa, skjøndt det „forenede“ da ogsaa var med i det uheldige Mæglingsforslag. Men naar Valgsagen i den Skikkelse, hvori den fremkom fra Udvalget og forsvaredes, ogsaa gjøres til „det forenede Venstres“ udelukkende Værk, saa er det vel galt, allerede af den Grund, at der var en af Bergs „vadmelsklædte Baroner“ med at stille og varmt forsvare Forslaget. Men at Du, kjære Høgsbro, uden at gjøre én eneste lille Bemærkning lader Berg fortælle i Dit Blad, at Skoleforslaget, dets Fremkomst, Forsvar og Stemmegivningen for det, er det Forenedes udelukkende Fortjeneste, og uden Hage et levende Bevis paa den

store Enighed i Samme, der beviser, at det har svaret til sit Program, det er mer, eller dog næsten mer, end man kunde vente. Rigtignok kan Berg klare sig, thi han har snildelig sagt: *man*, saaledes at Troskyldigheden og Uvidenheden har udelukkende det Forenede for Øje, og Ikke-Troskyldigheden og Ikke-Uvidenheden kan faa den Forklaring, at „*man*“ — bevares — betyder mange Fleer og ikke hele det Forenede . . . .

Din heng.

N. J. Termansen.

Bj. Bjørnson til Høgsbro.

Christiania, 2. Januar 1872.

Kære Høgsbro! Jeg har skrevet en artikel i Folkebladet om Bergs adels- og ordens-forslag, mest til brug for Dem. Da jeg ikke har læst Folketidende siden nyt-aar, ved jeg ikke, om det er overflødigt eller ej; men jeg maa i hvert fall gøre Dem opmærksom paa stykket. — Der er intet menneske, jeg forundrer mig saa over som fordums Carl Ploug.

I Danske maa nu fastsætte møde-tiden for isommer. Vi Nordmænd og Svensker tager eders bestæmmelse. *Men saa tidligt som muligt.* Den fjortende juni, tror jeg, holder Jaabæk et møde ved Mjøsen. Skulde vi med did? Hvad siger De om Rosenberg? Skal han ikke med? Og Bjørnbak mener De virkelig er overflødig. Vil han heller ikke *faa* Parti?

For Guds skyld lad valget være omhyggeligt baade indad og udad til. Ingen fejl man med; men heller ingen forsømmelse. At dette møde vil faa en bære-vidde, som intet skandinavisk forud, det ved jeg. Tænk blot, om den ene frugt modnedes, at alle tre rigs-dage næste gang har ordens- og adelsforslaget frem paa en gang? En fælles hær-ordning? Jury? fræmlagt senere hen *paa en gang*? Her er hundre ting, men mere æn alle enkelt-sager styrkelsen i den store fællesaand, Nordens folkeaand i politiken.

Deres ærbødige og hengivne

Bjørnst. Bjørnson.

Vilh. Birkedal til Høgsbro.

Kirkely, 24. April 1872.

Kjære Hr. Høgsbro. Jeg har altid anerkendt Dem for en ærlig og trofast Forkjæmper for den Frihed i Folk og Kirke, som jeg har givet mit hele Hjerte. Uenigheden imellem os begynder der, hvor Talen er om den Fylking, vi skal stille op for at opnaa en Sags Sejr. Efter min Følelse lægger De for megen Vægt paa *Stemmetallet*, uanset fra hvilke aandelige Kredse, de tilvejebringes. *Alliancer* imellem det uensartede, ja i Bund og Grund fjendtlige er mig i min inderste Sjæl imod, og jeg tror ikke, at nogen varig Velsignelse heraf kan komme. At „*mødes*“ i

Stemmegivningen med Modstandere maa og skal vi tidt, men „følges“ ad i *Pagt* med alt, som vil fylde vort Folkeliv med Snarer istedetfor med Højhed, det tror jeg ikke, vi skal, og vi gjør derved, er jeg bange for, vort til at udviske i Folkets Bevidsthed Grændserne for, hvad der er ædelt, og hvad der er det ikke, mellem Grundtvig og I. A. Hansen. Kjære Hr. Høgsbro! naar det nu staar saaledes for mig, maa De ikke undres over eller vredes over, at jeg ikke kan være med. Naar nu det, vi kjæmper for, kommer til Roret, hvad jeg inderlig ønsker, da gælder det dog om, at det kommer til Roret i en ædel Skikkelse, under Hjerters (?) Bønner og Kærlighedens Varme, og ikke saaledes at vi skal have Skam deraf og Bedrøvelse derover. Men dertil hører, at det Folketing, som skal sætte Regjeringen ind, fyldes med ganske anderledes ædle, varme, dygtige Kræfter, end det kan, naar „det forenede Venstre“ i sin nuværende Sammensætning paavirker Vælgerne. Heller vente nogle Aar og samle under et ublandet Venstre alle gode Kræfter i Folket, end nu strax faa et Ministerium efter „det forenede Venstres“ Valg, hvor I. A. Hansens Familielighed vilde blive umiskjendeligt. Men, som sagt, Dem har jeg ikke miskjendt; jeg kan kun ikke dele Deres Syn i det Stykke. Sætter De derfor lidt Pris paa min Velvillie, da vær vis paa, at jeg agter og holder af Dem. En af mine bedste Venner, Fr. Boisen i Stege, er jo ogsaa heri uenig med mig, og dog skal det aldrig skille mit Hjærte fra ham.

Maa jeg endnu sige Et? Er det ugrundet, naar jeg i „Dansk Folketidende“, som det har været i Vinter, har troet at spore en Tone, som hvisker om, at *De selv* ikke mer er saa frejdig ved hin Alliance som tidligere, at De f. Ex. har en sagte Tvivl i Deres Hjerte om Velsigelsen af *Pagten for Danmark?* Thi det er jo dog for Fædrelandet, vi begge vil stride og lide, om saa skal være.

Denne Udtalelse skyldte jeg Dem som Svar paa Deres kjærlige Brev. Deres „Erklæring til Vælgerne“ har jeg læst. Naturligvis er jeg enig med det meste, men under det tynde Overlag skimtes det dog, hvor lidt man har kunnet vove at gaa i Dybde og i Højde. Man har der foretrukket Bredden og Længden, og de skarpe Grændser finder jeg ikke. Og det er naturligt efter de forskelligartede Underskrifter.

Bliver De fremdeles i „det forenede Venstre“, vil De forstaa, ja vel ogsaa billige, at jeg til Sommer ikke kan være Deres Stiller, om De ønskede det. Thi deri er der ingen Sandhed. Men min Stemme skal De faa, fordi De personlig er en ærlig og dygtig Mand, der vil hævde efter Evne, hvad jeg gjerne vil have frem. Deraf følger nu ogsaa, at jeg ikke kan eller vil bruge den Smule Indflydelse i Kredsen, jeg maatte have, til at hindre Deres Valg.

Deres hjertelig hengivne

Vilhelm Birkedal.

Bj. Bjørnson til Høgsbro.

6. Maj 1872.

Kære Høgsbro, mødet er udsat til den 24nde juli. Den 18de samme maaned fejres tusen-aars-festen, til da fremmøder i Haugesund depu-

tationen fra alle landets amter, deriblandt *Ole Velde*, vor fornæmste bonde-høvding; derfra og hid har han ænda omtrent tredobbelt saa lang vej som I; derfor maa I holde ham tilgode, om ikke han (som bor mellem Nansos og Stenkjær) kan gjøre en extra-tur herin, naar stortinget sluttes saa tidlig 18de maj, at han, syg af hjæmlængsel, ikke kan vente saa længe som til den 8nde Juni og dertil ænnu alle mødets daer, før han genser sin gaard, sin hustru, sine børn; han har før tinget lagt herinne næsten aaret rundt i militær-kommissionen. Det er loyalt at lade den længst borte-boende bestemme tiden.

Sverdrup, Bentsen, Velde bestæmmer, hvem flere de vil have med; under ingen omstændigheder Jaabæk, siger de. Richter kommer ikke med, han har tabt vor tro som virkelig fremskridts-mand, ligesom intelligents-rytterne i det hele bør holdes ude; de kan tilfældig tjene vor sag; men de er grund-forskjællige fra os.

Mødet glæder jeg mig til i særdeles grad; vi kommer til at drage op til Sagatun ved Hamar paa Hedemarken og til at tage over land og Ringeriget hjem igen; under rejsen hvilesteder og samtaler. Vi maa alle have saa rummelig tid, at vi kan vente paa god-vejret, om det en dag udebliver, som forresten er sjældent paa den aars-tid. Her i Kristiania kan der skaffes frit ophold hos ligestæmte for flere; men jeg skulde mest fraraade at modtage tilbudet; man er friest uden det; jeg tager Hedlund, som ydede mig gæst-frihed i vinter. Men vil I det, og have alle de behageligheder, som innerlig imødekommen bereder, saa sig til. Hedlund er enig med os i *alt*, kun er han rationalist (tror ikke paa Kristi gudomlighed; men lader andres tro være, og vil, der skal bygges med tro, ligegyldig hvilken).

Tak for Deres hjælp; i et og alt rigtig forstaaet, hvilket er Dem, en gammel mand snart, til ganske særdeles ære.

Lykke til vort nære møde da. De maa, naar tiden liden, mælde det fornødne herop saa tidlig, at vi (en kommitte danner sig) kan give svar, om noget skulde vides, eller I skulde mødes ude i fjorden.

Deres

Bjørnson.

Idag ingives mistillids-votumet i tinget. Der er sikker majoritet for det stærkeste (der er nemlig tro).

Anders Tange til Høgsbro.

Gjestelev, 16. Maj 1872.

Kære Høgsbro. . . . Som De vel har set, føres der en hidsig Kamp i „Fyns Stiftstidende“ om den ny „Fyns Folkebank“, som er oprettet for en stor Del af yngre Grundtvigianere, som Modvægt mod den nationalliberale Discontokasse. Jeg er Actiehaver og mine Venner sidder i Bestyrelsen. Vi haabe, at denne Bank skal faa nogen Betydning ogsaa i politisk Henseende og modarbejde den dominerende Indflydelse, som Discontokassen hidtil har udøvet i Odense og paa en stor Del af Stiftet. . . .

Deres hengivne

Anders Tange.

Høgsbro til Berg.

(Udkast.)
21. Juni 1872.

Tak, kjære Berg, for de tilsendte Eksemplarer af Kolding Folkeblad, af hvilke det sidste desværre kom for sent. Jeg holder Vejle Folkeblad, og De behøver ikke at sende mig, hvad der staar deri, naar det ikke kan ske i Korrektur Ark, saaledes som det skete med Verninge Mødet, hvad jeg er Dem meget taknemlig for. Om Møderne i Rabens Kreds kommer der vel en offentlig Beretning. Tak fordi De modsagde det Sludder, Bjørnbak lagde mig i Munden i Ry. Hvem havde foranstaltet dette Møde? R. Mathiassen? for at spinde Silke, d. e. vinde en Valgkreds hos Bjørnbakkerne? Hvorfor var ikke Faaborg og saa mange andre fra vor Side tilstede der? Vil De ikke paa ny stævne B. til Kamp f. E. i Odder eller maaske bedre ved Hovedgaard? og da sørge for, at det er kjendt i en vid Kreds?

Men hvordan gik det med Journalistmødet i Odense? Har De set Zahles, Bjørnbaks og G. Petersens Omfavnelse? Jeg skal skrive hans Ytringer af efter „Aarh. Amtst.“ —

„Nu er der navnlig fra Svendborg ved Redaktør G. Petersens midkjære Virksomhed kommet nyt Liv. Der er i denne Tid dannet en Folkeforening, som kan blive et Bindeled mellem Femtejuni-Folkeforening paa Sjælland, Laaland, Falster og Møn, samt jydsk Folkeforening. Der var jo nok dem, som først ikke vilde have noget at skaffe med jd. Folkef., især for L. Bjørnbaks Skyld; men nu har flere lært ham at kjende som en ganske anden Mand end Bladene har fremstillet.“ . . . „Der er mandig Kraft i Bjørnbak, og hans Blad bærer Præg af hans stærke Selvstændighedsfølelse og aabne Udtalelser, osv.

Kan De ikke ved Mødet i Odense forhindre den Petersenske Forening, i al Fald ved at faa dannet en anden imod den. Jeg har vekslet flere Breve med N. Hansen i Oure derom, men forgjæves. Nu skal Lovene drøftes d. 29. ds. Kl. 2 i Svendborg. Kan De ikke komme dertil eller i al Fald forinden virke paa Jens Jensen og andre, saa de faar det hele sprængt? Lovene stiller som Formaal „at hævde den ved Grundloven givne Frihed, navnlig Valgretten, og at bekjæmpe ethvert muligt Forsøg paa Frihedens yderligere Indskrænkning“ — altsaa den ny Grundlov og dens Valgret (ogsaa til Landstinget) istedetfor at vinde den gamle tilbage og udvikle vore Forhold i dens Aand. I § 8 hedder det: „Fællesbestyrelsen afgør, hvilket af de i Amtet udkommende Blade der skal betragtes som Foreningens Organ. Enhver Sogneformand holder et Eksempel af dette Blad“. Altsaa G. Petersens oktobristiske Blad med forløren Grundtvigianisme skal være Foreningens Organ. Det skal holdes i hvert Sogn, have Bekjendtgørelser osv. Af den Mands Naade skal vi Folketingsmænd i Amtet afhænge, til hans politiske Undervisning skal Amtet prisgives. Og slikt kan N. Hansen og J. Jensen underskrive! Foreslaa, at sætte „Dansk Folketidende“ ind i Paragraffen, og De skal se, hvad Vægt man fra

visse Side lægger paa denne Paragraf. Grundtvigianerne er mægtige i den fri Virksomhed, men de kvæles i en saadan Forenings døde Maskineri. Saaledes er det gaaet baade i den sællandske og i den jydsk Folkeforening og det vil ikke gaa bedre i den fynske. Jeg har bedt L. Frederiksen enten selv bringe Dem et Eksemplar af Lovene eller dog sende Dem eet til paa Mandag i Odense. Gjør nu, hvad De kan. Den Forsømmelse, vi nu gjør os skyldige i, kan straffe sig haardt siden.

Naar kan vi vente Dem hertil? Lad mig i al Fald høre lidt udførlig fra Dem om Stemninger og Tilstande!

Høgsbro til N. Hansen, Oure.

(Udkast.)

23. Juni 1872.

Tak, kjære Hansen, for den Tillid, De skjænker mig fræmdeles, men det bedrøver mig meget, at De ikke kan komme til at se Sagen fra samme Side som jeg. Jeg vover endnu engang at advare Dem mod dette Skridt, men det skal ogsaa blive den sidste Gang. Jeg mener da at have gjort, hvad jeg kunde, og De og Jens Jensen maa da bære Deres Del af Ansvaret for, hvad der vil komme.

De sammenligner Foreningen med det forenede Venstre, men vi tog jo ikke Nationalliberale med og heller ikke flere Oktobrister, end at vi kunde magte dem og om fornødent udelukke dem, — ikke at tale om, at vi ved den mundtlige Forhandling var sikrede mod Overrumplinger og i Nødsfald kunde sprænge det hele. Men er Foreningen først dannet, vil den blive ved, selv om De og Deres Venner gaar ud af den, som det jo alt er sket med de lignende Foreninger i Lolland og Jylland. Nys har G. Petersen haft Møde i Odense med Zahle, Bjørnbak, N. Hansen og lignende og er blevet enig med dem om at danne en Journalist-Forening af dem, som var „i det væsentlige“ enige, og Zahle har i sit Blad draget den ny Forening frem for Offentligheden som en, der skulde være „Bindeleddet“ mellem den jydsk og den sællandske. Vel var nogle i Begyndelsen bange, skriver han, „især for L. Bjørnbaks Skyld; men nu har flere lært ham at kjende som en ganske anden Mand end Bladene har fremstillet ham som,“ o. s. v. Dette er det Indtryk Zahle har faaet af G. Petersen og hans Virksomheds Formaal. Naar de endelig vilde danne en Forening, hvorfor saa tage ham eller Jacobsen med? Der er jo dog i Fyn *paa-lidelige* Venstremænd nok ogsaa udenfor den grundtvigske Kreds, uden at De behøvede at tage dem med endsige give dem en Hovedindflydelse. Jeg indrømmer Dem, kjære Hansen, al mulig Kjendskab forud for mig til Befolkningen i Svendborg Amt, men tillad mig at antage, at jeg kjender politiske Foreningers Maskineri og Virkninger maaske nok saa godt som De, og dog heller ikke er ukjendt med Befolkningen i Svendborg Amt, selv ikke med den i Odense Amt, og

heller ikke med G. Petersen og hans Avis. Ogsaa angaaende hans Valg paa Langeland er jeg velunderrettet. De tror ham altfor godt.

Jeg vilde for en Maaned siden have anset det for den fuldstændigste Umulighed, at Mænd som De og Jens Jensen skulde have kunnet inklade dem saa dybt med ham ja endog samtykke i de foreløbige Loves § 1 og 8. Vil De da virkelig efter § 1 hjælpe til at hævde den *ny Grundlovs Valgret*? Finder De virkelig, at vi ikke har andet at gøre, end at sørge for, at den ikke bliver yderligere indskrænket? Skal endogsaa Tanken om at vinde 5. Juni-loven og dens Valgret tilbage være opgivet? Ja saa maa vore Veje skilles. Og hvorledes kan § 8 gjenføres uden at gøre G. Petersens Blad til Organ for Foreningen? Altsaa dette Blad vil De hjælpe til at bringe ind i hvert Sogn i Fyn eller dog i Svendborg Amt? det skal støttes med Foreningens Bekjendtgørelser, dens Navn og Anseelse, og efter det skal Foreningen dømmes? Det vil blive en skjøn Tid, naar Stemningen gennem dette Blads Meddelelser om Rigsdagens Forhandlinger og de politiske Forhold er blevet saaledes bearbejdet, at vi Fynske Rigsdagsmænd maa takke G. Petersen for vore Valg. Er det ikke for at udelukke enhver Mulighed for, at et Blad som „Dansk Folketidende“ eller et andet kjøbenhavnsk Venstre Dagblad, som dog vel engang maa komme, kunde blive Foreningens Organ eller dog et af dens Organer, at der udtrykkelig er sat, at det „skal udkomme i Amtet“, uagtet f. E. Organet for den jyske Folkeforening er det af dr. Gert Winther i Kjøbenhavn udgivne „Nørrejysk Tidende“? Er det Meningen, at ingen maa være Medlem af Foreningen eller dens Bestyrelse, uden han er bosat i Fyn? Det er unægtelig i den *ny Grundlovs Aand*; men det er ikke i den gamles.

Ja, det kan jo ikke nytte, at jeg skriver mer til Dem herom. De ser ikke, hvorledes der her lægges en Spire til det rene Ukrudt for vor folkelige Udvikling og til at ødelægge det glædelige Liv paa Fyn, som netop denne Sommers Valgbævelser vidner om, men, som jeg har gjort, hvad jeg har kunnet, for at hindre dens Grundlæggelse, saaledes vil jeg, *hvis den vedbliver at udvikle sig som den har begyndt*, vistnok kun altfor ofte blive nødt til at træde op imod den, indtil den eller jeg ligger paa Pladsen.

Høgsbro til sin Hustru.

Sagatun, 26. Juli 1872.

Kjære Hustru! . . . Jeg gik til Arvesen, som hurtig blev enig med det forenede Venstre, hørte et udmærket Foredrag af ham over Tor i Frejas Dragt hos Jætterne, og spiste til Aften hos ham. Der var Fru Trier fra Kjøbenhavn og en Søster til Frk. Blehr, som var hos os. Saa kom de tilbage fra Helgeøen. Vi gik ud i Skolegaarden, og der kom først Bjørnson, saa Hedlund — vel 55—6 Aar gammel —, saa Fru Bjørnson, Fru Jansson, Fru Bruun (Kristoffer Bruuns Mo-

der), Fru Hedlund o. s. v. De blev meget glade og overraskede ved at se mig, og Bjørnson tog især meget venlig mod. Han fandt mig en stovt Karl (profstr kaldte han det paa Norsk), og snart maatte jeg være Dus baade med ham og Hedlund. (Da mit Telegram kom, var Bjørnson her ikke, saa at det var Fru Bjørnson og Hedlund, der sendte Svaret, — men i fuld Overensstemmelse med Bj.). Fru Anker kom til, da vi var gaaet ind — Anker er til Fjelds med deres ældste Søn, som skal have Fjeldluft — og bad mig blive. Hun lod min Kuffert hente — alt som Harald Holm havde forudsagt. Vi spiste, og saa foreslog Hedlund, at vi skulde danse med Skolepigerne — det var nok dens Dans, vi kalder at „væve Vadmæl“. Hedlund bad Fru Jansson op til Dansen og Fru Bjørnson mig, saa jeg jo maatte med det bedste, jeg kunde. Bjørnson dansede med en af Pigerne, og de var alle meget muntre. Saa sang vi nogle af Bjs Sange, og tilsidst talte H., B. og jeg om Politiken til $\frac{1}{2}$ 12 i den lyse Sommernat. Jeg har ikke kunnet sove meget efter alt dette og er noget uvis om, hvordan det vil gaa i Dag, naar Sverdrup kommer, og Foredrag og Fest begynder; ti Holm maa ikke tro, jeg har haft Sind eller Ro til at tænke paa sligt, i al Fald til at ordne, hvad jeg skulde tale om. Her er saa meget Stof, at jeg hværken ved, hvor jeg skal begynde eller ende, og derfor bliver det ikke til meget for mig. Det maa bero paa, hvad de andre siger.

Inden de andre kommer op, skriver jeg dette, for at du kan faa det paa Søndag, — haaber jeg. Imorgen skal jeg om mulig skrive igen. Jeg ved endnu intet om de følgende Dage. Jeg har nok i de nuværende. Det kan vente med Klæderne til videre. Jeg hjælper mig ret godt igjennem. De koster i Told 16 norske Sk. for Pundet. Maaske jeg slet ikke tager tilbage til Kristiania.

Hvorledes gaar det Holm med Folketidende? Paa hans Brev til Oplandens Avis saa jeg igaar Korrektoren. Han maa handle efter bedste Skjøn, jeg skal være vel tilfreds dermed.

Hils Venner og især Holm fra din

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til sin Hustru.

Sagatun, 27. Juli 1872.

Efter i Gaar med Bjørnson at have gaaet til Byen med Brevet til Dig og at have beset Festpladsen hørte jeg ham med hele sin digteriske Fræmstillingsevne skildre for Pigerne og mange andre Tilhørere Ueland, Sverdrup og Wergeland, og derpaa kjørte vi og Hedlund til Dampskibsbroen for tillige med Indbyderne at modtage Sverdrup, en lille klein, mørk, graaskægget, men energisk, beregnende og veltalende Mand. Vi spiste til Middag sammen med Indbyderne men privat

og kuns med faa Skaaler. Derpaa begyndte det offentlige Møde, hvor Sverdrup fræmstillede, hvad der for Tiden var Norges politiske Formaal, Statsraadernes Adgang til Stortinget, udvidet Stemmeret og folkelig Selvstyrelse. Stortingsmand Schulze fra Solør udviklede nærmere Vanskelighederne ved, men tillige Ønskeligheden af Stemmerettens Udvidelse og Vigtigheden af Nævningers Indførelse. Hedlund talte videre om disse Anliggender og deres Stilling i Sverrig. Jeg om det samme hos os og tillige om Ministrenes Adgang til Rigsdagen og Ønskeligheden af en Sammenslutning af de tre nordiske Folkepartier. (Jeg var vist ret heldig — Bjørnson kaldte endog mit Foredrag udmærket.) Derefter talte Arvesen om Befolkningens Tillid til Stortinget i dets Kamp mod Regjeringen og maaske flere. Senere begyndte Sexaen, hvor Sverdrup først udtalte sin Tak for Indbydelsen og Bjørnson talte for Sverrig, hvorved han priste Hedlund i meget stærke Udtryk. Denne talte derpaa i et Foredrag saa bondevenligt, nordisk og folkeligt, som man omtrent kunde ønske. (Han har ganske vist Evner, som *karrikerede* vel kan give ham Benævnelsen „Nordens største Frasemager“ og forstod at rive sine Tilhørere med sig med lige saa vel anlagt Beregning som Sverdrup.) — Derpaa talte Arvesen for Danmark og Slesvig og rettede det til mig, der da svarede, saa godt jeg kunde, om end langt fra saa godt som jeg ønskede, med at minde om, hvor nøje Sønderjyderne var knyttet til det øvrige Norden, hvorledes de holdt ud i Kampen og derfor ikke burde forlades af Folkene, ligesaa lidt som de for 200 Aar siden forlodes af Kongerne, hvorledes vi i Danmark havde det gamle Norge meget at takke gennem dets Historie, Sagn og Sang, ved Mænd som f. E. Holberg og Tordenskjold, Ry og Schleppegrell; men at vi ogsaa haabede at skulle faa meget at takke det unge Norge for, som optog Fædreens Gjærning i deres Aand, men ikke paa den samme Maade, ikke ved Kongekrige men ved frivillig Folkesammenslutning og nævnte Sverdrup og Bjørnson som Repræsentanter for dette Norge, der betegnede ikke blot for det egne Land men tildels for hele Norden den Retning, hvori hele Udviklingen burde gaa, henimod en frivillig Sammenslutning af det nu skilte til Løsning af dens særegne Kald i Historien. Jeg endte med et Leve for det unge Norge, og Tankegangen var i det hele god nok; men Formen var jeg ingenlunde tilfreds med. Den var for lidet overvejet, og jeg lod mig af de tidligere Taler friste ind paa „Frasernes“ Omraade, hvor jeg ikke er hjemme. Jeg haaber det skal blive sidste Gang. Saa talte Arvesen for Bjørnson, Hedlund for Folkehøjskolerne, Kristoffer Bruun for Grundtvig, og desuden taltes der for Stortinget, atter og atter for Sverdrup og Bjørnson, for Festkomitéen, o. s. v. Bjørnson og Sverdrup havde ogsaa flere Gange Ordet, Bj. f. E. for Kvinden i en udmærket Tale. Vi blev ved i den lyse Sommernat lige til Kl. 12. Mødet var „meget vellykket“ og vil upaatvivlelig drage flere lignende efter sig, som Bjørnson udtalte . . .

I det politiske er jeg de andre voksen, men i det øvrige staar de langt over mig — dette er det Indtryk, jeg har faaet af disse Dages

Forhandlinger for mit eget Vedkommende, og det er godt at blive end mere sikker paa sin Begrænsning.

Din

S. H.

. . . . Ridderkorset gik det ikke an at tage paa efter den Stemning, her er.

Høgsbro til sin Hustru.

Sagatun, 29. Juli 1872.

Kjære Hustru! Vi tog i Lørdags paa flere Vogne en halvanden Mil nordpaa til Høstbjørkampen 1900 F. over Havet, hvor vi blev om Eftermiddagen med smuk Udsigt over Hedemarken og indtil snedækte Fjelde. Da vi kom tilbage samtalte Sverdrup, Bjørnson, Hedlund og jeg til Kl. 2—3 om Morgenens, da Sollyset igjen viste sig. Bj. gik dog Kl. 12—1. Det blev tilsidst om Danmarks nuværende og fræmtidige Stilling i Forhold til de andre Lande. *Min* Opfattelse af Bjørnsons og Sverdrups og Plougs Samtale i 1864 er fuldstændig rigtig. (Paa Bjærgt havde vi allerede leveret en Kamp om Island, hvor Hedlund holdt med mig mod Bj. og Sv.). Igaar Middags rejste de alle herfra til Kristiania undtagen mig . . . . Jeg er overordentlig glad for disse Dages Erfaringer og Samtaler, skjønt jeg har faaet adskilligt at se, som jeg nok kunde ønske var anderledes. Baade Sv., Bj. og Hdl. ønskede, da vi skiltes ad, at Forbindelsen gennem mig med det danske Folkeparti maatte vedblive at udvikle sig. Ogsaa en af det norske Dagblads Hovedredaktører, Bætzmann, har været med i disse Dage, og ham har jeg da ogsaa lært at kende.

I Lørdags Formiddag havde jeg Lejlighed til endnu engang at høre Bjørnson holde et Foredrag over „Livets Mening“, som maaske endnu mer end de tidligere overbeviste mig om, at han var en dyb alvorlig Personlighed, der vilde søge med al sin Kraft at fræmme sit Folks ægte folkelige Udvikling. Vi kan vente meget af ham, men maa dog heller ikke vente alt . . . .

Din

S. H.

Høgsbro til S. A. Hedlund.

Kjøbenhavn, 25. August 1872.

Kjære Hedlund. Hjærtelig Tak for dit Brev og det dermed følgende Stykke. Jeg skal passe paa, hvad „Dagbladet“ gjør og derefter, saa vidt min ringe, i denne Valgtid stærk optagne Plads tillader det, føre det fræm for mine Læsere. En Hovedgrund til, at jeg opsatte at svare „Dagbl.“ til denne Uge, var netop, at jeg vilde vente at se, hvad du gjorde; ti, med Skam at tale om, jeg har ikke læst et eneste Nummer af Gøteborgs Handelstidn. før nu fra 1. Juli d. Aar. (Det er som banlyst fra alle vore offentlige Steder; men Folketingets Formand har

lovte mig, at Rigsdagen skal holde det fra 1. Okt., og jeg skal, saavidt jeg kan, henlede mine Læseseres Opmærksomhed paa det.) Jeg kjendte derfor i Virkeligheden ikke andet til din Stilling til disse Beskyldninger, end hvad jeg kunde slutte mig til af dine offentlige og private Udtalelser i Hamar og af det Kjendskab, jeg havde erhvervet mig til dit Blad i det sidste Fjerdingaar. Saavidt jeg kan se, er din Brøde egenlig den, at du er for national, eller rettere, at du i Virkeligheden er national, medens de nationalliberale kun har Skindet deraf. Det vil være mig en Ære at blive forhaanet for mit Forhold til dig, og jeg vil ønske og haabe, at det endnu længe maa vedvare, og at vore Modstandere som hidtil vil tvinge os mere og mere sammen. Jeg tror, at vi er enige om Maalet for de tre nordiske Folks Udvikling, og jeg haaber, at vi ogsaa skal blive enige om Midlerne dertil.

Med Hensyn til Island har du i din Beretning om Dagen paa Høstbjørkampen ladet mig være lidt for rask til at afstaa det til Norge. Denne Tanke vilde jeg kun give Rum, naar *Islænderne selv* ved en Folkeafstemning bestemt krævede det som en Betingelse for deres Fræmtids Lykke og Tilfredshed, og med Forbehold af, at Norge ogsaa skulde erkjende deres Ret til at vende tilbage til Danmark, om de vilde det. Du maa derfor, hvis din Beretning skulde foranledige nogen Strid, være fattet paa en saadan Begrænsning fra min Side.

Jeg havde glædet mig til at besøge dig og din Hustru i Ro i Gøteborg . . . .

Vil du virkelig ikke tage mod Valg til Rigsdagen? I dette Øjeblik samles mine Modstandere paa Fyn for at søge at hindre mit Valg, og „Dagbladet“s Artikel var naturligvis ogsaa beregnet derpaa, men sligt er jeg vant til. . . . .

Med sand Højagtelse din hengivne

Sofus Høgsbro.

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 29. August 1872.

Kjære Høgsbro. . . . Vi har jo havt og skal endnu have flere Folkemøder. Imorgen skal jeg til Hejls, paa Mandag til Skanderup (Dollerup?) og noget hen i September (15.) til Aagaard (Hjarup?). Men alle disse Møder interesserer naturligvis ikke det „forenede Venstre“, thi der hejses ikke I. A. Hansens Fane ved Siden ad eller over Grundtvigs, som den efter Bjørnsøns og andres Mening bør, hvis det skal betyde noget for Folkelivet. Jeg føler mer og mer, at jeg bliver aldrig Bannerfører for I. A. Hansen og Consorter. Underlig er det at sidde saadan i Ro mens det stormer omkring en. Jeg kan næsten ikke forstaa det. Medmindre Forklaringen ligger i, at man i det hele deler den Mening om mig, som Tauber nys har udtalt ved et Møde, at jeg er et godt sølle Skrog i Grunden, men har i Rigsdagen intet at betyde, saa tænker man, lad ham sidde til han falder af sig selv. Det vil mere mig at se Dinesen ride Stormen af, som der dog nok er god

Udsigt til, efter hvad jeg hører. Jeg er glad over, at jeg ikke skal være tilstede ved de Møder mod ham, hvor gamle Baltazar træder op, thi til Trods for et tungt Sind har jeg faaet saa megen Sands for det komiske, at jeg ikke kunde dy mig for Latter, naar jeg saa og hørte ham træde frem, for med sin umaadelige Salvelse at forkynde vor vanskelige Stilling og Nødvendigheden af at bevare „Europas Agtelse“, naar Talen er om D. eller „Peer Eriksen“ skal vælges i Holbæk 3die.

Jeg skriver i Dag et Par Ord til Pastor Lund paa Mors, da jeg hører, at man har i Sinde ikke at gjenvælge Schjørring. Jeg synes dog, jeg vil give Venner et Vink om, at det dog næppe er rigtig at vrage en af vore dygtigste Rigsdagsmænd, der er med os, hvor Livets aandelige Interesser skal fremmes, fordi han i et eller andet Penge-spørgsmaal ikke stemmer med os. En anden Sag var det, hvis Sch. skulde først være valgt mod en anden Mand, der delte væsentlig vore Anskuelser, thi saa vilde jeg neppe have anbefalet ham.

Høsten er snart tilende og her paa Egnen Middelhøst. Mon Rigsdagen skal først samles til December som nogle mener? I saa Fald kunde vi da godt havt Valg i Juni.

Hilsen til din Kone og Børn og Dig fra Din hengivne

N. J. Termansen.

Høgsbro til N. J. Termansen.

30. August 1872.

Kjære Termansen. Dit Brev bedrøvede mig. Du vidste ikke, om jeg var kommet hjem fra Norge. Saa læser Du vel ikke Folketiden? Men dette var det mindste.

Du finder, at Schjørring er en af vore dygtigste Rigsdagsmænd, der er med os, hvor Livets aandelige Interesser skal fremmes? Sig mig da en eneste Afstemning fra de sidste 3 Aar, hvori han har vist det. Har han ikke stemt mod vort lærde Skole-Forslag og for Halls, dengang det endog blot gjaldt at faa det udsat et Aar? Har han ikke stemt imod vort Præstevalgsforslag og for Ministerens (nemlig i sidste Samling)? Har han ikke stemt imod at forhøje Betalingen ved Stats-Seminarieerne (som han dog tidligere havde talt og stemt for), uagtet det derved vilde have været lettere for de private at konkurrere med dem? Har han ikke ved at lade være at stemme været Skyld i, at der aarlig anvendes 50,000 Rd. af Sorø Akademi til at opsamle et Teaterfond i Kjøbenhavn? Har han ikke stemt for at anvende 220,000 af Sorø Akademi til en Pragt-Teater-Bygning i Kjøbenhavn, uagtet Regjeringen og Kommissionen kun forlangte 100,000 Rd. o. s. .v.? Har ikke Dinesen i de fleste af disse Sager fulgt Sch. eller dog knebet ud? Har de ikke begge ved Udvalg og i Udvalg efter Evne støttet et Ministeriums Kandidatur, som vi dog maa se er afgjort imod Livets aandelige Interesser? Er de ikke begge i fuld Gang henimod Fr. Barfods og Corn. Petersens Standpunkt? Og saa vil du anbefale deres Gjenvalg. Dette gjør mig ondt. Og saa kan du ikke se, at der er meget

sandt i Taubers Bemærkning, at du, uagtet den almindelige Agtelse, du nyder, ikke udretter, hvad du kunde og burde paa Rigsdagen. Har du da ikke tidt Følelsen af, at din Røst lyder forgjæves, hvor den allermindst burde? Og hvad Del tager du i denne Sommers bevægede Liv? Du holder folkelige Foredrag. Ja, meget vel. Men er det dog ikke sørgeligt, at du er tilstede paa Rybjerg, og taler ikke (idetmindste offentlig) et Ord for Kr. Holm og imod Sylv. Jørg., er tilstede i Lethæk og taler ikke et Ord for N. Møller og imod J. J. Christensen. Det er disse Spørgsmaal, som i *denne Sommer* og paa disse Steder kræver sin Afgjørelse, og ligeoverfor dem synes du ligegyldig. Føler du ikke selv, at paa denne Maade kommer du udenfor, jeg vil ikke sige det virkelige Liv, men det politiske Liv, som du dog var kaldt til at have saa stor og betydningsfuld en Indflydelse paa.

Nej, kjære Termansen! Det er sørgeligt. For I. A. Hansens Skyld skiller du dig fra den store Befolknings Repræsentanter og glider umærkelig over mod Intelligensens. I alle de virkelig afgjørende Spørgsmaal om Sagerne vil Du vedblive at staa paa Folkets Side, men dit Syn paa Personerne bliver ikke klart. Det synes ved dette Valg, som Grundtvigs folkelige Venner mer end nogensinde er i Fræmrykning, og du er ikke i Spidsen for dem! I hvert Fald er det kjendeligt, at de gaar saaledes fræmad, at Valgene om nogle Aar vil tilfalde dem; men er der Udsigt til, at du vil komme til at staa i deres Rækker? Bliver du ved at betragte Schiørring og Dinesen som dem, hvis *politiske* Færd du skal støtte, frygter jeg, det ikke vil ske. Og ligesaa fuldt naar du ikke i Somre som denne vil tale et offentligt Ord til Fordel for de yngre Mænd af denne Retning, der kan komme fræm og netop kan trænge til din Hjælp.

Om min Norges Rejse har jeg allerede begyndt at skrive saa meget offentligt, at jeg kan fritage mig for at skrive og dig for at læse mere her. Ikkun dette: Bjørnson er en alvorlig Mand, der virkelig vil anspænde sine Kræfter for, hvad der er sandt og godt, om han end ikke altid straks griber det rette. Han rager uendelig op over de mange Døgn-Digttere. Hedlund er en saa folkelig Mand, som det maa forbavse at finde i Sverrig, og var han noget mere Politiker og noget mindre Lyriker, kunde han udrette endnu mere for den ægte nordiske Sag, end han vel nu kan; men noget kan han ganske vist gjøre, naar man ikke af falske Fordomme støder ham bort. Sverdrup er en begavet og dygtig Politiker, men jeg frygter mer i fransk end i nordisk Retning. Fra Hamar rejste jeg over Telemarken hjem. Mit Papir er sluppet op i denne Tid. Tag derfor tiltakke med dette. Gid i fræmdeles maa have det godt, og gid vi maatte se dig glad og tilfreds til Efteraaret.

Din hengivne Ven

Sofus Høgsbro.

(Schiørring anbefaler Holstein Holsteinborgs Gjenvalg. Gjør du ogsaa dette? Eller billiger du, at Schiørring gjør det. Næst Rugaard og N. Hansen har Grundtvigs folkelige Syn dog næppe nogen større Modstander i hele Tinget end Holstein.)

N. J. Termansen til Høgsbro.

Gammelby, 1. Septbr. 1872.

Kjære Høgsbro! Det er bedst, at jeg straks besvarer Dit Brev, mens Indtrykket deraf er det umiddelbare, som Læsningen har fremkaldt, og ikke et, der let kan danne sig mere ensidig, end ønskelig er, ved Følelsen af Brodden af den bittere Partilidenskabs Tone, der har ledet Dig, mens Du skrev.

At jeg ikke læser Folketidenden mere, er en overilet Slutning, som Du imidlertid kan have nogen Ret til at gjøre, da jeg nu ved at efterse Nr. ? af 16. August seer, at jeg, da jeg læste Bladet og fandt Holms Mærke i dets Spalter, har overset, at der bag efter Bekjendtgjørelserne, som jeg næsten aldrig læser, staar to Ord om Din Tilbagekomst. Jeg har forresten ikke blot læst den i den senere Tid som før, men ogsaa, om end smaat, havt Lejlighed til at bede Folk holde den, som ikke holdt den.

Jeg vidste godt, at Du og jeg ikke var enig i vor Betragtning af Dinesen og Schiørring, skjønt vi tidt er enig om at være med deres Færd i det Enkelte. Hvad Dinesen angaar, da har Du Uret, naar Du tror, at jeg har „støttet“ hans Valg, thi jeg har intet Ord sagt i den Anledning til noget Menneske i Holbæk 3die, og ingen har spurgt mig. Men jeg holder saameget af Dinesen, som jeg i mange Stykker er hjerteenig med, og jeg tror, at hans Færd ikke berettiger os, der hører til „Grundtvigs folkelige Venner“ (I. A. H. er det en anden Sag med) til at være med at kaste ham ud af Rigsdagen. Det eneste, jeg blev bange for for fuldt Alvor i Sommer, var hans Udtalelser om Skolesagen, som de var refererede, men da jeg skrev derom, fik jeg Svar, at det var galt refereret, og han og jeg var i det Væsentlige enige. Jeg slipper ikke ham og Haabet om, at han vil tjene Fædrelandets Sag i den Stilling, han indtager, selv om han og jeg i flere *ikke smaa* Spørgsmaal er uenige. Hvad Schj. angaar, da vidste jeg, for han kom paa Rigsdagen, at han i mangt og meget saa anderledes end vi. Men naar han er kommet der og viist, at han i Fædrelandets og Aandslivets Tjeneste væsentlig deler Syn med os, om end hans Afstemninger tidt har bedrøvet os, saa kan jeg ikke andet end sige til Venner, hvad jeg har sagt, betænk jer, inden I vrager ham, og deri ligger heller ikke mer, end de alvorlig skal spørge, hvad det er for en Mand, de tager i Stedet for; ikke enhver, der siger, „jeg slutter mig til „det forenede Venstre“.“ Der kan godt gives den Mand, der stiller sig mod Schjørring, som jeg vilde stemme paa og raade Venner til at stemme paa; men efter hvad jeg hidtil har hørt fra Mors, har de ikke en saadan Mand fremme. Af de Spørgsmaal, der anføres, han har stemt galt i, er der kun to, som jeg ligefrem regner til de, der vedrører almindelige Interesser, nemlig den lærde Skolelov og Forhøjelsen af Betalingen til Statsseminarierne; thi Præstevalgloven er for mig en borgerlig Sag, der bør fremmes som en borgerlig Ret, men hvoraf vi ikke skal vente nogen *umiddelbar* Fremme af Aandslivet. At han og

Dinesen støtter Ministerkandidater i Udvalg og ved Udvalg indrømmer jeg ikke; at de har støttet andre Valg end det forenede Venstres er vel sandt, men disse er dog heller ikke eneberettigede, og er der nogen, hvis Valg til Udvalg blot tager Hensyn til Partisyn og Personer, saa er det netop dette Venstre.

Det kan ikke skjules for mine Øjne, at Hadet mod Dins. og Schj. er Parti- og Personhad, naar jeg seer, at *Andres* Afstemninger imod Folkelivets virkelige Tarv (efter Din og min Opfattelse) ikke gjør noget Skaar i deres Anseelse som Folkets Mænd. Berg og I. A. Hansen har begge stemt for den reviderede Grundlov, den første endog holdt en berømt Forsvarstale for Jaet den 28. Juli; men det siger Intet! Berg har ledet os ind i Teatervrøvlet og viist Ministeriet Vej til den nærværende Ordning; det siger Intet! Zahle har gaaet Min. og de National-liberales Ærinder i den Henseende; det siger Intet! han er en trofast Folkets Mand. Vil man kræve saa fuldelig Samstemning af nogle, bør man ikke overse det Værre hos Andre. Saa lidt om mig selv. Om „jeg ikke har Følelse af, at min Røst lyder forgjæves, hvor den allermindst burde“? spørger Du. Hvad er Aarsagen dertil efter Din Mening? Er det, at der er Ingenting i, hvad jeg siger, naar jeg engang imellem lofter min Røst? eller er det Aarsagen, at jeg ikke er Partimand nok, og at man derfor ikke bryder sig om mig? I sidste Tilfælde er det Partiaanden og ikke mig, der karakteriseres. Hvad Del jeg tager i denne Sommers bevægede Liv? Den Del, jeg er kaldet til, er mit Svar. Jeg er ikke kaldet til at rejse om og holde politiske Møder i andre Valgkredse, især da der Ingen er, som har bedt mig derom. Men skulde jeg engang gjøre det, saa maatte det da være for at virke for et Parti eller Rigsdagsafdeling, hvortil jeg selv hørte, og hvis Mænd jeg med frelst Samvittighed kunde anbefale. Men det er jo ikke Tilfældet med et Parti, der samles under en blakket Fane som det forenede Venstre. Om det ikke er sørgeligt, at jeg er tilstede paa Rybjerg uden at tale et Ord for Holm og imod S. Jørgensen, tilstede i Letbæk Mølle uden at tale for N. Møller og imod J. J. K. Begge Steder var det *folkelige* Møder, det var ikke og maatte efter Indbydernes Bestemmelse ikke være politiske. Jeg havde altsaa at holde mig til Mødets Hensigt, og jeg vilde have forstyrret Mødet ved at træde op paa anden Maade, end jeg gjorde. I Rybjerg havde jeg en frokelig og hjertelig Samtale med K. Holm, og den endte med, at han sagde: „ja, saa i Guds Navn, saa stiller jeg mig“, og jeg sagde „hjerterlig tillykke.“ Jeg havde saamegen Samtale med hans nærmeste Venner om denne Sag, som jeg de to Timer, jeg var her for og efter Talen, kunde have. Saa i Letbæk. Jeg talte alvorlig med N. Møller, om han dog ikke vilde stille sig, og han svarede mig med et bestemt Nej, det samme Svar, han havde givet Schjørring og andre, der indtil da havde opfordret ham. Jeg talte med mange imod J. J. Kr., men fik overalt det Svar, vi vide ikke at faa nogen, som vi kan med Tillid slutte os til. Saadan stod Sagen dengang, og saadan var min

Færd. Hvor er det Sørgelige derved uden i Din Fantasi? Men jeg skal sige Dig, hvad der er sørgeligt. Det er Din Sigtelse imod mig for, at jeg vil skille mig fra Folkets virkelige Tillidsmænd og for efterhaanden mere og mere at være gaaet og gaa over til „Intelligensen“. Thi tror Du det, saa er det et sørgeligt Bevis paa Partiblindhed, og ved Du bedre, saa — dog det maa jeg og vil jeg ikke tænke.

Om der er Udsigt til, at jeg i Fremtiden vil komme til at staa i „Grundtvigs folkelige Venners Række“? Naar jeg ikke længere staa i Grundtvigs folkelige Venners Række, saa er mit Øje lukt og min Læbe kold. Thi er der noget i Livet, der har saaledes slaaet Rod i min Sjæl, at det kan ikke rykkes op, før Livets Rødder rykkes op med det Samme, saa er det Grundtvigs *folkelige* Livsanskuelse. Men jeg indrømmer ikke, at Grundtvig og I. A. Hansens *folkelige* Livsanskuelse er Hip som Hap. Jeg ser med Sorg, at Bergs og I. A. Hansens Maade at tage Sagerne paa i vort offentlige Liv bliver mere og mere anset for eens med Grundtvigs, og de staa efter mit Syn hinanden saa fjern som vel mulig. Det er nær ved, at mit Haab har lidt Skibbrud, det Haab, at der skulde blive en virkelig Sammenslutning af „Grundtvigs folkelige Venner“ og de, der uden just særlig at høre Grundtvigs Venner til, dog dele Aandssyn paa Livet i det Hele med dem. Maaske jeg ikke skal see denne Dag, men dog mander jeg mig atter op til at haabe, at den kommer, om den end er fjern. Jeg troede, at den var begyndt at gry, da vi stiftede det nationale Venstre, at det var en Skuffelse, har bragt mit Hjerte en Sorg, der hører til mit Livs bedste Sorger. Jeg har, synes mig, Ret til at klage den ud engang imellem, og Du har da naturlig været den, for hvem jeg nærmest har brudt ud i Klage; at den har været *bitter*, ja det indrømmer jeg, men den har kun været det, fordi det har været det bittreste for mig at skilles netop fra Dig.

At Bjørnson er den alvorlige Mand, der vil det bedste, ja derom har jeg aldrig tvivlet, men at han træder op med en afgjørende Dom og Krav paa at høres, inden han selv har Klarhed over Tingene, see det er en Sandhed, som jeg ikke vil og ingen har Ret til at overse.

Hvad Hedlund angaar, da rager han ikke mig uden forsaavidt, at jeg ved, hans Blad under Krigen gjorde, at mit Haab om en virkelig Enhed i Norden led et dybt Skaar, som jeg havde ondt ved at overvinde. Han var under hele Krigen Tyskernes afgjorte Ven, og de Citater, som han diskede op med i Dagbladet — som jeg tilfældigvis saa — gjorde Intet Indtryk paa mig, thi det var kun et Kræmmerblads Tale om Fredsonsker, hvordan Freden blev, Noget man kunde finde tusinde Sidestykker til i andre udenlandske Blade, der i Grunden brød sig ligesaa lidt om vor Frelse eller Undergang. At Hedlund kan have omvendt sig, — det kan være; men saa skal der en aaben Bekjendelse til af hans Skyld, inden jeg kommer til at have Tillid til ham.

Jeg kunde bedre have Behov at gjøre Undskyldning for mit Pa-

pir som Du; thi jeg har ikke andet end Lapper. Saa ender jeg da med det gamle Ord: „Vennenap er bedre end Fjendeklap“.

Det sidste være saa Hilsen fra min Kone og Din hengivne

N. J. Termansen.

Frede Bojsen til Høgsbro.

Rødkilde, 21. Oktober 1872.

Kære Høgsbro. Naa, Bjørnson har da udkastet en ordentlig brandfakkell, det blusser og syder paa alle kanter; jeg tænker dog, det skal gøre sin gavn; kun beklager jeg de yttringer om garantispørgsmaalet, som Rasmus Nielsen idag meddeler i B. T. Bjørnson har der væsentligst forløbet sig; thi hverken fra hans eller vor side maa der komme nogen anerkendelse af garantifordringen. Forøvrigt kender De jo min opfattelse af sagen, det er ikke med fnysende harme, at hans ord skal modtages; de, som gøre dette, staa lige saa *fremmede* midt i folket som de nationalliberale, og deres ord vil ingen vægt have. Fra mange sider erfarer jeg, at folkelige mænd visst ikke billiger Bjørnsons tankegang, men modtager den som velmente ord til overvejelse, som vi skal lægge mærke til og lære noget af og forkaste andet.

Idag var sammen her onkel Harald, fader, Sørensen og jeg, af hvilke Sørensen nærmest stod paa Bjørnsons side, jeg derefter, saa onkel Harald og fjernest fader; men vi enedes dog om disse to punkter, 1) at en erobring af Slesvig ved en russisk eller fransk alliance næppe vil være nogen vinding eller lykke, men kun galgenfrist, hvorimod en virkelig vinding af Slesvig kun vil ske gennem forstaaelse med Tyskland, og 2) at vi skal lære at agte det gode Tyske i modsætning til det Preussiske.

Jeg tror virkelig, at saadan omtrent vil et folkeligt udbytte af striden blive. Vi venter ellers med længsel Hostrups og Deres indlæg.

Har De modtaget indbydelsen til stiftelse af et venstre dagblad og hvad siger De dertil? Skal det nogensinde komme igang, maa det jo være i dette øjeblik efter Heimdals død, for at denne ikke skal „gaa igen“. Jeg talte den sidste aften eller nat meget med Krabbe derom, og han lovede at sætte sagen i bevægelse. Meningen var, at han, B. Christensen, I. A. Hansen, Berg, De og jeg skulde være udgivere og ejere, men jeg har intet hørt siden derom, og ved altsaa ikke, hvorledes forslaget er blevet modtaget. Ellers alt vel her paa pladsen — vel mødt igen.

Deres hengivne

Frede Bojsen.

Andr. Leth til Høgsbro.

Middelfart, 29. Oktober 1872

Kære Høgsbro. Jeg vilde gerne bede dig om at unde indlagte aabne brev til Hostrup en plads i „dansk folketidende“, og kan og

vil du støtte, hvad jeg deri har udtalt, med din vægtige stemme, saa tror jeg, at du gør en god gerning, og mange har længe ventet paa at høre fra dig i den Bjørnsonske sag. De fynske friskolelærere, som er et vildt folkefærd af naturen og især yderst forslugne paa „syner“, er i den sidste tid bleven ravruskendesplitterpinendepiskendedaarekistegale, og jeg antager, at du er en af de saare faa, som vil kunne tale dem til rette; ellers gaar de ad Bloksbjerg til allesammen.

Skulde du imod forhaabning ikke ville optage mit aabne brev, beder jeg dig om at sende mig det snaarest muligt ufrankeret tilbage, da jeg saa vil se at faa det ind i „Fædrelandet“. Det gør jeg for resten nødig, da jeg ikke gærne vil udsætte mig for den mistanke at være enig med Ploug i hans forsvar for sprogtvangen i Mellemslesvig i „den danske tid“, en ting, som jeg allerede for 10 aar siden har fordømt. Det skulde jeg gærne have vedkendt mig i mit stykke, dersom jeg ikke derved forbrød mig mod dets grundtanke ikke at indlade sig i nogen forhandling med den store fornærmer . . . .

Din gamle ven

Andr. Leth.

S. Høgsbro til Fr. Bajer.

11. November 1872.

Kjære Hr. Bajer! Min Tid har været saa optaget af den Bjørnsonske Strid og alt, hvad dermed følger, at jeg desværre ikke har kunnet faa Tid til at besvare Deres Brev af ^{19/10} før nu . . . .

Som De vil have set af mit Stykke i Fredags, kan jeg godt være enig med Dem i Deres medfølgende Stykke. Kun tror jeg, De maa begrænse det lille Stykke om „ingen Krig med Tyskland“ noget mere; ti vi kan ikke saaledes forud binde os. „Havde der været Plads“, kunde jeg da godt have optaget Stykket; men det „grundtvigske Kristenfolk“ bruger i denne Tid den Smule Plads, jeg har — og det er jeg glad ved — saaledes, at jeg ikke i den første Tid tør love Dem nogen. Jeg tillader mig derfor at sende Dem Stykket tilbage. Ogsaa Deres Stykke om Selvstyrelse, der stod i Horsens Avis, har jeg været glad over og længe ønsket at faa med, men ikke kunnet det.

Gid jeg kunde udvide mit Blad; men jeg tør det ikke endnu; ti vi gaar svære Storme imøde. De nationalliberale vil vove en Kamp paa Liv og Død med os — saavidt jeg kan erfare — og Bjørnson skal være dem et Hovedvaaben mod os.

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til S. A. Hedlund.

Kjøbenhavn, 22. Februar 1873.

Kjære Hedlund! Kunde og vilde du sige mig, hvorledes Udsigterne paa den svenske Rigsdag er for Gjennemførelsen af Mønt-Konventio-

nen, vilde det være mig og flere kjært. Fra Kristiania har jeg allerede for en Maaned siden erfaret, at den sandsynligvis vil blive forkastet af Stortinget, men fra Stockholm har vi intet hørt, og vi staar ikke i Forbindelse med nogen der. Her er Stemningen saa afgjort for den, at den sandsynligvis bliver vedtaget; men vi er flere, som er betænkelige ved at skille os fra Folkepartierne i de andre Lande i denne Sag, især da vi antager, at de har dens Skjæbne i deres Haand.

Under denne Samling er jeg endnu mere end hidtil kommet til at savne en levende Vekselvirkning mellem de Mænd paa de 3 Rigsdage, der arbejder til det samme Maal, Folkenes størst mulige Udvikling, og jeg beder dig ikke slippe dine Bestæbelser i den Retning.

Gid det maatte lykkes Bjørnson og dig at vinde Fræmgang for Grundtvigs Tanker om de nordiske Folks Fræmtids-Maal og Vejene dertil! Det vilde faa historisk Betydning, maaske for mer end disse Folk selv. Gjennem dit Blad følger jeg eders Virksomhed med megen Deltagelse, og jeg haaber, at den efterhaanden skal aabne mange Danskeres Hjærter for eder, medens de nu er fyldt med Frygt eller Uvilje.

I det af Folketinget nedsatte Udvalg om Almueskolesagen arbejder vi for Tiden paa et nyt Grundlag for dens Ordning, bygget paa Tillid til Forældrenes gode Vilje, men med Tvang mod dem, der ikke fyldestgjør Statens Fordringer ved 10 og 14 Aars Alderen, samt paa Adskillelse af Skolen fra Kirken, saa at hin bliver en sand Folkeskole og ikke længer en Kirkeskole.

Iøvrigt lever vi for Tiden i et Havblik før Stormen. Folkepartiet her vil ikke vige tilbage for den aabne Kamp med Regjeringen, og det styrkes jo ved det Eksempel, det norske Storting allerede har givet. Kan vi vente noget lignende fra Landmandspartiet? . . . .

Men venlig Hilsen, din agtelsesfuldt hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til S. A. Hedlund.

Kjøbenhavn, 19. April 1873.

Kjære Hedlund! Hvad vi vil foretage os med Finansloven, er endnu under Forhandling. Som overalt, er der nogle, der vil gaa yderligere end andre, og hvilke der vil gaa af med Sejren, er endnu usikkert. Stemningen er rundt om i Landet meget forbitret mod Ministeriet, og Tiden til Overenskomster er vistnok forbi; men Krigsførelsen kan jo være baade aggressiv og cunctatorisk. Jeg er mest tilbøjelig til den sidste. Hall, Krieger og Klein er de mest ilde sete. Thomsen personlig har man intet imod; men hans Forslag, navnlig de 17 Mill. Rd., har kun ringe Udsigter. Hvad du skriver om vor Sag, er vi glade ved, og du ser vel ogsaa, at jeg af og til, naar jeg kan faa Plads, optager noget deraf, trods den Harme, jeg ved det fræmkalder i de hel og halv nationalliberale Kredse. Det Uddrag, jeg i Efteraaret

gjorde af dine Udtalelser i den Bjørnsonske Sag, skaffede mig især megen Uvilje i den *kjøbenhavnsk*-grundtvigianske Kreds. I det hele hersker jo de nationalliberale Blade saaledes i Kjøbenhavn, at den gamle Uvilje mod dig er tilstede. Men kommer du hertil, vil du hos Venstremændene finde al mulig Velvilje, og det vil være mig en Glæde at føre dig om til dem. I de folkelige Provinsblade bliver „Göteborg Handelstidn.“ ogsaa oftere anført, saa at du i det hele hos vore Bønder kan vente en god Modtagelse. Havde jeg haft Plads, vilde det have været mig kjært, om du vilde gjort mig den Ære at være min Gjæst; men det tillader mine Forhold desværre ikke. Derimod vil det være mig en Glæde at staa dig bi med Raad og Daad, naar du vil lade mig vide, naar du kommer. Hvorvidt Rigsdagen er samlet, selv i Begyndelsen af Maj, er uvist, da Luften er saa uvejrs-svanger, at man kan vente en Adskillelse til enhver Tid, naar et eller andet vigtigere Forslag kommer til Forhandling; men det var meget ønskeligt, om du personlig kunde lære vore nuværende Forhold at kjende; ti din kjøbenhavnske Korrespondent staaer kjendelig nok langt borte fra os.

Tænker Bjørnson ikke ogsaa paa en Rejse til Wien, og vil han ikke ogsaa lægge Vejen herom ad? Han har ganske vist faaet en lysende Oprejsning i Sverrig; men jeg vilde dog meget ønske, at baade han og du kunde ændre eders Syn paa vor Stilling til Tyskland og i al Fald foreløbig lade det træde i Baggrunden for de Formaal, hvorom vi kan være enige. I det hele var det jo i høj Grad ønskeligt, om de tre nordiske Folkepartier kunde slutte sig nærmere sammen; ti vore Modstandere er tæt sluttede og støtter hinanden. Er der andre Lande end vore, hvor Bønderne, jeg vil ikke engang sige, har Flertallet, men blot har Sæde i de lovgivende Forsamlinger? (I Berlin siger Krüger, at det ikke er Tilfældet.) Heri ligger et Vidnesbyrd af stor Betydning om vor fælles Udvikling, Opgave og Kamp. Gid vi mer og mer maatte fatte den! Glem derfor ikke dine Tanker fra ifjor om en politisk Sammenkomst for de tre Lande; men derom og om meget andet kan vi tale, naar du kommer hertil.

Den hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Bj. Bjørnson.

31. Juli 1873.

Kjære Bjørnson. Tak for dit venlige Brev, som jeg fik i de samme Dage, da jeg saa ofte mindedes vort for mig uforglemmelige Møde i Hamar Aaret forud. Inden jeg fik det, havde D. Folket. alt udtalt sig om de omhandlede Anliggender og det i den Retning, du ønsker, om end ikke saa langt. Du kræver for meget af os og synes mig ikke at tage det tilstrækkelige Hensyn til, at Rigsdagen ikke er samlet, og at vi i vor Kamp mod Regjeringen maa gaa frem med stor Forsig-

tighed, især da vi alt ved vor Nægtelse af Finansloven vil komme et stort Skridt forud for Folkepartierne i Norge og Sverrig.

Ja, hvorfor hører man fra disse Lande kun om Kronings-Fester og underdanige Hyldinger, men ikke et Frimands-Ord fra Rigsdags- og Stortingsmændene om Nødvendigheden af Statsraads-Skifte? Det nationalliberale System falder næppe hos os, før I har faaet Bugt med eders. Vort Ministeriums Trods mod Folkeviljen maa jo nødvendig styrkes ved Eksemplet fra eder.

Men er det utænkeligt, at man paa højere Steder i Sverrig ikke har noget imod at udvide dets „naturlige Grænser“ til Storebælt, og at det lille Lodsspørgsmaal gjerne maa pustes op til en unaturlig Højde, for at det tidligere gode Forhold til Danmark kan forstyrres, og Stemningen forbedres for et Forbund med Tyskland mod det. Tanken er forfærdelig, men kan den aldeles afvises?

Naar Rigsdagen samles til Efteraaret, kræver den vel Regjeringen til Ansvar for denne Sommers Gjerninger; men hvortil det vil føre, tør jeg ikke have nogen Mening om. Indlagte Nr. af Vejle Folkeblad viser dig Bergs Stilling til Lodssagen.

Maaske Folketinget ogsaa vil kræve Redegjørelse for det hele Forhold til Tyskland og Forhandlingerne med det. Først naar vi kjender dem, kan vi indtage en bestemt politisk Stilling i denne Sag; men jeg kan rigtignok ikke tro, at en Mand, der har saa haarde Hænder som Fyrst Bismarck, skulde lade sig bestemme af vore mer eller mindre venlige Ord. Han ved, at han, om han vilde, kunde bringe os til at glemme alt det skete og gaa sammen med Tyskland baade mod Franskmand og Russere; men han vil holde Spændingen og Bitterheden vedlige, for at have et Paaskud til at „annektere“ os eller de fleste af os. Saaledes forstaar jeg kun hans Samtale med Krüger og hans øvrige Færd.

For mig staar det, som om Danmarks Undergang er Maalet for manges Ønsker, og som om den ikke kan forebygges uden en særlig Guds Førelse.

Under disse Forhold kan jeg kun med Sorg se dig rejse til Italien paa „mindst 1½ Aar“; ti jeg haabede, at du, naar det gjaldt, kunde samle Nordens Ungdom og Folk for, saavidt mulig, sluttede at staa Faren imod. Nu frygter jeg, at du vil være borte i Afgjørelsens Stund, og naar du vender tilbage, ikke kunne oprette, hvad der er forspildt. Lægger du Vejen over Danmark?

Dit Brev sender jeg til Berg. Hjærtelig Hilsen til dig og dinen fra
din højagtelsesfuldt hengivne *Sofus Høgsbro.*

Høgsbro til S. A. Hedlund.

Kjøbenhavn, 23. August 1873.

Kjære Hedlund! Du har i et Brev til Bajer ytret Ønske om, at jeg forklarede din Stilling for mine Læsere, og dette er noget, som jeg

ogsaa selv kunde ønske; men jeg har desværre ikke kunnet gjøre det paa en Maade, som jeg selv var tilfreds med, og derfor har jeg undladt det. Sagen er vel egenlig den: Jeg forstaaer ikke din Stilling til Danmark. Jeg vilde gjerne have talt udførlig med dig derom under dit Ophold her; men det blev saa kort. Saa haabede jeg maaske at se dig paa Tilbagevejen; det skete ikke. Saa tænkte jeg maaske at søge dig op i Gøteborg; men da rejste du til Stockholm.

Jeg kan ikke forstaa, at du kan lægge saa megen Vægt paa Lods-sagen; ti du maatte dog kunne se, at der ogsaa var fejlet fra de svenske Loders Side, og at Danmark baade vilde og maatte være villig til at undergive den Sag, om saa skulde være, de andre Kontra-henters Afgjørelse. Ikke mindre kan jeg forstaa, at du kan være utilfreds med „Deklarationen“; ti ingen Magt vil kunne nægte, at „Drogden“ er et rent dansk Farvand, og der maa dog gjælde samme Ret som i alle andre danske Farvande og i tilsvarende svenske. Men allermindst kan jeg forstaa, at du kan lade denne Sag have det mindste med Sønderjyderne at skaffe. Hvad Lod og Del har de i den, og maa ikke Medfølelsen med dem blive den samme, enten den danske Regjering og dens Blade forlanger lidt mer eller mindre af Øresund for sine Lodser? Jeg kjender dig for godt til at vide, at der ikke er Tale om, at du hader Danmark; men jeg vilde rigtignok ønske, ja ret inderlig bede dig, ikke at lade dig paavirke af „Dags-Telegrafens“ eller selv „Fædrelandet“s Angreb saaledes, at dine Udtryk om os og vore Anliggender blev mindre venlige end ellers; ti disse Blades Smuds-Karakter kjende du jo saa godt, og „Dags-Telegrafens“ navnlig nyder, trods den store Udbredelse, saa ringe Anseelse i Landet, at jeg f. E. ingensinde har fundet det fornødent eller rigtigt at indlade mig med den. Du viser den virkelig altfor megen Ære ved saa hyppig at anføre den; nej, hold dig til „Dagbladet“ og „Fædrelandet“, ti dem maa det nationalliberale Parti vedkjende sig. Men du ved jo ogsaa godt, at det kun er Regjeringspartiet, kun et Mindretal, der taler igjennem dem, og det et Mindretal, som Folket gjennem sine Valg allerede har dømt.

Jeg haaber sikkert, at det maa komme til Forstaaelse mellem dig, som god svensk Mand, og enhver god dansk Mand, og jeg vilde saa overordenlig gjerne bidrage dertil den Smule, jeg formaar; men denne Lodssag kan jeg ikke klare.

Ogsaa har det bedrøvet mig, at du i Sommer langt mer end i Vinter synes mig at stille dig paa Islændernes Side. Hvorfor dog ikke antyde, at ogsaa du ser, at der er Fejl paa deres Side, f. E. med Hensyn til „de gamle Regninger“? Saa kunde din øvrige Paamindelse til vort Regjeringsparti faa langt mere Vægt og styrke vor Kamp mod det ogsaa i denne Sag.

At du elsker Freden med alle og særlig med Tyskland, kan jeg godt forstaa. Jeg gjør det selv, hvor meget du end maaske tror det modsatte; men kan du fortænke os i, at vi, efter hvad der er gaaet for sig, maa frygte, at Tyskland vil lade en anden og sidste Deling af

Danmark følge paa den første, saa længe det holder fast paa de danske, det selv har forpligtet sig til at tilbageleverer. Din Samtale med Kølner-Tidendens ny Redaktør glædede mig og, som jeg ved, mange af „Folketidende“s Læsere; men hvad kan du saa have imod, at f. E. „Aftonbladet“ minder den tyske Kronprins om „§ 5“?

Tag nu ikke disse Spørgsmaal som Bebrejdelser — jeg har ikke Ret til at bebrejde dig noget, og jeg veed, hvor skammelig du er behandlet fra en Del af mine Landsmænds Side —; men tag dem for, hvad de er, for Uklarhed mellem os, som maa fjærnes. Jeg vilde saa gjerne, at det skulde lykkes os at se vore Anliggender i det væsenlige fra samme Side, blot med den Forskjel, at du var svensk og jeg dansk, og at det kunde bidrage, om end kun lidt, til en nærmere Forstaaelse af Folkepartierne i Sverrig og Danmark. Dobbelt kunde jeg ønske det nu, da Bjørnson lader os ene tilbage, og vi maaske ellers maatte frygte, at den Smule, der er begyndt, vilde tabe sig.

I almindelige Udtryk har jeg i det sidste Nummer af D. Folket. mishelligt de personlige Angreb paa dig; men for Tiden kan jeg ikke gjøre mere, og du maa ikke undre dig over, at C. V. Rimestad er i mine Øjne en Person, jeg ikke vil veksle Ord med.

Har du ikke set Bergs Tale i Kolding? Bjørnson vilde, jeg skulde sende dig den . . . .

Vi staar jo her midt i Kampen, og den bliver til Vinter vel haardere end nogensinde. I Sverrig kan man vel ikke vente nogen egenlig Kamp før i 1876. Norge vil jo ogsaa gaa forsigtig til Værks. Vi kan næppe undgaa at gaa angrebsvis fræm og søge at kaste Regjeringen af sine Stillinger. Selv om vi taber i den første Tid, vækkes Folket og modnes til Sejren.

Med oprigtig Højagtelse og Hengivenhed

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Frede Bojsen.

20. Septbr. 1873.

Kjære Bojsen. Der er Tvivl om, hvorvidt Finansloven skal nægtes Overgang til anden eller f. E. først til tredie Behandling. B. Christensen og Tscherning er for det sidste, Berg og I. A. Hansen vist for det første. Jeg er mest tilbøjelig til at udsætte de afgjørende Skridt. Vort Folk og dets Talsmænd er ikke skikket til Angreb og kan først efterhaanden vænnes dertil. De vil formodenlig gjerne vide dette, 1: for at kunne være tilstede saa betids, at De kan gjøre Deres Stemme gjældende i Bestyrelsesmødet, vistnok d. 5. Oktbr., og 2: for at kunne bestemme om Deres Vinter-Ophold. Derfor sender jeg disse Linier.

. . . .

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Høgsbro til Sverdrup.

(Udkast.)
27. Septbr. 1873.

Hr. Stortings-Præsident Sverdrup, Kristiania. Det har været mig en stor Glæde at kunne opfylde det lille Ønske, De udtalte, om nærmere Oplysninger angaaende militære Undervisningsanstalter. . . .

Vi følger her med megen Deltagelse Valgene i Norge og glæder os over, at Tallet af Deres Venner, saa vidt vi kan se i Frastand, forøges; men vi frygter, at De vil komme til at mangle Mænd til at hjælpe med det egentlige Arbejde endnu mer end hidtil, og vi, som daglig føler Byrden og Trykket af, at vi er saa faa, forstaaer tilfulde det overvældende i det Arbejde, De paatager Dem og for Sagens Skyld er nødt til at paatage Dem.

Om otte Dage samles jo vor Rigsdag, men det ser ud til, at Samlingen kan blive kort, da Stemningen synes at være for en Nægtelse af Finanslovens Overgang til anden Behandling, og en Opløsning af Folketinget vel vil følge efter. Vi forstaaer ikke ret, at man i Norge, som det synes, tror at kunne tvinge Ministeriet bort uden et saadant Skridt. Hos os vilde det næppe være muligt, ja selv med et saadant er det meget tvivlsomt.

Jeg haaber, at Folkepartierne i de nordiske Lande mer og mer maa komme til at kjende og forstaa hinandens Virksomhed, og jeg kan ikke tro andet, end at de derved maa kunne lære meget af hinanden, ti hvor forskjellige Forholdene end nu er hos hvert Folk, er de jo dog udviklede af samme Rod og maa have samme Syn paa meget, og det jo mere det lykkes dem at frigjøre sig for det fremmede doktrinære Regimente og at styrke sin Ejendommelighed. Jeg antager, at de nordiske da vil føle sig . . . .

Kl. Berntsen til Høgsbro.

Højby, 22. Oktober 1873.

Kjære Høgsbro. Igaar var jeg hos Pastor Clausen i Ryslinge og bad ham være Deres Stillier, men han turde ikke give Løfte derom, da han derved udsatte sig for en Syndflod af Angreb, ikke mindst fra de grundtvigske Præster, at han derimod vilde stemme paa Dem, var han forlængst paa det Rene med. Vi talte derefter med alle tre Lærere ved Højskolen, som alle ere tro Venstremænd, og de lovede at gjøre, hvad de kunde for at formaa Clausen til at være Deres Stiller, saa vi tror, det er rigtigst, De henvender Dem skriftligt til ham engang i næste Uge. Birkedal talte jeg med iforgaars, men han er endnu uforbederlig og han bebrejdede os stærkt, at vi havde drevet det til en saadan Yderlighed: at nægte Finansloven. Ved længere Samtale med ham blev han dog lidt mere mild, og det Indtryk fik jeg, at han ikke træder aktiv op imod Dem. . . .

Deres hengivne

Kl. Berntsen.

Kr. Appel til Høgsbro.

Ryslinge, 24. Oktober 1873.

Kjære Høgsbro. . . . Jeg beklager meget, at min Opfattelse af Hensynet til Fædrelandets Vel gør mig til Deres Modstander i Øjeblikket, men vær forvisset om, at jeg ikke med Vilje skal glemme Deres ærlige og redelige Personlighed. Deres Røst er bleven mig fremmed. Jeg er en Dansker, hvis Sjæl brænder for om muligt at faae Fjenden ud over vore Grændser og at faa Oprensning for Nederlaget i 1864. Ligesom ogsaa min Betragtning af Ordningen af indre politiske Forholde gaar ud fra Fremskridt i mere ejendommelig dansk Retning end hidtil er skeet. Paa den anden Side forekommer det mig, at baade De og „Dansk Folketidende“ er sunken ud i den almen-evropæiske demokratiske Strøm, som i det sidste Par Aar især har været fremherskende . . . .

Venligst Hilsen af Deres hengivne

Kristian Appel.

Høgsbro til sin Hustru.

3. November 1873.

Kjære Hustru. Rejsen er gaaet meget heldig. Paa Dampskibet traf jeg And. Tange, Kl. Berntsen og H. Madsen, som paa Vælgermøderne aldeles havde slaaet Konsejlspræsidenten og Dinesen, der med Skamme maatte flygte fra sin Kreds uden megen Tak eller Hilsen. Med dem rejste jeg saa videre.

Appel har haft et Møde i Fredags med omtrent 40 indbudte Mænd fra Sognene, men med Undtagelse af 5—6 var de alle for mig, saa at han nok har opgivet at stille sig, hvad han tænkte paa. Birkedal vil paa Søndag i et særligt Møde klare sin politiske Stilling for sin Menigheds Medlemmer, og man antager det muligt, at han kan drage 10—20 fra mig, hvad jo kan være slemt nok, da der arbejdes stærkt fra den modsatte Side. Ellers holder mine Venner her paa Egnen fast ved mig, og man antager for afgjort, at hverken Birkedal eller Appel eller nogen af deres vil stemme paa Hoskjær.

Til Møderne i Dag og i Morgen kan jeg ikke faa nogen af de 3 Rigsdagsmænd, da de er optaget andetsteds. Jeg rejser nu vester paa til Midten af Valgkredsen for at se, hvorledes Stillingen er der. Jeg har sovet godt og befinder mig vel. Man ønsker, at jeg skal møde Birkedal i hans Menigheds-Forsamling og træde op imod ham; men jeg har afslaaet det. Derimod gjør maaske Tange det.

Bj. Bjørnson til Høgsbro.

Borgo S. S. Apostoli 17 Firenze, 25. Novbr. 1873.

Min innerlig kære ven, jeg lykønsker dig med din og dines sejer. Telegrammet fik jeg; det havde været overflødigt; ti de italienske aviser bragte det samme budskab samme dag.

Jeg skrev til Frederiksen, professoren, samme dag; men vilde vente paa dit brev, før jeg sændte det. Jeg sender det nu med konvoluten lagt sammen indeni; jeg har nemlig ingen andre konvolutter og kan derfor ikke lægge den in hel; du maa lægge brevet in og sætte adressen til; men ikkemed din kænte haand. *Han maa faa brevet.* Jeg har en bestemt inflydelse paa Frederiksen. Jeg har den ogsaa paa Oktavius Hansen; men jeg ved ikke, om jeg her skal bruge den nu. Det glæder mig at se, at midt-partiet paa mange steder har været stærkt forfulgt af eders; det lader haabe, at de inser hvad som vokser.

Jeg kænner ikke I. A. Hansens søn; men det at han rapsede 13 aar gammel, og har været en vild krabat, er mig ikke det mindste bevis. Jeg tror paa en udvikling, fordi jeg har ført den selv og har set den hos mine ungdoms-venner. Det er en stor fejl i samfundet, at en mand, som engang ikke var som han skulde, skal sit liv lide derfor. Det er som oftest netop saadanne, som hærdes til mænd, se Bismarck.

I har sejret. Dette er hoved-sagen. Den, der har sejret, kan vælge sin stilling. I kan forfølge sejren, I kan slutte fred, I kan slutte alliancer.

Mig synes det at maatte gaa saa: I slutter alliancer; gæennem disse avancerer I taalmodig frem til bedre og bedre stillinger; engang kommer saa den tid, at alliancen maa staa sin prøve eller briste. Men vokser I samtidig i folket, saa bestemmer I ogsaa alliancens karakter.

Alliancen maa under ingen omstændighed være mere æn forening om visse sager, *ikke parti-foreninger*, der maa være sager, som man gænsidig kan hjælpe hinannen med. Disse drages fræm, de andre vænter en stun. Men de sager, man enes om, maa ikke lide under foreningen; sagerne faar med en uvæsentlig tillæmpning komme hele og uskadede igæennem. Hellere faa sager, som kan det, æn mange, som beklippes. Ligeoverfor valgene modarbejder I ikke hverandre; men I støtter heller ikke hverandre, æn hvor det gæller at kaste en national-liberal, og en midt-man kan kaste ham; da maa midt-manden støttes. Dette vil gælle byerne. I maa have uindskrænket plads til at udvide eder paa; I maa som sagt, under ingen omstændighed, i ting eller udenfor ting, blanne parti. Det maa bestandig staa klart for folket, at I vil mere æn midtpartiet; men tager med fornøjelse dets hjælp, hvor I kan faa den.

Er ikke Monrad en annen *efter* valget æn før? *Den faktiske stilling er en annen.* Men har han skidt i buksen for at gøre sig fin, saa naturligvis faar han ligge paa sine gærninger og være i fred for eder.

Sker der noget til nogen side, som bladene ikke *kan* give mig besked paa, saa lad mig straks vide det. I har ingen bedre ven udenfor Danmark, og faa saa tro innen samme. Jeg har i hovedet en artikel for dig, overskrevet „at laane“ — den er i sagen og nærmest mod Termansen og Birkedal, som vil, at vi skal vænte med at købe gaarden, til vi har *alle* pængerne; mens vi ved at laane os frem faar gaarden straks og har da om ti aar kapitalen, den oprinnelige, 3 a 5 gange saa

stor; ved at vente, til I ejer hele kapitalen, som købet kræver, er I om ti aar ikke engang kommen i besiddelse af gaarden. I aandelige ting stiger dette regne-stykke. Skal vi vente, til saa nogenlunde alle er med, vente til da med at bestemme udviklingens retning, saa gaar en hel slægt tilspilde i vente-tiden; kan I straks tage og bestemme retningen, nemlig ved at laane eder frem komme i besiddelse af magten, saa er en hel slægts-tid vunden.

Om en otte a ti dager finder du i Handelstidningen oversat et brev fra mig fra et amerikansk blad „om den katholske reaktion og dens indflydelse hos os“. Du tog intet in af den forrige brev-sending derom. Tag nu in af denne, hvis du synes om den. Jeg er selv glad i artiklen.

Vi bor herud til den brede Arno, med paladser paa begge sider, med skin i floden, med broer over med skin i floden, med kajer langs dens breder, ogsaa med hundrede skin i floden. Jeg har idag skrevet for åbne vinduer. De friske roser paa mit bord, plukkede langs gærderne, er yndige. Jeg har alle fire børn og pige med; vi er syv altsaa og koger hjemme. Jeg skriver, og det gaar godt.

Hils din familie, min ven. Hils dine venner. — Hils alle, som vil os vel. Kære ven, skriv mig til, glæm mig ikke. — Du har glemt at fortælle dine læsere, at den tyske general-stab allerede for et par aar siden har erklæret, at stillingen Dybbøl-Als er betydningsløs for Tysklands forsvar, og at tyske blade i disse dage har opfrisket denne erklæring. Den maa dog glæde mange. De danske national-liberale aviser skal atter have prostitueret stillingen ved den maade, de har optaget rygtet om en afgørelse paa. Hvordan staar dit blad? Optager ogsaa Bondevennernes Dagblad *Hedlunds* artikler? Gør den det ikke, maa du sørge derfor. Der er saadan forstan i dem.

Din bestandige ven

Bjørn.

Frede Bojsen til Høgsbro.

Rødkilde, 25. November 1873.

Kære Høgsbro. Tak for Deres brev. Ja, De har ret, at stillingen for os nu er vanskeligere end nogensinde. Men selv om det maa erkendes, at finantslovens forkastelse var et uklogt skridt, saa er der dog det gode, at vi er kommen over denne vanskelige krise uden at blive splittede. Vi kunde nemt have mistet Berg, nu haaber jeg, at ogsaa han drager nogen erfaring ud af valgene — og bliver borgmester ialfald i forsigtighed; jeg har ikke talt med ham endnu, men vil se at besøge ham paa Bogø.

Min mening er, at valgenes udfald ganske vist har været et nederlag for ministeriet, der næppe har faaet en eneste ny valgt, og derved en sejr for os, ministeriets modstandere, men saaledes ogsaa kun en negativ sejr.

Det positive udbytte er, at vi maa erkende, at vaabenet, finantslovens forkastelse, er underkendt af vælgerne — vor styrke maa bestaa

i rent ud at *erkende* dette og bøje os for vælgernes dom — kun derved kan et tilbagetog blive taaleligt, medens stillingen overfor ministeriet bliver uforandret. Vi vil endda faa en haard dyst, dersom den eneste genstand for opløsningen bliver skoleloven. Det *klogeste* skridt fra vor side vilde være nu at indbringe en blot og bar mistillidsadresse — derved vilde ministeriet *ubetinget* være styrtet i dette øjeblik; men derom bliver vi ikke enige, da det vilde faa *udseende* af, at vi ogsaa dermed opgave det parlamentariske system.

At vælge gamle Christensen til æresmedlem anser jeg for en selvfølge, men tillige at vælge ham til formand gaar ikke; der var allerede i forvejen alt for megen uvilje mod hans ledelse af forhandlingerne og flere forsøg paa at afsætte ham som saadan. Formandspladsen er en anciennitets sag — og jeg indser ikke, at vi paa nogen maade kan undgaa at vælge I. A. Hansen dertil, praktisk talt vil han ogsaa være heldigere end B. C.

Men hvem skal vi have til viceformand? Havde vi en fremragende, dygtig bonde af de ældre, men hvem?

Jeg skriver en af dagene til B. C.

At den Hallske embedsmand har havt en meget upaalidelig kilde m. h. t. mig og de 6000 til I. A. H., behøver jeg ikke at sige, jeg har ikke den fjerneste forbindelse med hans affairer.

Bjørnsøns plan med Monrad kunde jeg anse for rigtig, dersom det ikke var, at den nærmeste kamp netop vil komme til at dreje sig om skoleloven, hvorved han er ubrugelig.

M. h. t. friexemplarer af D. F. saa er det jo glædeligt, at tilskudet ikke længere anses for fornødent; for saavidt kan jeg ogsaa nok trænge til at lettes lidt i denne tid — men i hvert fald vil jeg da fortsætte dette aar ud . . . . Holms ovennævnte artikler var fortræffelige — jeg benyttede den ene paa valgdagen — ja, resultatet bliver vel, at D. F. beholder ham.

Jeg har ogsaa skrevet en række artikler i Møens folkeblad, som jeg tror er ret oplysende, angaaende den hele kamp fra 1866 til nu.

Deres heng.

Frede Bojsen.

Johs. Clausen til Høgsbro.

Ryslinge, 4. December 1873.

Kjære Hr. Høgsbro! Her iblandt os opstod lige efter 14de f. M. den Tanke at faa tilstillet Rigsdagen eller vel nærmest Folketinget en Adresse fra den venstre Kreds i Landet, som har Aandssyn. Meningen med denne Adresse skulde være:

at støtte det aandelige Venstre i d. f. V. indenfor dets egen Kreds, men dermed saa ogsaa støtte det forenede Venstre i dets Kamp overfor Ministeriet,

at læge nogle af de Saar, som den sidste Valgbevægelse slog imel-

lem aandelige Venstrefolk, idet disse bleve splittede; kunde de samles sammen igjen om en Adresse, der ikke slog politisk til nogen Side, men blot fremhævede det, som er Kjærnen, og som man skulde see at faae dannet lidt efter lidt — da var dermed formentlig noget vundet.

Jeg er ikke Politiker, har derfor ikke Evne eller Greb paa at affatte en saadan Adresse — imidlertid gjorde jeg et Forsøg. Dette henstillede jeg til Pastor Langes (Nyborg) Overvejelse. Han kunde nok ønske en saadan Adresse, mente, at den kunde gjøre Gavn, hvis den kunde blive rettelig affattet; han havde intet væsentligt imod mit Udkast (Slutningen havde jeg selv erklæret for ubrugbar) — kun et Par Ting har han, som De ser, bemærket. Imidlertid følte han et Savn ved Adressen; skjønt den ikke skulde have en politisk Form, mente han dog, at den politisk maatte stile mod et bestemt Punkt. Jeg havde selv følt det samme. Vi bleve saa enige om, at jeg skulde henvende mig til Dem, der som gammel Politiker, som Rigsdagsmand, bedst kunde bedømme:

1. om De troer, at en slig Adresse kunde faae Betydning.

2. angive en Form for en slig Adresse, som kunde menes at være heldigste.

En Ting vil jeg bede Dem om: lad denne Sag blive mellem Dem og mig. Sindene ere saa oprørske, saa ondskabsfulde, Angiverne og Bagvaskerne saa mange — jeg vil nødig ind i de politiske Forhold, men saare gjerne vilde jeg støtte Vennerne til Venstre.

Jeg imødeser nu Deres Svar.

Jeg skal ikke besvære Dem med Formaninger, — men kun sige dette: jeg betragter den af Dem optagne Artikel fra Norge om *Maadehold og Fasthed* som Deres Program. Vil Deres Parti stille sig saaledes, da vil det regne ned med Spot om Pjalte, der have stukket Piben ind o. s. v. Gid Partiet maa være stærk nok til at *lide, taale, bide* — da er Sejren det vis. Vi herude, der stemte for d. f. V., betragtes som skabede Faar, som De kan tænke . . . .

Med venlig Hilsen Deres hengivne *Johannes Clausen.*

P. Thomsen til Høgsbro.

Ryslinge Folkehøjskole, 14. December 1873.

Kjære Høgsbro. Blot et Par Ord. Lars Frederiksen var omme nu, han havde skrevet Bemærkning til Anton Niensens Opfordring, er det muligt, lad det saa sagtens komme i næste Nummer af Folketidenden. Jeg haaber, at Højskolen skal slippe fri for denne Bjørnetjeneste, det vilde være at faa de umiddelbare Følelser, Højskolens Blomster, passende for og prydende Hjemmet inden fire Vægge, udsatte for den kolde Vej og Vind. Nok om det, jeg er glad ved, Lars Frederiksen tog Ordet, kommer Anton Nielsen igjen, faaer han mere paa Hovedet; men det vilde maaske udtydes vrangt, om vi herfra tog Ordet i den Sag . . . .

De kan ikke tro, hvor Clausen har døjet gennem Breve og Udtalelser siden Rigsdagsvalget, men om han end nu og har været lidt trykket, saa har han dog klaret sig godt overfor sligt. Sidste Søndag var vi til Birkedals Fødselsdag, der var ingen andre, som havde stemt paa Venstre end Clausen, Hansen og jeg, men der kunde man i Førstningen næsten ikke nære sig, Birkedal selv var den rimeligste; men saa tog Clausen Bladet fra Munden ved Bordet, alvorligt og bestemt, saa blev det bedre, og Birkedal indrømmede selv Dagen efter, at navnlig en af Præsterne havde været uforskammet . . . .

Deres

P. Thomsen.

1858.

17. *Marts*. Høgsbros Breve til Flor findes paa det kgl. Bibliothek. D. G. Monrad var 1855—59 Direktør i Kultusministeriet; C. C. Hall Kultusminister fra 1854 og Konsejlspræsident fra 1857. F. H. Wolfhagen var fra 1856 Minister for Hertugdømmet Slesvig.

Der havde i 1855—56 været Planer fremme om Oprettelse af en Folkehøjskole paa Graasten Slot, der 1852 sammen med de andre augustenburgske Besiddelser var bleven dansk Statsejendom. Tanken var, at Sofus Høgsbro skulde være Leder af denne Skole, mens Rødding saa skulde omdannes til en Landbrugsskole med Edv. Thomsen som Leder. — Da Planen om Graasten i 1858 toges op paany, var Forholdene ved Thomsens Bortrejse saaledes ændrede, at Rødding Højskoles Fremtid tænkte anderledes (jfr. Brev $\frac{3}{5}$ 58). 11.—12. April var Flor i Haderslev; ved et Bestyrelsesmøde dér behandledes Graasten-Sagen, som Flor bragte ny Oplysninger om (Dagbogen). — Da Høgsbro kommer til København som Rigsdagsmand i Efteraaret 1858, undersøger han Graastensagens Muligheder ved Samtaler med Regenburg, der var Direktør i det slesvigske Ministerium, med Finansminister Krieger og Prof. H. N. Clausen og ser da, at Planen maa opgives. (Dagb.).

Der tænkes vel med den lukkede slesvigholstenske Propagandaanstalt paa den i 40'rne oprettede Landboskole i Tøstrup ved Slien.

Det var de historiske Studier, Høgsbro havde tænkt at fortsætte i Rødding.

Dagbog 22.—28. April. Cand. teol. J. L. Knudsen, der var Høgsbros Ven fra Ribetiden og Studenteraarene, var Broder til Gaardejer Knud L. Knudsen, Trøjborg, der var „Tillidsmand“ for Højskolen. — Gaardejer Niels Jokum Termansen havde fra Rødding Højskoles første Aar hyppigt deltaget i Skolens offentlige Møder og været en flittig Bruger af dens Bibliothek. Hans Hjem i Gammelby, Læborg Sogn, laa ca. $2\frac{1}{2}$ Mil Nord for Rødding. — L. C. Hagen var 1840—50 Præst i Medolden i Vestslesvig, fra 1850—67 i Stepping-Frørup ved Christiansfelt. Fra 1853 Medlem af Rødding Højskoles Bestyrelse. — Gaardejer Niels Andersen Hansen, Randerup i Vestslesvig, var 1853—58 Folketingsmand for Bredebrokredsen. — P. Larsen (Skræppenborg) var Gaardejer i Dons ved Kolding, kendt grundtvigsk Lægprædikant. — Cand. phil. Chr. Sigfred Ley var født i København 1806; han blev i sin Studentertid stærkt grebet af Grundtvigs folkelige og kirkelige Tanker; efter at have studeret Teologi og i nogle Aar syslet med historisk-sproglige Arbejder tog han i 1851 mod en Huslærerplads hos Knud Knudsen i Forballum, og fra da til 1870 er hans Gerning knyttet til Vestslesvig.

Tidligt paa Aaret har Sigfred Ley i sine Breve opfordret Høgsbro til at stille sig i Bredebro Kredsen, der dannedes af Enklaverne. I en Optegnelse fra 26. April skriver H.: „Knud Knudsen opfordrede mig for 8 dage siden gennem sin broder Lassen Knudsen til at stille mig til rigsdagen, og antog, at jeg kunde blive valgt i kresen der, da Beck (5: Gaardejer August Beck i Visby

ved Tønder) ikke kunde være hjemmefra i saa lang tid. Lassen Knudsen og Hagen raadede mig til at stille mig, og jeg besluttede mig da dertil ogsaa i den tro, at jeg kunde gavne skolens og folkeoplysningens sag derved . . .“

Gaardejer Daniel Ejler, Ferup, havde repræsenteret Bækkekredsen i Folketinget 1853—55.

3. *Maj.* Brevet, der findes i Rigsarkivet, er vistnok til Professor H. N. Clausen, for hvis Børn Høgsgbro en Tid havde været Lærer, og som fra første Færd havde ydet Rødding Højskole stor Støtte. Bl. a. var H. N. Clausen Medlem af den københavnske „Kommitté til danske Undervisningsanstalters Fremme i Nordslesvig“ („Syvstjernen“), der havde et Laan paa 5000 Rdl. staaende i Højskolen.

Grundtvigs Skole er den i 1856 oprettede Højskole paa Marielyst ved København. Cand. teol. C. J. Brandt er dens Forstander 1856—59; Elevantallet daler i den Tid fra 20 til 12.

Hertugen, ☉: Hertug Christian August af Augustenborg (1798—1869). Graasten Gods var 1726 kommen i Augustenborgernes Besiddelse.

4. *Maj.* Høgsgbros Breve til Johan Grundtvig findes i Grundtvigs Børns Eje. H.'s Bemærkninger om den „literære recensentrepublik“ er fremkaldt ved, at Johan Grundtvig har afæsket ham hans Mening om forskellige literær-historiske Arbejder.

6. *Maj.* Dette Brev findes i Rigsarkivet. — H. har samme Dag modtaget et Brev fra Flor om Skolen i Angel. „Skrev, at det var en meget løs Tanke.“ (Dagbogen).

12. *Maj* skrev H. til Justitsraad C. M. Poulsen (1818—85, Lærer ved Rødding 1845—46, bekendt for sin Deltagelse i Arbejdet med Jernbaneanlæg i Danmark, en Aarrække Folketingsmand, i 1858 valgt af Slesvigs Stænder til Repræsentant i Rigsraadet) „om han kunde se noget bedre grundlag for en skole i Angel end den af Flor anførte, eller om han kunde finde det bedre end jeg.“ (Dagb.).

13. *Maj.* Chr. Berg, den senere Venstrefører, var Lærer i Kolding 1852—61. Forligskommissær Hans Jensen, Christianshøj, var valgt ved et Suppleeringsvalg 1855.

Høgsgbro havde taget virksom Del i Arbejdet for Anlægget af Landevejen fra Aabenraa til Fødingbro og havde her taget Stilling mod Embedsstanden og Laurids Skau. Han havde tillige modarbejdet en af Regeringen paatænkt Omordning af Forholdene i de blandede Distrikter; ved et Grandemøde i Gram 31. August 1857 i Anledning af denne Sag, hvor der var mødt Repræsentanter fra 39 Sogne, der hørte til det blandede Distrikt, havde han været Dirigent (jfr. „Fædrelandet“ 3. Marts 1858).

„Hr. Sørensen“ er Datidens Betegnelse for den jævne Borger.

19. *Maj.* Høgsgbro og Carl Ploug kendte hinanden fra Studenteraarene. Gotfred Rode havde som ganske ung, 1851—52, været Lærer ved Rødding Højskole. Senere Forstander for Skovgaard Folkehøjskole ved Ordrup.

Videant consules, ne quid detrimenti res publica capiat: Konsulerne maa sørge for, at Staten ikke lider nogen Skade — den Formel, hvormed det romerske Senat overdrog Konsulerne diktatorisk Myndighed.

26. *Maj.* I dette Brev gentager J. G. Plougs Advarsel m. H. t. Hagen og Knudsen i lidt stærkere Ord: Knudsen vilde ikke med Bevidsthed benytte sig af slige Midler, selv om han ansaa Maalet for ønskeligt, „men med Hensyn til Hagen turde jeg ikke benægte Muligheden af, at han kunde gaa paa Ræveklør“.

I den Beslutning, hvormed Rigsdagen i 1855 vedtog Indskrænkningen i

Junigrundloven til Gunst for Fællesforfatningen, hedder det, at denne Indskrænkning „kun kan gælde saalænge som Fællesforfatningen opretholdes i anerkendt Kraft og Virksomhed.“

31. Maj. Gaardejer Jens Jørgensen fra Bjerregaard i Aale Sogn havde været valgt i Kolding siden 1853. Da han havde stemt for Næringsfrihedsloven af 29. Decbr. 57, rejste der sig en stærk Opposition mod ham fra store og smaa Næringsdrivende i Kolding By, og Agent Warming opstilledes mod ham i 1858.

14. Juni. Herredsfoged Hans Trojel, tidl. Redaktør af det konservative „Nyt Aftenblad“, var fra 1852 Birkedommer og Birkeskriver i Vesterlandfjør og Amrum Birk.

Optegnelserne om Valget stammer fra Høgsbros sidste Leveaar.

8. September. I et Brev af 24. August har Høgsbro bedt Johan Grundtvig om at skaffe Termansen og sig Plads ved Siden af hinanden i Folketingssalen, og det „vilde være mig meget kært, om du vilde udse dig selv en tredje plads der i nærheden.“ Johan Grundtvig var bleven valgt i Skelskørrkredsen.

14. September. L. P. Bojsen — senere Seminarieførstander i Gedved og Landstingsmand — var knyttet til Højskolen i de Vintermaaneder, Høgsbro var i København. Sigfred Ley havde i et Brev 25. Juni tilbudt sin Tjeneste: „Jeg har tænkt paa, at hvis Christian Thurah, som jeg har hørt, der er tænkt paa, ikke kan eller vil læse for Høgsbro . . . saa kunde jeg have Lyst til at prøve, hvad jeg kunde lære de unge Røddinger i den Tid . . .“. 8. Juli svarer Høgsbro, at der ikke kan blive noget af den Plan. Chr. Berg synes ogsaa at have tænkt paa denne Plads. I et udateret Brev (lige efter Sommerferien 1858) skriver han til H.: „Vil De ikke i al Stilhed meddele mig, om De har faaet den Lærer til Skolen, hvorom De har søgt. Jeg har undfanget nogle Ideer, som jeg ikke rigtig kan blive quit igjen, men rimeligvis vil Deres Svar hjælpe mig til Rette i denne Henseende.“

I 1858 var der bleven oprettet et Amtsraad for Haderslev Amt, efter at Regeringens Udkast til Ordningen var bleven drøftet af et lokalt Udvalg med Amtmand Stockfleth til Formand. Forud for Valget havde Høgsbro samlet Valgmændene fra Frøs og Kalvslund Herreder til et Møde i Gram 11. August. Ved Valget i Haderslev 16. August fortolkede Amtmanden Valgloven saaledes, at Østeramtet fik den afgørende Indflydelse ved Valget. I den Anledning samlede Høgsbro Vesteramtets Valgmænd til et Møde 20. September, og dette resulterede i et Andragende til det slesvigske Ministerium om en Ændring i Valgloven, saa hvert Herred udpeger sine Repræsentanter i Amtsraadet; hvis dette ikke opfyldes, ønsker man, at Amtsraadet helt ophæves. Dette Andragende er trykt i „Danevirke“ 1.—2. November 1858.

I Sommerferien havde Høgsbro foretaget en længere Rejse i Valgkredsen for at tale med Vælgerne og for at lære Forholdene der nøjere at kende.

Jacob Brøgger Daugaard var fra 1850 Biskop over Ribe Stift.

Karl Moltke havde 1852—54 været Minister for Slesvig.

I en senere Optegnelse noterer Høgsbro m. H. t. de vestslesvigske Forhold: „D. 14.—9.—59 sendte jeg et stykke — „brev fra Sønderjylland“ — til „Fædrelandet“ om det højtyske kirke- og skolesprog i Førs Vesterland og Amrum (samt List) under Mærket J. G. F. (Fichte), som jeg vilde skulde læmpes, da retssproget var dansk og beboernes sindelag ligesaa. Saavidt jeg erindrer, var der nogle unægtelig altfor personlige ytringer om biskop Daugaard, som jeg havde ladet mig friste til af den herskende journalist-tone, hvilke ytringer saarede Daugaard, saa han senere fik en del imod mig, hvad jeg desværre ikke kunde fortænke ham i. Han havde tidligere besøgt højskolen ved en kirkevisitats i sognet og syntes ret velvillig stemt mod den.“ — Om Forholdene i de blandede Distrikter har Høgsbro senere skrevet i „Vestslesvigske Tidende“ 19. Febr. 1862.

6. Oktober. Da Høgsbro kom til København, raadførte han sig med „Fædrelandet“s Redaktører, Ploug og Gleeurup, der begge raadede ham til at slutte sig til Bønderne. Han var da d. 5. Oktober med til at stifte „Venstres Klub“. I. A. Hansens Gruppe dannede Kernen i denne, men den fik Tilgang af grundtvigske Nationale og af Folk, der havde staaet paa de Nationalliberales venstre Fløj; inden Maanedens Udgang talte den 41 Medlemmer. Den uensartede Sammensætning gav tit Brydninger; allerede 16. Oktober noterer H. i sin Dagbog: „Heftig kamp i klubben, hvor Oppermann, Krajberg og jeg mod Rimestad og I. A. Hansen satte igjennem, at der stemtes paa et mindretal af centrum til komiteerne.“

I. A. Hansen indbragte en Fæstetvangslov, men tog Forslaget tilbage ved 2. Behandling. — Monrad havde i sin Valgtale erklæret, at han ikke mere kunde støtte en Tvangsafløsningslov, da Godsejernes Protest havde umuliggjort dens Gennemførelse. (Godsejernes Flertal havde overgivet Kongen en „Protest og Retsforvaring“, da der i Samlingen 1855—56 er Mulighed for, at Rigsdagen enes om en Tvangsafløsningslov).

Der blev rejst Kritik m. H. t. Gyldigheden af Valget i Bække, da Pastor Hansen, Vejen, var Medlem af Valgbestyrelsen, uaget han ikke var valgt Medlem af Kommunalbestyrelsen og tillige var Stiller for en af Kandidaterne. (Rigsdagstidende. F. 1858. Sp. 7 ff.).

12.—21. Oktober. De fynske Bønder Cornelius Petersen, Davinde, og Jens Jensen, Trunderup, sluttede sig til Grundtvig. Den paatænkte Sammenslutning af ligesindede — „en slagt indbyrdes undervisningsskole for rigsdagsmænd“ — resulterede d. 9. December i Dannelsen af en „dansk vennekreds“, bestaaende af L. Kofod, Dam, Termansen, Krajberg, J. Jensen, Corn. Petersen, Warming, Hass, Lyby, Schøler og Høgsbro (Dagbogen).

Kirkeforfatningssagen var rejst ved, at cand. jur. A. Hage og Pastor Krogh havde indbragt et „Forslag til Lov angaaende Dannelse af et Kirkeraad“.

21. Oktober. Baron Blixen-Finecke (1822—73), Svoger til Kong Christian IX, havde før været udpræget konservativ, men nærmede sig nu Bondevennerne.

Høgsbro havde i Løbet af Sommeren studeret Kirkeforfatningssagen og agtede at tage Ordet i denne Sag. I Dagbogen hedder det 9. Oktober: „Blev ilde tilmode ved at høre, at kirkeforfatningssagen kommer for.“ 22. Oktober kommer Forslaget til Behandling. „Termansen talte. Jeg forlangte Ordet, men var baade denne og de følgende dage i stor forlegenhed med det.“ D. 25. frafalder han Ordet, da Monrad har talt, bad om det til d. 26., men frafaldt det paany. „Man skal ikke skrive: Jeg vilde gøre noget udmærket, og det kunde jeg ikke magte.“ D. 26. Oktober: „Kirkeraadssagen faldt; jeg ilde tilmode over at skulle gaa imod dem, jeg egenlig stod lige med, og over, at jeg ikke her kunde magte forholdene.“ — Høgsbro taler første Gang d. 12. November (om Ribe—Tønder Landevej, Rigsdagst. F. 1858, Sp. 1517—19), anden Gang 16. November om Menigheders Valgret. „Engelstoft (Biskop over Fyns Stift), som var paa tilhørerpladsen, udtalte sin anerkjendelse deraf. Monrad var i begyndelsen vred. Bønderne var vel tilfreds. Tscherning vilde have mig til at gaa ind paa præsternes faste lønninger.“ (Dagb.).

Høgsbro skriver i Dagbogen 21. November i Anledning af sine første Taler: „Jeg tror allerede ved mine taler om valg af præster og om anskaffelse af oldsager til Sorø at have faaet en vis stilling som ordfører og at være hørt med opmærksomhed. Man har set, at jeg ikke er bange for at hævde min mening mod hvemsomhelst, og at jeg heller ikke vil forsømme de aandelige interesser. Da Rimestad gjorde løjer med min sidste tale, tænkte jeg at svare ham; men formanden, Rotwitt, fraaraadede mig det, skjønt han tidligere, da jeg frafaldt ordet om forfatningssagen, havde sagt, at jeg burde tage mod til mig og ikke vænne mig til at lade det gaa hen over hovedet paa mig. Han vidste af egen erfaring, hvorledes man da let kom til at holde sig helt udenfor striden.“

21. November. Høgsbros Brev til Hagen findes paa det kgl. Bibliotek. — Ny kgl. Saml. Fol. 1764. —

Høgsbro var Medlem af Kobberfærerkomiteen, Landevejskom. og Præstevælgskom., hvis Ordfører han blev. — Ved Kundgørelsen af 6. November udskilles de holstensk-lauenborgske Medlemmer af Rigsraadet. I. A. Hansen og B. Christensen syntes i den Anledning at ville styrte Ministeriet, men i et Partimøde talte Høgsbro, Johan Grundtvig, M. Gad o. fl. derimod. I Udvalget om Forfatningssagen foreslog H. forgæves at der i en Udtalelse til Kongen skulde udtales Haab om, at hans Regering ingensinde vilde gaa ind paa nogen Fordring fra Tyskland om Slesvigs Anliggender, og at han i „saa Fald kunde stole paa sit Folks Offervillighed“ (Dagb.).

Godske Nielsen var Redaktør af „Dannevirke“ i Haderslev fra 1855; hørte til Høgsbros og Rødding Højskoles mest udprægede Modstandere. Angreb paa H. findes i „Dannevirke“ 6.—18.—20. November. Som et Eksempel paa Tonen kan anføres: „Mærkværdigt nok er det første Udvalg, hvori Manden fra det blandede Distrikt, Hr. Skoleforstander Høgsbro, har erholdt Sæde, det, der nedfattes angaaende Kobberfærernes Huseerfrihed, til hvilket alle Medlemmer af Venstre med stor Iver havde krævet den nævnte Venstremand. Motivet hertil synes at være beslægtet med det, der i 1848 holdt paa at faa den berømte Skribent, Mulatten Alexander Dumas ind i den franske Nationalforsamling; ikke just fordi Hr. Dumas egnede sig dertil, men for at alle Farver (couleurs) kunde være repræsenterede i Forsamlingen.“ „Nu gjør G. Nielsen Nar ad dit røde Haar,“ skriver J. L. Knudsen til Høgsbro et Par Dage efter. — I Dagb. 16. November skriver H., at han ikke vil svare G. N., „men stole paa, at sandheden tilsidst maatte trænge igjennem. Det mindedes jeg levende om, da jeg igaar fulgte Spandet til jorden og saa den anerkjendelse, der fra alle sider ydedes ham.“

1859.

22. April. Johan Grundtvigs Afhandling om „Katharina den Andens Ungdom“ staar i „Dansk Maanedsskrift“ (redigeret og udgivet af Dr. M. Steenstrup). 1859. I, S. 273—317.

Chr. Molbech: En historisk Prolog eller Bemærkninger og Oplysninger til Kong Christian den Syvendes, Hoffets, Hoffets og Struenses Historie og Charakteristik (Kbh. 1852). Om Frederik den V's Hofliv har M. ikke skrevet særskilt, maaske er Fr. V en Fejlskrivning for Chr. V, hvis Dagbøger M. udgav med en Indledning og et Tillæg af utrykte Bidrag til denne Konges Historie (Kbh. 1848).

„Dagbladet“ angriber d. 20. Marts Regeringen meget skarpt i Anledning af en fortrolig Meddelelse, den har udsendt til vore Gesandter i Udlandet angaaende Ordningen af Hertugdømmets Anliggender.

Skoleinspektør Frølund har udgivet en Geografi for Underskolen, der anmeldes meget nedsettende i „Berl. Tid.“ under Mærket r. Frølund gaar ud fra, at Anmelderen er Rimestad, der har udgivet en lignende Bog, og angriber i et Par grove Artikler dennec. („Morgenposten“ 13 — 18. Marts — jfr. endvidere 26 — 29. Marts.)

Striden om Præstefrihed førtes bl. a. i „Dansk Kirketidende“ (red. af C. I. Brandt) og i Kragballes Tidsskrift „Kirkelig Samler“. Den indlededes ved en Artikel af N. F. S. Grundtvig „Om Skriftemaal og Altergang“. (D. K. 6. Februar 59.) I den følgende Tid Indlæg af Gunni Busck, M. Melbye, C. I. Brandt, I. F. Fenger, P. Larsen Skræppenborg, Vilh. Birkedal o. fl.

„Dannevirke“ fortsatte med sin Kritik af Høgsbro. — Jfr. bl. a. 28. Marts; Høgsbro skriver en Anbefaling af et „Sundhedsleksikon“, som Redaktionen ledsager med en spottende Tilføjelse.

12. Maj. Landmaaler C. Reinhold Jensen var Folketingsmand for Nykøbing S. 1858—61; sluttede sig til Bondevennerne.

31. Maj. W. C. E. Sponneck: Den holsteenske Stænderforsamling og Forfatningssagen 1859. I. N. Madvig: De holsteenske Stænders Forfatningsforslag og

Grev Sponneck. 1859. — Grev Sponneck var udpræget Helstatsmand og sluttede sig i sit Skrift til de holstenske Stænders Forfatningsforslags Hovedtanke: de enkelte Landsdeles Repræsentationers besluttende Myndighed m. H. t. Fælles-sagerne.

Ved Folkemødet paa Mandbjerg (5. Juni) holdt Høgsbro en lang Tale om Forskellen mellem Kongerigets og Hertugdømmets Lovgivning (refereret i „Fyens Avis“ 16. Juni af Morten Eskesen).

Ministeriet Hall var bleven rekonstrueret 6. Maj; Monrad blev Kultusminister, Prof. C. E. Fenger Finansminister i Stedet for Krieger, der overtog Indenrigsministeriet efter Unsgaard, der vedblev at være Minister for Holsten. Hall overtog definitivt Udenrigsministeriet.

Den 6. December 58 havde Provst, Lic. teol. I. V. Bloch i Landstinget interpellert Ministeriet, om ikke Sognebaandsløserne i Henhold til Loven af 1855 havde Ret til at benytte deres Sognekirker, naar den Præst, de havde sluttet sig til, vilde komme og holde Gudstjeneste dér, naar Kirken ikke var optaget paa anden Maade. Hall afviser dette. (Rigsdagst. L. 1858. Sp. 846 ff.)

Vilh. Birkedals Indlæg i Præstestriden findes i „Dansk Kirketidende“ 1. Maj 1859.

12. Juli. Bondevennerne havde været mod fri Rente for Laan i faste Ejendomme, og I. A. Hansen havde, støttet af en mindre Kreds af Bondevenner, bekæmpet Regeringens Forslag om Næringsfrihed.

Gaardejer Sylvester Jørgensen var valgt i Ringkøbing, Gaardejer Bertel Nørgaard, der ledede en bondevenlig Højskole i Salling, i Skivekredsen.

Jeppe Tang oprettede 1859, efter fra 1856 at have været Lærer ved Grundtvigs Højskole, Blaagaard Seminarium, hvor der ved Siden af Examensundervisningen gaves en friere Undervisning gennem Foredrag.

20. Juli. Den 26. Juni og følgende Dage holdtes almindelig dansk Landmandsforsamling i Haderslev. Om Skamlingsbankesammenkomsten hedder det i Dagbogen 30. Juni: „Paa Skamlingsbanke. Stort skuespil af Laur. Skau, Bl.-Finecke og skuesp. Nielsen til benefice for den første. Alt i bengalsk flamme. Usandhed og løgn var det hele. — Amtmand Stockfleth krævede tillid til sig, saa skulde det nok gaa.“ 1. Juli: „Hørte Nielsen deklamere smukt om aftenen, navnlig om „den kunst at behage“, som passede godt paa flere af de tilstedeværende.“ 2. Juli: „Var med ved afskedsgildet, som var kedeligt og kun oplyvedes ved Bl.-Fineckes Kunster.“

28. Oktober. J. Th. Fenger: Præst i Aale-Tørring 1853—63; hans Artikel — „Om Cultusministerens Lovforslag til en Kirkeforfatning“ — staar i „Dansk Kirketidende“ 2. Oktober 1859. I samme Nummer staar en Artikel af Christiani (Sognepræst til Bjerregrav, Aalum-Tanum): „Blot een Bemærkning til Ministeriets Forslag til en Kirkeforfatning“.

I Samlingen 58—59 havde Regeringen fremsat et Forslag om Københavns Søbefæstning, som Tscherning kritiserede meget skarpt.

8. November. Cand. teol. C. Grove var fra 1859—90 Forstander for Grundtvigs Højskole.

Anders Stephansen, Bestyrer af Holsteinsmindes Optragelsesanstalt, Forstander for Hindholm Folkehøjskole 1852—67.

I Fællesforfatningen fastsættes Kongerigets Bidrag til Fællesudgifterne til 60 pCt., Slesvigs til 17 pCt.; dette foreslaas nu ændret under Henviisning til, at Folketallet er vokset stærkere i Kongeriget end i Hertugdømmerne, til 62 og 16 $\frac{1}{3}$ pCt. Spørgsmaalet var nu, om de $\frac{3}{4}$ af Forsamlingens Medlemmer, som Loven krævede, der skulde være tilstede ved Forfatningsforandringer, skulde være de $\frac{3}{4}$ af det samlede Tal 80 eller af de 60, der var tilbage, efter at Holstenerne havde skilt sig ud. Rigsraadspræsidenten afgjorde Spørgsmaalet saaledes, at der kun skulde kræves $\frac{3}{4}$ af de 60. Herimod protesterede Tscherning, I. A. Hansen og flere af de konservative. H. A. Krüger, Bevtoft, var Medlem af Rigsraadet fra dets Oprettelse.

4. December. Kammerherre Rotwitt danner d. 2. December et nyt Ministerium med et bondevenligt Præg. Rotwitt overtog selv Justitsministeriet og blev midlertidig Minister for Holsten, Blixen-Finecke Udenrigsminister og midlertidig Minister for Slesvig, General Thestrup Krigsminister og midlertidig Marineminister, Godsejer, Etatsraad Westenholz Finansminister, Borgmester i Horsens, Kammerherre Jessen Indenrigsminister, og Skoledirektør i København, Professor V. A. Borgen Kultusminister. — „Fædrelandet“s Karakteristik 3. December.

Grosserer Alfred Hage havde paa Rigsdagen med stor Selvstændighed arbejdet med økonomiske Spørgsmaal, Dispachør Wessely tilhørte de National-liberales venstre Fløj.

Det var Planen, at Prins Kristian af Glücksburg skulde være Statholder i Holsten.

Hall blev ikke Formand, men Bregendahl valgtes 6. December med 73 af 85 afgivne Stemmer.

Historikeren Fr. Barfod indbragte 13. December et Forslag i Folketinget om „Sognebøger og deres Førelse“, der bl. a. gik ud paa Indførelse af tvungent borgerligt Ægteskab.

Høgsbro arbejdede i nogen Tid med et Forslag om Udskillelse af Fattig- og Skolevæsenet fra Statskirken. Det behandlede i Venstres Klub i December, og her nedsattes et Udvalg til at gennemgaa det. Tscherning bebudede forud sin Modstand mod det (Rigsdagst. F. 1859—60, Sp. 182): „Her skal jeg igjen gjøre den Bemærkning, at jeg ikke har den Frygt for det præstelige — jeg siger ikke geistlige, men præstelige — Tilsyn med Skolen, som man fra saa mange Sider har udtalt, og jeg ønsker paa ingen Maade, at *Statsskoleinspecteurer* blive indsatte istedetfor de sognelige Præsteinspecteurer. Saalænge vi ikke tør gjøre det Skridt, som efter min Overbevisning er et Hovedskridt for at komme til Almueoplysning og Almueindsigt, at overlade Skolevæsenet til Kommunen, saaledes at den, der skal passe Kommunens Skolevæsen, er Kommunens Embedsmand, saalænge skulle vi hellere lade det blive, som det er.“

Høgsbro har paa Rejsen til København besøgt Holsteinsminde.

6. December. Tinget deltes ved Lodtrækning i 4 Afdelinger. Anden Afd. konstituerede sig med Tscherning som Formand og Høgsbro som Sekretær. (Rigsdagst. F. 1859, Sp. 21.)

Paa Store Kongens Mølle paa Volden ved Vesterport boede Pastor Peter Boisen, der var gift med N. F. S. Grundtvigs Datter Meta. Handskemageren er den kendte københavnske Grundtvigianer Handskemager N. F. Larsen; cand. jur. P. Schjørring er senere Folketingsmand og Borgmester i Kolding.

„Den gamle“ er N. F. S. Grundtvig.

8. December. Mina Grundtvig er Johan Grundtvigs Hustru.

Tillidsadressen til de afgaaede Ministre underskrevet af 58 Rigsdagsmænd og overrakte Hall d. 11. December.

10. December. Dagen forud valgtes et Udvalg for Forretningsordenen paa 5 Medl. Valgt blev L. C. Larsen med 70 St., Alberti 44, Krajbeg 42, G. Winther 41, Fønnesbech 39; derefter havde H. Hage 32, G. Müller 32, Klein 30 og Hertz 29. L. C. Larsen og Fønnesbech var ikke Bondevener.

Lærer Krajbegs Forslag angik Gymnastikundervisningen i Landbyskolerne, der foreslaas afskaffet, hvis Sogneforstanderskaberne ønsker det; indbragtes 19. December.

I Slesvig herskede den gamle Presselovgivning, saa Bladene var helt afhængige af Administrationen.

13. December. Erik Bøgh: „Grevinden og hendes Sødskendebarn“ handler om Ludvig XV og hans Elskerinde Madame Dubarry. „Publikum fulgte . . . . Forestillingen med en overordenlig høj Grad af Interesse, der allerede ved nogle af de første Repliker gav sig Luft i stormende Bifald.“ („Fædrelandet“.)

Svend Grundtvig var gift med Laura Bloch, Datter af Grosserer G. Bloch. Overkontrollør Walther havde ogsaa tidligere indbragt et „Forslag til Lov om Menighedernes Delagtighed i Valget af deres Præster“.

18. December. Høgsbro valgtes til Medlem af Finansudvalget. I Dagene før Jul gennemgik han sammen med Dr. Geert Winther Finansloven. Dog „skulde“ W. en Dag fra Arbejdet (Dagbogen).

Cand. jur. Hother Hages Eksamination af Ministrene foregik under Forhandlingerne om Lov ang. de kommunale Valg i Købstæderne, hvor han ønskede en højere Census end den foreslaaede, hvad Indenrigsministeren tog Afstand fra. (Rigsdagt. F. 1859, Sp. 794 ff.)

Der er paa Finansloven foreslaaet Tilskud til Nybygninger ved Skaarup Seminarium. Høgsbro stiller det Spørgemaal, „om dette Seminarium ligger paa en hensigtsmæssig Plads, og om det overhovedet er nødvendigt at have 5 Seminarier i Landet (Hør!)“ Og han svarer. „I en tidligere Tid var der 10, som nu ere indskrænkede til 5, men det er min fulde Overbevisning, at baade Seminarievæsenet og Statskassen vilde være lige vel tjente med, om de bleve indskrænkede til eet (Tscherning: helst slet ingen!)“ H. begrunder sit Standpunkt med at henvise til, at Befordringsmidlernes Udvikling ophæver Nødvendigheden af at have flere, og at Udgifternes Koncentrering om eet Seminarium vilde betyde en væsentlig Forbedring af Læreruddannelsen. (Rigsdags-tidende. F. 1859—60, Sp. 85 ff.)

Frederiksborg Slot brænder d. 17. Decbr.

25. December. H. N. Clausen: Skal Frederiksborg virkelig blive henliggende som Ruin? i Berlingske Tidende 22. Decbr. 1859.

Cand. teol. Niels Lindberg, senere Valgmenighedspræst i Kerteminde, var da Lærer i København, cand. teol. Chr. H. de Thurah var Inspektør ved Enkedronningens Asylskole.

29. December. J. L. Knudsens Mening om Frederiksborg har han i Brev af 26. December formet saadan: „Mig synes, at hvis Kongen elsker Stedet saa meget, at han endelig vil bo derude, saa lad ham faa sig et ualmindelig kjønt lille Hus, som det passer sig for Landets første Borger; men i alle Maader „efter Formue og Lejlighed“.

Fru Dorothea Stephansen, der ledede alt Kontorarbejde paa Holsteinsminde og Hindholm, var bleven ramt af Apopleksi Sommeren 1857.

1860.

1. Januar. Kammerherre Berling nedlagde 1. Januar 1860 alle sine Hofembeder; han havde bl. a. været Generalintendant for Civillisten. Han var nær knyttet til Bondevennerne og havde været medvirkende ved Ministeriet Rotwitts Dannelse; de stærke Angreb paa dette ramte ogsaa ham, og dette foranledigede hans Tilbagetræden.

Folkesubskriptionen kom trods Clausens Vægning i Stand under Ledelse af en af Kongen udnævnt Komité med Grev A. V. Moltke i Spidsen. Den indbragte 450,000 Rd., deri indbefattet Kongens Bidrag paa 100,000 Rd. og Statens Tilskud paa 95,000.

N. F. S. Grundtvig, der 1855—58 havde repræsenteret Kertemindekretsen i Folketinget, stillede sig ikke ved Valget i 1858.

Andragendet til de slesvigske Stænder drejede sig om en Understøttelse til Elever til Rødding Højskole (Dagbogen).

D. 13. Januar afholdt Studenterforeningen hvert Aar en „nordisk Højtid“.

F. E. A. Schiern var fra 1851 Professor i Historie ved Universitetet; gentagne Gange Rigsdagsmand.

Forslag om det kongelige naturhistoriske Musæums Overgang til Københavns Universitet behandlede første Gang 11. Januar.

Under 3. Beh. af „Udkast til Lov om Straffen for Løsgænger og Betleri“ havde Fr. Barfod og 14 andre stillet Forslag om, at Ordet „Betleri“ i Lovfor­slaget allevegne erstattedes med „Tiggeri“. Rotwitt afviste Forslaget, der efter et højtideligt Forsvar af Lucianus Kofod forkastedes med 44 St. mod 30. — Høgsbro var meget interesseret i Sprogrensning; 8. December 1858 havde han saaledes talt for at erstatte Ordet „Draining“ med „Afsivning“; i denne Inter­esse opmuntredes han af J. L. Knudsen, der i et Brev af 19. Januar 1860 bl. a. skriver: „Synes du ellers ikke, at du gjerne kunde nærme dig lidt mere til Jordboernes Sprog og i dine trykte Foredrag til Eksempel skrive „vi skal, kan og har“ istedetfor „vi skulle, kunne og have“. Du har allerede saa mange skjæve Øjne paa dig, at du uden at mærke det synderligt godt kan lade dig udskrike ogsaa for „grundtvigiansk Sprogfordærver“.“

19. Januar. Schovelin valgtes med 47 St. mod Kjærs 40.

Under Drøftelsen af Værnepligtsloven taler Høgsbro i Rigsdagst. F., Sp. 370 ff.) om Amrum og Vesterlandsfjords Stilling. Disse kongerigske Øer har, som de andre slesvigske, særlige kongelige Privilegier paa, at Ungdommen „til evig Tid“ ikke skal udskrives til Landmilitærtjeneste, men alene gøre Tjeneste paa Flaaden og det kun i Krigstid. Dette er der ikke taget Hensyn til i Loven, hvad H. ønsker. — Under 2. Beh. taler Høgsbro igen (R. 1859—60, 4164—67, 4176, 4179). Adressen tilsendes H. af Birkedommer Hans Trojel, der trods af­vigende politiske Meninger var kommen H. venlig imøde. „Adressen beholdt jeg for mig selv, uden at vise den til nogen. Saa forskellig handlede man dengang fra den nuværende skik, hvor alt slikt straks sættes i bladene“ (senere Optegnelse).

Høgsbros Tale om Udskiftningssagen paa Rømø se Rigsdagst. F. 1859—60, Sp. 1385—88.

Paa den nordlige Del af Sild, List, var Kirken tilføjet af Flyvesand; den lille dansktales Befolkning, der hørte under Kongeriget, var henvist til en 3 Mil borte liggende Kirke, hvor Sproget var tysk. Høgsbro andrager om et Kapel eller Bedehus for dem. (R. Sp. 1540 ff, 2577 ff.). Efter en større Diskussion vedtoges et Forslag om Ansættelse af en dansk Præst og Skolelærer med 53 St. mod 24 (bl. dem Tscherning).

27. Januar. De slesvigske Stænder sluttede deres konstituerende Møde, hvor de valgte den udprægede Slesvig-Holstener Hansen-Grumby til Vicepræsident, med et loyalt Leve for Hs. Maj. Kongen.

D. 31. Januar talte Høgsbro i Folketinget mod Tscherning i Anledning af densens Stilling til Folkehøjskolerne. (Rigsdagst. F. 1859—60, Sp. 1682—88, 1726—29.)

Blixen Finecke foretog i Slutningen af Januar en Rejse til Flensborg og Angel.

3. Februar. Høgsbro har talt for større Sparsommelighed med Sorø Stiftelses Midler, bl. a. fordi han tror, at „vort folkelige Oplysningsvæsen vil komme til at stille nye Fordringer til denne Stiftelse.“ (Rigsdagst. 1859, Sp. 80 ff.).

Godske Nielsen udmelder sig af Rødding Højskoleforening.

9. Februar. Høgsbros Tale i Skolesagen blev holdt d. 30. Januar 1860. (Rigsdagst. 1859—60, Sp. 1629 f.).

14. Februar. N. F. S. Grundtvig: Ved Exc. C. E. Rotwitts Ligbegængelse d. 14. Februar 1860.

En Bondedeputation paa 3—500 Medlemmer fra alle Egne af Landet over­rakte Kongen en Adresse, hvori udtaltes Sorg over Frederiksborgs Brand og Harme over Optøjerne i København; den deltog i Rotwitts Begravelse.

15. Februar. „in Vorruf“ 5: i Miskredit.

„persona ingrata“ 5: en ildset Person.

Et Lovforslag om Indførelse af Kirkeraad, Menighedsraad og forskellige andre Raad har været omsendt til Præster, Provster og Bisper til Betænkning.

I. A. Hansen deltager i Forhandlingen i den grundlovgivende Rigsdag i Anledning af Biskop Tage Müllers Forespørgsel om den bebudede Kirkeforsamlings Indkaldelse (Den grundlovgivende Rigsdag. Sp. 1668).

16. Februar. Høgsbro læser i disse Dage Rückerts og Karl Schwarz's teologiske Skrifter (Dagbogen); Rückert er mest kendt som religiøs Digter, Schwarz som frisindet Teolog.

Der har været Bal paa Højskolen I den Anledning skriver J. L. Knudsen til Høgsbro, at der har været en Del Bønder til Stede, bl. a. Bunde Refslund d. æ. og Jørg. Fausbøl og „de fandt det alt andet end gemytligt. Det er Florsk-Thomsensk, det hele Fastelavnsmorskab bliver bestandig Abspil efter „de fine“ og til en maadelig Fornøjelse for Kjærnen, de gjæve Bøndersønner. De nævnte Folk fra Rangstrup Herred kommer sikkert ikke mere til den Stads.“

19. Februar. Karl Henrik With var tidl. Stiftsprovst i Aalborg, men udnævntes 1859 til Overskoledirektør og Chef for Kultusministeriets 3. Departement, en Stilling, han beholdt til sin Død 1865.

Regeringen nedsætter i Juli 1859 en Kommission for at tage Skilsmissspørgsmaalet under Overvejelse. Madvig var dens Formand; de øvrige Medlemmer var Etatsraad Casse, Højesteretsassessor Mourier, Prof. teol. Scharling og Pastor P. A. Fenger.

J. L. Knudsen har den 14. Februar skrevet: „Knud (5: Broderen Knud Knudsen) var ret vendt i de politiske Forhold: saae klart, hvorledes „Bondevenligheden“ var den „Aseninde“, hvorpaa „det Folkelige“ begyndte sit Indtog paa den danske Rigsdag, og lo ad Riberne, der ikke øjnede Andet end Trældyret. (Billederne ere mine, men Meningen og „det Folkelige“ hans).“ — Overlærer Kinch ved Ribe Kathedralskole var Folketingsmand 1858—61.

26. Februar. Hall danner d. 24. Februar den ny Regering; Monrad blev Kultusminister og midlertidig Indenrigsminister.

Den Sag, Hammerich skulde bringe frem, var Spørgsmaalet om Tørninglens kirkelige Forhold, idet her Grænserne mellem Hertugdømmets og Kongerigets Lovgivning ikke var fastsat. — Prof. Hammerich talte ikke ved Gymnastiklovens 2. Behandling den 24. Februar.

Ministeriets Svar paa de slesvigske Stænders Andragende om udvidede politiske Rettigheder findes i „Fædrelandet“ 24. Februar 60. — I Dagbogen 26. Februar refererer H. en Samtale med Regenbug: „Talte med ham om frihed for Nordslesvig, som han var villig til, saavidt mulig, om Blixen-Finecke var slesvigske Minister. Han mente, at der under champagneskummet var en god grund, at han vilde gaa den rette vej, og jeg besluttede derefter at stemme paa ham til rigsraadet, men forholdt mig dog tvivlende derom, dels i en samtale med Fallesen om værnepligtsloven, dels i et møde af venstre, hvor I. A. Hansen og G. Winther anbefalede ham „fordi jeg vilde holde mig afgørelsen aaben.“

28. Februar. Høgsbro taler om „Forslag til Lov angaaende Udvidelse af Retten til Kirkers og Kirkegaardes Benyttelse“ (Rigs. F. Sp. 2472—77). Forslaget vedtoges i Folketinget, men forkastedes i Landstinget.

Fr. Nielsen (1809—67), Præst, Professor, Landstingsmand for Maribo Amt fra 1859. I Anledning af de forskellige kirkelig Forhandlinger, især om Præsternes Lønninger, hvori han tog Del, skrev han 1862: „Om den danske Folkekirkens Ejendomsret til Sognekaldenes Gods og Tiender.“

Ved Mødet den 28. Februar vedtoges et af Tscherning forsvaret Ændringsforslag til Gymnastikloven med 43 St. mod 37; Loven stemmes ned i Landstinget d. 5. Marts. — Høgsbro var i denne Tid jævnlig i Modsætningsforhold

til Tscherning. Den 22. Marts skriver han i Dagbogen: „Fik Rosenørn og L. C. Larsen til at tale mod Tscherning (ang. Udskiftningen paa Rønmø), og da han var trængt tilbage, faldt jeg over ham og slog ham.“

25. Marts. Forslag om Købstædernes Kommunalstyrelse havde været i Fællesudvalg, og her sluttede Sylv. Jørgensen sig til Landstingets Repræsentanter; deres Forslag om, at Femtedelen af Vælgerne „forsaa vidt de tilsammen har svaret i det mindste $\frac{2}{3}$ af Kommunens Skatter, i modsat Fald medtages saa mange af de højst beskattede øvrige $\frac{1}{6}$, at dette Skattebeløb naas,“ vælger den mindre Halvdel, vedtoges i Landstinget, og ligeledes i Folketinget mod Protest af I. A. Hansen, der ønsker Femtedel ændret til Halvdel.

7. April. Den af Nationalliberale sammensatte slesvigske Komité havde indtil 1853 ydet Højskolen en aarlig Understøttelse paa 2200 Rbd.

Ved Generalforsamlingen 1853, hvor Høgsbro og L. Skau havde et skarp Sammenstød, valgtes en Bestyrelse, der stod paa Høgsbros Side.

Høgsbro havde før været inde paa Planer om Bladudgivelse. I Sommeren 1859 besøgte han sammen med Flor den senere Folketingsmand Tauber i Odense „for at tale med ham om at udgive et blad for den engelske frihed (personlig frihed) i Danmark“. (Dagbogen). Hagen synes at være gaaet ind paa Tanken om et Blad og at have ønsket Høgsbro til Redaktør. Den 8. Maj svarer Høgsbro: „Jeg dur ikke til at være bladudgiver eller til at bo i København.“ Han har i Forvejen bl. a. ved et Brev til P. C. Zahle undersøgt, hvilke Udgifter der var forbundet med Udgivelsen af et Ugeblad.

Den 30. Marts holdtes i Haderslev en Fest for de slesvigske Stænders danske Mindretal, der talte 13 Medlemmer; kun 5 var mødt; de talte alle m. Undt. af Krüger.

3. Maj. Skolen begynder Sommerhalvaaret med 15 Elever, hvoraf de 10 er Slesvigere, saa Nedgangen falder alene paa Kongeriget. Høgsbro forklarer det overfor Flor med, at det skyldes de mange nye Bondehøjskoler. Denne Konkurrence kunde kun udholdes, naar Rødding beholder sin Særstilling, hvad Regeringen nu nægter den Midler til.

12. Maj. Incassator-Stillingen i København for Rødding Højskole var ledig, og H. har i Brevet til Flor d. 3. Maj været inde derpaa. P. C. Koch, der havde været Redaktør af „Dannevirke“ 1839—55, var nu Fotograf i København. Den „mindre gode anseelse i religiøs retning“ havde han erhvervet sig ved sine Artikler om Søren Kierkegaards Angreb paa Kirken.

Efter Andragende fra Bestyrelsen udbetaler Ministeriet i Juli Maaned Skolen 1000 Rdl. som Forskud paa den Understøttelse, der i indeværende Finansaar kan tillægges Skolen.

19. Maj. Ingeniørkaptajn Schovelin blev paa Grund af oppositionel Holdning 1853 beordret til at overtage Chausséinspektoratet i Lauenborg; han besvarede dette med øjeblikkelig at indgive sin Afskedsbegæring. — 26. April 54 blev Monrad paa Grund af sin Opposition afskediget fra sit Bispeembede af Ministeriet Ørsted.

Justitssekretær de Coninck skrev i April 60 i „Dagbladet“ nogle „politiske Breve“, der indeholdt voldsomme Angreb paa Bondevennerne og den almindelige Valgret.

Ved Vejle Amts landøkonomiske Selskabs Møde i Vejle holdt Orla Lehmann en Tale mod Bondevennerne. Det var ikke den fri Forfatnings Mening at lægge Magten i Almuens Hænder, men „at paalægge alle de begavede, de dannede, de rige den Forpligtelse og den Nødvendighed at vinde Almuen ved agtelsesfuld og kærlig Omhu for dens Vel.“

Pastor L. D. Hass i Nibe var gentagne Gange i Konflikt med Straffeloven paa Grund af sin homøopathiske Virksomhed. I Vinteren 1860 blev han af

Højesteret dømt til 2 Maaneders Fængsel for Kvaksalveri. Ved kgl. Resolution nedsattes Straffen dog til en Bøde paa 500 Rdl.

Høgsbro omgaaes i denne Tid med forskellige Planer om ny Virksomhed. I Dagbogen noterer han den 10. Maj: „Tænkte paa at skaffe mig en uafhængig stilling som formand for en brandforsikringsforening for Vester-Jylland (Vest-slesvig som udgangspunkt)“. Han skrev til Knud Knudsen derom og til I. A. Hansen om Lovene for de af ham bestyrede Foreninger.

14. Juni. exemplar instar omnium = et Exempel, der gælder lige saa meget som alle andre tilsammen.

Se f. Ex. Marielyst, 5: Grundtvigs Højskole.

amicus Socrates osv. = Ven med Socrates og Ven med Plato, men i højere Grad Ven med Sandheden.

21. Juni. Johan Grundtvig har besindet sig og ikke straks sendt foranstaaende Brev, men et kortere, mere afdæmpet. Men Høgsbros Anmodning om at faa det synes at være bleven efterfulgt, idet Brevet findes i Høgsbros Papirer.

Angrebene paa Rødding Højskole findes i „Dagbladet“ Nr. 120, 129, 135; i „Dannevirke“ den 2., 9., 15. og 23 Juni og 24. August. Godske Nielsens Angreb naar sit Højdepunkt i en Artikel d. 9. Juni: Skolen burde ikke være fortsat 1850, „ligesom Valget af Forstanderen ikke kunde falde uheldigere ud, end det gjorde.“ „Det er derfor ikke ved smaa Kunstgreb og enkeltstaaende Humbugs, men ved en virkelig beundringsværdig Humbugiade, at Rødding Skole har kunnet fortsættes indtil Dato paa det oprindelig givne Grundlag som en Institution, der har et særligt Krav paa det danske Folks Understøttelse som Nationalanstalt.“ Skolen ligger jo i et rent dansk Distrikt. „Bestyrelsen har forlængst selv følt det modsigende i at blive bespist paa Prytanæum for at holde Vagt over Danskheden ved Kongeaen og har derfor oftere yttret Ønske om at flytte til Graasten Slot . . . men uheldigvis er Graasten-Eggen ligesaa dansk som Røddings Opland, og Meningen med Forflytningen har mere været Tilfredsstillelse af de uægte Demokraters Tilbøjelighed til at bo paa et Slot end nogen alvorlig Trang til at søge en national Opgave, ligesom man maaske ogsaa derved har villet forsonse de i D'hr. Høgsbro og Knudsens repræsenterede Nuancer ved en Skilsmisse efter Abrahams og Loths Mønstre.“ Eleverne kommer allevegne fra, og et stort Mindretal bestaar af „saadanne Præstesønner, hvilke ikke kunde blive til andet end til Forpagtere af Præsteavlingen“ og som sendes til Skolen for at „skruphøvels“. Men er Forholdene nu saaledes, at Rødding Skole nationalt taget er en Latterlighed og pædagogisk taget — Skvalder og Fraser fraregnede — en saa kummerlig Anstalt, at det for at tage et Eksempel i et nordslavisk Amt (5: Aabenraa) er en Art Grundlov, at ingen communal Post besættes med forhenværende Elever fra Rødding paa Grund af Formodningen om disses Forskruethed . . . saa er det dog en stor Taabelighed at ville vedblive at understøtte en Anstalt, der kun er en Scene for grundtvigianske Saturnalier, og som selv af Forstanderen omfattes med saa liden Kjærlighed, at han hvert Aar er flere Maaneder borte . . .“. „Som Rødding Skole nu er, er den ifølge sin Idee om Prostitution, og jo snarere denne fjernes desto bedre.“ Skal der nationalt udrettes noget med en saadan Skole, „der altid bør og maa have en stærk landøkonomisk Karakter, da henlægge man den til Angel, og da vil der aldrig mangle danske Mænd, som for at hjælpe Anstalten fremad vilde gjøre selv et dybt Greb i Lommen“. — I Anledning af, at Flor i sit Forsvar i „Dagbladet“ har beraabt sig paa Godsejer Tesdorps Erklæring, kaldes Tesdorph „Hamburger“. — Den Artikel fremkalder Svar fra Pastor Fr. Helweg og Vejkonduktør Edv. Thomsen, den tidl. Lærer ved Skolen. (Dnv. 15. Juni). — Høgsbros Svar paa Angrebene findes i „Fædrelandet“ 21.—22 August under Overskriften: „Rødding Højskole. Et Nødværge.“

Uldum Højskole fik sin Understøttelse nedsat fra 500 til 300 Rdl.

Johan Grundtvig fik Stillingen i Indenrigsministeriets Arkivkontor.

16. August. Den preussiske Udenrigsminister Schleinitz havde i det preussiske Deputeretkammer udtalt sig om Danmark og Slesvig paa uæskende Maade. Hall nedlagde Indsigelse imod denne Indblanding, og Sagen affødte en Noteveksling mellem de to Regeringer.

23. September. Frits Boisen forflyttedes 1859 fra Vilstrup til Stege, Harald Boisen 1860 fra Medolden til Vignæs paa Lolland.

24. Oktober. Monrad har forelagt Rigsdagen Forslag om Oprettelse af Menighedsraad; behandles først i Landstinget.

P. E. Olsen er Malermester i Skelskør og stiller sig mod Johan Grundtvig dér i Kredsen 1861 og vælges.

Handskemager Larsens Hjem var Samlingssted for Grundtvigs kirkelige Venner.

11. November. Vesterlandsfær: Rigsdagstidende 1860—61. F., Sp. 1654 ff.

16. November. Ved Lov af 4. Marts 1857 havde Regeringen faaet Bemyndigelse til at give Koncession til en Jernbane fra Holstebro over Viborg til Aarhus med en Sidebane til Randers. A. F. Krieger var Indenrigsminister i Ministeriet Hall fra 13. Maj 1857 til 1. August 1858 og igen fra 6. Maj 1859. Den engelske Entreprenør Sir Morton Peto havde store Dele af de danske Jernbane-anlæg i Entreprise. — D. 19. December forelægger Monrad Forslag om „Lov angaaende Anlæg og Drift af Jærnbanner i Fyen og Jylland“.

17. November. L. Kofods Forespørgsel til Kultusministeren lød saaledes: „Agter den højtærede Minister snarest muligt at drage Omsorg for, at der i de ham underlagte høiere Læreanstalter (lærde Skoler, Realskoler, Seminarier o. s. v.) i Forbindelse med Undervisningen i Dansk kan blive givet Veiledning i de øvrige nordiske Sprog og Literaturhistorie — og at dette for de lærde Skolers Vedkommende, saavidt fornødent gjøres, sker paa Tysk-Undervisningens Bekostning?“ (Rigsd. F. 1860, Sp. 1137—99).

25. November. Høgsbro taler om Embedsmændenes Lønninger (Rigsd. F. 1860—61, Sp. 2169—70, 2192—93, 2195), om Kobbersmedenes Handelsret (2213, 2239), om Skulptursamlingen (2268—69), om kirkelige Spørgsmaal (2356—65, 2380), om den polytekniske Læreanstalts Bibliothek (2411—12), om Skole-spørgsmaal (2452—58, 2491—92, 2500—03, 05).

6. December. C. A. Fonnesbech er den senere Konsejlspræsident, Grev Frederik Moltke var det Estrupske Ministeriums første Udenrigsminister, Hofjægermester H. R. Carlsen til Gammel Køgegaard var som Grundtvigs Svoger nøje knyttet til den grundtvigske Bevægelse.

Ang. Afstemningen og Monrads Forbliven se Rigsdagst. 1860—61, Sp. 3455, 3476.

Gaardejer N. J. Buch, Svendesminde, Kolding, skriver i Berl. Tid. 20. Oktbr. om Rødding Højskole (to Breve, et til Redaktøren af „B. T.“ og et andet til Godske Nielsen) — jfr. Noten til 20. Februar 1861.

Ved Stændervalget først i December valgtes Godske Nielsen med 180 St. til Deputeret. — Historien om Blixen-Finecke og Godske Nielsen fortæller H. ogsaa i et Brev til J. L. Knudsen samme Dag, og han følger til: „Jeg har senere end yderligere faaet vished for, at historien er sand.“

15. Januar. Høgsbro har talt om Monrads Forslag om Kirkesyn. I Dagbogen skriver han 4. Januar: „Talte paa rigsdagen og gjorde Monrad utilbørlig vred,

men folk misbilligede hans færd. Kunde ikke sove om natten.“ 5. Januar: „Fortsatte Kampen med Monrad, men han svarede ikke.“ — Han har den 4. talt om de katholske Luftninger, der gik genem den protestantiske Kirke og bl. a. ytrede sig i Ønsket om en Kirkeforfatning. Monrad svarer meget skarpt herpaa. (Rigsdagstidende F. 1860—61, Sp. 4692—4706.)

16. Januar. „Dannevirkeforeningen“ dannes den 15. Januar 1861 med det Formaal 1) „at rejse Modstand mod ethvertsomhelst Forsøg paa at lade Udlandet raade i Danmarks Riges indre Anliggender og mod enhversomhelst Opgivelse af Danskheden i Slesvig“ og 2) „at virke for Indførelse i den nævnte Landsdel af en med Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1849 stemmende Frihed.“

11. Februar. Brevet findes i Rigsarkivet. — I Juni Maaned skænker Kongen Rødding Højskole 500 Rdl. af sin Civilliste.

14. Februar. I det Brev, der blev sendt til Tscherning, og som findes i Rigsarkivet, slutter Høgsbro saaledes: „Saalænge der ikke ved en udstrakt fri Valglov og ved ordentlige kommunale Raad gives den egentlige Bondestand Lejlighed til at komme frem, uagtet Embedsstandens og de af dem ledede Proprietærers Modstand, saalænge bliver det ikke godt her i Slesvig. — Gid De maatte ville virke Noget hertil.“

20. Februar. Høgsbro oplyser i en senere Tilføjelse til dette Brev, at det er Berg, der er den virkelige Forfatter til N. J. Buchs Artikler.

12. Marts. Blixen-Finecke meddeler i „Fædrelandet“ 9. Marts, at „Dannevirkeforeningen“s Bestyrelse har bragt i Erfaring, at Ministeriet hos Kongen har anket over, at højtstaaende Embedsmænd er indtraadt i Foreningen. For ikke at fremkalde Krise i dette Øjeblik paa denne Sag har Amtmand Schulin, som Ministeriet direkte har klaget over, udmeldt sig af Foreningen.

16. Marts. Høgsbros Svar til Monrad findes i Rosendal: Rødding Højskoles Historie. S. 102—04.

Den 11. Marts er der dannet en fynsk Dannevirkeforening, der udtaler sig for en Forening af Danmark og Slesvig under en fri Forfatning. —

18. Marts. Høgsbro har skrevet til Sigfred Ley om Oprettelse af en Dannevirkeforening i Bredebrokredsen.

Grundtvig protesterede mod den slesvigske Sprogordning ved det nordiske Kirkemøde i København 1857; senere i „Dansk Kirketidende“ 16. Decbr. 1860. Til Kirkemødet har den engelske „evangeliske Alliance“ sendt en Udsending, der overbringer et Brev til Kirkemødet, hvori Forsamlingen bedes om at tage sig af de for Religionens Skyld forfulgte slesvigholstenske Præster og af de Slesvigere, der er berøvet deres Modersmaal i Kirken. (Forhandlingerne ved det første skandinaviske Kirkemøde, København Juli 1857 ved Fr. Hammerich).

6. April. Ved kgl. Resolution 4. Jan. 61 deltes i de blandede Distrikter Konfirmationshandlingen i to, en Overhøring paa Skolesproget, foretaget af Sognepræsten, og den egentlige Konfirmationshandling, der kunde ske udenogs hos en fremmed Præst og paa det Sprog, man selv ønskede. Endvidere blev der givet Tilladelse til at lade Børn undervise hjemme af Huslærere.

13. April. De danske Stænderdeputerede har udtalt sig mod enhver Fællesforfatning og for en Udsondring af Slesvig „fra ethvert Fællesskab med de under fremmed Højhed staaende Landsdele“.

9. Maj. Det har været Tanken evt. at give N. I. Termansen Hagens Plads i Bestyrelsen.

Johan Hempel havde 1829 afløst Dr. phil. Hans Høxbroe som Præst i Røddinge—Skrave. — Flor opfordrede meget indtrængede Høgsbro til at søge (Brev 13. Maj), og Høgsbro bøjser sig, men Biskop Daugaard nægter ham Ret til at prædike til Dimis, før end han har holdt „nogle“ eller „flere“ Prædikener. H. har udarbejdet flere Prædikener, men først fornylig prædiket en enkelt Gang (hos Broderen Sabinus i Højst). I Pinsen tager H. til Ribe og faar at vide, at „nogle“ ikke behøver at være mere end to. Han bringer saa denne Side af Sagen i Orden ved at prædike i Rødding Kirke 26. Maj. Han indgiver derpaa Ansøgning om Embedet og aflægger i København den homiletiske og den katheketiske Prøve og opnaar for begge Karakteren laud. — Flor skrev til Geheimarkivar Wegener, der opholdt sig sammen med Kongen i Jellinge i Anledning af Højenes Udgravning, og bad ham anbefale H. hos Kongen, „men det gjorde han næppe at slutte efter den Dom, han fældede over Flor, da jeg i 1863 arbejdede i Arkivet hos ham.“

22. Maj. Med dette Brev sender Flor Høgsbro sit Billede. „Mit Fotografi er af P. C. Kochs Fabrik, hvorved det bør vinde i Interesse.“ I et Udkast til en Takkeskrivelse skriver H. „Tak . . . for det veltrufne Billede af Dem, som har interesseret mig saa meget mere, som det syntes mig, at Udtrykket i Deres Ansigt mindede om de Stridstimer, der gik forud for Mødet i Løgumkloster.“

16. Juni. Hans Svejstrup var Præst i Nørup ved Vejle.

Høgsbro valgtes 14. Juni enstemmigt til Folketinget i Bredebro. H. stiller sig paa den Betingelse, at han har Ret til straks at opgive sin Rigsdagsstilling, hvis han udnævnes til Præst.

Den fra sin senere Virksomhed med Brugsforeningerne kendte Provst Sonne var fra 1845 Præst i Møgeltønder.

22. Juni. Udtalelsen fik 70 Underskrifter i Rødding. „Der vil herfra Sognet næppe kunne opdrives en eneste Stemme i modsat Retning.“ En anderledes formet Udtalelse fra Skrave, der kun vendte sig mod Kloppenborgs egenmægtige Virksomhed i denne Sag, og som ogsaa enkelte Tyskere havde underskrevet, fik 41 Underskrifter. Adressen sendtes til Kultusministeriet 29. Juni. Den 7. Juli faar Høgsbro gennem Bladene Meddelelse om, at Svejstrup er kaldet til Rødding. I et Brev til Flor samme Dag skriver han: „Det smertes mig mere, end jeg havde troet, at opgive enhver Tanke om at skulle tilbringe min øvrige Tid i mit Barndoms Hjem og min Fars Kald. Livet synes visselig ikke at skulle strø Roser for mig, men vel Torne og Tidsler. Dog Guds Villie ske!“ Han tænker i den følgende Tid (Brev til Flor 13. August) paa at søge Adsbøl—Graasten-Sognekald „og der ved forventet Hjælp af Regensburg se at faa et genfødt Rødding til at blomstre,“ men han opgiver „trættet af Genvordighederne“ Tanken igen. I Anledning af, at Pastor Marckmann i Hoptrup ved Haderslev er død, skriver han sammesteds: „Nu er altsaa det Kald ledigt, som jeg kunde have faaet i 1848, men heller ikke nu tænker jeg at søge det.“ „Skal jeg herfra, og meget tyder paa, at Stillingen paa flere Maader bliver uholdbar for mig, søger jeg vistnok en anden Virksomhed end en Lærers eller Forstanders.“

25. Juni. Under sit Ophold i København har Høgsbro drøftet Bladplaner med Bureauchef Juel. Dagbogen 11. Juni: „Juel fristede mig med Forslag om et stort Blad.“ 12. Juni: „Var hos Juel for at fralægge mig Andel i et muligt Blad.“

13. August. Høgsbro svarer paa dette Brev med at henvise til „Dansk Kirketidende“ 1851. S. 193 og 421; Berlingske Tidende 1851 Nr. 23, 24, 35 og Rudelbach: Antegnelser ved Biskop Mynsters „yderligere Bidrag til Forslag om de kirkelige Forhold i Danmark“ 1851. Vilh. Beck havde bebreydet R. J., at han havde indgaaet borgerligt Ægteskab. R. J. svarede V. B. i et lille Skrift: „Sandhedsvidnet Kapellan V. Beck“. 1862.

8. Oktober. Red. Bille er nyvalgt 14. Juni. Hans Tale d. 8. Oktober se Rigsdagst. F. 1861 Sp. 59 ff.

13. Oktober. Orla Lehmanns Svigerfars, Grosserer Hans Puggaards Hjem var Samlingssted for Politikere af nationalliberal Farve. P. var selv Folketingsmand 1854—58, 61—64. I et Brev til sin Hustru 16. Novbr. skriver H. om disse Indbydelser: „Termansen o. fl. indbydes til Middag hos Hages og Puggaards, men jeg ikke. Jeg skal holdes borte fra „det gode selskab“ og saaledes skræmmes bort fra min overbevisning; men det skal ikke lykkes. Da jeg i gaar med 30 andre stemte imod bevillingen til stutriet, lod Monrad mig — gjennem andre — vide, at „over alt, hvor det gik galt til, kunde man være vis paa, at jeg var med.“ Jeg skal dog blive ved med at være ham en „pestilens“.“

16. Oktober. Tschernings Tale: Rigsdagst. F. 1861. Sp. 311—47. Valghandlingen i Kbh.s 5. Kreds foregik i Gothersgades Exercerhus.

20. Oktober. Høgsbro's Tale om Højskolerne i Rigsdagst. F. 1861. Sp. 517—24.

H. I. M. Svendsen var 1856—72 Seminarieførstander og Præst i Jelling.

29. Maj fejrede Grundtvig 50-Aars Jubilæum som Præst. — Et nordisk Kirkemøde holdtes i Kristiania 29. Juli og følgende Dage.

Monrads Svar: Rigsdagst. F. 1861. Sp. 544—45.

P. Fengers Søn er den senere Stadsarkitekt Ludvig Fenger.

Dr. phil. Skat Rørdam søger i disse Dage Høgsbro for at tale med ham om teologisk Embedseksamen.

Billes Tale: Rigsdagst. F. 1861. Sp. 462—82.

28. Oktober. I et Brev af 26. Oktober har Blixen-Finecke anmodet Høgsbro om at stemme paa Fønnesbech, da han er Antibureaukrat og en Mand, „der i andre Sager, altsaa ogsaa i den nationale, er imod yderlige og voldsomme Foranstaltninger.“

8. November. Bunde Refslund har skrevet og bedt Høgsbro om at komme tilstede ved et Møde i Toftlund, hvor Krüger skal tale, og hvor det befrygtes, at der skal arbejdes for Oprettelse af en ny Landboforening, der skal støtte fjendtlige politiske Bestræbelser og aflede Opmærksomheden fra den slesvigske Politik. — D. 14. Oktober var der ved et Møde i Haderslev dannet en „Landboforening for Haderslev Amt“ med L. Skau til Formand. — Mødet i Toftlund holdtes d. 16. Novbr.. Krüger redegjorde for sin Stilling. Bunde Refslund „ytrede Tvivl om Rigtigheden af Slesvigs Incorporation ved et Magtbud, støttende sig, som det syntes, paa den nyeste grundtvigske Lære om de enkelte Individets Frihed“. Han blev imødegaaet af L. Skau. Mødet sluttede med en enstemmig, af L. Skau foreslaaet, Udtalelse om, at man gerne saa, at H. Krüger „mere vil stræbe at udvikle og styrke de i Erklæringen (Stændernes 11. Februar 61) nedlagte Anskuelse, ogsaa i Rigsraadet.“ (Dannevirke 18. Novbr.).

24. November. D. 27. November vælger Folketinget en Repræsentant til Rigsraadet. Kammerjunkeren Emil Rosenørn vælges med 53 St., Høgsbro faar 44. I Anledning af dette Valg er Høgsbro Genstand for voldsomme Angreb: „Dagbladet“ skriver, at Opstillingen af ham viser, at Bondevennerne „ere ligesaa forstokkede og blottede for Takt som nogensinde tidligere. Der er i Folketinget henvend en halv Snes Bønder, deriblandt i det mindste Nogle henhørende til „Venstre“, som i alle Henseender vilde være mere skikkede end denne komiske Figur til at have Sæde i Monarkiets Forsamling. Af alle de tomme Tønder, der buldre rundt med ufordømte grundtvigianske Stumper, er den Rødving Skoleforstander en af de tommeste og mest buldrende: Han er paa det politiske, æstetiske, theologiske og pædagogiske Gebet en af de alleruheldigste Efterabelser af Grundtvigs Særheder.“ „Dannevirke“, der d. 2. Decbr. citerer denne Udtalelse, tilføjer, at Høgsbro er saa meget farligere, som

han ingenlunde er nogen ubetydelig Personlighed. Han er saaledes den egentlige Ophavsmand til Løgumklostermødet, og „det var kun efter megen Overtalelse, og efter at Etatsraad Flor havde maattet opbyde hele sit ikke ringe Fond af myndig Overlegenhed og diplomatisk Snildhed, at Hr. Høgsbro lod sig bevæge til ved den Lejlighed at skille sig fra de kongerigske Enklavister og et Par forskruede Tønderinger for da — og det forekommer os, at dette yderligere maa forringe Dommen over hans Charakter og hele Forhold — at gaa lige i den modsatte Retning og komme frem med Flors Aftenen i Forvejen affattede meget fornuftige Resolution.“ Flor protesterer 9. Februar imod denne Fremstilling og viser med et Citat af Høgsbros Brev 6. April, at Resolutionen stemmer godt nok med Høgsbros Standpunkt; da Flor d. 21. April kom til Rødding, hørte han om Vesterboernes Hensigt at faa vedtaget en Udtalelse om Sprogsagen. H. var bestemt mod dette og bad F. modvirke en saadan. Resolutionen var H.s Værk helt ud; i dens endelige Skikkelse var den endog Flor ganske ukendt.

Høgsbros Tale: Rigsdagst. F. 1861. Sp. 1648—52 (ang. Udvidelse af Retten til Kirkers og Kirkegaardes Benyttelse, hvor han er Medforslagsstiller).

6. December. Høgsbros Tale: Rigsdagst. F. 1861. Sp. 2694—96.

13. December. Høgsbros Tale: Rigsdagst. Sp. 3855—59.

1862.

9. Januar. I en Optegnelse skriver Høgsbro angaaende Opsigelsen: „Allerede i August 61 var jeg besluttet paa at opgive min plads i Rødding og gjorde udkast til et brev til bibliothekar Thorsen om en assistentplads ved universitetsbibliotheket, men uden derfor at ville opgive min virksomhed paa rigsdagen.“

I en Depesche af 26. Decbr. svarer Hall Preussen og Østrig paa Anker fremført af dem over Danmarks Bestyrelse af Slesvig.

19. Februar. Fra Tesdorpf har Høgsbro samme Dag modtaget Brev om, hvorfor Landhusholdningsselskabet ikke vedblivende vil understøtte Rødding med 200 Rdl. om Aaret.

25. Februar. Regenburg interesserer sig stadig for Høgsbro. „Flor havde været hos Regenburg, som vilde give mig præstekald i Slesvig, hvis jeg vilde opgive Rigsdagen.“ (Dagb. 21. Decbr. 61).

10. Marts. Allerede d. 22. Februar har „Dannevirke“ bragt et Forlydende om, at Høgsbro rejser fra Rødding. Bladet ønsker nu Skolen omdannet til „en god og nyttig Agerbrugsskole“, „medens vi nu sætte Skolens Virksomhed i ethvert Tilfælde lig Nul, hvis den ikke snarere skader“. D. 5. Marts skriver det: „Efter hvad der fortælles, føres der for Tiden Underhandling med en af de mest udprægede Grundtvigianere, en theologisk Cand. Schrøder, om at overtage Forstanderposten ved Skolen i Rødding, efterat Lærer Appel i Tønder har undslaaet sig. Vi tillade os advarende at gjøre opmærksom paa, at, hvis vi ikke tage aldeles fejl af Stemningen hos de Bidragydende, navnlig fremkaldte af de mislige Bestræbelser hos de grundtvigianske Enklavister i Sprogsagen, saa vil højst sandsynligt Skolen ene blive overladt til at underholdes af Grundtvigianerne, hvis en af disses Parti kommer til at indtage Pladsen som Bestyrer.“ — D. 4. Marts bringer Bladet en Artikel af Fr. Helweg, hvori flere af dets Paastande gendrives: „Jeg kalder Hr. Høgsbros Bortgang fra Skolen et Tab, som ikke ganske let kan erstattes“.

1. April. 'Sekretæren i den nordslesvigske Brandforsikringsforening er bleven afskediget paa Grund af Kasseangel. Der var kun Tale om en foreløbig

Besættelse af Pladsen, men ved et Repræsentantmøde fik Lærer Sørensen, Fol, flere Stemmer end H. og konstitueredes i Pladsen. Formand er Møller Wielandt i Gram.

Ved et Møde i Døstrup 15. Marts udnævnes Høgsbros til Æresmedlem i de blandede Distrikters Landboforening.

Ved Aamtsraadsvalget d. 27. Marts i Haderslev valgtes Kammerraad Juhl med 50 St., Gaardejer Dreier, Aggentofte, med 33, H. A. Krüger med 31 og Sognefoged Skerrehæk, Vilstrup, med 28. Høgsbros særlige Kandidat, Gaardejer C. P. Müller fra Hjerting, fik 22 St. og blev Suppleant.

11. April. Krüger forelagde d. 26. Marts Rigsraadet et Andragende til Kongen, om der i indværende Samling maatte blive Raadet forelagt en i Overensstemmelse med et vedlagt Forfatningsudkast affattet Grundlov for Danmarks Riges Fællesanliggender. Det blev 4. April stemt ned med 44 St. mod 10.

15. Maj. I Anl. af denne Samtale med Krüger noterer H. i Dagbogen om Krüger: „Han er en Proprietær og ingen Bonde og derfor Embedsstandens Ven.“ — D. 5. Juni større Folkefest paa Højskolen. Flor var til Stede og bragte Meddelelse om, at Hagen og Høgsbro var bleven Riddere. Det var Tanken, at ogsaa Krüger skulde have været Ridder. Flor havde skrevet til Høgsbro, at han havde Kongens Løfte derom, og denne havde talt med Krüger. Krüger „vilde nødig være ridder for ikke at fordærve sin stilling i stænderforsamlingen. Jeg viste ham den store betydning af en saadan udnævnelse.“ —

21. Juni. „Dannevirke“ kaldte 17. Juni Schrøder „en af de mest balstyrige og komiske Grundtvigianere“.

22. August. Under et evt. Ophold i København var det Høgsbros Tanke „at stifte en Forening for folkelig Oplysning og udgive et Tidsskrift „Dansk Folkeven“ i Lighed med det norske. Den Tanke beskæftigede mig i de følgende Dage og tiltalte mig mere og mere.“ (Dagb. 23. Maj).

„Dannevirke“ bringer d. 15. August Meddelelse om, at Høgsbro er Ansøger til Sekretærpladsen; Bladet betragter hans Kandidatur som et Forsøg paa „at overføre en af de ålleruheldigste Kongerigske Institutioner, nemlig Brandpolitiken, paa slesvigske Forhold“. — I en Optegnelse fra sine sidste Aar fortæller Høgsbro om denne Sag: „Jeg satte mig ind i lovene for de i Kongeriget værende brandforsikringer, baade „Danmark“, I. A. Hansens, G. Winthers, og da B. Refslund foreslog at danne en ny, forskjellig fra den gamle nordlesvigske, erklærede jeg mig ogsaa villig dertil, naar P. Jensen i Lovrup ansaa det for muligt og vilde stille sig i spidsen, og jeg angav for ham 10. Juni 62 den vej, der da maatte følges. D. 7. Juli mælder And. Tyssen Hansen, at hverken P. Jensen eller Knud Hansen tror det gennemførligt. D. 22. Juli mælder B. Refslund, at Knud Knudsen mente, at det gik lettest ved at købe møller Jacobsen i Brøns ud af den af ham bestyrede brandkasse. D. 27. Juli 62 mælder P. Jensen, at Jacobsen ikke vilde slippe sin brandkasse, som desuden kun betaler ham 150 rdl. aarlig, og at han selv anser oprettelsen af ny kasse for ugjærlig. Hvis stemningen blev delt mellem flere ansøgere, kunde jeg maaske opnaa valg i den nordlesvigske, hvad jeg i høj grad fortjente, og som han meget ønskede . . . .“

1. September. I Dagbogen 1. September om Generalforsamlingen: „Talte med forskjellig af brandforsikrings repræsentanter, anmodede dog ingen om deres stemme og var i det hele tilbageholdende; men des virksomme havde embedsstanden været. „Den, sagde Edv. Thomsen til herredsfogden her, vilde ikke, at jeg maatte blive herovre, da jeg agiterede for meget imod den.“ Wielandt og Krüger fandt, at jeg var for dygtig (for dem), og jeg fik da tiltrods for alle de løfter mine venner havde modtaget af forskjellig, kun 7 stemmer . . . . var derefter noget nedtrykt over udfaldet.“ — Det havde været H.s Plan i Tilfælde af Valg at tage Bolig i Aabenraa.

21. *December.* Høgsbro var rejst fra Rødning d. 2. Oktbr., nedtrykt og med triste Tanker om Fremtiden. Han havde nogle Dage forud af Beboerne i Rødning Sogn faaet skænket en Sølvpokal til „Tegn paa Agtelse og Hengivenhed“. Eleverne lod Ley male et Billede af Skolen med Præstegaarden og Kirken, som skulde have været overrakt H. ved en Fest paa Skolen. Krigen forhindrede det, og 1865 sendtes Billedet til H.

27. *December.* Det er Bureauchef C. Juel i det slesvigske Ministerium, der var Medredaktør af „Slesvigske Provinsialefterretninger“, der har henvendt sig til Høgsbro (Dagb. 18. Oktbr., 4. Decbr.). D. 3. Jan. overgav H. Ansøgningen til Regenburg, „der lovede mig al mulig assistance“. „Bestemte mig til at bruge en Del Aar paa oprørets historie“. (Dagb. 3. Jan. 63). — Termansen har for Høgsbro forhørt sig hos Bibliothekar Thorsen om en Plads paa Universitetsbibliotheket; men en saadan Ansættelse kunde kun finde Sted, hvis H. opgav Rigsdagen.

1863.

23. *Februar.* Der var vekslet et Par Breve mellem Ley og Høgsbro angaaende Indsamlingen. H. er ikke tilfreds med Maaden, hvorpaa Sagen er grebet an, især ikke med, at der er Slesvigere med bl. Bidragyderne. I Brevet 18. Januar skriver Ley: „Vi er ikke gaaet Folk nærmere, end at vi godt tør komme igjen, som jeg hørte en lille Fugl syngte om. — Nyd De det nu frit og freidig med Tak til Gud og det Danske Hjærte, og giv alle Skumlere den Besked, at vi herovre er ligesaa ømme over Høgsbros Ære som han selv.“

Termansens forkortede og forvanskede Stykke findes i „Danmark“ 13. Januar 63.

8. *Marts.* „Dagbl.“ og „Fædrelandet“ 23. Februar anker over, at „den amnesterede Oprører“ Hertug Karl af Glücksborg ledsager Prinsesse Alexandra til hendes Bryllup i Windsor.

15. *April.* Johs. v. Müller er en schweitzisk Historieskriver.

Becks Artikel er endnu ikke optaget i „Fædrelandet“ 14. Juni 1863.

18. *April.* Den 28. Marts 1863 holdtes i Casino et stort Møde, hvortil 53 københavnske Borgere havde indbudt, deriblandt enkelte af Venstre (Borgen og Major Müller). Der var 2100 Deltagere. Man vedtog enstemmig Resolutioner, der protesterede mod enhver Fællesforfatning med Holsten og udtalte Ønsket om, at den konstitutionelle Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig yderligere udvikledes og befæstedes. Høgsbro noterer i sin Dagbog 17. Marts. „Hos N. Hansen for at høre om forberedelserne til Casinomødet. Puggaard havde ført Bille og I. A. Hansen sammen. Derefter var 3 resolutioner bleven drøftede og vedtagne af dem i Forbindelse med Clausen, Ploug, Liebe, Brix og Steen. Derefter var der forespurgt hos mig og Alberti, om vi vilde være med at indbyde. Jeg erklærede ja; men vilde ikke gaa med, undtagen flere af „venstre“ gik med, siden man havde henvendt sig til mig gennem venstre (I. A. Hansen og paa hans vegne N. Hansen); Alberti vilde ikke, undtagen samtlige rigsdagsmænd herfra kom med. Man indbød da Borgen og Müller; de gik til det forberedende møde d. 17de.“

Ved Kundgørelsen af 30. Marts ophævedes Fællesforfatningen for Holsten.

6. *Juni.* C. Juel udnævnes til Overappellationsraad i Flensborg.

23. *August.* Høgsbro betragtede denne Bevilling som et Afslag paa hans Ansøgning. (Dagb. 1. Juli). Juel raadede ham til at gaa til Regenburg, „som vilde have arbejdet udført ved mig og derfor ogsaa vilde give mere, naar det var nødvendigt.“ (16. Juli); først den 30. Novbr. talte H. med Regenburg og „takkede for de 300 rdl.; han indsaa, at det ikke var meget; jeg sagde, at jeg i de sidste par maaneder ikke havde gjort noget derved, og at jeg vilde optage det paany,

naar jeg saa, at jeg kunde leve her i byen; men det var meget uvist. Endte med: „mange tak, hr. etatsraad!“ — Under en Polemik med „Fædrelandet“ i 1878 om denne Understøttelse oplyser Høgsbro, at han maatte opgive Arbejdet, da 1864 umuliggjorde, at han kunde faa Adgang til Oprørsregeringens Arkiv, der allerede 1863 paa Grund af Hertugdømmets Udskillelse er flyttet til Pløn (Dansk Folketidende 1878, S. 110).

1. September. Høgsbro har desuden skrevet til Appel, Bunde Refslund og Termansen om denne Tanke; Geert Winther opfordrede en af de efterfølgende Dage H. til at danne en slesvigsk Folkeforening, uden at denne selv havde bragt Sagen paa Bane; i Forbindelse hermed drøfter de en Samling af Venstre. Dagb. 24. August: „Hos I. A. Hansen om folkeforeningen og et program af hele venstre. Han viste mig til Christensen, som selv vilde handle og lade følge med, hvem der vilde, og hellere bruge bondevenernes gamle førere end kalde Tscherning og Winther til.“ 26. August. „Tænkte mer over folkeforeninger i S. og V. Jylland, mig som formand derfor og tilligemed I. A. Hansen og Winther medlem af et af folketingets „venstre“ nedsat forretningskomité . . . (landstinget kunde vælge Christensen og Hasle), og Hansen som formand i Christensens sted.“ 30. August. „Hos I. A. Hansen, som ikke vilde vide noget af en forbindelse med Winther; vilde indrømme Christensen den højere politik, naar han beholdt den lavere. Alle vil de regere hver for sig, og derfor er sammenhold umulig.“

4. September. I Høgsbros Papirer findes et længere Referat af Sammenkomsten i Anl. af Grundtvigs 80-Aars Fødselsdag.

15. September. Klosterbrødrene har i „Et Ord om Slesvigs Stilling“, Maj 1863 (jfr. Fædrelandet 30. Juni 1863), udtalt deres Program: 1. Slesvigs Medvirken, naar dets Stilling til Kongeriget skal forandres; 2. men en saadan Medvirken forudsætter en Ændring af de slesvigiske Stænders Sammensætning; som den nu er, kan den slesvigiske Folkestemme ikke lyde der. 3. Det samme Maal af borgerlig Frihed — Tale-, Presse-, Forsamlings- og Forcningsfrihed — som i Kongeriget, skænket Slesvigerne „som en Gave fra vor frihedskjære Konges Haand“. 4. I det blandede Sprogdistrikt Ligestilling i Skole og ved Konfirmation for Dansk og Tysk. — Dette Program fremsættes ud fra det Grundsyn, at kun saaledes kan der skabes Enighed og Tilfredshed i Slesvig og Slesvig fylde sin Bestemmelse „som folkeligt Overgangsled mellem det Nordiske og det Tydske, hvor Folkekredsene venlig mødtes og fredelig forenedes til fælles Bedste.“

18. Oktober. Regeringen har forelagt Rigsraadet et Forslag til en dansk-slesvigsk Fællesforfatning. — Tschernings Tale: Rigsraadstidende, Sp. 88—105.

22. November. Ved Vennemødet i Kbh. 9.—10. September 1863 vedtoges at nedsætte et Udvalg for at overveje, hvorledes den kirkelige Frihed, man der havde udtalt sig for, kunde blive lovhjemlet. Som Følge heraf samledes Mødets københavnske Indbydere 23. September med andre Venner af Sagen, der dels var bosatte i Byen, dels var Medl. af den da samlede Rigsdag. For at virke med Kraft vedtoges efter Forslag af Høgsbro (Dagbogen) Dannelsen af „Foreningen for Frihed i Folkekirken“. Til foreløbig Bestyrelse valgtes: G. Busck (Formand), Carlsen, Høgsbro, Køster, P. Rørdam. . . . Der skal arbejdes paa Grundlag af Loven om Sognebaandets Løsning. Man vil virke ved Møder, Skrifter og maaske ved Udgivelse af et Maanedsbld fra 1. Jan. 1864. I Løbet af et Par Maaneder fik Foreningen 441 Medlemmer, der havde tegnet sig for Pengebidrag til et Beløb af 204 Rdl 4 Mk. og 2 Sk.; endvidere havde der tegnet sig 250 Abonnenter paa det paatænkte Blad. Krigen standser Virksomheden. (Trykt Skrivelse til Medlemmerne 27. December 1864). — Høgsbro indbragte i Folketinget „Forslag til Lov om Ret til fri præstelig Virksomhed indenfor Folkekirken“; det forhandlede 29. Januar 1864.

Høgsbros Forslag om Fattig- og Skolevæsen kom først frem i Samlingen 1864—65. 1. Beh. 9. Januar 1865.

2. December. Den 27. Oktbr. holdes paa Rødding Højskole et Møde for at vække Forstaaelse af Betydningen af større kirkelig Frihed. Her talte bl. a. N. I. Termansen, Ludv. Schrøder og Hagen.

1864.

8. April. Høgsbro var den 5. Marts bleven valgt til Medlem af Rigsraadets Folketing i Bredebro-Kredsen; men der havde været nogen Opposition mod ham fra Klosterbrødrenes Side. — I Dagbogen 3. Marts skriver han: „Termansen her med brev fra P. Jensen om, at han ikke vilde stille mig, fordi han ikke kjendte min anskuelse om de nuværende politiske forhold. Telegram fra Knudsen, at han kun vilde stille mig, naar jeg vilde stemme for Novemberforfatningens tilbagetagelse. Jeg svarede, at jeg vilde det, naar det kunde ske uden skade for folkets frihed og Danmarks og Slesvigs hidtilværende forbindelse, men ikke f. eks. f. Enevoldsmagt ell. Slesvigholsten. Jeg maatte og kunde kræve tillid.“ — Høgsbro veksler flere Breve med Ley om denne Sag. I Brev fra Ley 19. April hedder det: „Deres Haab om, at jeg vil bidrage til, at Deres gamle, gode og kjære Forhold til Knudsen ikke skal forstyrres, er fuldkommen begrundet. Det er mig en hjertelig Æressag. Men unægtelig er det, at Deres Mangel paa Aabenhed i den Sag, De maatte vide, var os magtpaaliggende, ikke kan bidrage til at styrke det gode Forhold.“ Høgsbro har ment, at Hensynet til det tidligere Forhold mellem dem skulde have holdt dem tilbage fra en Opstilling, naar de ikke i Tide kunde underrette ham derom; Ley svarer (29. April), at „det var en Nødvendighed for os, selv om vi derved maatte saare en Mand, som vi i saa mange Henseender satte høi Pris paa.“ — Om Valget i Bredebro skrev Høgsbro i „Fædrelandet“ 16. Marts 1864.

Kong Karl d. 15.s Bibliothekar og politiske Fortrolige, v. Qvanten, opholdt sig paa denne Tid i København; Høgsbro var gentagne Gange sammen med ham, f. Eks. den 28. Marts: „Qvanten, Rosenmüller, Thurah, Juel, I. A. Hansen, Schiørring her om aftenen og forhandlede et af Rosenberg affattet forslag til en nordisk union med parlament i Gøteborg.“ (Dagb.). — Med Telegrammet om de 22,000 hentydes til den svenske Redaktør Aug. Sohlmans Telegram til Carl Ploug Decbr. 1863; det sluttede med Ordene: „22,000 komme og han selv.“

Julius Hedermann var en fælles Ungdomsven af Ley og Høgsbro (jfr. Høgsbro: Mit Forhold — S. 7 f.).

19. April. Det norske Storting forhandler i Marts 1864 Forslag om ekstraordinære Forsvarsforanstaltninger, der imidlertid ikke som haabet i Danmark tager Sigte paa en aktiv Støtte til Danmark men kun paa Landets egen Sikkerhed.

Major Ankjær var Departementschef i Krigsministeriet. Den 23. Marts søgte Høgsbro ham og „tilbød krigsministeriet min tjeneste, hvis jeg nogetsteds kunde gjøre gavn.“ (Dagb.).

26. Maj. Hofjægermester Carlsen blev i Maj Indenrigsminister i Ministeriet Monrad.

3. Juni. Høgsbro genvælges den 7. Juni til Rigsdagens Folketing i Bredebro. Dagbogen 7. Juni: „Valghandling under paahør af østerrigske (ungarske) officerer og menige og med forbud mod at hejse dannebrog. Kn. Hansen stillede mig. Jeg talte for en deling af Slesvig og grundlovens udstrækning over det hele Danmark (Sønderjylland deri befattet). Enstemmig vagt, ogsaa af Slesvigerne. Ved bordet holdt jeg mange taler tildels mod Ley, med hvem jeg bag-efter talte meget venskabelig . . .“ (jfr. Høgsbro: Mit Forhold — S. 41). — Høgsbro tager igen til Orde for Slesvigs Deling ved Møder d. 2.—4. Juli af ledende Mænd fra begge Rigsraadets Afdelinger om en Adresse til Kongen. „Talte begge gange og navnlig for at linien kunde være draget nordligere fræmfor at gjenoptage krigen.“ (Dagb.).

12. August. Dagbogen 19. Juli: „Monrad mødte i det politiske udvalg og oplyste, at han havde været meget tvivlsom, om han ikke burde gaa ind paa Qvaades voldgiftsforslag (Ændring af Russels), indtil Kongen bestemt havde afslaaet at gaa nordligere med afstaaelsen end til Slien. Det franske udtalte Hall sig for, men det syntes Monrad ikke om. Kongen havde faaet breve fra prinsen af Wales og hertugen af Cambridge, som styrkede ham i haabet om Englands deltagelse, naar han holdt fast ved Dannevirkelinien. Torben Bille var af samme mening; Krieger mindre fortrøstningsfuld og Qvaade mindst. I den sidste tid af konferencen var Kongen paavirket i slesvigholstensk retning med haab om personalunion. — Carlsen har opgivet haabet om, at Kongen eller hans slægt kan blive dansk.“

Torben Bille er fra 1860—64 Danmarks Gesandt i London.

Høgsbros Forhold til Enklaverne er bestemmende for hans Stilling til Freden. I Dagbogen skriver han efter 2. August: „I de følgende Dage Privatmøder af Rigsraad's Folketing, hvor der var megen Tale, som ikke førte til noget. Birkedal, H. Hage, Viborg, Barfod, P. E. Olsen vilde ingen Fred paa de Betingelser, men styrte Ministeriet. Jeg tav; ti jeg saa, at som Konge, Folk og Hær var, var der intet at gjøre; men stemme for en Fred, som bortbytter Enklaverne, kunde jeg ikke.“ 11. August: „Jeg talte med Bluhme, som lovede at gjøre alt muligt for Enklaverne og forsøge, om de kunde bevares ved at tilbyde de vestindiske Øer i Bytte.“ Den 17. August kom en Deputation fra Enklaverne, bestaaende af P. Jensen, H. A. Knudsen og Holm-Møgeltønder, til København; Dagen efter var Høgsbro med den hos Bluhme, „som sagde, at dens ønsker var de samme som kongens og hans regerings bestræbelser, men som ikke vilde vide noget af en afstemning, end ikke i Enklaverne. Fra-raadede indstændigt at gaa til andre magters gesandter. Jeg bad om audiens hos Kongen for dem“. (Dagb.). 22. August. „Hos kongen kl. 11, men maatte se alle slags officerer, godsejere og embedsmænd komme ind før vi, fik opfordring til at komme igjen paa fredag, og efter afslag herpaa, til at fatte os meget kort og om muligt end ikke oplæse adressen. Kl. 1 kom vi ind, og da vi modtoges med lette flokler, tabte jeg lysten til at oplæse adressen og indlade mig paa alvorlig samtale. Kongen kjendte end ikke forskjel paa Enklaverne og Slesvig. Det hele tomt og nedslaaende. Ikke et eneste virkelig alvorsord. Vi saa, at alt var tabt for Enklaverne, maaske for Danmark.“

18. November. Om Høgsbros Planer om at vende tilbage til Rødding kan intet videre oplyses. Han havde stadig intet fast Arbejde udover det politiske. Sidst i August indgav han Ansøgning om Gadstrup og Syv Sogne kald. „Rosenberg spurgte mig, hvordan jeg kunde tro, at Heltzen vilde give en mand af min politiske anskuelse noget. Jeg svarede: „Det maa være hans sag, min er det at søge det.“ (Dagb.) — I Maj har han skrevet i Dagbogen efter at have omtalt sin teologiske Læsning: „Jeg syntes at faa mere lyst til at blive præst, ikke blot af nødvendighed, men ifølge kald“.

Mylord er Ejer af „Røddinggaard“.

3. December. Finansminister David udtaler i Rigsraadets Folketing Dec. 1864: „Regeringen er en Modstander af *al* Absolutisme, saavel af den kofteklædte som af den purpurklædte“.

„Østifternes Folkeforening“ er en Bondevenneorganisation, stiftet 1863 med I. A. Hansen som Formand.

Der stilles af Regeringen Forslag om, at Folketingsmanden f. Ribe Amts 5. Kreds udræder af Rigsraadet sammen med Slesvigs Repræsentanter (Rigsraadstidende 2. overordentlige Samling 1864—65. Sp. 475), nu Enklaverne, er afstaaet. Dette frafalder ved 2.—3. Behandl. (Sp. 657 ff) ,da Vedsted Sogn, der hører til Kresen, stadig hører til Danmark.

16. December. — Dagbog 21. Decbr.: „Møde af Grundtvigianere med Carlsen, som valgte til diktator og tog nogle medbestyrere, deriblandt mig til sekretær. Vi endes om at affatte et par skrivelser. Dette overdroges til mig, som

besørgede det i de følgende dage tillige med opfordring til Birkedal og Boisen om at slutte sig til os. Skriftlig forhandlede jeg med Carlsen og derefter udstedtes indbydelsen af dato 21. og 27. dc. Jeg besørgede dem trykte og omsendte i juleferien, efter forhandling med Køster, om hvem det kunde nytte at henvende sig til. Flor og Fr. Helweg var i begyndelsen med, men det viste sig snart, at de gik langt mere med Bille og „Dagbladet“ end vi, at de hørte til de *doktrinære* Grundtvigianere, og derfor skiltes vi snart.“ — De øvrige Medbestyren er Handskemager N. F. Larsen, Maler P. E. Olsen, F. E. Boisen, Lars Dinesen, V. Birkedal, Landstingsmand P. Nielsen (Lykkesholm, Bogense), Jens Jørgensen, Bjerregaard, og N. I. Termansen. Hensigten er ikke at danne „en Forening med særegne Formaaler og Forpligtelser“, men at skabe et Forbindelsesled mellem ligesindede. Udvalget vil dog ogsaa „efter Overlæg med hinanden og med gamle Grundtvig meddele, hvad de maatte finde tjenligt til under de givne Forhold at fremme Folkets ejendommelige og kraftige Udvikling, medens det iøvrigt maatte staa Enhver frit at handle efter sin bedste Overbevisning om det Rette.“ (Skrivelsen af 21. Decbr.). I Skrivelse af 27. Decbr. opfordres til Arbejde for Junigrundloven f. Eks. ved Indbringelse af Andragender fra Vælgerne.

Høgsbros Breve til Carlsen findes i Arkivet paa Gl. Kjøgegaard.

27. December. Carlsen foreslaar i Brev af 29. Decbr. i Flors Sted Grundtvig; og hvis han ikke vil, Helweg fra Slesvig „for at en Slesviger kan være med.“

28. December. Sammen med dette Brev sendte Høgsbro de to Skrivelser. Der udtales Haab om, at Kongen vil „bygge sit Hus paa den samme folkelige Grundvold, der vandt Ham, han skylder sin Throne, den utabelige Kjærlighed hos Samtiden og en uddødelig Hæder hos Efterslægten.“ — Carlsen finder ikke (Brev 29. Decbr.), at Skrivelsen indeholder noget Angreb paa Kongehuset.

1865.

3. Januar. Høgsbro modtog i Anl. Skrivelsen en Mængde Breve „der i hans efterladte Papirer findes samlet i en Pakke „Valgbævegelsen i grundtvigske Kredse“ 1865.

Rigsraadets Forhandlinger om Indskrænkning i Novemberforfatningen var d. 16. Decbr. resulteret i Nedsættelse af et Fællesudvalg, hvoraf Høgsbro blev Medlem. Høgsbro synes at have haft afgørende Indflydelse paa dettes Indstilling, der alm. betragtes som et afgørende Nederlag for Venstre (jfr. Neergaard: Under Junigrundloven II, S. 1578 f.). I Dagbogen skriver han 17. Decbr.: „Møde i fællesudvalget, hvor Monrad optog mit forslag, som om aftenen tiltraadtes af regeringen og d. 18. vedtoges af flertallet. Ved 3die bundne valg blev Klein med 1 stemmes flertal ordfører istedetfor mig. Om Aftenen hos I. A. Hansen med Juel, Krabbe, Hasle, N. I. Jensen, Thurah, Müllen P. E. Olsen o. fl. Jeg udbragte I. A. H.s skaal og fl. Vi var meget tilfredse med resultatet, men bagefter kom oppositionen frem fra B. Christensens og Carlens Side.“

Den 11. Februar talte Høgsbro i Rigsdagens Folketing om § 6. Dagbogen: „Talte om Forholdet mellem særlig og fælles Finanslov. (Tscherning var utilfreds hermed, men ikke bønderne, som ikke kunde forstaa hans opfattelse, naar de anerkjender rigsraadet). Jeg angav i virkeligheden det ømme, saarlige sted, som overenskomsten før Jul lod blive tilbage, og hvorpaa der i kommende tider kan bygges virksomme angreb paa rigsraadet.“

8. Januar. Lumby Skole er oprettet af Hindsholm Landboforening. Den genoptog sin Virksomhed Vinteren 1865—66.

16. Februar. „Dansk Folkeforening“ stiftes efter en 25. Januar 65 udsendt Indbydelse af Mænd af nationalliberal Holdning; Orla Lehmann blev Formand. D. 18. Februar holdt Grundtvigianerne Møde og „vedtog en skrivelse af Birkedal med ændringer af mig til omsendelse i anledning af folkeforeningens dannelse og Helwegs anbefaling af den.“ I Skrivelsen advares mod Folkeforeningen, hvis førende Navne ikke indgyder Tillid, og hvis Udtalelser om Grundloven er svævende og uklare.

Cornelius Appel var i 1864 bleven afskediget fra sit Lærerebøde i Tønder og havde i Januar 65 „efter nogen Tid at have levet saa at sige husvild“ faaet Lov at flytte ind i Højskolegaard i Rødding.

Høgsbro tænkte paa at stille sig i Vonsildkredsen, der dannedes af de 8 slesvigske Sogne, der var givet Danmark som Erstatning for Enklaverne. Berg arbejdede ivrigt for hans Kandidatur (Brev fra Berg til Termansen 24. Januar 65). S. Raben var Gaardejer i Vonsild, Nansen Præst i Taps.

Taler om Incorporationen, 6. Februar, 10. April.

27. Marts. Høgsbro havde først nægtet at tage mod Valg til Statsrevisorposten, „men da bønderne af alle farver indtrængende opfordrede mig dertil, besluttede jeg mig om aftenen dertil (ligesaa Tscherning).“ (Dagb. 22. Marts: „Valgt efter møjsommelig kamp. N. Hansen og nogle af venstre stemte paa Gad for at forhindre valget og professorpartiet vilde for enhver pris ikke have mig. Jeg anbefalede stærkt B. Christensen, men kunde ikke sætte ham igjennem, da en del af bønderne ikke vilde stemme paa ham. Det var bønderne, som satte mig igjennem trods førerne.“

19. April. Ved det aabne Brev af 18. April hjemsendes Rigsdagen.

23. April. Jøden 5: David.

„Danmark“ udgaves og redigeredes af Pastor Fr. Helweg 1864—65.

3. Maj. Carlsen har som Svar paa Høgsbros Henvendelse 19. April en Uges Tid efter sendt ham et Udkast til en Udtalelse, som han beder ham rette. — Høgsbro sender med dette Brev Udkastet tilbage.

8. Maj. Rigsraadet var bleven opløst d. 5. Maj. „Den ny Kreds' er Vonsild-Kredsen, Vejle Amts 6te.

C. C. V. Nyholm: Nogle Bemærkninger i Anl. af Forfatningssagens Forhandling i Rigsraadets Folkething.

Augustforeningen var stiftet 23. August 1864 af Mænd, der tilhørte det konservative Helstatsparti.

12. Maj. „Danmarks Riges gennemsete Grundlov af 5. Juni 1849, som, vedtagen af Rigsraadets Landsting og tiltraadt af Kongens Regjering, inden Aarets Udgang kunde have været Rigslov, hvis den ikke var bleven forkastet af Rigsraadets Folkething.“ Udgiven af Den danske Folkeforening med indledende Bemærkninger af Orla Lehmann (Maj 1865).

12. Maj. Berg opmuntrer i flere Breve Høgsbro til at stille sig i Vonsild; denne veksler bl. a. Brevet med Pastor Hagen, Stepping, om Stillingen i Kredsen. De ministerielle var imidlertid gaaet i Arbejde i Kredsen og havde vedtaget en Henvendelse til Sognefoged Anker Schultz i Dalby; Købmand Grooss i Kolding meddeler dette til Berg og mener, at Høgsbro har meget ringe Muligheder for Valg: Dette lader Berg 17. Maj gaa videre til Høgsbro: „Gjør nu, hvad De troer at kunne forsvare for Deres Samvittighed, men sæt ikke Deres egen Ære eller Frygten for at falde over høiere Hensyn. Jeg faar Efterretninger fra min Kreds, der lyder ilde nok . . .“ „Husk paa, at den menige Mand i disse Sogne aldrig har hørt et ærligt frisindet Ord . . . Min Samvittighed driver mig til at raade Dem.“ — Da har Høgsbro allerede besluttet sig til ikke at stille sig dér; han har tænkt paa flere Kredse — Verninge,

Blæsenborg, Nr. Sundby — men d. 13. ds. giver han I. A. Hansen Løfte om at stille sig i Holbæk (Brev til Carlsen, Dagbogen).

17. Maj. Termansen fik til Modkandidat Gaardejer N. C. Simonsen, Trølund, der ved Valget opnaaet 188 St. mod Termansens 425.

Der hentydes til Ord af Birkedal som disse: „Vi kan maaske ikke bevare vor Frihed, naar vi ikke vilde bevare eller frelse Landet eller i det mindste kæmpe for det til det yderste“ (i Rigsraadets Folketing Decbr. 64. — Jfr. L. Nyegaard: Vilh. Birkedal II, S. 344).

24. Maj. I et Brev har Friskolelærer Kr. Appel i Ryslinge gjort H. opmærksom paa Mødet i Ringe og bedt ham om evt. at komme tilstede.

25. Maj. H. Carlsen: Bemærkninger til O. Lehmanns indledende Bemærkninger til Danmarks Riges gennemsete Grundlov. (Pjecen indeholder ogsaa, som den udsendes, Plougs Svar og Carlsens Gensvar).

Ploug har d. 24. Maj i „Fædrelandet“ skrevet en ledende Artikel om Grundtvigianerne og Valget.

26. Maj. Vistigia terrenit ð: Sporene skræmmer.

31. Maj. Høgsbro besluttede sig i sidste Øjeblik til at lade sig opstille i Svendborg, hvor han besejrede Borgmester, Kammerherre Jessen med 712 mod 669 St.

1. Juni. Der var rejst Tiltale mod I. A. Hansens Broder N. Hansen for Bedragerier, som han formentlig havde begaaet i sin Stilling som Stillingskommissær.

27. Maj. I „Danmark“ 27. Maj har Fr. Helweg 2 Artikler mod Carlsen og Høgsbro.

Den 5. Maj taler Høgsbro med I. A. Hansen om en alm. 5.-Juni-Folkeforening og et nyt Blad. — Jfr. Morgenposten 23. Maj.

10. Juni. Brevet er fra I. C. Overgaard, der senere i en lang Aarrække ejede Nøttrupgaard i Bjerre Herred. — Samme Dag omsender H. en Forespørgsel fra Carlsen til den grundtvigske Kreds's Bestyrelse om Bladet og om et nyt Forfatningsforslag med Forhøjelse af Landstingets Valgbarhedscensus.

12. Juni. De Mænd, Høgsbro i sin Skrivelse har nævnt, er P. E. Olsen, Hasle, Krabbe og Thurah.

Anmærkningen til Skrivelsen lyder saaledes: „Kan det ikke være Ret at lade Valgene til Landstinget foregaa efter den Andræske Valgmaade og at lade Købstæderne danne særlige *Folketingsvalgkredse* (20—25 af 102)? Købstæderne maa vi ogsaa se at vinde eller dog at berolige.“

14. Juni. Grundtvig: Til Vitterlighed i „Dansk Kirketidende“ 11. Juni, hvor han redegør for sin politiske Stilling.

Høgsbro skynder paa med Afgørelsen om Bladets Udgivelse af H. t. Postvæsenet. Indbydelsen bør underskrives af Carlsen, maaske ogsaa af N. F. Larsen, P. E. Olsen og Høgsbro.

Høgsbro var Statsrevisor for Regnskabet for de fælles Anliggender 1860—66.

15. Juni. Samme Dag lader Høgsbro trykke en Opfordring til Abonnement paa „Dansk Folketidende“, underskrevet af Grundtvig, Carlsen og Høgsbro. Høgsbro erklærer sig villig til at overtage Redaktionen (Dagb.).

16. Juni. Carlsen anviser 15. Juni Høgsbro 50 Rdl. for Sekretærarbejdet.

20. Juni. Ploug har i „Fædrelandet“ 24. Maj rettet et voldsomt Angreb paa Pastor F. Boisen, fordi han modvirker H. Hages Valg paa Møn ved at stille sig imod ham. Boisen svarer i „Fædrelandet“ 8. Juni.

26. Juni. Dr. G. Winther var indtil 1875 Formand for den i 1862 stiftede „Jysk Folkeforening“.

Uenigheden mellem Grundtvig og Carlsen—Høggsbro bestod i, at G. ubetinget vilde fastholde 5. Juni-Grundloven, mens C.—H. vilde gøre Indrømmelser m. H. t. Valgbarheden til Landstinget. Dagbogen: 22. Juni: „Grundtvig hilste mig gennem sin Kone, at han ikke vilde have med bladet at gøre, fordi Carlsen var gaaet fra sit program ð: vilde gaa paa akkord.“ 23. Juni: „Jeg traf Carlsen i Hotel d'Angleterre, som fortalte mig og B. Christensen om et møde, han skulde have med Monrad, og hvad han mente, han der kunde tilbyde. Carlsen skrev til Grundtvig.“ 24. Juni: „Carlsen kom til mig og B. Christensen i statsrevisoratet og fortalte mig om mødet med Monrad og grundtrækkene af, hvad de kunde blive enige om. Jeg gik fra ham til I. A. Hansen og meddelte ham det. Han billigede det. Om aftenen kom Carlsen til mig paa Vesterfælledvej for at meddele mig sit første brev til Grundtvig og fru Grundtvigs svar paa det andet.“

Disse 2 Breve findes i Afskrift blandt Høggsbros Papirer. Det første lyder:

Gl. Kjøgegaard, d. 21. Juni 1865.

Højærværdige Hr. Biskop Grundtvig. Kjære Ven! Vil Gud, reiser jeg d. 25. Juni til Sverig paa en 14 Dages Tid. Skulde „Bladet“ udkomme i min Fraværelse, og De, som jeg haaber, skrive den første *Leder*, saa beder jeg Dem om *ikke ubetinget* at udtale Dem imod *enhver* Forandring i Junigrundloven. Saaledes som *Folket* og *Forholdene* ere, vil dette efter min Opfattelse snarere skade end gavne. Naar vi staae som dem, der have Ret til den uforandrede Grundlov, men tillige som villige til, for Freds og Enigheds Skyld, at læmpe os saameget efter vore ængstelige Medborgere, som Grundlovens Grundtanker og Folkets Frihed kan taale, saa have vi en stærk Stilling, og for dem iblandt os, der ere Medlemmer af Rigsdag og Rigsraad, vil det i saa Fald være muligt at begrænse Forandringerne til, hvad der er taaleligt og derved tillige spare Modstanderne Ydmygelsen af et fuldkomment Nederlag. Staae vi derimod urokeligt fast paa den uforandrede Junigrundlov, risquere vi en af to Ting: *enten* at de mange Svage falde fra os i det afgjørende Øjeblik og give Modstanderne Sejer, *eller* at Regjeringen benytter den uopløselige Strid mellem de to omtrent lige stærke Partier til at octroyere os en Forfatning. Jeg er nu vel ikke saa bange af mig, at jeg under almindelige Omstændigheder skulde lade mig kyse heraf; men Folket i det Hele mangler Fasthed og Indsigt, og Partiernes gjensidige Had er saa stærkt, at der vel findes mange, saavel blandt de Pluddervælske som blandt Bondevennerne, der ville, dersom Regjeringen, som den i saa Fald maatte, valgte *et* af Partiernes til Støttepunkt, lade Frihed og Fædreland gaae Pokker i Vold, for den Fornøjelse at træde Modstanderne under Fødder. Dertil maa det ikke komme, dersom et rimeligt Forlig kan komme istand.

Jeg haaber, De stadig er i Bedring. Hils Hustru og Børn.

Deres hengivne

H. Carlsen.

Fru Grundtvigs Svar d. 24. Juni lyder saaledes:

Grundtvig beder Dig selv læse dit Brev igjen og haaber, at Du selv vil see, han ikke kunde forstaae dig anderledes, end at hvad Du end ellers ansaae for det Bedste, vilde det være din Fremgangsmaade at gjøre Indrømmelser for dermed at vinde en Slags Enhed med Modstanderne og muelig undgaae en octroyeret Forfatning. Denne Fremgangsmaade er det, Grundtvig umuelig kan gaae ind paa eller have mindste Deel i at fremme eller anbefale.

A. Grundtvig.

2. Juli. L. B. Poulsen, Lærer i Rangstrup, senere Frimenighedspræst i Bouldund.

I Folketinget d. 8. Marts har I. A. Hansen paaberaabt sig Krügers Navn som Vidnesbyrd om, at Slesvigerne ønsker Junigrundloven bevaret. Heroverfor erklærer Krüger i „Fædrelandet“ 14. Marts, at han ikke har noget saadant Ønske, men at det for ham som de andre Slesvigerne mindre gælder om, hvorledes Forfatningens Enkeltheder bliver som om „dens hurtige og mindelige Afgjørelse; thi deraf afhænger for en stor Del det Haab, hvormed vi see den fælles Fremtid imøde.“

10. Juli. Der forhandles endnu nogen Tid om Bladudgivelsen. Den 17. Juli meddeler Høgsbro til Carlsen, at der er tegnet ca. 600 Abonnenter og 5—600 Rdl. i Pengebidrag, „saa vore Betingelser for at sætte Bladet i Gang næsten er opfyldte.“ 20. Juli udsender de 3 Mænd en Erklæring om, at Forsøget med at udgive et Blad i Fællesskab er opgivet.

30. Juli. I Carlsens Skrivelse af 21. Juli redegør han for Forhandlingerne med Monrad. Ved en Sammenkomst i Lyngby foreslaar Carlsen Monrad, at den alm. Valgret bevares til Landstinget, men at Valgbarhedscensus for Halvdelen af Valgene forhøjes til 400 Rdl. i Skat eller 4000 Rdl. i Indtægt. Monrad stiller hertil det Ændringsforslag, at Kongen skal vælge 6 og Folketinget 6 Medlemmer af Landstinget; ellers gaar Regeringen ikke ind paa Forslaget. „Jeg svarede, at skjønt Kongevalgte i en Folkerepresentation var en Selvmødsigelse, saa vilde jeg dog paa Grund af det ringe Antal, og naar Forfatningsstriden hermed kunde endes, gaae ind paa Ændringsforslaget, saafremt der for de 6 Kongevalgte og de 6 af Folketinget valgte blev udskudt 12 af den høistbeskattede Halvdel, saaledes at Landstinget herefter kom til at bestaae af 30 Medlemmer valgte med samme Valgbarhedscensus som hidtil, 18 Medlemmer valgte med den høiere Valgbarhedscensus, 6 Kongevalgte og 6 af Rigsdagens Folketing valgte. Dog at jeg forbeholdt mig at fastsætte nærmere Valgbarhedsbetingelser for de Kongevalgte og de af Folketinget valgte. — Herom enedes da Biskop Monrad og jeg. Dernæst foreslog jeg Hr. I. A. Hansen at tiltræde Forslaget (Høgsbro i Dagbogen 20. Juli „Ført Carlsen til I. A. Hansen“), hvilket han gjorde, forsaavidt Monrad fastholdt det, idet han tilføjede, at han ikke havde ventet, at vi kunde opnaae gunstigere Vilkaar.“ — jfr. Neergaard: Under Junigrundloven II, S. 1686.

Den sidste Sætning i Skrivelsen lyder: „Denne fortrolige Meddelelse beder jeg Dem ikke at omtale til Nogen.“

6. August. En Kreds af Godsejere oprettede 1865 en Højskole paa Søgaard i Vamdrup; den var i Virksomhed indtil 1884.

Pastor Kühnell fra Farup var ved Valget til Rigsraadets Folketing falden for Pastor Riis-Lowson.

11. August. Monrads Brev findes i Afskrift blandt Høgsbros Papirer og lyder saaledes:

Hummeltofte, 8. August 1865.

Kjære Carlsen! Ved det mig tilsendte har jeg følgende Bemærkninger. Jeg har ikke tiltraadt Deres Modforslag m. H. t. de Kongevalgte. Det er ganske rigtigt, at De tog mit Forslag ad referendum og inden Deres Afrejse til Sverig meddelte mig Deres Modforslag. Men jeg er aldrig kommet til at ytre mig om det. Min Mening er den, at jeg hellere gjør Afkald paa de Kongevalgte end at gaa ind paa en saadan Betingelse.

En Ytring i Deres fortrolige Cirkulære har gjort mig ondt, den nemlig: „og som da ikke ville være ubetinget bundne ved et Forslag, som kun var et Mæglingsforslag“. Ved disse Ytringer faaer Overenskomsten Udseende af en Intrigue beregnet paa at fjerne Ministeriet.

Jeg skal imidlertid fastholde Deres oprindelige Forslag og arbejde ærlig for det, dog ikke saaledes, at jeg paatager mig noget politisk Hovedansvar for

Gjennemførelsen, hvorved jeg kom i Strid med min Livsplan. Løs Tanke til Overvejelse: Adresse fra Folketinget til Kongen med Bøn om, at Sagen maa blive forelagt Rigsdagen.

Slutningen af Deres Brev har ladet mig føle: Hvor vanskeligt det er for det ene Menneske at forstaa det andet, men derfor er jeg ligefuldt

Deres trofaste, hengivne

D. G. Monrad.

Monrad har søgt Bluhme for at faa ham til at gaa ind paa hans og Carlsens Forslag og forelægge det som Regeringsforslag.

12. August. Den 14. August udsender Grundtvig sammen med Hostrup, P. A. Fenger m. fl. Indbydelse til et Vennemøde i September.

16. August. I Dagbogen omtales Lange som „Kongens fortrolige“, og det nævnes, at I. A. Hansen udpeger Carlsen „som den kommende Konselpræsident“. — Lange er vistnok Generalintendant for Civillisten, Carl Vilhelm Lange (1801—1869).

22. August. Adressen, der skal forelægges i Rigsraadets Folketing, henviser Forfatningssagens videre Behandling til Folketinget og erklæret, at Rigsraadet ikke ser sig istand til nogen Behandling, før dette er sket. Den 27. August faar Adressen endelig Form ved en Sammenkomst hos I. A. Hansen, hvor Høgsbro og flere af Folkepartiets Mænd er til Stede. (Dagbogen).

11. September. Assessor C. V. Nyholm stiller den 2. Septbr., da Adressen forhandles, sammen med 11 andre et Forslag til en Dagsorden, der vel udtaler en Beklagelse af, at Forfatningssagen ikke fra Begyndelsen først er forelagt Rigsdagen, men som under Hensyntagen til Tidsomstændighederne kræver en Realitetsbehandling i Rigsraadet nu. Den vedtages med 51 St. mod 48.

Samme Dag (28. August) Rigsraadet aabnes, har Carlsen Møde med Grundtvigianerne. „Det besluttedes at se at faa et blad i gang ved mig.“ (Dagbogen.) Den 29. August: „Jens Jørgensen og Termansen faa Grundtvigs bifald dertil. Jeg skriver anmeldelse til postvæsenet om „Dansk Folketidende“.“ Ved Vennemødet først i September „bragte Termansen bladsagen frem og foranledigede derved en udtalelse af mig. Man vilde, at bladet skulde udkomme.“ — „Dansk Folketidende“ udkommer fra Oktober 1865. I en senere Optegnelse har H. udtalt sig om sin Redaktion af Bladet: „Ved redaktionen af „Dansk F.“ var det mig i reglen magtpaaliggende ikke at optage andre stykker end saadanne, jeg i det væsentlige kunde være enig med, eller i al fald kortelig imødegaa, idet det forekom mig, at bladet var for lille til, at det kunde være valplads for afvigende meninger og deres da nødvendige imødegaaelse. Saaledes har jeg tilbagevist stykker f. e. af Pauline Worm og af Kragballe og derved formodentlig stødt dem saaledes, at de aldrig mere søgte adgang til bladet. Selv Køster blev stødt bort, fordi jeg ikke vilde optage et brudstykke af en islandsk saga, der kun indeholdt drabs-historier. Noget lignende har Ludv. Schrøder ogsaa beklaget sig over har været tilfældet med et af ham skrevet stykke; men derom erindrer jeg ikke noget. Jul. Schjødt fik ikke optaget en lang anmeldelse i 1881 af Herman Bangs „Haabløse Slægter“.“

20. September. Høgsbro stiller den 15. September en Forespørgsel m. H. t. Grænsereguleringen: Grænsekommisionen er paa 2 Punkter gaet imod Fredstraktatens Bestemmelser, idet den har henlagt Skoverup By i Taps Sogn og Hjortvad og Ravning Byer i Kalvslund Sogn til Slesvig.

10. November. Ministeriet Frijs-Frijsenborg dannes den 6. November.

1866.

30. Maj. Det er 10de Landstingskreds, Grundtvig skal opstilles i; det har ogsaa været paa Tale at opstille ham i Randers (9. Landstingskr.) og i Odense (6. Kreds).

30. Maj. Høgsbro stiller sig ved Valget til Rigsdagens Folketing i Sønderbroby-Kredsen (den senere Højrup-Kreds). Efter at Birkedal, der havde repræsenteret Kredsen i Rigsraadet, havde nedlagt sit Mandat, talte han i Vinteren 1866 med H. om at stille sig der. (Dansk Folketidende 2. Maj 1876.) Da Valget nærmede sig, rettede Friskolelærer Kr. Appel i Ryslinge den 1. Maj en Henvendelse til H. om at stille sig i Sdr. Broby. I de følgende Dage underskrev Folk fra de forskellige Sogne i Kredsen en Henvendelse, og Høgsbro lovede at stille sig. Den 23. Maj meddeler Appel, at „Birkedal vil stille den indstændigste Opfordring til Dem. Han vil gerne være Deres Stiller.“ — Den 4. Juni vælges Høgsbro med 455 St., mens den tidligere Folketingsmand, Sognefoged Chr. Rasmussen, Ryslinge, der var Ja-siger til den reviderede Grundlov, samler 366 St.

24. Juni. Ved Valget i 9. Landstingskreds i Randers 23. Juni valgtes der 6 Nej-sigere.

Gaardejer Niels Rasmussen fra Lisbjerg Terp var Landstingsmand fra 1863 til 1882.

25. Juni. General Harbou, en Tid Formand for Augustforeningen, var opstillet i Aarhus mod den nationalliberale Konsul Mørk og støttedes af Venstre. Valget omtales i „D. F.“ 22. Juni i en Meddelelse fra Aarhus, som er skrevet af Lærer Højmark, men bearbejdet af Høgsbro. I samme Nummer staar Grundtvigs Digt: „Bonde-Tiden“.

Lærer Ovesen, Solbjerg, Mors, gør i et Brev til Høgsbro opmærksom paa, at Carlsens Valg i hans tidligere Kreds, 8. Landstingskreds, vanskelig lader sig gennemføre.

29. Juni. Brevet til Grundtvig findes i Rigsarkivet.

Højesteretssekretær J. P. Christensen var valgt i 7. Landstingskreds.

30. Juni. Høgsbro skaffer gennem P. Bojsen Carlsen opstillet til Folketingsvalget i Vejle 12. Oktober 1866.

3. Juli. Som Eksempel paa den Indflydelse, „Dansk Folketidende“ har, nævner Høgsbro i Brev til Carlsen 13. Juli: „Den Mand, der var Skyld i, at Klein faldt i Viborg 5. udtalte offentlig paa Valgtribunen, at Grunden til, at han nu stillede hans Modkandidat, medens han forrige Aar anbefalede Klein, var den, at han nu saa Sagen klarere end dengang, og at han navnlig havde D. F. at takke derfor.“

„Horsens Folkeblad“ udkommer fra 1. April 66, „Vejle Amts Folkeblad“ fra Efteraaret 1865, udg. af Thomas Nielsen.

16. Juli. Høgsbro skriver d. 17. Juli til Carlsen: „ . . . Man anser det for ønskeligt, at Grundtvigs Venner ikke for meget udsøndre sig. I det hele er Stemningen blandt dem jo mod Organisation, og det er derfor vist meget heldigt, om De foreslaar, at betragte *den fælles Aand* som Fører. I dens Navn er De selvskreven, men det gaar bedre under hin Betegnelse.“

23. August. N. F. S. Grundtvig: „Dagbladet og Adressen“ — i „Dansk Folket.“ 17. August.

25. August. Der nedsattes i Februar 66 en Forsvarskommission med Krieger som Formand.

Justitsminister Leuning døde d. 21. Juli 67.

D. 27. Juli sendte Folkepartiet i Rigsdagen en Takadresse til Grundtvig og Tscherning.

20. Oktober. I Varde (11. Kreds) valgtes Stiftamtmand Nielsen med 59 St., Gaardejer A. Simonsen med 49 og Sognefoged Bollerup Andersen med 40. Kultusminister Rosenørn-Theilmann havde 29 St. — Gaardejer I. J. Christensen fra Heeager var Folketingsmand for Vardekredsen 1868—73.

29. Oktober. Høgsbro var bleven genvalgt d. 12. Oktober i Sønderbroby (H. 478 St., cand. teol. H. C. D. Müller 153).

Der hentydes til Nyholms Stilling til Venstres Adresseforslag 2. Septbr 65. Ved Formandsvalget d. 12. November valgtes Bregendahl til Formand med 43 St.; Krabbe fik 18, Sponneck 18. Venstre havde ikke kunnet enes om en ny Formand. Carlsens Venner holdt paa Krabbe, Winthers paa Sponneck. (D. F. 16. November). — Høgsbro opgør i sit Blad 30. November Partistillingen i Folketinget saaledes: Det nationale Venstre 21, Mellempartiet 20, Det national-liberale Parti 19, Oktobristerne 17, Winthers Gruppe 14, Løsgængere 7.

30. Oktober. I „D. F.“ 9. November indbydes Rigsdagsmænd af Menigmandspartiet til et Møde hos B. Christensen, Aftenen før Rigsdagen aabnes.

1. November. Winthers Gruppe mødte ikke hos B. Christensen, ligesom Førerne for Oktobristerne ogsaa udeblev (jfr. D. F. 23. November).

Dam, Høgsbro, Nyholm og P. Olsen indbragte i Folketinget et „Forslag til Lov om Tillæg til Lov om Sognebaandets Løsning af 4. April 1855“, der tog Sigte paa Vilh. Birkedals Gerning i Ryslinge, og som behandlede 1. Gang 4. Decbr. 66. — Forslaget modtoges venligt i Folketinget, men Landstinget standsede Sagens videre Behandling 1. April 67.

1867.

Paaskedag. Ved en Fejltagelse er dette Brev anbragt før Brevene af 3. Marts, 8. Marts og 10. April. — Under Gudstjenesten i Vartov Palmesøndag havde Grundtvig under et Anfald af Sindssyge begaaet flere Uregelmæssigheder. Dagen efter indgav han sin Afskedsansøgning, men ønskede at holde Afskedsprædiken Skærtorsdag, hvad en Kreds af hans Venner forhindrede.

3. Marts. I Januar—Februar 1867 afkræves de Lærere og Præster i Nordslesvig, der var bleve i deres Embeder efter 1864, Ed til Kongen af Preussen.

10. April. Henvendelsen til danske Gejstlige udgaar fra den evangeliske Alliance.

2. August. Ved Justitsminister Leunings Død i Juli var Kultusminister Rosenørn-Teilmann bleven Justitsminister; man ventede derfor Udnævnelsen af en ny Kultusminister. D. 4. Septbr. overtager Biskop P. Chr. Kierkegaard denne Stilling.

3. August. Carlsen, Høgsbro, B. Christensen, Jens Jørgensen og Schjørring indbringer i April 67 i Folketinget et „Forslag til Lov om Menighedernes Deltagelse i Valget af deres Præster.“

20. Oktober. I A. Hansens Angreb paa Høgsbro findes i „Morgenposten“ 18.—21.—25. Oktober.

21. Oktober. Nationaløkonomen, Prof. N. C. Frederiksen (1840—1905), D. G. Monrads Svigersøn, var en af de ledende indenfor Mellempartiet

22. November. Carlsen fraraader i sit Svar 27. November at fæste Lid til denne Sags Agitationskraft: den kan ikke ordnes, saa Bønderne faar Fordel deraf; hvad der ikke lod sig gennemføre i „den specifique Bondevenligheds Tid“, lader sig ikke gennemføre nu.

1868.

7. Marts. Biskop P. C. Kierkegaard har før sin Afgang d. 6. Marts foreslaaet Nedsættelsen af en Kirkekommission „til at forberede Forslag af kirkeligt Ind-

hold“. Bevillingen til denne vedtages i Folketinget d. 11. Marts med 54 St. mod 24, der svarede „Stemmer ikke“; bl. de sidste var Høgsbro. — Da Forslaget behandles 2. Gang foreslaar Berg og Schjørring, at de 5000 Kr. til Kommissionen „først kan anvendes, efter at det Rigsdagen forelagde Udkast til Lov om Valg- og Hjælpemenigheder har erholdt Lovskraft“, og hvis dette forkastes, da at borttage den hele Bevilling. Dette forkastes med 68 St. mod 14, og hele Bevillingen vedtages med 43 St. mod 42; bl. de 42 var Høgsbro.

Fonnesbech, der er Finansminister, overtager midlertidig Kultusministeriet, indtil Provst Aleth Hansen udnævnes d. 15. Marts.

28. April. Folketinget vedtog Forslaget i Landstingets Affattelse, idet dog Høgsbro traadte tilbage som Ordfører for Folketingsudvalget og der erstattedes med Hall.

11. Juni. Birkedals Tale findes ikke i „Dansk Folketidende“; derimod er der d. 19. Juni en kort Meddelelse om, at „Valgmenighedsloven vil selv i dens forkvalede Skikkelse dog rimeligvis komme til Anvendelse, idet Pastor Birkedal og hans Menighed efter Forlydende har søgt om efter den at blive erkjendt som et Led af Folkekirken.“

Termansen var blevet opfordret til at overtage Forstanderstillingen paa Vejstrup Højskole.

22. Juni. Ved et kirkeligt Vennemøde i Ryslinge 17.—18. Juni, hvori deltog 200 Sønderjyder, foreslaar Pastor, Dr. L. Helweg, Odense, en Takadresse til Konseilspræsidenten for Valgmenighedsloven; trods enkelte Protester vedtoges den.

Ved en Fest i Løve Kro hylder sjællandske Bønder det nationale Venstres Førere.

31. Juli. Gaardfæster R. Milling, Horne, havde baade siddet i Folketing og Landsting, men var i 1866 falden som Nej-siger ved Landstingsvalget i Odense.

9. August. N. I. Termansen var ogsaa Medlem af Kirkekommissionen.

15. August. 37 „store Bønder“ har henvendt sig til Landets Godsejere med Opfordring til dem om at indtræde i „Octoberforeningen“; Henvendelsen var ikke bestemt til Offenliggørelse, men „Dagbladet“ har faaet fat paa den og aftrykt den. I Godsejernes Indbydelse rettes der et Angreb paa den Skandinavisme, „Nordisk Samfund“ repræsenterer. „Dagbladet“, hvis Leder d. 14. August beskæftiger sig med Indbydelsen, skriver angaaende dette, at Hofjægermester Carlsen som Samfundets Formand er „den Nærmeste til at optage den Handske, der paa en saa uforskammet Maade er kastet ham og hans Meningsfæller i Ansigtet.“

Carlsen udtaler sig om Spørgsmaalet: Grundtvigianisme—Skandinavisme i et aabent Brev til Høgsbro i „Dansk Folketidende“ 21. August, i hvilket Nummer ogsaa Høgsbro gør op med Lars Bjørnbak om samme Spørgsmaal.

Om Tschernings og Winthers Forhold til Junigrundloven skriver Høgsbro i „D. F.“ 28. August.

22. August. „Nordisk Samfund“ stiftes i 1866 med det Formaal at virke for det størst mulige Samliv mellem de nordiske Lande og til Forberedelse af de 3 Rigers Sammenslutning, saa at de danner en politisk Enhed udadtil med Bevarelse af hvert Riges indre Uafhængighed. Carlsen er Formand for Samfundet.

23. August. D. 4. September skriver Carlsen i „D. F.“ „Et Par Ord til utilfredse Venner“, der handler om Forskellen i Grundtvigianernes Opfattelse af det skandinaviske Spørgsmaal. — Med dette Brev opfører Brevvekslingen

mellem C. og Høgsbro. — Carlsen, der blev kongevalgt Landstingsmand 1870, sluttede sig efterhaanden til Højre. Hans Vurdering af Høgsbro ændres da ogsaa; som et Vidnesbyrd herom skal anføres et Brev fra Carlsen til Kultusminister Fischer fra 8. November 77 (Brevet findes i Rigsarkivet); det hedder her: „Det var glædeligt, om Valgbævægelsen kunde skille de gamle Bondevenner fra det Berg-Høgsbroske Venstre. De gamle Bondevenner burde nu, efter at Godsforholdene bliver opløst, og Fæstevæsenet gaar ud, følge med Gaardmændene over i den konservative Lejr; dette er Betingelsen for, at disse Førere endnu herefter kan gavne Bondestanden. Vedbliver denne at være revolutionær, saa arbejder den for sin egen Opløsning. Berg-Høgsbro — Pseudogrundtvigianerne — er i Bunden Socialister, der vel har deres forskellige Systemer, men som alle mødes deri, at de fordrer Statsmagten anvendt ikke til Beskyttelse, men til at fremtvinge en Tilstand, der stemmer med deres Ideal og deres formentlige Interesser. Friheden er for dem ingenting, Magten er alt. De hører med deres Livsbetragtning hjemme i et forraadnende Samfund og vil nemt under et falskt aandeligt Flag opløse Folket i Pøbel, om de fik raade. Det er noget af det mest komitragiske, som Situationen frembyder, at se de velnærede Gaardmænd trave i Hælene paa disse to Skole Mestre. Men lad os først faa opløst den Bænkevælling, som kaldes det forenede Venstre, saa vil det ikke gaa længe, før Gaardmændene vil se, at Pseudogrundtvigianismen er en for dem unydlig Substans, og Hr. Berg-Høgsbro etc. vil give sig i Lag med Fattigfolk og blive erkjendt for det, de er — Socialister.“

1869.

12. Juni. Høgsbro skriver i „D. F.“ en Række Artikler om Skandinavismen (8. Januar, 26. Marts, 9. April, 16. April, 23. April, 18. Juni). Carlsen udtræder i Vinteren 1869 af det nationale Venstre; da kun en ringe Del af Partiet havde stemt sammen med ham for Teaterforslaget, deltog han ikke mere i Partiets Møder.

Cand. jur. P. Schjørring var bleven udnævnt til Byfoged og Borgmester i Skjelskør.

Det blev ikke Kr. Madsen, med Gaardfæster H. Rasmussen, Sdr. Broby, der blev Høgsbros Modkandidat.

29. Juli. „Hindholm“ er et Maanedsskrift, udgivet af Forstander Kr. Nielsen. I Juni-Numret meddeles, at „Arbejdsherrernes Præmieselskab for Tjenestefolk er bleven suppleret med et Selskab af Tjenestetyende, der nylig har dannet sig med det Formaal at belønne gode Huusbønder og Madmødre“; en Del af Selskabets Bestemmelser meddeles.

Aug. 69. Lærer Thomas Nielsen fra Birk ved Herning er opstillet i Vejle-kredsen. Carlsen har anbefalet Dr. C. Rosenberg til sin Efterfølger. Ved Landboernes Møder, hvor Kandidatopstillingen skal finde Sted, er Stemningen ret uddelt for Ths. Nielsen, og Rosenberg faar kun faa Stemmer. Ikke des mindre stiller han sig og deltager i en Række Møder. Umiddelbart før Valget trækker han sig dog tilbage til Fordel for Grd. I. P. Madsen. Ved Valget faar denne 813 St. mod Ths. Niensens 846.

31. August. Ths. Nielsen havde i Oktbr. 1866 stillet sig mod Berg i Kolding, da Berg havde stemt for den reviderede Grundlov.

14. November. I „Aarhus Amtstidende“s Referat d. 20. Oktbr. hedder det: „Hr. Th. N. imødegik Wistoft og denne igjen Th. N., der benægtede, at det nationale (svensksindede Venstre) bestod af Grundtvigianere, og fortalte, at Høgsbro ikke var Grundtvigianer (gik hverken til Kirke eller til Alters).“

1870.

16. Juli. D. 30. Juni 1870 dannes „Folketingets Venstre“ ved en Sammenlutning af de 3 Venstregrupper. Samme Dag udsendes en Henvendelse til Vælgerne, der indeholder en Redegørelse for Sammenslutningen og Venstres Program; her udtales Kravet om Parlamentarismen. Henvendelsen er underskrevet af 44 Folketingsmænd; N. J. Termansen er Modstander af Sammenlutningen. — Høgsbro er Medlem af det „staaende Udvalg“ paa 11 Mand, der danner Venstres Bestyrelse.

1871.

17. Marts. Folketingsmand, Redaktør N. Hansen blev Marts 71 udelukket af det forenede Venstre, da han brød de i Partiet truffne Aftaler. Dr. Geert Winther udmeldte sig 29. Marts af Venstre, vistnok fordi Partiet og dets Bestyrelse misbilligede, at han havde stillet Forslag til Finansloven, hvorefter der i det paagældende Finansaar skulde foretages væsentlige Ændringer i Hærloven. — I Samlingen 70—71 udelukkes tillige Frølund, Dinesen og R. Olsen; Rugaard udmeldte sig, mens 5 nye sluttede sig til.

17. April. Fr. Bajer: „Hvad skal vi lære af Oprøret i Frankrig“, i „D. F.“ 14. April 71.

P. Pedersen er Folketingsmand for Frederiksborgkredsen.

Ved Behandlingen af Lovforslaget om de lærde Skolers Ordning drejede Striden sig bl. a. om Indførelse af en nordisk-sproglig Retning til Studentereksamen; Grundtvigianerne ønskede, at den skulde indføres ved Aarhus og Sorø Skoler. Dinesen havde ved 3. Behandling talt for, at Sorø Skole ikke skulde slaas sammen med de lærde Skoler, men anvendes til en folkelig dansk Højskole i stor Stil. Ved 4. Behandling stiller en Del Venstremænd Forslag om en Dagsorden, hvorved Forslaget henlagdes for i Aar, men gjordes til Genstand for yderligere Overvejelse. Denne Dagsorden forkastes med 55 St. mod 37. Dinesen er fraværende ved Afstemningen.

N. I. Termansen har udviklet sit Skolefrihedsbegræb i „D. F.“ 1. Juli 70: „Et Par Ord om Skoletvang“.

4. Maj. Svaret til Bjørnbak. D. F. 28. April.

I Striden om det kgl. Teaters Ordning stod Venstre med Høgsbro som Ordfører paa det Standpunkt, at Teatret skulde ophøre at være en Statsanstalt. Dinesen gik ved alle Afstemninger mod Venstre; Berg afholdt sig fra at stemme.

Frølund stillede i Januar 1870 Forslag om Ophævelse af Bestemmelsen om Vaccination som Betingelse for Konfirmation, men trak det tilbage, da Justitsministeren lover en tidssvarende Lovgivning om dette Forhold. Termansen optog Forslaget; Udvalg nedsattes, og det foreslog enstemmigt Vaccination ophævet som Betingelse for Konfirmation og Vielse; dette vedtoges, men Bøder indførtes for at fremtvinge Vaccination.

En Ligsynslov blev forelagt i Samlingerne 69—70, 70—71. Venstre ønskede Ligsynet foretaget af Ligsynsmænd, Justitsministeren, støttet af I. A. Hansen, af Læger.

Hesteloven er vel „Lov om Nedlæggelse af Stamstutteriet paa Frederiksborg og nogle dermed forbundne Foranstaltninger“.

Den samme Kancelliraad de Coninck, der i 1860 ved nogle Artikler i „Dagbladet“ rettede Angreb paa den alm. Valgret, genoptog disse i nogle Artikler i „Dagens Nyheder“ 20. Marts ff. I Anledning af disse Artikler retter Ploug i „Fædrelandet“ 11. April et Angreb paa Høgsbro, der besvarer det i D. F. 14. April. Ploug fortsætter i den følgende Tid sine Angreb, men H. svarer ikke; den 27. Oktober tager han dog til Orde for at protestere mod den Paastand, „at alle de, der i Aand og Sandhed hører til den grundtvigske Retning, har forvundet den Skuffelse, som Forfatningsforandringen i 1866 var for de fleste af dem, og forandret deres politiske Holdning, forsaavidt de har skilt sig fra det radikale

Parti, der kalder sig det forenede Venstre, og i hvilket kun de uægte Grundtvigianere — f. Ex. de Herrer Høgsbro og Berg — endnu spiller en Rolle.“

21. Juni. En Del norske Højskoleelever kom sidst i Maj til Danmark for at lykønske Grundtvig i Anledning af hans 60-Aarsdag som Præst.

8. Juli. Bojsen har i et tidligere Brev bedt Høgsbro om at „være enevældig Hovmester“ over, hvad han sender ham af Artikler, da han selv er utilfreds med Formen. — Bojsens „Breve fra Udlandet“ findes i 7 Numre fra 23. Juni til 4. August.

18. Juli. Femte-Juni-Folkeforeningens Fællesbestyrelse, hvoraf Alberti og I. A. Hansen er Medlemmer, har 2. Juni udsendt en Rundskrivelse, hvori den opfordrer til Tilslutning til Foreningen, men som tillige indeholder politiske Udtalelser. De 3 Spørgsmaal er: Fæstevæsenets Afløsning, de gejstlige Embedsmænds Lønning og Hærlovens Gennemsyn. — Jfr. D. F. 21. Juli.

23. Juli. D. F. 7. Juli bringer en Artikel: „Oberst Tschernings Opfattelse af den ny Kirkeordning“; Tschernings Svar D. F. 4. August.

6. August. Cand. theol. Will. Jacobsen var Bestyrer for Velgørenhedsselskabets Skole i København. — „Hejmdal“ gaar fra at være Dagblad over til at være Ugeblad fra 1. August 1871; fra 1. Oktober bliver det igen Dagblad, idet P. E. Olsen tiltræder Redaktionen.

„Dansk Folketidende“s Holdertal var 1. Januar 1867: 1069, 1868: 1132, 1869: 1257, 1870: 1272, 1871: 1190, 1. April 1871: 1149, 1. Juli 1871: 1111, 1. Oktober 1871: 1071.

15. August: Hvorledes Forbindelsen mellem Bjørnson og Høgsbro er knyttet, kan ikke oplyses; maaske har Høgsbro henvendt sig til B. om Oplysninger i Anledning af den Artikel om „Bjørnstjerne Bjørnsons Deltagelse i Kampen for folkelig Selvstyrelse“, der staar i D. F. 25. August.

Bj. Bjørnson redigerede „Norsk Folkeblad“.

25. August. En Kreds af danske Grundtvigianere — bl. dem Vilh. Birkedal, Peder Larsen Skræppenborg og N. J. Termansen — havde Sommeren 1871 været paa en Rejse i Norge.

P. E. Olsens Angreb paa Høgsbro (Hejmdal 31. Juli, 12—26. August) er foranlediget ved nogle Udtalelser af denne om Muligheden for Slesvigs Deling i 1864 i Anledning af D. G. Monrads Valgtale i Helsingør.

29. August. Referatet i D. F. 25. August; Talen gengivet efter Termansens Opskrift. D. F. 29. September 1871.

1. September. „Lov om Undervisning i de lærde Skoler i Danmark“ af 1. April 1871 fulgtes 5. August af „Anordning angaaende Undervisningen i de lærde Skoler“.

4. September. Fra Bjørnson til Høgsbro findes endnu 2 Breve fra 1871 (11. Oktober, 28. November); de er trykt i Udgaven af Bjørnsons Breve, „Brytningsaar“ I, S. 40 og 49 ff.; af Bjørnsons Breve medtages her kun dem, der ikke er optaget i denne Udgave. — Kr. Elster blev ved Sygdom forhindret i at sende Høgsbro Artikler om norske Forhold.

19. September. Bjørnsons Ønske om at faa Korrespondancer fra København opfyldes hurtigt, idet stud. teol. Harald Holm begynder at skrive til Bjørnsons „Norsk Folkeblad“.

20. September. I D. F. 4. September ff. findes 4 Artikler om „Folketingsmand Bergs politiske Møder i Jylland“.

„Lov om Lønninger for adskillige under Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet hørende Embeds- og Bestillingsmænd“ 25. Marts 1871.

Ministeriet har forelagt et Lovforslag om „Menighedernes Medvirkning ved Beskikkelse af Præster“. I Udvalget og senere ved Forhandlingen støttedes Ønskerne om en Udvidelse af Præstevalgretten bl. a. ivrigt af Gaardejer Cornelius Petersen, der nu nærmest tilhørte Højre.

1872.

2. Januar. C. Berg har foreslaaet Afskaffelse af Adel, Titel og Rang; Forslaget behandlede første Gang i Folketinget 15. Januar 1872. Bjørnsons Artikel fra „Norsk Folkeblad“ citeres i „Dansk Folketidende“ 9. Februar.

Igenem Vinteren 1871—72 skrev Ploug og Bjørnson stadig imod hinanden; for Bjørnson former denne Strid sig som et Opgør med hele den nationalliberale Anskuelse; mest udførligt redegør han for sit Standpunkt i „Nogle Ord til Ungdommen“ i „For Idé og Virkelighed“, Marts 1872.

Høgsbros havde i 2 Artikler (26. April, 3. Maj) redegjort for Striden mellem Bjørnson og Ploug. Dette gav Anledning til, at Ploug paa det hæftigste angreb ham („Fædrelandet“ 13. Maj); han taler her om sin „Mangel paa Agtelse for Hr. Høgsbros i Partigjængeriets Trædemølle mere og mere søndermalede Personlighed“, om at „Hr. Høgsbros Maade at forhandle paa er en sindrig Blanding af Sandhed og Usandhed, Kjendsgjerninger og Opspind, halve Indrømmeiser og hele Tilsnigelser“. Det hedder endvidere: „Hvor indbyrdes forskellige de end lyder, Hr. Bjørnstjerne Bjørnsons Stylsprog og Hr. Sofus Høgsbros Træskotale paa den ene Side, Hr. Brandes's Katteserenade og Socialisternes Brøl paa den anden Side, saa have samtlige tre Bevægelser jo dog eet og samme Formaal: at bortkaste og ødelægge den Intelligens, som Samfundet har erhvervet sig, og som hidtil har ledet det.“ — Angrebet fremkaldte alvorlige Protester fra N. J. Termansen („Hejmdal“ 24. Maj) og Vilh. Birkedal („Aabent Sendebrev til K. Ploug“. Hejmdal 30. Maj); Ploug svarede i „Fædrelandet“ 4. Juni. — Høgsbros modtog i Løbet af Sommeren en Række Tillidsadresser fra jydsk Bønder.

Bjørnson har i et Brev til Høgsbros og Termansen („Brytningsaar“ I, S. 49) November 1871 udkastet Planen til et Møde for de demokratiske Partier i Norden i Kristiania Sommeren 1872. H. og T. skal bestemme, hvem de danske Deltagere skal være; men B. giver dog Vejledning: „Jeg har tænkt mig, at I maatte have Berg og Bojsen med. Af de andre I. A. Hansen, ubetinget; maaske Bjørnbak og Geleff; vi vil tage Jaabæk med . . .“

6. Maj. Den 11. Maj forelagde Johan Sverdrup Stortinget et Forslag til et Mistillidsvotum til det samlede Statsraad paa Grund af dets Holdning overfor Stortingets Beslutning om Statsraadens Ret til Deltagelse i Stortingets Forhandling.

21. Juni. Ved et politisk Møde i Ry hævder Bjørnbak under et Ordskitte med Berg om et Udtryk i den jydsk Folkeforenings Program om Bevarelsen af et udelt Danmark (som Berg finder uklart, da vi har et *delt* Danmark), at „han regnede ogsaa Nordslesvig med til det udelte Danmark; men Udtrykket var brugt mod Høgsbros, som dengang havde skrevet, at man ikke skulde holde saa meget paa Danmarks udelte Tilværelse, da det selv paa denne Maade kunde bevare sin Forfatning og Ejendommelighed. Det tror Taleren ikke paa; tager Prøjsen og Sværrig hver sin Del af Landet, kan man godt sige Godnat til Frihed og Forfatning“. Dette refereres i D. F. 28. Juni 1872, og Høgsbros skriver: „Vi maa bestemt kræve, at Hr. Bjørnbak paaviser, hvor H. har sagt noget saadant, hvis han ikke vil, det skal staa som en skammelig Usandhed. H. var dog blandt dem, der stemte mod Wienerfreden.“ Det oplyses senere (D. F. 26. Juli), at det, Bjørnbak hentyder til, er en Ytring af Høgsbros i D. F. 7. Maj 1869 om, at man

ikke maa sætte den udvortes Statstilværelse som det sidste Maal for det danske Folk, men kun som et Middel for det indre Folkeliv, da Folket er mere end Staten.

Der dannes en Forening af Bladudgivere med Zahle og Bjørnbak i Spidsen. Berg, Høgsbro og Tauber nægter at deltage.

Den 29. Juni dannes en „Folkeforening for Svendborg Amt“; i Bestyrelsen kommer bl. a. Folketingsmand Jens Jensen, Trunderup, fhv. Folketingsmand Mikael Pedersen, Lærer Appel i Ryslinge. D. F. skriver i den Anledning, at den Frygt, man har næret for, at Foreningen skulde gaa i Bjørnbaks Retning, efter det trufne Valg har vist sig ugrundet.

G. Petersen redigerede „Sydfynsk Tidende“, der udkom i Svendborg.

Juli. D. G. Monrad stillede sig ved Valget den 20. September 1872 i Roskilde, men faldt mod Venstremanden Gaardejer Ole Larsen fra Store Rørbæk med 741 St. mod 785.

26. Juli. Gennemførelsen af det store nordiske Møde af Venstremænd var stødt paa saa mange Forhindringer, at det maatte opgives. Det hele indskrænkedes til, at Hedlund, Sverdrup, Bjørnson og Høgsbro mødtes i Hamar og paa Sagatun Højskole. — Høgsbro havde i Anledning af Rejsen bl. a. modtaget en Pengegave samt en Tilslutningsadresse fra 106 Soldater i Lejren ved Hald og fra 26 Soldater ved 7. Bataillon i Nyborg.

25. August. Høgsbros Breve til Hedlund findes i Gøteborgs Stadsbibliothek. „Dagbladet“ har d. 21. Aug. indeholdt et Angreb paa Høgsbro og Hedlund i Anledning af Hamarsammenkomsten. Det hedder her, at det forenede Venstres Mænd „vel endnu gaar omkring og fortæller, at man er national, uhyre national, men naar det gjælder Parti-Formaal og deres Fræmme, saa træder det nationale Hensyn tilbage, og saa bliver man Ven med dem, for hvem al vor nationale Stræben har været en Forargelse.“ Der hentydes hermed til Hedlunds formentlig tyskvenlige Holdning i 1864 og 1870. — Høgsbro svarer „Dagbladet“ i D. F. 30. August; Hedlund selv imødegaar i „Dagbladet“ 28. August de mod ham rejste Beskyldninger. — Jfr. endvidere D. F. 6. Septbr.

30. August. Termansen har paa dette Brev skrevet: „Det synes ikke, at jeg har fundet det værdt at gjemme Afskriften af Svaret paa dette Partibrev, men jeg husker godt, at det var meget alvorligt.“

Rybberg er en Proprietærgaard i Velling ved Ringkøbing; Letbæk Mølle, der ligger i Nærheden af Varde, ejedes af Niels Møller.

1. September. Høgsbros Forbindelse med Hedlund blev gentagne Gange brugt imod ham. Saaledes ved et Møde i Ringe i August; i et Privatbrev til Høgsbro (fra A. Jørgensen i Ringe) hedder det: „Foruden de sædvanlige Udfald mod det forenede Venstre, Socialismen, Angreb paa Ejendomsretten, personlige Interesser o. s. v., dadledes De især, fordi De nylig i Norge havde plejet Omgang med to gediegne Slesvigholstenere og Fjender af Danmark samt Tyskervener — Hedlund og Sverdrup. Chr. Rasmussen oplæste en lang Artikel af „Dagbladet“ til Bevis herpaa.“

21. Oktober. Der hentydes til Bjørnsons Tale ved Vennemødet efter Grundtvigs Død.

Cand. teol. S. M. Sørensen ledede 1871—75 Rødkilde Højskole.

17. September 1871 har Berg i et Brev til Høgsbro været inde paa Spørgsmaalet om et Dagblad i København: „Ja, De har Ret; det havde for os at see været noget Andet at have beholdt Krabbe i Kbhvn. som Medredaktør af et Dagblad, hvortil vi alligevel høiligen trænge, og hvortil der føles Trang omkring iblandt Folk.“

„Hejmdal“ ophører at udkomme fra 1. Oktober 72.

29. Oktober. Anledningen til Pastor Andreas Leths Brev er C. Hostrups Artikel „Vor Stilling til Tyskerne“ D. F. 25. Oktbr. A. Leths „aabne Brev“ blev ikke trykt, da det kom for sent til Nummeret af 1. Novbr.; i Stedet skrev han en Artikel „Til C. Hostrup“ D. F. 8. November.

Ved et Friskolemøde paa Dalum Højskole 30. September udtalte flere fynske Friskolelærere deres Tilslutning til Bjørnsons Tanker.

11. November. Høgsbros Breve til Fr. Bajer findes paa det kgl. Bibliothek.

Høgsbro var under den Bjørnsonske Strid Genstand for flere Angreb. Saaledes bl. a. i Pastor Mørk Hansens „Aabent Sendebrev“ til C. Berg i „Fædrelandet“ 6.—7. September (Bergs Svar i „Kolding Folkeblad“ 18. Septbr.), og i Artikler af Ploug sammesteds 13. Septbr., 3. Oktbr., 11. Oktbr.

Fr. Bajers Stykke „Den sandeste Partiaand“ staar i D. F. 22. Novbr.; Stykket fra „Horsens Avis“ er optaget i D. F. 6. December.

1873.

22. Februar. En fælles skandinavisk Kommission har forberedt en Møntunion mellem de 3 nordiske Lande. Regeringerne var paa Grundlag af dens Arbejde enedes om et Forslag, som i Begyndelsen af 1873 blev forelagt Rigsdagene. I Sverige og Danmark vedtoges det, men det forkastedes i det norske Storting. Loven stadfæstedes da for Sverige og Danmark i Juni Maaned. Norge sluttede sig først til i 1875.

Bjørnstjerne Bjørnson holdt i denne Vinter Foredrag i svenske Byer om Grundtvig. Samtidig bragte „Gøteborg Handels- og Sjøfartstidningen“ Artikler om Grundtvigske Tanker.

Kultusminister Hall forelagde i December 1872 i Folketinget Forslag til en ny Folkeskoleordning. Et Udvalg blev nedsat, og det afgav Betænkning i Maj 1873; Høgsbro var Udvalgets Ordfører. Det foreslog i Modsætning til Ministeren bl. a. Undervisningstvangsens Afskaffelse undtagen m. H. t. de elementære Fag. Børnene skulde i 10- og 14-Aars Alderen underkastes en Lavmaalsskuleprøve, første Gang omfattende Læsning, Skrivning og Regning, anden Gang til lige Retskrivning Bestod Børnene ikke Prøven, fik de Tvangsundervisning.

19. April. Venstre forsøger at tvinge Ministeriet Holstein-Holsteinborg til at trække sig tilbage ved at forkaste Finansloven; men ved Afstemningen den 2. Maj falder 14 Medlemmer af det forenede Venstre fra Partiet og stemmer for Loven, der vedtages med 61 St. mod 38. I en Fællesudtalelse af 21. Maj antyder det samlede Parti, at det ikke vil vige tilbage for en Finanslovsnægtelse, hvis det i den kommende Samling igen møder det gamle Ministerium.

Krigsminister Thomsen har i Januar foreslaaet en overordentlig Bevilling til Forsvarsvæsenet paa 34,700,000 Kr., deraf 14 Mill. til Københavns Landbefæstning.

31. Juli. Bjørnsons Brev: Brytningsaar I, 148 f. — Bjørnson ønsker i dette, at Høgsbro og hans Landsmænd skal indrømme deres Fejltagelse i Lods-sagen (Spørgsmaalet om de svenske Lodsers Ret til at lodse i de danske Dele af Øresund) og i den islandske Forfatningssag.

Berg skriver i Vejle Amts Folkeblad 28. Juli en Artikel om Lodssagen „Mellemrigsk Næringsfrihed“ mod Fr. Bajer.

Ved et af sine Aftenselskaber for Rigsdagsmænd i Juni 1873 udtaler Bismarck til Krüger, „at der for Tiden ikke er nogen Udsigt til, at Deres Sag kan blive afgjort“; men det udelukker ikke, at Spørgsmaalet senere kan ordnes.

23. August. Lodsspørgsmaalet ordnes ved en Overenskomst mellem Danmark og Sverige af 14. August, hvorefter Lodsningsen bliver fri i de Dele af Sundet, som paa den ene Side begrænses af svensk, paa den anden af dansk Land. — Spørgsmaalet har givet Anledning til ret bitre Stridigheder mellem danske og svenske Blade.

„Dags-Telegraf“ udgaves fra 1864 af C. Ferslew og redigeredes af C. V. Rimestad.

Islænderne gør foruden paa Selvstyre Krav paa, at Danmark skal betale den gamle Gæld til Island, som den har skaffet sig gennem Salg af Kirkegods, Monopolhandel m. m.

Hedlunds Samtale med „Køll. Zeitung“s ny Redaktør, Schweizer, har drejet sig om Danmarks Stemning overfor Tyskland. S. afviser først Tanken om Tilbagegivelse af det danske Sønderjylland, da et saadant Skridt ikke vil afføde en Forsoning med Danmark, hvorfra der jo kun lyder hadefuld Tale; Hedlund gør ham da opmærksom paa, at denne Opfattelse ikke er rigtig (jfr. D. F. 30. Maj 1873).

Den tyske Kronprins har først i August besøgt de nordiske Lande. — Stockholmerbladet „Aftonbladet“ redigeres af Dr. Sohlmann, der i 1848 kæmpede som Frivillig i den danske Hær.

22. Oktober. De 3 Lærere ved Ryslinge Højskole er R. Hansen, P. Thomsen og Niels Højgaard; i et Brev fra P. Thomsen til Høgsbro den 4. April 1873 hedder det: „Jeg var iblandt de betænkelige overfor Finanslovens Nægtelse, i den Henseende var Clausen kjækkere end mig . . . Pastor Clausen er næsten ivrigere end vi andre paa de Omraader, han giver sig af med.“

17. Oktober nægtede Folketinget med 53 St. mod 45 Finanslovsforslagets Overgang til 2. Behandling, hvorefter Folketinget opløstes 18. Oktober og ny Valg udskreves til 14. November.

3. November. Høgsbros Modkandidat ved Valget blev Sagfører Preben Hoskjær, Faaborg; han samlede 452 St. mod Høgsbros 1016.

25. November. Bjørnsons Breve til Høgsbro 1873: Brytningsaar I, S. 152, 158, 163, 168. Bj. havde bedt om evt. at faa et Telegram om Valget: „Jeg ved, kære Høgsbro, at du er en fattig karl; men saa mange venner har jeg da vel ænda i København, at jeg kan faa et telegram om valg-udfaldet, *hvis det gaar godt*; ellers bryr jeg mig ikke om det.“ — Ved Valget tabte Venstre eet Mandat.

I. A. Hansens Søn, Løjtnant Orla Lehmann Hansen, havde i sine Drengenaar gjort sig skyldig i Tyveri. Han valgtes til Folketinget i Holbæk i November 1873, men nedlagde et Par Uger efter sit Mandat som Følge af de stærke Angreb, der rettedes mod ham.

Bjørnson har i et Brev af 6. November (Brytningsaar I, S. 163 ff.) raadet Venstre til at knytte Forbindelse med Monrad.

D. F. bringer den 12. December Bjørnsons Artikel om den katholske Reaktion under Overskriften: „Af et Brev fra Bjørnstjerne Bjørnson“.

25. November. I D. F. 12. Septbr.—3. Oktbr. findes en Artikelserie: „Hvad kjæmpes der om“, som rimeligvis har Harald Holm til Forfatter.

Frede Bojsen: Et lille Stykke Forfatningshistorie i „Møns Folkeblad“ 3. Novbr.—14. Novbr. 1873.

4. December. Johs. Clausens Tanke om en alm. Adresse til Rigsdagen blev opgivet.

14. December. I D. F. 12. Decbr. offentliggør Forfatteren Anton Nielsen en Opfordring til Folk om at sende ham Breve fra gamle Højskoleelever fra Tiden efter 1863. Han agter saa at udgive en Samling „Breve fra Folkehøjskolens Elever“ som et Vidnesbyrd om „den nye Dannelse“. Herimod protesterer i næste Nummer Pastor Skat Rørdam, Rønnebæk (senere Sjællands Biskop) og D. F. har modtaget flere Indsigelser. Anton Nielsen meddeler da, at han foreløbig stiller Sagen i Bero, indtil Spørgsmaalet er gennemdrøftet.

NAVNELISTE

Navneliste.

(Navnelisten er udarbejdet af Lærerne *Michael Andersen* og *I. M. Jensen*.)

A.

- Abrahamsen, J. N. B. (1789-1847), Officer, S. 99.
Alberti, C. C. (1814-90), Overretsprokurator, S. 43, 164, 211, 231, 235, 283, 295, 310.
Albertsen, N., Gaardejer, Astrup, S. 186.
Alexandra, Prinsesse (1844-), S. 295.
Andersen, I. M. Bollerup, Gaardejer, Ølgod, S. 194, 195, 305.
— Jens, Gaardejer, Randerup, S. 10.
— N., Gaardfæster, Husby, S. 46.
— N. (Hansen), Gaardejer, Forballum, S. 2, 10, 11, 88, 122, 277.
Andræ, C. C. G. (1812-93), Gehejme-etatsraad, General, S. 23, 27, 186.
Anker, Herman (1839-96), norsk Høj-skolemand, S. 234, 252.
— Fru, 252.
Ankjær, S. (1820-92), Oberst, S. 145, 297.
Appel, Cornelius (1821-1901), Lærer, Frimenighedspræst, S. 91, 92, 97, 112, 116, 133, 134, 135, 140, 152, 153, 154, 157, 203, 204, 205, 219, 226, 293, 296, 300.
— Kr., Friskolelærer, S. 269, 301, 305, 312.
Arntzen, Karen, S. Høgsbros Moder, I.
Arvesen, Ole (1830-1917), norsk Høj-skoleforstander, S. 234, 251, 253.

B.

- Bajer, Fr. (1837-1922), Løjtnant, S. 230, 262, 265, 309, 313.
Bang, Herman (1857-1912), Digter, S. 304.
— P. G. (1797-1861), Professor, S. 47, 48.
Barfod, Fr. (1811-96), Historiker, S. 30, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 42, 44, 53, 56, 69, 72, 103, 107, 111, 112, 149, 256, 283, 285, 298.
Beck, Aug., Gaardejer, Visby, S. 10, 11, 40, 43, 56, 85, 92, 97, 107, 120, 122, 125, 127, 134, 135, 143, 277, 295.
— Fr., Dr., S. 52.
— Vilh. (1829-1901), Præst, S. 102, 291.
Bentsen, C. H. A., Rektor, S. 194.
— H., norsk Redaktør, S. 248.
Berg, C. (1829-91), Lærer, S. 5, 7, 9, 10, 11, 82, 148, 158, 199, 217, 227, 229, 232, 233, 234, 235, 245, 246, 249, 259, 260, 261, 265, 267, 271, 278, 279, 290, 300, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313.
Berling, J. C. E. (1812-71), Bladudgiver, S. 38, 284.
Berntsen, Klaus (1844-), Skolemand, S. 268, 269.
Bertelsen, H. I. V. (1833-99), Præst, 186, 199.
Bille, C. S. A. (1828-98), Redaktør, S. 103, 105, 107, 130, 141, 159, 160, 162, 177, 208, 244, 292, 295, 299.
— Torben (1819-83), Diplomat, S. 148, 298.
Bindesbøll, C. S. W. (1798-1871), Biskop, S. 53, 216.
Birkedal, Vilh. (1809-92), Præst, S. 25, 141, 154, 159, 160, 175, 184, 186, 199, 200, 214, 246, 268, 269, 270, 274, 281, 282, 298, 299, 300, 301, 305, 306, 307, 310, 311.
Bismark, Otto v. (1815-98), tysk Rigs-kansler, S. 136, 203, 265, 270, 313.
Bjørnbak, Lars (1824-78), Lærer, S. 221, 222, 228, 231, 233, 244, 246, 249, 250, 307, 309, 311, 312.
Bjørnson, Bj. (1837-1910), Digter, S. 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 251, 252, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 251, 252, 264, 247, 269, 272, 310, 311, 312, 313, 314.
— Karoline, Fru, S. 243, 251, 252.
Blehr, Frk., S. 251.
Blicher, D. N. (1812-1901), Præst, S. 194, 195.
Blixen-Finecke (1822-73), Baron, S. 16, 27, 30, 33, 43, 44, 45, 47, 54, 69, 70, 74, 77, 78, 79, 85, 86, 88, 94, 96, 100, 101, 108, 119, 140, 141, 153, 155, 173, 183, 184, 207, 211, 280, 282, 283, 285, 286, 289, 290, 292.

- Bloch, G., Grosserer, S. 34, 145, 284.
 — I. V. (1812-92), Provst, Landstingsmand, S. 25, 282.
 Bluhme, C. A. (1794-1866), Gehejmekonferentsraad, S. 47, 48, 148, 153, 178, 182, 298, 304.
 Blædel, Ludv. (1809-79), Provst, S. 11, 98.
 — N. G. (1816-79), Præst, S. 51, 53.
 Boesen, P., Gaardejer, Mjolen, S. 122.
 Boisen, F. E. (1808-82), Præst, S. 71, 107, 170, 224, 247, 261, 289, 299, 302.
 — Harald (1817-94), Præst, S. 71, 107, 261, 289.
 — P. O. (1762-1831), Biskop, S. 99.
 — Peter (1815-62), Præst, S. 32, 48, 50, 51, 107, 283.
 Bojsen, Frede (1841-), Højskoleforstander, S. 170, 224, 234, 244, 245, 261, 267, 271, 310, 311, 314.
 — L. P. (1838-1922), Seminarieforst., Gedved, S. 12, 169, 171, 184, 190, 279, 305.
 Bonne, J. C., Kammerraad, Gammelund, S. 46, 54, 73.
 Borchsenius, Otto (1844-), Forfatter, S. 245.
 Borgen, V. A. (1801-81), Skoledirektør, Minister, S. 30, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 42, 43, 44, 49, 50, 52, 53, 61, 74, 78, 283, 295.
 Brammer, G. P. (1801-84), Biskop, S. 44.
 Brandes, Georg (1842-), Kritiker, S. 311.
 Brandt, C. J. (1817-89), Præst, S. 28, 49, 152, 216, 219, 278, 281.
 Bregendahl, L. N. (1811-72), Overretsassessor, S. 30, 31, 156, 283, 306.
 Brix, C. C. (1820-1908), Professor, S. 295.
 Brorsen, A., Gaardejer, Døstrup, S. 122.
 Brun, Christoffer (1839-1920), norsk Højskoleforst., S. 251, 253.
 — Fru, S. 251.
 Bræstrup, C. J. C. (1789-1870), Politidirektør, Minister, S. 156.
 Buch, N. J., Gaardejer, 78, 83, 289, 290.
 Busck, Gunni (1798-1869), Præst, S. 51, 145, 199, 281, 296.
 Bætzmann, F., norsk Redaktør, S. 254.
 Bøgh, Erik (1822-99), Forfatter, S. 34, 283.
 Bønlløkke, Lars, Gaardejer, Aalsrode, S. 186.
- C.**
- Cambridge, Hertug af (1819-1904), S. 148, 298.
 Carlsen, H. R. (1810-87), Godsejer, Gl. Kjøgegaard, S. 77, 78, 79, 101, 107, 146, 149, 150, 151, 153, 154, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 199, 202, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 220, 221, 223, 224, 230, 289, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308.
 Casse, A. L. (1803-86), Etatsraad, 56, 58, 74, 286.
 Castenskjold, J. J. F. G., Kammerherre, S. 192.
 Christensen, Balthasar (1802-82), Overretsprokurator, S. 32, 42, 45, 81, 82, 85, 96, 101, 140, 141, 151, 155, 173, 181, 184, 187, 188, 189, 191, 196, 197, 200, 211, 216, 217, 220, 256, 261, 267, 272, 281, 296, 299, 300, 302, 306.
 — J. J., Gaardejer, Heeager, S. 194, 195, 257, 259, 305.
 — I. P., Højesteretssekretær, S. 189, 305.
 Christian August (1798-1869), Hertug af Augustenborg, S. 3, 278.
 — V (1646-99), S. 281.
 — VII (1749-1808), S. 19, 281.
 — VIII (1786-1848), S. 70, 97.
 — IX (1818-1906), S. 33, 136, 146, 147, 148, 150, 154, 156, 161, 180, 181, 182, 185, 193, 199, 200, 201, 203, 205, 208, 210, 213, 232, 244, 283, 297, 298, 299, 303, 304.
 Christiani, A. C. C. (1817-1901), Præst, 28, 179, 281.
 Clausen, H. N. (1793-1877), Professor, S. II, 2, 14, 15, 30, 31, 33, 34, 36, 38, 40, 55, 56, 79, 81, 82, 237, 278, 284.
 — Johannes, (1832-1908), Præst, S. 268, 272, 274, 295, 314.
 Coninck, A. S. C. de (1814-72), Justitssekretær, S. 64, 233, 287, 309.
- D.**
- Damm, Ph. R., Borgmester, Kaptajn, S. 30, 103, 280, 306.
 Danner, Grevinde (1815-74), S. 34, 38, 45, 97, 98, 99.
 Daugaard, J. B. (1796-1867), Biskop, S. 13, 53, 98, 279, 291.
 David, C. G. N. (1793-1874), Konferentsraad, S. 141, 148, 154, 155, 157, 177, 179, 180, 183, 298, 300.
 Dinesen, L. (1838-1915), Statsrevisor, 156, 172, 175, 178, 190, 196, 199, 225, 230, 232, 255, 256, 258, 259, 269, 299, 309.
 Drejer, Gaardejer, Aggentofte, S. 117, 294.
 Dumas, Alexander, fransk Forfatter, S. 281.

E.

- Eberlin, A. E. C., Birkedommer, S. 14, 15, 33.
 Edward, Prins af Wales (1841-1910), S. 148, 298.
 Ejler, Daniel, Gaardejer, Ferup, S. 2, 6, 10, 128, 159, 278.
 Elster, Kr. (1841-81), norsk Forfatter, S. 244, 310.
 Engelstoft, C. T. (1805-89), Biskop, S. 53, 280.
 Eskesen, Morten (1826-1913), Friskolelærer, Forfatter, S. 281.
 Estrup, J. B. S. (1825-1913), Godsejer, S. 289.

F.

- Faaborg, C. T., Kroejer, Tebstrup, 184, 199, 249.
 Faber, C. G. V., Adjunkt, Odense, S. 111.
 Fabricius, Proprietær, Bramminge, S. 218, 219.
 Fallesen, M. E. (1817-94), Oberst, Kammerherre, S. 103, 286.
 Fausbøll, Jørgen, Gaardejer, Brandrup, S. 59, 121, 226, 286.
 Fenger, C. E. (1814-84), Læge, Minister, S. 26, 74, 75, 180, 193, 195, 198, 208, 209, 282.
 — I. F. (1805-61), Præst, S. 281.
 — L. (1833-1905), Arkitekt, S. 106, 110, 292.
 — P. A. (1799-1878), Præst, S. 39, 53, 230, 286, 292, 304.
 — Th. (1816-89), Præst i Aale, S. 28, 95, 282.
 Ferslev, C. (1836-1910), Bladudgiver, S. 314.
 Fevejle, Læge, S. 202.
 Fichte, J. G. (1762-1814), tysk Filosof, S. 279.
 Fischer, J. C. H. (1814-85), Adjunkt, Minister, S. 182, 308.
 Flor, Chr. (1792-1875), Professor, Etatsraad, S. II, III, 1, 2, 4, 8, 29, 34, 36, 51, 60, 62, 63, 64, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 84, 85, 88, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 110, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 140, 149, 163, 214, 220, 277, 278, 286, 287, 291, 293, 294, 299.
 Fogh, Carl (1809-1885), Præst i Skjold, S. 169.
 Fønnesbeck, C. A. (1817-80), Godsejer, S. 58, 77, 78, 103, 107, 108, 172, 213, 283, 289, 292, 307.
 Frandsen N., Gaardejer, S. 193.

- Frederik V (1723-66), S. 19, 281.
 — VII (1808-63), S. 30, 36, 38, 41, 45, 46, 47, 48, 50, 53, 81, 84, 92, 94, 95, 97, 98, 101, 115, 119, 136, 280, 281, 284, 285, 290, 291, 294.
 — VIII (1843-1912), S. 162.
 — Hertug af Augustenborg (1829-80), S. 137, 141.
 — tysk Kronprins (1831-88), S. 314.
 Frederiksen, L. (1835-93), Gaardejer, Ryslinge, S. 250, 273.
 — N. C. (1840-1905), Professor, S. 209, 270, 306.
 Frijs, C. E. Kragh-Juel-Vind (1817-96), Lensgreve, S. 153, 154, 155, 175, 180, 181, 183, 198, 205, 210, 304.
 — Grevinde (1822-81), S. 210.
 Frølund, C. F. S. (1806-82), Skoleinspektør, S. 14, 15, 20, 22, 23, 31, 32, 33, 34, 39, 42, 43, 45, 62, 63, 164, 281, 309.

G.

- Gad, M. (1827-1902), Bureauchef, S. 281, 300.
 Geleff, Poul (1842-), Lærer, S. 311.
 Gleerup, A. C. (1809-65), Bureauchef, S. 280.
 Gomard, J. M., Bogbinder, S. 14, 15.
 Groos, Købmand, Kolding, S. 300.
 Grove, C. (1828-95), Højskoleforstander, Marielyst, S. 29, 282.
 Grundtvig, Fr. L. (1854-1905), Præst, S. 134, 202.
 — Johan (1822-1907), Kaptajn, Arkivar, S. II, 3, 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 22, 23, 25, 26, 31, 34, 36, 39, 50, 54, 64, 65, 67, 71, 112, 119, 120, 278, 279, 281, 283, 288, 289.
 — Mina, gift med Johan G., S. 4, 32, 50, 67, 71, 112, 114, 283.
 — N. F. S. (1783-1872), Præst, S. I, II, III, 8, 11, 15, 21, 22, 24, 26, 29, 34, 36, 38, 39, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 66, 71, 72, 74, 76, 77, 79, 87, 103, 104, 105, 106, 107, 131, 132, 134, 135, 136, 140, 141, 149, 160, 161, 163, 164, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 199, 202, 203, 204, 219, 230, 234, 238, 247, 253, 255, 257, 258, 260, 263, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 288, 289, 290, 292, 296, 299, 301, 302, 304, 305, 310, 312, 313.
 — Asta, g. m. N. F. S. G. (1826-90), S. 104, 131, 134, 179, 202, 302.
 — Meta (1826-87), g. m. P. Boisen, S. 51, 230, 283.

- Grundtvig, Svend (1824-83), Professor, S. II, 4, 34, 36, 50, 51, 104, 284.
 — Laura, g. m. Svend G. (1837-1901), S. 51, 104, 284.
- H.**
- Hage, Alfred (1803-72), Grosserer, S. 30, 69, 110, 280, 283, 292.
 — Hother (1816-73), Borgmester, S. 30, 35, 37, 69, 82, 96, 102, 177, 283, 284, 298, 302.
 Hagen, L. C. (1808-80), Præst, S. III, 2, 4, 8, 17, 37, 53, 58, 61, 62, 63, 68, 72, 84, 89, 90, 95, 277, 278, 280, 287, 290, 294, 297, 300.
 Halberg, Herredsfoged, S. 112, 147.
 Hall, C. C. (1812-88), Politiker, S. 1, 12, 21, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 47, 51, 52, 54, 58, 69, 74, 77, 114, 115, 127, 129, 135, 137, 141, 182, 193, 197, 199, 202, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 242, 243, 244, 256, 263, 272, 277, 282, 283, 286, 289, 293, 298, 313.
 Hammer, O. C. (1822-92), Kaptajnløjtnant, S. 122, 123.
 Hammerich, Fr. (1809-77), Professor, S. 42, 44, 51, 53, 54, 55, 72, 75, 99, 202, 286, 290.
 Hansen, Aleth (1817-89), Provst, Minister, S. 215, 307.
 — A. Thyssen (1834-1914), Gaardejer, Randerup, S. 294.
 — C., Gaardejer, Vejstrup, S. 107, 218.
 — C. F. (1788-1878), General, S. 64.
 — Grumby, Gaardejer, S. 285.
 — H., Fæster, Menstrup, S. 231.
 — J. A. (1806-77), Politiker, S. 14, 15, 16, 17, 22, 23, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 62, 66, 67, 73, 77, 94, 103, 105, 106, 107, 108, 111, 115, 132, 140, 143, 150, 151, 153, 155, 156, 159, 161, 162, 163, 164, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 189, 190, 198, 199, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 216, 220, 221, 222, 225, 231, 235, 247, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 267, 272, 280, 281, 282, 286, 287, 288, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 306, 309, 310, 311, 314.
 — Jørgen (1802-1889), Biskop, S. 52,
 — Knud, Gaardejer, Ballum, S. 143, 294, 297.
 — Niels, Gaardejer, Søgård, S. 6, 7.
 Hansen, Nis, Gaardejer, Østerby, S. 122.
 — N., Gaardejer, Oure, S. 249, 250.
 — N., Redaktør, S. 162, 164, 165, 209, 222, 231, 233, 250, 257, 295, 300, 301, 309.
 — Octavius (1838-1903), Højesterets-sagfører, S. 270.
 — Orla L., Løjtnant, S. 270, 314.
 — R., Gaardejer, Kastrup, S. 138.
 — R., Højskolelærer, S. 274, 314.
 — S. C. (1817-92), Præst i Vejen, S. 14, 126, 130, 158, 280.
 Harbou, I. W. A. (1810-91), General-major, S. 185, 186, 305.
 Hasle, J. H. (1816-89), Proprietær, Assurancebestyrer, S. 73, 79, 80, 107, 129, 145, 190, 199, 202, 216, 230, 296, 299, 301.
 Hass, L. D. (1808-81), Præst, S. 40, 43, 54, 65, 69, 99, 204, 280, 287.
 Hassing (1813-63), Professor, Læge, S. 45.
 Hedermann, J. Th., Student, S. 143, 297.
 Hedlund, S. A. (1821-1900), svensk Redaktør, S. 248, 251, 252, 253, 254, 257, 260, 262, 263, 265, 271, 312, 314.
 — Fru, S. 252.
 Heiberg, S. J. (1810-71), Præst, S. 51.
 Heltzen, E. S. E. (1818-98), Amtmand, S. 153, 154, 179, 207, 298.
 Helweg, Fr. (1816-1901), Præst, III, 63, 86, 89, 90, 95, 98, 104, 116, 157, 161, 162, 163, 169, 174, 202, 288, 293, 299, 300, 301.
 — L. N. (1818-83), Præst, S. 86, 215, 216, 307.
 Hempel, J., Præst, 95, 96, 99, 251.
 Hertz, C. E., Borgmester, Justitsraad, S. 283.
 Herzog, General, S. 234, 235.
 Hjorth, V. C. (1765-1818), Biskop, S. 99.
 Holberg, Ludv. (1684-1754), Digter, S. 4, 253.
 Holm, Forpagter, Møggeltønder, S. 298.
 Holm, Harald (1848-1903), cand. teol., S. 244, 252, 258, 272, 310, 314.
 — Kr., Gaardejer, Vennergaard, S. 257, 259.
 Holst, E. (1828-1907), Justitsraad, Læge, S. 194.
 Holstein Holsteinborg, L. H. C. H. (1815-92), Lensgreve, S. 257, 269, 313.
 Hoskjær, P., Sagfører, S. 269, 314.
 Hostrup, J. C. (1818-92), Digter, Præst, S. 261, 304, 313.
 Høgsbro, Amalie, Sof. Høgsbros Hustru S. III, 14, 15, 16, 19, 31, 35, 51, 76, 105, 107, 109, 110, 122, 131, 134, 135,

- 137, 147, 159, 184, 195, 197, 202, 219, 233, 251, 252, 254, 269, 292.
- Høgsbro, Hans, S. 1.
- Sabinus (1819-97), Præst, S. I, 116, 183, 291.
- Svend (1855-1910), Højesteretsagfører, Minister, III, 134.
- Højgaard, N., Højskolelærer, S. 314.
- Højmark, Kr. (1832-1922), Lærer, 185, 305.
- Høxbro, Hans (1764-1828), Dr. phil., Amtsprovst, I, S. 291.
- Høyen, L. N. (1798-1870), Kunsthistoriker, S. 66.
- I.
- Ingerslev, H. P. (1831-96), Godsejer, S. 169.
- J.
- Jaabæk, Søren (1814-94), norsk Politiker, S. 246, 248, 311.
- Jacobsen, Møller, Brøns, S. 294.
- (?), S. 250.
- J. C. (1811-87), Brygger, Kaptajn, S. 104, 110.
- Will. (1832-96), cand. teol., S. 134, 202, 240, 310.
- Jagd, J. C. H. C. (1821-95), Kaptajn, S. 35.
- Jakobsen, Th., Møller, Brede, S. 122.
- Jansson, Fru, g.m. Kristoffer Jansson, S. 251, 252.
- Jensen, C. Reinholdt (1827-88), Landmaaler, S. 22, 24, 25, 34, 67, 102, 172, 197, 198, 199, 200, 281, 291.
- H., Forligskommiss., S. 6, 10, 130, 278.
- H. P., Gaardejer, Ottersbøl, S. 122.
- Jens (1812-1906), Gaardfæster, Trunderup, S. 15, 30, 31, 40, 43, 44, 49, 72, 73, 103, 106, 107, 132, 199, 249, 250, 251, 280, 312.
- Lars, Bødker, S. 162.
- N. J. (1821-97), Højskoleforstander, 31, 73, 96, 102, 299.
- P., Gaardejer, Lovrup, S. 91, 122, 143, 294, 297, 298.
- Dyr læge, Stubbekøbing, S. 233.
- Jespersen, I. H., Proprietær, Endrupholm, S. 193.
- Jessen, J. C. (1817-84), Borgmester, Minister, S. 30, 40, 45, 109, 283, 301.
- Madam, S. 148.
- Jep., Gaardejer, Hjarup, S. 158.
- Jonquières, H. A. A. de (1816-79), General, S. 235.
- Juel, C. (1828-1914), Etatsraad, S. 79, 129, 131, 140, 151, 164, 177, 224, 291, 295, 297, 299.
- Juhl, C. H. (1806-73), Kammerraad, Proprietær, Hjerndrup, S. 92, 93, 294.
- Jürgensen, P. (1802-76), Præst, III.
- Jørgensen, A., Gaardejer, S. 312.
- J. (1806-76), Gaardejer, Bjerregaard, S. 10, 179, 184, 199, 279, 299, 304, 306.
- Jesper, Gaardejer, S. 184.
- Simon, Lærer, S. 130.
- Søren, Gaardejer, Uldum, S. 199.
- Sylv., Gaardejer, Hanning, S. 26, 43, 57, 58, 257, 259, 282, 287.
- K.
- Karl, Hertug af Glücksburg (1813-78), S. 127, 295.
- XV (1826-72), svensk Konge, S. 43, 119, 143, 297.
- Katharina II (1729-96), Kejserinde af Rusland, S. 19, 23, 281.
- Kaysør, C. J. H. (1811-70), Professor, S. 47, 104.
- Kierkegaard, P. Chr. (1805-88), Biskop, S. 32, 50, 112, 287, 306.
- Søren (1815-55), Filosof, S. 287.
- Kinch, J. F. (1817-88), Overlærer, S. 11, 53, 286.
- Kirkeby A. (1834-83), Præst, S. 169, 171.
- Kjær, Kancelliraad, S. 92, 93, 97.
- Søren, Gaardejer, Helstrup, S. 186, 285.
- Klein, C. S. (1824-1900), Højesteretsassessor, S. 263, 283, 299, 305.
- Kloppenborg, H. D. (1802-82), Møller, Københoved, S. III, 96, 97, 98, 99, 100, 112, 121, 218, 291.
- Jakob, Gaardejer, Harreby, S. 218.
- Knudsen, H. A., Godsejer, S. 122, 298.
- Jens Lassen (1819-86), Præst, S. II, III, 2, 3, 4, 8, 14, 17, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 62, 68, 69, 71, 72, 74, 79, 80, 89, 95, 97, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 277, 278, 281, 284, 285, 286, 288, 289, 298.
- Knud Lassen (1806-66), Godsejer, III, 2, 11, 53, 61, 68, 69, 72, 88, 89, 92, 93, 97, 120, 135, 143, 147, 277, 286, 288, 294, 297.
- Koch, P. Chr. (1807-80), Redaktør, Fotograf, S. 63, 64, 287, 291.
- Kofod, C. P. A. (1814-81), Præst, S. 158.
- Kofod, Luc. (1829-1904), Løjtnant, Bladudgiver, S. 30, 40, 75, 230, 280, 285, 289.

- Kold, Kr. (1816-70), Højskoleforst., S. 98, 151, 152.
- Krabbe, Chr. (1833-1913), Herredsfoged, 160, 172, 182, 187, 191, 196, 211, 220, 244, 261, 299, 301, 306, 312.
- Kragballe, C. M. (1824-97), Præst, S. 281, 304.
- Krajberg, N. N. H. (1814-88), Lærer, S. 33, 34, 35, 42, 43, 44, 46, 50, 58, 67, 280, 283.
- Krup, Chr. (1809-79), Præst, S. 92, 130.
- Krieger, A. F. (1817-93), Professor, S. 17, 23, 25, 26, 74, 75, 82, 141, 147, 180, 193, 263, 277, 282, 289, 298, 305.
- Krogh, A. L. (1816-81), Præst, S. 39, 40, 41, 42, 44, 53, 280.
- Krüger, H. A. (1816-81), Møller, S. III, 10, 29, 59, 61, 68, 82, 86, 92, 93, 94, 108, 109, 117, 118, 121, 127, 140, 142, 153, 173, 264, 265, 282, 287, 292, 294, 303, 313.
- Kühnell, T. S. (1813-1904), Præst, S. 177, 303.
- Køster, H. C. Ø. (1836-71), S. 71, 141, 167, 199, 215, 219, 296, 299, 304.
- L.
- Lange, M. Thomsen (1824-75), Præst, S. 273.
- C. V. (1801-69), Intendant, S. 180, 181, 304.
- Larsen, Kr., Gaardfæster, Dalby, S. 199.
- L. C., Borgmester, S. 283, 287.
- N. F. (1814-81), Handskemager, S. 32, 72, 73, 156, 167, 168, 171, 230, 283, 289, 299, 301.
- O., Gaardejer, St. Rørbæk, S. 312.
- (Skræppenborg), Peter (1802-73), Gaardejer, Lægprædikant, S. 2, 144, 154, 179, 242, 277, 281, 310.
- Lauridsen, P., Gaardejer, Vejen, S. 6.
- Lautrup, Kr., Gaardejer, Gestrup, S. 60.
- Lehmann, Orla (1810-70), Amtmand, S. 30, 33, 34, 37, 65, 81, 105, 106, 107, 113, 129, 157, 162, 163, 177, 189, 287, 292, 300, 301.
- Leo XII (1760-1829), Pave, I.
- Leth, A. (1822-1905), Præst, S. 161, 261, 313.
- Leuning, C. P. G. (1820-67), Borgmester, Minister, S. 193, 305, 306.
- Ley, Chr. S. (1806-74), Lærer, S. 2, 11, 48, 85, 86, 88, 91, 93, 94, 97, 122, 125, 131, 133, 134, 135, 138, 142, 147, 277, 279, 290, 295, 297.
- Lie, Jonas (1833-1908), norsk Digter, S. 241.
- Liebe, C. C. V. (1820-1900), Højesterets-sagfører, S. 295.
- Lindberg, N. (1829-86), Præst, S. 36, 72, 79, 80, 104, 107, 167, 202, 284.
- Lorentzen, P. Hiort (1791-1845), Købmand, S. 220.
- Louise, Dronning (1817-98), S. 137, 210.
- Ludvig XV (1710-74), S. 283.
- Filip (1773-1850), fransk Konge, S. 230.
- Lund, Rasmus (1827-89), Præst, S. 256.
- Luther, Martin (1483-1546), S. 102.
- Lyby, S. P., Gaardejer, Hem, S. 280.
- M.
- Madsen, H., Gaardejer, Ferritslev, S. 269.
- I. P., Gaardejer, Bredsten, S. 227, 308.
- Kr., Gaardejer, Aarslev, S. 224, 308.
- Madvig, J. N. (1804-86), Professor, S. 14, 24, 45, 46, 47, 55, 56, 281, 286.
- Marckmann, J. W. (1804-61), Præst, S. 291.
- Martensen, H. L. (1808-84), Biskop, S. 44, 216.
- Mathiassen, R., Gaardejer, Emborg, S. 170, 249.
- Melbye, Mads (1817-79), Præst, S. 72, 156, 179, 281.
- Milling, R. P., Gaardfæster, Horne, S. 220, 307.
- Molbech, Chr. (1783-1857), Historiker, S. 19, 281.
- Moltke, A. W. (1785-1864), Lensgreve, S. 284.
- Fr. (1825-75), Lensgreve, S. 77, 289.
- Karl (1798-1866), Greve, S. 13, 47, 48, 279.
- Monrad, D. G. (1811-87), Biskop, S. III, 1, 14, 16, 17, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 33, 36, 37, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 84, 85, 90, 95, 96, 97, 98, 100, 103, 104, 106, 110, 111, 118, 127, 129, 147, 160, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 193, 243, 270, 272, 277, 280, 282, 286, 287, 289, 290, 292, 297, 298, 299, 303, 304, 306, 310, 312, 314.
- Mourier, C. F. L. (1800-80), Overretsassessor, S. 286.
- Mumsen, F., Proprietær, Malt, S. 194.
- Müllén, L. M. v., Major, S. 295, 299.
- Müller, C. P., Gaardejer, Hjerting, S. 294.
- H. C. D., cand. teol., S. 306.
- Johs. (1752-1809), schweizisk Historiker, S. 127, 295.
- Ludvig Chr. (1806-51), Præst, I.

Müller, O. F., Overretsassessor, S. 283.
 — Tage (1780-1849), Biskop, I, S. 286.
 Mynster, J. P. (1775-1854), Biskop, S. 146, 291.
 Mylord, Proprietær, Rødding, S. 148, 298.
 Møller, N., Møller, S. 257, 259, 312.
 — Otto (1831-1915), Præst, S. 144, 169, 171.
 — Rasmus (1763-1842), Biskop, S. 99.
 Mørk, I. M., Konsul, S. 305.
 — -Hansen, M. (1815-95), Præst, S. 313.

N.

Nannestad, H. C. (1791-1871), Provst, S. 52.
 Nansen, J. J. H. (1813-84), Præst, 153, 300.
 Napoleon III (1808-73), fransk Kejser, S. 229, 243.
 Neergaard, N. (1854-), Statsminister, S. 303.
 Nicolaisen, B. T., Gaardejer, Ballum, S. 122.
 — Th. N., Gaardejer, Bodsøl, S. 122.
 Nielsen, Anton (1827-97), Forfatter, S. 225, 273, 314.
 — Chr. (1835-91), Hindholm, S. 225, 226, 308.
 — Fr. (1809-67), Provst, S. 55, 56, 286.
 — Godske (1826-99), Redaktør, S. 17, 34, 44, 70, 78, 79, 83, 92, 281, 285, 288, 289.
 — H. C. (1805-85), Stiftamtmand, S. 194, 305.
 — J., Gaardejer, S. 106.
 — N. P. (1795-1860), Skuespiller, S. 27, 282.
 — P., Gaardejer, Lykkesholm, S. 299.
 — Rasmus (1809-84), Professor, S. 261.
 — Th. (1838-95), Bladudgiver, Lærer, S. 226, 227, 228, 305, 308.
 Nissen, Eskild, Gaardejer, Seest, S. 158, 159.
 — Hans, Gaardejer, Hammelev, S. 220.
 Nutzhorn, H. (1833-), Professor, Høj-skolelærer, S. 127, 135.
 Nyegaard, L. (1849-1916), Præst, S. 301.
 Nyholm, C. K. V. (1829-1912), Højstere-assessor, S. 157, 181, 196, 198, 200, 300, 304, 306.
 Nørgaard, Bertel, Gaardejer, Krejbjerg, S. 26, 106, 282.

O.

Olav den Hellige (-1030), Konge, S. 241.
 Olsen, P. E., Maler, S. 72, 73, 75, 79, 80, 99, 103, 104, 107, 156, 162, 165, 167,

170, 172, 199, 242, 243, 244, 289, 298, 299, 301, 306, 310.
 Olsen, R., Husejer, Skjoldrup, S. 309.
 Oppermann, L. H. F. (1817-83), Professor, S. 35, 37, 42, 47, 58, 280.
 Oulund, Sognefoged, Borrig, S. 122.
 Overgaard, I. C., Gaardejer, Nøttrupgaard, S. 301.
 Ovesen, Lærer, S. 187, 305.

P.

Palmerston, Lord (1784-1865), engelsk Politiker, S. 37.
 Pedersen, Michael, Gaardfæster, Svin-dinge, S. 162, 199, 312.
 — P., Gaardejer, Sigerslevvester, S. 230, 232, 309.
 — Søren, Smed, Jetsmark, S. 57.
 Petersen, Cornelius (1806-76), Gaardejer, Davinde, S. 15, 30, 34, 40, 49, 51, 72, 103, 104, 107, 256, 280, 311.
 — G., Redaktør, 249, 250, 251, 312.
 — H. M. (1819-80), Boelsmand, S. 33.
 — Gaardejer, Bollegaard, S. 226.
 Peto, Morton, engl. Entreprenør, S. 74, 289.
 Ploug, Carl (1813-94), Redaktør, S. 7, 8, 11, 14, 16, 32, 40, 66, 68, 69, 74, 79, 82, 103, 119, 127, 131, 135, 160, 161, 163, 170, 176, 189, 242, 246, 254, 262, 278, 280, 295, 297, 301, 302, 309, 311.
 Poulsen, C. M. (1818-85), Justitsraad, S. 5, 278.
 — L. B. (1840-1919), Frimenighedspræst, S. 173, 221, 303.
 — N., Gaardejer, Røgind, S. 184.
 Puggaard, H. (1788-1866), Grosserer, S. 103, 104, 110, 292, 295.

Q.

Quaade, G. J. (1813-89), Diplomat, S. 298.
 Quanten, von, Karl XV's Bibliotekar, S. 143, 297.

R.

Raasløff, H. I. A. (1810-93), Minister, S. 75, 78.
 — V. R. (1815-83), Krigsminister, S. 212.
 Raben, S., Gaardejer, Vonsild, S. 153, 300.
 Rasmussen, Chr., Sognefoged, Ryslinge, S. 214, 305, 312.
 — H., Gaardfæster, Sdr. Broby, S. 308.

- Rasmussen, Niels, Gaardejer, Lisbjerg Terp, S. 186, 305.
- Raunssøe, Godsforvalter, Gram, S. 120, 122, 183.
- Refslund, Bunde, Gaardejer, Boulund, S. III, 59, 60, 69, 91, 93, 108, 112, 122, 123, 286, 292, 294, 296.
- Regenburg Th. A. J. (1815-95), Departementschef, S. 5, 30, 44, 54, 57, 62, 65, 75, 78, 84, 94, 96, 97, 115, 116, 129, 131, 134, 140, 277, 286, 291, 293, 295.
- Regoli, P. D. (1817-63), Præst i Daler, S. 10.
- Richter, O. (1829-88), norsk Stortingsmand, 248.
- Riis-Lowson, A. C. (1827-96), Præst, S. 303.
- Rimestad, C. V. (1816-79), Redaktør, S. 14, 15, 16, 17, 20, 22, 23, 34, 35, 37, 38, 42, 47, 267, 280, 281, 314.
- Rode, Gotfred (1830-78), Højskoleforstander, S. 7, 63, 112, 278.
- Roepstorff, J. L. A., Kaptajnløjtnant, S. 162.
- Rosenberg, C. (1829-85), Dr. phil., Redaktør, S. 219, 226, 227, 246, 297, 298, 308.
- Rosendal, H. (1839-1921), Højskoleforstander, S. 290.
- Rosenmüller, skaansk Godsejer, S. 297.
- Rosenørn, E. E., Godsejer, Overpræsident, S. 35, 47, 58, 69, 107, 108, 109, 287, 292.
- Rosenørn-Teilmann, C. P. Th. (1817-79), Godejer, Minister, S. 193, 194, 199, 287, 305, 306.
- Ross, Laurids, Gaardejer, Bramdrup, S. 6, 7.
- Rothe, H. P., Marinekaptajn, S. 31.
- P. C. (1811-1902), Stiftsprovst, S. 202.
- Rot Witt, C. E. (1812-60), Højesteretsadvokat, Minister, S. 30, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 54, 196, 280, 283, 284, 285.
- E. M. (1820-94), Højskoleforstander, S. 68, 73, 99, 102, 103.
- Rudelbach, A. G. (1792-1862), Præst, S. 102, 291.
- Rugaard, D. E. (1806-75), Lærer, S. 164, 257, 309.
- Russel, John (1792-1878), engl. Politiker, 37, 298.
- Rückert, J. M. F. (1788-1866), tysk Digter, S. 286.
- Rye, Olaf (1791-1849), General, S. 253.
- Rørdam, P. (1806-83), Præst, S. 51, 145, 149, 199, 296.
- Th. (1836-94), Præst, S. 214.
- T. Skat (1832-1909), Biskop, S. 292, 314.
- S.
- Scharling, C. E. (1823-77), Professor, S. 286.
- Scheele, L. N. (1796-1874), Minister, S. 30, 119.
- Scheel-Plessen, W. H. B. (1809-76), Greve, Diplomat, S. 75.
- Schiern, F. E. A. (1816-82), Professor, S. 40, 58, 284.
- Schiødt, Julius (1856-1910), Direktør, S. 304.
- Schiørring, P. (1831-1913), Borgmester, S. 32, 33, 73, 79, 80, 104, 107, 149, 167, 199, 224, 256, 257, 258, 259, 283, 297, 306, 307, 308.
- Schiøtz, Th., cand. pharm., Lærer, S. II, III, 68.
- Schleinitz, A. (1807-85), prøjsisk Minister, S. 69, 70, 289.
- Schlepperegg, F. A. (1792-1850), General, S. 253.
- Schovelin, I. Th. (1821-70), Ingeniørkaptajn, S. 17, 41, 64, 285, 287.
- Schrøder, L. (1836-1908), Højskoleforstander, S. 107, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 118, 127, 135, 137, 138, 156, 173, 177, 241, 293, 294, 297, 304.
- Schulin, I. S. (1808-80), Amtmand, 78, 84, 290.
- Schultz, A., Sognefoged, Dalby, S. 300.
- Schulze, norsk Stortingsmand, S. 253.
- Schwartz, K., tysk Teolog, S. 286.
- Schweizer, tysk Redaktør, S. 314.
- Schytté, C. F. V., Amtsfuldmægtig, S. 159.
- Schøler, L., Gaardfæster, S. 14, 15, 280.
- Shakespeare, W. (1564-1616), engl. Digter, S. 163.
- Sibbern, Fr. C. (1785-1872), Professor, S. II, 51.
- Simonsen, Garver, Ribe, S. 11.
- A., Gaardejer, Ravnholt, S. 194, 195, 305.
- N. C., Gaardejer, Trøllund, S. 159, 301.
- Skau, L. (1817-64), Gaardejer, S. 12, 27, 69, 86, 92, 93, 109, 117, 140, 220, 278, 282, 287, 292.
- O., Gaardejer, S. 117.
- P. (1825-1917), Gaardejer, Bukskave, S. 117.
- Skerrebæk, Sognefoged, Vilstrup, S. 294.

- Skibsted, A. I. (1814-76), Udskrivningschef, S. 230.
- Slengerik, H. V., Redaktør, S. 233.
- Sohlmann, A. (1824-74), sv. Redaktør, S. 297, 314.
- Sonne, H. C. (1817-80), Provst, S. 97, 291.
- Spandet, N. M. (1788-1858), Etatsraad, S. 102, 281.
- Sponneck, W. C. E. (1815-88), Greve, 24, 47, 48, 197, 198, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 281, 282, 306.
- Steen, A. (1816-86), Professor, S. 295.
- Steenstrup, M. G. G. (1822-1904), Forfatter, S. 281.
- Stephansen, A. (1791-1870), Skolebestyrer, S. 29, 30, 37, 282.
- Dorthea, S. 284.
- Stockfleth, W. W. (1802-85), Amtmand, S. 62, 279, 282.
- Struensee, J. F. (1737-72), Minister, S. 281.
- Strøm, G. F. P. (1819-98), Præst, S. 40, 55, 56, 58, 72, 74, 75, 79, 86, 103, 107, 145, 146.
- Suhr, J. S. Bloch (1807-76), Præst, S. 48.
- Sveistrup, H. (1815-93), Præst, S. 96, 97, 98, 105, 112, 113, 114, 117, 118, 127, 135, 142, 148, 154, 203, 204, 219, 291.
- Svendsen, H. J. M. (1816-72), Seminarieforst., S. 105, 144, 292.
- Sverdrup, J. (1816-92), norsk Stortingsmand, S. 248, 252, 253, 254, 257, 268, 311, 312.
- Sørensen, S. M. (1843-78), cand. theol., S. 261, 312.
- Lærer, S. 294.
- 290, 292, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 304, 307, 309, 310, 311, 312.
- Termansen, Fru, S. 137, 144, 218.
- Tesdorpf, E. (1817-89), Hofjægermeister, S. 115, 288, 293.
- Thestrup, H. N. (1794-1879), General, Krigsminister, S. 283.
- Thomander, J. H. (1798-1865), svensk Biskop, S. 241.
- Thomsen, C. A. (1827-96), General, Krigsminister, S. 263, 313.
- Edv., Lærer, S. II, III, 41, 68, 78, 277, 286, 288, 294.
- P., Møller, Rolles Mølle, S. 158.
- P., Højskolelærer, S. 273, 314.
- Sognefoged, Skodborg, S. 117.
- Thorsen, P. G. (1811-83), Professor, Bibliotekar, S. 127, 293, 295.
- Thurah, Chr. de (1830-98), Præst, S. 36, 72, 162, 167, 172, 199, 224, 226, 279, 284, 297, 299, 301.
- Tietgen, C. F. (1829-1901), Bankdirektør, S. 230, 232.
- Tillisch, F. F. (1801-89), Geheimekonferensraad, S. 16, 17, 48.
- Tordenskjold, P. (1691-1720), Admiral, S. 253.
- Trampe, I. D., Greve, Stiftsamtmand, S. 193.
- Trier, Fru, S. 251.
- Trojel, H., Herredsfoged, S. 10, 13, 122, 278, 285.
- Tscherning, A. F. (1795-1874), General, III, 14, 15, 16, 17, 29, 32, 35, 36, 37, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 55, 56, 58, 62, 71, 72, 73, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 86, 104, 105, 106, 107, 134, 135, 140, 141, 142, 151, 177, 200, 207, 211, 217, 220, 221, 222, 235, 236, 267, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 290, 292, 296, 299, 300, 305, 307, 310.

T.

- Tang, I. T. A. (1828-1904), Seminarieforst., S. 26, 27, 149, 167, 244, 282.
- Tange, A. H. (1839-83), Gaardejer, S. 243, 269.
- Tauber, J. H. G. (1827-92), cand. polit., Redaktør, S. 138, 255, 257, 287, 312.
- Termansen, N. J. (1824-92), Gaardejer, S. 2, 6, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 72, 73, 86, 94, 95, 103, 104, 107, 109, 110, 113, 114, 125, 126, 128, 131, 132, 135, 136, 144, 146, 147, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 165, 175, 176, 178, 186, 190, 193, 195, 199, 204, 214, 217, 218, 221, 224, 225, 228, 229, 230, 231, 241, 242, 243, 245, 255, 256, 258, 270, 277, 279, 280,

U.

- Ueland, O. G. (1799-1870), norsk Stortingsmand, S. 252.
- Unsgaard, I. I. (1798-1872), Stiftsamtmand, S. 25, 282.

V.

- Viborg, K. F. (1813-85), Pastor, Dr. phil., S. 298.
- Victor Emanuel II (1820-78), italiensk Konge, S. 43.
- Vilhelm I (1797-1888), tysk Kejser, S. 306.

W.

Wagner, Charlotte (1842-1904), forlovet med Ludv. Schrøder, S. 107.
 Walther, F., Overkontrollør, S. 34, 39, 284.
 Warming, M., Agent, S. 279, 280.
 Wegener, C. F. (1802-93), Geheimarkivar, S. 291.
 Welde, Ole, norsk Stortingsmand, S. 248.
 Wergeland, H. (1807-45), norsk Digter, S. 252.
 Wessely, A. (1800-75), Dispachør, S. 30, 283.
 Westenholz, H. (1815-66), Godsejer, S. 30, 45, 283.
 Wielandt, Møller, Gram, S. 294.
 Wiinstedt, I. A., cand. pharm., S. III, 68, 69, 71, 113.
 Winther, Geert (1813-1905), Dr. phil., S. 14, 15, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 50, 57, 58, 73, 81, 106, 107, 132, 164, 169, 171, 172, 177, 185, 187, 190, 197, 198, 199, 205, 206,

207, 208, 216, 217, 220, 221, 222, 223, 229, 251, 283, 284, 286, 294, 296, 302, 306, 307, 309.

Wistoft, I. N. C. (1831-1910), Assuranccebestyrer, S. 227, 228, 308.
 With, K. H. (1805-65), Skoledirektør, 52, 61, 286.
 Wolfhagen, F. H. (1818-94), Minister, S. 1, 78, 94, 277.
 Worm, Pauline (1825-83), Forfatterinde, S. 304.

Z.

Zahle, P. C. (1825-98), Redaktør, S. 249, 250, 259, 287, 312.
 Zytphen-Adeler, G. F. O. (1810-78), Godsejer, S. 159, 192, 199, 232.

Ø.

Ørsted, A. S. (1778-1860), Minister, S. 64, 287.
 Østergaard, Niels, Gaardbest., S. 148, 154.

RETTelser:

S. 224, 11. Linie f. n. skal staa *Thurah* i Stedet for Munch.
 S. 280, Linie 2 f. o. skal der i Stedet for „Fædrelandet“s Redaktører, Ploug og Gleerup“ staa „Fædrelandet“s Redaktør, C. Ploug, og Bureauchef Gleerup.“

BREVE

fra Sofus Høgsbro til:

Appel, C., S. 140, 152, 153, 203, 204, 205, 226.
Bajer, Fr., S. 262.
Beck, Aug., S. 120, 127.
Berg, C., S. 82, 249.
Bjørnson, Bj., S. 264.
Blixen-Finecke, S. 108.
Bojsen, Frede, S. 267.
— P., S. 171.
Busck, Gunni, S. 145.
Carlsen, H. R., S. 149, 150, 154, 156, 159, 160, 162, 163, 164, 167, 168, 173, 174, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 187, 188, 190, 193, 197, 202, 205, 206, 208, 210, 211, 213, 215, 220, 221, 223.
Christensen, Balthasar, S. 81.
Clausen, H. N., S. 2.
Flor, C., S. 1, 4, 29, 60, 62, 63, 70, 77, 85, 88, 94, 97, 98, 100, 101, 112, 115, 116, 117, 118.
Foreningen for Frihed i Folkekirken, S. 135.
Grundtvig, Johan, S. 3, 12, 13, 17, 19, 23, 26, 64, 67, 112, 119, 120.
— N. F. S., S. 189.
Hagen, L., S. 17, 58, 84.
Halberg, S. 147.
Hansen, N., Oure, S. 250.
Hedlund, S. A., S. 254, 262, 263, 265.
Høgsbro, Amalie, S. 14, 15, 16, 31, 51, 76, 105, 107, 109, 110, 135, 147, 184, 251, 252, 254, 269.
Jacobsen, Will., S. 290.
Knudsen, J. L., S. 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 47, 48, 52, 53, 55, 56, 57, 71, 72, 74, 79, 80, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 111.
Knudsen, K. L., S. 120.
Ley, S., S. 125, 133, 138.
Raunsøe, S. 183.
Refslund, Bunde, S. 108.
Schrøder, L., S. 118.
Det slesvigske Ministerium, S. 123.
Svejstrup, H., S. 142.
Sverdrup, I., S. 268.
Tscherning, A. F., S. 82.
Termansen, N. J., S. 224, 230, 241, 243, 256.

til Sofus Høgsbro fra:

Appel, C., S. 133, 154.
— Kr., S. 269.
Berg, C., S. 5, 9, 148, 158, 227, 229, 233, 235.
Berntsen, Klaus, S. 268.
Birkedal, Vilhelm, S. 200, 246.
Bjørnson, Bj., S. 241, 244, 246, 247, 269.
Bojsen, Frede, S. 170, 234, 245, 261, 271.
— P., S. 169, 184.
Brandt, C. J., S. 152.
Carlsen, H. R., S. 149, 151, 161, 162, 167, 178, 179, 181, 187, 188, 189, 192, 197, 199, 205, 207, 209, 211, 212, 214, 215, 216, 219, 223.
Christensen, Balthasar, S. 8.
Clausen, Johs., S. 272.
Dinesen, Lars, S. 172, 175.
Flor, C., S. 63, 64, 69, 75, 84, 96, 101, 115, 119.
Grundtvig, Joh., S. 8, 11, 22, 25, 65.
Hansen, J. A., S. 94.
Højmark, K., S. 185.
Jensen, Reinholdt, S. 102.
Knudsen, J. L., S. 46, 80, 109.
Kold, Kr., S. 151, 152.
Leth, A., S. 161, 261.
Ley, S., S. 86, 122, 131, 134, 142.
Nielsen, Th., S. 226, 227.
Ploug, C., S. 7.
Poulsen, L. B., S. 173.
Svejstrup, H., S. 148.
Tange, A., S. 247.
Tscherning, A. F., S. 83, 235, 236.
Termansen, N. J., S. 27, 28, 126, 128, 129, 131, 132, 135, 136, 144, 146, 155, 156, 157, 159, 165, 176, 186, 193, 195, 214, 218, 221, 225, 228, 229, 231, 242, 245, 255, 258.
Thomsen, P., S. 273.

